

Ferdo
Gestrin

**SVET
POD
KRIMOM**

Avtorja knjige, akademika prof. dr. Ferda Gestrina (1916–1999) bo bralec bolje kot skozi suhoparne življenjepisne podatke spoznal po drobnih omembah, ki jih je ob različnih priložnostih bil pripravljen povedati o sebi sam. Predstavljajo ga kot človeka, profesorja in znanstvenika.

Avtorjev priimek v prenesenem pomenu označuje nadnaravno bitje – podvodnega moža. Morda mu je prav to pomagalo, da se je kljub skromnim razmeram, v katerih je odraščal, uspešno prebijal skozi življenje. Pomanjkanje v rani mladosti je ugnal s trdim delom in se že zgodaj začel preživljati sam, in to vse do diplome leta 1940, oz. do začetka služenja vojaškega roka v Sarajevu. Tam je tudi doživel izbruh vojne in prve spopade z ustaši v Mostarju. Kasneje so ga zajeli Nemci in ga odpeljali v ujetništvo.

Po vojni se je posvetil pedagoškemu poklicu kot gimnazijski profesor in kot profesor na učiteljskišću. Ko je v začetku petdesetih let z ekskurzijo obiskal Pazin, je prišlo do nesreče. Kraško kotanjo pod pazinskim gradom, kjer je stal s svojim kolegom prof. Kosmatinom, je zalil nenaden izbruh vode. Čudež je bil, da se je prof. Gestrin tedaj uspel rešiti, medtem, ko je njegov prijatelj v nesreči izgubil življenje.

V petdesetih letih prejšnjega stoletja je bil republiški inšpektor za zgodovino, leta 1959 pa se je zaposlil na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V začetku šestdesetih je prebil daljši čas na študijskem izpopolnjevanju v Parizu pri prof. Fernandu Braudelu, enem najvidnejših predstavnikov novega francoskega zgodovinopisja. Kot profesor obče zgodovine srednjega veka je na oddelku za zgodovino predaval do 1983. Tega leta je postal dopisni in 1987 redni član SAZU.

Prof. dr. Darja Mihelič

Ferdo Gestrin
SVET POD KRIMOM

ZALOŽBA
Z R C

Partizani
(Arhiv Muzeja novejšje zgodovine Slovenije)

FERDO GESTRIN

SVET POD KRIMOM

Uredil in spremno besedilo napisal
OTO LUTHAR

LJUBLJANA 2016

Ferdo Gestrin
SVET POD KRIMOM
Druga, prenovljena izdaja

*Uredil in
spremno besedilo napisal* Oto Luthar

Jezikovni pregled Aina Šmit
Oblikovanje in prelom Brane Vidmar
Izdajatelj Inštitut za kulturne in spominske študije ZRC SAZU
Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Glavni urednik Aleš Pogačnik
Za založnika Oto Luthar

Tisk Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada 400 izvodov

Druga, prenovljena izdaja, prvi natis.
Ljubljana, 2016

Fotografija na naslovnici: Idila pod Krimom, spomladi 2012,
avtor Rok Godec; objavljeno z avtorjevim dovoljenjem.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ig)
94(497.451)

GESTRIN, Ferdo
Svet pod Krimom / Ferdo Gestrin ; uredil in spremno besedilo
napisal Oto Luthar. - 2., prenovljena izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba
ZRC, ZRC SAZU, 2016

ISBN 978-961-254-965-7
287267328

© 2016 ZRC SAZU.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612549657>

KAZALO

Uvod	9
Zgodovinski razvoj podkrimskih vasi	
Najstarejša poselitev in rimsko gospostvo	13
Pod valpetovim bičem	19
Stoletje kapitalizma (1848–1941)	47
V stari Jugoslaviji	59
Narodnoosvobodilni boj in podkrimske vasi	
Italijanska okupacija in začetki narodnoosvobodilnega boja	83
Vključevanje podkrimskih vasi v OF in NOB	100
Polet narodnoosvobodilnega boja v prvi polovici leta 1942	119
Leto grozot, omahovanja in vztrajanje (od julijske ofenzive do kapitulacije Italije)	144
Pod nemško okupacijo in domobransko prevlado	214
Osvoboditev	291
Zaključna beseda	295
Priloge	299
Mikrogodovina smrti in upanja (Oto Luthar)	433
Razčlenjeno kazalo	443

UVOD

V študiji z naslovom *Svet pod Krimom*, ki zajema območje treh krajevnih skupnosti, tj. Ig, Iška vas in Tomišelj, je prvič podan zgodovinski pregled tega majhnega območja slovenskega ozemlja od prazgodovine do zgodnje pomladi 1945, ko se je končala mora okupacije in nacističnega »novega reda« ter v Evropi morija druge svetovne vojne. Težišče besedila je na časovno kratkem, a zgodovinsko pomembnem času narodnoosvobodilnega boja. Motivi, ki so me vodili v to smer, so bili raznovrstni. Med drugim sem menil, da v zgodovinopisju o NOB primanjkuje podrobnih znanstvenih mikroštudij, ki morejo veliko prispevati k splošni zgodovinsko resnični podobi dogajanja. Izbrano območje je bilo zaradi mnogih specifičnosti še posebej primerno. Prav tako zame ni bilo sprejemljivo iztrgano in nekompleksno prikazovanje obravnavane snovi – še najbolj pa so motile enostranske, poenostavljene in nekritične ocene večplastnosti dogajanja na eni in na drugi strani.

V središče raziskave sem postavil ljudi, domačine na obeh straneh, njihovo množično odzivanje na splošno in lokalno dogajanje ter njihovo sodelovanje v njem in posledice, tudi negativne, ki so temu sledile. Usoda jih je v mnogih primerih premetavala z ene na drugo stran, v boj za eno ali drugo vizijo reševanja slovenskih eksistencialnih vprašanj tistega časa in poznejšega razvoja, v krvavi bratomorni boj, ki je dobival oblike in značilnosti državljanske vojne v pogojih okupacije in kolaboracije. Vojaško plat razvoja sem v besedilo vključeval le kot okvir splošnemu dogajanju, še posebej zaradi razumevanja vseh notranjih in zunanjih pretresov, telesnih in psihičnih naporov, strahu in groze, uničevanja materialnih dobrin in pomanjkanja, ran in smrti prizadetih.

Delo, ki je bilo po večletnih raziskavah zaključeno spomladi leta 1989, je morda prav zaradi metodoloških prijemov, razumevanja dogodkov in zato, ker je bilo napisano brez stereotipov, moralo čakati na objavo. Besedilo je po vsebinski plati, glede formulacij in ocen, uporabe virov in literature ostalo tako, kakor je nastalo pred leti.

V Ljubljani, avgusta 1993

Ferdo Gestrin

Zgodovinski razvoj podkrimskih vasi

NAJSTAREJŠA POSELITEV IN RIMSKO GOSPOSTVO

Ljubljansko barje je bilo poseljeno že zgodaj v prazgodovinskem obdobju in bilo, sodeč po arheoloških najdbah, od takrat naprej neprestano obljudeno. V tem prazgodovinskem času je jugozahodni del Ljubljanske kotline zalivalo obširno, vendar le nekaj metrov globoko jezero, ki je segalo vse do podnožja Krima in okoliškega hribovja. Iz jezera so se kot otoki dvigale osamele vzpetine. S svojim geografskim položajem je to območje že v stari kameni dobi privlačilo ljudi.¹ O stalni naselitvi na tem ozemlju lahko govorimo vsaj od konca mlajše kamene dobe dalje.² Barje je bilo tedaj že sorazmerno gosto poseljeno. Eno izmed območij poselitve je bilo tudi podkrimsko jezersko obrežje oziroma njegove plitvine.

Tu so nastala kolišča, ki so bila prave vasi. Časovno poselitev sega od poznega neolitika prek bakrene dobe, do začetkov bronaste dobe. Zajemajo torej predvsem dobo drugega tisočletja pred našim štetjem. Prav v eneolitiku so prebivalci teh naselij dosegli izjemen razvoj.

Eno izmed naselij in hkrati eno izmed središč koliščarjev, je bilo v bližini poznejšega Iga. Tu so leta 1875 na ledini Kepje ob Izanski cesti izkopal prvo znano kolišče na Barju. Toda najstarejša najdba, ki govori o koliščarjih, je drevak, iz hrastovega debla izdolben čoln, ki so ga našli ob gradnji prekopa Spodnji Galjevec v letih 1826/28. V prazgodovinsko obdobje sodi več kot 30 najdb takšnih prevoznih sredstev na Barju. Danes poznamo že več kot sto najdišč, ki pripadajo koliščarjem, med njimi je skoraj 20 koliščarskih naselbin, od tega največ v okolici Iga. Poleg kolišča na Kepjah kaže omeniti še kolišče v Partih, ob Maharskem prekopu in Resnikovem prekopu. Najstarejše doslej znano kolišče v bližini Iga je bilo ob sedanjem potoku Resnik, arheologi ga postavljajo v čas okoli leta 2300 pred n. št. Vrhunec so izžanska kolišča dosegla v času kolišč na

¹ Prim. D. Josipovič, *Ob odkritju najdišč sileksov na Ljubljanskem barju*, Kronika 33 (1985), str. 1 sl.

² O geografski podobi Barja glej A. Melik, *Ljubljansko Mostiščarsko jezero in dediščina po njem*, Ljubljana 1946; isti, *Slovenija II*, 3 Posavska Slovenija, poglavje Barje, Ljubljana 1959, str. 162 sl. Za poselitev in zgodovinski pregled: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975; P. Petru, *Arheološka obdobja*, v *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 17–93; *Praistorija jugoslavenskih zemalja II*. Neolitska doba, Sarajevo 1979, III. Eneolitska doba, Sarajevo 1979, str. 137 sl., IV. Bronzana doba, Sarajevo 1983, str. 21 sl. (avtor S. Gabrovec).

Kepjah in v Partih v drugem tisočletju. Tedaj je Ljubljanska kotlina s številnimi kolišči doživljala prvo obdobje svojega razcveta.³

Najstarejši prebivalci kolišč, katerih etnične pripadnosti ne poznamo, so bili predvsem lovci in ribiči na stopnji nabiralništva, ki so živeli v rodovnih skupnostih. V koliščih iz začetne bronaste dobe so ljudje že poznali poljedelstvo (pšenica), domače živali in celo vinsko trto. Prebivalci na koliščih na Kepjah in v Partih pa so se ukvarjali tudi s precej razvito domačo obrtno proizvodnjo (kamenega, koščene in kovinskega – bakrenega in bronastega – orodja in orožja ter lončenine) in posegali v menjalno trgovino na zelo obsežnem ozemlju. Morda so se pri njih tedaj pojavili prvi elementi začetne geneze plemenskih skupnosti. Na splošno pa vendar velja, da je bil poglobitni vir prehrane koliščarskih skupnosti na Barju lov in nomadska živinoreja povezana z nabiralništvom in še zelo skromnim poljedelstvom. Njihovo celotno gospodarstvo je bilo še vedno naturalno, brez kake večje proizvodnje in menjave.⁴

V začetku bronaste dobe, ki je na Slovenskem trajala približno od leta 1850 do leta 800 pred n. št., so propadla koliščarska naselja in z njimi tudi koliščarska kultura na Ljubljanskem barju. Vzrokov za to ne poznamo natančno. Verjetno se je z vdorom novih ljudstev v naše kraje okoli leta 1200 pred n. št. pojavila kultura tako imenovanih žarnih grobišč. Iz tega obdobja sta tudi naselbini pri Iški Loki in Mateni. V kamnolomu za cerkvijo sv. Janeza v Podkrajju pri Tomišlju so našli zakladno najdbo bronastih sekir, kar kaže na promet in trgovino, a tudi na nemirne procese selitev plemen v času kulture žarnih grobišč okoli leta 1200 pred n. št. Na severovzhodni strani iškega vršaja na ledini Gmajna na vzhodni strani Ižanske ceste so pri izkopavanju po letu 1974 našli tudi bronasto sulično ost iz obdobja kulture žarnih grobišč.⁵ Ljudstvo žarnih grobišč, ki mu na široko sledimo tudi na območju Ljubljane, je zapolnjevalo življenje na Ljubljanskem barju zlasti med pozno bronasto dobo in nastopom Ilirov.⁶ Prav na ljubljansko območje, kjer je bil prehod z Barja proti notranjemu delu Ljubljanske

³ R. Ložar, *Stratigrafija in kronologija stavb na koleh pri Studencu*, GMS 23 (1942), str. 85 sl.; J. Korošec, *Nova kolišča na Ljubljanskem barju*, *Arheološki vestnik* 4 (1953), isti, *Oris predzgodovine Ljubljane*, v *Zgodovina Ljubljane* I, Ljubljana 1955, str. 243 sl.; S. Jesse, *Novo odkriti kolišči na Ljubljanskem barju*, *Arheološki vestnik* 6 (1955); P. in J. Korošec, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, *Arheološki katalogi Slovenije* 3, Ljubljana 1969; T. Bregant, *Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu*, *Poročilo* 3 in 4, Ljubljana 1974 in 1975; Z. Harej, *Kolišče v Partih pri Igu na Ljubljanskem barju*, *Poročilo* 6, Ljubljana 1978; T. Bregant, *Novi rezultati raziskav Ljubljanskega barja*, v *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, str. 22 sl.; H. Parzinger, *Die Stellung der Uferrandsiedlungen bei Ljubljana im äneolitischen und frühbronzezeitlichen Kultursystem der mittleren Donauländer*, *Arheološki vestnik* 35 (1984), str. 13 sl.; Z. Harej, *Kultura kolišč na Ljubljanskem barju*, Ljubljana 1986.

⁴ Z. Harej, *Kultura kolišč*, o.c., str. 122–124.

⁵ D. Josipovič, o.c., str. 3.

⁶ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, Ljubljana (SAZU) 1971; isti,

kotline, se je premaknilo tudi težišče naseljenosti. Na prostoru Novega trga je nastalo veliko grobišče žarnih grobov, ki sodi med največja prazgodovinska grobišča te kulture iz časa med iztekajočo se bronasto dobo in začetkom starejše železne dobe.

Na grobišču v Ljubljani so pokopali več generacij tamkajšnjih prebivalcev, katerih naselbina je še vedno neznana. Ne vemo, ali je bila na Gradu ali morda pod grajskim hribom ali pa celo na zemljišču poznejše rimske Emone. Vsekakor so na tem grobišču pokopavali okoli 400 let, približno od leta 1000 do leta 600 pred n. št. Naselbina je morala biti na vrhuncu okoli leta 800 pred n. št., torej v času, ko se na slovenskih tleh začena obdobje železne dobe in se kot prvo znano prebivalstvo pojavi ljudstvo Ilirov s svojimi velikimi gradišči na Magdalenski gori, v Stični, pri Novem mestu, na Rifniku in drugje, na zahodu pa Veneti oziroma Karni (Most na Soči).⁷

Nosilci kulture žarnih grobišč, katerih etnične pripadnosti ne poznamo, so svoje mrtve sežigali in nato njihov pepel ter kostne ostanke shranili v platneno ali usnjeno vrečko in jo položili v večjo lončeno posodo, žaro (včasih narejeno v obliki hiše), ki so jo zakopali v zemljo. V grob so priložili razne dodatke, zlasti bakreno okrasje (zaponke, obeske, igle itd.), in druge predmete, tudi hrano, ki naj bi bila popotnica umrlemu v posmrtnem življenju. Pridatki grobovom so močno izenačeni in sorazmerno skromni, kar kaže na enoten pogrebni ritual. Orožja v žarnih grobovih skoraj ni bilo, kar pa še ne pomeni, da med živimi ni bilo bojevnikov in družbene slojevitosti. Toda kakšna pa je ta družbena slojevitost bila, ni mogoče reči; vsekakor družbene razlike niso bile izrazite.

Železnodobne najdbe na Ljubljanskem barju (Ig, Pungert nad Igom, Matena, Staje, Dobravica, Gornji Ig in Iška) in na vzpetinah nad njim (npr. na Molniku) potrjujejo domnevo, da je prebivalstvo tudi v tem času vztrajalo v neposredni bližini obljudenih krajev, znanih že iz prejšnjih prazgodovinskih obdobj.⁸ Tu so takrat prebivali Iliri in za njimi deloma Kelti, ki so prišli v naše kraje po letu 400 pred n. št. V zahodnem delu Barja so morda živeli keltski Tavriski.⁹ Prodor Keltov pa je pomenil vključevanje sedaj slovenskega ozemlja v gospodarsko ter kulturno življenje srednje in zahodne Evrope.

Sorazmerno gosta naselitev na Ižanskem v starejši in mlajši železni dobi je bila vsekakor povezana tudi z naravnimi, geografsko prometnimi pogoji. Zajela je višje točke proti notranjosti (gradišče na Pungertu nad Igom, gradišče nad Pijavo gorico, Mokrc) in ugodne lege na ravnini neposrednimo pred barjanskimi tlemi, kakor npr. vršaj ob reki Iški, ki so bile ugodne za poljedelstvo. Gosto naselitev so omogočali tudi

Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani, Ljubljana (SAZU) 1982; *Bronasta doba na Slovenskem. 18.–8. stoletje pr. n. št.* Ljubljana 1987.

⁷ Glej op. 6; P. Petru, o.c., str. 39 sl.; I. Puš, Ljubljanski prostor v starejši železni dobi, v *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, str. 28 sl.

⁸ D. Vuga, Železnodobna najdišča v kotlini Ljubljanskega barja, *Situla* 20/ 21 (1980), str. 199 sl.

⁹ P. Petru, o.c., str. 62.

bližina izvirov pitne vode in prehodnost zemljišča od barjanske ravnine v notranjost pokrajine (v smeri Ig–Gornji Ig–Cerknica–Notranjska–morje in Ig–Želimejska dolina–Kočevska) ter povezava od zahoda proti vzhodu ob vznožju hribovitega južnega obrobja Barja (morje–Notranjska–Vrhnika–Ig–Dolenjska). Tem smerem se pridružujejo še vodne poti po Ljubljanici in njenih pritokih.¹⁰ Po teh smereh in poteh je že takrat teknel omembe vreden promet, povezan tudi z antičnim izročilom o Jazonu in Argonavtih ter njihovi poti prek naših krajev (Plinij Starejši, *Naturalis historia* in drugi antični pisci). Naključne najdbe v rekah kažejo na rečni promet s čolni ali splavi. Drevak, ki so ga našli v Črni vasi, in velik prevozni čoln iz Lip sta verjetno prav iz tega železnodobnega obdobja. Verjetno drži domneva, da se je kot prekladališče in pristanišče razvijalo naselje na mestu sedanjega Iga, ki je v mlajši železni dobi morda obsegalo tudi ravninski del ob izviru reke Išce, kjer je bilo pozneje ugotovljeno rimsko naselje (*vicus – vas*), ki ga izpričujejo epigrafski spomeniki (napisi v kamnu) že v zgodnji rimski dobi.¹¹ O kopnem prometu pa izrecno govori leta 1981 v vasi Brest odkrita zakladna najdba velikih noriških srebrnikov (tetradrahem), ki sodi med najpomembnejše keltske novčne zaklade sploh.¹²

Ilirski in keltski prebivalci so poleg kmetijstva poznali že precej razvito obrt in se ukvarjali s trgovino. Kelti so kovali tudi svoje novce. Njihova družba je bila že precej razslojena in njihova aristokracija že zelo močna, vendar so med ljudstvom še prevladovale rodovno plemenske družbene oblike. Rimski osvojitvev in utrditev rimske oblasti nad našim ozemljem na prelomu letoštetja sta Barju in podkrimskemu območju prinesla velike spremembe. Za tedanje slovensko ozemlje je nastopilo obdobje zgodovine. Sužnjelastniški družbeni red se je uveljavil kot prva, najstarejša oblika razredne družbe na naših tleh. Razširila se je antična civilizacija, v kateri so se polagoma romanizirali pripadniki starega prebivalstva, Iliri in Kelti. Naseljenost prebivalstva na tleh okoli Barja se je bistveno zgostila. Na sedanjem Gradišču v Ljubljani je že zgodaj zraslo mesto Emona (*Colonia Iulia Emona*) na prostoru prejšnjega tabora XV. legije, ki se je leta 15 po n. št. premaknila proti donavskim mejam. Do ustanovitve Emone je bilo tu najvažnejše naselje Nauportus (Vrhnika). Razvila so se tudi nova naselja pod Krimom, kjer je vzcvetelo še posebej po imenu neznano naselje na Igu, kjer so se ohranili številni rimski kamniti nagrobniki. Na teh epigrafskih spomenikih z latinskimi napisi so se ohranila številna imena starega ilirskega in keltskega prebivalstva

¹⁰ D. Vuga, o.c., str. 204.

¹¹ J. Šašel, Prispevki za zgodovino rimskega Iga, *Kronika* 7 (1959), str. 117 sl.; isti v ANSI 180; isti, K zgodovini Emone v rimskih napisih in literaturi, v *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, str. 35 sl.

¹² D. Vuga, Ljubljansko barje v arheoloških obdobjih, *Vodniki* 118, Maribor 1982.

na območju jugovzhodnega dela Ljubljanskega barja pod Krimom, ki je kljub procesu latinizacije in romanizacije vsaj delno ohranjalo svoje značilnosti.¹³

Rimljani so Barju po barjanskem obrobju zgradili sistem poti in cest, glavna prometnica pa je bila cesta od morja, čez Kras, skozi Nauportus do Emone ter naprej proti vzhodu in severovzhodu. Iz Emone je rimska cesta vodila tudi prek Iga in Blok na Kras in v Trst.¹⁴ Na Ižanskem sta bili doslej ugotovljeni cesti na relaciji Lavrica – Babna gorica – Kremenica, ki je morda vodila naprej v Želimejsko dolino in proti Turjaku, ter na relaciji Babna gorica – Podpeč. Sicer pa antične ceste po Ljubljanskem barju še niso dovolj dobro raziskane. O trgovskem prometu na območju Iga priča nedavno odkrita najdba rimskih novcev (antoninijanov) iz tretjega stoletja.¹⁵ Povečanje prebivalstva na Ižanskem lahko povežemo še s pomenom rimskega kamnoloma v Podpeči, ki je služil ne le za izgradnjo cest, ampak tudi za izgradnjo Emone, ter vodnega prometa po Ljubljanici in njenih pritokih. V Emoni je obstajal poseben kolegij čolnarjev, ki je morda povezoval tudi čolnarje na Ižanskem (*collegium naviculariorum*). Delovna sila za podpeške kamnolome je bila v rimskem času predvsem z Ižanskega. Tam je bilo tudi središče za izdelovanje orodja, ki so ga uporabljali v kamnolomih in kamnoseških delavnicah. Glede na dejavnosti v kamnolomu in prevoz kamna so Rimljani regulirali tok Ljubljanice na Barju in speljali strugo do Podpeči že v prvi polovici 1. stoletja po n. št. Kje je bilo pristanišče za podpeške kamnolome, doslej še ni bilo ugotovljeno. Z regulacijo Ljubljanice so izboljšali vodni promet med Nauportusom in Emono. Koliko so regulacijska dela Rimljanov služila tudi za izsuševanje Barja, ni jasno. Vsekakor s tem niso povečevali izkoriščanja barjanskih tal za poljedelstvo. Ljubljansko barje je bilo v rimskem času zelo prometno, toda večinoma nenaseljeno ozemlje.¹⁶

V 4. in 5. stoletju je rimski imperij vse bolj slabel. Zaradi notranjih družbenih nasprotij, uporov sužnjevi in provincialov ter gospodarskega upadanja je padal v vedno večjo splošno krizo. Zaradi preseljevanja ljudstev, ki so vpadala na ozemlje rimske države in se tam tudi naseljevala, so v poznorimski dobi rimske oblasti gradile obrambne postojanke in zapore na poteh proti Italiji od Kvarnerja do Julijskih Alp. Njihove ostanke so našli tudi na območju Golega. Vendar te postojanke niso preprečile

¹³ J. Šašel, o.c.; R. Katičič, *Suvremena iztraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija*. Naučno društvo SR BiH, posebna izdanja, knj. IV. Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 1. Sarajevo 1964, str. 26 sl.; isti, *Keltska osobna imena u antičkoj Sloveniji*, *Arheološki vestnik* 1966, str. 158 sl.

¹⁴ Splošno o rimskih cestah glej A. Premerstein – S. Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain*, 1899; za ižansko področje J. Šašel, o.c., str. 117 sl.; M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1955, str. 17.

¹⁵ P. Kos, Ig: najdba antoninijanov tretjega stoletja, v *Situla* 29, Ljubljana 1991.

¹⁶ A. Melik, *Ljubljansko Mostiščarsko jezero*, o.c.; M. Kos, Starejša in mlajša naselja okoli Ljubljane, *Geografski vestnik* 23 (1951), str. 157 sl.

selitve ljudstev, ki so začela postopoma prevzemati oblast v posameznih delih imperija do njegovega konca v 5. stoletju..

Po krajšem obobju gospostva Vzhodnih Gotov, ki je vključevalo tudi velik delu zahodnega Balkana, se je za krajši čas obnovila oblast Bizanca. Na današnjih slovenskih tleh se je obdobje antike zaključilo s prihodom Langobardov in Slovanov konec 6. in v začetku 7. stoletja.

Iz časov preseljevanja ljudstev imamo v podkrimskem območju doslej le malo znanih najdišč, kar morda kaže na to, da so bili ti kraji bolj na obrobju takratnega dogajanja. Tudi čas naseljevanja Slovanov, ki so že do konca 6. stoletja dosegli obrobja takrat verjetno spet bolj zamočvirjenega Barja, ni jasneje osvetljen z arheološkimi najdbami. Vsekakor pa lahko zaradi razmer drugod na slovenskem ozemlju domnevamo, da so Slovani tudi v podkrimskem ozemlju prišli v neposreden stik s starimi latiniziranimi in romaniziranimi prebivalci, ki so se pred »barbari« umaknili v varnejše hribovite kraje.

POD VALPETOVIM BIČEM

UTRDIRTEV FEVDALNE DRUŽBE

Slovani, predniki Slovencev, so se na območje Barja verjetno naselili iz prostora okoli Grosuplja in Šmarja. Ob južnem in vzhodnem robu Ljubljanske kotline se je naselitveni tok razcepil: prvi je segal od Iga in Preserja v okolico Vrhnike, drugi pa je ob stari rimski cesti in prek gričevja vzhodno od nje tekkel proti območju poznejše Ljubljane, kjer se je združil s posavskim naselitvenim tokom.¹⁷

S prihodom prednikov Slovencev je podkrimsko ozemlje v času zgodnjega srednjega veka doživljalo podoben splošen zgodovinski razvoj v smeri fevdalne družbe kakor preostalo slovensko ozemlje južno od Alp. Po obdobju svobodnega, samosvojega življenja, ki ga v političnem pogledu označujeta Samova plemenska zveza (623–658) in nato državna tvorba Karantanija, ki sta verjetno segali še v Ljubljansko kotlino in zajeli tudi podkrimsko območje, je sledila vključitev (po letu 745) in nato pokoritev slovenskega ozemlja frankovski monarhiji (okoli leta 820) ter pokristjanjenje poganških Slovencev. S tem pa se ni uveljavila le njihova vključitev na zahod, v zahodno kulturo in zahodno sfero civilizacije, temveč tudi širjenje zahodne frankovske (nemške) oblike fevdalne družbene ureditve. S prihodom Madžarov in njihovo ustalitevijo v Panonski nižini proti koncu 9. stoletja in njihovim gospodvom tudi nad ozemljem južno od Karantanije proti Italiji se je na podkrimskem območju – podobno kot na drugih slovenskih področjih, ki so jih osvojili Madžari – stari slovanski način življenja v veliki meri podaljšal še za skoraj sto let. V tem času je v širši okolici Ljubljane prevladovala župsko-županska ureditev, poleg nje pa so verjetno že obstajali koseški dvori s kosezi, ki so pozneje bili na Igu.¹⁸ Šele po zmagi nad Madžari in utrditvi oblasti nemških vladarjev nad slovenskim ozemljem (leta 973) se je do 12. stoletja v procesu fevdalizacije tudi na Ižanskem uveljavil nov, fevdalni družbeni red.

Podkrimsko območje je bilo od vključno 11. stoletja dalje sestavni del velikega zemljiškega gospodstva s središčem v Ljubljanski kotlini. Njegovi prvi znani gospodje so bili Spanheimi, ki so imeli bogato posest v slovenskih deželah. Njihovo ljubljansko

¹⁷ M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955, str. 51.

¹⁸ S Vilfan, *Zgodovina Ljubljane od začetka 16. stoletja*, v *Zgodovina Ljubljane*, 1984, str. 79.

gospodstvo je mejilo na loško gospodstvo freisinških škofov (od leta 973 dalje) na zahodu, na kamniško gospodstvo na severu, na jugu in jugovzhodu je mejilo na velike posesti oglejskega patriarha (nastalo leta 1040), na vzhodu pa je bilo sorazmerno majhno gospodstvo, prednik poznejše velike turjaške posesti. Okoli leta 1200 in vse do izumrtja rodbine (leta 1269) so Spanheimi tukaj imeli posest, ki je zajemala ozemlje južno od Save in Sore od Goričan po celotnem Ljubljanskem polju in Barju vključno z okoliškimi griči in podkrimskim ozemljem ter segala vse do Polhovega Gradca, skoraj do Logatca in do litijskega območja. Središče zemljiškega gospodstva, njegove uprave, sodstva in gospodarstva je bilo na Ljubljanskem gradu (*castrum capitale*), ki se ga prvič omenja leta 1144. Tam je včasih prebival član rodbine, praviloma pa spanheimski upravitelj – kaštelan. Pri vsem tem so se Spanheimi in njihovi upravitelji opirali na svoje ministeriale (*milites*), ki so imeli in oskrbovali od gospoda podeljeno ministerialno posest, na kateri so imeli utrjeno postojanko (*stolp*, ki je preraščal v grad) ali dvor kot središče. Spanheimski ministeriali so se imenovali po gradovih v Goričanah, Sori, Jeterbenku (*Hertenberg* – trdni grad) pri Žlebeh, Ljubljani, Hrušici, Osterbergu (grad na vzhodu) nad Savo, Polhovem Gradcu, Igu (kjer je morda že v zgodnji fevdalni dobi bil sedež ministerialov ali vsaj sedež militov v zvezi s kosezi), ki ga je Valvasor postavil na Iški turn, Falkenberg pri Turjaku, ter pozneje tudi na Turjaku. Tu so doslej svobodni gospodje v 13. stoletju postali podrejeni Spanheimom.¹⁹ Na zemljiškem gospodstvu je takrat že povsem prevladal fevdalizem. Vsi svobodni so postali nesvobodni, na zemljo vezani podložniki, nad katerimi je fevdalec imel vso oblast, od njih je zahteval dajatve in jim nalagal vsakovrstna bremena. Nad podložniki je nato še stoletja dolgo švigal valpetov bič. Edini ostanki svobodnih so bili kosezi, ki so živeli na Igu, pod Molnikom in v Šiški pri Ljubljani.²⁰

GOSPOSTVA IN PODLOŽNIKI NA IŽANSKEM

Že v času Spanheimov se je znotraj ljubljanskega zemljiškega gospodstva zaradi dedovanja, ženitev in odtujitev ministerialska posest zelo pomešala. Ko so se ministeriali po izumrtju spanheimske rodbine osvobajali odvisnosti od svojega gospoda, so postajali povsem samostojni fevdalci. Ta razvoj se je zaključil v prvi polovici 14. stoletja, ko so Habsburžani, novi deželni knezi, leta 1338 izdali deželne privilegije in prejšnje ministeriale izenačili s starim plemstvom. Prejšnje spanheimsko zemljiško gospodstvo se je

¹⁹ P. Blaznik, *Zemljiška gospodstva v Ljubljani in njeni okolici*, *Razprave zv. 2*, Ljubljana 1971, str. 31 sl.; *Gospodarska in družbena zgodovina Slovenecv. Zgodovina agrarnih panog II*, Ljubljana 1980, str. 116; M. Kos, o.c., str. 258; J. V. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, XI, str. 576; S. Vilfan, *Zgodovina Ljubljane*, o.c., str. 81.

²⁰ M. Kos, o.c., str. 86.

razkrajalo in drobilo tudi z darovnicami, podelitvami in prodajami svetnim fevdalcem in cerkvenim ustanovam, pa tudi meščanom, ki so tako dobivali posamezne kmetije. Njihov delež je tako do leta 1340 ves čas naraščal. Vse to je vodilo k razkroju starega enotnega velikega ljubljanskega gospodstva in k nastajanju novih manjših medsebojno neodvisnih zemljiških gospodstev s podložniki, ki so živeli v raztresenih posameznih vaseh na širšem ozemlju. Tako je bilo tudi na Ižanskem, kjer so se še posebej razvila zemljiška gospodstva z raztresenim podložniškim sistemom. Lahko bi rekli, da nobeno zemljiško gospodstvo ni obvladovalo niti ene cele vasi na tem ozemlju, vsako je imelo v vasi le posamezno število hub – kmetij. V tem stanju morda lahko najdemo enega izmed pomembnejših vzrokov za sorazmerno naglo menjavanje podložnikov na kmetijah in za menjavanje lastništva celih, zlasti manjših zemljiških posesti.²¹

Vasi, ki danes tvorijo krajevne skupnosti Ig, Iška vas in Tomišelj, so torej pripadale več zemljiškim gospodstvom, ki so imela v vsaki vasi večji ali manjši delež kmetij. Te vasi so v pisnih virih omenjene sorazmerno pozno, čeprav so v resnici mnogo starejše. Vzrok za to je predvsem pomanjkanje ohranjenih dokumentov, zlasti listin in urbarjev, saj se je najstarejši iz leta 1485 do danes le delno ohranil.²²

V 13. stoletju se pojavljata samo vas in grad Ig (Iški turn, pozneje Trnek, nemško Thurnigg), v 14. stoletju pa se omenja še pristava pod gradom ob vodi, kjer je bil tudi mlin last gospodov Iških.²³ Ig je postal osrednja vas obravnavanega območja. Vas in grad se označujeta tudi kot Studenec (Prunn in Igerphaar, In dem Turn, leta 1445) oziroma kot Sonek (Sonnegg).²⁴ Prvotno ime vasi je bilo Studenec, Ig je bilo skupno ime za celoten okoliš Toda tudi vas se je večkrat imenovala kar Ig. Pozneje in v novejši dobi se je označevala kot Studenec – Ig, danes pa je uradno Ig. Prvotni ižanski grad ali grad Turn (turn Sunek zu Ig) je bil že leta 1444 v razvalinah, a so ga deloma obnovili.²⁵ Ob koncu istega stoletja kakor Ig, leta 1300, se omenja tudi vas Gornji Ig pod Krimom (ze ober Yg in dem dorff).²⁶

Večina vasi na obravnavanem ozemlju se v virih omenja v naslednjem, 14. stoletju, in sicer po časovnem zaporedju: Iška vas (ze Ige in dem dorfe, 1321; Igdorff, 1369), kjer je bila cerkev sv. Mihaela (Ig in dem dorf pei sand Michel, 1353), Vrbljene (Verblach,

²¹ P. Blaznik, o.c., str. 31 sl.; *Agrarne panoge II*, str. 145 sl., 158 sl., 163 sl.

²² AS, Urbarji, sign. 47 u – *Vermerk die Zins vnd Rantt die gen Awrsperg gehörrn In des Robar amt im 85 Jar*.

²³ F. Schumi, *Urkundenbuch II*, str. 126–1249 maj 8 (Yge); *Monumenta historica ducatus Carinthiae IV*, 572–1262 jan. 24 (castris... Ighe, pozneje se označuje kot »turn zu Yg«); M. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, I, Ljubljana 1975, str. 211 (meierhof zu Igg, 1350, hof Ig in dem vel de ze Igdorff).

²⁴ M. Kos, *Topografija*, o.c., str. 212.

²⁵ M. Kos, *ibidem* str. 213.

²⁶ Prav tam.

1323), Brest, ki se označuje kot vas na območju Iga (in villa que dicitur Vrezzen in is /= Ig/, ok. 1330), Iška, kjer se omenja cerkev sv. Jere, ki so jo takrat posvetili (chirch czu sand Gerdrut in der Eych, 1352), Staje, kjer se je omenjal polovični dvorec (einen halben hof zu Stay, 1357), Dobravica, ki se omenja kot del izanske fare, kjer je bil tedaj tudi mlin (cze Hard in dem dorf... in Iger pharr, muel vnder Hard, 1363), kot del vasi Dobravica pa se omenja Draga (Drag) že leta 1349, Podgozd (under dem Wäldlin, 1385) in Tomišelj (Domischel, 1387, Thomuschl, 1415).²⁷

Šele v 15. stoletju se v pisnih virih prvič pojavljajo naslednje vasi: Strahomer (Strachamer, 1415), Iška Loka (Lagkh, 1421) in Kremenica (Kremenz, 1421), Kot, ki se prvič omenja v turjaškem urbarju (Binkhell, Binkchell, 1463), Sarsko, kjer se omenja cerkev sv. Ruperta (zu sand Rueprecht zu Hundtarn, 1482) in šele leta 1496 Matena (Mathesdorff).²⁸ V 15. stoletju se omenja tudi grad Ig (Sonnegg).²⁹

Ob koncu srednjega veka in v 16. stoletju so imela v teh vaseh svoje kmetije naslednja zemljiška gospostva:

Iški turn, kjer so bili kot spanheimski ministeriali sprva gospodje z Iga, vse do konca 14. stoletja. Proti sredini 15. stoletja je bilo zemljiško gospostvo v lasti rodbine Leymtasch. Ko je izumrla, se leta 1539 v imenjski knjigi kot lastnik omenja Sigmund Turjaški, kmalu za njim pa so si posest pridobili Engelshouserji z Bavarske, s katerimi je bil tesno povezan kasnejši razvoj izanskega gospostva. Zemljiško gospostvo je imelo kmetije v vaseh Studenec, Iška vas, Iška Loka, Kremenica, Kot, Sarsko, Staje, Gornji Ig in drugje.

Gospostvo Ig (Sonneg), drugo izansko zemljiško gospostvo, je bilo od prve polovice 15. stoletja dalje dolga leta povezano z rodbino Schnitzenbaumer. Proti koncu 15. stoletja so prišli v spor s Turjačani, ki so si pridobivali posamezne hube v območju Iškega turna in Sonnega (npr. v Strahomeru in drugje). Gospostvo je imelo zemljo in kmetije po vsem izanskem ozemlju, zlasti pa na Igu, v Iški vasi, Iški Loki, Kotu, na Sarskem, v Stajah in na Gornjem Igu. Gospostvo ni bilo ravno majhno, leta 1539 pa je bil v imenjski knjigi dohodek ocenjen na 103 goldinarje in 47 krajcarjev. Že leta 1564 so bili lastniki izanskega gradu grofje Auerspergi, nato od leta 1581 – 1805 Engelshouserji, pozneje pa do leta 1918 zopet Auerspergi, ko je posestvo kupil Josip Palme.

Turjaška posest se je že zgodaj začela širiti na izansko območje. Stari Turjačani so bili sprva svobodni gospodje, v 13. stoletju jih srečamo med spanheimskimi ministeriali, a so si še v istem stoletju pridobili posest Falkenberških gospodov, nekdanjih ministerialov na ljubljanskem gospostvu (npr. Želimlje, Mokrc). Novi Turjačani so

²⁷ M. Kos, *Topografija* II, str. 104.

²⁸ M. Kos, *Topografija* I, str. 277, 336, 352, II str. 532 in 576.

²⁹ M. Kos, *ibid.* str. 213; M. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982, str. 190.

se na Turjaškem nato močno uveljavili. Že v 14. stoletju so imeli posest na Studencu, dvorec med Igom in Iško vasjo in posest v Stajah. Do konca srednjega veka so si pridobili posest Čreteških in Krumbaških gospodov ter kupovali hube tudi od ljubljanskih meščanov. Od konca 15. stoletja dalje so imeli Turjačani že velik del izanskega ozemlja, ne le hub ampak tudi velikih travnikov in gozdov, zaradi katerih so bili v sporih s samostanom Bistra, ljubljanskimi meščani in izanskimi kmeti. Največje število kmetij so imeli na Studencu, v Iški vasi, Vrbljenah in Strahomeru pa tudi v Iški Loki, na Kremenicah, v Kotu, Podgozdu in na Sarskem.

Poleg omenjenih treh največjih zemljiških gospostev na obravnavanem ozemlju so bili tu še številni drugi fevdalni lastniki, njihove posesti in gradovi. Med posvetno gospodo je treba omeniti Ortneške gospode oz. Lamberge. Le-ti so v 16. stoletju tu imeli tako imenovani »tomišelski urad« z več kot 20 kmetijami v Tomišlju, Vrbljenah in Strahomeru, poleg tega pa še druge posesti na Studencu, v Iški vasi in na Gornjem Igu.

Kranjska vicedomska posest je v začetku 16. stoletja obsegala župo Ig, ki je vključevala hube v Iški loki, Iški vasi in drugje, pa tudi župo Matena. Vanjo so takrat sodili tudi kosezi v Iški vasi.

Obsežne so bile tudi cerkvene posesti in posesti raznih beneficijev. Samostan Bistra je imel posesti okrog Iške vasi, na Gornjem Igu, Dobravici in drugje. Kostanjeviški samostan je imel ob koncu 16. stoletja 13 hub v Brestu. Ljubljanska komenda (nemški viteški red) je imel svojo bolj oddaljeno posest združeno v osem žup, ena izmed njih je bila izanska župa s posestmi na Studencu, v Iški vasi, Planinici in drugje. Komenda je leta 1711 svojo celotno izansko posest (12 hub) prodala Engelshauserjem.

Precej posesti si je z zemljišči v Vrbljenah, na Studencu in drugje pridobil izanski župnik, pa tudi beneficij sv. Trojice v ljubljanski stolnici (kapitelj). Ta je imel več kmetij v Iški vasi, Vrbljenah, Tomišlju, Kotu in drugod. Nekaj je bilo še manjših cerkvenih lastnikov (beneficijev), pa tudi ljubljanski špital in posamezni meščani. Tako je imel v 15. stoletju ljubljanski trgovec Matko Videc desetine v Stajah in na Golem pri Igu. Vseh cerkvenih posesti je bilo na Izanskem za kar lepo zemljiško gospostvo, saj je bila po imenjski knjigi ocenjena na 109 goldinarjev, 24 krajcarjev in 1 denarič.³⁰

Položaj podložnih kmetov je bil na posameznih zemljiških gospostvih v splošnem precej podoben, v podrobnostih pa vendar različen. Opazujemo ga lahko na primeru turjaške posesti, ki jo zaznamujejo urbarji proti koncu srednjega veka in v začetku 16. stoletja. Turjaška posest, za katero se je ohranil najstarejši urbar, je bila združena v uradu, ki ga je leta 1485 vodil neki Robar kot fevdalčev uradnik (in des Robar in 85 Jar). V tem uradu so Turjačani takrat imeli tri kmetije na Kremenici,³¹ tri hube in dva

³⁰ P. Blaznik, o.c., str. 31 sl.; M. Smole, o.c.

³¹ Imeli so jih podložniki Pavel Fister, Urban in Pavel (vsak po polovico) ter Andrej in Mihael (prvi

domca na Studencu - Igu, poleg tega pa sta dva podložnika plačevala varščino (vogtey) v višini 24 solidov, škafov ovs in kokoš.³² Turjačanom je služil tudi mlin v vasi pod Iškim turnom (Laymtasch turn), kjer je mlinar (Zerigkh) plačeval po 6 škafov žita. V Kotu pri Igu so imeli 1 kmetijo,³³ v Podgozdu pa dve. V urbarjih za leti 1501 in 1504 so zapisi turjaške posesti popolnejši. Poleg kmetij v navedenih vaseh se v obeh urbarjih omenjajo turjaški podložniki še v drugih podkrimskih vaseh, ki so bili turjaški vsekakor že pred tem časom. To so bile kmetije v naslednjih vaseh: 2 kmetiji v Iški vasi³⁴ in 7 hub v Vrbljenah, na katerih je sedelo sedem podložnih kmetov, dve hubi pa sta bili pusti.³⁵ Poleg tega je imel Jakob Vitsch z Iga pusto njivo v Vrbljenah in je zanjo plačeval 12 solidov činza; Luka Feinlack iz Vrbljen je za dve pusti njivi plačeval še enkrat toliko, Šemper (Schemper) iz iste vasi pa je dajal 12 solidov za zaščitništvo (vogtey). Poleg tega je imel zemljiški gospod še nekaj drugih dohodkov od pustih kmetij.³⁶

Za lesno in gozdno pravico v gozdu na Mokrcu nad Igom je moral leta 1501 vsak turjaški podložnik dajati ljubljansko kupno mero (kaufmass) ovs in dva piščanca, vendar za stavbni les in drva ni bilo treba odrajtovati (plačevati) ničesar. Tudi turjaške travnike pod Pijavo Gorico so izkoriščali številni turjaški in drugi podložniki. Zanje so plačevali različno visok činž, ki se je gibal od 16 do 100 solidov na leto.³⁷ Do novega urbarja v letu 1504 so se uporabniki teh travnikov v veliki meri zamenjali, kar morda

dve, drugi eno tretjino). Dajali so predvsem činž v denarju (vsaka po 1 marko in 50 solidov, v naturi pa 2 mernika ovs, 4 piščance in 20 jajc ter vozno tlako (ain weinfart).

³² Hube so imeli Krištof Fišer (Crise Vischer), Janez Robar in Martin Kovač (Smid) ter Gregor Krznar (Kursner), oba domca pa je imel Martin Stockh.

³³ V Kotu je imel kmetijo Martin Pišek (Pischigk), ki je plačeval 106 solidov, 6 škafov pšenice, 10 škafov prosa in 10 škafov ovs, 20 jajc in vozno tlako za vino. V Podgozdu sta imela kmetiji Bernard in Jurij Dass, ki sta plačevala vsak po marko solidov in opravila vozno tlako za vino.

³⁴ Leta 1501 je prvo imel Pavel Slana, leta 1504 Simon, drugo pa Matija Vičnik (Wittschnikh); prva kmetija je dajala 3 marke solidov ter ovco z jagnjetom, druga pa 2 marki solidov, 4 piščance in 20 jajc, AS, *Urbarji*, sign. 42 u in 43 u.

³⁵ Podložniki so bili Jernej (imel polovico kmetije, druga polovica je bila pusta), Luka Rüppel (celo), Gregor Dass (polovično), Viantin (polovično pusto), Bernard Črne (polovična, leta 1504 je bila pusta), Miha Klemenov brat (polovična, leta 1504 je bila pusta) in Jurij Petelin (celo pusto). AS, *Urbarji*, sign. 42 u in 43 u.

³⁶ AS, *Urbarji*, sign. 42 u in 43 u.

³⁷ Travnike so leta 1501 imeli v uporabi: Pavel Slana, Marko Zerlin in Jurij Pesec (Pessitz) iz Iške vasi, Fister, vdova Marjeta in Jernej Zuxn s Kremenice, Jurij Kovač, Martin Kovač in Ruprecht Jurijev sin s Studenca - Iga, Ruprecht Glassec (Glassitz), Miha in Miha Sarttl iz Iške Loke, Klemen, Jurij Gregor in Gregor iz Vrbljen, Harrerjeva podložnika Gregor Terzink in Gregor Zupan, podložnik lamberskega kaplana Marko Ermanko in Parr Rebec iz Strahomera. Leta 1504 pa: Gregorič iz Iške Loke, ki je imel tri travnike, Vinko Pesser iz Strahomera, Simon Varčnik, Pavel Slana, Jurij Kovač, Marko Zerlin iz Iške vasi, Martin Ermanko, Luka Zemljak, Gregor Schuelmaister s Studenca - Iga, Gregor Jurinčič, Martin Danjko, Pavel, Martin Kovač, mojster, Klemen, Luka Rueppel, Jernej Frank in Štefan izpod Freythoffa iz Vrbljen ter Pavel Phissl s Kremenice.

kaže na to, da se je zanimanje zanje oziroma za njihovo izrabo spreminjalo, ker verjetno niso bili najboljši. To domnevo potrjujejo tudi prevladujoče nižje vsote činža.³⁸

Podobno razbito je bilo tudi izansko gospostvo (Sonnegg), katerega lastniki so bili še do začetka druge polovice 16. stoletja Schnitzenbaumi. V letih 1501/4 je imelo gospostvo v Iški Loki 3 kmetije, dve celi in polovično, vse tri pa so si lastili podložniki s priimkom Dass.³⁹ V Strahomeru je po urbarju iz leta 1501 gospostvo imelo dve hubi in dvorec, vendar je gospod Jorg Schnitzenbaum od teh dveh kmetij oddvojil dva travnika in ju prodal cerkvi sv. Jakoba v Strahomeru.⁴⁰ Že leta 1504 je gospostvo v Strahomeru imelo le še poldrugo kmetijo in domec, na njih pa so sedeli povsem drugi podložniki kakor pred tremi leti. V Iški Loki so v tistem času isti podložniki plačevali nekoliko spremenjene dajatve.⁴¹ V isti vasi je imel polovično kmetijo tega gospostva še Tomaž Dass.⁴² Poleg te posesti je izanskemu gospostvu pripadala tudi desetina v vasi Kot, ki je prinašala 7 ogrskih goldinarjev.⁴³ Kakor ti dve gospostvi so imela raztreseno posest tudi druga fevdalna gospostva na Ižanskem. Takšna razbitost je za to področje ostala značilna še dolgo časa, prav tako pa tudi (številčna) prevlada majhnih zemljiških gospostev. Šele pozneje, zlasti v 17. stoletju, se je uveljavljal proces združevanja v okviru večjih gospostev, čeprav so s hkratnim drobljenjem nastajala še nova majhna gospostva. Ta raztreseni podložniški sistem je moral za podložne kmete imeti ugodne, pa tudi neugodne posledice, kakršne so pač bile trenutne razmere. Vsekakor je razdrobljenost slabila enotnost kmečkih nastopov, čeprav ne moremo zanikati moči vaške solidarnosti, ki je tudi raztresenost posesti ni mogla zbrisati. V splošnem velja, da je bil pritisk zemljiških gospodov na manjših gospostvih večji, ker so tudi mali fevdalci pri svoji neznatni posesti želeli živeti kakor plemiči.

V času velikega enotnega spanheimskega ljubljanskega zemljiškega gospostva, ko je na njem obstajala klasična ministerialna uprava, je bila verjetno še vsaj deloma v veljavi pridvorna oblika izkoriščanja zemlje s tlako in naturalnimi dajatvami. Ko se je to gospostvo začelo razkrajati in so ministerialne enote preraščale v samostojna zemljiška gospostva, ob tem pa so nastajala še druga nova, so fevdalci z redkimi izjemami zemljo v podkrimskih vaseh skoraj v celoti razdelili med svoje podložnike. Dvorci in pristave, v okviru katerih so gospodje v lastni režiji izkoriščali zemljo, so

³⁸ AS, *Urbarji*, sign. 43 u – 1504 f 120 sl.

³⁹ To so bili Cvetko, Juriman in Klemen Dass.

⁴⁰ Kmetiji sta imela Peter, kovačev sin, in Peter Robač (1501) oziroma Pavel (des Konetz Ziechsun, 1504): »Vonsollhenhuebnhatder Snytznpaumer zwo wisenn genomen vnd verkaufft Sand Jacob Kirchnn, die selben schullnnwiderumb zu der pracht geaignetvnd geben werden.« AS, *Urbarji*, sign. 42 u in 43 ufl 25 sl.

⁴¹ Glej op. 22. Domec pa je leta 1501 imel Tomaž Robač, leta 1504 pa Pavel Glichnn.

⁴² AS, *Urbarji*, sign 42 uf 116 in sign. 43 uf 135.

⁴³ AS, *Urbarji*, sign. 43 uf 137.

bili redki; v ohranjenih urbarjih se omenjajo le v Brestu, na Dobravici in v Mateni, čeprav so morda bili še druge.

Enota zemlje, ki so jo podložniki imeli v uporabi in obdelavi, je bila huba – kmetija. Praviloma so hubo dobili prek začasnega zakupa (Miethube), kar se je brez večjih sprememb ohranjalo vse do reformnega obdobja Marije Terezije in Jožefa II. v drugi polovici 18. stoletja.⁴⁴ V tem času so se le redko pojavljale kmetije po dednem zakupu oziroma po tako imenovanem kupnem pravu (Kaufrecht). Šele v času pred odpravo fevdalnih odnosov (pred letom 1848) je število dednih zakupov počasi naraščalo v zvezi z raznimi vladnimi ukrepi; vendar se zdi, da v podkrimskih vaseh do zemljiške odveze niso prevladali. Sodeč po najstarejših ohranjenih urbarjih izžanskega območja se na prehodu v 16. stoletje kmetije večinoma niso delile na polovico ali celo na še manjše dele. Le redke hube sta uživala po dva podložnika hkrati, ki pa sta bila sprva verjetno v sorodstvu.

Toda medsebojno razmerje dajatev ni bilo vedno deljeno na polovico. Tako sta si turjaško hubo na Kremenici okoli leta 1485 delila Andrej in Mihael – pozneje Janez Schneider – v razmerju dve tretjini proti tretjini.⁴⁵ Prav tako so bile v tem času še zelo redke tudi kajže oziroma domci (Hofstett), kar kaže, da se je kajžarstvo ob koncu srednjega veka tu šele začelo pojavljati, oziroma je bilo še v povojih. Leta 1485 je imel na Studencu - Igu turjaški podložnik Martin Steckh v zakupu dve kajži, za kateri je plačeval 24 solidov činža. Leta 1490 se je v isti vasi pojavil tudi kajžar med posestjo ljubljanske komende v »župi Ig«.⁴⁶ Hitrejši razvoj kajžarstva je sledil pozneje.

Tudi pustih kmetij, ki so bile na nekaterih območjih slovenskega ozemlja v posameznih obdobjih zelo številne, je bilo pod Krimom sorazmerno malo. To pa ne pomeni, da v posameznih vaseh občasno niso bile tudi bolj pogoste. Tako turjaški urbar iz leta 1501 v Vrbljenah izmed sedmih kmetij tega gospostva zaznamuje kar dve pusti in neposeljeni, dve drugi (cela in polovična), ki sta bili označeni kot pusti, pa sta bili tedaj že zasedeni; prvo je imel v lasti Viantin, drugo pa sin Jurija Petelina. Istega leta se v vasi omenjajo tudi puste njive, ki so jih obdelovali podložniki iz drugih vasi. Tako je Luka Feinlack (?) iz Vrbljen za dve pusti njivi plačeval 24 solidov činža, Jakob Vitsch (Bič ?) z Iga pa za eno njivo polovico manj.⁴⁷

V 16. stoletju so torej na izžanskem ozemlju povsem prevladovala cele kmetije. Zanje so podložniki kot glavno breme zemljiškemu gospodu odrajtovali činž (census), plačilo za zakup. Večinoma so ga plačevali v obliki denarnega zneska. Podobno kot

⁴⁴ Glej AS, *Urbarji*, sign. II/26 u (1750), sign. II/21 u (*Rustical Fassionen der Herrschaft Sonneg im Laybacher Kreis* – 1756), sign. II/27 u (1778–1787).

⁴⁵ AS, *Urbarji*, sign. 47 u (1485), sign. 42 u (1501).

⁴⁶ *Ljubljanska komenda*, urbar 1490.

⁴⁷ AS, *Urbarji*, sign. 42 u (1501) f 87–88.

drugje v ljubljanski okolici⁴⁸ so tudi sem na podeželje že prodrli elementi denarnega gospodarstva. Na to je nedvomno v precejšnji meri vplivala bližina večje mestne naselbine, Ljubljane. Denarno dajatev je glede na velikost in donosnost kmetije, a tudi v sorazmerju z vrednostjo drugih oblik dajatev (naturalnih dajatev), podložnik plačeval v različno visokih zneskih. Brez naturalnih dajatev v žitu je činž dosegel tudi višino treh mark solidov.⁴⁹ Ob žitni dajatvi je bila denarna vsota bistveno manjša, dosegla je od 25 do 50 in le redkeje tudi kaj več solidov.

Naturalno dajatev so podložniki dajali predvsem v žitu – v pšenici in prosu ter še posebej v ovsu, ki se kot naturalna dajatev omenja najpogosteje. Posamezni podložniki so odrajovali tudi od 6 do 12 škafov (schaff) pšenice, prosa in ovsu (seveda poleg manjšega denarnega zneska). Poleg naturalne žitne rente je bila zaradi zelo razširjene ovčereje močno uveljavljena tudi dajatev ovce z jagnjetom, ki so jo dajali spomladi okoli Jurjevega (Sand Jorgen Recht), vendar so podložniki ponekod namesto tega že dajali denarno odškodnino v višini 20 solidov (npr. Vrbljene). V Mateni so vicedomske kmetije namesto dajatve v živini plačevale 46 krajcarjev, vendar so v znesek vračunavali še druge obveznosti, ki so jih bili kmetje oproščeni. Praviloma so podložniki v naturi povsod dajali tako imenovane male dajatve, predvsem perutnino (kokoši, piščance, gosi, kopune) in jajca. V nekaterih vaseh so podložniki dajali tudi prejo, npr. v Vrbljenah (Reistnhar) in Strahomeru (Harzeling).⁵⁰

Tlake izžanski podložniki skoraj niso poznali, saj fevdalci v tem času zemlje večinoma niso več obdelovali sami. Izjema je bila posest ljubljanskega špitala na Studencu - Igu – tu so podložniki delali 6 dni osebne in 5 dni vozne tlake na leto.⁵¹ Pač pa so morali podložniki drugih zemljiških gospodstev za fevdalce opraviti tovrstne poti. Tako so turjaški podložniki v Strahomeru, na Kremenici, Studencu - Igu in v Kotu (a tudi v sosednjih vaseh: Želimplje, Smrjene, Škrilje, Zapotok, Pijava Gorica) morali narediti eno ali dve vinski vožnji ali za vsako dati nadomestilo v višini od 15 do 20 krajcarjev. Podložniki vicedomskega, izžanskega (Sonnegg) in špitalskega zemljiškega gospodstva so plačevali celo po 26 krajcarjev.

Vsi urbarji za to izredno gozdnato območje kot dajatev poznajo odškodnino za uporabo gozdov (Holtzrecht und Waldrecht), zlasti v povezavi z obdelavo lesa in pripravo drv. Vsaka kmetija, ki je bila obtežena s tem, je morala dati ljubljansko kupno mero ovsu ter enega ali dva piščanca.⁵² Posamezni podložniki so bili dolžni plačevati

⁴⁸ Prim. F. Gestrin, Obdobje fevdalizma na ozemlju domžalske občine v luči zemljiškega gospodstva Jablje, *Zbornik občine Domžale*, Domžale 1979, str. 23 sl.

⁴⁹ AS, *Urbarji*, sign. 42 u in 43 u.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ P. Blaznik, o.c., str. 73.

⁵² AS, *Urbarji*, sign. 42 u (1501) f 93, sign. 43 u (1504) f 113.

tudi odvetščino (Vogteyrecht). Tako so imetniki hub kostanjeviškega samostana v Brestu kranjskemu deželnemu glavarju plačevali po star ovsu in eno kokoš. Enako odvetščino je plačeval tudi podložnik Martin Germek (Germygk) na Studencu - Igu, Šmid Dass iz iste vasi pa je dajal 24 krajcarjev.⁵³ Turjaška ribiška huba, ki je bila v isti vasi, je razen dveh goldinarjev in 39 krajcarjev vsako četrletje odrajtovala še za 16 krajcarjev rib. Večje dohodke so turjaškemu zemljiškemu gospodstvu prinašali mlini, saj jih na svojih posestvih niso imeli malo. Med njimi so bili tudi taki s štirimi vodnimi kolesi. Turjaška mlina na Studencu - Igu sta dajala po 11 škafov pšenice ter po 24 škafov prosa in ajde (mlinar je bil Ahac) oziroma 22 škafov pšenice in 44 škafov mešanega žita, to je ajde in prosa (tega leta je bil mlinar Gregor).⁵⁴

V izjemnem položaju so bili še vedno kosezi v Iški vasi, ki so od svojega dvorca plačevali le denarno dajatev in kot malo pravdo kopuna, 4 kokoši in 16 jajc.⁵⁵

Občutno breme podložnikov je bila tudi desetina – deseti del žitnega pridelka (deseti snop) in prirastka pri živini. Prvotno je šla vsa desetina cerkvi (cerkvena desetina), že v poznem srednjem veku pa je cerkvi ostala le tretjina nekdanje desetine, saj so si drugo na različne načine in zaradi različnih motivov prisvojili posvetni fevdalci.⁵⁶

Obveznosti in bremena izanskih kmetov niso bila majhna, pa vendar ne manjša od drugih podložnikov. Bremena, sorazmerno težki pogoji za poljedelstvo in ne ravno največje kmetije so izanskega podložnika že zgodaj usmerjali v neagrarno dejavnost, za kar so naravni pogoji dajali dovolj možnosti. Iz te dejavnosti so dobivali del sredstev za kritje fevdalnih zahtev (denar!). Možnost, ki so jo podkrimski podložniki znali dobro izkoristiti, je bilo gozdno bogastvo pokrajine (drva, gradbeni les, oglje). Posegali so tudi v promet in bili pomembni posredovalci blagovnega prometa po barjanskih kopnih in zlasti vodnih poteh. Bližina Ljubljane in pomembnost prometnih poti iz različnih smeri proti njej sta tej dejavnosti vedno dajali nove spodbude. Promet in tovarniška dejavnost v povezavi z zahtevami zemljiškega gospoda so podložnika – poleg drugih motivov kot so npr. prodaja lastnih pridelkov in izdelkov, zahteva po denarnih dajatvah in dobiček – vodili neposredno v kmečko kupčevanje. Na Igu je verjetno že dolgo obstajal tedenski nedeljski sejem, ki je proti sredini 15. stoletja vznemirjal ljubljanske meščane. Na njihovo pritožbo je Friderik III. leta 1449 sejme na Igu, Šmarju in drugje prepovedal in naročil kranjskemu deželnemu upravitelju

⁵³ P. Blaznik, o.c., str. 73 sl.

⁵⁴ AS, *Urbarji*, sign. 43 u (1504) f 77; P. Blaznik, o.c., str. 73.

⁵⁵ P. Blaznik, o.c., str. 72.

⁵⁶ Prim. AS, *Urbarji*, sign. 43 u (1504) f 136; Po letu 1501 je imelo turjaško gospodstvo dohodek 8 ogrskih goldinarjev tudi od desetih v Želimplah, ki so sicer pripadale gospodstvu Iški turn (»Der Zehend in der Sallein der gen Ygg zum Thum gehört gibt 8 gld. vngrisch. Das viertnn Jar.«).

in vicedomu, naj sejme odpravita.⁵⁷ Ižanski kmetje so vsaj ob koncu srednjega veka posegali v trgovino do morskih mest v slovenski Istri, kamor so tovorili žito in druge pridelke, nazaj pa prinašali sol in drugo obmorsko blago. To dejavnost podložnikov so podpirali tudi ižanski zemljiški gospodje, saj so kmetje ob tej dejavnosti lažje izpolnjevali svoje obveznosti. Tako je npr. leta 1523, ko so Tržaçani že zapirali poti proti Koprju in drugim obmorskih mestom v zalivu pod beneško oblastjo, turjaški gospod Trajan Auersperg dal svojim podložnikoma z Iga, Ahacu Žumpeku (Sumpekh) in Ahacu Jurinu, posebno spremno pismo, da bi ju Tržaçani nemoteno pustili z žitom v Koper.⁵⁸ O prometu z Iga proti morju govori tudi sklep, sprejet istega leta na posebni reformacijski komisiji, o prometu na prisilni poti prek Krasa v Trst. Uporabljati so jo morali vsi tovarniki iz Kranjske, Savinjske in Slovenske marke, Krasa, Ribnice, Cerknice, Iga, Turjaka, Višnje Gore in Žužemberka. Leta 1553 so zopet ukazali, da morajo tovarniki s širšega območja Kočevja, Višnje Gore, Cerknice in Iga tovoriti blago po poti skozi Senožeče in Lokev v Trst.⁵⁹ Zanimiva sta podatka v računski knjigi zapuščine ljubljanskega trgovca Žige Mospacherja iz leta 1517 in dalje: Primož Polhar z Iga mu je prodajal večje količine raznih kož, krznar Blaž iz iste vasi pa je bil trgovčev dolžnik za manjšo vsoto.⁶⁰

TURŠKI VPADI, KMEČKI UPORI IN REFORMACIJA

Ižanski kmet torej nikakor ni bil zaprt v svoj barjanski in hribovski svet. Zemljepisno pogojene prometne poti od Kočevske in Dolenjske ter od morja in Notranjske proti odprti Ljubljanski kotlini so mu omogočile mnoga doživetja in mu odpirale pogled in misel za vrsto zunanjih vplivov, ki so nato našli odmev tudi v njegovem okolju. Tako so te poti v obdobjih najhujših turških vpadov na Slovensko večkrat pripeljale osmanske čete neposredno na ižansko ozemlje. Leta 1469 so Turki z delom svojih sil udarili proti Kočevju, vdrli v Ribniško dolino in nato prišli po Želimeljski dolini vse do Iga. Po Valvasorju naj bi tudi leta 1471 prišli do Iga in Preserja, leto pozneje pa naj bi ropali po ljubljanski okolici. Podobno je bilo tudi v letih 1491 in 1493, ko je turški oddelek mimo Soteske in Žužemberka prodril do Šmarja in Ljubljane ter pri tem ogrožal tudi podkrimski svet. Zadnji prihod Turkov na ižansko ozemlje je bil

⁵⁷ GZL III/57 – 1449 sept. 14.

⁵⁸ AS, vic. a F/I 88 – 1522 dec. 26 in 1523 jan. 5; F. Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, Ljubljana 1965, str. 215.

⁵⁹ I. Simončič, *Zgodovina kočevskega ozemlja od naselitve do leta 1941*, v *Kočevsko*, Kočevje 1956, str. 97.

⁶⁰ S. Vilfan – B. Otorepec – V. Valenčič, *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja*, *Viri za zgodovino Slovencev*, osma knjiga, Ljubljana 1986, str. 30, 34, 87.

verjetno povezan z velikim in nenadnim turškim vpadom leta 1528. Pri Kostelu so Turki 8. julija vdrli na Kranjsko in mimo Kočevja, Ribnice, Ortneka, Turjaka ter Iga prišli na Ljubljansko polje, do Save in deloma še preko nje. Glavnina turške vojske je taborila pri Iškem turnu med Šmarjem in Igom ter od tam plenila po okoliških vaseh. Na srečo so se obnili že v noči na 10. julij. Zdi se, da so Turki močnejše opustošili izansko ozemlje samo v neposrednih navalih, saj se je po tem hitro obnovilo. Po organizaciji obrambnih ukrepov proti turškim navalom je ena izmed poti »turških glasov« vodila tudi od Poljan, prek Kočevja, Ribnice, Ortneka, Turjaka in Iga do Ljubljane. Na Igu, na hribu sredi vasi, ki se imenuje Grmada, je bila tudi ena izmed signalnih postaj, kjer so s kresovi in streljanjem opozarjali na prihod Turkov. O pomenu Iga v obrambnih naporih Kranjske proti Turkom govori podatek, da je bila tam še leta 1596 signalna točka v vrsti takih postojank od Kostela do Ljubljane. O turških vpadih je med podkrimskimi ljudmi še sedaj živa tradicija – najdbe »turških podkev«, ledinsko ime »Paške ulice« pri Stajah). Ko so okoli sredine 16. stoletja za turško obrambo začeli uporabljati tudi najemniško vojsko in so med najemnike odšli mnogi kmečki fantje, srečamo med njimi tudi bobnarja Gregorja Starbaha (Starbach) z Iga. Dobival je 8 krajcarjev plače na dan oziroma 56 renskih goldinarjev na leto.⁶¹ Kriza fevdalne družbe na Slovenskem in kmečki upori od konca srednjega veka dalje so odmevali tudi na Ižanskem. V času pred velikim vseslovenskim kmečkim uporom je tudi na Barju nastalo eno izmed žarišč kmečke nejevolje. Zaradi novega jeza in mlina na Ljubljanici je prihajalo do poplav na barjanskem ozemlju – tako so leta 1514 narasle vode poplavile kar 700 kmetij in ogorčeni kmetje so se množično pritoževali zaradi opustošenja in škode. Leta 1515 so tudi ižanski podložniki verjetno sodelovali na velikem zborovanju kmečke zveze, ki je bilo blizu Ježice, kjer se je zbralo od 5000 do 6000 kmetov. Cesarski komisarji s štajerskim deželnim glavarjem Sigmundom Dietrichsteinom na čelu so 15. aprila skušali podložnike na zborovanju prepričati, naj se razidejo in zapustijo kmečko zvezo, vendar so kmetje to odločno zavrnil. Ko je mesec dni pozneje, 17. maja, kot prvi na Kranjskem v kmečke roke padel grad Mehovo, so napadi podložnikov na gradove sledili tako na Kranjskem kot tudi na Štajerskem in Koroškem. Za Mehovim je konec maja padel tudi turjaški grad Čušperk. Uporniki so napadli tudi ljubljanski grad in požgali novi mlin na Ljubljanici.

Položaj ob vrhuncu vseslovenskega kmečkega upora prikazujeta poročilo štajerskih deželnih stanov in poročilo poveljnika fevdalne protikmečke vojske Herbersteina, napisana pred julijem leta 1515. Obe poročili poudarjata, da so uporni kmetje na

⁶¹ S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, *Glasnik muzejskega društva* 24 (1943), str. 10 sl., 31 sl., 33, 48; V. Simoniti, Organizacija obrambe pred Turki na ribniškem območju v 16. stoletju, *Kronika* 30 (1982) str. 102; isti, *Obrambna organizacija pred turškimi napadi v slovenskih deželah v 16. stoletju*, disertacija na FF, Ljubljana 1988, str. 175 sl. 183.

Kranjskem »v svojo voljo« prisilili vsa mesta, gradove in samostane, razen Ljubljane, Škofje Loke, Kranja, Črnelega, Smlednika, Planine in Turjaka. Pod jezo izžanskih kmetov naj bi torej padla tudi gradova Iški turn in Ig (Sonnegg). S Herbersteinovim naglim in učinkovitim prihodom na Kranjsko v mesecu juliju je bil upor po štirimesečnem gibanju zadušen, kmečka zveza pa uničena. Povsod je sledilo maščevanje zmagovalcev – plenjenje in požiganje kmečkih domov, izgoni z domačij, krvavo kaznovanje zajetih upornih kmetov in poboji njihovih voditeljev. Vsem upornikom so za kazen naložili tako imenovani puntarski denarič v višini dva do tri krajcarje na leto. Vsi so plačevali enako vrednost ne glede na velikost kmetije.⁶²

O uporniškem vrenju pri izžanskih podložnikih v času hrvaško-slovenskega upora leta 1573 ni podatkov, čeprav je zelo verjetno, da so bili zaradi nasilja fevdalcev in oviranja trgovskih poti ter kmečkega trgovanja prizadeti. Upor so zadušili, še preden je njegov val dosegel izžansko ozemlje. Prav tako ne vemo, kolikšna je bila udeležba Ižancev pri zadnjem velikem kmečkem uporu na Slovenskem leta 1635. Vsekakor tudi med njimi vrelo že dve leti prej. Kranjski vicedom Oktavijan Panizol je pritiskal na vladarjeve podložnike v župah Kozarje, Golo, Šentvid, na Igu in drugod okoli Ljubljane. Ko jim je dvigal dajatve, so jih leta 1633 nehali oddajati, zaostajalo pa je tudi plačilo davkov. Ižanski podložniki in podložniki na Golem so se pritoževali nad novo tlako, uvedeno štiri leta prej, namesto katere so morali kmetje še pred izpolnitvijo drugih obveznosti do gosposke plačevati za vsako kmetijo po 4 goldinarje in za vsako kajžo po goldinar odkupnine. Pomirili so se šele, ko so jim robotnino znižali na 2,5 goldinarja za kmetijo in šest soldov za kajžo. Dejstvo je tudi, da je upor na svojem vrhuncu od konca aprila do začetka maja zajel velik del Kranjske, med drugim tudi okolico Ljubljane. Če je upor pri drugih mestih naletel na večje ali manjše simpatije, pa se je Ljubljana zelo bala upornikov in imela veliko skrbi s stražami proti njim. Ko so upor zadušili, je v Ljubljani prišlo celo do obsodbe in usmrtnice Jurija Levca, enega izmed uporniških voditeljev. Zopet je sledilo maščevanje, vojaštvo, ki je zadušilo upor, pa je zelo opustošilo uporniško območje.⁶³

V obdobju kmečkih uporov sta slovensko ozemlje zajeli tudi reformacijsko gibanje in protireformacija. Na Ižanskem imamo o tem malo podatkov, kar pa ne pomeni, da enega ali drugega ni bilo. Celotno obravnavano ozemlje je takrat sodilo v faro s

⁶² B. Grafenauer, *Boj za staro pravdo. Slovenski kmet ob koncu 15. in začetku 16. stoletja*, Ljubljana 1944, str. 61; isti *Kmečki upori na Slovenskem*, Ljubljana 1962, str. 94, 100, 143, 121 sl.; isti, *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem*, Ljubljana 1974, str. 40; *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 252 sl.

⁶³ H. Valentinitich, *Pritožbe podložnikov vicedomskega urada na Kranjskem v letu 1634*, *Kronika* 1 (1973), str. 155 sl.; J. Šorn, *Ljubljana in kmečki upor v letu 1635*, *Kronika* 3 (1955), str. 22 sl.; J. Koropec, *Mi smo tu. Veliki punt na Slovenskem v letu 1635*, Maribor 1985, str. 120 sl.

sedežem na Studencu - Igu, ki se omenja že leta 1363.⁶⁴ Napake, ki so se v tistem času pojavljale v cerkvi na Slovenskem, je verjetno niso zaobšle. Dejstvo, da je bil na fari od konca 15. stoletja dolgo časa župnik Lenart Bonomo, daje misliti, da je bil morda tudi on blizu protestantskim naukom tako kot njegov sorodnik, tržaški škof Peter Bonomo – učitelj, zaščitnik in mentor Primoža Trubarja.⁶⁵ Ko se je reformacija razširila na slovenskih tleh, so bili pristaši nove vere vsekakor tudi mnogi izžanski fevdalci. Rodbina Schnitzenbaumov je bila protestantizmu zelo privržena, še posebej pa to velja za Turjačane, gospode velikega dela izžanskega ozemlja. Lahko domnevamo, da so tako kot v škocjanski fari pri Turjaku tudi tu uveljavili protestantsko vero med podložniki. Domnevo potrjujejo protireformacijski nastopi v podkrimskih vaseh v času ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. V župni cerkvi sv. Martina na Igu sta Gašper Leimbtasch in žena Marjeta že leta 1474 dala postaviti oltar sv. Katarine. Ker so bogato opremljeni oltar župni upravitelji zanemarili, kasneje pa so ga oskrunili še protestanti, ga je dal škof Hren obnoviti, v novembru leta 1614 pa so ga ponovno posvetili. Ob istem času je škof Hren znova posvetil tudi cerkev sv. Jurija pri izžanskem gradu (Sonnegg). V času reformacije so baroni Schnitzenbaumi cerkev uporabljali za protestantske obrede in si prisvojili njeno celotno premoženje.⁶⁶

O protestantih med kmečkim prebivalstvom v podkrimskih vaseh posredno govori tudi siceršnja skrb škofa Hrena za to območje. Iško faro je Hren že pred leti dal svojemu sorodniku, da bi jo uredil, obnovil cerkev, župnišče in podružnice, ter še posebej, da bi zopet pridobil cerkvene dohodke, ki so jih heretiki odtujili. Župnik je vse to do smrti leta 1617 res izpolnil. Že v novembru leta 1615 je škof Hren v Brestu znova posvetil podružnično cerkev sv. Andreja in njegov oltar. Še pred tem, v aprilu, pa je v podružnični cerkvi sv. Križa v Iški vasi posvetil dva oltarja in nova zvonova.⁶⁷

Vsekakor pa se je približno desetletje po hrvaško-slovenskem kmečkem uporu leta 1573 med izžanskimi kmeti močno razširila sekta tako imenovanih »novih štiftarjev«, ki je bila ena izmed oblik plebejsko kmečke smeri reformacijskega gibanja. Pojavila se je kot odmev revolucionarnega kmečkega gibanja, potem ko je uporniško vrenje začasno usahnilo in pomenila nekakšno obliko kmečkega odpora proti obstoječemu stanju. Sekta se je v marsičem naslonila na gibanje, ki se je že v prvi polovici stoletja med ljudstvom kazalo zlasti v povečani pobožnosti (čaščenje svetnikov, Matere božje) in gradnji cerkva na krajih, kjer naj bi se vernikom prikazovali posamezni svetniki in zlasti Mati božja. Toda »novi štiftarji«, kot jih sočasni viri označujejo, so

⁶⁴ M. Kos, *Topografija*, o.c. I, str. 211.

⁶⁵ *Slovenski biografski leksikon*, 1. zvezek, Ljubljana 1925, geslo Bonomo Peter, str. 53.

⁶⁶ M. Benedik, Hrenovi pontifikalni protokoli, v *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 1981, str. 79, 85 sl., 89 sl.; K. Črnologar. IMK 4 (1894), str. 166; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 347; M. Smole, o.c.

⁶⁷ M. Benedik, o.c., str. 88, 116 sl.

se organizacijsko odtrgali od Katoliške cerkve. Voditelji sekte, med katerimi so bile tudi ženske, so začeli sami pridigati in opravljati duhovniške posle, nastopali so proti župnikom in jih celo napadali. Cerkve so gradili brez dovoljenja in pristanka cerkvenih in posvetnih oblasti. Organizirani so bili v posebno skupnost vernikov, zbirali so sredstva in gradivo za gradnjo cerkva in jih upravljali sami. Med seboj so se – kakor stari štifhtarji – imenovali bratje in sestre.⁶⁸

V povezavi s štifhtarskim gibanjem na širšem Notranjskem se je sekta leta 1584 verjetno močno razširila tudi na izžanskem območju, čeprav so župnik in fevdalci odločno nastopili proti njej. Širjenje sekte na ozemlju med Vrhniko in Igom je imelo žarišče na območju Planine, kjer ga je vodila Maruša Pogerlic. Svojo cerkev so zgradili na Planinski gori. V takratnih razmerah na Izžanskem se je »novo štifhtarstvo« zelo razširilo, saj se je po neki vesti v župni cerkvi na Igu metalo okoli tisoč oseb iz izžanskega okoliša.⁶⁹

Proti »novim štifhtarjem«, ki so pri oblasteh vzbujali bojazen, da se bo njihovo gibanje spremenilo v upor, so posvetne in cerkvene oblasti odločno nastopile. Gosposka je porušila štifhtarsko cerkev na Planinski gori, po ukazu nadvojvode Karla so požgali vse njihove kapele in štifhtarje, zlasti pa njihove voditelje, kaznovali. Že v začetku leta 1585 je bila sekta na Izžanskem in širšem območju zadušena s skupnimi napori deželnega kneza, katoliške cerkve in protestantskih deželnih stanov.

RAST IŽANSKEGA GOSPOSTVA, DROBITEV KMETIJ, POVEČANA BREMENA

V naslednjih obdobjih vse do 18. stoletja se je posestno stanje na Izžanskem še naprej spreminjalo, deli posesti in celo cela manjša gospostva pa so prehajala iz rok v roke. Zaradi tega se je po eni plati posest združevala, po drugi pa so nastajala vedno nova zemljiška gospostva. Za prvo je najbolj značilno združevanje posesti v enotno izžansko zemljiško posestvo. Gospostvo Iški turn, ki so si ga okoli sredine 16. stoletja lastili Turjačani, je leta 1564 Sigmund Nikolaj Turjaški dal v zastavo Ivanu Engelshauserju. Ta je skupaj z bratom Avgustom gospostvo leta 1581 kupil od Turjačanov, rodbina pa je posest nato še povečevala (posest je bila ocenjena na 72 goldinarjev in 35 krajcarjev imenjske osnove). V sredini 17. stoletja so Engelshauserji kupili velik del gospostva

⁶⁸ J. Gruden, Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dobi, *Izvestja muzejskega društva* 18 (1908), str. 63 sl. in 19 (1909), str. 109 sl.; I. Grafenauer, Štifhtarji in štifhtarska narodna pesem, *SJ2* (1939), str. 15sl. 137 sl.; F. Gestrin, Družbeni razredi na Slovenskem in reformacije, *Drugi Trubarjev zbornik*, Ljubljana 1952, str. 40 sl.

⁶⁹ J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec 1910, sl. str. 685 sl.; B. Grafenauer, *Upori*, o.c., str. 263.

Sonek (Studenc - Igu), leta 1651 pa so pridobili tomišeljki urad, tj. podložnike v Tomišlju (7,5 hube), Vrbljenah (10,5 hube) in Strahomeru (3,5 hube). V enotno izansko gospostvo so vključili tudi Staje. V tem času je ocenitev davčne osnove izanskega gospostva znašala že več kot 208 goldinarjev. Proti koncu stoletja se je posest ne glede na nove dokupe zmanjšala – zlasti posest, ki je pripadala Iškemu turnu, imenjska cenitev pa je padla na manj kot 170 goldinarjev. Toda že v drugem desetletju 18. stoletja je gospostvo zopet začelo naraščati; pridobilo si je tudi 13 komendskih kmetij v Planinici, na Studencu - Igu, v Škriljah in na Pijavi Gorici. V tem času so si lastniki pridobili tudi baronski (1681) in nato še grofovski (1719) naslov.⁷⁰

V 18. stoletju se je izansko gospostvo še naprej načrtno zaokrožalo. Že v času Franca Sigmunda Engelshouserja je postopoma pridobilo vso posest gospodov Otthaimbov (glej nižje), isti lastnik pa je leta 1724 kupil kmetije v Iški vasi, Vrbljenah, Tomišlju, Stajah in Kotu, ki so pripadale beneficiju sv. Trojice v ljubljanski stolnici, leto pozneje pa še 14,75 kmetij kostanjeviškega samostana v Brestu. Pridobilo si je tudi manjšo posest ljubljanskega kapitlja in raznih izanskih cerkva. Toda leta 1771 je celotna posest Engelshouserjev, to je veliko izansko gospostvo, prešla v last turjaških grofov, ki so tam gospodarili do leta 1848 in posedovali večino izanske zemlje.⁷¹ Med manjšimi zemljiškimi gospostvi, ki so v tem času nastajala na novo, je v 16. stoletju treba omeniti gospostvo ljubljanskega špitala, ki je že leta 1451 kupilo dve kmetiji na Igu in eno na Sarskem. Ob izanskem gospostvu se je po sredini 16. stoletja razvilo zemljiško gospostvo Matena (Höflein) na vicedomskih tleh, posest je imelo v Mateni in Iški vasi. Njegov prvi lastnik je bil kranjski vicedom Jurij Höfer (1564), pozneje pa so bili lastniki člani rodbine Portnerjev. Od tega gospostva se je leta 1668 odcepilo 10 hub v Iški Loki, Tomišlju in na Gornjem Igu, središče novega zemljiškega gospostva pa je bil takrat zgrajeni gradič blizu Bresta, Eben - Porthen. Konec 17. stoletja je to gospostvo prešlo v last rodbine Otthaimb, ki si je kasneje lastila tudi zemljiško gospostvo Matena. Sredi prve polovice 18. stoletja so to posest postopoma pridobili Engelshouserji, za njimi pa so vse pridobili Turjačani (1771).

Kakšna so bila v 18. stoletju posestna razmerja med turjaško posestjo in posestjo izanskega (združenega) zemljiškega gospostva pred letom 1771, nam kažejo urbarji iz sredine stoletja. Turjačani so imeli leta 1750 na Izanskem na Kremenici tri hube in osem podložnikov (štiri s polovično in štiri s četrtsko kmetijo), v Kotu eno kmetijo in dva podložnika ter na Studencu - Igu dvotretjinsko kmetijo s tremi podložniki, mlin na štiri kolesa in domec. Po urbarju iz leta 1778/87 so imeli na Kremenici na treh hubah sedem podložnikov (štiri s četrtsko, dva s polovično in enega s celo kmetijo),

⁷⁰ P. Blaznik, *Zemljiška gospostva*, o.c., str. 60 sl.

⁷¹ Prav tam, str. 63.

na Studencu - Igu polčetrto kmetijo in dvanajstino kmetije z osmimi podložniki ter mlin na štiri kolesa, v Kotu pa dve polovični kmetiji.⁷²

Razbitost posestnega stanja na ižanskem ozemlju okoli leta 1770 in nato povezanost posesti v letu 1848 prikazuje preglednica 1.

Preglednica 1: Razbitost posestnega stanja na ižanskem ozemlju okoli leta 1770 in povezanost posesti v letu 1848⁷³

Zemljiško gospostvo	okoli leta 1770	v letu 1848
Ig	Ig, Dobravica, Kot, Sarsko, Staje, Tomišelj, Strahomer, Vrbljene, Iška vas, Gor. Ig, Iška	Ig, Dobravica, Kot, Matena, Kremenica, Iška Loka, Sarsko, Staje, Podgozd, Tomišelj, Brest, Strahomer, Vrbljene, Iška vas, Gor. Ig, Iška
Razni beneficiji	Ig, Dobravica, Kot, Staje, Tomišelj, Vrbljene, Iška	Ig, Iška vas, Gor. Ig
Župnijska + cerkvena	Ig, Sarsko, Staje	Ig, Kot, Sarsko, Vrbljene
Turjak	Ig, Iška, Kot, Kremenica, Podgozd	Vsa posest vključena v Ig
Matena	Iška Loka	
Eben - Porthen	Iška Loka, Tomišelj	
Komenda	Ig, Sarsko, Podgozd	
Gajniče	Vrbljene	
Škofijsko	Dobravica, Staje, Vrbljene	
Spitel	Strahomer	
Vicedomsko	Iška vas	
Kostanjeviško	Brest	
Fužine		Ig, Iška vas, Kot, Strahomer
Novomeška posest		Sarsko
Dvori so bili v Mateni, Brestu, na Dobravici in v Vrbljenah.		

Preglednica 2 nam hkrati pokaže, kako zelo se je v teh stoletjih spremenila struktura podložnih kmetij. Ob koncu srednjega veka so na našem območju odločno prevladovale cele kmetije, kasneje pa je celih kmetij le še malo. Nekdanje cele kmetije so se delile v tričetrtske in polovične, ki so prevladovale, pa tretjinske in četrtinske, ena je bila celo šestinska; vse je urbar označeval kot hube. Vse druge manjše enote je urbar

⁷² AS, Urbar II/26 u – *Handt-Urbar im von der Graffschaft Auersperg und dahin incorporirten Gülden ausser der Herrschaft Nadlischegg und Croaten*, 1750; AS, Urbar Turjak II 27 u, 1778–1787.

⁷³ Prav tam, str. 60 sl.

štel med kajže (Hoffstatt), imetnike teh enot pa je imenoval kajžarji (Untersassen). Med podložniki izžanskega zemljiškega gospostva jih je bila leta 1756 že četrtnina, v nekaterih vaseh pa so številčno že prevladovali. Vzroki za tak razvoj so bili lahko različni, poglobitnega pa vsekakor lahko najdemo pri zemljiških gospodih, ki so v tem obdobju pospeševali drobitev kmetij, ker jim je to olajševalo fevdalno izkoriščanje podložnikov in povečevalo dohodke. Naraščanje prebivalstva, ki ga zaznamo tudi v podkrmskih vaseh, je ta proces olajševalo. Odtod namreč izhaja pripravljenost podložnikov, da so manjše kmetije sprejemali pod težjimi pogoji. Življenjska nuja je to pospeševala. Glede na matične knjige izžanske fare, ki je takrat zajemala večje število vasi, kot jih je danes v obravnavanih treh krajevnih skupnostih, lahko zaključimo, da je prebivalstvo naraščalo, občasna nihanja in upade pa so še vedno povzročale zlasti kužne bolezni. Tako je število rojstev, ki je eden izmed pokazateljev gibanja števila prebivalstva, okoli leta 1650 močno padlo, kar povezujemo s kugo, ki je bila v ljubljanski okolici leta 1646 zelo razširjena.⁷⁴ Na splošno lahko trdimo, da je prebivalstvo večji del 17. stoletja in v prvi polovici 18. stoletja naraščalo hitreje kot prej. To je bil verjetno tudi čas, ko se kmetije najbolj delile in se je kajžarstvo najmočneje uveljavljalo. V povezavi s prebivalstvom naj omenimo še, da so se domačini praviloma poročali znotraj izžanske fare oziroma vaških skupnosti.⁷⁵ V tem obdobju so fevdalci na Ižanskem poskušali

⁷⁴ AS, *Matične knjige Ig*, Sign. 136, rojstna knjiga I–IX. Po posameznih letih je bilo število rojstev naslednje:

- 1627 – od 22. sept. dalje – 25
- 1628 – do 19. okt. – 56
- 1630 – od sept. do nov. – 14
- 1631 – od 10. jan. do 30. dec. – 88
- 1632 – 57
- 1633 – 89
- 1634 – 81
- 1635 – 72
- 1636 – 93
- 1637 – 107
- 1638 – 152
- 1650 – 39
- 1658 – 108
- 1685 – 101
- 1730 – 118
- 1775 – 50
- 1783 – 128
- 1784 – do maja – 76

⁷⁵ AS, *Matične knjige Ig*: Navedimo nekaj primerov iz knjige krščenih: 1631 avg. 31 – krščena Maruša, hči Mihe in Urše Lah, botra Matija Štebljaj in Neža Brenica (Vreniza) iz Iške vasi, 1631 sept. 12 – krščen Mihael, sin Marka in Agneze Golob, botra Gregor Baloh in Judita Maver iz Iške,

Preglednica 2: Struktura prebivalstva v 17. stoletju

Vas	Hube						Podložniki	Kajžarji	Mlini	Vsi	
	1	3/4	1/2	1/3	1/4	1/6					
Studenc - Igu	5	3	8	5	18	1	40	39	1	79	
Staje	1	1	3	1	1		7	5		12	
Kot	2		2	1			5	3		8	
Iška Loka	1		19		7		27	8		35	
Iška			3		1		4	1	2	8*	
Matena		1	13		9		23	3		25	
Brest	6		16				22	3		25	
Tomišelj	3		12				15	1		16	
Vrbljene	3		16		4		23			23	
Strahomer	2		4				6	2		8	
Gornji Igu	1		6		2		9			9	
Sarsko	2						2			2	
Podgozd	1						1			1	
Iška Vas									1	1	
Dobravica	označena kot dominikalna pristava										
Skupaj	27	5	96	7	42	1	184	65	4	253	

* Tu je všteta še kovačija (Hammerschmid)

povečevati površino posesti, ki so jih obdelovali sami. O tem govorijo podatki o obstoju posameznih pristav v tem času (glej tabelo), vendar ob obstoječi raztreseni obliki zemljiškega gospostva ta proces ni imel večjega obsega. Podložniki še vedno dobivali kmetije po začasnem zakupu – po smrti starega lastnika je novi dobil kmetijo v zakup le, če je plačal primščino. Za mnoge svojce je bila primščina (z mrtvaščino) preveliko breme, zato so se podložniki iz različnih družin hitro menjavali na podložnih hubah in celo kajžah. Tako so si po urbarju iz leta 1750 na turjaški kajži na Studencu - Igu naglo sledili Matija Pintar, Lovro Zdravje in Matija Cimperman; podobno je bilo na turjaškem mlinu v isti vasi, kjer so si sledili Matija Krašovec, Jakob Šoster in Primož Bonač. V letih 1778/87 pa so bili na polovični turjaški hubi na Studencu - Igu Martin

1638 jan. 8 – krščen Matija, sin Janeza in Jere Cetko, botra Jurij Perko in Maruša Jakovka iz Podgozda,

1684 dec. 12 – krščena Neža, hči Martina in Maruše Petelin, botra Martin Rogina in Maruša Mostnica iz Iške Loke,

1775 nov. 8 – krščen Martin, sin Mihe Kramar in Ane roj. Tomazin (Thomasinka), botra Matija Škraba in Ana Pošarica z Matene.

Čelebnikar, Luka Zdravje in Primož Maglič, na tretjinski kmetiji pa Janez Cimperman in za njim Matija Petelin.⁷⁶

Struktura podložniških dajatev in bremen se je v teh stoletjih deloma spremenila. Poglavitna dajatev je sam po sebi ostal činž, ki so ga kmetje praviloma plačevali v denarju skupaj z deželnim davkom. Ponekod so del činža plačevali tudi v naturi. Po uporabi leta 1515 so uvedli puntarsko dajatev, ki je znašala 2 krajcarja na kmetijo, plačevali pa so jo tudi izžanski podložniki. Povečala se je tudi tlaka oziroma odškodnina zanjo. Večja tlaka je bila povezana z delno spremembo zemljiškega gospodstva, ki je ponekod skušalo zemljo v večji meri obdelovati samo.

Tlako so poveševali zlasti na račun neizmerjene tlake. Podložniki na Ižanskem so namesto tlake po večini plačevali odškodnino – robotnino. Na Studencu - Igu so vsi turjaški podložniki opravljali tlako v naturi, tudi v Brestu so komendski podložniki morali opraviti šest dni tlake,⁷⁷ višina robotnine pa je bila zelo različna. Na posesti župnije Ig je bila robotnina 4 goldinarje in 32 krajcarjev, na posesti kostanjeviškega samostana pa celo 7 goldinarjev.⁷⁸ Na Kremenici so turjaški podložniki Matej Šteblaj, Miha Strle, Matija Zalar in Luka Zdravje za četrtinske kmetije plačevali 2 goldinarja, 58 krajcarjev in 2 denariča robotnine, Janže Anzelc (Hanzelc) in Andrej Mihaličič za polovični kmetiji po 5 goldinarjev in 17 krajcarjev, Matej Kralič pa za celo kmetijo kar 11 goldinarjev in 54 krajcarjev robotnine.⁷⁹

Od 16. stoletja dalje so se povečala bremena v obliki davkov. Poleg kontribucije – od cele kmetije 6 goldinarjev, od polovične 3 goldinarje in od četrtinske po 1 goldinar in 30 krajcarjev – so podložniki plačevali tudi deželni davek (Steuer). Višina je bila med drugim odvisna tudi od velikosti in kakovosti zemlje. Na Kremenici so npr. leta 1750 polovične kmetije plačevale 3 goldinarje in 59 krajcarjev davka, četrtinske hube 1 goldinar in 59 krajcarjev. 2,25 (ena le 44 krajcarjev). V Kotu so polovične kmetije plačevale 3 goldinarje, 38 krajcarjev in 2 denariča, vendar se je pozneje dvignila na skoraj 5 goldinarjev. Na Studencu - Igu je davek za polovično hubo znašal 3 goldinarje in 35 krajcarjev, za četrtinsko pa 1 goldinar, 27 krajcarjev in 1 denarič.⁸⁰ Sredi 18. stoletja so se deželni davki strnili s kontribucijo. V davek so vključili tudi hišni goldinar in doklade.

Desetina cerkvi se glede višine in predmetov ter načinu pobiranja v tem obdobju ni spremenila, pač pa so podložniki župni duhovščini in cerkovniku dajali tako imenovano cerkveno bero.

Obveznosti podložnikov torej nikakor niso bile majhne, čeprav so se po zemljiških

⁷⁶ AS, *Urbar* II 26 u – 1750; *Urbar* II 27 u – 1778–1787.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ P. Blaznik, o.c., str. 78.

⁷⁹ AS, *Urbar* II 26 u in *Urbar* II 27 u.

⁸⁰ Prav tam; P. Blaznik, o.c., str. 74.

gospostvih razlikovale. Največje breme so na ižanskem gospodstvu nosili podložniki iz Iške Loke. Doseglo je tudi vrednost blizu 28 goldinarjev in 14 krajcarjev: plačal je 4 goldinarje in 52 krajcarjev činža, 5 goldinarjev robotnine, 6 goldinarjev kontribucije, dajal po 8 mernikov pšenice, rži in prosa ter 12 mernikov ovsa, 2 kokoši in 16 jajc, poleg tega pa je moral opraviti po 30 dni osebne in vozne tlake in spresti 12 funtov prediva ter še posebej opraviti vožnjo lesa.

Ob relativno majhnih kmetijah, ki so v tem času prevladovale, in številnih kajžah podložnik zgolj s svojim poljedelskim obratom ne bi zmozel odplačati vseh velikih bremen. Pomagal si je, kakor smo že spoznali, z vključevanjem v razne druge, neagrarne dejavnosti. Veliko možnosti so ponujali gozdovi, ki so bili večinoma graščinski, a so imeli podložniki v njih po urbarialnem zapisu iz leta 1756 določene pravice. Tako npr. so imeli turjaški podložniki na Studencu - Igu, v Stajah in Kotu pravico do drv in gradbenega lesa na Krimu in Na gori; podložniki ižanskega gospodstva na Studencu - Igu pa so imeli enako pravico v turjaških gozdovih na Mokrcu. Del podložnikov je moral gradbeni les kupiti ali izprositi pri gospodu (npr. v Iški Loki, Iški, Mateni, Tomišlju in Podgozdu). Podložniki posameznih vasi so imeli tudi svoje deleže gozda za oskrbo z drvi,⁸¹ vendar so podložniki pogosto v gozd posegali po lastni volji in zaradi tega prihajali v hude spore s svojimi zemljiškimi gospodi, zlasti s Turjačani. Iz gozda so podložniki lahko dobili del dohodkov, brez katerih na preskromnih hubah mnogokrat ne bi zmogli preživeti.

Ena pomembnih stranskih dejavnosti ižanskih kmetov je bilo tudi kmečko kupčevanje in promet. Bližina Ljubljane in pomembnost prometnih smeri sta tej dejavnosti dajala vedno nove spodbude. O kmečkem kupčevanju nazorno poročajo ponekod prevladujoče denarne dajatve in velike davčne obveznosti, nič manj pa tudi tovarniške obveznosti podložnikov. Del tamkajšnjih ljudi je dodatni zaslužek dobil tudi v vodnem prometu. Po Valvasorju vemo, da je bilo v njegovem času (v drugi polovici 17. stoletja) na Igu 30 in v Iški Loki prav toliko malih ladij, ki so plule po tedaj plovni Iščici do Iga (v pristanišču blizu Brezicove kmetije so natovarjali drva, tesan les in kmetijske pridelke) in po njenem pritoku Ložci do Iške Loke. Po njiju je potekal kar živahen promet med Ljubljano in Igom oziroma Iško Loko, od koder je blago potovalo dalje po želimeljski poti proti Turjaku in naprej na Kočevsko in Dolenjsko ter tudi proti Notranjski. Nad ižanskimi ladjarji je imel nadzor višji prejemnik v Ljubljani. Lahko sklepamo, da je prometna dejavnost pomenila dodaten kos kruha in dohodke mnogim prebivalcem na Ižanskem. Težave so se začele šele po gradnji komercialnih cest in po izkopu Gruberjevega kanala (1786), ko se je začela vodna gladina na Barju zniževati.

⁸¹ AS, Sign. II 21 u – *Rustical Fassionen der Herrschaft Sonnegg im Laybacher Kreis* – 1756.

Konec vodnega prometa je nastopil leta 1829, ko so zgradili cesto Ljubljana–Ig. Gradnjo so morda sprožile prav težave s plovbo po do tedaj plovnih rekah.⁸²

Že v srednjem veku je podložnik postal sodno podrejen svojemu fevdalcu. Tako je bilo tudi v tem času. Gospod je sodil svojim podložnikom v vseh zadevah, ki niso zahtevale krvavih kazni – imel je t. i. patrimonialno sodstvo. Za hujše zadeve, pri katerih so izvajali krvave kazni (pohabljenje, smrtna kazen), pa je imelo oblast nad večjim številom zemljiških gospojev t. i. krvno sodstvo oziroma deželsko sodišče. V naših vaseh je imelo deželsko sodišče izžansko zemljiško gospostvo, ki je s tem nekako povezovalo podkrimske ljudi in ozemlje.

V cerkvenem pogledu so v vsem tem času obravnavane vasi sodile v izžansko župnijo ali faro. Toda v začetku farne organizacije je izžanska pokrajina sodila v okvir šentpeterske prafare pri Ljubljani. Na Igu je cerkev sv. Martina morda nastala že v 10. stoletju, kar zopet po svoje kaže na zgodnjo pomembnost kraja kmalu po naselitvi Slovencev. Tu je nastala tudi vikariatska župnija že pred letom 1291. Že pred koncem 13. stoletja je bil na Studencu - Igu vikar cerkniškega župnika. Še sredi 14. stoletja se omenjata cerkev in vikariat (1342) na Igu (ecclesia seu vicaria in Ig). Šele leta 1363 se na Igu prvič omenja samostojna fara. Farna cerkev je bila posvečena sv. Martinu in se prvič omenja šele leta 1380. Seveda je bila cerkev mnogo starejša, obstajala je že v času vikariata in še prej, glede na zavetnika jo lahko postavimo celo v čas pred 10. stoletjem. Župnik oziroma župna cerkev je imela dohodke od svoje manjše zemljiške posesti in desetine, za katero vemo, da so jo leta 1330 pobirali npr. v Brestu, ter bera.⁸³ Pod izžansko faro je bilo večje število cerkvenih podružnic, ki so deloma nastale že v srednjem veku. Na Studencu - Igu je bila na hribu cerkev sv. Jurija, v Valvasorjevem času pa še cerkev sv. Uršule. V Iški je bila leta 1352 posvečena cerkev sv. Jere; še poprej se omenja cerkev sv. Mihaela v Iški vasi (1321), ki pa je glede na ime zavetnika mogla biti precej starejša; tam je bila tudi cerkev sv. Križa. Pozneje, proti koncu srednjega veka, se omenjajo še cerkev sv. Ruperta na Sarskem (1482), cerkev sv. Lenarta na Gornjem Igu (1498) in cerkev sv. Jakoba v Strahomeru. Poleg njih se v tem obdobju omenjajo še cerkev sv. Gregorja na Dobravici, sv. Urha na Kremenici, sv. Mohorja in Fortunata v Mateni, kjer je konec 15. stoletja znana rezbarska delavnica cerkev oskrbela z lesenim oltarjem, kar kaže tudi na »bogastvo« kmetov, sv. Andreja v Brestu in sv. Janeza Krstnika v Tomišlju.⁸⁴ Med župniki v srednjem veku poznamo Lenarta Bonoma,

⁸² V. Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, Ljubljana 1978, str. 264; M. Orožen Adamič, *Prebivalstvo, poselitve in promet na Ljubljanskem barju*, *Geografski zbornik XXIV*, 1984, str. 40 sl.

⁸³ M. Kos, *Gradiivo za historično topografijo*, o.c., str. 210 sl., 212; MMVK 13, str. 62–1363 dec. 10; J. Höfler, *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem*, *Razprave FF*, Ljubljana 1986, str. 29 sl. 49.

⁸⁴ M. Kos, o.c., str. 211, 213, 215; *Cerkveni šematizem*; E. Cevc, *Likovna umetnost v srednjeveški Ljubljani*, v *Zgodovina Ljubljane*, 1984, str. 101.

ki je bil dolga leta na Igu. Na Igu pa je bil doma tudi ljubljanski kanonik in župnik v Dobu, ki je imel od leta 1499 tudi doktorat (R. D. Michaelis de Igg artium doctoris).⁸⁵ Po matičnih knjigah 17. in 18. stoletja spoznamo, da je bil takrat poleg župnika na fari tudi kaplan oziroma kooperator, kakor ga imenujejo viri. Med župniki se v tem času omenjajo Matej Dienstmann (1627), Franc Prenek (1630), Janez Valčič (Valchich, Valchorich) (1635/6), Marko Lucchino (1636) in Andrej Štibernik (1684). Župnik na Igu je bil tudi Mihael Omersa (1679–1742), ki je pred tem deloval kot stolni vikar v Ljubljani. Bil je tudi glasbenik – napisal oziroma uglasbil je pet oratorijev in druga liturgična glasbena dela. Kaplani na Igu so bili Matej Skarle (1627/8), Matija Štrumfl (Strumphl, Amphl) (1631), Matija Omersu (1638), Jurij Omersu, doma s Studenca - Iga (1730), Simon Cigole iz Strahomera (1730), Jože Strahen iz Matene (1775) in Blaž Klein s Studenca - Iga (1783).⁸⁶

RAZKROJ FEVDALIZMA IN ODPRAVA FEVDALNIH VEZI V REVOLUCIJI 1848

V drugi polovici 18. stoletja se je začel družbeni položaj izanskih podložnikov z reformami avstrijskih vladarjev močno spreminjati. Reforme je v tem času zahteval celoten gospodarski in socialni položaj. Zahtevala jih je krepitev absolutne države, ki je prehajala v moderno organizirano državo z razčlenjeno birokratsko upravo, s stalno vojsko in z državnimi financami, ki so slonele povsem na davčni osnovi. Pri tem so se državne oblasti v veliki meri naslonile na kmeta. Če pa naj bi kmetijstvo pokrivalo potrebe naraščajočega prebivalstva, če je hotela na kmete prenesti večji del državnih bremen in obveznosti, je bilo treba kmetu izboljšati položaj, ga osvoboditi dela fevdalnih dajatev, mu dati več svobode in tudi nekaj izobrazbe. Potreba je bila še večja, ker je razvoj nekmetijskih gospodarskih panog zahteval vedno več svobodne in za delo sposobne delovne sile. Ta pa je morala prihajati predvsem s podeželja. Poglavitni dohodki države so tedaj postali davki – te naj bi odslej plačevali tudi fevdalci. Državne oblasti, ki so želele neposredno nadzorovati višino in obseg podložniških obveznosti do gospoda in hkrati podložnikov in fevdalcev do države, so začele uvajati t. i. davčno in urbarialno rektifikacijo (popravo, izboljšanje). Na tej osnovi so nastali rektificirani (popravljeni) urbarji za izansko in še druga gospodstva pod Krimom. Ti so natančno popisali kmetove dajatve in služnosti, pa tudi dohodke zemljiških gospodov. Z njimi so podložniki že v času Marije Terezije (1740–1780) dobili možnost, da so se proti

⁸⁵ P. Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, o.c., str. 77 in 122; IMK 8, 1898, str. 131.

⁸⁶ SBL 1, 1925, str. 53; AS, *Matične knjige Ig*, sign. 136, rojstne knjige I–IX; J. Sivec, *Razvoj glasbe v Ljubljani v 18. in 19. stoletju*, v *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, str. 257.

nepravilnostim fevdalcev pritožili na državne urade – kresije, vendar se je vse to le počasi uveljavljalo. Da bi še v večji meri preprečil zlorabe plemičev nad podložniki je leta 1789 cesar Jožef II. (1780–1790) podrobno določil razmerje delitve urbarijalnih dohodkov: 70 % donosa kmetije mora ostati podložniku, 30 % pa gre gospodu in državi. Takoj po Jožefovi smrti so to odločbo zaradi odpora fevdalcev odpravili.

S posebnimi patenti so državne oblasti izboljšale posestne odnose podložnikov do gospoda z določili o prevedbi začasnih zakupov v dedne zakupe po kupnem pravu, ki so bili v podkrimskih vaseh do tega časa še zelo redki. Čeprav so oblasti še posebej določale, da se mora in sme podložna zemlja podeljevati le po kupnem pravu, se je prevedba na Kranjskem in seveda tudi v ižanskih vaseh le počasi uveljavljala. K temu je v veliki meri pripomogla tudi velika razbitost fevdalne posesti, vendar se je do leta 1848 to stanje že močno spremenilo. Na ižanskem gospostvu je bilo v letu 1848 le še 26 kmetij v začasnem zakupu, ki so nato plačale 117 goldinarjev in 20 krajcarjev odškodnine.⁸⁷

Za družbeni položaj podložnikov je bil zelo pomemben t. i. nevoljniški patent iz leta 1782. Z njim je bila kmetom na Kranjskem podeljena osebna svoboda. Od takrat je moral kmet pod določenimi pogoji in če je bil gospodarsko zmožen zapustiti zemljiškega gospoda ter dajati otroke v šole in v uk, ne da bi za to moral dobiti privoljenje fevdalca. Kmet je bil od tega časa dalje osebno svoboden in nič več vezan na zemljo. Od gospoda je bil odvisen le še zaradi zemlje – pravimo, da je bil podložnik od takrat le še stvarno odvisen od fevdalca. Pomemben del fevdalnih vezi je bil s tem odpravljen, in to še toliko bolj, ker so istega leta s posebnim robotnim patentom omejili tudi tlako, da bi podložniki lahko bolje obdelovali kmetije. Ker je bilo tlake v vaseh pod Krimom sorazmerno malo, v tem pogledu ni prišlo do večjih sprememb. Od tlake se je bilo takrat mogoče tudi v celoti odkupiti.

V času reform je tudi cerkev izgubila marsikatero staro predpravico. S tolerantnim patentom (toleranca – strpnost) so vernikom vseh veroizpovedi dali versko svobodo. Takrat je ljubljanska škofija, kamor so spadale tudi ižanske vasi, dobila strnjeno škofijsko ozemlje: obsegalo je vso Kranjsko razen dela Notranjske in Istre. Zlasti za kulturni razvoj je bila pomembna tudi šolska odredba: leta 1774 so uvedli šolsko obveznost za vse otroke od šestega do dvanajstega leta starosti. Šolska obveznost se je sicer uveljavljala zelo počasi – zlasti pri deklicah, toda pomembno je bilo, da je obstajala.

Ob vseh najpomembnejših in še drugih olajšavah je reformni čas ižanskemu kmetu prinesel tudi vrsto novih obveznosti, ki so koristile predvsem državi. Kmetje so bili takrat v povečani meri obloženi z državnimi davki, ki so jih z različnimi davščinami in

⁸⁷ A. Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*, Ljubljana 1941, str. 74.

vojnimi posojili plačevali glede na velikost in donosnost kmetije. V povezavi z davki so takrat nastajali popisi zemljiške posesti (katastri), ki so postali osnova za obdavčitev.

Hudo breme je padlo na kmeta tudi z uvajanjem stalne državne vojske, ker so vojake rekrutirali predvsem iz kmečkih vrst. Vojaška služba je bila sprva dosmrtna in se je le počasi skrajševala na 14 in nato na 7 let. Število rekrutov (nabornikov) so določali po nabornih okrajih; zaradi tega so uvedli tudi štetja prebivalcev (takrat so tudi oštevilčili hiše po naseljih). Vojsko so služili le neporočeni sinovi revnejših kmetov oziroma vaških slojev. Bogati so si lahko poiskali namestnika in ga za nadomeščanje plačali, oziroma so se morali odkupiti. Zaradi tega so se mnogi vaški fantje skrivali ali se telesno poškodovali in se na hitro ženili, da jim ni bilo treba iti v vojsko.⁸⁸

Reformno obdobje je Barju in z njim tudi podkrimskim vasem prineslo še eno, za poznejši razvoj pomembno spremembo. Po načrtih Gabriela Gruberja, bivšega jezuita in profesorja na liceju, hidrotehnika in nautika,⁸⁹ so zaradi melioracijskih del v letih 1772/82 med Golovcem in Gradom izkopali kanal, ki se še danes imenuje po njem. Z njim se je začelo izsuševanje Barja, ki pa je še dolgo trpelo povodnji ob visokih vodah. Po smrti Jožefa II. je bilo konec reform. Njegov naslednik je moral del reform pod pritiskom fevdalcev zopet odpraviti, vendar jih je večina ostala v veljavi. Kmet se je v mnogočem rešil podložniških vezi, oblažile pa so se tudi njegove fevdalne obveznosti. V vaseh so izžanski kmetje – sodeč po urbarju izžanskega gospostva iz približno tega časa – v poljedelskem obratu gojili več ozimine kakor jarega žita, vendar sta bila Tomišelj in Zgornji Ig izjemi. Večinoma je rž prevladovala nad pšenico, gojili so tudi ječmen in oves (npr. Zgornji Ig), ponekod tudi ajdo ter lan in konopljo. Za živinorejo so vsi imeli svoje travnike (tudi posamezni kajžarji), za pašo pa so izrabljali, večinoma brez bremen, ali pašnike na turjaški posesti (Podgozd, Sarsko), ali pašnike na izžanskem gospostvu (Iška Loka, Na Mahu in Morostu), na turjaških in izžanskih pašnikih kmetje iz Staj in Kota, ali na soseskinih pašnikih (Iška na gori Verdu, Vrbljene pri Zelenem Virju, Zgornji Ig pod Krimom) ali na področju izžanskega deželskega sodišča (Brest). Razen podložnikov na Igu, v Stajah in Kotu so vsi drugi imeli manjše parcele gozdov, a so vsi imeli servitutne pravice, večinoma v turjaških gozdovih, kakor smo že videli, za gradbeni les ali pa so ga morali kupiti oziroma izprositi.⁹⁰

Medtem se je v Franciji začela buržoazna revolucija (1789). Dogodki povezani z

⁸⁸ F. Gestrin – V. Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana 1966, str. 16 sl.; *Zgodovina Slovencev*, o.c., str. 372 sl.; J. Pleterski, *Slovenci (1848–1918), Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*, Maribor 1981, str. 239 sl.

⁸⁹ M. Pahor, *Gabrijel Gruber ali ladjedelstvo – navtika – navigacija, Slovensko morje in zaledje. Zbornik za humanistične, naravoslovne in družbene raziskave*, št. 4/5, 1981, str. 11 sl. in tam navedena literatura.

⁹⁰ AS – *Rustical Fassionen der Herrschaft Sonnegg im Laybacher Kreis – 1756*, Sign II 21 u.

njo in z osvajanji po Evropi v času Napoleona so pripeljali Francoze tudi v slovenske kraje. Tu so nastale francoske Ilirske province (1809–1813) in del slovenskega ozemlja z našimi vasi se je vsaj deloma spoznal s pridobitvami francoske revolucije. Toda koliko tega je ostalo v zavesti ižanskih kmetov, ne vemo. Upravno je bilo ižansko ozemlje znotraj province Kranjske vključeno v eno izmed novo nastalih občin (mairie). Sedež občine je bil v Brestu, vključevala pa je še naslednje vasi: Studenec - Ig, Iška Loka, Matena, Tomišelj, Vrbljene, Strahomer, Planinica, Jezero, Gornji Ig, Iška vas, Mala vas, Kot, Staje, Dobravica in Kremenica. Občinska razdelitev se je v neki obliki ohranila tudi v času predmarčnega absolutizma. Na celotnem slovenskem ozemlju pa so se občine kot upravne enote uveljavile šele po revoluciji leta 1848, ko so odpravili fevdalizem in z njim vso patrimonialno oblast fevdalcev nad kmeti.⁹¹ V desetletjih po ponovni vključitvi francoskih Ilirskih provinc v Avstrijo so pogoji za popolno odpravo fevdalnih odnosov namreč hitro dozorevali. V tem času so podkriške vasi dobile neposredno prek Barja potekajočo cestno prometno zvezo, nekoliko osušeno Barje pa je zajela načrtna poselitve (kolonizacija). Leta 1829 so namreč zgradili cesto v smeri sever–jug od Ljubljane na Ig kot osrednjo tamkajšnjo vasjo, s katero se je bistveno povečal promet proti Ljubljani. Zaradi padca ravni vode v rekah po izkopu Gruberjevega kanala in te ceste je propadlo čolnarstvo. Ižanska cesta je bila prva večja cesta prek Barja, imela je tudi nekaj mostov čez Iščico. Odtod so pozneje potekali odcepi do Črne vasi in Matene ter v vse druge pomembnejše smeri po Barju. Po cesti se je zelo povečal promet (kot nadomestilo za izgubljene vodne poti) zaradi povezave s cesto po Želimeljski dolini, ki je bila vse do zgraditve ceste Škofljica–Turjak in dalje najvažnejša povezava s Kočevjem. Ta pa je bila zgrajena šele leta 1877. Zaradi te ceste je na Igu pri Virantu (Vreščaju) nastala gostilna z velikimi hlevi.

Kakor je bila gradnja te ceste tesno povezana z izsuševanjem Barja, tako so bili s tem pogojeni tudi kolonizacijski poskusi. Okoli leta 1830 je nastalo naselje Ilovica pod Rakovnikom. Po tem letu je zrasla Črna vas, po letu 1840 je začela nastajati še vas Lipe, obe v osrednjem delu občasno še dolgo poplavljanega sveta na Ljubljanskem barju. Hiše v novih naseljih so bile praviloma še lesene, šele po prvi svetovni vojni so jih začele nadomeščati zidane. V Črni vasi in vasi Lipe je bilo leta 1929 od 189 hiš še vedno 41 lesenih hiš.⁹²

⁹¹ S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, str. 449.

⁹² M. Orožen Adamič, o.c., str. 116 sl.; A. Melik, *Kolonizacija Ljubljanskega barja*, Ljubljana 1927; isti, *Povodnji na Ljubljanskem barju*, *Kronika* 1 (1934), str. 3 sl.; A. Lah, *Ljubljansko barje*, Ljubljana 1961.

REVOLUCIJA 1848 IN ZEMLJIŠKA ODVEZA

Položaj ižanskega kmeta se kljub boljšim prometnim povezavam pred letom 1848 ni bistveno izboljšal. Tudi zato so kmetje Ižanskega izražali vedno večje nezadovoljstvo proti gospodi. Nasprotja so se zlasti zaostrovala zaradi povečevane krompirjeve desetine (od vsega pridelka so zahtevali petino). Ižanski kmet je v tem obdobju namreč zelo povečal gojenje krompirja, ki se je začel širiti med njimi že v prejšnjem stoletju. Kmeta so razburjale tudi prepovedi sekanja lesa in nasploh uporaba gozda v krimskih gozdovih, kar jim je prinašalo dodatni zaslužek. Zaradi tega se je tudi po ižanskih vaseh krepila misel in zahteva, naj kmet postane lastnik zemlje, ki jo obdeluje. Zahtevali so odpravo fevdalnih odnosov in pričakovali, da se bo to zgodilo brez vsake odškodnine. V takih razmerah je tudi v Avstriji, na Dunaju, marca 1848 prišlo do revolucije, ki je začasno pometla z absolutizmom in odpravila fevdalne odnose. Na Slovenskem so predvsem kmetje v masovnem in zelo širokem revolucionarnem gibanju sledili dunajski revoluciji. Kmalu po novicah o marčni revoluciji so marsikje po slovenskih tleh nastopili proti svojim osovražnim zemljiškim gospodom. Slovenski kmetje so v revoluciji leta 1848 zahtevali takojšnjo odpravo vseh dajatev, bremen in vezi, ki so jih vezale na zemljiške gospode – vse to seveda brez odškodnine. Narodno zavedna inteligenca in meščanstvo, torej slovensko politično gibanje, ki je takrat nastopilo, v glavnem ni podprlo kmeta v njegovih stremljenjih. Fevdalci so v svojem boju proti kmečkim zahtevam namreč zahtevali, naj kmet za zemljo plača odškodnino. Zaradi tega tudi kmet ni podprl slovenskega političnega programa o združitvi vseh Slovencev v eni enoti znotraj federativno urejene Avstrije, torej programa Zedinjene Slovenije.⁹³

Kmet je za svoje zahteve šel v prave oborožene spopade. Eden najbolj znanih takih dogodkov je bil napad na ižanski grad 21. marca 1848. Že kmalu po znanih dogodkih v Ljubljani 16. marca je začelo vreti po ižanskih vaseh. Ko je ižanski župnik 19. marca, verjetno z namenom, da bi kmete pomiril, s prižnice pojasnjeval nove pravice, ki so jih razglasili na Dunaju (ustava, tiskovna svoboda itd.), in so na sejemu naslednjega dne branjevci kmete še hujskali proti gospodi, je zavrelo. Že naslednji večer se je zbralo okoli 500 kmetov z vseh ižanskih sosesk: Iga, Iške vasi, Matene, Staj, Strahomera, Tomišlja in Vrbljen. Razjarjeni so napadli ižanski grad, last turjaških grofov. Grad so kmalu osvojili, ga oplenili in zažgali. Dogodke lepo opisuje tedaj edini ljubljanski časopis »Laibacher Zeitung« (Ljubljanski časnik).

»Najprej so kmetje vdrli v pisarno in znosili od tod vse spise, akte in zemljiške knjige na grajsko dvorišče ter jih sežgali. Ista usoda je zadela pohištvo vseh sob

⁹³ B. Grafenauer, *Slovenski kmet v letu 1848*, ZČ 2/3, 1948/9, str. 18 sl.; F. Gestrin – V. Melik, *Slovenska zgodovina*, o.c., str. 91 sl.; *Zgodovina Slovencev*, o.c., str. 444.

v pritličju in zgornjem nadstropju; vse je bilo razbito, pometano skozi okna ali čez hodnik; lepe dragocene slike, obleke, posteljno perilo so raztrgali, razlomili in vrgli v ogenj, ki je plapolal na dvorišču. Celo zalogo v bogati shrambi so uničili. Vino v kletih so razbojniki, potem ko so se obilno napili, izlili iz sodov, in kar je imelo kakršno koli vrednost, so s pravo slastjo in spretnostjo uničili in razbili. Nobena vrata, nobeno okno v vsem gradu ni ostalo celo, celo oknjake so razsekali; ista usoda je zadela cvetličnjak poleg gradu. Uboga oskrbnica, ki se je skrila na podstrešju za uro je trepetala v največji življenjski nevarnosti, ker so ji bili namenili smrt. Nazadnje so se po 11. uri ponoči ... odstranili, ko so se prepričali, da so opravili svoje delo do konca.«⁹⁴

Kmetje so nameravali napasti tudi ižansko župnišče, vendar so ga obvarovali vojaki, ki so iz Ljubljane na Ig prišli že nekaj ur po napadu na grad. Poškodovali in požgali pa so grajska gospodarska poslopja, tako da so domači hlapci le s težavo rešili živino. Razjarjeni kmetje so napadli in opleni tudi lovski gradič Namršel pri Želimpljah, last turjaških gospodov, s čemer so še posebej izrazili nejevoljo ižanskih sosesk zaradi omejevanja pravic v gozdovih. To so zelo lepo izrazili tudi v svojem računu zemljiškemu gospodu 2. maja, ko so trdili, da gospod že 36 let od propada francoske oblasti dalje prepoveduje kmetom teh sosesk sekati les v krimskih gozdovih in jim s tem krati njihove stare pravice.⁹⁵

Že 28. marca so oblasti proglasile preki sod (hitro sojenje) v strahu pred kmečkimi nemiri, ki nikakor niso prenehali. Prav ta odločni nastop kmečkih množic je v veliki meri pripomogel, da so reakcionarne sile tudi potem, ko so se okrepile, 7. septembra izdale zakon o zemljiški odvezi. Z njim so se odpravile vse fevdalne vezi in obveznosti, kmet je dobil zemljo v last, vendar pa je moral zanjo še vrsto let odplačevati odškodnino. Toda fevdalizma je bilo konec.⁹⁶

⁹⁴ *Laybacher Zeitung*, 24. 3. 1848, str. 247–248; F. Gestrin-V. Melik, *Zgodovinska čitanka* 7, Ljubljana 1986, str. 34 sl.

⁹⁵ AS, *sodni arhiv F 1 in F 2 (Sonnegger Brandlegung)*; M. Mikuž, *Ob stoletnici ižanskega upora, Slovenski poročevalec* št. 69, 21. 3. 1948; J. Apih, *Slovenci in 1848. leto*, Ljubljana 1888, str. 60; F. Govekar, *Zanimiv list iz ižanske zgodovine, Jutro* 7/1926, 46-II; J. Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, zv. 12, Ljubljana 1934, str. 667; B. Grafenauer, *Slovenski kmet*, o.c., str. 18 sl.; isti *Kmečki upori na Slovenskem*, Ljubljana 1962, str. 355 sl.

⁹⁶ F. Gestrin – V. Melik, *Zgodovina Slovencev*, o.c., str. 113 sl.

STOLETJE KAPITALIZMA (1848–1941)

POD HABSURŠKIM ŽEZLOM

POLITIČNE RAZMERE

Po porazu revolucije leta 1848 je bil v monarhiji obnovljen absolutizem in zavladovalo je politično mrtvilo. Zamrlo je tudi slovensko narodno gibanje, ki je v revolucionarnem letu dalo program Zedinjene Slovenije. V tem času je bila izvedena zemljiška odveza. Podobno kot v drugih delih monarhije so kmetje tudi na Ižanskem dobili večji del obdelovalne zemlje (do ok. 97 %) v svoje roke, ne pa tudi gozda, ki je v veliki meri ostal last starih fevdalnih lastnikov. Tako je moralo 699 kmetov na nekdanjem ižanskem zemljiškem gospostvu za zemljo odplačati blizu 88.000 goldinarjev odškodnine, kar je bila velika obremenitev. Brez odškodnine pa so prenehale vse pravice nekdanjih zemljiških gospodov, ki so izvirale iz opravljanja javnih funkcij in vse osebne pravice.⁹⁷

Absolutizem se je deset let po revoluciji dokončno zlomil in z letom 1861 se je v habsburški monarhiji začelo ustavno življenje. Z obnovitvijo ustavne dobe je oživel slovensko politično gibanje, ki je dobivalo vedno globlje korenine tudi na podeželju, v vaških občinah. Volilna pravica je namreč ob slovenskem političnem gibanju v javno življenje vse bolj pritegovala tudi kmečko prebivalstvo. Od leta 1861 do leta 1913 so volitve potekale kar 14-krat, volilna pravica pa se je postopoma širila. Sprva so volili v kurijah, volilnih skupinah, v kmečki kuriji pa so volili samo tisti, ki so plačevali določeno visoke davke; torej velik del kmetov sprva ni imel volilne pravice. Volitve so bile posredne in javne; volilni upravičenci so izvolili volilne može in ti so volili poslance. Šele po letu 1896 se je začela počasi uveljavljati splošna volilna pravica za vse nad 24 let stare moške in tajne volitve; leta 1907 so za državni zbor prvič volili splošno in enako volilno pravico.⁹⁸ Slovenci so prvič organizirano nastopili na volitvah že leta 1867 in zmagali v kmečki kuriji na skoraj vsem slovenskem ozemlju. Slovensko narodno gibanje je dobilo množično podporo v slovenskem kmečkem ljudstvu. Ob večjih političnih pravicah, ki so se tedaj uveljavile tudi v zvezi z dualistično ureditvijo monarhije v Avstro-Ogrsko, so napredni, pretežno liberalno usmerjeni izobraženci

⁹⁷ A. Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*, Ljubljana 1941, str. 78 sl.

⁹⁸ Prim. V. Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana 1965, zlasti str. 101 sl.

na velikih ljudskih shodih – taborih v letih 1868/71 v ospredje zopet postavili zahtevo po Zedinjeni Sloveniji. Zanje so na taborih složno nastopali konservativci in liberalci. Največji tabor je bil v Vižmarjih pri Ljubljani maja leta 1869. Udeležilo se ga je do 30.000 ljudi, med njimi so bili vsekakor tudi kmetje podkrimskih vasi. Čeprav so tabori prenehali in se ideja o Zedinjeni Sloveniji ni uresničila, so se vse bolj krepile sile slovenskega narodnega gibanja.⁹⁹

K temu je veliko pripomogla ogroženost slovenskega naroda. Znotraj monarhije mu je namreč grozila nemška nevarnost (gospodarski pritisk, germanizacija itd.) pa tudi razne težave, ki so se zgrnile nadenj. Kmet, ki je bil zelo obremenjen z odplačevanjem odškodnine za zemljiško odvezo in z visokimi davki, je začel propadati. Zelo ga je prizadelo upadanje cen kmetijskih pridelkov, industrijsko blago pa je kupoval vedno dražje. Kmet se je vse bolj zadolževal in leta 1890 so vknjiženi dolgovi slovenskih kmetov znašali okoli 120.000.000 goldinarjev. Nastala je t. i. agrarna kriza in mnogo kmetov je propadlo. Z vsem tem se je povezovalo tudi izseljevanje in mnogo ljudi je odšlo po svetu za kruhom. Toda slovensko ljudstvo se je temu žilavo in uporno postavljalo po robu. Leta 1882 so Slovenci dobili večino v ljubljanskem občinskem odboru. V času do prve svetovne vojne so Slovenci ustvarili in uveljavili veliko gospodarskih podjetij in organizacij ter denarnih ustanov. Nastajale so hranilnice in posojilnice, razne zadruge, še posebej v pomoč kmetu, banke, skratka slovenski kapital. Delovati je začela vrsta kulturnih in drugih institucij ter društev (npr. Slovenska matica, Družba sv. Mohorja, izobraževalna in prosvetna, telovadna, planinska, športna društva in organizacije, gledališča, knjižnice in drugo). Od začetkov 90. let dalje so kot posledica razredne in ideološke razslojenosti organizirali politične stranke: klerikalno Slovensko ljudsko stranko in liberalno Narodno napredno stranko, obema meščanskima strankama pa se je leta 1896 priključila še delavska stranka – Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, vsaka s številnimi časopisi, ki jih je bilo pred prvo svetovno vojno že nad sto.¹⁰⁰

Ob prehodu v 20. stoletje so bili Slovenci že povsem razvit narod s svojo kulturo, znanostjo in umetnostjo, imeli so izoblikovan jezik, ki se je kot uradni jezik uveljavil na večjem delu slovenskega ozemlja v monarhiji. Pojavljali so se tudi mnogo širši načrti in programi za rešitev narodnega vprašanja v povezovanju z drugimi jugoslovanskimi narodi. Ti so nazadnje, po porazu Avstro-Ogrske v prvi svetovni vojni, pripeljali do nastanka stare Jugoslavije, to je kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev konec leta 1918. V novo državo sta zaradi mednarodnega položaja, nespretnosti slovenskih politikov

⁹⁹ F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana 1966, str. 150 sl., 171 sl.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 231 sl.

in še česa prišli le dve tretjini Slovencev, drugi pa so doživljali pravo narodnostno katastrofo v fašistični kraljevini Italiji, v republiki Avstriji in Madžarski.¹⁰¹

GOSPODARSTVO

Odprava fevdalnih odnosov in zemljiška odveza sta tudi podkrimskemu kmetu na široko odprli vrata iz deloma še naturalnega v blagovno denarno gospodarstvo. Razvoj kapitalizma je tudi to ozemlje na svoj način vključil v svoj okvir. Ižansko ozemlje ni bilo tesneje geografsko prometno povezano s pomembnejšimi kapitalističnimi tokovi in se je zaradi tega še vedno počasneje razvijalo. Železniška proga Ljubljana–Trst, ki so jo gradili v letih 1849/57 in ki je promet proti morju prenesla s cest na železnico, je pustila obravnavane kraje nekoliko ob strani. Tudi do leta 1877 zgrajena cesta Škofljica–Turjak je šla mimo ižanskega ozemlja in hkrati zmanjšala prometni pomen Želimejske doline. Čeprav je obstajala zamisel, da bi železnico do Kočevja speljali po tej dolini, je leta 1893 stekla od Grosuplja naprej, ker so prevladale druge koristi.¹⁰² Ižansko ozemlje so od takrat s pomembnimi cestami in železniškimi prometnimi potmi povezovali le slabe ceste, ki so bile ob večjih povodnjih ves ta čas neprevozne. Zaradi tega se tu ni razvila nobena veja industrije, niti lesnopredelovalna, čeprav je pokrajina zlasti v hribovitem delu v veliki večini pokrita z obsežnimi predvsem iglastimi gozdovi. Industrializacija se podkrimskih vasi ni dotaknila, zato so vse do druge svetovne vojne ostale kmetijsko območje, s katerega so se prebivalci izseljevali, ker tam niso našli dela.

Poglavitna gospodarska panoga je bilo v tem obdobju poljedelstvo, čeprav je bila zemlja deloma prodnata, kraška in barjanska. Tam so še celo v tem času nadaljevali s kolonizacijo na nekdanjih ljubljanskih mestnih zemljiščih, ki so jih pod ugodnimi pogoji prodajali koristnikom. Tako je nastalo novo naselje Lipe. Pomembna je bila tudi živinoreja, za kar so bili ugodni pogoji v hribovitem in barjanskem svetu. Kmetijske presežke so ižanski kmetje prodajali predvsem na ljubljanskem trgu, ki je z rastjo prebivalstva (od 20.000 sredi stoletja je leta 1910 naraslo na 41.727 ljudi) potrebovalo vedno več hrane (krompir, mleko, perutnina, jajca, živina). Svoje sta prispevala tudi sadjarstvo in čebelarstvo, toda prevladovali so majhne kmetije, ki niso veliko prinašale. Že leta 1848 je bilo od 699 kmetijskih enot na Ižanskem le 50 celih kmetij, 363 je

¹⁰¹ J. Pleterski, Slovinci 1848–1918, v Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Maribor 1981, str. 239–264 in druge razprave v tem zborniku; isti, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*, Ljubljana 1971; F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina*, o. c., str. 312; *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 584 sl.

¹⁰² J. Jagodič, Zgodovinski utrinki, v *Zbornik Velike Lašče*, Ljubljana 1986, str. 21; I. Mohorič, *Zgodovina železnic na Slovenskem*, Ljubljana 1968, str. 175 sl.

bilo velikih od tričetrtinskih do tretjinskih, od tega 272 (38,9 %) polovičnih kmetij, vse preostale (286) pa so bile četrtingske in manjše, torej kajže (40,9 %), od tega 166 manjših od osminske. V tem obdobju so se kmetije še drobile.¹⁰³

Za obstoj in preživetje prebivalstva je bila izredno pomembna izraba gozda in trgovina z lesom. Tramove in deske so prodajali raznim podjetjem v Ljubljani, na Škofljici, v Podpeči in Preserju in še naprej po železnici iz zadnjih dveh krajev. Zelo veliko drv (v klafrskih polenih) so prodali v Ljubljani. Marsikateremu podkrimskemu kmetu je gozd dajal največ dohodkov. Z gozdom je bila povezana tudi domača lesna obrt; izdelovali so zobotrebe, zaboje, sodčke iz mehkega lesa in toporišča. Zlasti najrevnejši so dobili v tem poslu dodaten zaslužek. Čim bolj se je bližal prehod stoletja, tem bolj se je širilo rezanje šote, ki so jo, posušeno, uporabljali za kurjavo doma, ali pa so jo prodajali. Šoto so v obliki manjših kvadrov rezali z lopatami (»štih«). Pri tem napornem delu so sodelovale tudi ženske. Šoto so deloma še prevažali s čolni ali pa so jo vozili z volovsko vprego. Prodajali so jo tudi v Ljubljani. Šoto so nekaj časa tudi drobili (npr. v Babni Gorici) in jo prodajali zidarjem za toplotno izolacijo stropov. Po prvi svetovni vojni je rezanje šote hitro nazadovalo (čeprav so jo delno izkoriščali še po osvoboditvi). Po vaseh obstoječa obrt (krojaška in čevljarska, kovaška in ključavničarska, usnjarska in sedlarska, zidarska, mizarska in kolarska, mesarska in pekovska), nekaj trgovin in kar precej gostiln so krile predvsem lokalne potrebe. Vodno silo Iščice in zlasti Iške so izkoriščali sorazmerno številne žage in mlinci. Na Iški so bili v tem času npr. žaga pod Krvavicami, Sivčeva, Žugova, Šalova, Krogarjeva, Teglova, Kajžarjeva, Žagarjeva, Pristavčeva in Šerjakova žaga. Vodna žaga na Iški je bila tudi v Strahomeru, ki pa je prenehala z delom zaradi upada gladine Iške. Poleg žage so imeli posamezni lastniki tudi mlinci, ki pa so v nasprotju z žagami delali predvsem za vaške potrebe, npr. Šalov, Žugov, Pristavčev, Krogarjev in Žagarjev mlin; zadnja dva z žagama so leta 1942 uničili in požgali Italijani. V Dragi pod Dobravico je pred vojno začela delovati opekarna, ki je daleč naokoli zadovoljevala vse potrebe po zidni in strešni opeki. Vse do leta 1920 so sušilnico opekarne kurili s šoto. Začetnik opekarne je bil priseljeni Furlan Angelo Aita, ki ga je nasledil rojak Alojz Comino; lastniki so imeli tudi žago in gostilno. Opekarna ni dajala zaslužka samo maloštevilnim delavcem ampak tudi kmetom, ki so vozili opeko v Ljubljano ali na Škofljico.¹⁰⁴

Prehod v denarno gospodarstvo je za ižanskega kmeta tekkel prehitro. Njegov kmečki obrat kljub vsem naporom in dodatnim zaslužkom ni vedno prinašal dovolj dohodkov. Ob plačevanju odškodnine za zemljiško odvezo in visokih davkov, z

¹⁰³ A. Krošl, *Zemljiška odveza*, o.c., str. 78/79.

¹⁰⁴ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Srez Ljubljana okolica, Ljubljana 1937, str. 347, 362; pisna izjava Pavle Černe 21. 4. 1988.

vključevanjem v tržišče, kjer so se cene njegovih pridelkov vedno bolj zniževale v primerjavi s ceno blaga, ki ga je sam kupoval, se je začel zadolževati. Pred prvo svetovno vojno so podkrimski kmetje živeli predvsem od svojih kmetij, katerih pridelke so prodajali zlasti v Ljubljani, pa tudi drugje.

Nastop državnih oblasti proti oderuhom leta 1881 ni prinesel rešitve. Obrestna mera ni bila omejena in je znašala tudi do 30 % in več. Dolgovi so naraščali, kmetije pa so izgubljale vrednost. Marsikateri kmet je zaradi odplačila dolga prodal najboljše kose svoje kmetije ali kar celotno kmetijo. Tudi po obravnavanih vaseh je pel boben ob prodaji dolžnikove zemlje na dražbi. Tako stanje je pripeljalo do izseljevanja prodajajočih kmetov in prebivalstva, ki doma ni našlo dela. Že zgodaj srečujemo prve vesti o izseljevanju iz podkrimskih vasi tudi v Ameriko. Nekateri izmed njih so se tudi vračali, npr. Jože Hitejc, ki se je po vrnitvi vključil v politično življenje. Takrat je bil v Ameriki tudi Franc Ponikvar.¹⁰⁵ Ves ta čas so ižanski ljudje odhajali v bližnja mesta in Trst, sem zlasti ženske, pa tudi v druge habsburške dežele in izven njih. Doma so si ženske v nekaterih primerih pomagale tudi tako, da so za skromno plačilo v rejo prevzemale najdenčke. Takrat se je povečalo tudi drobljenje kmečke posesti. Šele po prelomu v novo stoletje se je položaj kmeta zaradi zaščitnih akcij klerikalne stranke začelo popravljati kmetu v korist (npr. z ustanavljanjem kmetijskih zadrug ter hranilnic in posojilnic). Opisani razvoj je strukturo kmečkega prebivalstva v obravnavanih vaseh le malo spremenil. Število ljudi, ki se je ukvarjalo z neagrarno dejavnostjo ali se zaposlilo kot kmečki in gozdni delavci, delalo na okoliških žagah in drugje ali pa odhajalo na delo v Ljubljano in drugam, se je le počasi povečevalo. Nastal je tudi manjši sloj državnih nameščencev (učitelji, žandarji, poštarji).

PREBIVALSTVO

Ozemlje obravnavanih krajevnih skupnosti je bilo v tistem času sorazmerno redko poseljeno, čeprav je bila gostota prebivalstva v nekaj večjih vaseh večja. Zaradi izseljevanja in drugih vzrokov je število prebivalstva v vsem tem času le počasi in ne ravno veliko poraslo oziroma je celo nihalo. Poselitev in gibanje prebivalstva nam nazorno prikazujejo statistični podatki ljudskih štetij za leta 1869, 1890 in 1900, ki jih tu navajamo po takratnih občinah toda brez krajev, ki danes niso v obravnavanih treh krajevnih skupnostih.

To ozemlje je bilo pred prvo svetovno vojno sestavni del okraja Ljubljana okolica in je bilo upravno razdeljeno med šest manjših občin: Studenec - Ig, Iška vas, Iška Loka, Tomišelj, Vrbljene in Želimlje. Leta 1869 so bila v posameznih občinah naslednja

¹⁰⁵ Prim. J. M. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912, str. 534; izjava P. Černe.

naselja: v občini Studenec - Ig so bile poleg te vasi še Dobravica, Kremenica, Staje in Kot; v občini Iška vas še Iška in Zgornji Ig; v občini Iška Loka še Matena; v občini Tomišelj še Brest (ter Planinica in Jezero, danes v KS Podpeč - Preserje); v občini Vrbljene še Strahomer, v občini Želimlje pa je bilo od naših krajev le Sarsko. Taka upravna razdelitev se je v glavnem obdržala vse do propada monarhije. Spremembe so bile le v tem, da so že leta 1890 k Dobravici posebej šteli še zaselka Draga in Podgozd, k občini Tomišelj so priključili novo nastalo kolonizacijsko naselje Lipe, ki svoje ime dobilo z oblastnim odlokom leta 1888, od leta 1840 pa so tam nastajajoče hiše šteli k Strahomerju ali Vrbljenam. Leta 1900 so k občini Iška vas šteli zaselek Ustje s tremi hišami.

Prebivalstvo je v letih 1869 do 1890 poraslo za 559 ljudi ali za 15,06 %. Če upoštevamo, da so v letu 1883 močno razsajale črne koze in le tri leta pozneje še kolera, ki so jo prinesli delavci pri gradnji ceste Ig–Golo, je prirastek prebivalstva v tem času še kar zadovoljiv.

Preglednica 3: Gibanje števila prebivalcev v drugi polovici 19. stoletja

Občina	1869		1890		1900	
	hiš	preb.	hiš	preb.	hiš	preb.
Studenec - Ig	214	1205	248	1373	249	1249
Iška vas	95	512	119	681	122	660
Iška Loka	75	476	84	516	92	511
Tomišelj (brez Jezera + Planice)	69	392	87	512*	103	516*
Vrbljene	82	495	94	544	94	499
Želimlje (le Sarsko)	12	71	13	84	13	78
Skupaj	547	3151	645	3710	673	3513

* Tu niso vštete hiše in prebivalci Lip

V naslednjem desetletju je zaradi izseljevanja število prebivalstva padlo za 197 ljudi ali za 5,3 %. V celoti je v treh desetletjih (1869–1900) prebivalstvo poraslo le za 362 ljudi ali za 10,3 %, kar je zelo malo in še celo manj od slovenskega povprečja v letih 1846–1910, ki je znašalo 11,3 %, kar kaže na velik delež izseljevanja.¹⁰⁶ Pač pa se je ves čas povečevalo število bivalnih enot, hiš: v celoti za 126 ali 18,72 %. To nedvoumno kaže, da se je ob povečanem številu družin zlasti v zadnjem desetletju precej zmanjšala nataliteta, kar gre verjetno razložiti z vedno slabšim gmotnim položajem Ižancev, morda pa tudi z večjo izobraženostjo, saj je do tega časa šolska mreža že zelo porasla, šolska obveznost pa je zajela večino otrok.

¹⁰⁶ F. Zwitter, *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana 1936.

VKLJUČEVANJE PREBIVALCEV V NARODNO IN POLITIČNO GIBANJE

Kakor drugod na Slovenskem se je tudi izansko prebivalstvo postopoma vključevalo v narodno gibanje in v splošno politično in kulturno življenje. Pomembno vlogo pri tem so imeli šola in učitelji, ki so bili v veliki meri liberalno in napredno usmerjeni, na drugi strani pa tudi lokalna duhovščina zlasti kot pobudnica narodne zavesti in pozneje kot predstavnica klerikalnega političnega gibanja, ki je v podkrimskih vaseh prevladovalo. Dokler je slovensko narodno gibanje nastopalo kot enoten tabor, so se ljudje na volitvah odločali za predlagane narodne kandidate.

Volitve so potekale tako, da so v vsaki občini najprej volili volilne može. Ti so bili običajno iz vrst vaških veljakov, tudi župnikov in učiteljev, redkokdaj kak graščak. Volilni možeje so nato na sedežu volilnega okraja volili poslance. Tako so tudi izanski kmetje v volilnem okraju Ljubljana okolica vse do leta 1883 volili dr. Janeza Bleiweisa, »očeta slovenskega naroda« in urednika časopisa *Novice*.¹⁰⁷ Ko pa so v začetku 90. let nastale politične stranke, porasla strankarska in ideološka nasprotja in se je na Slovenskem začel boj za prevlado med liberalci in klerikalci, se je to spremenilo. Po ločitvi duhov so klerikalci prenehali sodelovati v Slovenski matici, v društvih sv. Cirila in Metoda, Sokolu in v drugih, ki so v času vsenarodnega gibanja dobivala liberalni značaj. Na volitve so tako eni kakor drugi postavljali svoje kandidate, zato so nasprotja in boji porasli zlasti v času volitev, kar se je odražalo tudi na podeželju. Volilni boj ni bil v vseh podeželskih občinah enak, na splošno pa vendar velja, da so po letu 1896, ko se je povečalo število kmečkih volilcev, v tem boju močno prevladovali klerikalci. Tega leta so uveljavili neposredne volitve in z njimi tudi širšo volilno pravico; z njo pa so klerikalci dobivali kmečke glasove. Tako je bilo tudi v izanskih občinah. Na volitvah za poslance v kranjski deželni zbor in v državni zbor so bili v volilnem okraju vedno izvoljeni klerikalni kandidati Fran Povše, kmetijski strokovnjak, Gabrijel Jelovšek, podjetnik, in Ivan Sušteršič, vodja klerikalne stranke.¹⁰⁸ Za volitve v letu 1897 je v volilni boj na Ižanskem neuspešno posegla tudi leta 1896 ustanovljena JSDS. V svojem časopisu *Zarja* je že februarja 1897 izdala volilni preglas, nato pa spomladi organizirala volilne shode v raznih krajih, med drugim tudi na Studencu - Igu.¹⁰⁹

Pomembno vlogo pri tej klerikalni prevladi je imela cerkev in z njo lokalna duhovščina, ki je bila kot protiutež naprednemu učiteljstvu zelo delavna in nepopustljiva. Poleg izžanske fare je bila verjetno tudi iz političnih vzrokov novembra 1905 ustanovljena še tomišelska fara. Eden izmed pospeševalnih motivov za ta korak je morda bil tudi v tem, da je bila tomišelska cerkev stara romarska cerkev (Devica Marija in sv.

¹⁰⁷ V. Melik, *Volitve na Slovenskem*, o.c., str. 350 sl.

¹⁰⁸ Prav tam.

¹⁰⁹ *Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867–1968*, Ljubljana 1969, str. 22 sl.

Anton). Vsekakor je na ustanovitev fare vplivalo to, da je bil že od leta 1741 pri cerkvi beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Prvi župnik je postal Josip Knific (do leta 1919), ki se je s svojim delom, zlasti z ustanovitvijo hranilnice in posojilnice, še pred koncem stoletja med ljudmi uveljavil že kot beneficiar v Tomišlju.¹¹⁰ Pod novo faro so spadale vasi Tomišelj, Brest, Vrbljene, Strahomer ter Lipe, Planinica in Jezero izven današnje KS. Planinica je že leta 1792 s svojo podružnično cerkvijo sv. Tomaža prešla iz ižanske fare v presersko faro. Ižanska fara je od takrat zajemala vasi Studenec - Ig, Kot, Kremenice, Dobravico, Iško Loko, Iško vas, Iško, Mateno, Staje, Sarsko, Zgornji Ig in do leta 1937 še Pijavo Gorico. Številne podružnične cerkve v obeh farah (sv. Jurija na Igu, na griču Pungert za vasi Kot in Staje, sv. Gregorja na Dobravici, sv. Jedert v Iški, sv. Mihaela in sv. Križa v Iški vasi, sv. Urha na Kremenici, sv. Mohorja in Fortunata v Mateni, sv. Ruperta na Sarskem, sv. Andreja v Brestu, sv. Jakoba v Strahomeru, sv. Janeza Krstnika v Podkraju) so še povečale vpliv duhovščine in njeno povezavo z verniki, s tem pa tudi njihovo politično pripadnost.¹¹¹

Politični in svetovnonazorski boj se je prenašal tudi v vsakdanje in društveno življenje v vseh naših vaseh, čeprav so bili Ižanci pod vplivom solidarnostne zavesti med seboj še vedno zelo povezani.

RAZVOJ ŠOLSTVA

Na ižanskem ozemlju je imelo šolstvo že stoletno tradicijo, ki se morda veže še na reformacijski čas. V virih se kot prva leta 1631 omenja šola na Igu, ki je bila tesno vezana na cerkev. Prostor je imela v takratni mežnariji, kot učitelj pa se omenja organist Jurij Jacomin (1631–1660).¹¹² Kot učitelji se pozneje omenjajo Vid Tratnik (1660–1677), Jakob Mikec (1677–1693), Franc Wirth (1693–1706), Gregor Mortenik (1706–1719), Jože Ambrožič (1719–1724), Andrej Brenik (1726–1734) in Matija Mortenik (1734–1739).¹¹³

V času razsvetljenih reform je na Igu nastala enorazrednica (trivialka), ki pa se omenja šele leta 1809. Pouk je bil v stari kaplaniji, učiteljeval pa je Jože Vidmar (1739–1798). Šolski okoliš je bil precej večji od ozemlja današnjih treh krajevnih skupnosti. Zajemal je še Golo, Preserje in Želimplje. Učitelj je do leta 1819 pobiral bero tudi v teh treh vaseh. Šolstvo je bilo še vedno pod strogim nadzorom cerkve in duhovščine. Velik

¹¹⁰ Slovenski šolski muzej (SŠM) – *Gradivo za muzej slovenskega šolstva od ljudske šole Tomišelj*, str. 4; *Krajevni leksikon Dr. banovine*, Tomišelj, str. 362 sl.

¹¹¹ SŠM – *Register osnovne šole Ig*, str. 154; *Register osnovne šole Tomišelj* str. 713; primerjaj *Krajevni leksikon Dr. banovine* str. 347 sl, 362 sl.; *Letopis ljubljanske škofije*, 1935, str. 42; *Letopis cerkve na Slovenskem* 1985. Stanje 1. januarja 1985, Ljubljana 1985, str. 54, 72, 110.

¹¹² Arhiv Slovenije (AS) – *Status animarum - 1631*; SŠM – *Oris zgodovine in razvoja državne ljudske šole na Igu*, str. 1.

¹¹³ SŠM – *Oris zgodovine*, o.c., str. 4

okoliš in hitrejša rast prebivalstva sta pozneje zahtevala dopolnitev šolske mreže. K temu je pripomogla tudi večja skrb države za osnovno šolo. Od začetka leta 1850 do leta 1870 je bilo na Kranjskem ustanovljenih 143 novih osnovnih šol (od 104 do 247).¹¹⁴ Že leta 1854 je svojo osnovno šolo dobilo Preserje,¹¹⁵ kmalu pa je iz ižanskega šolskega okoliša odpadlo tudi Želimlje. Leta 1859 je bila šola na Studencu - Igu razširjena v dvorazrednico, zato je bilo zanjo zgrajeno novo šolsko poslopje. Temu so leta 1892 prizidali še dve učilnici (delo je opravil Janez Janželj z Iga) in šola je s šolskim letom 1892/93 postala štirirazrednica. Po potresu leta 1895 je bilo celotno šolsko poslopje povsem prenovljeno.¹¹⁶ Že leta 1875 je bil sprejet sklep, da se veliki ižanski šolski okoliš deli na šole na Studencu - Igu, Tomišlju in Iški vasi; ker pa v Tomišlju in Iški vasi ni bilo šolskih poslopij, so otroci še naprej hodili v šolo na Studenec - Ig.¹¹⁷

Novi osnovnošolski zakon je leta 1869 šolo podpržavil, jo odvezel nadzorstvu duhovščine in uveljavil osemletno obvezno šolanje. Z novim zakonom je bil urejen tudi materialni položaj učiteljev; dobivali so državno plačo, učitelj pa za preživetje ni več opravljal mežnarskih in organistovskih poslov. Nadučitelj na Studencu - Igu je imel leta 1874 600 goldinarjev letne plače, podučitelj pa 280 goldinarjev v mesečnih obrokih.¹¹⁸

Leta 1886 so razmere končno pripeljale do ustanovitve šolske podružnice (ekskurenda) v Tomišlju, ki jo je še vedno upravljal nadučitelj s Studenca - Iga. Prvi učitelj v Tomišlju je bil Primož Useničnik.¹¹⁹ Podobno je bilo verjetno, če ne takrat pa nekoliko pozneje, tudi s šolo v Iški vasi. Vsekakor sta bili leta 1898 zgrajeni šolski stavbi tako v Tomišlju kot v Iški vasi, toda šola v Tomišlju je postala samostojna dvorazrednica. Pri tem je imel pomembno vlogo predsednik krajevnega šolskega odbora posestnik Janez Kumše z Bresta. Prvi nadučitelj na njej je bil Simon Punčuh (do leta 1901).¹²⁰ Od takrat sta bili v sedanjih tu obravnavanih KS dve samostojni šoli in podružnična šola v Iški vasi. S tem je bila vzpostavljena šolska mreža, ki se dalj časa ni spremenila. S takim stanjem se je ižanski šolski okoliš bistveno zmanjšal, še vedno pa so imeli učenci do šole tudi 4 km in več. Zaradi tega se je povsod povečal šolski obisk, izboljšal pa se je tudi učni uspeh. Šolski okoliš Studenec - Ig je zajemal vasi Studenec - Ig, Staje, Kot, Kremenica, Dobravica, Iška Loka, Matena, Sarsko (in še Pijavo Gorico), s podružnično šolo pa še Iško vas, Iško in Zgornji Ig. Tomišeljska šola je v svoj okoliš pritegnila vasi Tomišelj, Brest, Lipe, Vrbljene in Strahomer. Leta 1899 je v tomišeljsko

¹¹⁴ V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* 3, Ljubljana 1966, str. 174.

¹¹⁵ S. Petelin-Vojko, *Krajevna skupnost Podpeč - Preserje v NOB*, Ljubljana 1983, str. 19.

¹¹⁶ SŠM – *Oris zgodovine*, o.c., str. 8.

¹¹⁷ Prav tam, str. 1

¹¹⁸ Prim. F. Gestrin – V. Melik, *Slovenska zgodovina*, o.c., str. 193 sl.

¹¹⁹ SŠM – *Register osnovnih šol - Ig*, str. 154 in *Tomišelj* str. 713.

¹²⁰ SŠM – *Gradivo ... Tomišelj*, o.c., str. 2; SŠM – *Izvilleček iz šolske kronike*, str. 1.

šolo od 233 šoloobveznih otrok hodilo le 166 šolarjev ali 71,2 %, leta 1923 pa je bilo vseh le za dva več. Na ižanski šoli je bilo po izločitvi tomišelskega in iškovaškega okoliša v času pred prvo svetovno vojno okoli 350 in več učencev.¹²¹

Šola je zlasti od osnovnošolskega zakona dalje postajala prosvetno, kulturno in deloma tudi gospodarsko žarišče na vasi, ne samo v kraju šole temveč v celotnem okolišu. Učitelji¹²² so bili pobudniki in nosilci raznih dejavnosti na šoli sami. Ustanavljali so šolske knjižnice (npr. na Igu že v šolskem letu 1888/89), katerih dejavnost so širili tudi na starše,¹²³ na šolah so nastajali šolski odri in na Studencu - Igu so leta 1905/06 uprizorili prvo igro »Štirje letni časi«. Na isti šoli so leta 1906/07 začeli z roditeljskimi večeri, to je sestanki.¹²⁴ Bili so tudi nosilci društvenega in političnega delovanja, večinoma v nasprotju z duhovščino. Ustanavljali so razna društva in v njih delovali (npr. gasilska društva), vodili pevske zборе in se sicer prosvetno udejstvovali. Posebej je treba omeniti Frana Govekarja (1862–1886) in Frana Trošta (1888–1912) na Igu in Iva Trošta (1901–1925) v Tomišlju.¹²⁵ Posegali so na gospodarsko področje in na šolah organizirali kmetijske tečaje, s šolskimi vrtovi širili naprednejše kmetijstvo v praksi, ustanavljali in delovali v kmetijskih in sadjarskih podružnicah itd. Iz ižanskih šol je prišlo več poznejših izobražencev (advokati, duhovniki, učitelji) in tudi nekaj kulturnih delavcev. Z Iga je bil pisatelj in dramaturg Fran Govekar, učiteljev sin, iz Matene pa Franc Kramar, glasbenik in zbiratelj ljudskih pesmi.¹²⁶

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Kakor povsod po Slovenskem so tudi v naših vaseh v času narodnopolitičnega gibanja nastajala razna društva, ki so razgibala in polnila življenje v njih. Ena izmed njih so bila gasilska društva. Po ustanovitvi prvih gasilskih društev okoli leta 1869/70 so se ta naglo širila po deželi. Neposredni povod za ustanovitev je bil večji ali manjši požar v kraju. V Iški Loki je leta 1876 zgorelo 26 poslopij. Leta 1879 sredi poletja je hud požar zajel Studenec - Ig. Gasilcem iz Ljubljane je uspelo požar omejiti, toda zgorelo je 48

¹²¹ SŠM – *Gradivo ... Tomišelj*, o.c., str. 2; SŠM – *Tomišelj, šolska popisnica 31. decembra 1923*; SŠM – *Oris zgodovine ... Ig*, str. 2. Glej še *Učiteljski tovariš 1862*, str. 159; 1887 str. 348; 1891, str. 142; 1892 str. 166.

¹²² V letih 1815–1914 je na ižanski šoli poučevalo 42 učnih moči. Prva učiteljica na šoli je bila Terezija Bahovec (1881/82), nato jih je bilo vedno več in po letu 1900 so na šoli ves čas prevladovali.; SŠM – *Oris zgodovine ... Ig*, str. 7.

¹²³ SŠM – *Oris zgodovine ... Ig*, str. 7.

¹²⁴ Prav tam.

¹²⁵ Prim. *Slovenski biografski leksikon* 2, str. 238; 12 str. 189.

¹²⁶ SBL 2, str. 236; SBL 4, str. 554 in N. Kuret, *Slovenska koledniška dramatika*, Ljubljana 1986, str. 20, 265.

poslopij. Pet let pozneje je gorelo tudi v Mateni, požar pa je uničil 17 hiš in gospodarskih poslopij.¹²⁷ V ta čas (1883) lahko umestimo tudi ustanovitev gasilskega društva na Studencu - Igu, pobudnik zanj pa je bil učitelj Fran Govekar.¹²⁸ Društvo je zajelo tudi sosednje vasi in je postalo nekakšno središče gasilske organiziranosti na celem območju. Društvo je še posebej zaživelo, ko je postal načelnik učitelj Fran Trošt. Postal je tudi tajnik Deželne zveze gasilcev na Kranjskem in prvi urednik glasila *Gasilec* (1897–1918). Pomen Iga v gasilski organizaciji območja je bil poudarjen, ko je sredi leta 1919 kraj postal sedež gasilske župe.¹²⁹ Ko je rasel pomen Tomišlja, je leta 1907 (po požaru leta 1904) nastalo gasilsko društvo tudi v tej vasi, ustanovitelj pa je bil učitelj Ivo Trošt. Gasilsko društvo je nastalo tudi v Brestu (1907) in v Vrbljenah (1908, skupaj z Strahomerom), v Iški Loki in drugje. Za potrebe društev so zgradili gasilske domove, opremljeni pa so bili z ročnimi brizgalnami.

V času krize kmečkega stanu je bila v Tomišlju ustanovljena ljudska hranilnica in posojilnica pod vplivom krščansko socialnega gibanja. Njen ustanovitelj je bil že pred letom 1899 duhovnik Josip Knific, poznejši župnik v novo ustanovljeni fari.

Tega leta se ustanova omenja, ko je dala 10 goldinarjev podpore za šolski prapor.¹³⁰ Delovala je tudi v času med obema vojnama.

V obdobju pred prvo svetovno vojno sta na Studencu - Igu nastala Prosvetno društvo in v Tomišlju Katoliško prosvetno društvo s prevladajočo klerikalno usmerjenostjo. Kot protiutež sta pod vodstvom učitelja Iva Trošta v Tomišlju nastali podružnici kmetijskega in sadjarskega društva. Učitelj Ivo Trošt je v Tomišelju prišel leta 1901 in ostal na tamkajšnji šoli vse do upokojitve leta 1925. Bil je pisatelj in zaslužen prosvetni delavec. Pisal je v mladinska lista *Zvonček* in *Vrtec*, objavljal v *Ljubljanskem zvonu* in *Učiteljskem tovarišu*, deloval pri Društvu sv. Mohorja, Zabavni knjižnici, Slovenski matici in tudi v sokolski organizaciji.¹³¹

Z njegovim delovanjem lahko povežemo tudi nastanek sokolske organizacije na Igu. Pod vplivom politične ločitve duhov in vedno bolj trdne organizacije obeh meščanskih strank ter ob splošnem širjenju sokolske organizacije so tudi na Igu zrasli pogoji za ustanovitev Sokola. Društvo so ustanovili leta 1909, ki je že v tem času imelo 26 članov; njihovo število se je pred prvo svetovno vojno znižalo pod 20. Velik del članov je pripadal obrtniško-trgovskim slojem, zlasti so prevladovali med

¹²⁷ B. Božič, *Razvoj gasilstva na Slovenskem*, Ljubljana 1968, str. 56, 80, 82; isti, *Gasilstvo na Slovenskem do leta 1941*, Ljubljana 1988, str. 76 sl.

¹²⁸ *SBL* 2, str. 238.

¹²⁹ B. Božič, o.c. (1968), str. 65 in 92.

¹³⁰ *SŠM – Građivo ... Tomišelj*, str. 2

¹³¹ *Sokolska volja* 1 (1937), str. 198; umrl je 9. okt. 1937.

naraščajniki.¹³² Že v prvih letih je društvo imelo redno telovadbo za člane trikrat in za naraščajnike dvakrat oziroma trikrat tedensko. Imelo je okoli ducat telovadcev in približno toliko članov s paradnim krojem. Organizacijsko je bilo društvo sprva povezano v Ljubljansko sokolsko župo, ustanovljeno tudi ob udeležbi delegata izanskega društva (v njej so bila društva Ljubljanski Sokol, Domžale, Šiška, Vič, Vrhnika in Ig).¹³³ Da bi poživili delo novega društva in ga utrdili, so na Ig občasno manifestativno prihajali člani Ljubljanskega Sokola in Sokola II. iz Ljubljane (izleti, sodelovanje na nastopih).¹³⁴

V letih pred vojno so bili na čelu društva v glavnem isti ljudje. Starosta je bil Jože Zdravje, podstarosta Lojze Minatti, načelnik Vilko Minatti, tajnik Anton Plankar ali Tone Cankar, blagajnik pa Tone Mežan. V odboru so bili Tone Bolha, Tone Jere, Ivan Škraba st., Franc Virant, Ivan Škraba ml., Ivan Gerbec in Martin Zdravje.¹³⁵

Za kulturno dejavnost v obravnavanih vaseh je torej, seveda v mejah svoje idejne usmerjenosti, največ storila klerikalna stranka, ki je ob podpori krajevne duhovščine imela široko podporo med prebivalstvom in je v podkrimskih območjih povsem prevladovala. Narodno napredna stranka je svoje delovanje ob podpori učiteljstva v krimskih vaseh prvenstveno usmerjala v gasilska društva in v telovadno društvo Sokol.

¹³² *Slovenski Sokol* 9 (1912), str. 3 in 10 (1913), str. 44 in 61; *Jugoslovanski sokolski koledar 1923*, Ljubljana 1922, str. 109.

¹³³ *Slovenski Sokol* 7 (1910), str. 83; *Sokolski vestnik* 11 (1925), str. 40 sl.

¹³⁴ *Slovenski Sokol* 7 (1910), str. 22; *Sokolski vestnik* 3 (1912), str. 30.

¹³⁵ *Slovenski sokolski koledar za leto 1911*, VI. letnik, V Kranju 1910, str. 129; *Slovenski sokolski koledar za leto 1912*, VII. letnik, V Kranju 1911, str. 136.

V STARI JUGOSLAVIJI

POLITIČNE RAZMERE

Prva* svetovna vojna (1914–1918), v kateri sta se spopadla dva imperialistična tabora, je odločilno prispevala k propadu habsburške monarhije, ki so jo že dolgo pretresali narodnostni boji. Ko je popustil policijski in politični pritisk in je vladar ponovno sklical parlament, so se vsi jugoslovanski poslanci avstrijskega dela monarhije združili v t. i. »Jugoslovanski klub« in maja 1917 v posebni deklaraciji zahtevali samostojno državo pod žezlom habsburške dinastije. Nato so se stvari hitro razvijale.

V slovenskih deželah je sledilo močno deklaracijsko gibanje, ki je zajelo vse slovensko ljudstvo; z njim so se krepile zahteve po miru in svobodi. Sredi avgusta naslednjega leta so predstavniki slovenskih političnih strank ustanovili Narodni svet, v Zagrebu pa je nastalo Narodno vijeće kot predstavnik vseh jugoslovanskih narodov v Avstro-Ogrski.

V septembru in oktobru leta 1918, ko so avstro-ogrske čete doživljale poraze na frontah in je bil razpad monarhije že jasno viden, se je tudi med Slovenci vse bolj uveljavljala misel o popolnoma samostojni državi. Ko je habsburška monarhija pristala na mirovne pogoje, so Slovenci, Hrvati in Srbi v monarhiji 29. oktobra 1918 slovesno proglasili svoje narodno osvobojenje. Nastala je država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je nato 1. decembra leta 1918 s kraljevinama Srbijo in Črno goro ter drugimi jugoslovanskimi pokrajinami združila v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev (državo SHS oziroma staro Jugoslavijo). Čeprav so si jugoslovanski narodi novo državno skupnost večinoma želeli, a jih je v združitve sililo tudi takratno mednarodno politično stanje, skupnost že kmalu po nastanku ni zadovoljevala povsem nikogar.¹³⁶

¹³⁶ * O tem obdobju je izšla že vrsta del in razprav. Tu opozarjamo na najpomembnejša in sintetična dela: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Uredil dr. J. Mal, Ljubljana 1928; *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije*. Uredili dr. J. Lavrič, dr. J. Mal, dr. F. Stele, Ljubljana 1939; Sperans (E. Kardelj), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1939 /glej še naslednje izdaje/; M. Mikuz, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*, Ljubljana 1965; isti, *Svet med vojnoma 1918–1939*, Ljubljana 1966; L. Ude, *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, Ljubljana 1972; J. Pleterski-B. Božič, *Politična in socialna zgodovina Jugoslavije*, Maribor 1975; *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979; M. Zečević, *Na zgodovinski prelomnici, 1. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929*, Maribor 1986; J. Pleterski,

Meje nove države SHS so se nato na mirovnih pogajanjih (tudi kot posledica londonskega pakta iz leta 1915 in nesrečnega plebiscita na Koroškem leta 1920) utrdile tako, da so razdelile slovensko ozemlje med štiri države. Tretjina Slovencev in okoli 8000 km² slovenskega ozemlja je ostala izven nove države (Italija, Avstrija in Madžarska), le dve tretjini Slovencev sta prišli v Jugoslavijo. Le-ti so v njej v mnogih pogledih napredovali, v novi državi pa iz marsikaterega vzroka niso bili zadovoljni, še posebej zaradi kratenja avtonomnega slovenskega razvoja. Slovencem v tujih državah pa je grozilo celo narodno uničenje.

Med prvo svetovno vojno je tudi prebivalstvo podkrimskih vasi težko prenašalo grozote vojnih let. V vrstah avstrijske vojske so se na raznih frontah, zlasti na italijanskem bojišču, bojevali in umirali možje in fantje iz obravnavanih vasi. V vojni je padlo 69 domačinov. Prebivalci doma so trpeli zaradi rekvizicij in pomanjkanja ter narodnostnega in političnega preganjanja avstrijskih oblasti. Gibanje za konec vojne in mir, gibanje za majniško deklaracijo in nato razbitje habsburške monarhije ter nastanek države SHS so odmevali tudi med ljudmi pod Krimom. Po podatkih šolskih kronik so prebivalci naših vasi željno pričakovali konec vojne in osvoboditev. Nastanek države SHS so tudi tukaj navdušeno pozdravili in praznovali.¹³⁷ Anton Šivec, domačin iz Strahomera, je bil v prevratnih dneh Maistrov borec za severno mejo. Od nove države so prebivalci krimskih vasi namreč pričakovali agrarno reformo in hitro spremembo na boljše, vendar so bili kmalu razočarani.

Po nastanku države SHS je bilo poglobitno vprašanje, kako novo državo urediti. Ob tem so prevladale monarhično unitaristične sile, ki so proti zahtevam po republiki in federativni obliki uveljavile centralistično urejeno kraljevino. Utrdila jo je t. i. vidovdanska ustava iz leta 1921, ki je dopuščala politične svoboščine in življenje meščanskih strank. Delavska, komunistična stranka, ustanovljena aprila 1920, je bila namreč že prej prepovedana s posebnim zakonom (Obznana, v novembru 1920). Vidovdanska ustava, sprejeta s prevlado srbske večine in somišljenikov, je utrdila zamisel o državni in narodni enotnosti ter centralistični ureditvi. Hkrati je sprožila boj med pristaši in nasprotniki centralizma in zahtevo po spremembi ustave. S tako ustavo je bila ustvarjena srž bodočim narodnostnim in družbenim nasprotjem, ki so postali najpomembnejši vzroki za propad stare Jugoslavije.¹³⁸ Vzporedno s političnimi

Narodi, Jugoslavija, revolucija, Ljubljana 1986 in *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, Ljubljana 1986.

J. Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*, Ljubljana 1971; M. Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921. Od majske deklaracije do vidovdanske ustave*, Maribor 1977.

¹³⁷ SŠM – *Državna ljudska šola Tomišelj, gradivo za muzej slovenskega šolstva*.

¹³⁸ M. Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, o.c.; isti, *Na zgodovinski prelomnici*, o.c., str. 94.

in narodnostnimi nasprotji so se namreč zaostrevala tudi družbena, socialna nasprotja. Delavske in kmečke množice so postajale vedno bolj nezadovoljne s svojim položajem. Iz tega so rasle nove politične stranke. Že sredi leta 1919 so ustanovili Samostojno kmetijsko stranko (SKS), ki so se ji kmetje zaradi pričakujoče agrarne reforme tudi v podkrimskih vaseh množično priključili. Naslednjega leta se je pod vplivom oktobrske revolucije in težkih razmer tudi v Sloveniji uveljavilo komunistično delavsko gibanje, nastala je komunistična stranka. Del socialnodemokratskega delavstva se je namreč vključil v Socialistično delavsko partijo Jugoslavije (komunistov). Obe stranki sta na še bolj ali manj svobodnih volitvah za ustavodajno skupščino dobili veliko število glasov in s tem vzbudili strah pri vladajočih strankah. Slovenska kmetijska stranka je v volilnem okraju Ljubljana okolica, kamor so sodile tudi podkrimske vasi, dobila 21,1 % glasov, komunistična stranka pa 16,03 % glasov volivcev. Po moči sta bili takoj za Slovensko ljudsko stranko (SLS), ki je dobila 40,81 % glasov. V državnem okviru je stranka komunistov dobila kar 59 poslanskih mest. Toda z Obznano, neposredno po volitvah, je bila stranka prepovedana in njena poslanska mesta razveljavljena.¹³⁹ Od takrat so komunisti delovali le v ilegali, na Slovenskem predvsem v neodvisnih delavskih organizacijah, sindikatih. Tudi ti so bili kasneje v t. i. mali Obznani (11. julija 1924) prepovedani. KPJ ni mogla več imeti svojih posebnih (legalnih) strokovnih organizacij.¹⁴⁰ V tem času je precej upadla tudi moč Slovenske kmetijske stranke, ker reševanje agrarne reforme kmeta ni zadovoljilo. Že leta 1923 je za stranko v volilnem okraju Ljubljana okolica glasovalo le 9,55 % volivcev; kmečki volivci so bili ponovno privrženi SLS, ki je v okraju dobila kar 63,11 % glasov.¹⁴¹ Na koncu je na vasi SKS povsem podlegla vplivu SLS. Ko je SKS začela izgubljati vpliv, so ustanovili Zvezo društev kmečkih fantov in deklet (1923), ki je imela svoje postojanke tudi v podkrimskih vaseh, kakor bomo še videli.¹⁴²

Kmete in delavce, ki so bili tedaj na Slovenskem v veliki večini, so skušali vladajoči krogi čimbolj potisniti iz političnega življenja, kar velja zlasti za delavce, oziroma jih podrediti – kmete – ciljem prevladujoče SLS. Kmetje in delavci, ki v novi državi niso dosegli izpolnitev svojih zahtev v politiki in ne zadovoljivega gmotnega položaja, so postajali vedno bolj nezadovoljni. Delavci so pogosto stavkali, kmetje pa so zlasti v zvezi z agrarno reformo postajali nestrpni. Ob vsem tem so se vedno bolj ostrila

¹³⁹ V. Melik, *Izidi volitev v konstituanto leta 1920, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1962*, str. 3 sl.; isti, Število komunističnih poslancev v ustavodajni skupščini leta 1920, *Jugoslovenski istorijski časopis* 5 (1966), str. 127 sl.; M. Mikuž, o.c., str. 195; B. Balkovec, *Volilna zakonodaja in parlamentarne volitve 1920 in 1923*, tipkopis diplomske naloge FF, Ljubljana 1986, str. 13.

¹⁴⁰ M. Stiplovšek, *Prepoved neodvisnih strokovnih organizacij leta 1924 in začetek nove sindikalne politike KPJ v Sloveniji, ZČ* 40 (1986), str. 91 sl., 102.

¹⁴¹ B. Balkovec, o.c., str. 93.

¹⁴² Glej odstavek o društvih, str. 37.

politična in narodnostna nasprotja, ki so postajala jedro političnih bojev v naslednjih letih. V ljudski skupščini je zaradi tega prišlo celo do obračuna s streljanjem, ob čemer je bil ubit vodilni hrvaški politik in vodja kmečke stranke Stjepan Radić (1928).¹⁴³

Zaostrenim političnim, narodnostnim in družbenim razmeram v državi je 9. januarja 1929 ob pomoči najbolj reakcionarnih sil sledil državni udar. Kralj je postal nosilec vse državne oblasti, imel je pravico izdajati in razglašati zakone, postavljati vlado in imenovati državne uradnike. Kralj Aleksander, ki je bil leta 1934 na obisku v Franciji ubit v Marseillesu, je bil nosilec monarhodiktature. Država se je preimenovala v Jugoslavijo, prepovedane oziroma razpuščene so bile vse politične stranke, politične pravice državljanov pa močno omejene. Uveden je bil strog centralizem. Na čelu imenovane vlade je bil general Petar Živković.¹⁴⁴ Nezaodovoljstvo ljudskih množic z diktaturo in njenim nasiljem je še povečevala velika svetovna gospodarska kriza, ki je zajela tudi naše kraje in ljudi zelo prizadela (brezposelnost, druginja) ter trajala več let (1930–1934/35). Da bi preslepili ljudske množice, ki so zahtevale obnovitev političnih pravic in demokracije, je kralj Aleksander septembra leta 1931 vsilil novo ustavo, ki je obnovila ljudsko skupščino, a ji dodala še novo telo – senat kot zgornji dom skupščine. Nova ustava je na volitvah dovoljevala samo enotno državno listo. Na tej osnovi so nastajale enotne državne stranke, kakor sta bili Jugoslovanska nacionalna stranka (general Živković) in pozneje še Jugoslovanska radikalna zajednica (dr. Milan Stojadinović). V času Stojadinovićeve vlade (do leta 1939) se je jugoslovanska notranja in zunanja politika vse bolj približevala italijanskemu fašizmu in nemškemu nacizmu, ki sta v resnici vedno bolj grozila obstoju države in s svojo osvajalnostjo še posebej ogrožala narodni obstoj Slovencev. Razkroj zaradi vsesplošne državne krize je bila značilnost, ki je trajala od začetka monarhodiktature vse do propada stare Jugoslavije, zunanja ogroženost pa ga je še povečevala.¹⁴⁵

Uveljavljanje centralističnih tendenc in prevlada centralizma v času diktature se jasno kaže tudi v upravnih ureditvah na Slovenskem. Narodno vlado iz prevratnih dni je kmalu po nastanku države SHS zamenjala deželna vlada (1919–1921), le-to pa po vidovdanski ustavi pokrajinska uprava za Slovenijo (1921–1923) z raznimi oddelki.¹⁴⁶ V začetku leta 1924 se je tudi na Slovenskem uveljavila delitev na dve oblasti, ljubljansko in mariborsko, z velikima županoma na čelu. Podrejena sta bila neposredno notranjemu ministru v Beogradu. Bila sta torej predstavnika vlade, zato so ju z

¹⁴³ M. Mikuž, o.c., pogl. *Krvavi obračun v skupščini*, str. 365 sl.

¹⁴⁴ Prav tam, str. 385 sl.; M. Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, o.c.

¹⁴⁵ Prim. L. Serajnik (= B. Grafenauer), *Slovensko ozemlje in nemška publicistika*, Ljubljana 1939 (ponatis v B. Grafenauer, *Slovensko narodno vprašanje*, Ljubljana 1987, str. 132 sl.); M. Mikuž, o.c., str. 449 sl., 506 sl.; J. Pleterški, *Narodi*, o.c., str. 263 sl.

¹⁴⁶ D. Trstenjak, *Uprava v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije*, Ljubljana 1939, str. 109 sl.

vsako novo vlado menjali. Oblastno samoupravo, kakršna je že bila, je nato odpravila monarhodiktatura. Od takrat je bilo slovensko ozemlje v Jugoslaviji vse do propada stare Jugoslavije upravno združeno v Dravski banovini z banom na čelu, ki ga je s posebnim ukazom imenoval kralj.

Istemu cilju, centralizmu, je v času diktature služila tudi občinska upravna razdelitev. Sprva so bile občine na podkrimskem območju majhne in jih je bilo, kakor že pred prvo svetovno vojno, pet: Studenec - Ig, Tomišelj, Iška vas, Iška Loka in Vrbljene.¹⁴⁷ Toda že leta 1923 je bila občina Vrbljene združena s Tomišljem, združba pa je zajemala vasi Brest, Lipe, Strahomer, Tomišelj in Vrbljene. Občina Ig je vključevala Dobravico, Ig, Kot, Kremenico, Sarsko in Staje; občina Iška vas Gornji Ig, Iško in Iško vas; občina Iška Loka to vas in Mateno.¹⁴⁸ V politični strukturi, kakršna je bila na Slovenskem, je v obravnavanih občinah prevladovala SLS tudi takrat, ko je bila Pucljeva Samostojna kmetijska stranka na višku. Zato se je SLS še kako zanimala za podeželske občine, kjer je imela večino. V času diktature so že v začetku leta 1933 začeli pripravljati zakon o občinah, ki naj bi bile večje, vendar naj ne bi imele preveč pristojnosti. V septembru so občine ozemeljsko preuredili, v oktobru pa so že potekale nove občinske volitve. Od 1069 občin v Sloveniji jih je ostalo še 373, volitev pa se je poleg JNS udeležila tudi SLS, ki ni hotela zamuditi prilike, da samostojno nastopi na svojem podeželju. Postavila je 210 volilnih list, toda zmagala je le v 56 občinah (volitve so bile javne in pritisk JNS velik!).¹⁴⁹ Od takrat, vse do propada stare Jugoslavije, sta bili na obravnavanem ozemlju dve občini s sedežem na Igu oziroma v Tomišlju. Ižanska občina je vključevala Dobravico, Gornji Ig, Ig, Iško, Iško Loko, Iško vas, Kot, Kremenico, Mateno in Staje, poleg tega so ji dodelili še Golo, Škrilje in Ustje, Sarsko pa so priključili občini Želimplje. Leta 1937 se je občina povečala še za Pijavo Gorico. Tomišeljska občina je poleg prejšnjih vasi vključevala še Jezero in Planinico.¹⁵⁰ Večje občine so koristile Slovenski ljudski stranki; med drugim je bilo tako tudi v podkrimskih vaseh. Skoraj ves povojni čas so bili v sorazmerno majhni občini Ig župani ljudje naprednejših in bolj demokratičnih pogledov – Fran Šenk, Jože Kozin in ponovno Jože Hitejc. Z združitvijo vasi iz ukinjenih občin z občino Ig so v njej politično prevladali klerikalci; tako je bilo tudi v Tomišlju. V obeh podkrimskih občinah je vse do vojne oziroma okupacije prevladovala Slovenska ljudska stranka. Na Igu sta si kot župana, izbrana na klerikalni listi, sledila Franc Toni in za njim Mirko Merzel, v Tomišlju pa Janez Kraljč

¹⁴⁷ Glej prejšnje poglavje, str. 26.

¹⁴⁸ SŠM – *Državna ljudska šola na Igu, šolska popisnica s 1. dec. 1923; Državna ljudska šola Tomišelj, Šolska popisnica z 31. dec. 1923.*

¹⁴⁹ M. Mikuž, o.c., str. 402, 407.

¹⁵⁰ SŠM F 185/21 – *Ig, šolski okoliš 1934; ibidem, Register osnovne šole Ig, str. 154; ibidem, Register osnovne šole Tomišelj, str. 713; Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 347/8 in 362/3.*

iz Bresta, pozneje organizator bele garde, in za njim Franc Bezljaj iz Vrbljena. Merzel in Bezljaj sta ostala župana tudi v času italijanske okupacije. Ozemlje obeh občin se je takrat v glavnem pokrivalo s šolskimi okoliši, hkrati pa tudi z obema farama, ižansko in tomišelsko. To dejstvo je v veliki meri krepilo vlogo klerikalne SLS in njeno prevlado v tem prostoru, kamor je tudi cerkev pošiljala trdne in delavne duhovnike.

Na Igu je že od leta 1924 župnikoval Janez Klemenčič; pred njim je bil župnik Kūchler, ki zaradi osornega obnašanja ni imel vpliva na vaščane. Kaplani so bili Ciril Milavec (1924–1938), ki je nato postal župnik v Želimpljah, Anton Smolič in Jože Vovk. V tomišelski fari je župnika Franca Zajca (1923–1933) ki je bil zelo priljubljen pri faranih, a ne kot narodnjak pri škofu, zamenjal župnik Jože Mura. Tu lahko najdemo tudi vzrok za Zajčev odhod v Črmošnjice.¹⁵¹ Tako so se v obravnavanih podkrimskih vaseh ustalili duhovniki, ki so bili močna opora klerikalni stranki, ki so prek cerkve in šole ter katoliških društev v veliki meri idejno obvladovali svoje farane in ki so se končno opredelili proti Osvobodilni fronti in proti narodnoosvobodilnem boju. V tem času je proti koncu gospodarske krize v Nemčiji leta 1933 na oblast prišel vodja nacistične stranke Adolf Hitler. V kratkih petih letih je poteptal vse mednarodne pogodbe in obveznosti, ki jih je morala Nemčija sprejeti po prvi svetovni vojni, obnovil in oborožil nemško armado ter se pripravil na novo svetovno vojno. Z njo je hotel doseči svoje cilje: združiti vse Nemce v veliki Nemčiji, zanjo osvojiti »življenjski prostor« v Evropi, Nemčiji zopet pridobiti kolonije in v svetu uveljaviti nacistični »novi red«. Zato se je Hitler povezoval s fašistično Italijo in Japonsko na Daljnem vzhodu, državama, ki sta imeli podobne osvajalne cilje. To ni ustrezalo državam zmagovalkam prve svetovne vojne (Anglija, Francija, ZDA). Italijani so že zasedli Abesinijo (današnja Etiopija), Japonci pa so bili sredi osvajanja Mandžurije in Kitajske. Leta 1936 sta Nemčija in Italija sklenili zvezo, imenovano »os Rim–Berlin«, le mesec dni kasneje pa je Hitler z Japonsko sklenil protikomunistični pakt, ki se mu je priključila tudi Italija. Nastala je zveza »trojne osi«, ki se je pripravljala na novo svetovno vojno.¹⁵²

Politični in vojaški dogodki so se nato hitro odvijali. Po priključitvi Posarja in nemško-italijanski intervenciji v španski državljanski vojni v korist generala Franca je Hitler leta 1938 Nemčiji priključil Avstrijo (anšlus), sledilo je razkosanje Češkoslovaške in zasedba Češke (protektorat). Italija je leta 1939 zasedla Albanijo, Nemčija pa je avgusta tega leta sklenila prijateljsko in nenapadalno pogodbo s Sovjetsko zvezo. Še istega leta se je začela druga svetovna vojna, ko je Nemčija 1. septembra napadla Poljsko,

¹⁵¹ J. Klemenčič – C. Milavec – F. Žakelj, *Revolucija pod Krimom*, Buenos Aires 1973, str. 10 sl., 15 sl.; za župnika Zajca ustni vir: Matija Božič; *Jegličev dnevnik* (1920 maj 4.) – *Nova revija* 83/4 str. 461; SŠM – *Gradivo za muzej slovenskega šolstva – Tomišelj*.

¹⁵² M. Mikuž, *Druga svetovna vojna*, Ljubljana 1961, str. 14 sl.

kmalu zatem pa sta Anglija in Francija napovedali vojno Nemčiji. Svetovni požar se je naglo širil, v njem je aprila 1941 doživela konec tudi stara Jugoslavija.

Napredovanje fašizma in nacizma v Evropi je vplivalo na notranjo in zunanjo politiko Jugoslavije. V notranji politiki so se krepile najbolj reakcionarne sile in se pojavljale profašistične politične skupine in usmeritve ter celo politične stranke (npr. Ljotić). V zunanji politiki so se vladajoči krogi vedno bolj približevali Nemčiji in Italiji (v tem času je Mussolini prvič prišel v Jugoslavijo, na Planini ga je sprejel ban Natlačen) ter se končno znašli v objemu osi Rim–Berlin. Proti taki politiki in obstoječemu stanju v državi, proti reakcionarni vladavini je v tem času, ko je slovenskemu narodu grozila nevarnost uničenja, vedno bolj rasel odpor demokratičnih in naprednih sil. Ljudske množice so zahtevale drugačno ureditev države, več političnih in državljanskih pravic ter gmotno varnost. Pomembno vlogo pri tem je imelo delavstvo, med katerim so imeli komunisti vedno večji vpliv.

Socialisti so po prepovedi svoje stranke v času diktature delovali zlasti v sindikatih in v delavskem izobraževalnem društvu Svoboda, ustanovljenem leta 1918. Sredi 30-ih let je delovanje Svobode močno poraslo. Septembra 1935 so organizirali zlet Svobode v Celju, ki je bil pod vplivom komunistov manifestacija delavske revolucionarne solidarnosti. Poudarjali so enoten boj vsega delavstva proti obstoječemu stanju v državi in opozarjali na zunanjo fašistično nevarnost. Kot odgovor delavskemu nastopu na zletu je banska uprava kmalu zatem razpustila delavsko izobraževalno društvo Svoboda. Že v marcu naslednjega leta je kot nadomestilo za Svobodo nastala delavska prosvetna organizacija Vzajemnost. Tudi Vzajemnost so zaradi njene dejavnosti kmalu začeli preganjati in posamezne podružnice tudi prepovedali. Društvo, v katerem so delovali komunisti, je s svojim vplivom seglo tudi na vas. Deloma lahko to trdimo tudi za podkrimske vasi.¹⁵³

Komunistična stranka je z nastopom diktature doživela največje udarce. Državna oblast je s policijo in orožniki ter sodišči za zaščito države skoraj v celoti uničila njeno ilegalno organizacijo. Vodstvo partije se je moralo celo umakniti v tujino. V najtežjih časih so komunisti revolucionarni boj proti kapitalizmu povezali z reševanjem narodnega vprašanja; spoznali so fašistično nevarnost za obstoj Slovencev.¹⁵⁴ Z nastankom KPS (1937) in s povečanim nemškim pritiskom po priključitvi Avstrije Nemčiji se je ta program dokončno uveljavil. Povezovanje demokratičnih in naprednih sil na Slovenskem je ob tem programu preraščalo v ljudskofrontno gibanje. V tem ljudskofrontnem gibanju, katerega prvi znaki sežejo še v leto 1935, je vodilna vloga prehajala na komuniste, vanj pa so se vključevale razne demokratične in napredne skupine

¹⁵³ Prim. J. Pleterski, *Narodi*, o.c., str. 277 sl.

¹⁵⁴ *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, Ljubljana 1986, str. 143 sl.

(sindikalne skupine, liberalno kmečko delavsko gibanje, demokratično krilo Sokola, člani zveze vojakov prostovoljcev in vojnih invalidov, del socialistov, krščanski socialisti, velik del izobražencev in študentske mladine ter člani društev kmečkih fantov in deklet).¹⁵⁵ Ljudskofrontna narodnoobrambna in protifašistična prizadevanja »so nedvomno tista dejanja, brez katerih ni mogoče razumeti nastanka osvobodilne fronte leta 1941 in poteka narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji«. ¹⁵⁶

Pod pritiskom demokratičnega gibanja ljudskih množic je morala vladajoča reakcija popuščati. Februarja 1939 je padla Stojadinovičeva vlada in novi predsednik je postal Dragiša Cvetković. Njegov program je napovedoval ureditev notranjih zadev, rešitev hrvaškega vprašanja in delovanje za mir v zunanji politiki. Še istega leta se je Cvetkovičeva vlada sporazumela s Hrvati, ki so dobili banovino Hrvaško s precejšnjo avtonomijo; predpisi o tej banovini naj bi se prenesli tudi na druge banovine. Naslednje leto se je s široko podpisno akcijo za odobritev Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki jo je prvi podprl senator Ivan Hribar in so jo podpisovali tudi prebivalci podkrimskih vasi, odpirala pot za povezovanje Jugoslavije s Sovjetsko zvezo. Že v maju 1940 je bila potrjena jugoslovansko sovjetska trgovinska pogodba in naslednjega meseca sta obe državi vzpostavili diplomatske stike. ¹⁵⁷

Toda vse to je bilo že prepozno, zunanjepolitični pritisk sil osi, zlasti Nemčije, je bil premočan. Jugoslavija je morala 25. marca 1941 na Dunaju podpisati pogodbo o pristopu k trojni zvezi. Cvetković je takrat izjavil, da je Jugoslavija to storila, ker hoče ohraniti mir. Dogodki, ki so sledili tej politični potezi vladajočih krogov in nastopu ljudskih množic proti pogodbi, so Jugoslavijo pripeljali v aprilsko vojno, do poraza in razkosa. S tem se je končalo obdobje stare Jugoslavije.

GOSPODARSTVO, PREBIVALSTVO IN DRUŽBA

Za čas med obema vojnama je za obravnavane podkrimske vasi še vedno značilen počasen gospodarski razvoj. Celotno območje je tudi v tem obdobju ne glede na bližino Ljubljane ostajalo pretežno kmetijsko s prevladujočim odstotkom kmečkega prebivalstva. Kmetijstvo je še vedno ohranjalo svojo večkulturno strukturo s poudarkom na poljedelstvu, živinoreji in izrabi gozda. Naravne razmere za drugačno izrabo tal niso dajale dosti pogojev, a tudi sicer se je kmetijstvo le počasi moderniziralo. Plodna

¹⁵⁵ Prim. A. Nedog, Ljudsko frontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941, *Borec* 1978, str. 9–41; ista, *Ljudsko frontno gibanje v Sloveniji*, Ljubljana 1982; P. Vodopivec, Slovenci v tridesetih letih, v *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Obdobja 7, Ljubljana, str. 601 sl.

¹⁵⁶ P. Vodopivec, o.c., str. 602.

¹⁵⁷ Prim. M. Mikuž, *Slovenci*, o.c., str. 506 sl.

zemlja je bila omejena predvsem na vršajne nanose vodnih tokov, Iščice in Iške, ki so iz notranjosti prihajali na Barje. Središče živinoreje je bilo na planjavah hribovitega sveta in na pribarjanskih ter barjanskih pogosto kislih travnikih. Prav zaradi kislih travnikov je bila na Igu in v nižinskih, barjanskih vaseh zelo razvita konjereja. Na »Malem plesu« so se občasno pasle velike črede konj. Domačini so ustanovili celo društvo konjerejcev, ki je občasno pripravljalo konjske dirke na Zdravjetovi senožeti ob cesti proti Škofljici. Ob takih priložnostih je bilo na Igu kar slovesno. Izrabo gozda so omogočili veliki gozdni kompleksi na območjih Krimskega pogorja.¹⁵⁸ Za večje pridobivanje plodnih tal ni bilo možnosti, pogoste poplave pa so še vedno uničevale trud barjanskih kmetov. Šele poglobitev Ljublanice in ureditev novih prekopov sta deloma omejili vodno ujmo, toda še leta 1982 je poplava na Barju povzročila precej škode.¹⁵⁹ Kmečka zemljiška posest je bila relativno majhna, v posameznih vaseh so bili le redki veliki kmetje. Z delitvijo že tako majhnih kmetij se je možnost za prehod v moderno kmetijstvo v kmečkem obratu le redko pokazala. Prav zato je izžanski kmet po prvi svetovni vojni veliko pričakoval od agrarne reforme, ki jo je zaradi revolucionarnega vrenja v prvih letih obstoja morala sprejeti stara Jugoslavija. Na Slovenskem je bilo večje število veleposesti, od katerih je bila kar polovica v rokah tujcev. Na območju podkrimskih vasi je bilo za kmeta najvažnejše vprašanje gozda, ki je bil večinoma v lasti turjaških veleposestnikov. Na območju njihovih gozdov so podkrimski kmetje v prelomnih dneh in še v letu 1919 sekali les ne glede na grofovo lastnino, zato so še bolj nestrpno čakali na agrarno reformo. Barjanski kmetje so nastopali tudi proti izžanskemu župniku in leta 1918 celo napadli župnišče.¹⁶⁰ Po načelih agrarne reforme naj bi vse večje površine gozdov poddržavili, kmetje naj bi v njih imeli pravico do paše ter drv in stavbnega lesa. Veleposestnik bi v Dravski banovini še vedno lahko obdržal 200 ha gozdov. Pod agrarno reformo so padli tudi cerkveni gozdovi nad 1000 ha površine. Oblasti so začele agrarno reformo zavlačevati, čim se je revolucionarno vrenje umirilo. Prvi ukrepi agrarne reforme segajo v leto 1919, toda še po letu 1933, ko so ustanovili posebno komisijo za likvidacijo agrarne reforme, se ta ni takoj zaključila. Vedno bolj so jo izvajali v korist starim lastnikom. V Sloveniji je agrarna reforma zajela le osmino veleposestniških gozdov. Na podkrimskem območju so le redki kmetje od nje imeli korist in dobili le malo zemlje oziroma gozda. Kmet na Izžanskem si z reformo ni opomogel in je zaradi posegov v gozd še vedno prihajal v spore z veleposestnikom in njegovimi gozdarji.¹⁶¹ Huje kakor slabo izvršena agrarna

¹⁵⁸ Prim. A. Melik, *Slovenija II/3, Posavska Slovenija*, Ljubljana 1959, str. 178 sl., 186 sl., 194 sl.

¹⁵⁹ Prim. M. Orožen-Adamič, *Prebivalstvo, poselitev in promet na Ljubljanskem barju, Geografski zbornik 24* (1985), str. 84 sl.

¹⁶⁰ 24a F. Strle, *Tomšičeva brigada*. Uvodni del, Ljubljana 1980, str. 45 in 46.

¹⁶¹ O. Janša, *Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama, ZČ 18* (1964), str. 173 sl. Šele po vojni

reforma je kmeta v podkrimskih vaseh prizadela gospodarska kriza, ki je s svojimi posledicami vse do propada stare Jugoslavije vplivala na kmetijstvo. Najbolj so krizo občutili srednji in mali kmetje ter kajžarji, ki so številčno prevladovali. Zaradi nje so se močno znižale cene kmetijskih pridelkov, kmetov dohodek se je močno zmanjšal, njegova kupna moč pa je padla. V kmečkih domovih je zavladalo skrajno varčevanje. Doma niso jedli ne jajc in ne kokoši, tudi mleka niso pili. Vse svoje pridelke so prodali v Ljubljani, saj je šlo za goli obstoj. Vsi mali in srednji kmetje ter kajžarji so iskali dodatni zaslužek v prodaji lesa, drv, trsk in kolobarjev za podkurjenje. Občasno so delali na raznih javnih delih na cesti, na regulaciji rečnih strug in kanalov na Barju ter sekali les za papirnico Vevče (npr. v Kozlarjevi gošči). Otroci so pasli živino bogatih in prodajali gozdne sadeže ter spomladansko cvetje. Marsikateri posestnik ni imel denarja niti za najnujnejše nakupe in za poravnavo davčnih obveznosti. Marsikateri podkrimski kmet, ki se je v prevratni dobi rešil dolga, se je zopet zadolžil, mnogi pa so v tem času močno zmanjšali svojo posest ali celo propadli. Zakon o zaščiti kmetov (1932), ki naj bi zaustavil propadanje kmečkega gospodarstva, je imel le delne rezultate. Tudi nadaljevalni kmetijski pouk, s katerim so napredni učitelji poskušali dvigniti znanje o umnem kmetijstvu in gospodarjenju, ni veliko prispeval k izboljšanju kmetijskega obrata in s tem kmetovega gmotnega položaja. V precejšnji oporo kmetom sta bili Ljudska hranilnica in posojilnica na Igu in v Tomišlju, ki sta tudi v tem času uspešno poslovali. Obe sta bili članici klerikalne Zadrुžne zveze s sedežem v Ljubljani. Poleg njiju je imela enako vlogo tudi Kmečka posojilnica in hranilnica, ustanovljena na Igu na pobudo nekaterih naprednih vaščanov. Bila je včlanjena v Zvezo slovenskih zadrug. Prostore je imela sprva v Minattijevi hiši, nato je odbor kupil hišo, kjer je bil od takrat sedež ustanove. V njej je dobilo sedež oziroma sobo tudi Društvo kmečkih fantov in deklet na Igu. Neposredno pred vojno so začeli poslopje nadzidavati in v njem graditi večjo dvorano za društveno dejavnost. Dolgoletni predsednik odbora je bil Jože Hitejc, tajnik mizar Anton Ferkolj, načelnik pa napredni kmet Alojz Šteblaj-Krogar.¹⁶² Pri vseh treh denarnih ustanovah so se v tem času zadolžili mnogi kmetje – domačini, ki so imeli nekoliko ugodnejše kreditne pogoje.

Po zaključnem računu z dne 1. 2. 1936 sta imeli hranilnici in posojilnici na Igu in v Tomišlju kmečkih dolgov v višini 446.152 oziroma 79.444 dinarjev. Pri Kmečki hranilnici in posojilnici na Igu je imelo 54 kmetov v letu 1936 za 339.000 dinarjev

je bila želja podkrimskih kmetov po zemlji deloma izpolnjena. Z agrarno reformo je npr. v KLO Iška vas dobilo večje ali manjše površine obdelovalne zemlje 37 agrarnih interesentov. Celotni zemljiški sklad je meril 184 ha, 83 a in 70 m². Največ je bilo gozda (32 ha, 32 a in 10 m²), travnikov (7 ha, 24 a in 71 m²), njiv (58 a in 3 m²), vrtov in 29 a in 80 m² pašnikov. – Zveza borcev /ZB/ Iška vas – Seznam površin dodeljenih z agrarno reformo.

¹⁶² Pisna izjava Pavle Černe, 21. 4. 1988.

dolgov.¹⁶³ Zadolženo je bilo kar precejšnje število podkrimskih kmečkih gospodarjev. Kmetje so izgubljali tudi del zaslužka od stranskih oz. dopolnilnih dejavnosti. Tako se je zmanjševal zaslužek od prodaje šote, ki jo je deloma začelo primanjkovati, oziroma so je vse manj uporabljali za kurivo. Upadala je tudi prodaja drv in gradbenega lesa, čeprav je tesarjenje marsikateremu kmetu izžanskih vasi prinašalo trdo zaslužen dohodek. Posamezniki so občasno opravljali tudi razna obrtna dela za sovaščane ali ponekod v ožji okolici (npr. krovska dela pri še vedno številnih s slamo kritih poslopijih, mesarska opravila). Šele po letu 1936 je bila največja kriza na podeželju premagana. Najlaže so jo prebrodili veliki kmetje, ki so imeli še kakšen dodatni obrat (gostilno, mlin, žago). Kljub sorazmerno ugodni legi, bližini Ljubljane in razpoložljivi delovni sili sta neagrarna dejavnost in modernizacija le počasi napredovali. Industrija se tod tudi v tem obdobju ni razvila, med drugim tudi zaradi tega, ker se je promet vedno bolj preusmerjal k železniški progi in proti Škofljici. Glede na prejšnje obdobje se je povečalo število obrtnikov, ki so bili zlasti v večjih vaseh, med katerimi je bil Igu največja. Tu so bili npr. krojači Andrej Škraba, Jakob Mavec in Jože Žmuc, čevljarji Jože Jakopin, Franc Avanzo in sin Franc, Damjan Repar, Jože Veber in Karel Horvat; kovači Štefan Meglič in sin Simon, Janez Škraba in sin Franc, Vinko Keršmanc, Alojz Grebene in Jože Mavec ter ključavničarji Pavel Erjavec, Alojz Beneš in Jože Zupančič. Usnjarsko obrt so imeli Martin Zdravje in sinova Jože ter Feliks in Fran Čebular, sedlar pa je bil Janko Černe. Mizarji so bili Anton Ferkolj, Filip Poznar in Franc Zupančič, tesar Franc Cankar, kolarji Anton Anzeljc, Janez Balant, Jakob Križman in Miha Zrimc, s suho robo pa se je ukvarjal Franc Cotman. Mesarji so bili Jože Javornik, Anton Jesih in Jože Rupert, kruh sta pekla Rudi Kukovica in Rudi Orehek. Na Igu sta mlela dva mlina: enega je imel Josip Palme, lastnik gradu, ki ga je leta 1918 kupil od Turjačanov, drugega pa Janez Gerbec in sin Albin; oba sta imela tudi žago. Na Igu je bilo tudi več trgovin in gostiln. Trgovine so imeli Alojz Minatti, Franc Gerbec, Alojzija oziroma Mirko Merzel, Ludvik Vrenk, Anton Novljan, Jože Javornik in Jože Škerl. Gostilne, ki so jih poleg domačinov polnili izletniki iz Ljubljane in cestni promet, so imeli Martin Novak, Roza Erjavec, Jože Rupret, Franc Grebene, Jože Javornik, Anton Jesih, Bolha-Majnik, Franc Toni, Franc Kocmur, Franc Gerbec, Franc Minatti, Ivan Štrumbelj, kjer so društva prirejala prireditve, in Jože Hitejc. Podobne obrti, ki so delale predvsem za lokalne potrebe, so bile seveda tudi v drugih večjih podkrimskih vaseh – Iški vasi, Tomišlju in Iški Loki.¹⁶⁴ Iz obrtne delavnice se je razvil največji kovinski obrat na Igu, in sicer splošno ključavničarstvo, katerega lastnik je bil Ciril Podržaj. Podjetje

¹⁶³ *Arhiv Slovenije*, neurejeni fondi Zadrुžne zveze in Zveze slovenskih zadrug. Podatke mi je posredoval mag. Zarko Lazarevič, INZ, za kar se mu pristrčno zahvaljujem.

¹⁶⁴ Prav tam; za Iško vas glej V. Bonač, Iška vas 1941–1953, *Kronika* 2 (1954) str. 41; za Tomišelj, glej A. Brancelj, *Pripombe na Kroniko KS Tomišelj*.

je opravljalo vsa v stroko spadajoča dela, proizvajalo pa tudi za širši trg. Izdelovalo je štedilnike (tudi za restavracije), železne peči, črpalke za potrebe kmetijstva, ograje in železno pohištvo (stole in mize) ter še kaj. Pod oznako »Gama« so uživali sloves kvalitetnih izdelkov. V obratu je delalo nekaj ducatov kovinarjev, ki so bili večinoma domačini.¹⁶⁵ V Dragi pri Dobravici je še vedno delala manjša opekarna, ki je krila tudi širši trg. Pred vojno je v njej delalo do največ 60 stalno ali le začasno zaposlenih delavcev, ki so bili tudi iz okoliških vasi. To je bilo največje podjetje v podkrimskih vaseh. Na podlagi dovolj razvite živinoreje sta na Igu nastali dve mlekarni, lastnik ene je bil Anton Rupert, lastnik druge pa njegov brat Ivan. Zbirala sta mleko iz okoliških vasi, izdelovala mlečne izdelke in jih vozila v Ljubljano na trg. V obeh mlekarnah sta zaposlila po nekaj ljudi.¹⁶⁶ Kot novost naj omenimo še nastanek večje motorne žage oziroma lesno-industrijskega podjetja, katerega lastnik je bil Jože Andlovec. Stala je na mestu, kjer je danes Kovinska industrija Ig.

O trenutnem gospodarskem stanju in počasnem razvoju zgovorno govori dejstvo, da je v ižanskih vaseh zagorela elektrika šele leta 1939. Med prvimi sta jo dobili šolski poslopji na Igu (1939) in v Tomišlju (1940).¹⁶⁷

Čeprav gospodarski razvoj ni bil najugodnejši, se je ob še vedno kar veliki nataliteti prebivalstvo kljub sprotnim populacijskim pojavom v teh dveh desetletjih povečalo. Kot primer naj navedemo podatke za občino Tomišelj. Konec leta 1923 je imela 738 prebivalcev, ob zadnjem štetju pred drugo svetovno vojno pa 857. Celotno prebivalstvo na našem ozemlju naj bi tedaj doseglo število 3275.¹⁶⁸ Kljub velikim izgubam prebivalstva v času NOV in ob njenem koncu (begunci in pobiti, število prebivalstva je leta 1948 padlo na okoli 2600) je leta 1981 naraslo na okoli 3300 ljudi.¹⁶⁹ Največje in osrednje naselje je tudi v tem času ostal Ig, zaradi sedeža občine in fare pa je pridobil tudi Tomišelj.

Kot posledica gospodarskega razvoja, kakršen je že pač bil, se je prebivalstvo znotraj naših vasi razslojevalo in dobivalo nekoliko drugačno družbeno strukturo od tiste v predhodnem obdobju. Še vedno je močno prevladovalo kmečko prebivalstvo, ki ga je še leta 1953 bilo več kot 61 %.¹⁷⁰ Toda vasi je zajel proces precejšnje drobitve kmetij in hkrati deagrarizacije. Velikih kmetov (gruntarjev) je bilo malo, le po nekaj v vsaki večji vasi. Poleg srednjih in malih kmetov, ki so tvorili večino kmečkega

¹⁶⁵ Spominski zbornik Slovenije, o.c., str. 637 sl.; A. Melik, Slovenija II/3, o.c., str. 195.

¹⁶⁶ Prim. Krajevni leksikon Dravske banovine, o.c., str. 347/8.

¹⁶⁷ Prim. SŠM – Oris zgodovine in razvoja državne ljudske šole na Igu, str. 3; Prav tam za šolo v Tomišlju. Glej še Krajevni leksikon Dravske banovine, o.c., str. 347 sl.

¹⁶⁸ SŠM – Ljudska šola Tomišelj, Šolski okoliš; Krajevni leksikon, o.c., 347/ 8 in 362/3.

¹⁶⁹ Statistični podatki za leto 1981 na Skupščini občine Vič-Rudnik; prim. M. Orožen-Adamič, o.c., str. 25

¹⁷⁰ M. Orožen-Adamič, o.c., str. 32 (vas Kremenico sem prištel!).

prebivalstva, je raslo število kajžarjev in gostačev z malo ali nič zemlje. Poraslo je tudi število polkmetov, ki so bili zaposleni in hkrati imeli vsaj manjši kmetijski obrat. Prav tako se je v povečani meri pojavljala odvečna kmečka delovna sila, ki je bila prisiljena, v kolikor se ni zaposlila kot hlapci oz. dekle ali hodila na dnino k velikim kmetom, poiskati delo izven rodnega kraja.

Vedno več mladine je po končani osnovni šoli odhajalo v uk raznih obrti ali v srednje, zlasti strokovne šole. V zadnjih letih tega obdobja je bilo iz naših vasi tudi že nekaj študentov. Raslo je torej število kvalificiranih delavcev, ki so se večinoma zaposlovali izven domačega kraja. Več je bilo tudi izobražencev, mednje z razvojem ljudskega šolstva v podkrimskih vaseh lahko štejemo vse več učiteljev, ki pa so bili le včasih iz vrst domačinov.¹⁷¹ Od leta 1932 je bil na Igu po prizadevanju gostilničarja Alojza Šteblaja tudi zdravnik. Prvi je bil Maks Bitenc, ki je bil tudi zobozdravnik. Do prvih časov okupacije je na Igu zdravil dr. Dereggi, za njim pa je do leta 1942 prihajal dr. Podkoritnik iz Grosuplja. Pozneje in med okupacijo je bil zdravnik na Igu dr. Zupančič; njegovo ženo, učiteljico, so ubili Italijani leta 1942. Poleg tega lahko omenimo nekaj uslužbencev, poštarico, štiri orožnike na orožniški postaji ter nekaj finančnih uslužbencev. Mnogi so se zaposlili kot težaki in polkvalificirani delavci v Ljubljani in drugih okoliških krajih, kjer je razvijajoča se industrija potrebovala delovno silo. Število ljudi, zaposlenih v industriji, obrti, trgovini in drugih nekmetijskih dejavnostih je postopoma raslo. Z njimi se je povečevalo tudi število nekmečkega prebivalstva v podkrimskih vaseh. Mnogi med njimi so namreč ostali v domačem kraju in se vsak dan ali vsaj za konec tedna vračali z dela domov na vas. Leta 1925 se je prvi vaščan iz Iške vasi dnevno vozil s kolesom na delo v tobačno tovarno in domov.¹⁷² Del tako zaposlenih se je seveda preselil v kraj delovnega mesta, vendar so ostajali v stikih z domačimi. Stiki so se večinoma prekinjali le z izseljenci na tuje, v evropske dežele in v Ameriko, ki jih tudi ni manjkalo.¹⁷³ Deagrarizacija vasi je počasi zmanjševala odstotek kmečkega prebivalstva, čeprav je bil proces po posameznih vaseh različen. Spreminjala se je tudi zunanja podoba naših vasi, zlasti tam, kjer so začele rasti enodružinske hiše neagrarnega prebivalstva. Počasi se je spreminjalo tudi mišljenje in zavest prebivalstva. Prav z mladino, ki je šla v uk in šole v mesto, z delavci, ki so delali v delavskih industrijskih središčih, so v podkrimske vasi prihajali novi pogledi na življenje, nove ideje in mišljenje ter spoznanja o življenju. Raslo je zanimanje in potreba po kulturi in izobrazbi, poglobljalo se je razumevanje za probleme in zahteve časa. Res je v vsem tem obdobju v še zelo religiozni sredini močno prevladovalo konservativno mišljenje

¹⁷¹ Prim. gradivo SŠM F 185/21.

¹⁷² V. Bonač, *Iška vas*, o.c., str. 40.

¹⁷³ Prim. *Rodna gruda*, nov. 1986 – Ižanka piše iz New Yorka; V. Bonač, *Iška vas*, o.c., str. 40.

in klerikalna politična usmeritev v okvirih Slovenske ljudske stranke. Z nakazanim gospodarskim in družbenim razvojem so se odpirale line novim duhovnim smerem in gibanjem. Prinašali so jih v veliki meri izven naših vasi zaposleni domačini, deloma jih je izžarevala tudi šola, okolje pa jih je zlasti s posredovanjem posameznih društev in društvene dejavnosti počasi sprejemalo.

ŠOLSTVO

Naraščanje prebivalstva, gospodarske potrebe, a tudi uveljavljena šoloobveznost so v podkrmskih vaseh že po prvih letih stare Jugoslavije pripeljali do tega, da se je šolstvo izpopolnjevalo. Šoli na Igu in v Tomišlju¹⁷⁴ sta postajali vedno bolj popolni ljudski šoli z večjim številom razredov in s številnejšim učnim osebjem. Pri tem so sodelovali tudi krajanji v obstoječih šolskih odborih.

Do tega je najprej prišlo v Tomišlju, kjer so krajevni šolski odbor ter občini Tomišelj in Vrbljene pri šolskem svetu že februarja 1922 sprožili akcijo za razširitev šole v Tomišlju v štirirazrednico. To se je zgodilo še istega leta in na šoli so uvedli nedeljiv pouk. Leta 1930 so na šoli za potrebe kmetijstva začeli tudi s kmetijsko nadaljevalno šolo. Tik pred začetkom druge svetovne vojne je šola postala petrazrednica. Šoloobveznih otrok je bilo v letu 1924/25 že 155, v letu 1936/37 pa 198 in tik pred vojno 168.¹⁷⁵ Na Igu se je stara štirirazrednica v šolskem letu 1925/26 razširila v petrazrednico, v šestrazrednico že leta 1930/31 in končno v sedemrazrednico leta 1937/38; leta 1939/40 je šola obiskovalo 307 učencev.¹⁷⁶ Šola v Iški vasi je ostala enorazrednica.

V povezavi z rastjo šol v višje organizirani šoli so deloma tudi preurejali šolski poslopji, niso pa ju dosti dozidavali. Šele zadnja leta pred vojno sta dobili električno napeljavo in vodovod. Ob šolskih upraviteljih¹⁷⁷ in učiteljskih zborih so za ta razvoj šolstva imeli zasluge tudi na vsaki šoli obstoječi krajevni šolski odbori, ki so jih vodili predsedniki. Ti so nase prevzemali tudi prostovoljna bremena za ureditev šolskih

¹⁷⁴ Okoliš šole na Igu je leta 1934 zajemal naslednje vasi: Ig (128), Iška Loka (50), Matena (54), Pijava gorica (44, upravno je sodila v občino Želimlje), Staje (21), Kot (17), Dobravica (19), Sarsko (12) in Kremenica (9). Prebivalcev je bilo 1785, 350 hiš in 305 šoloobveznih otrok. Šolski okoliš Tomišelj pa je zajemal vasi: Tomišelj (55), Vrbljene (71), Brest (55), Strahomer (41) in Lipe (19). Prebivalcev je bilo leta 1923 738, šoloobveznih otrok pa 241. Šolski okoliš Iška vas je zajemal območje Iška vas, Iška in Gornji Ig.

¹⁷⁵ SŠM F 185/21 - Državna ljudska šola Tomišelj, Gradivo in Register osnovnih šol, str. 713.

¹⁷⁶ Prav tam - Ig.

¹⁷⁷ Na Igu so bili v tem obdobju šolski upravitelji Robert Cigler (1913–1925), Rudolf Knez (1925–1929), Ivan Vovk (1929–1937) in Milan Pavlovec (1937–), v Tomišlju pa Ivo Trošt (1901–1925), Franc Belin (1926–1931), Alojz Klemenčič (1931–1936) in Štefanija Stopar (1936–). V Iški vasi je bil dolga leta na enorazrednici Franc Grašič.

zgradb. V tem se je odlikoval odbor v Tomišlju, ki ga je vodil Jakob Modic z Bresta 3 (pred njim je bil predsednik Janez Kumše, Brest 3; Jakob je bil njegov zet).¹⁷⁸

Pomen razvitejšega šolstva in skoraj v celoti izvedene šolske obveznosti za obravnavane vasi ni bil majhen. Nepismenost je bila skoraj odpravljena, širše se je odprla možnost za šolanje, zato so mlajše generacije prebivalcev postajale splošno bolj razgledane. Šole so postale tudi žarišča kulturnega delovanja, ki je pritegovalo vedno več ljudi. V šolskih poslopih so ob podpori krajevnih šolskih odborov in amaterskih igralcev zgradili šolske odre. V Tomišlju se je to zgodilo že leta 1927 in v naslednjem letu se je zvrstilo kar 14 predstav. Na Igu je oder začel delovati leta 1934,¹⁷⁹ šolske odre so potem za svoje prireditve in predstave uporabljale tudi dramske sekcije raznih društev (npr. Prosvetno društvo, Društva kmečkih fantov in deklet) pa tudi sokoli in gasilci, celo iz okoliških vasi (npr. Sokol-Preserje, Gasilsko društvo Podpeč).

Vodje ljubiteljske gledališke dejavnosti in režiserji so bili predvsem učitelji. V Tomišlju sta se pri tem delu uveljavila upravitelj Franc Belin in učitelj Ivan Škafar. Pri kulturni dejavnosti na šolah ne smemo pozabiti šolskih knjižnic, raznih šolskih organizacij (npr. Pomladek Rdečega križa, Pomladek Jadranske straže) in vloge šole pri razširjanju raznih revij za učence (Naš rod, Vrtec in dr.).¹⁸⁰

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Društveno življenje je bilo najtesneje povezano s politično opredelitvijo posameznikov v obstoječi družbeni strukturi. V prevladujoči kmečki sredini je imela največ pripadnikov klerikalna stranka, katere najmočnejši opornik je bila lokalna duhovščina. Čeprav so v posameznih organizacijah prebivalci delovali složno (gasilsko društvo), so ob družbeni in idejni diferenciaciji nastajala in delovala tudi klerikalnim nasprotna društva. Bolj kot se približujemo koncu obdobja, bolj so se uveljavljale napredno usmerjene organizacije. Prosvetno in kulturno delovanje ter razvoj teh dveh oblik javnega družbenega življenja sta se ob šoli tudi takrat v veliki meri vezala na stara tradicionalna, a tudi na novo nastala društva. V podkrimskih vaseh so v tem obdobju delovala gasilska društva, prosvetna in izobraževalna društva, povezana v klerikalni Prosvetni zvezi, sokolska društva, Orel in Društvo kmečkih fantov in deklet; obstajale pa so tudi razne nabožne organizacije (kongregacije, bratovščine). Delovanje delavskega društva Vzajemnost je seglo le v obrobje podkrimskih vasi, ni pa v njih obstajalo. Kot posebnost naj omenimo še, da je bil med španskimi borci kot edini

¹⁷⁸ SŠM – *Gradiivo za muzej slovenskega šolstva* – Tomišelj, str. 5 in 7.

¹⁷⁹ Prav tam, str. 5.

¹⁸⁰ Prav tam; v Tomišlju so npr. igrali *Divjega lovca*, *Razvalino življenja*, *Pred vaškim znamenjem*. Za postavitev odra na Igu glej *Oris zgodovine in razvoja državne ljudske šole na Igu* – SŠM.

domačin Alojz Glavan-Ribčev z Iga.¹⁸¹ Gasilska društva so bila v skoraj vseh vaseh naših treh KS po zaslugi Iva Trošta, ustanovitelja gasilskega društva v Tomišlju, so bila tudi zelo dejavna. Po nastanku države SHS je bilo sredi decembra 1918 v Ljubljani posvetovanje o organizaciji gasilstva v Sloveniji, ki se ga je verjetno udeležil tudi zastopnik Iga. Z nastankom Jugoslovanske gasilske zveze so na občnem zboru sredi junija 1919 v Ljubljani res postavili organizacijske temelje gasilstva. Društva so povezali v gasilske župe in ena izmed njih je bila tudi župa Ig; leta 1921 je bil njen načelnik Alojz Minatti z Iga, leta 1930 pa Jakob Modic z Bresta.¹⁸² Prav ustanovitev višje organizacijske enote s sedežem na Igu (župa je imela leta 1930 12 društev) je dala nove spodbude za delovanje posameznih društev po vaseh (npr. na Igu, kjer so pozneje imeli celo godbo na pihala, v Tomišlju, Iški Loki, Iški vasi in drugje). Povsod po vaseh so gasilska društva imela svoje gasilske domove, izpopolnjevala gasilno orodje in priprave, organizirala gasilske vaje in priljubljena tekmovanja gasilskih čet ter prirejali veselice. Posegala so tudi v kulturno dejavnost. Velika zavest solidarnosti in medsebojna povezanost sta pozneje vplivali na to, da so se člani gasilskih društev vključevali v OF in partizane.¹⁸³ Italijanski okupator in nato bela garda so zaradi množičnosti organizacije skušali društva spraviti pod svoj vpliv. Prosvetno in izobraževalno društvo je dobivalo vso podporo v politični prevladi klerikalne stranke, ki je bila zlasti v posameznih naših vaseh skoraj splošna. Središči njegovega delovanja sta bila Ig in Tomišelj. V obeh krajih so postavili svoje domove, na Igu prosvetni dom z lepo dvorano, v Tomišlju pa kulturni dom.¹⁸⁴ Društvo na Igu je bilo zelo dejavno in je imelo veliko članov. Med najbolj dejavnimi člani so bili Mirko Merzel, poznejši župan, Janez Mrkun-Petračev in Ivan Smole. Duhovni vodja društva je bil po letu 1924 župnik Janez Klemenčič, zelo vneto je v njem delal tudi kaplan Ciril Miklavec, preden je odšel za župnika v Želimlje.¹⁸⁵

V Tomišlju se Prosvetno društvo javlja pozneje kakor na Igu; ustanovili so ga leta 1930. Že leta 1931/32 je s svojim dramskim odsekom nastopilo s Finžgarjevo dramo

¹⁸¹ F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 136, napačno Franc; izjava Franca Škrabe-Frenka z Iga.

¹⁸² B. Božič, *Razvoj gasilstva na Slovenskem*, Ljubljana 1968, str. 92 sl.; isti, *Gasilstvo na Slovenskem*, o.c., str. 118 in 138 sl.

¹⁸³ 41 a Izmed članov gasilskega društva v Iški vasi jih je bilo 33 v OF, v NOB ali so umrli v internaciji: Anton Cimperman, Franc Čepelnik, Čepelnikov hlapec, Janez Intihar, Jože Japelj, Miha Kerne, Jakob Kramar, Janez Kramar, Martin Kramar, Franc Mazi-Miclev, Franc Mazi, Janez Mazi, Pavel Petrovčič, Franc Podržaj, Jože Podržaj, Lojz Podržaj, Franc Pristavec, Alojz Rupert, Anton Rupert, Jože Šivc, Alojz Škraba, Alojz Škulj, Anton Škulj, Jože Škulj, Jože Štembalj, Albin Tancek, Franc Žagar, Ivan Žagar, Janez Žagar, Martin Žagar, Anton Župec, Franc Župec in Janez Župec. Predsednik društva je bil Miha Kerne, poveljnik Janez Mazi, odborniki Franc Čepelnik, Franc Podržaj, Alojz Škraba, Franc Žagar in Ivan Žagar, orodjar pa Jože Štembalj. – ZB Iška vas, Seznam članov.

¹⁸⁴ SŠM, *Register osnovne šole Ig*, str. 157 sl.; *Register osnovne šole Tomišelj*, str. 713.

¹⁸⁵ J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, o.c., str. 39.; prim. *Krajevni leksikon*, o.c., str. 347.

Razvalina življenja. V tridesetih letih ga je vodil Janez Kumše z Bresta, blagajnik je bil Franc Šusteršič s Tomišlja, knjižničar društva pa je bil Jože Tehovnik, poznejši član odbora Osvobodilne fronte.

Na delo Prosvetnega društva (in farane nasploh) je po letu 1932 imel velik vpliv župnik Jože Murn.

V okviru Prosvetnega društva je na Igu nekaj časa deloval tudi telovadni odsek Orla kot protiutež Sokolu. Takoj po vojni so se Orli lepo razvijali. Kakor marsikje drugje so se tudi tu želeli otresti vpliva duhovnikov. Leta 1920 so zahtevali, naj duhovniki ne sodelujejo več v njihovih odborih in niso njihovi voditelji. Vendar je Kuchlerjev kaplan Sušnik še v naslednjih letih po Jegliču dobro vodil »naše fante Orle«.¹⁸⁶

Ko so z nastopom monarhodiktature Orla razpustili, so namesto njega nekoliko pozneje ustanovili organizacijo Slovenskih fantov in deklet. Društvo je bilo zelo dejavno (tudi Janez Mrkun-Petračev) in je imelo precej članov. Župnik Murn pa je zasnoval »fante« tudi v svoji župniji. Veliko jih je bilo zlasti iz Vrbljena, kjer so bili zelo navdušeni pripadniki člani rodbin Oblak, Benko in Modic-Anzelc. Mnogi izmed njih so imeli in nosili fantovske uniforme. Tudi v Strahomeru je bilo veliko članov, med njimi Ivan Purkat. Iz vasi Brest pa je bil pri »fantih« samo Ivan Švigelj, ki je sodil med najbogatejše vaščane.¹⁸⁷ Sokolsko društvo je delovalo samo na Igu, kar lahko povežemo s šibkostjo liberalne stranke v obravnavanih vaseh. Takoj po vojni, ko se je sokolstvo v novi državi reorganiziralo, se je zastopnik izžanskega društva udeležil seje slovenskega zveznega vaditeljskega zbora v Ljubljani (1. junija 1919).¹⁸⁸ Organizacijsko je bilo društvo do leta 1925 povezano v ljubljansko župo, nato, ko sta se obe ljubljanski župi združili, pa v enotno Sokolsko župo Ljubljana.¹⁸⁹

Društvo je v splošnem navdušenju nad osvoboditvijo in zedinjenjem v državi SHS nekaj let zelo uspešno delovalo. Leta 1920 je imelo 58 članov, od tega 18 telovadcev ter 4 vaditelje, a tudi že 12 članov v krojih, vsi drugi so bili v glavnem mladinci, ki so bili zlasti iz vrst učencev v gospodarstvu in dijakov.¹⁹⁰ Pozneje je število organiziranih privrženecv nekoliko nihalo: leta 1922 je bilo 22 članov in 8 članic, leta 1926 pa 30 članov in 17 članic, 14 mladincev in 18 ženske dece.¹⁹¹ Pri Sokolu je sodeloval tudi Jože Hitejc, zlasti ko je društvo gradilo lep sokolski dom (1923) in priredilo več javnih

¹⁸⁶ 43a Jegličev dnevnik, 1920 jan. 19. – *Nova revija* 81/82 str. 116; 1920 maj 4. – *Nova revija* 83/84 str. 461.

¹⁸⁷ Prim. Angela Kumše, *Kronika Tomišlja*, tipkopis (občina Vič-Rudnik).

¹⁸⁸ Sokol. *Glasiló Slovenske sokolske zveze* 1 (1919), str. 154. Za celoto prim. V. Zaletel, *Zgodovina telesne vzgoje in sokolstva*, Ljubljana 1933.

¹⁸⁹ *Sokolski vestnik župe Ljubljana* I, 11 (1925), str. 40 sl.; *Sokolska volja* 3 (1939), str. 186.

¹⁹⁰ *Sokolski koledar za leto 1920*, V, Kranj 1920, str. 120.

¹⁹¹ *Jugoslovenski sokolski koledar 1923*, IV, Ljubljana 1922, str. 109; prav tam 1926, VII, Ljubljana 1926, str. 109.

nastopov ter sodelovalo pri nastopih drugih društev in prirejalo izlete. Dom so gradili s prostovoljnimi delom članov in s podporami liberalno usmerjenih vaščanov.

Ko so leta 1929 Sokol razpustili in namesto njega ustanovili državni Sokol kraljevine Jugoslavije, ki naj bi služil ciljem monarhodiktature, je tudi v sokolskem društvu na Igu prišlo do zastoja. Zdi se, da je tudi tu del članov sodil, da je z novo organizacijo sokolstvo izgubilo prvotne idejne zasnove.¹⁹² Društvo se v organizacijskih glasilih namreč ne omenja.¹⁹³

Med vodilnimi člani sokolskega društva na Igu se tudi v tem obdobju pojavljajo isti ljudje oziroma člani družin kakor pred prvo svetovno vojno. Leta 1920 so bili v vodstvu Alojz Minatti, Janko Bolha, Ivan Gerbec ml. in Alojz Cankar; dve leti pozneje zopet prva dva in Janko Tominc. Leta 1925 so bili na čelu društva Jože Javornik, Franc Cankar, Franc Čebular, Simon Meglič in prvič ženska Tonči Merkun kot načelnica. Pozneje so bili duša društva dolgoletni starosta Albin Gerbec, načelnik Franc Čebular, za žensko članstvo pa Košnikova in nato še Pavla Kraljič.¹⁹⁴ Vidnejši član društva je bil tudi Jože Hitejc.

V tem obdobju je bilo več članov Sokola tudi med člani Društva kmečkih fantov in deklet (npr. Kraljičeva in Hitejc). Povezave med obema društvoma so segale že več let nazaj. Tako je bilo leta 1928 v sokolskem domu na Igu zborovanje vseh Društev kmečkih fantov in deklet iz podkrimskih vasi. Na raznih prireditvah teh društev so nastopali tudi člani, zlasti naraščajniki Sokola-Ig (npr. v Želimljah, na Golem-Škriljah).¹⁹⁵

Društva kmečkih fantov in deklet so se v podkrimskih vaseh, kjer je imela Pucljeva kmečka stranka sprva precej pripadnikov, že zgodaj ustanovljala. Leta 1924 jih srečamo v vaseh Želimlje, Golo in Škrilje, leto pozneje pa so društvo ustanovili na Igu. Na občnem zboru so izvolili naslednji odbor: predsednik Franc Cankar, podpredsednica Pavla Kraljič, tajnik Janko Tominc, odborniki so bili Albin Gerbec, Fani Zalar, Tone Šenk, Andrej Cankar, nadzorni odbor pa sta sestavljala Ivan Vovk in Franc Gerbec. Pozneje je bil gonilna sila društva in gibanja Tone Šenk, tajnik pa Tonček Bolha. Že med približevanjem gospodarske krize in med njo so se pridružila še društva v Mateni ter Tomišlju in v Iški vasi.¹⁹⁶ V prvih dveh vaseh so društvo ustanovili 23. septembra 1928. V Mateni so za predsednika izvolili Ivana Stražišarja, za podpredsednico Franco Tavželj, blagajnik je postal Franc Uršič, tajnik pa Miha Pirman. Člani odbora so postali Alojz Ambrož, Anton Tavželj, Ivan Bukovnik, Jože Štrifol (?), Martin

¹⁹² Prim. *Zgodovina Slovencev*, o.c., str. 748.

¹⁹³ *Jugoslovenski sokolski koledar*, XII. godišče, 1931, str. 115 sl.; prav tam XVI. godišče, 1935, str. 149 sl.

¹⁹⁴ Glej navedena sokolska glasila; prim. še I. Jevc - Čufi, *Društva kmečkih fantov in deklet*, str. 46 sl.

¹⁹⁵ I. Jevc - Čufi, o.c., str. 30.

¹⁹⁶ Prim. I. Jevc - Čufi, *Mladinsko kmečko gibanje na Ižanskem, v Pot kmečkoga ljudstva v OF*, Ljubljana 1986, str. 184; Prim. še F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 90 sl.

Juha, Miha Župec in Franc Škrjanc. V Tomišlju so bili v prvem odboru naslednji: predsednik je postal Janez Tehovnik, podpredsednica Helena Peršin, blagajničarka Mici Mavec in tajnik Peter Janežič, ki je bil pobudnik ustanovitve in vnet propagator gibanja. Odborniki so bili Ana Lipovec, Janez Modic, Pepca Mavec in Fran Zidar; v nadzornem odboru sta bila Alojz Jankovič in Jakob Mavec.¹⁹⁷ Ustanovni občni zbor društva v Iški vasi je bil 12. avgusta 1932 v Japljevi hiši. Na njem se je zbralo okoli 40 fantov in deklet. Pobudnik zanj je bil Franc Mazi. Predsednik novega društva je postal Janez Mazi, podpredsednica Mici Župec, blagajnik Jože Japelj in tajnik Franc Mazi. Odborniki so bili Jakob Rupert, Jakob Župec, Ivan Žagar, Mici Rupert, Ivana Žagar in Angela Podržaj.¹⁹⁸

Društva so bila povezana v Zvezo društev kmečkih fantov in deklet oziroma od leta 1929 dalje v Zvezo kmečkih fantov in deklet. V času krize je delovanje zveze močno poraslo, dobivala je posebno mesto v družbenem in političnem življenju na podeželju, med drugim tudi v podkrimskih vaseh. Že leta 1933 je bilo v zvezi 144 društev z 11.347 člani.¹⁹⁹ V njej so imeli pomembno mesto in vlogo tudi člani ter simpatizerji KPJ.

V letih 1934/41 so v izvršnem odboru Zveze delovali Vlado Jan, Ada Dequal, Rudi Čacinovič, Jože Kerenčič, Ferdo Godina, Vinko Kristan, Jože Udovič, Milena Petovar, ki je vodila ženski odsek, Mira Tomšič in Drago Košmrlj. Zadnja dva sta bila tudi sourednika *Grude*.²⁰⁰ V tem času so bila društva v podkrimskih vaseh organizacijsko povezana v ljubljanski pododbor in nato v ljubljansko okrožje oziroma izžanski okraj. Leta 1933 je bil predsednik izžanskega okraja Peter Janežič iz Tomišlja, eden prvih aktivistov DKFD, podpredsednik Janez Podlipec, tajnik pa Janez Mazi iz Iške vasi; odborniki so bili še Pavla Kraljič, Ivan Žagar /= Martin Furlan in Tone Golob /=

¹⁹⁷ Prim. Angela Kumše, o.c.

¹⁹⁸ Prim. I. Jevc - Čufi, *Društva kmečkih fantov in deklet*, o.c., str. 65 sl.; A. Kumše, *Pripoved neke dobe. Spomini borke iz Tomišlja*, Ljubljana 1989, str. 7 sl. Člani Društva kmečkih fantov in deklet v Iški vasi pred začetkom druge svetovne vojne so bili (38): Anton Cimperman, Čepelnikov hlapec, Janez Intihar, Jože Japelj, Franc Kržič, Ivana Kržič, Franc Mazi, Angela Mazi, Alojzija Mazi, Antonija Mazi, Franc Podržaj, Angela Podržaj, Jože Podržaj, Alojzij Podržaj, Jaka Rupert, Anton Rupert, Jože Rupert, Franc Rupert, Mirni Strle-Mohorčeva, Jože Šivc-Jernejev, Alojz Škraba, Jože Škulj, Marija Škulj, Albin Tancek, Alojzija Vingorc, Ivanka Vingorc, Ivan Žagar, Jakob Žagar, Marija Žagar, Anton Žagar, Jože Žagar, Marija Župec, Jaka Župec, Anton Župec, Pepa Župec, Franc Župec in Janez Župec. V tem času je bil predsednik Janez Mazi, podpredsednica Angela Podržaj, tajnik Franc Podržaj, odborniki Anton Cimperman, Jaka Rupert, Marija Župec in Franc Župec, knjižničar pa je bil Jože Podržaj. Izmed njih jih je bilo 22 v NOV vso dobo od odhoda v partizane. – ZB Iška vas, Seznam članov DKFD. Med člani DKFD Iška vas ni bil nihče v belogardistični, domobranski formaciji. – ZB Iška vas, izjava Franca Intiharja, predsednika ZB.

¹⁹⁹ *Spominski zbornik Slovenije*, o.c., str. 200; D. Košmrlj, Društva kmečkih fantov in deklet - nosilec naprednega mladinskega kmečkega gibanja, v *Pot kmečkega ljudstva*, o.c., str. 58–163.

²⁰⁰ D. Košmrlj, o.c., str. 103 sl.

Ciril Perčič/. Na drugem občnem zboru okraja, ki je bil na Igu, so bili v okrajni odbor izvoljeni Tone Šenk kot predsednik, podpredsednik Nikolaj Šteblaj, Franc Cankar z Iga kot tajnik, blagajnik pa je postal Janez Mazi.²⁰¹

V društva so se vključevali in v njih delovali tudi napredni učitelji. V odboru ižanskega okraja sta kot odbornika nadzornika delovala Ivan Vovk, šolski upravitelj na Igu, in Ivan Škafar, učitelj v Tomišlju. V Iški vasi je v društvu kmečkih fantov in deklet delal učitelj Franc Grašič. V Želimljah je bil duša društva upravitelj Andrej Flajs, na Golem pa šolski upravitelj Stane Svete.

V društvih so se izvajale zelo raznovrstne dejavnosti. Prirejali so predavanja – v Mateni je npr. kmalu po ustanovitvi društva dr. Lončar predaval o zgodovini slovenskega kmeta – in raznovrstne tečaje, prosvetne in debatne večere, razstave, proslave in izlete. Vse to naj bi služilo izobraževanju članov, hkrati naj bi se udeleženci spoznavali z naprednimi idejami, gibanji in razmerami v svetu. V društvih so delovale knjižnice (v Tomišlju je društvo po ustanovitvi leta 1928 priredilo vinsko trgatino in izkupiček uporabilo za knjižnico), dramske skupine, pevski zbori in godbe. Člani so obiskovali razne tečaje. Kot javne manifestacije lahko poleg veselic, s katerimi so zbirali denarna sredstva za delovanje, poudarimo zlasti razna zborovanja in tekmovanja v kmečkih opravilih, ki so jih društva še posebej svečano prirejala. Leta 1928 so vsa podkrimska društva – Želimlje, Ig, Golo, Matena, Tomišelj in Notranje gorice – v sokolskem domu na Igu priredila skupno zborovanje. Na njem sta med drugimi govorila tudi dr. Janže Novak, lahko bi mu rekli ideolog gibanja, in Albin Prepeluh-Abditus.²⁰² Veliko tekmovanj so društva pripravila zlasti v letih 1932/34. Leta 1932 je bila tekma žanjic v Iški vasi; zmagala je Ivanka Žagar, sledili sta ji Marija Župec in Angela Kramar. Ljubljanski pododbor je organiziral tabor kmetsko-mladinskega gibanja s tekmo žanjic podkrimskih vasi – Želimlje, Iška vas, Golo, Tomišelj in Ig. Udeležence je pozdravil predsednik Zveze kmečkih fantov in deklet Ivan Kronovšek. Na tekmi je zmagala Albina Zalar z Iga, sledila pa sovaščanka Franca Šenk. Tekme koscev in tesačev so bile v letu 1933/34; med najboljšimi kosci so bili Janez Kumše iz Vrbljena, Franc Šenk z Iga in Janez Mazi iz Iške vasi; na tekmi tesačev pod Kureščkom je zmagal Janez Kumše iz Vrbljena. Ob prireditvah so pripravili pravo slavje, vse je bilo okrašeno, vas in tekmovalno mesto; nanje so prišli številni člani sosednjih društev.

Septembra 1934 je Zveza kmečkih fantov in deklet v Ljubljani pripravila veliko proslavo s sprevedom ob desetletnici obstoja. Udeležili so se je tudi člani iz podkrimskih vasi.²⁰³

²⁰¹ I. Jevc - Čufi, *Mladinsko kmečko gibanje*, o.c., str. 185.

²⁰² Prav tam, str. 187.

²⁰³ I. Jevc - Čufi, *Društva*, o.c., str. 49 sl., 54, 66 sl.; isti, *Mladinsko kmečko gibanje*, o.c., str. 184, 196 sl.; Izjava P. Černe, o.c.

V času kmečke krize in po njej se je delo v društvih idejno še poglobilo, ko se je v zvezi in društvih širil vpliv ilegalnih članov KPJ. Po četrti partijski konferenci v Goričanah (1934) so komunisti več skrbi posvetili delu na vasi.

Društva so se začela povezovati z drugimi društvi na vasi, zlasti z gasilskimi, pa tudi s kmečkimi zadrugami, kjer so bile. V društvih se je krepil protifašistični duh in napredna demokratična miselnost. Vse to je društvo usmerjalo k povezovanju vseh demokratičnih sil na vasi in k uveljavljanju enotnega ljudskega gibanja.²⁰⁴

Rezultati te prelomnice v delu društev so se kmalu pokazali. Na enih zadnjih občinskih volitvah na Igu so člani Društva kmečkih fantov in deklet s simpatizerji iz drugih društev nastopili enotno in organizirano. Posledica tega nastopa je bila zmaga nad klerikalno listo (Palme, Tominc, Cesar); zmagal je Jože Hitejc z Iga, član Sokola in Društva kmečkih fantov in deklet. Ob državnozborskih volitvah je bila v podkrimskih vaseh opazna močna politična diferenciacija v boju med JRZ in opozicijo (Maček). Kmečko-delavska lista je na občinskih volitvah v občini Želimlje dobila 155 glasov in 15 odbornikov, JRZ pa 117 glasov in 3 odbornike. Ugoden rezultat so dosegli tudi v občini Tomišelj; kandidat kmečko delavske liste Anton Kumše je dobil 111 glasov in dve odborniški mesti, zmagala pa je vseeno JRZ s 166 glasovi in 16 odborniki. Župan je postal Janez Kraljič iz Bresta.²⁰⁵ Leta 1940 so se člani društva izrekli za Društvo prijateljev Sovjetske zveze, za kar je dal pobudo Jože Hitejc. Na Igu in v Iški vasi sta podpise zbiral Franc Mazi in študent Alojz Drnovšek (drugje pa tudi člani Vzajemnosti). V Vrbljenah sta jih pobirala študenta Martin Mencej z Iga in Ivan Varga iz Ljubljane; po izjavi Franca Mazija so jih v podkrimskih vaseh pobirali še mizar Franc Žagar, Ivan Žagar in kovač Maček. Večina vaščanov Iga in Iške vasi je podpisala, podpise so odklonili le najbolj klerikalno usmerjeni možje (ki so pozneje končali v vrstah bele garde).²⁰⁶

Delo podkrimskih Društev kmečkih fantov in deklet je naletelo na veliko nasprotovanje pri lokalnih nasprotnikih. Proti njim je javno ali prek Prosvetnega društva in Društva slovenskih fantov in deklet nastopala tudi duhovščina. V tem se je odlikoval zlasti kaplan Ciril Milavec, pa tudi župnika Janez Klemenčič in Jože Murn. Tudi orožniki in županstva, ki so bila pred vojno v obeh občinah v klerikalnih rokah, so povzročali neprijetnosti in nadzorovali člane društev. Pri zbiranju podpisov za Društvo prijateljev SZ so Franca Mazija celo aretirali in doma naredili hišno preiskavo. Klerikalni nasprotniki so tudi v podkrimskih vaseh proti DKFD poskušali ustvariti postojanke svoje Kmečke zveze. V septembru leta 1936 so sicer ustanovili Kmečko

²⁰⁴ D. Košmrlj, o.c., str. 92 sl., 119 sl., 137 sl.; A. Nedog, *Ljudskofrontno gibanje*, o.c., str. 170, 179.

²⁰⁵ 61a F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 129.

²⁰⁶ I. Jevc - Čufi, *Društva*, o.c., str. 68; F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 192; M. Škraba, *Razvoj OF*, izjava 22. 1. 1982; Franc Mazi, Pisna izjava 15. 7. 1988.

zvezo Barje, a na Igu, kjer so že v juniju ustvarili pripravljalni odbor in izdelali pravila, se jim poskus ni posrečil.²⁰⁷

In če sežemo še nekoliko naprej! Ob zlomu jugoslovanske armade in Kraljevine Jugoslavije so člani društev poleg drugih zbirali orožje, ki je nato služilo v začetni dobi narodnoosvobodilnega boja. Prav zaradi dejavnosti društev kmečkih fantov in deklet ni bilo težav z ustanovitvijo odborov Osvobodilne fronte in tudi ne z ustvarjanjem narodne zaščite.

²⁰⁷ Franc Mazi, Pisna izjava 15. 7. 1988; AS - Ban 16 - 2 F 15 f 801 sl. Za podatke o KZ se lepo zahvaljujem Anki Vidovič - Miklavčič. Glej A. Vidovič - Miklavčič, Kmečka zveza in socialno zavarovanje kmečkega ljudstva. *Prispevki za novejšo zgodovino* 27 (1987), str. 39 sl.

**Narodnoosvobodilni boj
in vasi pod Krimom**

ITALIJANSKA OKUPACIJA IN ZAČETKI NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA

PROPAD KRALJEVINE JUGOSLAVIJE IN RAZKOSANJE SLOVENIJE

Kakor že vemo, je 1. septembra 1941 Nemčija napadla Poljsko. Velika Britanija in Francija sta po pogodbi s Poljsko napovedali vojno Nemčiji. Začela se je druga svetovna vojna, ki je pretresla svet in ki jo lahko označimo kot boj proti fašizmu in nacizmu, boj za osnovne človeške pravice in svobodo. Vojna se je končala šele 9. maja 1945 s popolnim zlomom Hitlerjeve Nemčije, Italija je kapitulirala že v septembru 1943, Japonska pa šele septembra 1945 po uporabi atomske bombe avgusta 1945. Nemški vojaški stroj je v treh tednih zlomil odpor Poljske in njeno ozemlje sta si razdelili Nemčija in Sovjetska zveza, ki je zasedla vzhodne, deloma z Belorusi in Ukrajinci poseljene pokrajine. V letu 1940 so pod nemški udar prišle Norveška, Danska, Nizozemska, Belgija, Luksemburg in končno tudi Francija. Potem ko Hitler z letalskimi napadi ni mogel zlomiti Anglije in se je odrekel tudi tvegani invaziji na Britansko otočje, se je začel pripravljati za napad na SZ. V povezavi s temi načrti se je nemška politika usmerila na Balkan, kjer si je Hitler želel ustvariti varno desno krilo fronte ob napadu in vojni s Sovjetsko zvezo. V balkanskih državah so na oblast prihajale vlade, ki so se vedno bolj približevale Nemčiji. Madžarska je že v oktobru 1940 Nemčiji ponudila pristop k trojni zvezi (Rim, Berlin, Tokio), kar se je zgodilo mesec pozneje. Kmalu zatem so nemške čete vkorakale v Romunijo in nova romunska vlada je popeljala državo v fašistične vode. V začetku marca 1941 je k trojnemu paktu pristopila Bolgarija, v katero so takoj vkorakale nemške čete, ki naj bi Italiji pomagale zlomiti odpor Grčije. Italijanska vojska je namreč že konec oktobra 1940 iz okupirane Albanije vpadla na grško ozemlje, vendar so grške armade v junaškem boju ne samo zavrnilo, marveč celo grozile italijanski vojski, da jo bodo uničile. Šele nemška pomoč je po zlomu Jugoslavije v Grčiji prinesla zmago fašističnim silam. Kmalu so nemški padalci zasedli tudi Kreto. Fašistične sile so obvladale Balkan. Med tem časom se je povečeval pritisk nacistične Nemčije in fašistične Italije na Jugoslavijo. Z njim je naraščal upravičen strah med slovenskim ljudstvom, ne samo kakšna bo usoda Jugoslavije, ampak tudi kakšna bo usoda slovenskega naroda v objemu fašizma. Na nevarnost za narodni obstoj, za ohranitev svobode in demokratičnih pravic so že leta pred tem opozarjali

zlasti člani leta 1937 ustanovljene slovenske komunistične partije in drugi demokratični ljudje. Jugoslovanska vlada je javno izjavljala, da ima za najvišjo narodno in državno korist neodvisnost države in njeno ozemeljsko nedotakljivost. Toda 20. marca 1941 sta kronski svet in vlada sklenila, da Jugoslavija pristopi k trojnemu paktu, kar se je 25. marca s podpisom pristopne pogodbe na Dunaju res zgodilo. Zdelo se je, da so razmere na Balkanu urejene po Hitlerjevem načrtu, toda protifašistične ljudskofrontne sile v Jugoslaviji so šle v velike demonstracije. V Beogradu in vseh drugih večjih mestih v državi so ljudske množice izražale svoje protifašistično prepričanje in z geslom »raje vojna kakor pakt« tudi pripravljenost za lastno in samostojno pot odpora. Hkrati je 27. marca skupina buržoaznih politikov s podporo vojske izvedla državni udar. Odstranili so kraljevo namestništvo in vlado, oklicali Petra II. za polnoletnega in sestavili novo vlado pod vodstvom generala Dušana Simovića. Ta dogajanja sta oba fašistična voditelja, Hitler in Mussolini, izrabila za nenaden napad na Jugoslavijo, za njeno uničenje in razdelitev. Po krajših pripravah so sile osi z zavezniki iz več smeri (tudi iz Madžarske, Romunije in Bolgarije) 6. aprila 1941 začele zasedati ozemlje Jugoslavije. Sam napad so začele nemške letalske sile, ki so v več valovih uničevale slabo brani Beograd in ubile na tisoče civilnih prebivalcev. S proglasitvijo ND Hrvatske je bila še med boji razbita jugoslovanska državna celota. V dobrih enajstih dneh je bila Jugoslavija poražena in je morala 17. aprila sprejeti brezpogojno kapitulacijo, ki je v veljavo stopila naslednji dan. Velik del buržoaznih političnih voditeljev, vlada in kralj Peter II. so zbežali iz domovine. Jugoslovansko ozemlje so fašistični napadalci razkosali in razdelili med seboj. Slovenijo so si po Hitlerjevi odločitvi razdelili Nemci, ki so dobili največ, Italijani in Madžari (Prekmurje). Fašistična Italija je zasedla še dele Hrvaškega primorja, Dalmacijo z otoki, Črno goro, kjer so nameravali ustvariti vazalno državo, vendar do nje ni prišlo, Kosovo in Metohijo, ki so ju vezali z Albanijo (»Velika Albanija«). Nad ND Hrvaško, kjer so prevzeli oblast dr. Ante Pavelič in njegovi ustaši, so Italijani in Nemci obdržali neke vrste nadzorno oblast. Madžari so poleg Prekmurja dobili Medžimurje, Baranjo in Bačko, Bolgari so zasedli Makedonijo in dele vzhodne Srbije. Nemci so obdržali Banat in vso preostalo Srbijo, v kateri so uveljavili kvizlinško oblast generala Nedića.²⁰⁸

ITALIJANSKI OKUPATOR PREVZAME OBLAST

Prve dni vojne so bili ob jugoslovansko italijanski meji le manjši spopadi. Nekoliko

²⁰⁸ M. Mikuž, *Pregled razvoja NOB u Sloveniji I*, Beograd 1956, str. 27 sl., 52 sl.; isti, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji I*, Ljubljana 1960, str. 25 sl., 52 sl.; Z. Klanjšček (in soavtorji), *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*, Ljubljana 1976, str. 31 sl., 51 sl., 68 sl.; V. Strugar, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, Beograd 1962, str. 20 sl. Delo je izšlo tudi v slovenščini.

hitreje so italijanske čete prodirale po zgornjesavski dolini navzdol. Šele ko so Nemci prodrli do Zagreba in je nastala Nezavisna država Hrvatska (NDH), je 11. aprila 1941 sledil italijanski prodor proti Ljubljani, ki jo je okupator še istega dne zasedel. Ljubljanski župan dr. Jure Adlešič je ob prisotnosti bana dr. Marka Natlačena sovražniku simbolično izročil mestne ključe. Na gradu so belo zastavo predaje zamenjali z italijansko trobojnico.²⁰⁹ V mestu je oblast prevzel poveljnik divizije »Isonzo« general Federico Romero. Ta je naslednji dan izdal proglas, v katerem je poudaril, da je italijanska vojska zasedla Ljubljano in da v njej prevzema oblast. Prebivalstvo je pozival k miru, spoštovanju italijanske vojske in reda ter ukazal prebivalstvu, naj odda orožje starojugoslovanske vojske. Razglasil je policijsko uro in omejil gibanje prebivalstva s prepustnicami.²¹⁰ Za Romerom, ki je s svojo divizijo šel proti vzhodu, je oblast v Ljubljani prevzel poveljnik divizije »Re« general Benedetto Fiorenzuoli, nad vsem italijanskim okupiranim ozemljem pa jo je imel poveljnik 2. armade general Vittorio Ambrosio.²¹¹ General B. Fiorenzuoli je v svojem operacijskem poročilu trdil, da je večina ljudi povsem mirno in celo s simpatijami sprejela prihod italijanskih čet in da so bili lokalni organi oblasti takoj na razpolago vojaškimi poveljstvom za vse nastajajoče potrebe.²¹² Italijanske enote iz divizije »Isonzo«, ki so tvorile njeno desno krilo, so se po razkroju jugoslovanskih enot, zbranih okoli Iga, nemoteno pomikale po južnem obrobju Barja prek krajev naših krajevnih skupnosti, Turjaka in Velikih Lašč proti Ribnici. 12. aprila je na Ig prišla prva italijanska predhodnica, nato pa so se okupatorjeve enote valile še vso noč in naslednji dan.²¹³ Začasno so bile tu nastanjene razne enote različnih rodov italijanske vojske. V Iški Loki sta bila 7. bataljon inženircev in 4. bataljon žičničarjev (teleferistov), ki sta bila neposredno podrejena poveljstvu inženirstva 11. armadnega zbora. V Tomišlju je bil bataljon minercev, ki je prišel iz Logatca, na Igu pa je bila 44. četa pontonircev.²¹⁴ V prvi dekadi meseca maja je bila na Igu še 85. četa telegrafistov in 4. bataljon žičničarjev, v Brestu je bila nastanjena 4. četa pontonircev, v Tomišlju pa 111. veterinarska bolnica.²¹⁵ Po uveljavitvi civilne oblasti v podkrimskih vaseh so te vojaške enote večinoma odšle.

Od začetka vojne do prihoda Italijanov v Ljubljano oz. do okupatorjevega prevzema oblasti je trajalo nekakšno medvladje. Že na dan fašističnega napada na Jugoslavijo je ban dravske banovine dr. Natlačen sklical zastopnike meščanskih strank

²⁰⁹ IZDG F 655/I/1 – 1941 april 11 in 12; F 655/I/3 – Poročilo o operacijah od 27/3 do 28/4 1941.

²¹⁰ IZDG F 755 – Letak poveljstva divizije Isonzo – 1941 april 12.

²¹¹ T. Ferenc, *Fašisti brez krinke, Dokumenti 1941–1942*. Maribor 1988, str. 21 sl. (dalje: Ferenc, *Fašisti brez krinke*).

²¹² IZDG F 655/I/3

²¹³ Slovenski šolski muzej (SŠM) F. 185/21 – Iz šolske kronike Ig

²¹⁴ IZDG F 665/III/L – 1941 april 14.

²¹⁵ IZDG F 665/II/L – 1941 maj 10.

in socialiste na sestanek. Zastopnikov KPS niso vabili, češ da KPS ni legalna stranka. Na sestanku so ustanovili Narodni svet pod Natlačenovim vodstvom. Ko so se jugoslovanske enote umaknile iz Slovenije, je Narodni svet pravzaprav prevzel oblast in snoval tudi svojo vojsko – Slovensko legijo. V času, ko so Nemci zasedali Gorenjsko in Štajersko, je ban dr. Natlačen kot predstavnik Narodnega sveta poskušal pri Nemcih doseči, da bi zasedli celotno slovensko ozemlje in zanj dobiti nekakšno avtonomijo pod nemško oblastjo. Seveda je bil zavržen. Medtem je Italija na svojem okupiranem slovenskem ozemlju po Mussolinijevem ukazu ustvarila Ljubljansko pokrajino s civilnim komisarjem na čelu, kar je 17. aprila postal izkušeni fašistični veljak Emilio Grazioli. Temu sta se ban dr. Natlačen in župan dr. Adlešič takoj vdanostno poklonila. Z Graziolijevim nastopom je bilo konec Narodnega sveta. Teden kasneje je bila po nemških strateških ciljnih določena tudi demarkacijska črta med Nemčijo in Italijo, ki je, grobo rečeno, tekla po Polhograjskih Dolomitih, po severnem obrobju Ljubljane, vzhodno od nje pa nekoliko južno od Save. Dokončno je bil položaj Ljubljanske pokrajine pod italijansko okupacijo uveljavljen, ko je kralj Viktor Emanuel 3. maja izdal odlok o njeni priključitvi, s čimer je postala sestavni del Italije.²¹⁶

Prebivalstvo podkrimskih vasi je razpad Jugoslavije in italijansko okupacijo sprejelo na splošno podobno kot večina slovenskih ljudi. Bili so razočarani in prizadeti ob vsem, kar se je zgodilo, a hkrati razdvojeni v pričakovanju nepredvidljive prihodnosti. Ob prihodu Italijanov so se zapirali v hiše – kakor pozneje ob najhujših trenutkih – ali tiho pričakali okupatorjevo vojsko; podzavestno so čutili, da dnevi, ki bodo prišli, ne bodo prijetni. To slutnjo so potrjevala opozorila primorskih rojakov v italijanskih enotah, naj bodo ljudje previdni, ker je v njih precej vojakov – ovađuhov, ki razumejo slovensko.²¹⁷ Poročila, ki so jih pošiljali iz vojaških karabinjerskih sekcij na poveljstvo 11. armadnega zbora, to razpoloženje prebivalcev na ozemlju pod Italijani potrjujejo. Amadeo Tomasini, poveljnik ene izmed takih sekcij je poročal, da je civilno prebivalstvo z apatijo in celo cinizmom sprejelo italijansko okupacijo Slovenije; da pa mu je le-ta ljubša od nemške.²¹⁸ Le dan kasneje je karabinjersko poveljstvo vsem ustreznim poveljstvom poslalo analizo o posledicah italijanske okupacije pri ljudeh. Trdilo je, da so prebivalci, večinoma Slovenci, povsem pod vtisom more, ki je nastopila s kapitulacijo Jugoslavije, da so vseeno spoštljivi do Italijanov, se prilagajajo na vse načine in so vsaj trenutno tudi dovolj pokorni njihovim ukazom.²¹⁹ Nastanek Ljubljanske pokrajine in njena priključitev Italiji je šla mimo izžanskih ljudi. Poveljnik 209. sekcije vojaških

²¹⁶ T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 37 sl.

²¹⁷ Zveza borcev (ZB) Ig – Kronika Iga, str. 3.

²¹⁸ IZDG F 689/1/2 – 1941 april 22.

²¹⁹ Prav tam – 1941 april 23.

karabinjerjev je tedaj v poročilu poudaril, da je prebivalstvo rezervirano in vdano v usodo po naravi sprejelo ta dogajanja s skoraj popolno brezbržnostjo.²²⁰

Povsem drugače so bile v tistih dneh podkrimskim vaščanom blizu domače kmetije, še neobdelana polja in skrb za usodo mož in fantov, ki so bili mobilizirani. Velik del vojaških obveznikov so že v prvih mesecih leta 1941 klicali na orožne vaje, v začetku aprila pa je sledila popolna mobilizacija. Vsi kmetje so v dnevih pred njo množično delali na polju: orali, sejali in zlasti sadili krompir, za tamkajšnje kmečko gospodarjenje pomembno kulturo. Pred odhodom na vojsko so hoteli opraviti čim več poljskih del. Skoraj vsi za vojsko sposobni možje in fantje so odšli, z njimi tudi mnogo voz in konj, za katere je bilo zborna mesto v Tomišlju. K sreči so se že prve dni po razpadu jugoslovanske vojske večinoma vrnili na svoje domove in se – kakor pravi šolska kronika – lotili svojega dela, saj so polja še vedno čakala na pomladanska dela. Le redki so padli v nemško vojno ujetništvo, med njimi so bili tudi Jakob Žagar iz Iške vasi, Ivan Erjavec in Alojz Likovič, prvi iz Vrbljena, drugi iz Tomišlja, Anton Tegelj (Tegeli) iz Iške Loke in Anton Skubic z Iga ali Pijave gorice.²²¹ Marsikakega gospodarja je po vrnitvi morila skrb, kako priti do konj, ki so bili mobilizirani ali nasilno odpeljani. Kdor ni našel svojih, je skušal pripeljati druge, ki so se še razpuščeni pasli po planjavah. Le redki so ostali povsem praznih rok. Opravljanje poljskih del je bilo mogoče šele z vprežno živino.

Za poznejši razvoj narodnoosvobodilnega boja je bilo zelo pomembno to, da so v podkrimskih vaseh vaščani poskrili sorazmerno veliko orožja, streliva in drugega vojaškega materiala. Ob razkroju in razpadu jugoslovanske vojske, zlasti po govoricah o propadu države, so vojaki največkrat odvrgli orožje, a tudi posamezne enote so puščale orožje in drugo ob poteh, po katerih so se umikale. Tako kronika Iga pripoveduje, da je prve dni vojne prišlo v vas nekaj enot konjenice in topničarjev. Ko so čez nekaj dni odhajali, so vojaki že na poti proti Šmarjam zapuščali enote in orožje ter strelivo odmetavali, pobrali pa so ga okoličani.²²² Skozi podkrimske vasi so se domov vračali tudi mnogi drugi vojaki, ki so razočarani odmetavali orožje. Ob razpadu jugoslovanske vojske so partijske organizacije oz. komunisti po sklepu vodstva KPS začeli zbirati orožje in strelivo in pri vseh komitejih ustanovili vojaške komisije, ki so bile povezane s komisijo pri CK KPS. Toda koliko je bilo s tem povezano zbiranje orožja v podkrimskih vaseh, je vprašanje, na katerega ni lahko odgovoriti. Dejstvo je, da so poleg drugih domačinov veliko orožja poskrili člani društev kmečkih fantov in deklet,

²²⁰ Prav tam – 1941 maj 5.

²²¹ SŠM, F. 185/21 – Iz šol. kronike Ig; IZDG F 157/1 – 1942 sept. 29 in 30: seznam ujetnikov v Nemčiji, za katere so prosili za oprostitev, ker so bili iz Ljubljanske pokrajine; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*. Spomini borke iz Tomišlja, Ljubljana 1989, str. 11.

²²² ZB Ig – Kronika Iga, str. 3

v katerih so imeli komunisti opazen vpliv, in pa redki delavci (domačini), ki so bili člani partije. Tudi vračajoči se vojaki so po pričevanju Jožeta Brancelja iz Tomišlja vaščanom svetovali, naj shranijo orožje, saj ga bodo krvavo potrebovali.²²³ Orožje in strelivo so zbirali in hranili tudi poznejši pripadniki vaških straž in domobrancev. Seveda so mnogi poskrili orožje iz povsem osebnih, tudi krivolovskih motivov, toda velika večina tega orožja je šla nato v partizane. Že v začetnih mesecih narodnoosvobodilnega boja se je marsikateri novinec, ki je prek izanskega območja šel v partizane, oborožil s tam zbranim orožjem. V času odhajanja domačinov med borce in zlasti v času ljudske vstaje maja leta 1942 je skoraj vsak domačin orožje prinesel s seboj. Lahko trdimo, da je iz podkrimskih vasi odšlo mnogo več orožja, kot so ga po ukazu italijanskih vojaških oblasti izročili. Tako je poveljnik 7. topniškega bataljona polkovnik A. Notari trdil, da je v Mateni še vedno več orožja (nanj je opozarjal italijanske oblasti tudi tomišelski župan Franc Bezljaj), kakor so ga prebivalci uradno oddali. Od štaba 11. armadnega zbora je zahteval vod vojakov in kamion za zbiranje in odvoz tega orožja. Vojake in kamion so poslali iz Ribnice, kjer je bilo poveljstvo armadnega zbora; kakšen je bil izid te akcije, iz virov ni mogoče razbrati.²²⁴

Posamezni ohranjeni podatki o orožju, zbranem v naših vaseh, so zelo impresivni. Tomišljani naj bi zbrali večje količine orožja, pri čemer so se odlikovali zlasti Alojz Ambrož, Jože Brancelj in Karel Kumše, poznejši partizani.²²⁵ Brancelj je zbral 20 pušk in več 1000 nabojev. Z njimi so oborožili novince, ki jih je ilegalec Janez Osvald (Janez Trdina) z javke pri Branceljevih vodil v partizane.²²⁶ Mnogi so orožje celo zazidali na primernem kraju, kakor je storil poznejši vaški stražar in domobranski oficir Ivan Boh z Iga. Veliko orožja je skrnil kovač v vasi Lipe. Del tega orožja sta organizatorja Osvobodilne fronte in komunista Matija Škraba iz Bresta, tedaj že sekretar rajona Barje, in Jože Podržaj iz Iške vasi na vozu s Podržajevim konjem odpeljala na varno in ga začasno skrila pri Petelinčkovih (to je pri Francu Šteblaju v Iški).²²⁷ V istem mesecu, ko so italijanski vojaki (10. avg. 1941) po podkrimskih vaseh zopet iskali skrito orožje, so ga našli pri več kot desetih kmetih, ki so bili nato kaznovani.²²⁸ O tem, da je v okolici Iga skritega še veliko avtomatskega orožja in bomb, je poročal tudi italijanski obveščevalec.²²⁹ Tudi Stanko Semič-Daki v svojih spominih piše, da so orožje, ki so

²²³ Jože Brancelj, *Organizirano delo za NOB od 1941 dalje*.

²²⁴ IZDG F 656 a/1/1 – 1941 april 20.

²²⁵ A. Kumše, *Narodnoosvobodilna borba v občini Tomišelj*, tipkopis hrani Zgodovinska komisija ZB – Vič (A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 10).

²²⁶ Zgodovinska komisija ZB Vič – Jože Brancelj, *Pripombe k kroniki Tomišlja* (A. Kumše) z dne 24. 10. 1987, str. 2.

²²⁷ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 6; hrani Zgodovinska komisija ZB – Vič.

²²⁸ F. Škerl, *Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji*, Beograd 1956, str. 172 sl.

²²⁹ IZDG F 656/11/14, *Notiziario informativo no 20* – 1941 avg. 14; kdo je bil ta obveščevalec, se ni dalo

ga dobili na poti iz Iške vasi v Iški vintgar in dalje na Molnik, zbrali Ižanci.²³⁰ Koliko je bilo orožja med ljudmi v podkrimskih vaseh, nakazuje tudi domobranska vest, da so imeli pripadniki še leta 1944 orožje, ki so ga skrili ob propadu jugoslovanske vojske. Tako naj bi partizani še v začetku aprila pri Janžljevih (Lahovih) v Stajah dobili mitraljez, pri Cibru v Kotu pa štiri puške in dva zaboja streliva. To orožje so morali domači odnesti na Golo, verjetno na rajon Barje, po govoricah pa naj bi imeli Janžljevi še več drugega orožja in streliva.²³¹

UPRAVA V LJUBLJANSKI POKRAJINI

Spriključitvijo Italiji je v Ljubljanski pokrajini vso civilno oblast imel komisar Grazioli. Odgovoren je bil predsedniku italijanske vlade in njenemu notranjemu ministru, kar je bil vse do zloma fašizma Benito Mussolini. Ljubljanski pokrajini je bila zagotovljena avtonomija s posebnim sosvetom, sestojčim iz slovenskih predstavnikov, uveljavljena dvojezičnost v uradovanju, v šolah se je kot učni jezik ohranila slovenščina, italijanščina se je uvajala le kot učni predmet. Prebivalstvo Ljubljanske pokrajine so oprostili vojaške službe v italijanski vojski. Odpravili so staro zakonodajo in uveljavili italijanske zakone. Ljubljanska pokrajina je zajemala okoli 4550 km² slovenskega ozemlja in imela okoli 340.000 prebivalcev, od katerih je skoraj četrtina živela v Ljubljani, središču pokrajine. V njej so Italijani redno držali celotni armadni zbor, kar je s karabinjerskimi, policijskimi, finančnimi in fašističnimi silami zneslo skoraj 55.000 dobro oboroženih mož. Sedež 11. armadnega zbora je bil na Vrhniki in v Planini, nato pa od 11. marca 1942 v Ljubljani. V zahodnem delu pokrajine je bila nameščena divizija »Granatieri di Sardegna« pod generalom Taddeom Orlandom s sedežem v Ljubljani, ki jo je v maju zamenjala divizija »Re«, v vzhodnem delu pa je bila divizija »Isonzo« pod generalom Federicom Romerom s sedežem v Novem mestu.

Za javni red in mir je skrbel civilna uprava, ki je imela na voljo policijo (kvestura), orožnike (carabinieri) in finančno stražo (guardia di finanza). Civilna uprava se je naslonila na staro upravno ureditev – okraje in občine, mesto Ljubljana pa je bila posebna enota. V nižji upravi so ostali slovenski uradniki, povsem v italijanskih rokah so bili le novonastali uradi. Italijanski uradniki so bili tudi v vodstvih starih uradov kot »strokovnjaki«. Konec maja je Mussolini, morda na Graziolijevo posredovanje, imenoval tudi obljubljeni sosvet (consulta), ki naj bi kot avtonomno posvetovalno telo bil v pomoč visokemu komisarju. Imel je 14 članov, brez vednosti izbranih po

ugotoviti, morda je že takrat to delo opravljal V. Jenko.

²³⁰ S. Semič - Daki, *Najboljši so padli I*, Ljubljana 1971, str. 27 sl.

²³¹ IZDG, *Slovensko domobranstvo* (SD) F 111 A/VI, Vesti – 1944 april 13.

fašističnem korporativnem sistemu. Grazioli je sosvet sklical le na pet sej, nato pa je v novembru istega leta razpadel oz. prenehal obstajati.²³²

Občinsko upravo so tudi po italijanski okupaciji praviloma vodili stari župani. Prav tako so bile vso dobo okupacije tudi obravnavane podkrimske vasi združene v stari občini Igu in Tomišelj. Na Igu je pod Italijani ostal župan Mirko Merzel, v Tomišlju pa Franc Bezljaj. Kot plačani tajnik je na Igu deloval Franc Krašnja in v Tomišlju Jože Razpotnik.²³³ Toda občine niso ohranile samouprave, saj so voljene občinske odbore Italijani takoj razpustili. V januarju leta 1942 je visoki komisar s posebno odredbo imenovanje županov in občinskih sosvetov vzel v svojo pristojnost. V povezavi s tem so karabinjerji župane ponovno preverili in pozitivno ocenjene je visoki komisar zopet imenoval. Za župana Merzela se je tak postopek ohranil.²³⁴ Župani so morali priseči kralju.

Ko je bila v Ljubljanski pokrajini uveljavljena civilna oblast, sta bili na Igu vojaška posadka in karabinjerska postaja. Posadka, 85. četa telefonistov, ki je ostala do pomladi leta 1942, je zasedla nedokončano poslopje Kmečke hranilnice in posojilnice in jo pozidala za svojo uporabo. Pozneje so zgradili še par barak (na vrtu Alojzija Uršiča in Marije Zdravje). Poveljnik posadke je stanoval v župnišču. V oktobru je za krajši čas prišla na Ig enota alpincev, v novembru pa enota sardinskih grenadirjev (»cravatte rosse«), ki je ostala na Igu vso zimo. Karabinjerska postaja (Stazione CC.RR. di Ig) oziroma karabinjerji so imeli postojanko v stari orožniški postaji v občinski hiši na Trneku.²³⁵ Ob njih je bil še vedno del prejšnjih orožnikov, ki so bili podrejeni karabinjerjem. Njihovo število se je postopoma zmanjševalo: konec leta 1941 je dal ostavko Janez Baraga, v prvi polovici naslednjega leta sta bila upokojena Alojz Kotar in Adam Višovnik, le nekaj časa je bil na postaji tudi nekdanji orožniški narednik Franc Kraljič.²³⁶ Poleg karabinjerjev so imeli na Igu postojanko tudi pripadniki finančne straže; poveljstvo vseh enot, ki so se na Igu menjavale, je bilo v Javornikovi hiši.²³⁷ V podkrimskih vaseh z izjemo poskusov italijanske liktorske mladine (Giuventù italiana del Littorio di Lubiana – GILL) ni bilo nobene fašistične organizacije. Z odlokom 31. 7. 1941 je glavni poveljnik italijanske fašistične mladine v Rimu razširil organizacijo

²³² T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 21 sl., 37 sl., 74 sl.; F. Strle: *Tomšičeva brigada*. Uvodni del, Ljubljana 1980, str. 20 sl.

²³³ IZDG, Vis. komisariat F 13/IV/3 – 1941 dec. 29 in 1942 maj 15.

²³⁴ Prav tam, 1942 marec 12; F 13/IV/2 – 1942 marec 3.

²³⁵ ZB Ig – Kronika Iga, str. 3; ZB Ig – Gradivo za NOB (zbrano na osnovni šoli Lj. Šerčerja); J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, 1973, str. 39, 44, 50, 94.

²³⁶ IZDG F 160/V – 1942 okt. 4; F 160/VI – Personalna lista jugoslovanskih orožnikov v Ljubljanski pokrajini – 1941 po aprilu: ibid. Spisek upokojenih orožnikov od 6. aprila 41 do 31. avgusta 1942; ibid. Seznam tistih, ki so dali ostavko – 1941 nov. 11.

²³⁷ ZB Ig-Gradivo za NOB.

tudi na Ljubljansko pokrajino. Na Igu so v šoli uvedli kuhinjo GILL in pridobili nekaj otrok. Toda učitelji in tudi starši, pa tudi protest sošolcev so zaustavili njegovo širjenje. Ob osvoboditvi Iga v maju 1942 in sledeči vsesplošni vstaji v podkrimskih vaseh je organizacija prenehala z delovanjem. Italijani so ob umiku v Ljubljano sami uničili kuhinjo in njene zaloge, kmalu pa je prenehal tudi šolski pouk. Prav tako se ni uveljavil prostovoljni pouk italijanščine, ker je bilo zanimanje zanj premajhno.²³⁸

ZAČETKI ORGANIZIRANEGA ODPORA: OSVOBODILNA FRONTA SLOVENSKEGA NARODA

Bolj kot je italijanski okupator uveljavljal in organizacijsko utrjeval svojo oblast v Ljubljanski pokrajini, bolj so se predstavniki starih strank vezali na nove oblastnike. Ko je kralj Viktor Emanuel III. Ljubljansko pokrajino priključil Italiji (3. maj), so Grazioliju, ki so se mu ob tej priliki prišli poklonit, izročili tudi posebno poslanico za duceja z naslednjo vsebino:

»Duce! V trenutku, ko je slovensko ozemlje, zasedeno po italijanskih obo-roženih silah, postalo del velikega kraljestva Italije, izražamo v imenu vsega slovenskega prebivalstva Njegovemu veličanstvu Kralju in Cesarju najsp-štljivejšo vdanost in izrekamo Vam, Duce, vso našo zahvalo za plemenite in posebne ukrepe, ki ste jih uvedli za naše ozemlje in ki bodo za nas varno jamstvo življenja in zagotovitev bodočnosti našega prebivalstva. Spoštovanje našega jezika in naše kulture priča, s kakim vzvišenim pojmovanjem rimske pravičnosti ume fašistična Italija vladati narode, ki so pod njenim varstvom. Duce, slovensko prebivalstvo bo pokazalo še bolj v dejanju svojo zahvalo in vso svojo lojalnost.«²³⁹

Toda s tem še ni bilo dovolj političnega klečeplazništva in kratkovidnosti (kakor da ne bi poznali usode primorskega ljudstva pod fašistično oblastjo). Potem ko se je sosvet v začetku junija prvič sestal, so se šli člani v celotnem sestavu hvaležno poklonit Mussoliniju v Rim, kjer jih je sprejel tudi papež Pij XII.²⁴⁰

Medtem ko se je stari politični vrh iz ozkih razrednih in oblastniških koristi ne-kako vdinjal okupatorju, je pod vodstvom KPS in vseh naprednih in demokratičnih sil slovenskega naroda, ki so se deloma povezovale že v ljudskofrontnem gibanju pred vojno, raslo novo vodstvo, ki je slovensko ljudstvo popeljalo v oborožen boj za osvoboditev. Na pobudo KPS so na sestanku 26. aprila 1941 predstavniki KPS (B.

²³⁸ Prim. T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 52 sl.

²³⁹ F. Saje, *Belogardizem*, Ljubljana 1951, str. 33.

²⁴⁰ Prav tam, str. 38 sl.

Kidrič, B. Ziherl in A. Bebler), krščanskih socialistov (T. Fajfar), demokratičnih Sokolov (J. Rus) in naprednih kulturnih delavcev (J. Vidmar, F. Kozak in F. Šturm) ustanovili Protiimperialistično fronto oziroma od konca junija dalje Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Poglavitna programska točka Protiimperialistične fronte je bila: takoj pričeti z zbiranjem slovenskih množic na temelju boja za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.²⁴¹ Vse predstavnike ustanovnih skupin je namreč od vsega začetka prevevala enotna zavest o nujnosti oboroženega boja proti okupatorju. Zato lahko rečemo, da se je z ustanovitvijo PF oz. OF začel boj proti zavojevalcem. Začeli so nastajati odbori OF in njena organizacija, ki jo je idejno povezovalo glasilo *Slovenski poročevalec*. Medtem ko so vodstva starih političnih strank in uradna cerkev v Ljubljanski pokrajini sodelovali z italijanskim okupatorjem, se je slovensko ljudstvo, razočarano in ogorčeno, večinoma odločalo za boj in OF. Že konec maja je *Slovenski poročevalec* ostro nastopil proti slovenskim meščanskim veljakom in njihovim nastopom:

»Naša domača kapitalistična gospoda, ki se je nekoč penila v nacionalističnih frazah, se je pod gospostvom tujčeve imperialistične pete do kraja razgalila kot ogabni izdajalec mrvice narodnega in človeškega ponosa, brez trohice sramu ...«²⁴²

OF je pozivala v skupni boj proti fašističnemu razkosanju Slovenije, za njeno osvoboditev, neodvisnost in zedinjenje slovenskega naroda, za enotnost jugoslovanskih narodov, proti imperialistični vojni in za mir na temelju človekovih in narodnih pravic.²⁴³ Vključevanje v OF je potekalo ali prek ustanovnih (in drugih pozneje priključenih) skupin ali po neposredni odločitvi posameznikov, kar je verjetno prevladovalo.

Po napadu nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 je OF začela pripravljati neposredni boj, ustanovila tudi glavno poveljstvo slovenske vojske in 27. julija prešla v oboroženo vstajo. Narodnoosvobodilni boj je imel že od vsega začetka za cilj tudi družbeno preobrazbo, s čimer sta se hkrati oblikovala tudi organizacija in program OF.

Najvišji organ OF je bil vrhovni plenum, ki so ga sestavljali predstavniki vseh ustanovnih in drugih skupin. OF ni bila zveza strank, ampak skupin in je povezovala skoraj vse sloje slovenske družbe. Izvršni organ je bil izvršni odbor osvobodilne fronte (IOOF) sestavljen iz predstavnikov ustanovnih skupin. Pod njim so bili pokrajinski, okrožni, rajonski odbori OF, kot osnovne enote pa so služili terenski odbori OF. Prav v

²⁴¹ B. Kidrič, *Kratek obris razvoja OF ...*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960/1*, str. 7 sl.; A. Nedog, Tone Tomšič. *Oris življenja in revolucionarnega delovanja* (9. 6. 1910 – 21. 5. 1942), Ljubljana 1969, str. 253/5.

²⁴² *Slovenski poročevalec*, maj 1941; prim. T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 110 sl.

²⁴³ *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, Ljubljana 1962, knjiga I, dok. št. 6, str. 8.

teh odborih se je kazala množična vključitev slovenskega naroda v OF. V prvih mesecih OF oziroma NOB se je utrdila njena organizacija v Ljubljani in se širila po Ljubljanski pokrajini. Ljubljana je bila srce narodnoosvobodilnega boja. Tu je vodstvo OF delovalo do pozne pomladi leta 1942, ko je odšlo na svobodno ozemlje. V Ljubljani se je razvila številna, izredno dejavna mreža rajonskih, kvartnih in terenskih odborov OF, dobro organizirane enote Narodne zaščite (NZ) in varnostno obveščevalne službe (VOS), nastali so številni oskrbovalni centri, tiskarne, ciklostilne tehnike, mnogi bunkerji za skrivna bivališča aktivistov in vodilnih članov organov OF ter za druge potrebe boja. V Ljubljani je bilo središče propagandne dejavnosti, iz nje so prvenstveno prihajali prvi partizani, iz nje pa so od vsega začetka OF vodile niti organiziranega odpora po vsem slovenskem ozemlju.

OF je pridobivala tudi elemente oblasti, njena navodila in ukaze so ljudje izvrševali, iz nje je med narodnoosvobodilnim bojem rasla ljudska oblast. Na svojem tretjem zasedanju sredi septembra 1941 se je vrhovni plenum OF proglasil tudi za najvišji slovenski predstavniški organ pod imenom Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). S tem so tudi vsi nižji odbori OF dobili obeležje oblastnih organov. Vrhovni plenum je kot SNOO sprejel štiri temeljne odloke, ki so odločilno vplivali na značaj narodnoosvobodilnega boja. Slovenske partizanske enote je vključil v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije. Izdal je odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev; z njim je uredil delovanje VOS in opredelil pojem narodnega izdajstva. Pomembna sta bila tudi odloka o narodnem davku in o narodnem posojilu (posojilu svobode v višini 20 milijonov lir), ne le kot finančni vir gibanja, ampak tudi kot izraz pripadnosti OF.²⁴⁴ Do začetka novembra 1941, ko se je vrhovni plenum četrtrič sestal, so se dokončno izoblikovale temeljne točke programa OF, sprejete na tem zasedanju. Najpomembnejše so bile: takoj začeti boj proti okupatorju, saj je v njem izhodišče za združitev vseh Slovencev. Tretja točka programa OF je govorila o naravni in usodni skupnosti jugoslovanskih narodov in poudarila, da OF ne priznava razbitja Jugoslavije in da na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe deluje za slogo in enotnost njenih narodov. Vse skupine so sprejele sklep, da bodo v OF v medsebojnih odnosih zveste. Po osvoboditvi na slovenskem ozemlju OF v celoti prevzame oblast in uvede dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala po osvoboditvi. O notranji ureditvi Zedinjene Slovenije in o zunanjih odnosih bo slovenski narod odločal sam. Narodna vojska raste iz narodnoosvobodilnih čet in NZ, kamor

²⁴⁴ T. Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945*. 1. Država v državi, Ljubljana 1987, str. 21 sl. (dalje: T. Ferenc, *Ljudska oblast*, I).

so poklicani vsi Slovenci.²⁴⁵ Vsaka izmed skupin, vključenih v OF, se je v takratnih usodnih trenutkih slovenskega naroda znotraj sebe odločala za osvobodilni boj in za zgoraj navedeni narodni program. KPS je vse te skupine organizacijsko povezovala v OF in jih mobilizirala za boj proti okupatorju.

PRVE PARTIZANSKE ENOTE IN NJIHOVE AKCIJE NA KRIMSKO-MOKRŠKEM OBMOČJU

Ustanovitev in delovanje OF sta kmalu vplivali in prodirali izven Ljubljane. Tudi sicer je med ljudmi po prvem pretresu naraščalo sovražno razpoloženje proti italijanskemu okupatorju, ki je spremembe zelo hitro opazal. Med take dogodke je sodil tudi pretep med domačimi fanti in italijanskimi vojaki iz 85. bataljona telegrafistov na Igu. V gostilni Virant na Golem je bil ples in Italijani so hoteli plesati z dekleti. Fantje tega niso dopustili in so vojake vrgli iz gostilne (12. 6. 1941), ti pa so nato bežali proti Igu. Kmalu so se okrepljeni vrnili z Iga in prijeli okoli 50 domačinov. Večino so po zaslišanju izpustili, dober ducat pa so izročili karabinerjem v nadaljnji postopek.²⁴⁶ Pred vojaško sodišče 2. armade v Ljubljani so postavili 15 domačinov, med njimi so bili mnogi poznejši borci in aktivisti, npr. Franc, Jože in Tone Glavan, Matej in Vid Šivec, Franc Kraljic in Jože Lavrič.²⁴⁷ Čeprav spopad ni bil neposredno povezan z OF, je imel med prebivalci krimskega in mokrškega območja velik odmev. Protiitalijansko razpoloženje se je krepilo, hkrati pa so se večale možnosti za širjenje narodnoosvobodilnega gibanja med ljudmi.

Razne protiitalijanske akcije, ki so od takrat sledile na obravnavanem območju, so ta proces pospeševale. Zlasti so odmevala razna sabotažna dejanja in nastopi prvih oboroženih partizanskih enot, ki so ob začetku narodnoosvobodilnega boja nastajale prav na tem ozemlju. V noči na 19. julij so bile pri Podkrajju pretrgane telefonske zveze med Igom in Podpečjo.²⁴⁸ 9. avgusta je bila prekinjena zveza Ig–Vič, naslednjega dne zveza Tomišelj–Podpeč, nekaj dni pozneje pa je bila prekinjena telefonska zveza Škofljica–Ig, storilci pa so odnesli tudi 50 m žice.²⁴⁹

²⁴⁵ Prim. *Slovenski poročevalec* z dne 6. 1. 1942; M. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB I*, str. 252 sl.; isti, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 753 sl.; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 11 sl.

²⁴⁶ *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov VI/1*, Ljubljana 1953, dok. 84; M. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB I*, str. 165 in 221; J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, Buenos Aires, 1973, str. 211 sl.; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 121 sl.

²⁴⁷ IZDG F 656/I/10 – 1941 jun. 14 in 27; F 656/II/3 – grafični prikaz protiitalijanskih akcij v Ljubljanski pokrajini od 1. aprila do 31. julija 1941.

²⁴⁸ Prim. IZDG F 656/II/5 – Grafični prikaz z dne 1. 8. 1941.

²⁴⁹ Prim. F. Škerl, *Počeci*, o.c., str. 172; IZDG F 656/II/14, *Notiziario informativo no. 20* – 1941 avg. 17; o tem je poveljnik divizije grenadirjev general Orlando poročal poveljstvu 11. armadnega zbora,

Te akcije so bile že povezane z nastopi prvih partizanskih enot, ki so nastajale na ozemlju Molnika, Mokrc in Krima. Že okoli sredine julija 1941 se je na Molniku zadrževala skupina partizanov, ki se ji je priključil tudi Stanko Semič-Daki. Na dan, ki ga označujemo kot začetek oboroženega narodnoosvobodilnega boja proti okupatorju, 22. julija 1941, se je izoblikovala v Molniško četo z več vodi. Poveljnik čete je bil Ljubo Šercer, politični komisar pa Miloš Zidanšek-Slavc. Borci so bili večinoma iz Ljubljane in okolice. Na območju Krima se je prva partizanska skupina v dolini Iške pojavila konec julija in se kmalu priključila Molniški četi. Ker se je četa precej povečala, je glavno poveljstvo partizanskih čet že 16. avgusta ukazalo, naj se del čete pod Šercerjevimi poveljstvom premakne na Mokrec. Prek Lavrice, Barja in mimo Iga so šli v dolino Iške in nato na pobočjih Mokrc postavili tabor. Mokrška četa je postala novo žarišče in zbirališče za partizane, ki so še vedno prihajali predvsem iz Ljubljane in okolice. Z nastankom obeh partizanskih čet je postalo območje Mokrc in Krima ozemlje, ki skoraj do konca vojne ni za dalj časa ostalo brez partizanov. Njun nastanek je bil posledica političnih, propagandnih in organizatoričnih priprav OF za začetek narodnoosvobodilnega boja, ki se je v Sloveniji začel, kakor že vemo, 22. julija 1941.

Italijanske vojaške oblasti so že pred 20. avgustom vedele, da so na območju ižanskih gozdov »uporniški elementi«, ki naj bi se pripravljali na diverzantske akcije in morda celo načrtovali rušenje borovniškega viadukta.²⁵⁰ Mokrška četa je do konca avgusta res tako porasla, da je napadla vlak med Verdom in Borovnico. V noči na 30. avgust je napadla karabinjersko postajo, kjer so partizani pričakovali večji plen orožja in streliva.²⁵¹ Napada sicer nista uspela, sta pa zelo vznemirila italijanske oblasti. Velik odmev sta imela tudi na območju čete; še toliko bolj, ker je 3. septembra četa pretrgala telefonsko zvezo Ig–Tomišelj in delovala na območju Iške. Tu so borci Mokrške čete 11. septembra pod Dakijevim poveljstvom napadli Italijane, ki so z dvema kamionoma prodrli do turistične kočice (gostilne) v Iškem Vintgarju, in jih nagnali. Z dvema tankoma okrepljeni italijanski vojaki so kočico nato požgali. Temu dogodku je od 14. do 16. septembra sledila večja hajka italijanskih enot na območje Mokrc in Krima oziroma Iškega Vintgarja pod vodstvom samega kvestorja Ettore Messane, ki so mu pomagale tudi vojaške enote sardinskih grenadirjev. Poglavitni cilj napada je bil Mokrec, kjer so Italijani pričakovali partizanski tabor. Prodirali so osredotočeno iz Želimelj čez

visokemu komisarju, kvesturi in poveljstvu karabinjerjev naslednje: »Questa notte ora imprecisata est stata interotta linea telefonica militare nel tratto Studenec-Ig-Skoflica con asportazione circa 50 metri filo. Comunicazioni ripristinate. Atti di sabotaggio che si ripetano immutatamente tra Skoflica e Studenec sono in relazione con focolai comunisti della zona.«

²⁵⁰ IZDG F 154/3 – 1941 avg. 20.

²⁵¹ *Zbornik dokumentov VI/1*, dok. 11 op. 5, dok. 104, 108, 115 in 441; F. Škerl, *Počeci*, o.c., str. 174; Z. Klanjšček, *Narodno osvobodilna vojna*, o.c., str. 122.

Golo, iz Vel. Lašč čez Turjak in Zapotok ter od Roba na Krvavo peč. V soteski Iške so postavili zaporno črto. Do večjega spopada je prišlo pri Zapotoku, od koder so se partizani umaknili proti dolini Iške, tam v manjših skupinah prebili italijansko zaporo in se zatekli na Krim. V teh bojih naj bi padlo le nekaj partizanov, italijanske sile pa so nato prečesale Mokrec in požgale prazen partizanski tabor.²⁵²

V Iški vintgar so iz postojanke na Igu že 13. septembra poslali civilno karabinjersko patroljo, ki naj bi ugotovila prisotnost partizanov. Prvi dan hajke so karabinjerji, kakih 60 mož, prečesali dolino Iške in prišli do že opuščene turistične kočice in bližnje barake, kjer so aretirali dve osebi in lastnika gostilne (koče). Pri preiskavi so v baraki našli nekaj vojaškega materiala (vojaško puško, šotore, vojaške odeje, slamnjače itd.), zato so barako zažgali. Ko so 16. septembra Italijane (karabinjerje, 85. četo telegrafistov z Iga in 1. četo 1. bataljona sardinskih grenadirjev) napadli partizani, ki so se prebijali proti Krimu, so Italijani požgali oziroma porušili nekaj vikendov v dolini Iške. Ta dan so tudi aretirali Ivana Rapa (roj. 1908 v Trstu) in ga izročili kvesturi.²⁵³ Lastnica enega izmed vikendov na Prođu, Mara Metlikovič, roj. Žigon, je pozneje za poškodovani vikend brez uspeha zahtevala odškodnino od italijanskih oblasti.²⁵⁴

Mokrška četa se je po končani hajki zbrala v novem taboru v dolini Zale pod Osredkom. Tu se je v naslednjih dneh tako povečalo število borcev, da so konec septembra ali v začetku oktobra ustanovili Krimski bataljon. Ta je bil takrat največja partizanska vojaška enota na italijanskem okupiranem ozemlju Slovenije. Poleg Mokrške čete je glavno poveljstvo vanj vključilo še druge partizanske enote na Notranjskem. Imel je okoli 150 borcev, razdeljenih na štiri čete, ki so bile razporejene po terenu. Poleg tega je imel še posebno šolsko četo za novince, ki je ostala v taboru v Zali. Operativno ozemlje bataljona je zajelo obširno območje Ljubljanskega barja, Pijave Gorice, Vel. Lašč, Starega trga, Cerknice, Logatca in Vrhniko.²⁵⁵

Italijanske vojaške oblasti so z vedno večjo skrbjo zasledovale partizanske akcije in razvoj oborožene vstaje slovenskega naroda, hkrati pa kritizirale nastope civilnih oblasti pod visokim komisarjem Graziolijem proti upornikom. Poveljnik 11. armadnega zbora general Robotti je že od julija naprej vse enote v Ljubljanski pokrajini opozarjal na pripravljenost za nastope proti upornikom, češ da so v okupirani deželi, v kateri je potrebna »trdna roka«. Že v začetku septembra je od poveljnika 2. armade generala Vittoria Ambrosia zahteval pooblastilo za izjemne ukrepe: zahteval je takojšnje

²⁵² Prim. Zbornik dokumentov VI/1, dok. 162, 197; F. Škerl, *Počeci*, o.c., str. 175 sl.; M. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB*, o.c., str. 224 sl.; Z. Klanjšček, o.c., str. 145 sl.; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 194.

²⁵³ IZDG F 155/4 – 1941 sept. 16 in 17; IZDG F 656/II/24 – 1941 sept. 16.

²⁵⁴ IZDG F 177/II/10 – 1941 dec. 16, 19, 30 in 31.

²⁵⁵ Z. Klanjšček, o.c., str. 145 sl.; S. Petelin - Vojko, *Krajevna skupnost Podpeč - Preserje v NOB*, Ljubljana 1983, str. 57 sl.; Zbornik dokumentov VI/1, dok. 54, op. 3.

smrtne kazni za partizane, streljanje talcev in drugo. Septembrsko akcijo civilnih oblasti proti partizanom, ki z lastnimi silami in podpora 2000 vojakov ni uspela, je v svojih poročilih smešil in začel intrigrirati proti civilni oblasti, to je proti Grazioliju, ki je skrbel za red in mir v Ljubljanski pokrajini.

Italijanski okupator je v tem obdobju s svojo civilno in vojaško oblastjo proti akcijam OF in partizanskim nastopom vedno bolj strogo ukrepal. Visoki komisar Grazioli je že 11. septembra ustanovil posebno sodišče in za vse storilce uporniških dejanj uvedel smrtno kazen in izdal tudi odredbo o konfinaciji.²⁵⁶ Robotti je po pooblastilu generala Ambrosia po ustanovitvi Krimskega bataljona začel pripravljati večjo vojaško ofenzivo proti tej partizanski enoti. Zavedal se je namreč nevarnosti za železniško povezavo med Italijo in Ljubljansko pokrajino, ki bi jo ta enota lahko preprečila ali vsaj ovirala.

Po skrbni pripravi na večjo ofenzivo so italijanske čete že 6. oktobra prešle na območje Škrilje - Golo in naslednji dan prečesale Mokrec, kjer so uničile barake prejšnjega tabora. V tej akciji so vojaki 2. čete 2. bataljona sardinskih grenadirjev v zasedi na razpotju Ig-Turjak-Želimlje ubili Andreja Viranta, kmeta iz Želimelj, ker je baje poskušal zbežati. Dan pozneje (10. 10.) pa je drug oddelek iste čete iz zasede z dvema streloma iz pištole ranil Lojza Pecka, 14-letnega domačina iz Dol. Golega, ker je pred njimi iz strahu bežal.²⁵⁷ Šele 14. oktobra je prišlo do pravega spopada med Italijani in partizani, ko je Robska četa na poti po hrano naletela na italijansko zasedo, vendar se je po spopadu umaknila in se priključila drugim četam v taboru. Na ukaz glavnega poveljstva, ki je zahtevalo ofenzivno akcijo bataljona, se je poveljstvo odločilo, da z obema polbataljonoma hkrati napade italijanski posadki v Ložu in Bezuljaku. V noči 19. oktobra je prvi polbataljon pod poveljstvom L. Šercerja napadel Lož, drugi polbataljon pod poveljstvom M. Bračiča pa Bezuljak. Čeprav partizani niso uničili postojank, ker so se morali zaradi prihajajoče italijanske pomoči umakniti, so vseeno zaplenili precej orožja in streliva ter odpeljali nekaj ujetnikov. Okupator je imel v teh bojih 3 mrtve, 23 ranjenih in 7 pogrešanih. Na partizanski strani je en borec padel, 6 pa je bilo ranjenih.

Italijanske čete, ki so delovale na območju Mokrca, v soteski Iške in na Krimu, so 20. oktobra proti napadalcem na Lož in Bezuljak začele obsežno zasledovalno akcijo ter so obkolile ozemlje, kjer je bil Krimski bataljon. Drugi polbataljon pod Bračičem se je uspešno prebil iz obroča in se je umaknil v Polhograjske Dolomite. Prvi polbataljon, ki so ga zasledovale okupatorske sile, je bil v izredno težavnih razmerah – zapadel je globok južni sneg, dolgi pohodi, pomanjkanje hrane, težave z italijanskimi ujetniki – večkrat razbit, del borcev je padel, del so jih Italijani ujeli in postrelili. Od 49 borcev

²⁵⁶ M. Mikuž, *Zgodovina Slovencev*, o.c., str. 758.

²⁵⁷ IZDG F 155/4 – 1941 okt. 10.

jih je nazadnje ostalo le še 20. Ti so se prebili proti Travnici nad Ribnico, tam poskrili orožje in se v vasi Dane pri Ribnici odpočili, osušili ter se preoblečeni v kmečke obleke po železnici vrnili v Ljubljano. Krimski bataljon je bil razbit.²⁵⁸ Po italijanski hajki na Krimski bataljon je v tej okupatorjevi ofenzivi proti partizanom 29. oktobra sledil še sunek proti Notranjski. Pri tem so Italijani na Osredku nad Zalo presenetili Borovniško četo in jo razbili; padlo je šest partizanov, mnogi pa so bili ranjeni.²⁵⁹

V Ljubljani so L. Šercerja in del njegovih soborcev Italijani izsledili, zaprli in jih na vojaškem vojnem sodišču (Tribunale militare di guerra), ustanovljenem po Mussolinijevem ukazu 7. novembra 1941, obsodili na smrt. 22. decembra 1941 so Šercerja in pet njegovih borcev (Ivan Verbič, Valentin Kariž, Rado Kogoj, Karel Kranjc in Ignac Žagar) ustrelili v kamnolomu v Rantah med Vrbljenem in Tomišljem. Trupla ustreljenih so Italijani iz strahu pred posledicami skrivaj pokopali v Tržiču (Monfalcone).²⁶⁰

Razbitje Krimskega bataljona po napadu na Lož in Bezuljak je začasno oslabilo partizansko moč v neposrednem južnem zaledju Ljubljane. Na terenu se je ohranila samo skupina preostalih borcev razbitega bataljona, ki je bila znana po svojem taboru na Kožljeku. Šele po napadu na preserski železniški most v noči s četrtega na peti december, ki se ni povsem posrečil, a je moralno zelo dvignil uporni duh ljudi na barjanskem območju po zlorabi krimskega bataljona, se je skupina številčno okrepila in sredi decembra prerasla v četo z dvema vodoma.²⁶¹ Ko so se proti koncu decembra iz Ljubljane začeli vračati borci razbitega Krimskega bataljona in novi prostovoljci ter se je iz Dolomitov s svojim polbataljonom vrnil v tabor Bračič, je bil tu že 7. januarja 1942 izoblikovan bataljon L. Šercerja, ki je bil po preureditvi slovenske partizanske vojske njen tretji bataljon, a po vrsti ustanovitve že osmi (Cankarjev, Storžiški, Štajerski, Krimski, Dolenjski, Prešernov, 2. štajerski). Njegov komandant je postal Miloš Zidanšek, namestnik M. Bračič, komisar Dušan Pirjevec-Ahac, namestnik pa Janez Hribar.²⁶² V drugi partizanski bataljon na tem območju pa so se že sredi

²⁵⁸ *Zbornik dokumentov VI/1*, dok. 184, 192; *Zbornik dokumentov XIII/I* dok. 173; M. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB*, o.c., str. 227–234; Z. Klanjšček, o.c., str. 146–149; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 59–62; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 176 op 8.

²⁵⁹ M. Mikuž, *NOB I*, str. 234.

²⁶⁰ *Zbornik dokumentov VI/1*, dok. 212; S. Semič, *Najboljši so padli*, I str. 129. Glej op. 52 v naslednjem poglavju; A. Ožbolt, *Šercerjeva bojna pot*, Ljubljana 1974; T. Ferenc, *Skrivni pokopi ...*, *Primorski dnevnik* 2. 2. 1973; isti, *Fašisti brez krinke*, str. 195, op. 20.

²⁶¹ M. Luštek, *Napad na preserski most*, v *Ljubljana v ilegali II*, Ljubljana 1961, str. 145–157; T. Ferenc, *Pohvale, odlikovanja in nagrade za zločince* (Nekaj dokumentov o preserski akciji in procesu), *Borec* 32 (1980), str. 6–7, 321–332; S. Semič, o.c., str. 131–139; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 247, op. 12.

²⁶² S. Semič, o.c., str. 145 sl.; D. Guštin, *Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev*. Magistrska naloga na FF, Ljubljana 1986, str. 25.

decembra na Kremenjku združile Molniška, Mokronoška in Stiška četa. Bataljon je 6. januarja 1942 napadel karabinjersko postajo na Turjaku, a dva dni pozneje prišel na Pugled in se tam utaboril. Tako sta bila v začetku leta 1942 na ozemlju jugovzhodno od podkrimskih vasi dva bataljona partizanske vojske, kar je s celotnim predhodnim razvojem narodnoosvobodilnega boja in OF močno vplivalo na vključevanje prebivalstva v teh vaseh v narodnoosvobodilno gibanje.

VKLJUČEVANJE PODKRIMSKIH VASI V OF IN NOB

POMEN KRIMSKO-MOKRŠKEGA OBMOČJA ZA OF

Z nastankom prvih partizanskih čet in z začetkom oboroženega narodnoosvobodilnega boja je širše območje podkrimskih vasi dobilo izreden pomen za OF in njene vodstvene organe. Pomen mu je dajala že sama zemljepisna lega in reliefna podoba. Obsežno hribovito, skoraj sredogorsko ozemlje z Barjem pred seboj na jugu Ljubljane, z gmotami Krima, Kureščka in Mokrcia, naslonjeno na Rakitniško planoto in Notranjski svet, pokrito z gostimi gozdovi in razčlenjeno z vodotoki v smeri proti Barju je dajalo izredne možnosti za partizanski, gverilski način boja. Če izvzamemo pogloblitve prometne poti, ki jih je okupator že na začetku zavaroval in obvladal, med drugim tudi kočevsko cesto (Ljubljana–Pijava Gorica–Turjak–Ribnica–Kočevje in dalje na Hrvaško) in izredno pomembno železniško progo proti Trstu, je bilo podkrimsko območje za narodnoosvobodilni boj v Ljubljanski pokrajini življenjskega pomena. Prek redko poseljenega Barja je bilo skoraj vedno mogoče neopaženo priti do vznožja z obsežnimi gozdovi pokritega Krima. Od podkrimskih vasi so po dolinah Iščice, Želimeljščice in Iške vodile sicer manj ugodne, a v protiokupatorskem boju mnogo bolj varne poti, po katerih se je razmeroma hitro prišlo v notranjost Ljubljanske pokrajine daleč proti Kočevski in Dolenjski pa tudi na Notranjsko in naprej na Primorsko. Po teh poteh so iz Ljubljane, središča in žarišča OF in NOB, v boj odhajali prvi partizani in kasneje cele skupine novincev, tu je potekala oskrba partizanskih enot, prihajali sanitetni materiali in zdravila, vojaška oprema in oblačila pa tudi propagandno gradivo itd., tu so tekle kurirske poti in zveze, po njih je na teren kot član pokrajinskega vodstva in član glavnega poveljstva v marcu 1942 odšel dr. Aleš Bebler, ko so se začele priprave partizanske ofenzive za ustvaritev osvobojenega ozemlja, tu so na osvobojeno ozemlje iz Ljubljane prihajali člani vrhovnega plenuma in IOOF ter glavnega poveljstva, se po italijanski ofenzivi umaknili v Polhograjske Dolomite in se nato aprila 1943 ponovno vrnili ter ustalili na Rogu.

Dovolj poseljeno ozemlje, posejano z vasmi in zaselki ob vznožju hribov, po njihovih pobočjih in planjavah ter vzdolž dolin, je bilo redna, čeprav včasih tudi skromna oskrbovalna baza za partizanske enote. Vodni izviri, tudi v odročnih, gozdnih in hribovitih krajih, so dajali možnost za trajnejše partizanske tabore na tem območju.

Vse to je omogočilo, da so se partizanske enote skoraj nepretrgoma zadrževale pred vrati Ljubljane in ob poglavitni prometni žili za okupatorja: železnici Ljubljana–Trst.²⁶³

Pomen celotnega krimskega in mokrškega območja za narodnoosvobodilno gibanje so kmalu spoznale tudi italijanske vojaške oblasti. Vsekakor se je to zgodilo že ob prvih pojavih partizanskih enot na tem območju in še pred prvim večjim italijanskim ofenzivnim sunkom proti partizanom v mesecu oktobru 1941. General Robotti je v povezavi s tem to hribovito in gozdnato ozemlje južno od Ljubljane z globoko sotesko reke Iške označil kot pravo trdnjavo, kjer je dobra obramba mogoča tudi z malo avtomatskega orožja. Z dobro izbranih točk je bilo mogoče nadzirati vse ceste in poti, ki so vodile v ta svet. Bližina Ljubljane je omogočala varne povezave z vodstvenimi organi upornikov in prihode novincev, ki so iz mesta in bližnje okolice polnili partizanske enote. Prav tako je bilo partizanom s tega ozemlja lahko napadati poti proti nižinskim območjem in še posebej železnico proti Italiji.²⁶⁴

Zaradi pomembnosti obravnavanega ozemlja je vodstvo OF takoj, ko se je začela njena organizacija širiti na podeželje, poseglo tudi v podkrimske vasi in jih skušalo povezati v narodnoosvobodilno gibanje. Čeprav so posamezniki po vaseh zgodaj postali ne samo simpatizerji, ampak trdni aktivisti, je OF v celoti le počasi organizacijsko rasla. V večini obravnavanih vasi je namreč močno prevladovala klerikalna politična opredelitev in velik del prebivalstva je bil v obeh tamkajšnjih farah, Igu in Tomišlju, pod močnim vplivom duhovščine. Poleg tega sta v obeh občinah tudi pod Italijani na čelu uprave ostala prejšnja klerikalna župana. Širjenje OF so ovirala tudi nasprotja in rivalstva med vasmi in obema občinama. Posledica tega je bila, da se je skoraj vsaka vas po svoji poti vključevala v narodnoosvobodilno gibanje.

ŠIRJENJE IN UTRDITEV OF V PODKRIMSKIH VASEH

Ideje OF, propagandni material in *Slovenskega poročevalca* so v podkrimske vasi kot prvi prinašali posamezni delavci, domačini, ki so se dnevno ali občasno vračali domov, prav tako pa tudi vajenci, dijaki in študenti, ki so se učili in obiskovali šole v Ljubljani, središču slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.²⁶⁵ Pobude za organizirano širjenje OF in narodnoosvobodilnega gibanja v podkrimskih vaseh so že zgodaj

²⁶³ Prim. IZDG F 689/I/1 – 1941 nov. 30.; Koordinacijski odbor za zgodovino pisje SZDL Vič-Rudnik: Jože Brancelj, *Organizirano delo za NOB in isti, Pripombe h kroniki KS Tomišelj*; J. Kramar, *Prvo osvobojeno ozemlje I*, tipkopis v osebni lasti, str. 223 sl.; A. Kumše, *NOB v občini Tomišelj*, tipkopis v KOZ SZDL Vič-Rudnik; E. Kocbek, *Tovarišija*, Ljubljana 1967², str. 217 s., 302 sl., 304, 390 sl., 394 sl.; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 201; že citirana dela M. Mikuža, Klanjščka in Strleta.

²⁶⁴ IZDG F 656/III/13 – 1941 nov. 2.; F 689/I/1 – 1941/I/1 – 1941 nov. 2.; F 689/I/2 – 1941 nov. 30.

²⁶⁵ Prim. IZDG Izjava M. Škrabe, sekretarja RK KPS-Barje – 1960 okt. 26.; ZB Ig, Izjava Toneta Prištava – 1980 december.

izšle iz vodstvenih struktur KPS, njune vodilne sile. Pri tem je imel pomembno vlogo okrožni komite KPS Ljubljana, katerega sekretar je bil Boris Kraigher, ki je usmerjal delo tudi na podkrimskem območju. Posebej moramo poudariti vlogo posameznih partijskih aktivistov, ki so že prej delovali na tem območju. Tako je bil Matija Škraba v prvih mesecih delovanja na Barju tesno povezan z Oskarjem Kovačičem, dokler ta ni odšel v Trst.

V obravnavanih vaseh, v prevladujoči kmetijski in politično klerikalno usmerjeni sredini, ob začetku narodnoosvobodilnega boja ni bilo partijske organizacije, čeprav so bili posamezniki še posebno iz vrst DKFD njeni simpatizerji. Pač pa so bili nekateri domačini, zaposleni v Ljubljani, tedaj že člani KPS. Najpomembnejša skupina je bila v Tobačni tovarni. Od maja oz. junija so bili člani KPS v tovarniški celici Franc Černe, Tine Bule, Jože Podržaj iz Iške vasi in Matija Škraba iz Bresta, sekretar pa je bil Jože Porenta - Ture, star komunist v tovarni. To je bilo prvo partijsko žarišče za širjenje OF v podkrimskih vaseh.

V Tobačni tovarni v Ljubljani so namreč že maja ustanovili TOOF, katerega člani so bili komunisti, vodil pa ga je Tine Bulc. Kot partijsko zadolžitev so člani odbora OF dobili nalogo, da na domačem ozemlju pridobivajo ljudi za OF. Na Barju in v podkrimskih vaseh je to padlo na Matijo Škrabo in Jožeta Podržaja. Drugi tam zaposleni delavci, npr. Miha Kerne, Alojz Podržaj, Anton Bolha, po domače Majnikov, so jima bili v oporo in pomoč.

Drugo žarišče za širjenje OF na istem območju je postala barjanska partijska organizacija (Črna vas, Izžanska cesta), kjer sta bili že med obema vojnama močni Vzajemnost in osnovna celica KPS. Njen sekretar je že avgusta 1941 postal Matija Škraba, zadolžen za širjenje OF na Barju, člani pa so bili Franc Podlipec st. in Franc Podlipec ml., ki je bil do aretacije in obsodbe na dolgoletno ječo že leta 1941 organizator mladine, Tone Jarc, Polona Škulj in Marija Žitnik.²⁶⁶ Celica je bila zelo aktivna, v SKOJ in KPS pa je sprejemala najbolj dejavne domačine, aktiviste OF. Na Igu sta bila med drugim sprejeta študent Tone Bolha in Anton Šenk, kmet in lesni manipulant, ki je bil med prvimi organizatorji OF v vasi, ter v Iški vasi Janez Japelj, s katerim je imel prve povezave po partijski liniji Tone Trtnik. V Iški vasi je bila nato, verjetno proti koncu leta 1941, ustanovljena prva partijska celica v podkrimskih vaseh, ko so se posamezniki že uveljavili kot aktivisti OF. Sekretar je postal Janez Japelj (Mihatov), člani in kandidati pa so bili Jože Podržaj (Šimnov), Anton Župec (Štefanov), Janez Kramar (Antonov), Janez Mazi (Krogarjev) iz Iške in Jože Sive (Jernejev). Sestanki

²⁶⁶ M. Škraba, *Razvojna pot osvobodilne fronte na Barju*, tipkopolis KOZ SZDL Vič-Rudnik, str. 12; M. Maček, *Spomini*, Ljubljana 1981, str. 137; J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, o.c., str. 49; IZDG, Izjava M. Škraba, RK KPS-Barje – 1960 okt. 26.

celice so bili pri Japljevih in v gostilni pri Vrenku, kamor so prihajali tudi člani in aktivisti iz Ljubljane (Tone Trtnik, Jože Rotar iz Daljne vasi, Zora Majcen - Urška z Rudnika, Maks Strmecki in Jože Mazovec). O njej je župnik Klemenčič pisal, da jo je vpeljal Janez Japelj, ki je okoli sebe zbiral vaške fante in pridobil zlasti Člane DKFD, kjer je imel glavno besedo Janez Mazi.²⁶⁷

Poleg teh dveh žarišč je k širjenju OF v podkrimskih vaseh neposredno pripomogel tudi OK KPS Ljubljana. Od tam so prihajali aktivisti partije in OF z raznimi zadolžitvami. Sprva je imel pomembno nalogo Tone Trtnik - Tomaž, delavec, doma iz Zadvora, in poznejši narodni heroj, ki je padel kot talec v maju ali juniju leta 1942. Član partije je postal že leta 1928, delal v Svobodi in Vzajemnosti, kot član OK KPS pa je bil posebej zadolžen za širjenje OF in narodnoosvobodilnega gibanja na območju Barja in Iga oziroma rajona Barje. S posredovanjem Jožeta Podržaja se je zgodaj poleti povezal z Janezom Japljem, ki je že delal za OF. Zadolžil ga je za delo v podkrimskih vaseh in za povezovanje aktivistov za enotne akcije.²⁶⁸ Po zadolžitvi sta neposredno iz Ljubljane prihajala in propagirala OF Franc Podlipec, domačin iz Vrbljen, in Ivan Alič.²⁶⁹ Zlasti na območju občine Tomišelj je od začetka leta 1942 kot aktivist OF deloval Jože Mazovec - Tine Dolgan, član partije že od leta 1930, doma iz Sostra, ki je bil še posebej zadolžen za organiziranje Narodne zaščite v podkrimskih vaseh.²⁷⁰ Ko so na krimsko-mokrškem območju nastale prve partizanske enote, so sem poslali Janeza Osvalda - Janeza Trdino, da organizira in vzdržuje zveze med njimi in vodstvom OF v Ljubljani. Njegova naloga je tudi bila voditi novince, ki so prihajali iz Ljubljane, prek Barja in podkrimskih vasi v partizane. Kot ilegalec je prebival pri Branceljvih v Podkrajju (Tomišelju), se povezal z Matijo Škraba in sodeloval pri širjenju OF do marca 1942, ko je padel v spopadu z Italijani. Pri delu mu je pomagal in ga ponekod nadomeščal domači sin Jože Brancelj.²⁷¹ Tu lahko omenimo tudi Alojza Kusolda - Vasilija, ki je kot urar živel v Mateni in pozneje v Iški pri Šalovih in imel morda zvezo z nekaterimi partijskimi celicami na Dolenjskem. Ideje OF je propagiral in širil v podkrimskih vaseh ter zlasti vplival na mladince, ki so se zbirali pri njem. Njegov kurir na Igu je bil mladinec Alojz Avanzo, ki so ga fašisti ubili 26. 5. 1942 pred mrtvašnico izžanskega pokopališča. Sodeloval je v ljudski vstaji podkrimskih vasi in bil pri obrambi Iga ranjen v prsi.²⁷²

²⁶⁷ Ustna izjava Janeza Japlja piscu; *Narodni heroji Jugoslavije II*, Beograd 1975, str. 176; J. Klemenčič, o.c., str. 49.

²⁶⁸ J. Kramar, o.c., tipkopis, str. 25 sl.

²⁶⁹ A. Kumše, o.c., str. 29 sl.

²⁷⁰ KOZ SZDL Vič-Rudnik, J. Brancelj, Pripombe h kroniki o.c., – 1987 okt. 24.

²⁷¹ ZB Iška vas – Izjava M. Škrabe z dne 1982 okt. 29.

²⁷² M. Mikuž, o.c. I, str. 197; ustna izjava Janeza Japlja piscu.

Širjenje OF v obravnavanih vaseh se je razmahnilo, ko so na predlog Borisa Kraigherja okoli sredine poletja 1941 ustanovili rajonski odbor OF za Barje (ROOF-Barje). Tedaj je bil rajon eden izmed redkih tovrstnih odborov znotraj OOOFLjubljana, ki ga je vodil Kraigher. V novembru je bilo v njem šele pet rajonov, januarja 1942 pa že 15 (npr. poleg mestnih in Barja še Dobrova, Ježica in Zalog z okoli 440 TOOF).²⁷³ Rajon je verjetno obsegal ozemlje, ki se je pokrivalo z ozemljem pozneje, septembra, ustanovljenega rajonskega komiteja KPS s sekretarjem Matijo Škraba. Vsekakor so bile v njem tudi vse podkrimske obravnavane vasi. ROOF-Barje je zajemal naslednje kraje: Galjevico, Ižansko cesto, Ilovico, Rudnik, Knezov štradon, Lavrico, Babno Gorico, Škofljico, Orle, Sela, Pijavo Gorico, Vrh-Smrjenje, Pleše, Sevnik, Sarsko, Klado, Golo, Škrilje, Ig, Iško Loko, Mateno, Brest, Tomišelj, Vrbljene, Strahomer, Iško vas, Gornji Ig, Jezero, Črno vas in Lipe ter Šmarje, Zapotok, Podpeč, Preserje in Kamnik, ki so se kmalu priključili drugam. Prvi sestanek ROOF-Barje je bil 25. julija 1941 v gostilni Vrbinc na Peruzzijski ulici, kjer je bila tudi javka za zvezo z rajonom. Ko je bila Ljubljana februarja 1942 obdana z žico, je barjanski rajon prešel v novoustanovljeno zunanje ljubljansko okrožje. Spomladi leta 1943 je bil rajon začasno priključen okrožju Ribnica-Velike Lašče.²⁷⁴

Nastanek rajona Barje je bil tesno povezan z delom aktivistov OF na Ižanski cesti in v Črni vasi, čeprav so bili vanj vključeni tudi aktivisti podkrimskih vasi. Sekretar je postal, kakor že povedano, Matija Škraba, doma iz Bresta, kar ni bilo nepomembno za širjenje OF in narodnoosvobodilnega gibanja. Člani so sprva bili Polona Škulj, Lojze Lovšin, Jože Rotar in Tone Kranjc. Nekoliko pozneje so postali rajonci Zora - Urška in Lado Majcen z Ilovice (Rudnika) ter Janez Japelj iz Iške vasi, ki se je že uveljavil kot aktivist OF. Morda že v septembru je član rajonskega odbora postal tudi Franc Podlipec ml., ki je prevzel delo z mladino. Od takrat je ROOF usmerjal delo OF po vaseh ter širil mrežo pristašev in aktivistov.²⁷⁵ Posamezni člani rajona so bili posebej zadolženi za delo na terenu. Tako je Jože Rotar, študent, doma z Rudnika, odgovarjal za delo v krajih Lavrica, Sela, Orle, Babna Gorica, Škofljica, Lanišče ter Grosuplje in Šmarje, ki so ju že v oktobru 1941 izločili iz rajona Barje. Rotar je bil tesno povezan tudi z Janezom Japljem in skupaj sta delovala po podkrimskih vaseh do Škrilja; zveze je imel tudi s partizani na Mokrcu. Matija Škraba je verjetno bolj odgovarjal za delo po barjanskih vaseh. V novembru 1941 je B. Kraigher odločil, da gresta Škraba in Rotar v partizane; za Škrabo so odlok spremenili, Rotarja pa so Italijani kmalu zajeli blizu Roba in ga konfinirali. Po vrnitvi je zopet odšel v partizane in padel leta 1944 nekje

²⁷³ M. Mikuž, v *Knjigi Zaščita narodnoosvobodilnega boja*, Ljubljana 1976, str. 14.

²⁷⁴ IZDG – Izjava sekretarja RK KPS-Barje M. Škrabe – 1960 okt. 26; M. Škraba, *Razvojna pot*, o.c., str. 3 sl.

²⁷⁵ Prim. J. Kramar, o.c. I, str. 172 sl.

na Štajerskem. Konec decembra je bil namesto M. Škrabe za sekretarja rajonskega komiteja KPS imenovan Lado Majcen, kar je ostal do februarja 1943, ko so ga s sestro Zoro - Urško ubili vaški stražarji.²⁷⁶

Lahko trdimo, da se je OF začela širiti v podkrimskih vaseh najkasneje od začetka poletja, torej od junija 1941 dalje, vendar je po številu pripadnikov in tudi organizacijsko počasi rasla. V OF so se sprva vključevali najbolj aktivni člani DKFP. Potem ko se je vodstvo teh društev v jeseni 1941 odločilo za vključitev v OF, so se mu večinoma priključili tudi člani. Na Igu naj bi tudi premoženje DKFD po pristopu prešlo na OF. Ugodna tla je OF našla tudi med gasilci in nekdanjimi sokoli, ki pa jih ni bilo veliko. Narodnoosvobodilnemu gibanju so se kmalu priključili tudi posamezni najnaprednejši posamezniki in družine, ki so nato do konca trdno podpirale in delale za OF. Zanjso so se po vaseh odločali tudi pripadniki maloštevilnega delavskega sloja in vaška revščina. Aktivisti, člani in simpatizerji so se vključevali v OF individualno, na podlagi osebnih vezi in predvsem pod geslom narodnoosvobodilnega boja. Pomembna oblika širjenja OF je bila vezana tudi na pridobivanje ljudi za plačevanje posojila svobode in narodnega davka OF.²⁷⁷ Plačevanje posojila in davka je postalo v obravnavanih vaseh znak pripadnosti OF in narodnoosvobodilnemu gibanju, nato pa tudi izraz delovanja odborov OF kot organov ljudske oblasti. Tako so to ocenjevali tudi aktivisti OF. Mesečne prispevke so pobirali posebni zaupniki. V opekarni v Dragi jih je npr. pobiral Ivan Comino in jih nato oddajal blagajniku na Igu Francu Brezovniku. Pri pobiranju prispevkov za OF so bili na Igu prav domiselni. Na pustno nedeljo 1942 so ples v gostilni pri Gerbcu pod Trnekom izrabili za nabiralno akcijo. Blagajnik Brezovnik je sredi zabave vzel klobuk in začel pobirati prispevke za OF, češ, da bodo služili »dobremu namenu«. Razvneti gostje so veliko prispevali. Poleg drugih Italijanov je visok znesek dal celo karabinjerski komandir brigadir Giacomo Bono. Tisti, ki so vedeli za namen akcije, so se temu hudomušno smejali.²⁷⁸ K dajanju prispevkov in s tem v OF so aktivisti skušali pritegniti tudi najbolj klerikalno usmerjene može, člane nekdanjih »Slovenskih fantov« ter člane cerkvenih odborov. V zvezi s tem je treba poudariti, da kljub marsikateri odklonitvi ni prišlo do izdajstva; vaška solidarnost je v tem času še prevladovala nad političnimi nasprotji. Poglavitni motiv za vključevanje podkrimskega prebivalstva v OF je bil vsekakor odpor proti okupatorju in narodnoosvobodilni boj.

²⁷⁶ M. Škraba, *Kronološko opisovanje*, o.c.; Zgodovinski arhiv CK ZKS – *Partijski komiteji v Ljubljani 1941*, f 31; *Ljubljana v ilegali III*, Ljubljana 1967, str. 496; IZDG F 527a – 1942 marec ?; I. Jevc - Čufi, Majcnova družina je bila partizanska, *Naša komuna* – 14. 10. 1986. M. Škraba mi je v svojem dopisu 3. dec. 1988 sporočil, da je bil kmalu po nastanku ROOF-Barje izbran za sekretarja rajonskega komiteja KPS Barja Jože Porenta - Ture, delavec Tobačne tovarne.

²⁷⁷ *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji I*, Ljubljana 1962, Št. 41, 42, in 43 na str. 119–122.

²⁷⁸ ZB Ig, *Gradivo za NOB*, zbrala osnovna šola L. Šercerja.

Čeprav ne dvomimo, da je KPS poleg boja za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda imela za cilj tudi socialno revolucijo, na kar kažejo tudi temeljne točke OF, je bilo poglavitno propagandno geslo vseeno boj proti okupatorju za osvoboditev. Dejstvo je, da so se ljudje v podkrimskih vaseh vključevali v OF in narodnoosvobodilni boj predvsem zaradi tega.

V začetnih mesecih širjenja OF še ni prišlo do forumskega organiziranja. Vsi člani OF so se v naseljih, ker jih je bilo še malo, sprva sestajali v celoti. Sestanki so bili v hišah posameznih aktivistov (npr. Branceljevih v Podkraju, pri Horvatovih, Jakiču in Hitejcu na Igu, v hiši Franca Grebenca-Zdražbe v Strahomeru itd.), v gospodarskih poslopijih (npr. pod Kovačevo tribo med Strahomerom in Iško vasjo), na raznih skritih krajih v bližnji okolici vasi (npr. v gozdu za cerkvijo sv. Križa in Ulčarjevih Poljanah v Iški vasi, v Rogovili ob Želimeljščici z ižanskimi aktivisti), zelo pogosto pa tudi v gostilnah, katerih lastniki so se vključili v OF. Tako so bili sestanki npr. v gostilni Martina Furlana v Vrbljenah, v gostilnah Anzelc in Zalar v Tomišlju, v gostilni Minatti na Igu, v gostilni Vrenk v Iški vasi in drugje.²⁷⁹

Sestanke so organizirali domači in že znani na teren došli aktivisti. Po navodilu ROOF-Barje je Janez Japelj organiziral sestanke v Iški vasi, na Igu, v Tomišlju pa tudi na Golem, organiziral in vodil je sestanke v Strahomeru, udeleževal pa se je tudi mnogih drugih sestankov (npr. pri Furlanu v Vrbljenah). Oswald (Trdina) je organiziral sestanke v Lipah, Jezeru, Tomišlju, Vrbljenah, Črni vasi in Podpeči. Sestanki so bili slabo obiskani ali pa jih sploh ni bilo, ker ni nihče prišel. Enako je bilo še v mesecu novembru v Vrbljenah pri Furlanu. Na sestanek sta prišla Oswald in Jože Brancelj, ki sta sestanek pripravljala, ni pa bilo ljudi, ker Furlan ni mogel nikogar pridobiti. Podobno je bilo tudi s sestankom v Strahomeru, ki naj bi ga vodil Janez Japelj.²⁸⁰ Sestanke so vodili in na njih tudi govorili domači aktivisti (M. Škraba, J. Japelj), na marsikaterem sestanku pa poleg ilegalcev (Trtnik, Rotar, Oswald, Mazovec in Majcnova) tudi vidnejši člani KPS, ki so sodelovali pri širjenju OF na podkrimskem območju: Boris Kraigher, Oskar Kovačič, Ida Kovačič, Viktor Stopar, Maks Strmecki; prihajala sta tudi Tone Tomšič in Vlado Krivic, ki je pozneje posredoval naloge za oborožene akcije.²⁸¹

Konec oktobra 1941 je OF po podkrimskih vaseh že tako zaživela, da so Trtnika - Tomaža po partijski liniji s podobnimi nalogami kakor na Ižanskem poslali na OOOOF-Kočevje. V začetku po vaseh razdrobljeno širjenje narodnoosvobodilnega gibanja se je že vse bolj povezovalo in počasi dozorevalo v trdnejšo organizacijsko forumsko povezavo. Nastanek prvih partijskih organizacij in formiranje ROOF-Barje so proces

²⁷⁹ ZB Iška vas, *Zgodovinski dogodki na terenu Iška vas – 1975 dec. 15.*

²⁸⁰ KOZ SZDL Vič-Rudnik, Alojz Brancelj, *Pripombe na kroniko KS Tomišelj.*

²⁸¹ IZDG, Izjava M. Škrabe – 1960 okt. 26.; J. Kramar, o.c., str. 6; M. Škraba, Razvoj OF v letu 1941 na Barju, *Naša komuna* – 22. dec. 1981 in 22. jan. 1982; M. Strle, *Tomšičeva brigada I*, str. 173 sl.

širjenja OF bistveno utrdili. Že v tem obdobju so pristaši OF sodelovali v oskrbi partizanskih enot. V podnožju Krima in Mokrca so tamkajšnji prvi partizani dobivali vso pomoč. Javka za zbiranje hrane za partizane je bila npr. v Iški vasi pri trgovcu in gostilničarju Francu Pristavcu, ki so ga julija 1942 ubili Italijani. Sem je prihajala hrana, oblačila in drugo tudi iz Ljubljane (iz zbirališč pri gostilnah Rostohar in Češnovar). Partizani so se javljali pri Janezu Japlju ali Jožetu Podržaju, ki sta jih nato usmerjala na javko. Partizani so prihajali tudi v vasi in dobivali zatočišče po hišah in gospodarskih poslopih (npr. pri Jurčkovih, Maziju, Malnarju, Benetu idr.). Posamezne kmetije v podkrimskih vaseh so postale postojanke oziroma javka na poti v partizane. Tako npr. Daki v svojih spominih pripoveduje, da je bila v Iški vasi pri zadnjem kmetu pred Iškim Vintgarjem že konec julija postojanka za pot v partizane. Tam sta šla tudi on in Janez Jakič - Jerin (po vojni generalmajor) v Molniško četo.²⁸² Med prvimi aktivisti omenja Janeza Japlja in Janeza Šteblaja - Petelinčkovega, v Iškem Vintgarju pa gostilničarko v tamkajšnji turistični koči.²⁸³ Pomembni Dakijeji postojanki sta pozneje postala tudi Šalov mlin v Iški in Žagarjev mlin v Iški vasi, a imel je še druge.²⁸⁴ Podobno je bilo pri Brancljevih v Podkraju in drugje. OF v podkrimskih vaseh se je okrepila po okupatorjevi hajki na Krimski bataljon in še posebej po ustrelitvi L. Šercerja in njegovih petih soborcev. Ustrelitev, ki ji je moral prisostvovati tudi tomišeljki župan Franc Bezljaj, in vrsta aktivističnih akcij, ki so temu sledile, so močno dvignile protiokupatorsko razpoloženje med prebivalstvom, kar je vplivalo na razmah OF. Narodnoosvobodilno gibanje se je v zadnjih mesecih leta 1941 razširilo že skoraj po vseh vaseh, vendar po posameznih naseljih v različnem času in tudi v precej različnem obsegu.

V vsaki vasi je nastalo jedro aktivistov – domačinov, ki so nato nosili pglavitno težo dela in odgovornosti za OF, zlasti v prvem obdobju, ko je prevladovala razdrobljenost akcije po vaseh. Hkrati so bila ta jedra tudi žarišča nadaljnega širjenja narodnoosvobodilnega gibanja med vaščani.

V Iški vasi so bili med prvimi aktivisti Jože Podržaj, ki je delal v Tobačni tovarni, Janez Japelj, Anton Župec - Štefanov in Janez Mazi z Iške. Vse do svojega odhoda je imel pri širjenju OF pomembno vlogo Tone Trtnik - Tomaž. S posredovanjem Podržaja se je z Japljem povezal že avgusta in usmerjal njegovo delo tudi na širšem območju podkrimskih vasi, še posebej potem, ko je Japelj postal član KPS in ROOF-Barje. Prvim aktivistom so se priključili še Janez Kramar - Antonov, Jože Šivc - Jernejev, Jože Japelj, Tone Rupert - Ulčarjev, Franc Mazi, Miha Kerne, Franc in Martin Žagar, Alojz Podržaj, Franc Štembal in Janez Intihar - Žan ter Ivan Žagar - Prodarnarjev, ki je šel prvi

²⁸² S. Semič - Daki, *Najboljši so padli I*, Ljubljana 1971, str. 26 sl.

²⁸³ Prav tam, str. 28 in 38.

²⁸⁴ F. Strle, o.c., str. 247, 250.

v partizane iz Iške vasi, in drugi.²⁸⁵ V Iški vasi je bilo prebivalstvo ob koncu leta 1941 že množično vključeno v narodnoosvobodilno gibanje. Pomembno združevalno vlogo pri tem so imeli člani DKFD, ki so bili zelo dejavni. Lahko bi rekli, da je bila Iška vas po privrženosti narodnoosvobodilnemu boju med prvimi na podkrimskem območju.

Na Igu sta k širjenju OF sprva zelo prispevala Oskar Kovačič, ki je že pred vojno delal na Barju, in Franc Podlipec. Med prvimi aktivisti, domačini, pa je bil Anton Šenk, prej dejaven v združenstvu in DKFD. Obstajala je tudi politična povezava s partijsko organizacijo v Tobačni tovarni.²⁸⁶ Prvi širši sestanek OF naj bi bil na Igu že junija 1941, vodil pa naj bi ga Rotar. Udeležili so se ga Tonček Bolha - Majnikov, katerega oče je delal v Tobačni tovarni, Tone Šenk, Edvard Lešnjak in Mirko Grum z Iga in iz Drage, Nikolaj Šteblaj, od leta 1936 član KPS in Janez Gradišar iz Škrljja, Martin in Jakob Štrumbelj iz Sarskega, Janez Japelj in še nekateri drugi. Poznejši sestanki so bili pri Karlu Horvatu, ki je bil kmalu izdan, Italijani pa so njegovo ženo obsodili na dosmrtno ječo, nato pri Janezu Jakiču, v hiši na koncu vasi, pa tudi v gostilni pri Minattiju in pri Hitejcu.²⁸⁷ Med najbolj dejavnimi aktivisti na Igu so bili Anton Šenk, Tonček Bolha, ki je bil tudi rajonski kurir, Franc Repar, Stane Zdravje, čevljar Karel Horvat, kovač Franc Škraba in Anton Kobal, ki so se jim priključili Franc Brezovnik, Janez Jakič, Anton Hitejc, Janko Črne, Janez Bolha, Franc in Avgust Mencej ter drugi. Zbirali so orožje, pobirali prispevke, posojilo in davek za OF ter širili mrežo pripadnikov in simpatizerjev tudi v okoliških vaseh. V Dragi je bil najbolj zanesljiv pripadnik Mirko Grum, v Mateni pa so tako kot po drugih vaseh med prvimi v narodnoosvobodilno gibanje prešli člani DKFD. Med njimi je bil tudi Martin Pirc, ki je zbral veliko orožja in bil kasneje tajnik TOOF, Alojz Pirc, Ivan Furlan, Jakob Podlipec, Vinko Ukmar, Franc Uršič in Janez Kramar, ki je šel v partizane že marca 1942. Ukmarjeva družina je bila vsa za OF, enako tudi družina Peršin. Večino članov Ukmarjeve družine so domobranci pobili v Kozlarjevi gošči. Blizu OF je bila tudi gostilničarka Nežka Škerjanc. V Iški Loki je bil med prvimi aktivisti Jože Jere.²⁸⁸ V Sarskem sta delala Martin in Alojz Štrumbelj, zadnji se je učil za krojača pri Mavcu na Igu, ter Franc Boltežar, oče in sin. V Stajah so bili aktivisti Anton, Franc in Miha Janželj (Lahova

²⁸⁵ ZB Ig, *Kronika Iga*, str. 4; ZB Iška vas, Izjava Franca Intiharja, predsednika ZB Iška vas; M. Škraba, izjava – 1975 dec. 15; isti, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 11 sl.; I. Jevc - Čufi, DKFD, str. 32.

²⁸⁶ J. Kramar, I, o.c., str. 54; V. Bonač, Iška vas, *Kronika 2* (1954), str. 40.

²⁸⁷ ZB Ig, Izjava Toneta Pristavca, 1980 dec.; ZB Ig, *Gradivo za NOB*, zbrala osnovna šola L. Šercerja.

²⁸⁸ ZB Ig, *Kronika Iga*, str. 3 sl.; M. Škraba, *Razvojna pot OF v 1941, Naša komuna* – 23. 2. 1982; isti, *Razvojna pot OF*, str. 8; SŠMF 185/21 – Iz šolske kronike Ig; IZDG F 691/II/2 – 1942 ok. avg. ZB Ig – Spisek umrlih. Po izjavi Franca Intiharja sta bila zaupnika v vasi Martin Pirc in Vilko Ukmar – ZB Iška vas.

družina) ter Janez Ponikvar z družino.²⁸⁹ V Kotu je bila zaupna družina Cibrova, v Kremenici pa Garbasova.²⁹⁰

Počasneje se je OF širila na območju tomišelske občine. V Tomišlju se je organizirano narodnoosvobodilno gibanje začelo s prihodom Janeza Osvalda, ki je po partijski liniji v mesecu avgustu prišel k Branclevim v tomišelski zaselek Podkraj. Njegova naloga je bila organizirati OF v kraju in vzdrževati zvezo med partizanskimi enotami na krimsko-mokrškem območju in Ljubljano ter v te enote pošiljati novince, ki so jih iz Ljubljane pošiljali v partizane. Pri tem delu mu je pomagal, pozneje pa ga tudi nadomeščal Jože Brancelj - Marostar. Zveza za OF je postala gostilna pri Anzelcu v Podkraju; tu so bili tudi sestanki, enako tudi v gostilni Zalar, kjer jih je organiziral Osvald. Udeleževali so se jih tudi M. Škraba, Jože Podržaj in Janez Japelj. Med prvimi aktivisti poleg Jožeta lahko omenimo še brata Alojza Branclja iz Podkrajja, kmalu pa so se v tem zaselku v OF vključili tudi sosedje Ambroževi in Štrumbljevi. Alojz Ambrož - Branko, ki je takrat služil za hlapca v Ljubljani, je bil eden prvih partizanov tega območja (že od 17. 1. 1942). V Tomišlju samem so bili aktivisti Janez Mavec - Gričar in Johan Mavec - Jernejčkov, Anton Kumše - Gostiša, Tone Šuštaršič - Primožev, Franc Šuštaršič - Žerovcev, Tone Škraba, Franc Jankovič, Ivana in Janez Svete ter družine Susman, Primož, Peršin, Grum in Zalar.²⁹¹

V Vrbljenah lahko krepitev OF povežemo tudi z aktivnostjo Jožeta Mazovca iz Sostrega, člana KPS in delavca v Tobačni tovarni, ki je od začetka 1942 prihajal na sestanke kot aktivist OF. Tu sta delala tudi Franc Podlipec in Ivan Alič z Ižanske ceste, prihajali pa so tudi Janez Japelj, Jože Podržaj in Ivan Kumše, ki je bil tesar v Ljubljani. Na prve sestanke, ki so bili od septembra dalje v gostilni Furlan, so prihajali tudi Janez Osvald, Jože Brancelj in Matija Škraba. Toda število pripadnikov OF se je le počasi večalo. Med prvimi aktivisti so tudi tu bili nekdanji člani DKFD: Martin Furlan, Anton in Karel Kumše - Ruparjeva, Jože Modic - Švigljev, Anton Modic - Mlinov, Ivan Grebenc - Kocjanov, Franc Lesica - Lesička, Franc Lesica - Francetov in Jože Kobal, pri katerem je bila javka za zbiranje hrane, namenjene Krimskemu bataljonu.²⁹²

V Strahomeru je bilo širjenje narodnoosvobodilnega gibanja povezano z Jožetom Mazovcem in delom posameznih članov rajonskega odbora OF oziroma njegovih

²⁸⁹ ZB Ig, Izjava T. Pristavca; IZDG, DMB kartoteka OF; IZDG, DMB kartoteka pol. policije; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 12.

²⁹⁰ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 12; A. Kumše, o.c., str. 31.

²⁹¹ KOZ SZDL Vič-Rudnik, Jože Brancelj, *Pripombe*, o.c., str. 1; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 7; isti, *Razvoj OF v letu 1941*, o.c., *Naša komuna*; KOZ SZDL Vič-Rudnik, M. Božič - Branko, *Predlogi k gradivu za kroniko KS Tomišelj*, str. 2; KOZ SZDL Vič-Rudnik, J. Brancelj, *Organizirano delo za NOB od 1941 dalje*.

²⁹² A. Kumše, o.c., str. 29 sl.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 9 sl.; KOZ SZDL Vič-Rudnik, *Pripombe h kroniki*, A. Kumše, o.c.

posameznih članov, med njimi tudi Janeza Japlja. S slednjim je bil že zgodaj povezan Tone Mislej, eden prvih pristašev OF v vasi. Mislejeva družina, priseljena s Primorske, mati Franca in sin Tone, je bila od vsega začetka protiokupatorsko razpoložena ter je postala žarišče in baza OF v vasi. Njej lahko priključimo družino Božič-Ciljni, zlasti očeta Matijo in sina Feliksa, ki je prihajal v Strahomer iz Ljubljane in bil od oktobra 1941 eden izmed štirih partizanov, ki so bili tedaj na Krimu. Občasni sestanki z njimi so bili pri Mislejevih in Božičevih, kjer je bila tudi javka. Član družine Matija - Branko, po vojni polkovnik JLA v pokoju, je že avgusta prenašal orožje prek Ljublanice iz Podsmreke in vzdrževal zvezo z bratom Feliksom in z Mislejem. Poleg teh so kot aktivisti v Strahomeru že tega leta delovali Peter Kraljič - Prunkov, Anton Kraljič, ki je bil rajonski kurir, in Mislejev sošolec Jakob Modic. Sem štejemo tudi Franca Grebenca - Zdražbo, tkalca, v katerega hiši so se zbirali fantje iz Strahomera in Vrbljen. Pri njem so bili tudi sestanki OF. Aktivisti oziroma pristaši OF so kmalu postali tudi Franc Modic, Anton Tancek in njegov brat Jože - Švigljeva, Alojz Susman - Juhov, Franc Susman, Anton Močnik, Alojz Pikovnik in še drugi.²⁹³

Tudi v Brestu so bili prvi pristaši in aktivisti OF iz vrst članov DKFD in gasilcev. Med najbolj dejavne in narodnoosvobodilnemu gibanju ter OF zveste lahko štejemo Jožeta Permeta, Franca in Jakoba Modica, Jožeta Preka, Slavka Peršina, Jožeta Požarja, Jožeta Šuštaršiča, Franca Zalarja, njegovega nečaka Slavka Šteblaja in druge. Iz Bresta je bil tudi Matija Škraba, aktivist, terenec, partizan in sekretar rajonskega odbora OF-Barje. Njegova mati, brat Peter in drugi sorodniki so bili ves čas aktivni pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja.²⁹⁴

V Gornjem Igu so bili med prvimi aktivisti že od oktobra naprej člani družine Čampa (oče Ludvik, mati Alojzija in otroci Ludvik, Pavel, Mirko, Danica in Slavka) in družine Likovič (Ivana, Pavla in Marija).²⁹⁵

V povezavi s širjenjem OF se pojavlja vprašanje, kdaj so na obravnavanem območju v posameznih vaseh nastali terenski odbori OF. Pisanih dokumentov o tem nimamo, mnenja posameznih udeležencev narodnoosvobodilnega gibanja o tem vprašanju pa so zelo različna. Po trditvah nekaterih naj bi TOOF nastajali že zgodaj, od julija 1941 dalje in naj bi bili do novembra/decembra že v vseh vaseh razen v manjših zaselkih. Po mnenju drugih so nastajali šele od pozno jeseni 1941 pa vse do pomladi 1942. TOOF v Tomišlju in Brestu naj bi v času osvobojenega ozemlja na območju podkrimskih vasi nastala šele v maju. Zdi se, da je drugo mnenje bližje resnici in so res šele takrat

²⁹³ A. Kumše, o.c., str. 30 sl.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 10 sl.; KOZ SZDL Vič-Rudnik, M. Božič - Branko, *Predlogi k gradivu*, o.c. z dne 1987 dec. 16.

²⁹⁴ A. Kumše, o.c., str. 31; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 7 sl.; M. Božič - Branko, *Predlogi k gradivu*, o.c.

²⁹⁵ ZB Iška vas – Seznam terencev.

dozorevali pogoji za forumsko organiziranost OF v obravnavanih vaseh, torej za nastanek TOOF.²⁹⁶

Če so časi nastajanja TOOF v podkrimskih vaseh vprašljivi oziroma so mnenja različna, se glede sestave pravzaprav z redkimi izjemami strinjajo vsi. Na Igu, kjer naj bi TOOF nastal pred koncem leta 1941, je bil sprva za krajši čas njegov sekretar Franc Repar, na prehodu v leto 1942 pa ga je zamenjal Tone Šenk, ki se je kot lesni manipuliralec lahko bolj neovirano gibal po terenu in deloval bolj konspirativno. Člani odbora so bili Janez Jakič, Tine Kocmur kot predstavnik krščanskih socialcev, Tone Hitejc kot bivši jugoslovanski oficir (v narodnoosvobodilnem gibanju na Igu je bilo več bivših oficirjev) in Franc Brezovnik, ki je opravljal blagajniške posle. V Iški Loki, kjer je bil po M. Škrabi TOOF ustanovljen v novembru 1941, je njegov sekretar postal Jože Jere, člani so bili Alojz Kumše, Franc Repar, Andrej Znidaršič, ki pa je kmalu opustil delo za OF, in brata Župec. V Mateni je bil prvi sekretar TOOF, ki ga Škraba postavlja že v avgust, Martin Pirc, ki ga je pozneje pobila črna roka, člani pa Vilko Ukmar, Franc Uršič, Ivan Furlan, tudi žrtev črne roke, in Ivan Kramar, ki je v marcu 1942 odšel v partizane (torej je pred tem časom odbor že obstajal), njegovo delo pa je nadaljevala sestra Nežka, ter končno Jakob Podlipec, ki se je pred veliko italijansko ofenzivo tudi priključil partizanom. V Dobravici, Kotu, Kremenici, Stajah in na Sarskem do ustanovitve TOOF iz različnih vzrokov (manjša naselja in še kaj) ni prišlo. Tu je rajonski odbor delal z zaupniki. V Dobravici je bila najprej zaupniška družina Lešnjak, katere sin Rudolf se je v OF vključil že leta 1941, sestra Angela pa je od leta 1943 delala na rajonu. Pozneje, v letih 1943/44 je to nalogo prevzela družina Ciber, katere poglavar je umrl v internaciji 19. decembra 1943. V Kremenici je bil zaupnik Anton Garvas, ki je bil ob italijanski ofenzivi interniran na Rabu. Na Sarskem je bil zaupnik najprej Franc Boltežar, katerega sin Franc je bil delavec v Tobačni tovarni. Pozneje je bila zaupniška družina krojača Štrumblja, s katerim se je M. Škraba povezoval; njegova sestra Angela je bila pri partizanih. V Stajah je bil zaupnik Miha Ponikvar, katerega sin Miha je bil že od maja 1942 pri partizanih, sina Alojza in hči Marijo je pozneje ubila črna roka. Zaupniška družina je bila tudi rodbina Lah.²⁹⁷

Na območju sedanje KS Iška vas je bil ustanovljen TOOF samo v Iški vasi. V njem je bila zastopana tudi Iška (Mala vas). Zaselek Gornji Ig ni imel možnosti za tak odbor, poleg tega je bil kmalu požgan, prebivalci pa preseljeni na Ig in drugam. V Iški vasi naj bi po mnenju M. Škrabe prišlo do nastanka TOOF že julija 1941. Čas je odločno prezgoden. Po izjavi Janeza Japlja, organizatorja oziroma najpomembnejšega

²⁹⁶ Za prvo M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 7–13 in A. Kumše, o.c., str. 28–31; za drugo pa ustne in pisne izjave Janeza Japlja, M. Božiča - Branka ter Jožeta in Alojza Branclja.

²⁹⁷ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 7–13; isti, pisna izjava z 12. 10. 1989.

aktivista OF v Iški vasi, tako kmalu nikakor niso mislili na forumsko organiziranost. Pomembna jim je bila pripadnost OF in širjenje narodnoosvobodilnega gibanja. Ob zaupniškem sistemu so delovali kot celota, katere povezanost je utrjevala stara vez članov DKFD. Do TOOF je po njegovem prišlo šele proti koncu novembra ali celo v decembru 1941. Njegov prvi sekretar je bil Janez Japelj - Mihčev, vendar ga je približno po mesecu dni zamenjal sorodnik Jože Japelj. Odborniki so bili Jože Podržaj, Miha Kernc, Ivan Žagar - Prodnarjev, Janez Kramar ter od konca leta še Franc in Janez Mazi iz Iške. Škraba je med odbornike štel tudi Antona Župca - Štefanovega;²⁹⁸ morda sta bila že tedaj člana tudi Jože Šivec in Anton Rupert.

Na ozemlju današnje KS Tomišelj so v vseh štirih vaseh nastali TOOF, vendar nikakor ne tako zgodaj, kakor trdita M. Škraba in A. Kumšetova. Tu je organizacijska mreža OF še vse do začetka leta 1942 slonela na zaupnikih in trojkah. Tako je v Strahomeru še v decembru nastal aktiv OF, ki so ga sestavljali Frančiška Mislej, Matija Božič st. in verjetno Franc Modic ter Anton Močnik. Trojka je delovala ob podpori Janeza Japlja in za OF pridobila družine Janeza in Jožeta Susmana, Jerneja Viranta - Bernarda, Frančiške Glavanove, Toneta Močnika, Franca Modica in Toneta Tancka.²⁹⁹ Njena obveza od konca leta 1941 je bilo tudi oskrbovanje s hrano skupine štirih partizanov s Feliksom Božičem, ki je dal pobudo za aktiv. Tabor je skupina imela na Krimu na Malinovcu oziroma Sv. Ani-Boršt.³⁰⁰ Podobno je delovala OF v Vrbljenah, kjer so trojko sestavljali Martin Furlan, Anton Kumše - Ruparjev in Anton Modic - Mlinov.³⁰¹ V obeh vaseh so obstajali tudi zaupniki OF. M. Božič - Branko trdi, da nista niti Anton Mislej, aktivist OF, niti brat Feliks Božič nikoli v letu 1941 omenjala TOOF za Strahomer. Ker je bilo podobno stanje kakor v Strahomeru tudi v Vrbljenah, je verjetno res, kakor domneva, da sta v obeh vaseh nastala TOOF šele enkrat do konca meseca marca 1942.³⁰² Vsekakor drži, da so TOOF v Tomišlju in Brestu izvolili šele v maju 1942 po osvoboditvi Iga in nastanku velikega svobodnega ozemlja, ki je segalo do predmestij Ljubljane.

Podobno kot se razlikujeta pri navajanju datuma nastanka TOOF, se M. Škraba in A. Kumše ne strinjata tudi glede članov odborov v teh vaseh. Za Strahomer niti Škraba niti Kumšetova ne navajata časa nastanka TOOF, vendar se da razbrati, da ga postavljata še v leto 1941. Po Škrabi je bil prvi sekretar odbora Anton Kraljič, mizarski

²⁹⁸ Ustna izjava Janeza Japlja piscu – 1988 febr.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 11 sl.; isti, *Dogodki*, nepopoln tipkopis – 1975 dec. 15; prim. še isti, *Razvoj OF v letu 1941, Naša komuna*, 1982 jan. 26.; isti, pisna izjava z 12. 10. 1989.

²⁹⁹ M. Škraba, *Razvoj OF v letu 1941*, prav tam.

³⁰⁰ Ustna izjava M. Božiča - Branka piscu – 1987 dec.

³⁰¹ A. Kumše, *NOB v občini Tomišelj*, o.c., str. 29 sl.; ista, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 13.

³⁰² KOZ SZDL Vič-Rudnik, M. Božič - Branko, *Predlogi k gradivu*, o.c.

pomočnik, ki je delal na Uršičevem štradonu in je zato bil tudi rajonski kurir, odbor- nika pa njegov brat Peter (oba sta bila nato do velike italijanske ofenzive v partizanih, od pomladi 1943 pa v vaški straži) in Jože Primožič; vsi naj bi pod vplivom kaplana Štefana Kraljiča prešli med vaške stražarje. Po Kumšetovi so bili odborniki »Franc Modic, Anton Tancek in brat Jože - Švigljeva, Alojz Susman - Juhov, Anton Močnik, Franc Susman, Alojz Pikovnik, Anton Kraljič, Franciška Glavan in drugi.« Dejstvo, da je bil med odborniki Alojz Susman, ki je bil spomladi 1942 poveljnik NZ v vasi, in pa večje število »odbornikov«, ki jih našteva Kumšetova, podpirajo Božičevo mnenje, da je TOOF v Strahomeru nastal šele do konca marca 1942.³⁰³

Za Vrbljene daje Škraba samo seznam odbornikov TOOF, ne pove pa, kdaj naj bi bil ustanovljen. Kumšetova nastanek zgoraj omenjene trojke, nastale v avgustu leta 1941 označuje za vaški odbor OF. Oba kot sekretarja TOOF navajata Martina Furlana kot odbornike pa Jožeta Modica - Švigljevega, Antona Modica - Mlinovega, Ivana Grebenca - Kozjanovega in Franca Lesico - Lesička, ki so ga Italijani ustrelili julija 1942 v Lapušni dolini. Kumšetova poleg njih kot odbornike navaja še Antona Kumšeta in njegovega brata Karla ter Franca Lesico - Francetovega.³⁰⁴

Za Tomišelj oba trdita, da je bil TOOF ustanovljen že avgusta 1941. Člani od- bora po Škrabi so bili Janez Mavec - Gričar kot sekretar, Johan Mavec - Jernejčkov, Anton Kumše - Gostiša, Fran Šuštaršič - Žerovcev, Anton Šuštaršič - Primožev in Jože Tehovnik. Proti koncu leta 1941 naj bi se jim priključila še Tone Škraba in Franc Jankovič. Po njegovi zadnji izjavi (12. 10. 1989) je TOOF v začetku imel naslednje člane: Anton Šušteršič (sekretar), Janez Mavec, Anton Kumše, Johan Mavec in Franc Jankovič; v maju 1942 izvoljeni TOOF so sestavljali Janez Mavec (sekretar), Anton Kumše, Franc Šuštaršič, Johan Mavec, Jože Tehovnik in Anton Škraba. Toda Kumšetova kot sekretarja navaja Antona Kumšeta - Gostišo, kot odbornike pa Janeza Mavca, Johana Mavca, Franca Šuštaršiča - Žerovcevega in Antona Šuštaršiča - Primoževega (ne pa Tehovnika, Škrabe in Jankoviča). Dejstvo, da oba med odbor- niki navajata Franca Šuštaršiča, ki je bil izvoljen šele maja 1942, nekako potrjuje, da so odbor, ki so ga Italijani po ofenzivi julija v celoti postrelili, res izvolili v maju 1942.

TOOF Brest naj bi po Škrabovem mnenju nastal že »nekako avgusta«, po trdi- tvi Kumšetove pa v septembru 1941; izvoljen pa je bil maja 1942. Oba kot sekretarja navajata Jožeta Permeta, kot odbornike pa Jožeta Požarja, Slavka Peršina in Franca Modica. Škraba poleg njih našteva še Ivana Šviglja in Jožeta Šuštaršiča, Kumšetova pa

³⁰³ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 10; isti, pisna izjava 12. 10. 1989; A. Kumše, *NOB*, o.c., str. 30 sl.; ista, *Pripoved* o.c., str. 14; M. Božič - Branko, o.c.

³⁰⁴ M. Škraba, o.c., str. 10; isti, pisna izjava z 12. 10. 1989; A. Kumše, o.c., str. 29 sl.; ista, *Pripoved*, str.

Jožeta Preka, Janeza Kumšeta in Antona Šuštaršiča. Julija 1942 so Italijani postrelili vse odbornike, ki jih omenja Škraba, razen sekretarja Permeta.³⁰⁵

Podobno kakor povsod drugje so se tudi TOOF v podkrimskih vaseh vključili in izvrševanje nalog OF in narodnoosvobodilnega gibanja. Razširjali so propagandno literaturo, pridobivali nove pristaše, seznanjali prebivalstvo z NOB, uspehi partizanov in zaveznikov ter krepili njihovo pripadnost OF. Pospeševali so zbiranje orožja, streliva in vojaške opreme. Zbirali so denar za OF, za posojilo svobode in pobirali narodni davek. Za potrebe partizanskih enot na svojem območju so zbirali hrano, oblačila in obutev pa tudi obveze. Za vse to so postavljali zaupnike in določali javke. Mokrška četa je bila tesno povezana z OF v Iški vasi, kjer so partizani ponavadi poiskali Janeza Japlja ali Janeza Šteblaja. Tu je mladina zbrala toliko orožja, da so bili oktobra vsi borci oboroženi – bilo jih je okoli 60. Tabor na Mokrcu so oskrbovale bližnje vasi, tudi vasi pod Krimom. Ranjene ali bolne partizane so prevzemali v oskrbo kmetje v okoliških vaseh, ki so bili aktivisti OF. Za šolski tabor v Zali so orožje, hrano in oblačila pri-skrbele predvsem barjanske vasi. Lastnik iškega mlina je veliko moke poslal v tabor in je zanj pekel tudi kruh.³⁰⁶ Sodelovali so tudi kot zveza za preskrbovalni kanal, po katerem so potovali hrana, oblačila, sanitetni material itd. iz Ljubljane v partizane po železnici. Tako so tudi neposredno pred veliko italijansko ofenzivo julija 1942 aktivisti podkrimskih vasi pri Verdu raztovarjali nekaj vagonov take pošiljke iz Ljubljane in vse odnesli proti Krimu. Večino tega materiala so nato med ofenzivo odkrili Italijani in ga zasegli.³⁰⁷ Zbirali so tudi podatke o okupatorju in domačih nasprotnikih narodno-osvobodilnega boja, prenašali obveščevalna sporočila partizanom, opravljali kurirske posle, bili v več ali manj rednih zvezah z rajonskim odborom OF Barje in skrbeli za zveze nasploh. TOOF so postali množična baza narodnoosvobodilnega gibanja in boja ter trdno zaledje za oskrbovanje in obnavljanje partizanskih enot. Posebej so prav v povezavi s tem skrbeli za organiziranje vaške oziroma Narodne zaščite.

Vzporedno s širjenjem in krepitvijo narodnoosvobodilnega gibanja se je znotraj OF začela v podkrimskih vaseh uveljavljati tudi Narodna zaščita (NZ), ki je bila ena izmed značilnih oblik boja slovenskega ljudstva proti okupatorju. NZ se je najprej pojavila v tovarni Saturnus v Ljubljani. Prvo pobudo za vzpostavitev NZ kot posebne polvojaške organizacije po vsej Sloveniji je dal CK KPS v septembru 1941, 17. oktobra pa sta IOOF in glavno poveljstvo (GP) izdala odlok o ustanovitvi NZ v okviru OF

³⁰⁵ M. Škraba, o.c., str. 7 sl.; isti, pisna izjava 12. 10. 1989; A. Kumše, o.c., str. 31; ista, *Pripoved*, str. 15. Škraba pri v maju izvoljenem TOOF namesto Permeta navaja Janeza Kumšeta, sekretar pa je bil Franc Modic.

³⁰⁶ S. Semič - Daki, *Najboljši so padli I*, str. 39, 59, 78, 82.

³⁰⁷ Ustna izjava Janeza Japlja avtorju.

in jo kot sestavni del oboroženih sil podredila GP.³⁰⁸ Njena temeljna naloga je bila obramba slovenskega naroda pred okupatorjevim nasiljem (npr. izseljevanjem), a neposredna dejavnost je bila zelo raznovrstna.³⁰⁹ V začetku je bila prva naloga NZ varovati prebivalstvo kraja pred okupatorjevim nasiljem, ki se je prvič zaostri ravno v septembru 1941. Kmalu so se njene naloge razširile. NZ je bila dolžna vsestransko pomagati partizanski vojski, sodelovati v njenih akcijah, rušiti prometne poti in napeljave, opravljati obveščevalno službo, varovati prebivalce kraja tudi pred izdajalci in ovaduhi ter roparji in tatovi, opravljati kurirske posle, varovati funkcionarje na poti itd. NZ pa je bila tudi vir žive sile partizanskih čet, čeprav v letu 1941 še ni bilo večje agitacije za odhod v partizane.

Po odloku o NZ se je začela NZ množično razvijati tudi v podkrimskih vaseh. Eden prvih njenih organizatorjev v podkrimskih vaseh je bil Jože Podržaj, ki je bil po partijski liniji že v Tobačni tovarni odgovoren za vojaške zadeve in zadolžen za organizacijo zaščite. Načeloval je NZ v barjanskem rajonu. Ob njem moramo kot organizatorja NZ poudariti tudi Jožeta Mazovca - Tineta Dolgana, politična voditelja pa sta bila M. Škraba in Janez Japelj. Po neki vesti je pod vodstvom Škrabe, Podržaja in Japlja že septembra delovala vaška zaščita, predhodna oblika NZ, v Črni vasi in Iški vasi.³¹⁰ Od oktobra 1941 do februarja 1942 je bila NZ vzpostavljena in organizirana v večini največjih podkrimskih vasi (Iški vasi, Mateni, Brestu, Vrbljenah, Strahomeru, Tomišlju, Iški, vsekakor tudi Igu).

V Iški vasi, kjer je bila NZ zelo dejavna in je že oktobra štela za dve desetini mož, so bili njeni najvidnejši člani Janez in Jože Japelj, Tone Župec - Klančarjev, ki ga je po osvoboditvi slučajno ustrelil soborec, Alojz in Franc Podržaj, Alojz in Jože Škulj, Franc Štembalj, Franc in Janez Intihar, Alojz Škraba, Tone Rupert, ki je posebej odgovarjal za obveščevalno službo, Pavel Petrovčič, Tone Župec - Štefanov, ki je bil prva žrtev italijanskega nasilja 18. 3. 1942, Tone Cimperman, Martin Žagar - Malnarjev in Ivan Žagar - Prodarnarjev; po Jožetu Podržaju je njen vodja postal Franc Mencej, vojni uradnik starojugoslovanske vojske.

V Mateni je bil komandir NZ Jakob Podlipec, zelo dejavni člani pa Ivan Furlan, Ivan Kramar in Franc Uršič, ki je nato umrl v internaciji. V Vrbljenah je bil prvi komandir NZ Karel Kumše, sodelovali pa so še Anton Kumše, Ivan Lesica, Franc Lesica

³⁰⁸ Zbornik VI/1, dok. št. 48; M. Mikuž, *NOB I*, str. 202; D. Bravničar, O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja II*, 1961, str. 53 sl. Nastanek in razvoj narodne zaščite v Sloveniji do prehoda v odsek za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, referat na zborovanju o zaščiti NOB slovenskega naroda v Ljubljani 1976, v *Zaščita narodnoosvobodilnega boja*, Ljubljana 1979.

³⁰⁹ *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, str. 756; J. Komar, Narodna zaščita – naša zaledna vojska, *Delo* – 1961 april 24.

³¹⁰ J. Kramar, o.c., str. 70.

in Ivan Grebenc. V Strahomeru je NZ vodil Jože Modic, ki ga je nato zamenjal Alojz Susman (že v maju), v tej vasi je bil dejaven tudi Karel Kumše. V Iški je bil komandir NZ Franc Mazi, ob njem sta bila zelo aktivna Janez Mazi in Franc Žagar. V Brestu in Tomišlju je obstajala NZ in bila tudi aktivna, vendar njenih članov ne poznamo, verjetno so to bili vsi tamkajšnji aktivisti OF.³¹¹ Na Igu so bili prvi člani NZ Jule Škraba, Martin in Franc Naglič ter Ivan Železnikar.³¹²

Vsi člani NZ so zaprisegli. Zaprisego so po vaseh pripravili člani rajonskega vodstva OF. V podkrimskih vaseh je prva prisegla NZ v Iški vasi. Po izjavi Janeza Japlja, ki je opravil svečani akt zaprisege kot član rajonskega odbora OF Barje, so pripadniki prisegli ali konec leta 1941 ali celo v začetku 1942 v Župčevem (Štefanovem) hlevu.³¹³ Toda Jože Podržaj trdi, da je bila zaprisega zaščitnikov že septembra v hlevu Antona Žagarja, pri Podlipčevih – kar ne drži, ker je bila zaprisega najprej pri Antonu Župcu – in da je bilo tam okoli 16 mož.³¹⁴ Tej prisegi so nato sledile še zaprisege članov NZ po drugih vaseh (najprej Vrbljene itd.). Zdi se, da so člani NZ zaprisegali šele po pravilniku o NZ, ki ga je glavno poveljstvo izdalo 24. januarja 1942 (z dodatnim tolmačenjem 23. aprila 1942).³¹⁵

NZ v podkrimskih vaseh je kot sestavni del OF od vsega začetka opravljala naloge, ki jih je pred njo postavljalo narodnoosvobodilno gibanje. Člani NZ so zbirali hrano in orožje za partizane, sami so bili tudi dobro oboroženi in so imeli celo več puškomitraljezov. Nekateri so orožje hranili doma, drugi v skupnem skladišču. Že v oktobru je NZ iz Iške vasi v skladu s svojimi dolžnostmi uvedla nočno patroljno službo in dnevno opazovalnico. Temu so nato sledili tudi po drugih vaseh.³¹⁶ Patrolje dveh mož so se redno menjavale. Nadzirale so območje od Iške vasi do Strahomera, pa do Kota in Staj ter do Škrilja, kjer so se povezovali s tamkajšnjo NZ. Imeli so redne zveze s četo na Mokrcu in s šolskim taborom v Iški (v Zali), partizane so obveščali o premikih sovražnika in zbiranju njegovih vojaških sil. NZ je spremljala nove borce prek svojega ozemlja v partizansko četo ali šolski tabor. Ilegalna pot v Molniško in Mokrško četo ter v Krimski bataljon je potekala iz Ljubljane po Ižanski cesti ali od

³¹¹ O Narodni zaščiti v podkrimskih vaseh glej R. Traven, NZ na področju Barja pri Ljubljani (po izjavi Jožeta Podržaja), v *IZDG*; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 7–12; A. Kumše, *NOB*, o.c., str. 31.

³¹² Izjava Franca Škrabe - Frenka z Iga.

³¹³ Ustna izjava Janeza Japlja piscu; podobno trdi tudi Franc Intihar – glej izjavo v KOZ SZDL Vič-Rudnik.

³¹⁴ R. Traven, o.c.; V pisni izjavi Matija Škraba 31. 10. 1989 pritrjuje mnenju Jožeta Podržaja, toda hkrati pravi, da je bila v Iški vasi zaprisega NZ v hlevu Martina Žagarja - Podlipca; zaprisego je izvršil Franc Podlipec st. z Ižanske ceste.

³¹⁵ D. Bravničar, o.c.

³¹⁶ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 7 sl., 8 sl.

šole na Barju po barjanskih poljanah ali med Igom in Pijavo Gorico ali prek Tomišlja, kjer je bila organizirana, kakor že vemo, javka pri Brancljevih in Stanku Anzelcu.³¹⁷ Zaščitniki so izvedli tudi številne druge akcije. Rušili so telefonske napeljave na Barju in v podkrimskih vaseh ter uničili transformator med Mateno in Vrbljenem. Ko je decembra 1941 Ivan Jevc - Čufi s spremljevalcem Alojzom Musarjem z rešilcem pripeljal v ljubljanski bolnici zbran sanitetni material, so ga prevzeli zaščitniki iz Iške vasi, ki jih je vodil Janez Japelj, in ga posredovali partizanom.

Ob ustrelitvi poveljnika Krimskega bataljona poročnika Ljuba Šerčerja in njegovih petih borcev je član CK KPS in sekretar OOOOF Ljubljana 21. decembra 1941 naročil rajonskemu sekretarju M. Škrabi, naj organizira skupino, ki bi tega dne zvečer postavila zasedo pri strelišču na Dolenjski cesti v Ljubljani, kjer so predvidevali, da bodo Italijani izvršili smrtno kazen. Naloge zaščitniki niso mogli opraviti, ker je bilo strelišče zelo zastraženo. Šerčerja in soborce pa so ustrelili, kakor že vemo, 22. decembra 1941 zjutraj v kamnolomu v Rantah med Tomišljem in Vrbljenem.³¹⁸ O ustrelitvi je rajonskega sekretarja obvestil rajonski kurir Anton Kraljič iz Strahomera. Janez Japelj je po izjavi Antona Ruperta, verjetno na pobudo M. Škrabe, kot odgovor na ta okupatorjev zločin zadolžil člane NZ svoje vasi, naj okrasijo kraj ustrelitve. V hiši Janeza Kramarja v Iški vasi so spletli šest vencev, pripravili gesla in zastavo ter v noči na 24. december nalogo res opravili. Akcijo je z oboroženimi člani NZ zaščitil Jože Podržaj.³¹⁹

Dejavnosti in pomena NZ se je okupator zavedal že v oktobrski ofenzivi proti Krimskemu bataljonu. Poveljnik divizije sardinskih grenadirjev general Taddeo Orlando je v svojem poročilu poročal poveljstvu 11. armadnega zbora tudi naslednje:

»... zlasti kmetje, ki so zbrani v Vaški zaščiti in ki so prisegli osvobodilni fronti, nudijo upornikom zatočišče, jih oskrbujejo z živili, orožjem in razstrelivom, sodelujejo pri napadih in streljajo na naše moštvo iz svojih hiš ter obveščajo takoj upornike o prihodu naših čet ...«

Del tega je vsekakor veljalo tudi za NZ v podkrimskih vaseh. Do prvih mesecev leta 1942 se je narodnoosvobodilno gibanje v večini podkrimskih vasi že krepko utrdilo. OF je do tedaj skoraj povsod dobila forumsko organiziranost v TOOF in dobro urejene, oborožene in zaprisežene vaške enote NZ; hkrati je v svoje vrste pritegnila velik del prebivalstva, ki je bilo pod vplivom klerikalne stranke, a se je opredeljevalo za narodnoosvobodilno gibanje. Nikakor ne smemo pozabiti, da so v posameznih

³¹⁷ R. Traven, o.c., J. Kramar, o.c., str. 223 sl.

³¹⁸ M. Škraba, Šest vencev, Iz kronike Iške vasi, *Naša komuna*, 1980 dec. 22.; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 255, op. 8.

³¹⁹ M. Škraba, dopis M. Rutarju – 1987 dec. 23.; isti, Šest vencev, o.c.; R. Traven, o.c.; A. Kumše, o.c.; ista, *Pripoved*, str. 22.; J. Kramar, o.c., str. 257.

vaseh poleg še neopredeljenih obstajali kar številni OF in narodnoosvobodilnemu gibanju nasprotni ljudje. Idejni nosilci in poznejši vodilni poveljniški kadri lokalnih vaških straž niso nastali čez noč v času po maju 1942 oziroma v času velike italijanske ofenzive. Ta pripravljalna stopnja narodnoosvobodilnemu gibanju nasprotnih sil je tudi v podkrimskih vaseh rasla od tistega trenutka dalje, ko so se vodstvo SLS in predstavniki drugih strank odločili za politiko sodelovanja z okupatorjem, medtem ko je šla Osvobodilna fronta v oborožen odpor in boj proti njemu. O tem zgovorno govori dogodek, ki ga opisuje Matija Škraba. V novembru 1941 je namreč srečal tomišelskega župnika J. Murna na Ižanski cesti. Ker sta se poznala, je Škraba z njim navezal pogovor o lojalnosti oziroma sodelovanju z OF. Župnik je pri tem sprva molčal, nato pa nenadzorovano izbruhnil in dejal, da ga je OF obsodila na smrt in se hitro oddaljil od začudenega rajonskega sekretarja.³²⁰ Podobno so sodelovanje z OF zavrnilo tudi mnogi izmed do tedaj prevladujočega klerikalno usmerjenega prebivalstva (pripadniki Slovenskih fantov in deklet ter prosvetnih društev, predstavniki SLS na vasi in že obstoječi pripadniki Slovenske legije), ki so jih aktivisti OF skušali pridobiti za narodnoosvobodilno gibanje.

³²⁰ KOZ SZDL Vič-Rudnik, M. Škraba, Kronološko opisovanje.

POLET NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA V PRVI POLOVICI LETA 1942

PORAST PARTIZANSTVA NA OBMOČJU PODKRIMSKIH VASI

Po zlomu Krimskega bataljona, katerega nevarnost za okupatorja je dobro presodil general Robotti, je z dotokom novih borcev, predvsem iz Ljubljane, ki so prihajali po kanalih prek izanskega ozemlja, do začetka leta 1942 na krimsko-mokrškem območju zrasla nova partizanska enota. Takoj prve dni leta 1942 je bil ustanovljen nov bataljon, ki je nosil ime po L. Šercerju. Njegov zimski tabor je bil na Kožljeku. Prva večja akcija novega bataljona je bil napad na železniško postajo Verd. Nanj so Italijani v začetku februarja takoj odgovorili z napadom na bataljon, ki se je moral umakniti v Loško dolino. Tu se je bataljon iz taktičnih potreb razdelil. Prva polovica (1. in 2. četa) pod poveljstvom S. Semiča - Dakija se je pomaknila na Račno goro in nato na Travno goro. Druga polovica (3. in 4. četa), ki jo je vodil Bojan Polak - Stjenka s političnim komisarjem Antejem Novakom se je vrnila na območje Mokrcia in Krvavih peči ter se utaborila v gozdni koči na Mokrcu. Toda tudi tu ni mirovala dolgo.

Italijanski okupator je takrat namreč na vse akcije OF in partizanskih enot naglo odgovarjal s političnimi in vojaškimi protiukrepi. Ker je oktobrska ofenziva proti Krimskemu bataljonu pokazala premajhno učinkovitost civilne oblasti v boju proti uporu slovenskega ljudstva, je Mussolini na pobude vojaškega poveljstva v Ljubljanski pokrajini 19. januarja 1942 s posebnim odlokom Italiji priključeno Ljubljansko pokrajino razglasil za operacijsko ozemlje. S tem je skrb za javni red in njegovo obrambo prešla na vojaško oblast. Robotti se je s svojim štabom iz Planine v marcu 1942 preselil v Ljubljano in v povezavi z zgornjim odlokom dobil zelo široka pooblastila.³²¹ S to spremembo lahko povezujemo tudi zamenjavo generala Ambrosia z generalom Mariom Roatto na poveljstvu 2. armade, pod katerega je spadalo ozemlje Ljubljanske pokrajine, Dalmacije in prefektura na Reki, kar se je zgodilo 25. januarja 1942. Kmalu za tem so

³²¹ IZDG F 660/IV/1 – *Decreto del Duce* »... La difesa dell'ordine pubblico è affidato all'Autorità Militare ... La modalità di impiego delle forze militari nella difesa dell'ordine pubblico sono di esclusiva competenza della Autorità Militare.«; M. Luštek, *Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani, v Ljubljana v ilegali*, str. 486; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 84 sl.

sledili še drugi okupatorjevi ukrepi proti OF. Ljubljano so po 22. februarju obdali z žično ograjo in številnimi bunkerji, v njej uvedli policijsko uro in začeli z racijami, ki so na tisoče ljudi vodile v internacijo, na sodišča, v ječe in na morišče. 19. marca so italijanske vojaške oblasti pozvale vse bivše jugoslovanske vojne osebe, naj se javijo, in jih internirale. Tudi v podkrimskih vaseh so poklicali bivše jugoslovanske oficirje, naj se javijo na karabinjerski postaji na Trneku na Igu. Večina je res prišla in so jih odpeljali v Ljubljano, od tam pa v taborišče v Padovi.³²² Med zadnjimi tovrstnimi ukrepi moramo omeniti še odlok o streljanju talcev 24. aprila; že nekaj dni pozneje so vojaške oblasti res ustrelile prvih šest talcev iz Radohove vasi.³²³ Poveljstvo 11. armadnega zbora je med tem časom v februarju pripravilo osnutek strateškega operativnega načrta za nastope proti narodnoosvobodilnemu gibanju, ki je postopoma dobival končno vsebino. Značilnosti načrta s simboličnim nazivom »Primavera« (Pomlad) so bile: v novi situaciji splošnega odpora slovenskega ljudstva, ko italijansko oblast ogrožajo OF in partizanske enote, je nujno zbrati italijanske vojaške sile v manjše število obrambe sposobnih postojank; usposobiti je treba dobro oborožene premične udarne skupine za delovanje v prostoru med postojankami; z ofenzivnimi sunki uničevati živo silo partizanskih enot in z nasiljem streti odpor slovenskega ljudstva.³²⁴

V povezavi z novo strategijo so vojaške oblasti s svojimi odločnimi nastopi odgovarjale na vsak nastop partizanov in jih povezoval z vedno strožjimi represivnimi ukrepi tudi proti civilnemu prebivalstvu. Na udar je prišel tudi polbataljon L. Šercerja na Mokrcu, katerega tabor je izdal grenadir Bruno Busatto, ki se je za krajši čas priključil partizanom (v tabor je prišel z Mirkom Bračičem, ko se je ta vračal iz bolnišnice v enoto).³²⁵ Že 14. marca je general Robotti v dopisu visokemu komisarju Grazioliju sporočil, da je poveljnik 2. armade general Roatta ukazal ofenzivne nastope proti partizanskim središčem in očiščevalne akcije na življenjsko pomembnih središčih uporniškega gibanja. Taka ofenziva naj bi poleg drugih zajela tudi območje Mokrc in Krima in med kraji očiščevalne akcije tudi Studenec - Ig. Prosil je visokega komisarja, naj po svojem razmisleku še sporoči kraje, ki bi jih bilo treba vključiti v akcijo.³²⁶ Dan pozneje je general Roatta telegrafsko sporočil poveljstvu 11. armadnega

³²² V zvezi s tem je poveljstvo karabinjerjev ukazalo svoji nižji enoti, naj aretira Feliksa Blaznika, Ivana Černeta, Antona Debeveca, Antona Intiharja z Iga, Ivana Kramarja in Alojza Škrjanca iz Matene, Ivana Kocjana iz Staj, Franca Kraljiča iz Bresta, Stanka Tancka iz Vrbljen ter Alojza Snoja in Alojza Tehovnika iz Tomišlja, ki se niso javili na poziv.

³²³ Zbornik VI/2, št. 164.

³²⁴ IZDG F 660 – 1942 febr. 5; Zbornik VI/2, št 139; prim. še IZDG F 661/IV/ 2 – 1942 marec 14 in 15.

³²⁵ KOZ SZDL Vič-Rudnik – Jože Brancelj, *Organizirano delo za NOG od 1941 in dalje*; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 307, 308, op. 3 in 4.

³²⁶ IZDG F 661/IV/2 – marec 14.; tak načrt je že 5. marca predlagal poveljnik divizije sardinskih grenadirjev na zahtevo Robottija z dne 2. marca 1942, prav tam; glej še predlog operativnega urada 11.

zboru naslednji ukaz: ker so partizani 13. marca pri Višnji Gori napadli dva avtomobila generala Alessandra Oxilia, šefa italijanske vojne misije v Zagrebu, Duce zapoveduje takojšnja akcija in eksemplarične represivne mere; ukrepi iz Ljubljane naj se podobno izvršijo tudi v drugih večjih središčih Ljubljanske pokrajine.³²⁷

Italijanske operacije so se začele 16. marca. Z velikimi silami (1. grenadirski polk, 4. bataljon črnih sracij in še nekaj drugih enot) so obkolili območje Mokrcu. Dva dni pozneje so iz večih smeri prodirali proti partizanskemu taboru; pri tem so požgali gozdarsko kočo in žago na Žagi ter uničili vsa poslopja razen cerkve na Kureščku. Toda polbataljon se je brez večjih izgub prebil skozi italijanski obroč in se umaknil proti Iški, se prek Kozlovih sten spustil v dolino Zale in šel prek Bloške planote na Travno goro. Potem ko so se partizani prebili iz obroča na Mokrcu, so italijanske čete po Robottijevi strategiji iz jeze in maščevanja odšle v represivni pohod proti vasem Golo, Škrilje, kjer so ubili 20-letnega Glavanovega sina, Zapotok, Krvavo peč, Visoko in drugim. Ropali so po vaseh, požgali Golo in Škrilje, požigali v vaseh Visoko, Zapotok, Krvava peč, Ustje, Suša, Osredok in Rogatec. Aretirali so vse moške, tudi župnika na Kureščku, in jih odpeljali v ljubljanske zapore. Vse, ki jih niso izpustili, so odpeljali v taborišče Gonars. Prebivalci požganih vasi so morali streho in zatočišče poiskati na Igu, v Iški Loki in Mateni.³²⁸ Na Travni gori je medtem dr. Aleš Bebler, član pokrajinskega poveljstva za Ljubljansko pokrajino, ki je tik pred ofenzivo prišel na Mokre, ponovno združil oba polbataljona.³²⁹ Poveljnik bataljona L. Šercerja je postal Mirko Bračič - Miran Bradač, politični komisar pa Janez Hribar - Tone Pogačnik.³³⁰

Po reorganizaciji bataljona je pokrajinsko vodstvo poslalo posamezne čete na razna območja tudi z mobilizacijsko nalogo. Bebler je ustanovil tudi posebno letečo udarno skupino, ki je bila neposredno podrejena pokrajinskemu vodstvu. Vodil jo je Daki, odšla pa je proti Mokrcu in Barju, kjer naj bi ustvarjala videz, da je tam še

armadnega zbora štabu tega zbora z dne 7. marca, po katerem bi celotna akcija trajala od sredine marca še tja v april, prav tam.

³²⁷ IZDG F 661 /IV/2 -1942 marec 15. in 16.; glej T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 295.

³²⁸ Zbornik VI/2, št. 149; IZDG F 670/II - 1942 marec 19. in 25.; J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, o.c., str. 51-54; F. Strle, *Tomšičeva brigada II*, o.c., str. 248; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 39 in 41: že 1. marca 1942 je poveljstvo 2. armade v povezavi z novim kurzom v Ljubljanski pokrajini, ki ga predvideva ob operacijah italijanske vojske proti partizanom, vključilo tudi represivne akcije proti civilnemu prebivalstvu; glej poročilo generala Orlanda, IZDG F 660/1/5 - 1942 marec 19.

³²⁹ GP je že februarja imenovalo pokrajinsko poveljstvo za Ljubljansko pokrajino z Alešem Beblerjem in Ivanom Jakičem - Jerinom. Beblerja sta iz Ljubljane prek Iške na Mokrec vodila Jože Podržaj - Šimnov in Alojz Škraba - Silni iz Iške vasi, ki sta se tudi udeležila bojev na Mokrcu 18. marca.

³³⁰ Za vojaške dogodke glej M. Mikuž, *NOBI*, o.c., str. 355 sl.; Z. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, o.c., str. 236; S. Semič - Daki, *Najboljši so padli I*, o.c., str. 195 sl.; S. Petelin - Vojko, *Krajevna skupnost*, o.c., str. 87 sl.; M. Guček, Šercerjeva brigada, o.c., str. 22 sl.; F. Strle, *Tomšičeva brigada II*, o.c., str. 228-232.

vedno močna partizanska enota, dvigala moralo v neposrednem zaledju v žične ovire zaprte Ljubljane, z manjšimi napadi vznemirjala sovražnika, zbirala orožje, skrbela za zveze in privlačila nove borce.³³¹ Leteča patrolja je na začetku štela le 12 mož in imela tabor na Mačkovcu, vendar se ni zadrževala na njem, temveč je neprestano napadala in bila veliko med ljudmi. Ustvarjala si je svoje javke, zaupnike in obveščevalce. Zelo pogosto se je ustavljala pri Alojzu Volku v Iški pod Zavrhom ter v Šalovem mlinu (Jože Šuštaršič) in pri Žagarjevem mlinu v Iški vasi. Kurirske zveze z dr. Beblerjem in 1. četo Šercerjevega bataljona na Travni gori je opravljal Alojz Ambrožič iz Podkrajja. Borci Dakijeve Leteče patrolje so vsepovsod utrjevali narodnoosvobodilno gibanje, širili OF in pritegovali novince v partizane. Ob neprestanih premikih že od začetka aprila so ponovno prodrli vse do Škofljice in Rudnika pred Ljubljano. 4. aprila so se z Italijani spopadli pri Tlakah in Malem vrhu, nekaj dni pozneje so pretrgali telefonsko zvezo Ljubljana–Grosuplje. Ko so Italijani s številnimi zasedami zaprli vse poti okoli Iga in na Barju, se je Leteča patrolja s svojimi akcijami začasno preusmerila na območje Velikih Lašč in Mačkovca. Ko se je okoli sredine aprila Leteča patrolja vrnila na krimsko območje, je nadaljevala z napadalnimi akcijami. Ker se je število borcev zelo povečalo, so delovali v treh skupinah, ki so jih vodili Daki, Jože Kamnikar - Arti in Zdravko Prebil - Abi. 16. in 17. aprila so napadli bunker pri gostilni Javornik v Škofljici, se spopadli z Italijani blizu gradiča Lisičje in z zasedami nadlegovali italijanske premike na cesti Pijava Gorica–Turjak. V povezavi z obveščevalno službo OF je Dakijeva skupina v tem času usmrtila tudi nekaj ovaduhov, ki so služili okupatorju in ogrožali delo aktivistov OF. Zbrali so tudi veliko orožja, še posebej na ozemlju podkrimskih vasi, in ga spravljali v območju tabora na Mačkovcu.³³²

Na območje Krima in Mokrcra se je po sredini aprila premaknil tudi Šercerjev bataljon, ki se je s prihajanjem tamkajšnjih prostovoljcev celo povečal.³³³ Stanje, kakršno je bilo na območju podkrimskih vasi proti koncu aprila, je plastično orisal Vito Guariglia, poveljnik karabinerjev znotraj divizije sardinskih grenadirjev v poročilu 11. armadnemu zboru. Zapisal je, da so italijanske hajke sicer razpršile partizanske čete južno od Krima, a so se te zopet obnovile na istem območju. Prav to je jasno pokazalo, da med prebivalstvom obstaja revolucionarna organizacija, kar omogoča obstoj in dejavnost banditov. Dobavljala jim je nove mobilizirance, jih oskrbovala z živežem, orožjem in strelivom, jih obvarovala s svojim molkom in neprestanim obveščanjem vsake policijske akcije, ki bi jih lahko presenetila.³³⁴ Povečana partizanska dejavnost v

³³¹ M. Mikuž, *NOB I*, o.c., str. 360 sl.; Z. Klanjšček, *NOV na Slovenskem*, o.c., str. 236 sl.; F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 238 sl.

³³² Z. Klanjšček, *NOV na Slovenskem*, str. 236 sl.; F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 233–255.

³³³ M. Mikuž, *NOB I*, o.c., str. 362.

³³⁴ IZDG F 689/1/1 – J 942 april 20.

neposredni bližini Ljubljane in napadi proti predmestjem so zelo vznemirjali italijanske vojaške oblasti. Predvidevali so namreč možnost partizanskega napada na samo Ljubljano in hkratnega masovnega upora v mestu samem. V zvezi s tem je poveljnik 11. armadnega zbora general Robotti ukazal, naj se pripravi tozadevni vojaški načrt za obrambo.³³⁵ Naj je to bila resnična misel in strah ali pa so vojaške oblasti zavestno ustvarjale tako vzdušje, dejstvo je verjetno bilo, da so vrhovi italijanske vojaške oblasti v Ljubljanski pokrajini hotele tudi to izrabiti za izvajanje predvidenih oblik nasilja nad slovenskim ljudstvom.

Med tem sta se sredi marca v Ljubljano iz Vrhovnega štaba (VŠ) NOV in POJ vrnila Edvard Kardelj in Ivan Maček - Matija, ki je takoj postal politkomisar Glavnega poveljstva. Po njenem prihodu so vodstveni organi OF začeli intenzivno pripravljati ofenzivo narodnoosvobodilne vojske, ki naj bi pripeljala do nastanka osvobojenega ozemlja. Za začetek ofenzive so določili 15. maj 1942. V povezavi z ofenzivnim načrtom in naraščajočim številom partizanskih borcev, ki so začeli prihajati tudi iz podkrimskih vasi, je v aprilu prišlo do preureditve partizanske vojske. S posebno uredbo so 30. marca določili, naj se ustanovijo štiri skupine odredov, ki bi povezale 13 novoustanovljenih odredov. Nekaj dni kasneje je GP izdalo ukaz o imenovanju poveljniškega kadra. Skupine odredov naj bi povezale doslej nepovezane partizanske enote, da bi bile bolj sposobne za izvrševanje ofenzivnih načrtov narodnoosvobodilnega gibanja. Ob neprestanem boju s sovražnikom je preurejanje le postopoma napredovalo, vendar do vseh predvidenih odredov in do 4. skupine odredov ni nikdar prišlo. Za ozemlje podkrimskih vasi je bila v naslednjih nekaj mesecev posebej pomembna 3. skupina odredov, katere poveljnik je postal Mirko Bračič - Bradač, njegov namestnik Ivan Jakič - Štefan Koren, politični komisar pa dr. Aleš Bebler - Anton Hartman (pozneje Ante Novak).³³⁶ Štab 3. skupine odredov je z ukazom 24. aprila ustanovil najprej Dolenjski odred in pet dni kasneje še Notranjski odred (NO), ki je nastal iz Šercerjevega bataljona, v njej je bil tudi Belokranjski odred. V NO je bilo konec aprila troje bataljonov, a kmalu zatem še četrti; prvi bataljon je bil bataljon L. Šercerja. Poveljnik NO je bil Bojan Polak - Stjenka, politični komisar Janez Hribar - Pogačnik, 1. bataljona pa Tone Vidmar - Luka Suhadolc, politični komisar pa Fric Novak.³³⁷

Preureditev je zajela tudi Dakijevo Letečo udarno patruljo. Na povelje štaba 3. skupine odredov, ki mu je bila neposredno podrejena, se je najprej (24. 4.) preimenovala

³³⁵ 13a »... lo studio per l'applicazione dei provvedimenti di difesa per la città in base al seguente supporto: attacco in forze dei partigiani contro Lubiana e contemporanea insurrezione degli elementi comunisti all'interno della città (5° Colonna)« - IZDG F 162/I - 1942 maj 10., v konvolutu *Coperta per gli atti del carteggio.*

³³⁶ Z. Klanjšček, *NOV na Slovenskem*, o.c., str. 239–242.

³³⁷ *Zbornik VI/2*, št. 67; M. Guček, o.c., str. 22 sl.

v Proletarsko udarno patroljo, pred koncem aprila (29. 4.) pa v Proletarsko udarno četo, katere moštvo so iz prostovoljcev vseh čet odredov še posebej odbrali. Četa je bila urejena šele okoli 11. maja in je takrat imela skoraj sto dobro oboroženih in tudi vojaško zelo izurjenih partizanov.³³⁸ V njej so bili tudi borci z Barja in iz podkrimskih vasi.

Do konca aprila je GP dokončalo priprave svojega operativnega načrta, katerega cilj je bila pridobitev osvobojenega ozemlja. Do srede maja pa, ko naj bi se začela ofenziva, naj bi vse skupine odredov dokončale svoje priprave. Slovenska partizanska vojska, ki je konec marca štela okoli 700 mož, od tega okoli 400 v Ljubljanski pokrajini, je do sredine maja zrastle na več kakor 2500 mož.³³⁹ V maju so partizanske enote odšle v splošno ofenzivo in v nekaj tednih so močno porasle čete osvobodile velik del Ljubljanske pokrajine in prodrle celo do predmestij Ljubljane.

VKLJUČEVANJE PODKRIMSKIH VASI V NARODNOOSVOBODILNI BOJ

Na krimsko-mokrškem območju so od začetka januarja 1942 z redkimi krajšimi presledki neprestano operirale partizanske enote. Vasi na tem območju so se, kakor smo spoznali, v precejšnji meri vključile v narodnoosvobodilno gibanje. V mnogih vaseh so že delovali TOOF, ali pa, kjer teh še ni bilo, zaupniki in aktivisti. Do sredine maja je proces nastajanja TOOF dosegel vrhunec. IOOF je že 30. decembra 1941 v *Slovenskem poročevalcu* objavil navodila za delovanje TOOF. Najpomembnejše njihove naloge v času pripravljajoče pomladne partizanske ofenzive naj bi bile:

1. pospeševati, tj. z vsemi silami podpirati oboroženi boj partizanov proti okupatorju,
2. pomagati odkrivati in uničevati domače ovaduhe in izdajalce,
3. boriti se proti peti koloni,
4. nadzirati nezanesljive ljudi, ki bi lahko škodovali boju proti okupatorju.³⁴⁰

Z izvajanjem teh nalog naj bi se krepila tudi narodna enotnost in borbenost ter utrjevalo tovarištvo, kar je bilo še kako pomembno za boj slovenskega naroda proti močnejšemu okupatorju. Skoraj stalna prisotnost partizanov na območju pa je tako rekoč silila podkrimske vasi v oskrbovalne akcije.

V mesecih do maja 1942 so ob splošnem razvoju razmer aktivisti močno povečali število pripadnikov, simpatizerjev in podpornikov OF. Kot primer naj navedemo sedanjo KS Iška vas. Od začetka leta 1942 dalje so se v Iški vasi in na Gornjem Igu vključili v OF in deloma tudi kot aktivisti delali naslednji vaščani: Franc Čepelnik,

³³⁸ F. Strle, *Tomšičeva brigada*, o.c., str. 260 sl.

³³⁹ Prim. Z. Klanjšček, o.c., str. 256.

³⁴⁰ *Slovenski poročevalec*, št. 32 – 1941 dec. 30.

Pepca Grdadolnik, Ivan Grimšič - Gams, Janez Intihar, Pavla Kernc, Franc Kranjc, Anton Likovič, Anton Novak, Angela in Lojzka Mazi, Alojz Rupert, Ciril Rupert, Angela Strle, Marija Strle - Mimi, Franc Šivc, Ivan Šivc, Jože Šivc, Alojz, Franc, Jože in Tone Škulj, Marija Škulj, Franc Šteblaj, Pavla Šteblaj, Jože Štembal, Urša Uršič, Neža Veber, Ivanka Vingorc, Ivan Zalar, Anton Žagar, Tone Župec in še kdo.³⁴¹

Vzporedno s povečevanjem števila aktivistov in moških pripadnikov OF se je po uveljavitvi pravilnika in po zaprilegi zaščitnikov utrjevala tudi NZ. Vloga TOOF in članov KPS, ki so ji po vaseh poveljevali, pri njeni rasti ni bila nepomembna. NZ je postala oblika občasne oborožene sile narodnoosvobodilnega gibanja v zaledju, ki je opravljala najrazličnejše naloge od zaščite vasi do vseh mogočih opravil za partizanske enote. Bila je množičen izvor za sabotažne, zbiralne, obveščevalne, kurirske in druge akcije.

Pri odločanju podkrimskih ljudi za OF je bil na prvem mestu vsekakor motiv narodnoosvobodilnega boja. Opredelitev zanj se je poglobljala z nastopi in uspešnimi boji partizanskih enot na območju podkrimskih vasi pa tudi z osebno povezavo partizanov z vaščani. Zelo vidno vlogo je imela pri tem Dakijeva partizanska skupina. Ta si je znala pridobiti, kakor smo že spoznali, številne zaupnike in obveščevalce, ki so se vključili v narodnoosvobodilni boj tudi z oskrbovanjem partizanov. Omeniti moramo tudi odmev ljudi na okupatorjevo nasilje v času marčne ofenzive. Le-ta se je za Šercerjev bataljon končala brez večjih posledic, je pa vaško prebivalstvo vsega območja zelo prizadela nesrečna usoda prebivalcev požganih vasi. Ta prizadetost je bila močan motiv za notranji odpor proti okupatorju in željo po maščevanju, iz tega pa je spet rasla pripravljenost za vključevanje v OF in narodnoosvobodilni boj.

Na protiokupatorsko razpoloženje ljudi je poleg tega vplivalo še nekaj dogodkov, ki so prizadeli podkrimske vasi in njihove prebivalce. V času marčne italijanske ofenzive proti Šercerjevemu bataljonu so se italijanski vojaki prvič pojavili v Iški vasi (20. 3. 1942), ki je bila že tedaj znana kot vas, ki podpira in ščiti partizane. Pred okupatorji, ki so prišli z dvema kamionoma, so se člani NZ v naglici umaknili v gozd. V smeri proti Gornjemu Igu sta se napotila član ROOF Janez Japelj in član iškovarskega TOOF Tone Župec - Štefanov. Ko so Italijani streljali v gozdno pobočje, so smrtno zadeli Župca, ki je prva žrtev okupatorjevega terorja na območju obravnavanih vasi. Njegova smrt je skupaj s požigom okoliških vasi zelo odmevala med domačini. Ko so Italijani odšli oz. ko se je končala ofenziva, je NZ zelo zaostri la varnostne ukrepe. Na štirih mestih je noč in dan redno postavljala stražo, da bi bili ob novem prihodu sovražnika pravočasno pripravljeni. Določili so tudi dva člana NZ, katerih dolžnost je

.....
³⁴¹ Prim. spisek aktivistov v vaseh Krajevne skupnosti Iška vas v dodatku.

bila vzdrževati zveze s partizani.³⁴² Mesec dni pozneje (19. 4. 1942) so Italijani na več kamionih zopet prodrli v Iško. Tam so obkolili partizansko hišo Mazijevih. Preiskali so vso kmetijo in pretepali družinske člane. Potem so se odpeljali na Ustje in naselje, ki je bilo prizadeto že marca, popolnoma požgali.³⁴³

Ob takem razvoju OF in narodnoosvobodilnega gibanja so v podkrimskih vaseh dozorele razmere za vključevanje fantov in mož v vrste partizanskih borcev. Začeli so odhajati nekako od meseca marca 1942 dalje in NZ je bila tudi tu množični vir zanje. Polnili so predvsem partizanske enote, ki so delovale na krimsko-mokrškem območju. Nekateri posamezniki iz obravnavanih vasi so že pred tem časom prijeli za puško. Prvi med njimi je bil nedvomno Feliks Božič - Ciljni, rojen leta 1920 v Strahomeru, ki je delal v Ljubljani in bil verjetno že v septembru 1941 na območju Krima nad domačo vasjo s skupinico še treh partizanov. Nanje se vsekakor nanaša novica, ki jo je v svojem poročilu posredoval poveljnik divizije sardinskih grenadirjev general Orlando. Govori o gibanju štirih oborožencev, ki so po cesti proti Igu nesli velike pakete. V povezavi s tem je general ukazal poveljniku 2. bataljona 1. grenadirskega polka, naj nadzira to cesto, kjer so dan poprej videli skupino kakih 20 upornikov.³⁴⁴

Feliks Božič naj bi kot edini domačin iz teh krajev sodeloval v napadu na Lož 19. 10. 1941,³⁴⁵ pozneje naj bi bil prisoten tudi pri napadu na preserski železniški most. Skupinica partizanov, ki jo je vodil Feliks, se je pred Božičem (24. 12. 1941) oglasila na njegovem domu pri Ciljnih in se tam z bratom Matijo Božičem, Antonom Mislejem in njegovo materjo Frančiško dogovarjala o širjenju narodnoosvobodilnega gibanja in o oskrbi teh štirih borcev s hrano. Njihovo taborišče je bilo občasno na Malinovcu oziroma Sv. Ani-Boršt na Krimu pa tudi v bližini Strahomera, kjer naj bi Feliks Božič po zadolžitvi širil narodnoosvobodilno gibanje.³⁴⁶ Naslednji, ki naj bi iz obravnavanih vasi šel v partizane, je bil Alojz Ambrož, doma iz Podkrajja, ki je služil za hlapca v Ljubljani. Med borce na Mokrec je odšel 17. 1. 1942 z manjšo skupino novincev, ki jo je tja vodil Jože Brancelj, Osvaldov sodelavec in sosed Ambroževih iz Podkrajja.³⁴⁷ Proti koncu januarja je po neki vesti šel v partizane tudi Jože Grmek iz Strahomera.³⁴⁸ Že kmalu za njim sta odšla tudi Anton Mislej iz Strahomera, po izvoru Primorec, ki se je umaknil – aktivist OF – vpoklicu v italijansko vojsko, ter kot prvi iz Iške vasi Ivan

³⁴² Izjava Janeza Japlja piscu – 1987 dec. 17.; SŠM F 185/21 – Iz šol. kronike Ig; ZB Iška vas, Dogodki na terenu – 1975 dec. 15.

³⁴³ ZB Iška vas, Dogodki na terenu – 1975. dec. 15.

³⁴⁴ IZDG F 196/1 – 1941 oktober 7.; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 163, op. 7.

³⁴⁵ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 19.

³⁴⁶ Izjava polkovnika M. Božiča - Branka piscu – 1987 nov.

³⁴⁷ KOZ SZDL Vič-Rudnik, J. Brancelj, *Pripombe k kroniki*; A. Kumše, o.c.; A. Brancelj, *Pripombe na kroniko KS Tomišelj*.

³⁴⁸ J. Kramar, *Prvo osvobojeno ozemlje*, o.c., str. 223/4.

Žagar - Prodnarjev, ki se je učil čevljarstva pri Ivanu Pajsarju v Iški vasi. Prvi je šel v enoto na Mokrec, drugi pa v tabor v Zali.³⁴⁹ Do tega časa v podkrimskih vaseh ni bilo izrazite propagande za odhod v partizane, krepila se je, kakor že vemo, le NZ. Le-ta je postala zbirališče bodočih borcev, ki so od pomladi 1942 začeli polniti partizanske enote. Daki v svojih spominih izrecno trdi, da so delavci iz Iške vasi, Barja in Rudnika šli v partizane šele v pozni zimi in spomladi leta 1942.³⁵⁰

Ob koncu marca je iz podkrimskih vasi odšla v partizane prva nekoliko večja skupina in tej je v aprilu sledila naslednja. Iz vasi sedanje KS Iška vas so postali borci NOV Alojz Intihar, Franc Intihar, Janez Intihar, Franc Kranjc - Šuštarjev, Anton Likovič, Pavle Likovič, Janez Mazi, Anton Novak ml., Franc Rupert, Vinko Strle, Franc Šivc, Ivan Šivc, Jože Šivc, Alojz Škraba - Silni, Anton Šoba - Zvonko, Janez Šteblaj, Jože Šteblaj, Ivana Vingorc in Janez Žagar ter še kdo.³⁵¹

Pozneje v maju in nato v juliju pred veliko italijansko ofenzivo sta sledila nova dva, večja vala odhodov borcev iz podkrimskih vasi. Prav z njimi so se v tem času v veliki meri povečale na tem ozemlju delujoče partizanske enote ali pa so nastajale nove.

Največ novincev iz podkrimskih vasi je šlo v partizane vendarle v maju, ko so partizanske enote prešle v pomladansko ofenzivo.³⁵²

V Šercerjev bataljon Notranjskega odreda je v maju prišlo v sestav enote 183 borcev od 218, za katere obstajajo podatki. Največ jih je prišlo v dneh po osvoboditvi Iga, torej po 15. maju. V bataljonu je bila v tem času 4. četa v celoti sestavljena iz novincev. 1. četa, v kateri so prevladovali borci iz sedanjih KS Iška vas in Ig, pa je imela le 20 starih partizanov.³⁵³

Po preglednicah, ki jih je sestavil D. Guštin za svojo magistrsko nalogo leta 1986, je od 366 v analizo zajetih borcev 1. bataljona NO borcev iz naših treh krajevnih skupnosti število, ki je razvidno iz preglednice 4.³⁵⁴

Treba je poudariti, da je bilo število borcev iz podkrimskih vasi v tistem času precej večje, tako v 1. bataljonu NO kakor tudi v vseh enotah NOV, kar bomo še videli.

³⁴⁹ Glej seznam borcev v Krajevni skupnosti Iška vas; za Antona Misleja prim. KOZ SZDL Vič-Rudnik, izjava M. Božiča - Branka.

³⁵⁰ S. Semič - Daki, *Najboljši so padli I*, str. 26.

³⁵¹ Glej seznam borcev iz KS Iška vas.

³⁵² Glej seznam borcev KS Iška vas.

³⁵³ D. Guštin, *Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev*. Magistrska naloga, Ljubljana 1986, hrani Zgodovinski oddelek FF, str. 278.

³⁵⁴ Tabela je prirejena po tabelah D. Guština, o.c., str. 281/2 in 285/6.

Preglednica 4: Število borcev po krajevnih skupnostih

Kraj	Prebivalcev	Borci 1. bat. NO	Borci v vseh enotah
KS Iška vas			
Iška vas	398	33	44
Iška	70	3	5
Gornji Ig	87	2	2
Ustje	17	2	2
	572	40	53
KS Ig			
Ig	770	11	14
Iška Loka	222	4	4
Kot	97	6	6
Matena	257	6	7
Staje	90	6	7
Dobravica			
Kremenica			
Sarsko			
	1436	33	38
KS Tomišelj			
Tomišelj	268	2	2
Vrbljene	284	6	6
Strahomer	202	1	1
Brest	218	1	1
	972	10	10

OSVOBODITEV IGA IN PODKRIMSKIH VASI

V mesecu maju 1942 se je začela pomladna partizanska ofenziva. Na območju Krima, Mokrca in Rakitniške planote sta osvobajala ozemlje 1. bataljon L. Šercerja Notranjskega odreda, ki mu je poveljeval Tone Vidmar - Luka, in Proletarska udarna četa pod Dakijem, obe enoti iz 3. grupe odredov. Že od začetka maja sta obe enoti vse bolj obvladovali svoj teritorij in na njem izvedli več pomembnih operacij. Postavljali sta zasede, preprečili sekanje lesa za okupatorja in zaustavili gradnjo ceste od Roba proti Krvavi peči. Dakijeva udarna enota, ki se je zadrževala v Zapotoku, pa je v noči na 15. maj v Dragi pri Igu razstrelila transformator električne družbe »Carniola«.³⁵⁵ Dogodek so Anton Brezic (zveze z Dakijem) s tovariši (med katerimi je bil Boris Jakopin) z Iga opisali takole:

³⁵⁵ IZDG F 3/VI – 1942 maj 15.; F. Strle, *Tomšičeva I*, o.c., str. 274; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 141.

»Spali smo izven vasi na nekem seniku. Zaslišali smo močno detonacijo in nato videli šviganje elektroblistkov. Miniran je bil draški transformator ob cesti pred Kremenico. To je bila prva večja partizanska akcija v okolici Iga.«³⁵⁶

Ker so Dakijevi borci po tej akciji pričakovali takojšnji napad, so se umaknili na rob Želimejske doline blizu naselja Sarsko. Tu so zasedli položaje, od koder so nadzirali vse tamkajšnje poti. Zjutraj 15. maja je vod Dakijeve čete pod Abijevim in Artijevim vodstvom opazil, da se proti Želimpljam pomika desetčlanska karabinjerska patrulja z Iga, ki jo je spremljal nekdanji jugoslovanski orožnik Riko Metlikovič. Karabinjerji so se v Želimpljah pred partizani zatekli v hišo Kramarjeve trgovine. Po kratkem spopadu s partizani so se morali karabinjerji vdati. Partizani so zajeli sedem karabinjerjev, eden je v boju padel, dva pa sta se skrila, prvi v trgovini sami, drugi v gnoju na doru. Metlikovič se je priključil partizanom (v času ofenzive se je predal Italijanom in veliko izdajal). Zajete karabinjerje so partizani obsodili na smrt zaradi okupatorjevih požigov vasi v marčni ofenzivi (19.–22. 3. 1942) in drugih zločinov. Ustrelili so jih blizu tabora na Mačkovcu in trupla vrgli v brezno. Umrli so podbrigadir Bruno Castagno in karabinjerji Angelo Chignola, Carlo Ghezzi, Ermenegildo Giorcelli in Antonio Orsini. Iz brezna sta se ranjena rešila karabinjerja Menghinella in Pisapia in ponoči prišla v postojanko na Blokah.³⁵⁷

Po obvestilu o tem dogodku so Italijani z Iga še istega dne poslali na teren novo patruljo, sestavljeno iz karabinjerjev in financarjev, ki so bili nastanjeni v hiši tamkajšnje hranilnice in posojilnice oziroma v organiztovi hiši. Patrulja je prišla samo do Gavg blizu Sarskega, kjer so jih partizani napadli in pognali v beg. V obeh uspešnih akcijah so partizani dobili precej vojaške opreme in streliva.

Po spopadu v Želimpljah in pri Gavgah je bil položaj za Italijane na Igu zelo kritičen. Od celotne posadke sta na Igu ostala dva karabinjerja in še nekaj preostalih financarjev. Partizani, ki jih je vodil komandir voda Proletarske udarne čete Zdravko Prebil - Abi, so se zaradi tega odločili, da bodo z nenadnim napadom osvojili Ig. Sredi popoldneva so napadli karabinjersko postajo na Trneku (bila je v »kasarni«, tj. gradu, kjer je bila tudi občinska uprava), ki so jo ravno takrat utrjevali najeti zidarji. Partizane so na gradu pravočasno opazili in vodja karabinjerjev Giacomo Bono s še preostalim karabinjerjem sta jih s strojničnim ognjem zaustavila. Pomagala ni niti pomoč domačinov, pripadnikov NZ, ki so s kolesi prišli iz Iške vasi. Med njimi so bili Alojz Popek - Milan

³⁵⁶ ZB Ig, Gradivo za NOB – Osnovna šola Lj. Šercerja.

³⁵⁷ IZDG F 157/II – 1942 okt. 12.; ZB Ig – Izjava Jože Jalen; F. Strle, o.c., str. 275 sl.; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 142 sl.; IZDG F180/IV/3 – 1942 okt. 13.: smrt karabinjerjev z Iga so pozneje propagandno slavili tudi v tedniku *Tradotta del Fronte Giulio*, glasilu italijanskih vojnih sil, št. 18, str. 2. Poveljnik ljubljanske karabinjerske čete Francesco della Ventura je želel, da bi članek prebrali vsem podrejenim s potrebnim komentarjem.

Vandek, komandir 1. čete v Iški, Janez Japelj in Janez Šteblaj - Petelinčkov ter drugi. Ko so partizani čakali na pomoč Proletarske udarne čete, so Italijani iz Ljubljane na Ig poslali več vodov 2. grenadirskega polka in nekaj tankov »M« pod poveljstvom poročnika Martinellija. V boj so posegli tudi financarji s strojnico v cerkvenem stolpu in partizani so se morali umakniti. V tem napadu je bil smrtno ranjen partizan Stanko Čampa iz Žimaric, ranjen pa je bil Tomaž Šuštaršič - Tom. Italijani so v vasi ubili tudi aktivista in očeta treh partizanov, 61 let starega kovača Franca Škrabo, ki se je pred njimi skušal skriti v Merzelov hlev.³⁵⁸

Po vdoru na Ig so se Italijani razkropili po vasi in postavili straže na vseh pomembnih točkah. Ustrahovali so ljudi, ki so se pred njimi umaknili in zapirali v hiše. Aretirali so 7 vaščanov med njimi tri mladince (to so bili Janez Zdravje, Jože Ciber, Janez Repar, Rudolf Kus in Alojz Virant - Vreščajev, Martin Zdravje ter Martin Kus) ter 17 let staro dekle Štefko Platnar, ki so jo po zaslišanju izpustili. Odpeljali so jih na Trnek in po zaslišanju najprej v Ljubljano, nato pa v internacijo, kjer sta Ciber in Repar umrli.³⁵⁹ Velik del moških, zlasti fantje, so že pred Italijani zapustili vas in se s svojim orožjem pridružili partizanom.

Naslednjega dne je že zjutraj sledil nov napad partizanov na grad; vanj se je vključila tudi 1. četa Šercerjevega bataljona, v kateri je bilo že veliko domačinov. Toda Italijani, ki so prišli na Ig z močnimi silami, niso nadaljevali z bojem. Z vsemi preostalimi člani posadke so morda po načrtu »Primavera« zapustili Ig. Tudi Grazioli je verjetno po katastrofi ižanske karabinjerske skupine v Želimljah pristal na ukinitve manjših karabinjerskih postaj. Poveljnik ljubljanske karabinjerske skupine major Raffaele Lombardi je namreč 20. 5. 1942 ukazal, naj se ukine tudi postaja na Igu in združi s postajo v Šmarju - Sapu.³⁶⁰ Po umiku okupatorskih vojakov z Iga so vas večkrat obstreljevali s topovi iz bližine Babne Gorice in poškodovali več hiš.³⁶¹ Toda Ig je bil osvobojen.

Partizani 1. čete Šercerjevega bataljona in Proletarske udarne čete so ob sodelovanju članov NZ zasedli vse podkrimske vasi. 2. četa Šercerjevega bataljona je istočasno napadala območje okoli Preserja in Podpeči ter isti dan, ko je bil osvobojen Ig, pregnala okupatorja iz Preserja, Kamnika in Prevalja. Nato so se sile Šercerjevega bataljona razlile po Ljubljanskem barju in osvobodile vse vasi od Škofljice do Podpeči, kjer pa se karabinjerska postaja omenja že 31. maja in je v njej bilo 6 karabinjerjev.³⁶²

³⁵⁸ ZB Ig, *Kronika Iga*, str. 5; ZB Ig, Gradivo za NOB – Osnovna šola Lj. Šercerja; J. Klemenčič, o.c., str. 58.

³⁵⁹ ZB Ig, Izjava Joži Jalen; ZB Ig, Gradivo za NOB, o.c.

³⁶⁰ IZDG F 764/III – 1942 maj 20; T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, str. 223.

³⁶¹ ZB Ig, Izjava Joži Jalen.

³⁶² IZDG F 659/III – 1942 maj 31.

Osvobojeno ozemlje v zahodnem delu Ljubljanske pokrajine je bilo veliko okoli 140 km². V celoti je narodnoosvobodilno gibanje takrat izbojevalo obsežno svobodno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem, ki se je začelo skoraj pri bloku v žice obdane Ljubljane na Ižanski cesti in zajelo ozemlje od južnega obroba Ljubljanskega barja skoraj do Kolpe. V vsem obdobju narodnoosvobodilnega boja je bilo od tega svobodnega ozemlja večje samo svobodno ozemlje po kapitulaciji Italije.³⁶³

Svobodno ozemlje je bilo rezultat novega razporejanja okupatorjevih postojank v smislu načrta »Primavera« in velike ofenzivne dejavnosti slovenske partizanske vojske, ki se je v tem času zelo povečala ter moči in ofenzivi primerno uredila. Okupatorja, še posebej vojaška poveljstva, je ta sunek partizanov presenetil, povzročil pa je tudi bojazen, da je pred njimi začetek splošnega ljudskega upora in vstaje v Ljubljani sami. Poveljnik 11. armadnega zbora general Robotti je o teh dogodkih nekaj dni pozneje, ko so italijanske enote že začele s prodorom proti Igu, poročal generalu Roatti. Trdil je, da se je stanje v Ljubljanski pokrajini v zadnjem obdobju še poslabšalo, da so partizani v neposredni bližini Ljubljane zasedli območje Krima, da je izredno težko stanje na območju vasi Ig, »... ki je le nekaj kilometrov oddaljena od Ljubljane, kjer so partizani v svoji nesramnosti napadli naše enote«.

LJUDSKA VSTAJA V PODKRIMSKIH VASEH

Ig in podkrimske vasi so bile povsem svobodne skoraj polnih šest dni. V teh dneh so se domačini vključili v dogajanje v takem številu in s tolikšno vnemo, da lahko govorimo o pravi ljudski vstaji v podkrimskih vaseh.

Na osvobojenem ozemlju podkrimskih vasi je vso oblast v imenu OF prevzel štab 1. bataljona L. Šercerja in jo začel takoj izvajati. Partizani so na Igu kot vojni plen prevzeli precejšnje zaloge orožja in streliva. Zaplenili so tudi večje količine živil, kar je bilo ob izredno hitro naraščajoči partizanski vojski zelo pomembno. Dobili so vse zaloge »Prevoda«, vojaškega skladišča na Palmetovem gradu, živila iz trgovin pa tudi z rekvizicijo pri bogatih kmetih. Med drugim so zaplenili perilo, razno opravo, kuhinjske potrebščine in nekaj zalog živil tudi bivšemu želimeljskemu župniku, ki je živel na Igu.³⁶⁴ Zelo prav so vojski prišle zaloge tekstila in usnja. Iz občinskih blagajn so prevzeli deponirana denarna sredstva, s katerimi je razpolagal štab bataljona. Iz ižanske občinske blagajne so dobili blizu 5775 lir, iz tomišeljске pa le 1223 lir, ker naj

³⁶³ Za vse to prim. M. Mikuž, *NOB II*, o.c., str. 73–91; Isti, Prvo osvobojeno ozemlje v Sloveniji, *ZČ* 5 (1951), str. 87–117; F. Strle, *Tomšičeva brigada I*, o.c., str. 275 sl.; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 45 sl., 98, 143 sl., 210; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 95 sl.; T. Vidmar, Partizani pred Ljubljano. Ižansko svobodno ozemlje v maju 1942, *Ljubljanski dnevnik* 5, 1955 maj 11.

³⁶⁴ Prim. IZDG F 173/III – 1943 jul. 29.

bi si večino menda prisvojil župan, ki je podobno kot izžanski podžupan Ludvik Stojce zbežal v Ljubljano.³⁶⁵ Poveljstvo partizanov je na Igu takoj nastopilo proti ovaduhom in kaznovalo tiste, ki so sodelovali ali se družili z okupatorji. Prijeli so Janeza Mrkuna - Petračevega in Valentina Jenka z Iga. Oba so zaslišali v štabu Šercerjevega bataljona, ki je bil v Štrumbljevi hiši, ju obsodili na smrt in ustrelili 18. maja na Mačkovcu. Mrkun je bil izredno aktiven član nekdanjega Prosvetnega društva na Igu, tesno povezan z izžanskim župnikom, ki mu je tudi svetoval, naj zbeži pred partizani, a so ga ti ujeli na Barju. Kot član Slovenske legije, vojaške organizacije klerikalne stranke, je organiziral nasprotnike OF in narodnoosvobodilnega gibanja.³⁶⁶ Jenko pa je bil sodelavec Italijanov. Ko je njegova vdova, Franca Virant z Iga, zaprosila za pomoč visoki komisariat, so karabinjerji dali ugodno mnenje za podporo in ugotovili, da so pokojnega moža ubili partizani, ker je bil italijanski tolmač in vojaški konfident.³⁶⁷ Partizani so ustrelili tudi Antona Močilnikarja z Iga in Franca Gamsa s Kremenice, oba iz Grčeve čete, ker sta si prilastila cigarete, ki bi jih morala oddati na komandi v Zapotoku.³⁶⁸ Partizani so prijeli tudi tomišelskega župana, ker so ga obdolžili, da je organiziral belo gardo, ampak jim je pobegnil v Ljubljano.³⁶⁹ Ostrigili so učiteljico Miklavčičevo, ki je ljudem prevajala pri Italijanih, in še nekaj deklet.³⁷⁰ T. Ferenc pa ugotavlja, da je v Ljubljano pobegnilo tudi neko dekle z Iga, ki je Italijane obveščalo, kaj se je dogajalo na osvobojenem ozemlju.³⁷¹

Toda poglobljena skrb partizanov, tj. štaba bataljona, je bila krepitev partizanske vojske in obramba osvobojenega ozemlja. Po osvoboditvi Iga so se skoraj vsi fantje in možje odzvali mobilizaciji. Velik del pripadnikov NZ je ne glede na mobilizacijski poziv (17. maja 1942) že ob napadu na Ig zapustil podkrimske vasi in se vključil v partizane. Preostali so patroljirali, stražili, opravljali obveščevalne in kurirske naloge ter prenašali material, ki je prihajal iz Ljubljane, na Krim in drugam. V kroniki Iga je kronist to opisal z besedami: »Osupljivo je bilo videti, kako je vsak hitel odkopavat svoje orožje in potem s puško ali revolverjem v roki na vso moč hitel v gozd. S tem

³⁶⁵ IZDG F 110 A/II – *Vesti* 1942 dec. 23.; prevzem iz občinske blagajne Ig in Tomišelj – 1942 maj 17.; RSNZ F 301-22/ZA/II/X, str. 808.

³⁶⁶ IZDG F 123/II – Seznam od partizanov pobitih do 15. dec. 1942; ZB Ig, Izjava Joži Jalen; J. Klemenčič, o.c., str. 60.

³⁶⁷ IZDG F 173/IV – 1942 sept. 11.: »... venne ucciso dei ribelli durante l'occupazione di Ig, perchè interprete e confidente dell'Arma ...«; ZB Ig, Izjava Joži Jalen; J. Klemenčič, o.c., str. 60.

³⁶⁸ J. Klemenčič, o.c., str. 60.

³⁶⁹ KOZ SZDL Vič-Rudnik, Jože Brancelj, *Pripombe k kroniki*; A. Kumše, kjer trdi, da je bilo zaradi njega največ žrtev v Vrbljenah, kjer je bil doma, in v Strahomeru, kar vedo vsi partizani – domačini.

³⁷⁰ J. Klemenčič, o.c., str. 60.

³⁷¹ T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, str. 148.

so se zelo pomnožile vrste partizanov.«³⁷² Sprva so se vključevali predvsem v 1. četo Šercerjevega bataljona, ki je operirala na Ižanskem in sodelovala pri napadu na Ig. Zaradi velikega priliva novincev je bataljonski štab ustanovil še 5. četo, v katero so vključili tudi Abijev vod Proletarske udarne čete. Četa je kmalu narasla na okoli 100 mož. Ko je 5. četa nato prerasla v 5. bataljon NO z okoli 400 borci, je štab bataljona že 24. maja ustanovil novo 5. četo 1. bataljona. V njej so iz obravnavanih vasi bili predvsem borci iz Tomišlja, Vrbljena, Bresta in Matene. Četa se je že 25. maja premaknila na Planinico in si tam uredila tabor. Ko je po ukazu štaba 3. grupe odredov 4. četa 1. bataljona L. Šercerja postala jedro novega 4. bataljona NO v Dolomitih, je štab dotedanja 5. četo preimenoval v 4. četo Šercerjevega bataljona že prve dni junija (5. junija 1942).³⁷³ Šercerjev bataljon Notranjskega odreda je bil v tem času najpomembnejša enota, v kateri so bili borci iz podkrimskih vasi. Iz nje so šele ob ponovni reorganizaciji NOV Slovenije v juniju oziroma juliju prehajali v druge enote. Ko so ustanovili 1. slovenski proletarski bataljon Toneta Tomšiča in nato Tomšičevo brigado, je vanj prešlo kar 135 borcev 1. in 5. bataljona NO; del jih je prešel tudi v novoustanovljeni Krimski odred in Šercerjevo brigado.³⁷⁴

V 1. četi Šercerjevega bataljona, kjer je bil komandir Alojz Popek - Milan Vandek, politični komisar pa Janez Japelj, so bili okoli srede junija naslednji borci iz podkrimskih vasi:

- a) v prvem vodu: Vlado Benet, Andrej Gams, Janez Japelj, Franc Kranjc, Pavle Petrovčič, Franc Rupert, Ivan Šivc, Jože Šivc in Anton Žagar iz Iške vasi; Jože Merkun in Franc Župec z Iga; Franc Šteblaj iz Iške in Anton Čuden iz Iške Loke (vseh borcev: 32),
- b) v drugem vodu: Anton Cimperman, Julij Škraba, Ivan Švigelj, Janez Žagar in Anton Župec iz Iške vasi; Jože Drnovšek, Franc Janželj, Ludvik Juha in Ludvik Močilnikar z Iga; Janez Šuštaršič iz Iške in Ivan Platnar ter Anton Zalar iz Kota (vseh borcev: 28),
- c) v tretjem vodu: Ivan Glašič, Janez Modic, Jože Modic, Alojz Podržaj, Jože Podržaj, Franc Šivc, Anton Šteblaj, Anton Šuštaršič, Alojz Vamplin, Anton Žagar in Ivan Žagar iz Iške vasi; Janez Mazi in Janez Šteblaj iz Iške; Jože Zgonc iz Iške Loke; Janez Kozin, Martin Kozin, Franc Platnar in Matija Zalar iz Kota, Alojz Lenarčič, Anton Lenarčič, Vid Vidmar iz Staj; Anton Likovič in Pavel Likovič iz Gornjega Iga ter Janez Ponikvar iz Bresta (vseh borcev: 29),
- d) minerski oddelek: Ivan Grimšič, Anton Škulj in Martin Žagar iz Iške vasi; Stane

³⁷² ZB Ig, *Kronika Iga*, str. 5.

³⁷³ S. Petelin - Vojko, o.c., str. 96 sl., 110 sl.; F. Štrlel, o.c., str. 302 sl., 307, 308; D. Guštin, o.c., str. 216

³⁷⁴ F. Strle, o.c., str. 308, 312.

Petrič, Angela Ponikvar in Engelbert Strah z Iga; Stanko Podobnikar iz Matene (vseh borcev: 31),

- e) ambulanta: Jože Japelj, Anton Novak in Janez Orhini iz Iške vasi ter Franc Berce z Iga (vseh borcev: 5).

Od skupnega števila borcev v četi jih je bilo z obravnavanega območja 60, največ iz Iške vasi (31), sledijo z Iga (8), Kota (6), Staj (5), Iške Loke in Gornjega Iga (po 2) ter iz Bresta in Matene (po 1). Lahko rečemo, da je bila v tem času 1. četa Šercerjevega bataljona temeljna partizanska enota podkrimskih vasi.

V 5. četi Šercerjevega bataljona, ki je prerasla v 5. bataljon Notranjskega odreda so bili zelo številni borci z Iga in okoliških naselij. Tej t. i. Ižanski četi je poveljeval komandir Anton Križman - Grča (zato tudi Grčeva četa), politični komisar pa je bil Ivan Fajdiga, ki ga je kmalu zamenjal Vinko Knol iz Ribnice. V njej so bili naslednji borci: Ivan Berce, Franc Boh, Franc Bolha, Janez Bolha, Jože Bolha, Stane Bolha, Ivan Bolnik (?), Franc Boštinar, Anton Brežic, Srečko Brežic, Franc Cotman, Ivan Gerbec, Alojz Grebenc, Ernest Hitejc, Karel Horvat, Ivan Intihar, Jože Intihar, Boris Jakopin, Anton Jakopin, Jože Javornik, Vili Javornik, Anton Jeras, Rudolf Kus, Stane Kus, Rudolf Likovič, Vinko Likovič, Franc Meglič, Alojz Merkun, Anton Močilnikar, Ivan Mohor, Ivan Možek, Janez Ozanič, Ivan Primc, Anton Pucihar, Franc Pucihar, Franc Repar, Lovro Rihtaršič, Anton Skorza, Venčeslav Smrekar, Viljem Sokolič, Anton Srebotnjak, Julij Škraba, Avgust Štrukelj, Franc Uršič, Alojz Virant, Franc Virant, Ivan Zalar, Edvard Zdravje, Stane Zdravje, Alojz Zupančič, Anton Zupančič (advokat), Franc Zupančič, Jože Zupančič in Pavle Zupančič z Iga; Ivan Comino, Oto Comino, Maks Kranjc z Drage in Anton Uršič - Čarman iz Dobravice; Franc Gams s Kremenice; Martin Štrumbelj s Sarskega in Anton Lenarčič iz Staj. V četi je bilo še kakih deset borcev iz Ribnice, posamezniki iz Ljubljane in Bele krajine, med njimi Anton Taborski, ki je kot ključavničar delal na Igu.³⁷⁵

Na območju tomišeljске občine so se po mobilizacijskem pozivu štaba Šercerjevega bataljona v zbirnem centru v Tomišlju javili številni novinci. Po navodilu poveljstva Notranjskega odreda je pri vsaki hiši zaradi poljskih del ostal le en sam moški. Tako se je tudi tu zbralo 60 novih borcev in več, ki so nato vsi sodelovali v bojih za obrambo Iga in svobodnega ozemlja. Največ, kar 24, jih je bilo iz Vrbljen: Anton Alič, Martin Benko, Janez Bezljaj, Jože Dolenc, Franc Grebenc, Ivan Grebenc, Jože Grebenc, Anton Kumše - Brajdarjev, Anton Kumše - Rugarjev, Franc Kumše, Karel Kumše - Rugarjev, Franc Lesica, Ivan Lesica, Jernej Matjaž, Jože Meše - Mrakov, Jože Meše - Štefanov, Anton Modic, Ivan Modic, Jože Modic ?, Jakob Modic, Anton Pavlič, Jože Podržaj, Ivan Strle, Franc Štrumbelj in Jože Štrumbelj. Sledila je vas Brest s 13 novinci: Andrej

³⁷⁵ Spisek Borisa Jakopina.

Korenčič, Franc Kraljič, Franc Lenarčič, Jože Lenarčič, Alojz Ložar, Ivan Ložar, Jože Požar, Jože Smole, Ivan Strle, Franc Saje, Anton Škraba, Franc Švigelj in Jože Švigelj. Iz Strahomera je prišlo 12 novincev: Ivan Brancelj - Tanckov, Anton Kraljič, Peter Kraljič, Anton Mislej, Anton Močnik, Franc Močnik, Franc Modic, Jakob Modic, Jože Modic, Alojz Susman, Franc Susman, Alojz Šivec. Iz Tomišlja in bližnjega Podkrajja je bilo 5 oziroma 6 novincev: Alojz Maček, Lojzek Maček, Frenk Mavec, Jože Mavec in Anton Škraba ter Jože Ambrož, Alojz Brancelj, Franc Brancelj, Jože Brancelj, Jože Grum in Jakob Štrumbelj.

V taboru nove 5. čete, pozneje 4. čete 1. bataljona L. Šercerja NO v Vodičnici nad gostilno Anzelc v Tomišlju je bilo izmed 96 mož 19 borcev iz naših vasi, toda med njimi so bili novinci le iz Matene in Iga, sicer pa že imenovani partizani: iz Tomišlja so bili Jože Ambrož, Jože Brancelj in Alojz Maček; iz Vrbljen Ivan Grebenc, Franc Kumše, Karel Kumše, Franc Lesica, Jernej Matjaž in Anton Pavlič; iz Bresta Andrej Korenčič ter iz Strahomera Jože Modic. Iz Matene so bili Jaka Kumše, Janez Platnar, Jaka Podlipec, Franc Škrjanc, Mirko Ukmar in Janez Župec ter z Iga Tone Bolha in Alojz Uršič. Po naših podatkih je torej v tem času (po osvoboditvi Iga) bilo iz KLO Tomišelj vsaj 62 borcev, iz KLO Iška vas 42 in iz KLO Ig 95 ali skupaj vsaj 199 borcev, kar pa nikakor ni dokončno število. Že to pa je bistveno več, kot jih je ugotovil D. Guštin.³⁷⁶ Vsi novi borci so prisegli; na Igu je bila slovesna zaprisega novih partizanov že 19. maja 1942.

Hkrati s skrbjo za partizansko vojsko so se izvajali tudi štabni ukrepi za obrambo svobodnega ozemlja in podkrimskih vasi. V obrambna dela so vključili vaščane, člane NZ in dela sposobne moške, ki se niso vključili v vojaške enote. Organizirali so delovne skupine, ki so prekopavale in rušile ceste, jih minirale, delale zapreke, to je na ceste podirale drevesa, kopale jarke in pripravljale vojaška gnezda za zasede ob njih. Sem je sodilo tudi rušenje mostu čez Želimeljščico na cesti Škofijica–Ig in miniranje pokritega mostu čez Iščico pred italijanskim blokom. Poročnik Vincenzo Placenti, poveljnik notranje ljubljanske čete karabinjerjev, je o tem poročal visokemu komisarjatu, kvesturi in vojaškemu poveljstvu. V noči s 17. na 18. maj so na cesti Ljubljana–Ig okoli 2 km od mesta partizani prekinili prometne zveze, ker so razstrelili leseni most čez Iščico. Pričakovali so, da bodo v enem dnevu zopet obnovljene.³⁷⁷ Obvezna je na osvobojenem ozemlju postala zatemnitev, omejili so tudi gibanje prebivalstva in uvedli dovolilnice. Za potrebe vojske je bilo obvezno oddati vse orožje, strelivo ter drug vojaški in sanitetni material.

³⁷⁶ Glej op. 32; IZDG F 188/II/4-s.d.: Elenco dei partigiani appartenenti al I. BTG. »Ljubo Šercer« del Reggimento »Krim«.

³⁷⁷ IZDG F 161/IV št. 344 – 1942 maj 18.

V skladu z odlokom IOOF o ustanovitvi oblasti na svobodnem ozemlju z dne 17. maja, ki je bil objavljen dva dni pozneje v *Slovenskem poročevalcu*,³⁷⁸ je štab Šercerjevega bataljona 19. maja izdal poseben razglas, ki sta ga podpisala Tone Vidmar - Luka in Fric Novak.³⁷⁹ Z njim je razglasil, da poleg partizanskega poveljstva edino oblast v kraju predstavlja OF, tj. TOOF. Na osnovi tega se je na svobodnem ozemlju podkrimskih vasi vzpostavila ljudska oblast. Ukinili so vse zakone in uredbe fašističnega okupatorja, odpravili okupatorsko upravo v obeh občinskih središčih in TOOF so prevzeli oblastno-upravne funkcije v vseh civilnih zadevah. Cerkev so ločili od državne oblasti in proglasili svobodo veroizpovedi. Uveljavili so tudi žensko enakopravnost. Vsem upravičencem so iz občinske oskrbe razdelili dovolj hrane za tri mesece. Tujcem in narodnim izdajalcem so zaplenili premoženje in predvidevali odvzem živil najbogatejšim.

Povsod se je poživilo politično delo, prirejali so javna zborovanja in mitinge, razmahnilo se je delo mladinske organizacije in SKOJ. Na Igu je bil aktiv SKOJ ustanovljen že konec leta 1941; vodil ga je Mirko Grum iz Drage, člani pa so bili Franc Kus, Tone Pristav z Iga, Jože Grum iz Drage, ki je bil zaposlen v Gerbčevem mlinu na Igu, in Tilka Grum iz Drage. Sestanke so imeli v Gerbčevem mlinu, pri Grumovih v Dragi in pri Tonetu Hitejcu na Igu. Nastopali so proti dekletom, ki so se družila z Italijani, tiskali in razširjali propagandna gesla OF, pridobivali simpatizerje narodnoosvobodilnega gibanja itd. Po osvoboditvi Iga so nekateri člani SKOJ odšli v partizane.³⁸⁰ Med najpomembnejše politične dogodke lahko štejemo dokončno utrditev TOOF v vseh podkrimskih vaseh. S prenosom civilne oblasti na TOOF je bila vsekakor ena prvih političnih nalog izvolitev teh odborov, kjer jih še ni bilo in je OF delala le z zaupniki.³⁸¹ Tako so na javnem zborovanju v Tomišlju, ki je bilo na dvorišču kmetije Ivane Svete - Lukceve, 20. maja izvolili TOOF. Na zborovanju je govoril partizan Tone Jarc - Rebek, udeležil se ga je tudi stari aktivist Janez Mazi.

V odbor so bili soglasno izvoljeni Janez Mavec - Gričar, kmet (1899) kot sekretar, Anton Kumše - Gostiša, kmet (1896), Johan Mavec - Jernejček, kmet (1893), Anton Šuštaršič - Primož, kmet (1902), Franc Šuštaršič - Žerovčev, kmet (1912) in Jože Tehovnik - Šimnov, kmečki sin (1905). Dan pozneje proti večeru je bilo podobno zborovanje v Brestu na dvorišču kmeta Mihe Tavžlja sredi vasi. Tudi tu je govoril Tone Jarc - Rebek. Soglasno so bili v TOOF izvoljeni naslednji vaščani: Franc Modic - Hacinov, kmečki sin (1910) kot sekretar, Janez Kumše - Kumšetov, kmet (1893), Slavko Peršin - Župec, kmet (1912), Jože Požar - Žagar, kmet (1903), Anton Šuštaršič

³⁷⁸ *Dokumenti ljudske revolucije* 2, o.c., str. 79 sl., št. 35; *Slovenski poročevalec*, letnik 3 št. 20 – 1942 maj 19.

³⁷⁹ *Dokumenti ljudske revolucije* 2, str. 88 sl., št. 40.

³⁸⁰ ZB Ig – Izjava Toneta Pristava dec. 1980.

³⁸¹ Prim. *Dokumenti ljudske revolucije*, o.c., str. 88, št. 39.

- Matevžev, kmet (1903) in Ivan Švigelj - Švigljevi, kmet (1911). V obeh primerih je po zborovanju in volitvah sledil miting.³⁸² Povsod drugje so ostali prejšnji TOOF, vendar so tiste, ki so odšli v partizane, nadomestili z novimi odborniki. Tako so odbore dopolnili v Vrbljenah in v Strahomeru. V prvem so bili Martin Furlan, Anton Kumše, Anton Modic, Franc Lesica in Ivan Susman; v drugem pa Franc Modic, Jože Kraljič, Jože Meglič, Jože Močnik in Alojz Pikovnik. Vsi so bili kmetje ali kmečki sinovi.³⁸³ Vpliv TOOF je v teh dneh svobode močno porasel. Skrbeli so za vse civilne zadeve, oskrbovali borce, organizirali so žene in dekleta, da so partizanom kuhale, prale, šivale in pripravljale povoje za ranjence, jim v jerbasih nosile hrano na položaje, v zasede (npr. na cesti proti Škofljici in Ižanski cesti) in na straže; čevljarji in krojači po vaseh so popravljali čevlje in obleke itd. Ob podpori partizanov so poživili tudi politično delo.

BOJI ZA OHRANITEV SVOBODNEGA OZEMLJA

Po nastanku svobodnega ozemlja partizani niso mirovali. Napadali so dolensko železnico od Lavrice oziroma Škofljice dalje, ovirali promet po tržaški progi ter obstreljevali vojaške barake v Škofljici in Podpeči. Povsod so bili manjši spopadi patrolj. Italijani so že 19. maja začeli z ofenzivnimi akcijami proti osvobojenemu ozemlju na Barju in južno od njega, kar je pripeljalo do večjega spopada pri pokritem mostu. Hitri protiukrepi Italijanom niso bili samo prestižnega pomena, tudi iz strateških vzrokov niso mogli dopustiti, da bi partizani obvladovali ozemlje vse do predmestij Ljubljane. General Robotti je diviziji sardinskih grenadirjev ukazal, da uniči svobodno ozemlje in zopet osvoji Igo. Začetni okupatorjev poskus se je proti Igu usmeril iz Škofljice. Čeprav so jih podpirali tanki, so Italijani prodrli le do porušenega mostu čez Želimeljščico. Tu so jih s hudim strojničnim ognjem zadržali Dakijevi borci ob podpori enote Šerčerjevega bataljona in preprečili popravilo tega mostu. Po nekajurnem boju se je okupator vrnil na izhodiščne položaje. Italijani so nato z Ljubljanskega gradu s topovi obstreljevali Igo in Želimlje.³⁸⁴ Naslednji dan so Italijani poskušali popraviti pokriti most na Barju blizu šole, ki so ga partizani porušili v noči na 19. maj. To je zahteval italijanski bojni načrt za prodor proti Igu, ki naj bi ga začeli izvajati 21. maja. Vod inženircev 54. čete grenadirske divizije pod poveljstvom kapetana Gina

³⁸² A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, str. 30 sl.

³⁸³ Prav tam.

³⁸⁴ J. Klemenčič omenja, da so zadeli okno v zakristiji in župnijski čebelnjak. En strel je poškodoval tudi hišo Rudolfa Kukovice, poveljnika lokalnih partizanskih sil. Župnik je ob tem z zadovoljstvom zapisal: »Dobro so prejšnji dan fotografirali (Italijani z letalom), kje je komunistična komanda.« – J. Klemenčič, o.c., str. 62 sl.; Zbornik VI/2, št 101; V/3, št 136; M. Mikuž, *NOB II*, str. 10; F. Strle, I o.c., str. 280 sl.; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 147 sl.

Caprarija, ki naj bi most popravil, so takoj napadli partizani s strojničnim ognjem z zvonika črnovaške cerkve. Nato so se v spopad na obeh straneh vključevale še nove sile. Na partizanski strani Čufijev (Ivan Jevc) vod, borci 1. čete Šerčerjevega bataljona in Proletarske udarne čete; po italijanskih vesteh naj bi jih bilo okoli 150 in več. Na italijanski strani pa so sodelovali še del vojakov kapetana Maria Brardinellija, čete podpolkovnika De Sarna in dva tanka. Ko so Italijani dobili okrepitev, so se utrdili v bližnjih hišah onstran Iščice, iz katerih so streljali s strojnicami in minometalci. Z Ljubljanskega gradu jim je pomagalo topništvo. Partizanom okupatorske vojske ni uspelo potisniti nazaj prek Iščice. Italijani so svoje premike po cesti ščitili na ta način, da so pred seboj gonili žene in otroke. Boji so trajali skoraj 9 ur in se končali ob mraku, ko so se partizani umaknili. Italijani naj bi imeli v tem velikem spopadu dva mrtva in neznano število ranjenih. Na partizanski strani so padli Slavko Novljan - Lado (1. četa), Tone Zgonc (Prolet, u. četa) in Ivan Babnik, ki je služil za hlapca pri Volkovih z Iga, zadela ga je granata. Ranjeni so bili Jože Jakič - Dušan iz Zapotoka, Anton Bolha - Majnikov ter brata Boris in Tone Jakopin z Iga (ki jih je zdravil Franc Berce v Iški).³⁸⁵

Boji pri pokritem mostu partizanom niso prinesli vojaških prednosti.³⁸⁶ Le za en dan so zamaknili popravilo mostu, ki so ga Italijani usposobili za motoriziran napad na Ig. So pa močno odmevali po vsej Ljubljanski pokrajini in zlasti v Ljubljani, saj so boji potekali v njenih južnih predmestjih. O tem je Edvard Kocbek, ki je s člani IOOF čakal v Polju na prehod na svobodno ozemlje prek Iga,³⁸⁷ v svojem dnevniku pod datumom 21. maj zapisal: »Naši so ponoči prišli skoraj do Rakovnika, italijanski topovi niso včeraj skoraj nikogar zadeli, vzdržujemo redno kurirsko zvezo med Poljem in Igom.«³⁸⁸ Še bolj znane so besede in ocena tega boja Edvarda Kardelja v pismu Titu:

»... Zadnje partizanske akcije so v Ljubljanski pokrajini ... dejansko prerasle v splošno ljudsko vstajo. Razvoj je bil tako nagel, da je iznenadil okupatorje, in bogme, priznati moram, do neke mere tudi nas same. ... Včeraj so se bili že

³⁸⁵ ZB Ig, Izjava Joži Jalen; IZDG F 660/V/2 – Rapporto sul fatto d'Arma del 19 maggio 1942, prim. še 1942 jul.; prav tam – Nota-Scontro coi ribelli avvenuto al ponte di Studenec - Ig il 20 maggio 1942; M. Mikuž, *NOB II*, o.c., str. 12; J. Klemenčič, o.c., str. 68 sl.; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 151 sl., 154 in op. 234; Z. Klanjšček, o.c., str. 283; F. Strle, o.c., str. 292 sl. Glede poteka boja naj opozorim, da italijanski viri govorijo o začetku boja pri pokritem mostu že 19. maja. Z. Klanjšček in F. Strle ga datirata z 21. majem. Toda boj pri pokritem mostu je bil 20. maja. To trdijo italijanski viri, J. Klemenčič, prim. k temu E. Kocbek, *Tovarišija*, Ljubljana 1967², str. 20 sl. in E. Kardelj v *Dokumenti 2*, št. 47.

³⁸⁶ F. Strle, I o.c., str. 295.

³⁸⁷ F. Strle, I o.c., str. 396 sl.; E. Kocbek, *Tovarišija*, str. 22/3, tu je pod datumom 23. maj zapisal, da so izvršniki izvedeli za prekinjeno zvezo z Igom čez Barje, ker so ga preplavile italijanske okrepitve. Izvršniki zaradi tega niso mogli iti k štabu 3. grupe odredov pod Krimom, ampak so šli proti Višnji Gori na Čretež in Tisovec.

³⁸⁸ E. Kocbek, o.c., str. 21.

boji 5 minut od ljubljanskega dolenskega kolodvora in so partizanske krogle padale do Opekarske ceste (Prulska šola). Italijani so kot blazni vse popoldne streljali s topovi z Ljubljanskega gradu. Lahko si misliš, kakšno razpoloženje je ustvarilo topovsko grmenje ter ogenj iz partizanskih mitraljezov in pušk, ki je trajal nekaj ur, vse popoldne, neposredno v ljubljanskih predmestjih! Navdušenje je ogromno ...«³⁸⁹

Velik pomen so temu boju dajale tudi okupatorske vojaške oblasti, saj so si s popravilom mostu naslednjega dne odprle pot za pripravljeni prodor proti Igu in tamkajšnjemu svobodnemu ozemlju. Za udeležbo v boju so pozneje po predlogih divizijskega štaba grenadirjev odlikovali kar številne oficirje, podoficirje in vojake.³⁹⁰ Poveljnik 11. armadnega zbora, general Robotti, je 21. maja izdal povelje za napad na Ig. Nalogo je zaupal diviziji sardinskih grenadirjev. Divizijski general Orlando je za poveljnika akcije postavil podpolkovnika Fernanda Carignanija in mu dal na voljo velike sile (skoraj celotni njegov bataljon 2. polka grenadirjev, vod izvidnikov z avtomatskim orožjem in lahкими minometi kal. 45 mm, četo minometov kal. 81 mm in podobno četo iz 21. minometnega bataljona; te pehotne sile so podpirale baterije topov, tanki in avtomobili, tj. dva voda tankov »M«, dva samovozna topa, dva voda avtomobilov 2. polka, vod inženircev 54. čete in še dve bateriji topov kal. 75 in 100 mm iz 13. topniškega polka, ki jih je ščitilo 100 vojakov s štirimi strojnicami). Poleg tega je celotno napredovanje podpiralo topništvo na Ljubljanskem gradu, postojanki na Rudniku in Škofljici ter letalstvo. General Orlando je odbranim četam zapovedal: 1) pregnati upornike z območja Iga, da se ponovno utrdita italijanski položaj in prestiž, 2) povzročiti sovražniku čim večje izgube in 3) v Studencu - Igu namestiti posadko, ki bo zmogla obvladati območje, ki bo obnovila prometne zveze in zagotovila varnost, tj. red in mir.³⁹¹

Cilj napada je bil Ig, ki naj bi ga zasedli z obkoljevalnim manevrom. Ena smer prodiranja italijanskih sil je šla od pokritega mostu do križišča ceste proti Iški Loki, Igu in Kremenici, druga smer pa od križišča ceste proti Iški Loki na Staje. Zasedli naj bi tudi vse strateško pomembne točke nad Vrbljenem, Kremenico in Igom. Napad so začeli v ponedeljek, 22. maja, zgodaj zjutraj, tako da je bila predhodnica že okoli 4. ure

³⁸⁹ Dokumenti ljudske revolucije 2, št. 47; Zbornik VI/2, št. 102.

³⁹⁰ Prim. IZDG F 660/V/2 – 1942 jun. 28. in 30., jul. 3. in 7. ter avg. 3.; IZDG F 687/III/3 – 1942 jul. 12 in avg. 31. Odlikovani so bili kapetan Gino Caprari, poročnik Francesco Renzulli, podporočnik Giuseppe Pagani, narednik Stefano Bozzano, desetar Alfredo Ranaldi ter vojaki Italiano Benedetti, Giuseppe Boschini, Giuseppe Tosini, Domenico Francocci, Vergilio De Angelis, Guerrino Giraldo. Za odlikovanje so bili predlagani še kapetana Mario Brardinelli in Natale Borgioli, podporočnik Michele Pericoli, desetar Sergio Zironi in grenadir Gino Segliedoni.

³⁹¹ Prim. T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 155.

zjutraj pri pokritem mostu. Tanki in druga vozila so nato prodirala po Ižanski cesti, pehota pa na obeh straneh čez polja in travnike. Cesto, ki so jo partizani zaminirali s protitankovskimi minami je čistil vod inženircev pod poveljstvom podporočnika Paganija; pri tem je sprožena mina smrtno ranila vojaka Francesca Martire, ki se je, kot pravi italijanski vir, »odlikoval po drznosti in zaničevanju nevarnosti«.³⁹²

Prodirajočemu okupatorju so stale nasproti mnogo šibkejše partizanske sile, čeprav se je z ljudsko vstajo število partizanov zelo povečalo; predvsem so bili borci narodnoosvobodilne vojske mnogo slabše oboroženi. Vodila sta jih komandant Šercerjevega bataljona Tone Vidmar - Luka in poveljnik Proletarske udarne čete Stane Semič - Daki. Prva četa Šercerjevega bataljona, v kateri je bilo veliko domačinov pod poveljstvom Vandeka, je zavzela položaje na črti Iška Loka-Brest-Podkraj. Novo ustanovljena 5. četa in del Proletarske udarne čete sta čakali sovražnika na črti med Igom in Želimljami. Samo obrambo Iga je prevzela Proletarska udarna četa, ki je v stolp ižanske cerkve postavila opazovalnico in strojnico; opazovalec je bil Franc Brezovnik. Položaje proti Pijavi Gorici je branila le nekaj dni prej ustanovljena Želimeljska četa, ki jo je vodil nadučitelj Andrej Flajs - Sočan. Italijani so začeli z napadom ob 6. uri zjutraj in so z večjim številom tankov sorazmerno hitro prodrli proti Iški Loki, kjer so naleteli na obrambno črto partizanov Iška Loka-Brest-Podkraj. Partizani, borci 1. čete Šercerjevega bataljona pod vodstvom Vandeka, so bili brez protitankovskega orožja, zato so tanke spustili skozi svoje zapore; pač pa so z vso silo udarili po okupatorjevi pehoti. V teh bojih je bil v prsi ranjen Alojz Kusold - Vasilij, ko je s patroljo šel od Bresta proti Iški Loki. Rešili so ga z bojišča in je ob podpori peš prišel v Iško, kjer je imel ambulanto Franc Berce.³⁹³ V tem spopadu je bil ranjen še en partizan. Okupatorjeve vojake so dalj časa zadrževali tudi s pomočjo zapornega ognja iz mitraljeza, ki ga je Daki postavil na zvonik ižanske cerkve in sta ga upravljala Ludvik Praznik - Suljo in Alojz Klančar - Kovač. Toda tanki so brez ovir napredovali naprej do Staj in Iga. Vse te prve spopade je od 7.30 dalje z Ljubljanskega gradu spremljal hud topovski ogenj, ki je bil sprva osredotočen na Ig, nato pa se je prenašal na Dobravico, Iško vas in Sarsko ter ponovno Ig. Obstreljevali so tudi Brest in zadeli cerkev ter Smoletovo gospodarsko poslopje in hlev, iz katerega so živino vseeno lahko rešili. V Tomišlju naj bi bil zadet Jankovičev hlev, poškodovano pa je bilo tudi šolsko poslopje, zato v njej ni bilo pouka vse do 30. 10. 1943.³⁹⁴ Ko sta bila ob topovskem obstreljevanju večkrat zadeta cerkev

³⁹² IZDG F 660/V/2 – ok. 1942 jul. 31.

³⁹³ ZB Ig, Izjava Joži Jalen; ZB Ig, Gradivo za NOB – Poročilo o zbiranju gradiva Osnovna šola Lj. Šercerja – mentor Ida Zgonc - Pajk. Prim. T. Vidmar - Luka, Pred desetimi leti na Krimu, *Borec* 1952, str. 198 sl.; B. Višnovc, Krimska partizanska bolnišnica, *Borec* 1975, str. 93.

³⁹⁴ ZB Ig, Izjava Joži Jalen; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c.; SŠM F 185/21 – Osnovna šola Tomišelj, kronika.

in zvonik na Igu, so partizani z zvonika umaknili strojnico in italijanska pehota je nato hitreje napredovala proti Igu. S tem je bila oslABLJENA sama obramba Iga, čeprav so imeli tudi drugi mitraljezi dobre položaje. Vandkova četa, ki se je tudi v Mateni nekaj časa upirala sovražniku, se je morala po petih urah boja umakniti, ker je držala predolgo obrambno črto.

Druga italijanska kolona, ki je zaradi min na Ižanski cesti počasneje napredovala, je medtem že prišla do Iga, kjer je začela partizanska obramba pešati zaradi hudega topniškega obstreljevanja. Pri tem sta padli tudi civilni žrtvi: Marija Merkun - Petračeva mati (69 let), ki jo je zadelo v domači hiši in deklca Ana Jakič (10 let). Proti poldnevu so italijanske enote stisnile Ig s treh strani. V boju od blizu, tudi od hiše do hiše, so borci Proletarske udarne čete zapustili vas. Njen borec Stane Zdravje je boj opisal takole:

»Bili smo na položaju pri Jakiču in Cankarju, to je v hišah na začetku vasi na levi strani proti Ljubljani, ko so Italijani napadli. Najprej smo streljali s tal, nato pa smo šli na podstrešja, od kjer je bil razgled boljši in zadetek sigurnejši. Kolikor je bilo možno videti, smo veliko Italijanov izločili iz boja. Mi pa nismo imeli nobenih izgub. Položaj smo držali, dokler ni Arti ukazal umika zaradi prevelike premoči sovražnika. Nismo še prišli do gozda, ko so Italijani vdrli v vas.«³⁹⁵

O umiku ni nihče obvestil 5. čete, ki je držala bojno črto na vzhodu. Ko je utihnilo streljanje na zahodu, je večji del čete odšel proti Igu in prišel v vas, ki jo je že zasedel okupator. Zopet je vzplamtel boj, zlasti pri »črnih vratih« in okoli gradu. V boju na nož med Abijevo skupino, ki je prišla s položajev na Kremenici, in grenadirji je padel še Stane Borštnar z Iga. Kmalu zatem je bilo konec bojev. Po osmih urah od začetka italijanske akcije so okupatorji kljub odporu partizanov zasedli Ig in večino podkrimskih vasi na robu Barja. Italijani so imeli po lastnih poročilih 4 mrtve in 11 ranjenih. Na partizanski strani sta bila dva mrtva in 5 ranjenih. Partizanske čete, ki so nekaj časa s strojničnim ognjem še nadlegovale Italijane, so se umaknile v Iško, Gornji Ig in na Golo.³⁹⁶

Boj za Ig je bil dotlej največji boj slovenskih partizanov v Ljubljanski pokrajini, ki je imel celo značaj frontalnega boja. V njem seveda ni bilo mogoče zmagati. Partizanske enote niso bile primerno oborožene in so bile v veliki meri sestavljene iz novincev. Toda poudariti je treba, da so se domači novinci odločno in srčno borili.

³⁹⁵ ZB Ig, Gradivo za NOB, o.c.

³⁹⁶ Zbornik VI/2 št. 101, 102, 124; Zbornik VI/3 št. 9, 15, 135, 136, 138; IZDG F 660/V/2 – 1942 jul. 5. in ok. 31.; F 660/V/2 – Scontro di Studenec - Ig del 22. maggio 1942; ZB Ig, Gradivo za NOB, o.c.; J. Klemenčič, o.c., str. 68–75; podrobno za boj na Igu F. Strle, I o.c., str. 292–300; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 155–159; M. Mikuš, *NOB II*, o.c., str. 12–14; Z. Klanjšček, *NOV*, o.c., str. 282 sl.; M. Guček, Šerčerjeva brigada, o.c., str. 25.

Osvoboditev Iga, svobodno ozemlje in nato boji z okupatorjem so močno povezali prebivalstvo podkrimskih vasi. Lahko bi rekli, da so v teh bojih sodelovali vsi. Moški so se borili, ženske so zbirale živila in kuhale hrano za borce, ki so jo mladinci in dekleta nosili na položaje.³⁹⁷ Bilo je, kakor poje narodna pesem: »... ve boste kuhale, mi pa streljali.«

Ig je bil, ko so vanj tega deževnega dne vdrli italijanski vojaki, na pol prazen. Del mož in fantov se je boril, del prebivalstva se je umaknil v gozdove. Že dan pred tem in še zlasti v noči na 22. maj je civilna oblast, TOOF in njegov sekretar Martin Meglič, organizirala za prebivalstvo, ki se je pred topniškim ognjem zatekalo med drugim tudi v klet županove hiše in župnišče, umik iz ogroženega območja. Umaknili so se v vasi Kot, Iška vas, Iška, Golo in Drago ter tamkajšnje gozdove. Z živino, hrano in oblačili so se na vozovih odpeljali na varno.³⁹⁸ Okupatorjevi vojaki so ob vdoru na Ig začeli divjati po vasi. Zažgali so hiše na začetku vasi, kjer so se partizani uporno branili (Anzelcevo, Stojčevo, Kršmancovo, Cankarjevo in Škuljevo), in gospodarska poslopja (Majnikovo in Podržajevo). V topniškem obstreljevanju je bila poškodovana tudi šola in učiteljstvo je bilo skoraj ob vse premoženje. Moške, ki so še ostali v vasi, so odgnali na grad, ženske, otroke in starce, ki so se deloma zatekli v župnišče, pa so zgnali v kot pri cerkvenem zidu ter jim grozili, da jih bodo postrelili. Zaprte žene so občasno spustili, da so nakrmile živino, pomolzle, skuhale jedi in prinesle vodo ter mleko za otroke. Strahovali so jih celih pet ur, toda ljudje so se obnašali pogumno, celo otroci niso jokali. General Orlando je v svojem poročilu poveljstvu 11. armadnega zbora med drugim izrecno poudaril, da je prebivalstvo navidez mirno.³⁹⁹ Medtem so vojaki plenili po hišah ter trgovinah in naropano blago (kolesa, obleke, šivalne stroje, tudi živino itd.) vozili v Ljubljano. Mnoge hiše so opustošili in ponesnažili. Nekaj dni so se znašali nad ljudmi, popivali in se gostili z vsem, kar so dobili. Polovili so kokoši, jemali jajca, pobili zajce, tudi prašiče, govedo pa odpeljali.⁴⁰⁰ Kdor ni odpeljal ali dobro skrnil svojih reči, je bil ob vse premoženje. Druge vasi so bile manj poškodovane; Iška

³⁹⁷ Npr. v Vrbljenah so kuhali pri Grebenčevih (vulgo Kocjanovih), zlasti domači Lojzka in Marija ob pomoči Lojze Dolenc, Ivane Lesica, Pavle Kumše, Ane in Lojze Meše, Cilke Modic ter Francke in Milke Tancek. V Tomišlju je kuhala Ivana Svete (Lukcova), sodelovale pa so Lojza in Slavka Kumše, Mihaela Jankovič in Prodnarjevi dve, ki sta služili pri Toncljevih; hrano so nosile na položaje med Igom in Mateno. V Brestu so kuhali v hiši Marije Modic (Hacinove Micke), hrano pa je z »garo« vozil borcem njen nečak Rado Modic. V Iški vasi so kot središče zbiranja hrane določili gostilno Podlipec; tu so kuhali in hrano posredovali na fronto. Na Igu je bila točka za to pri gostilni Javornik. Prim. A. Kumše.

³⁹⁸ ZB Ig, *Kronika Iga*, str. 6; J. Klemenčič, o.c., str. 62 sl.

³⁹⁹ IZDG F 667/III/1 – 1942 maj 24.: »... popolazione in apparenza tranquilla ...«

⁴⁰⁰ SŠM F 185/21 – Iz šol. kronike Ig; ZB Ig, Gradivo za NOB, o.c.; ZB Ig, *Kronika Iga*, str. 6; J. Klemenčič, o.c., str. 68 sl.

Loka skoraj nič, ker v vasi ni bilo bojev. Nekoliko bolj je bila prizadeta vas Matena, kjer je bila deloma porušena hiša Franca Modica in je pogorel hlev Martina Juha; okupator je obstreljeval tudi cerkveni stolp. Brez škode sta ostali vasi Staje in Kot.⁴⁰¹

Ko so se pobegli prebivalci – tudi na poziv italijanskih oblasti – začeli po nekaj dneh vračati na svoje domove – skoraj polovica mož in fantov je ostala v partizanih – so bili osupli, obupani in besni na okupatorja zaradi požganih, oropanih in onesnaženih hiš. Obup so pregnali z delom pri urejanju domov in s poljskimi opravili, srd na okupatorja pa je ostal. Konec maja so po vaseh popravili električno napeljavo in obnovili tudi racionirano preskrbo. Stanje v podkrimskih vaseh se je začelo urejati.

Po odhodu glavnine čet so okupatorji pustili na Igu in v Iški vasi, ki so jo še posebej želeli imeti pod nadzorstvom, večji posadki. Na Igu so začeli na gradu posebej utrjevati novo postojanko, ki naj bi varovala kraj in bila hkrati opozorilo partizanom na Krimu in Mokrcu. V njej je bila sprva cela četa sardinskih grenadirjev pod vodstvom poročnika Iva Martinellija, ki ga je junija zamenjal Rico Manfredi. Pozneje se je število posadke zmanjševalo. Še v času Martinellija so Italijani, ki so se držali ukazov poveljstev vojaških oblasti, v vasi storili nov zločin. 26. maja so pri pokopališču na Igu ustrelili domačina in borca 5. čete Alojza Avanzo, ki so prijeli ga morda po izdaji, ko se je zatekel domov. Vaščani so ta umor zelo obsojali.⁴⁰² Takrat so izpustili tudi na gradu zaprte moške, tudi tiste, ki so se vrnil iz prebega in so se morali javiti posadki na gradu. Zanje sta posredovala izžanski župnik J. Klemenčič in župan M. Merzel, ki sta tudi s podpisoma na seznamu zaprtih potrjevala, da so vsi protikomunistično, tj. protipartizansko usmerjeni.⁴⁰³ Na Igu so italijanske oblasti obnovile tudi karabinjersko postajo, ki jih je bilo v Ljubljanski pokrajini tedaj le še 39; njen sedež je bil v »kasarni« na Trnku in v mežnariji. Povečali so tudi število karabinjerjev v njej. Od konca maja do oktobra 1942 se je njihovo število povečalo z 11 na 18.⁴⁰⁴

V Iški vasi je italijanski vojaški oddelek zasedel šolsko poslopje, ki so ga skupaj s cerkvijo spremenili v utrjeno postojanko; tank med obema je služil kot bunker. Zazidali so okna in pustili samo strelske line ter poslopje obdali s hlodi. V klet šolskega poslopja so vojaki zapirali domačine in jih zasliševali v učiteljevem stanovanju, ki so ga spremenili v pisarno. Kmalu so zasedli tudi Štembalovo (Mihelčkovo) hišo, prvo na cesti od izžanske smeri. Nastanili so se tudi v cerkvi sv. Križa. Iz teh strateško pomembnih poslopij so Italijani nadzirali to najbolj partizansko izmed podkrimskih vasi.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ J. Klemenčič, o.c., str. 81.

⁴⁰² T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, str. 159; J. Klemenčič, o.c., str. 76 sl.

⁴⁰³ J. Klemenčič, o.c., str. 78 sl.

⁴⁰⁴ IZDG F 659/III – 1942 maj 31. in jun. 2.; F 659/I – 1942 jul. 6., avg. 11., sept. 4., okt. 2. in nov. 3.

⁴⁰⁵ SŠM F 185/21 – Šolska kronika Iška vas.

LETO GROZOT, OMAHOVANJA IN VZTRAJANJA (OD JULIJSKE OFENZIVE DO KAPITULACIJE ITALIJE)

PREVLADA ŠERCERJEVEGA BATALJONA V PODKRIMSKI IN NOTRANJSKI POKRAJINI

Potem ko je okupator ponovno zasedel Igu in barjanske vasi, je Šercerjev bataljon NO nadziral obsežno ozemlje ob železniški progi vse do Rakeka in posegel celo prek proge v Polhograjske Dolomite. Lahko rečemo, da je bil bataljon vse do začetka velike italijanske ofenzive, ki se je začela 16. julija 1942, gospodar podkrimske in notranjske pokrajine.⁴⁰⁶ Njegove čete so povsod napadale sovražnika.

Po umiku iz bojev na Igu se je 1. četa Šercerjevega bataljona 23. maja zbrala v Iški in na Gornjem Igu ter svoj tabor postavila v Iškem Vintgarju, približno tam, kjer sedaj stoji hotel Iški dom. Že naslednjega dne, to je še v času, ko so okupatorske sile čistile ozemlje južno in severno od dolenske železnice med Škofljico in Grosupljem, je začela z ofenzivnimi akcijami.⁴⁰⁷ Z obstreljevanjem je vznemirjala posadko na Igu. S to prvo akcijo po padcu Iga je bila morda povezana smrt partizana, ki so ga Italijani 23. maja zvečer ob 22. uri ustrelili, ko se je približal okupatorjevi opazovalnici.⁴⁰⁸ Četa je tudi pozneje večkrat vznemirjala italijansko posadko na Igu.⁴⁰⁹ Tako je bilo tudi 27. maja, ko so ob 13. uri partizani obstreljevali izžanski grad. Po Orlandovem poročilu Robottiju sta bila italijanski strelni ogenj in čiščenje območja neuspešna.⁴¹⁰ Borci 1. čete so italijansko posadko ponovno vznemirjali že tri dni pozneje.⁴¹¹ V juliju so partizani še povečali psihološki pritisk proti Igu. 2. julija so zasedli gradič Brest in od tam več noči streljali na izžanski grad (ki je oddaljen 2 km).⁴¹² V noči s ponedeljka na torek 6. In 7. julija so zgodaj zjutraj z nekaj desetnimi borci napadli Igo. Streljali so tudi proti zvoniku in župnišču, kjer je verjetno bilo poveljstvo posadke. Italijani so

⁴⁰⁶ M. Guček, Šercerjeva brigada, o.c., str. 25.

⁴⁰⁷ Prim. IZDG F 667/II/1 – 1942 maj 24.; T. Ferenc, *Ljudska vstaja I*, o.c., str. 161 sl.

⁴⁰⁸ IZDG F 670/II/2 – 1942 maj 24.

⁴⁰⁹ Prim. T. Ferenc, o.c., str. 159.

⁴¹⁰ IZDG F 667/II/2 – 1942 maj 27.

⁴¹¹ Prim. T. Ferenc, o.c., str. 159.

⁴¹² IZDG F 110/A/II, *Vesti*, št. 3 – 1942 jul. 9.

odgovorili s strojnicami in bombami, streljali so tudi s topovi z gradu. Partizani so se umaknili brez žrtev,⁴¹³ vendar to niso bili edini spopadi 1. čete z okupatorjem. Tudi ižanska italijanska posadka je bila precej aktivna in je večkrat šla v večje patroljne in očiščevalne pohode na območju Krima, ki so bili predvsem odgovor na napade partizanov 1. čete Šercerjevega bataljona. Poglejmo si nekaj teh nastopov. Oddelek strelcev in karabinjerjev je 8. junija izvedel ofenzivno akcijo na območju Strahomerja in v bližini kraja so jih napadli partizani. Le previdnost je italijanske vojake rešila pred hujšimi posledicami. Številčna premoč in hitra protiakcija Italijanov sta partizane prisilila k umiku.⁴¹⁴ Nekaj dni pozneje je patrolja 1. čete pričakala oddelek 23. bataljona obmejnih enot (GAF), ki je z nekaj oklepnimi vozmi (tanki M) na območju Iške vasi opravljal očiščevalno akcijo. Partizanska patrolja se je morala pred sovražnikovim ognjem umakniti. Italijani so imeli ranjenega vojaka, našli pa so krvave sledi, strelivo in vojaška oblačila na položajih partizanov. Istega dne so partizani napadli Italijane tudi v Črni vasi in ranili tri sovražnike.⁴¹⁵ Sredi belega dne 18. junija so partizani začeli obstreljevati postojanko Iška vas, kjer so se že pred tem vgnezdili okupatorji, in ubili njihovega podčastnika.⁴¹⁶ Naslednjega dne so partizani porušili leseni most na poti Škofljica–Ig, ponoči pa so neznanci pognali v zrak transformatorsko postajo (cabina elettrica) med Iško Loko in Igom. Po poznejših podatkih in lastnem priznanju na zaslišanju ob predaji je to storil Franc Zupančič z Iga (roj. 1. oktobra 1924), ko je bil že partizan, ob pomoči Franca Kusa z Iga (roj. 17. marca 1923) in drugih partizanov.⁴¹⁷ Morda je bilo prav s tem sabotažnim dejanjem povezano povelje načelnika štaba 11. armadnega zbora polkovnika Annibala Galla poveljstvu tankovske čete, naj 20. junija zjutraj pošlje dva srednje težka tanka poveljstvu ižanske posadke.⁴¹⁸ Že 21. junija ponoči so partizani z avtomatskim orožjem streljali na blok na Igu, dan pozneje pa zgodaj dopoldne (ob 7.30) ponovno obstreljevali posadko v Iški vasi, kjer so ranili enega grenadirja.⁴¹⁹ Le dva dni pozneje so akcijo ponovili in spet lažje ranili nekega grenadirja.⁴²⁰ Med tem so partizani, da bi prizadeli italijansko posadko v Iški vasi

⁴¹³ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 1 f 59223.

⁴¹⁴ IZDG F 658 /III/1 – 1942 jun. 8; F 670/II/2, Diviz. Granatieri – 1942 jun. 9.

⁴¹⁵ IZDG F 670/II/2, Diviz. Granatieri – 1942 junij 11.

⁴¹⁶ Prav tam – 1942 junij 20.

⁴¹⁷ IZDG F 160/V – 1942 nov. 10.; F 670/II/2, Diviz. Granatieri – 1942 jun. 19. Tako je poročal karabinjerski podporočnik Nicola Testa visokemu komisariatu. E. Grazioli je nato zahteval, naj se proti njima naredi prijava na vojaško vojno sodišče (Tribunale Militare di Guerra, TMG).

⁴¹⁸ IZDG F 660/IV/c – 1942 jun. 19.

⁴¹⁹ IZDG F 670/II/2, Diviz. Granatieri – poročilo 1942 jun. 21.; prav tam, poročilo 1942 jun. 22. Okupator je v vasi zaradi tega še huje šikaniral prebivalstvo in ljudi, za katere je sodil, da so blizu partizanom.

⁴²⁰ IZDG F 668/II – 1942 jun. 25.

in njeno oskrbo, zaprli vaški vodovod v Krvavicah v Iškem Vintgarju. V povezavi s tem so tudi sicer nadzorovali Iško vas in streljali na vsak premik vojakov (kakor smo že videli). Ker je ostalo brez vode tudi prebivalstvo vasi, so se ljudje začeli, kakor poroča Orlando poveljstvu armadnega zbora, izseljevati v Tomišelj, Iško Loko in na Ig. Italijanski vojaki so začeli ropati zapuščene hiše.⁴²¹ V dneh, ko so se Italijani na terenu že začeli pripravljati za svojo veliko ofenzivo, so partizani 8. julija uničili mali most in telefonsko zvezo med Škofljico in Igom, kjer so požagali 17 drogov in pobrali okoli 800 m žice. Ko so inženirci, ki jih je spremljal vod karabinjerjev, poskušali škodo popraviti, so jih napadli partizani. Pri spopadu so imeli Italijani šest ranjenih, kolikšne so bile izgube partizanov, vir ne pove. Istega dne so bili boji tudi pri bližnji Pijavi Gorici, kjer je padel partizan Franc Bolha, ranjen pa je bil Boris Jakopin, oba z Iga; zajetega Italijana so ustrelili.⁴²² Naslednjega dne so partizani prodrli skoraj do Izanske ceste in se nato umaknili proti Mateni, toda že v noči na 11. julij so prekopali cesto Ljubljana–Ig pri Kožuhu 10 m na široko in Matensko cesto neposredno za mostom. Že pred tem so Italijani prišli v vas Brest in iz povračilnih ukrepov z izanskega gradu streljali na Iško vas, kjer je pogorelo 39 poslopij.⁴²³

Aktivna je bila tudi 5. četa I. bataljona L. Šercerja, ki je imela neposredno po padcu Iga tabor pri zaselku Planinica, od 8. junija pa je bila to 4. četa. Po napadu Italijanov so tabor po desetih dneh prestavili v Dedendol nad Podkrajem. Komandir čete je postal Riko Metlikovič, ki je odšel v partizane po napadu karabinjerjev v Želimljah, politkomisar čete je bil Miro Pezdir, ki ga je po napadu na Planinico zamenjal Tone Jarc iz Črne vasi. Že 25. maja je četa napadla postojanko Podpeč (pri Kobiju), v začetku junija pa so Italijani napadli četni tabor v Planinici; takoj ko so se ustalili v novem taboru, so sledili novi napadi. 7. junija je prvi vod čete obstreljeval italijanske barake na Rudniku, 1. desetina 2. voda pa je 18. junija odšla do Ljublanice pri Liparju, se prepeljala na levi breg reke in minirala progo med Borovnico in Notranjimi Goricami. Še pred tem so demonstrativno napadli novo italijansko postojanko v cerkvi sv. Ane nad Podpečjo. Na eni izmed oskrbovalnih poti so Italijani 13. maja v Vnanjih Goricah zajeli Antona Bolho z Iga, ki so ga karabinjerji z Brezovice še isti dan ustrelili. Pred začetkom italijanske ofenzive so cesti iz Podpeči in z Iga onesposobili za promet, porušili so mostove in na cesto posekali smreke.⁴²⁴ Zelo pogosto so napadali tudi železniško

⁴²¹ IZDG F 110 A/II, *Vesti*, št. 3 – 1942 jul. 9.; ZB Iška vas, *Dogodki*, o.c.; M. Škraba – izjava z 1975 dec. 15.

⁴²² IZDG F 671/I/1, Poročilo 11. armadnega zbora 2. armadi 1942 jul. 8.; F668/ III, telegraf 8. 7. 1942; F 110 A/I, *Vesti*, št. 5 – 1942 jul. 8.; izjava Borisa Jakopina.

⁴²³ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 4 – 1942 jul. 9.; ibidem, *Vesti*, št. 5 – 1942 jul. 9.; ibidem, *Vesti*, št. 6 – f 59231.

⁴²⁴ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, str. 43 sl.

progo med Verdrom in Borovnico (npr. 8. in 12. junija). Ob navduševanju in vzdušju zaradi svobodnega ozemlja ter uspešnih partizanskih bojih je tudi na podkrimskem območju v narodnoosvobodilnem gibanju prihajalo do podobnih slabosti in napak kakor drugje po Ljubljanski pokrajini. Na kratko, tudi tu so se kazali znaki vojvodstva in samopašnosti ter notranjih trenj v posameznih partizanskih enotah, pa tudi pojavi sektašenja s strani članov KPS v prepričanju, da revolucionarni boj prehaja v svojo drugo razvojno stopnjo. Kakor drugje je tudi v podkrimskem območju poleg upravičenih ukrepov prišlo do napačnih korakov, ki so negativno vplivali na ljudi. Premalo je bilo povezanosti pri ukrepanju med partizanskimi poveljstvi in terenskimi aktivisti in TOOF. To se je pokazalo predvsem pri oskrbovanju s hrano (rekvizicijah) in streljanju ljudi, obsojenih zaradi narodnega izdajstva.

Po ustrelitvi Janeza Mrkuna in Valentina Jenka na Igu v majskih dneh, kar so vsi sprejeli kot upravičeno nujnost, je v juniju (21.) doletela ista kazen tudi tomišljskega občinskega tajnika in organista, ki je kot nekdanji goreč delavec prosvetnega društva postal zaprisežen član Slovenske zaveze in legionar (Slovenske legije) ter organizator nasprotnikov OF.⁴²⁵ Ob istem času, v noči na 21. junij, so partizani aretirali tudi tomišljskega župana in gostilničarja Franca Bezlaja - Lenčka (roj. 26. 2. 1902), ki bi ga verjetno čakala ista kazen. Obdolžili so ga namreč sodelovanja z okupatorjem in celo izdajstva. Toda Bezlej je še isto noč ušel, se zatekel v Ljubljano, iskal zaščito pri Italijanih in sam zaprosil za zaščitno internacijo (»internamento protettivo«).⁴²⁶ Kot potencialne ovaduhe, kar je med njimi kdo tudi res bil, so v tem času poslali v smrt družine ciganov iz Vrbljen in Podpeči. Na Notranjskem so partizanske enote na osvobojenem ozemlju usmrtille vsaj okoli 70 Romov.⁴²⁷ Že v juliju, nekaj dni pred začetkom velike italijanske ofenzive, so partizani v Tomišlju v hiši pri Mihavcu prijeli Miro Lampret, roj. Rozman, z desetletno hčerko, ko je s konjem in vozom iz Ljubljane prišla po živila. Ker je njen mož, ljubljanski trgovec, že sodeloval z Italijani, so iz bojazni, da bi tudi onidve ovajali, obe ustrelili.⁴²⁸ Med ljudmi je najbolj odmevala smrt bivšega orožnika Alojza Čusa, ki so ga borci 5. čete ustrelili že meseca maja po ovadbi, da je izdajalec. Nato se je izkazalo, da je delal za OF še preden je odšel v partizane ter

⁴²⁵ IZDG F 123/II f 70972; F 110 A/II f 59743 – 1942 jul. 23.; prav tam, *Vesti*, št. 3 – 1942 jul. 9. V virih je nekaj zmede v povezavi z datiranjem, vendar se zdi, da je bil ustreljen že 21. junija in ne, da so ga aretirali šele v noči s 23. na 24. junij.

⁴²⁶ IZDG, Visoki komisariat F 14-konvolut F. Bezlej – 1942 jul. 17. Zgodbo, da je Bezljaju pomagal pobegniti »pošten« partizan, povsem zavrača kot blatenje OF in NOV Jože Brancelj, *Pripombe k kroniki*; A. Kumše – 1987 okt. 24.

⁴²⁷ J. Klemenčič, o.c., str. 80; T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, str. 352 sl., 566 sl.; D. Guštin, o.c., str. 489, op. 155; IZDG, NOB tisk, P-116.

⁴²⁸ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 19 – 1942 jul. 23.

da je bila ovadba le stvar osebnega maščevanja.⁴²⁹ O tem primeru je spregovoril Franc Popit, inštruktor CK KPS na Notranjskem, na partijski konferenci za osvobodjeno ozemlje na Cinku v Kočevskem Rogu.⁴³⁰

Konferenco so sprožile prav omenjene težave, ki jih je želelo vodstvo KPS v dobro narodnoosvobodilnega gibanja čimprej razčistiti in napake odpraviti. Priprave zanj so stekle že konec junija, začela pa se je 5. julija in trajala tri dni. Na njej je bilo 92 delegatov iz vojaških enot in s terena. Iz podkrimskih vasi sta bila na konferenci Janez Japelj, politični komisar 1. čete Šerčerjevega bataljona, član KPS od avgusta 1941, in Jože Mazovec - Tine Dolgan, obveščevalec glavnega poveljstva in član partije od leta 1930, ki je kot nekdanji aktivist na podkrimskem območju dobro poznal tamkajšnje razmere. Na konferenci je Boris Kidrič v svojem referatu o odnosu zaveznikov do partije obsodil pojave sektaštva pri članih partije, Franc Leskošek je kot komandant glavnega poveljstva narodnoosvobodilne vojske obsodil vojvodstvo in samovoljo v partizanskih enotah ter ju označil za škodljiv pojav za narodnoosvobodilno gibanje. Vse to je nato obsodil tudi Edvard Kardelj v posebnem članku. V povezavi s tem je prišlo do nekaterih kadrovskih sprememb tudi v enotah Šerčerjevega bataljona NO.⁴³¹

VELIKA ITALIJANSKA OFENZIVA IN PODKRIMSKE VASI

Že od časa, ko je bila v Ljubljanski pokrajini na italijansko vojsko prenešena skrb za varnost javnega reda in miru ter se je začel izvajati njen načrt »Primavera«, sta se tako general Robotti, poveljnik 11. armadnega zbora, kakor general Roatta, komandant 2. armade, začela pripravljati na veliko ofenzivo proti partizanom in v narodnoosvobodilno gibanje vključenemu slovenskemu ljudstvu. Le nekaj dni pred osvoboditvijo Iga in pred nastankom svobodnega ozemlja je Robotti v posebnem poročilu Roatti opisal položaj v Ljubljanski pokrajini. Že takrat je poudarjal, da partizanske sile hitro naraščajo in hkrati v njimi tudi njihova dejavnost. Zaradi tega je po njegovem mnenju padal ugled italijanskih oblasti in vojske pri slovenskem prebivalstvu, ki se pokori le sili – spoštovanje vzbujajoči sili. Robotti je že takrat računal na veliko ofenzivo in je v povezavi z njo zahteval vrsto represivnih ukrepov in dodatne vojaške sile. Trdil je, da je mogoče le z odločno, dolgotrajno in sočasno akcijo na velikem ozemlju računati na

⁴²⁹ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, str. 50.

⁴³⁰ *Dokumenti ljudske revolucije 2*, št. 98 str. 286: »Glede likvidacij: Na barjanskem okrožju so likvidirali pristaša OF, ker je sporočilo prišlo prepozno. Zato bi predlagal, naj vrše likvidiranje in aretacije skupine iz obveščevalnih vrst, da se kaj takega ne bo več zgodilo.«

⁴³¹ *Dokumenti ljudske revolucije 2*, št. 98, str. 208–289; M. Maček, *Spomini*, Ljubljana 1981, str. 139 sl.; V. Deželak, Konferenca na Cinku julija 1942, Ljubljana 1982, v zbirki *Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem*, zvezek 28; E. Kardelj, O nekaterih nevarnih pojavih v partizanskih vrstah, v *Dokumenti ljudske revolucije 2*, str. 420–423.

uničenje uporniške dejavnosti in odpraviti endemično stanje upora.⁴³² Ko so partizani prešli v ofenzivo, je Robotti ponovno sporočil poveljstvu 2. armade, da se razmere v Sloveniji naglo poslabšujejo, med drugim tudi zaradi prešibkih italijanskih vojaških sil v pokrajini. Pričakoval je namreč, da bodo partizani zelo povečali svoje sile na območju Krima, Mokrcra, Molnika in Pugleda, ki ga je označil za utrdbo ljubljanske kotline (»bastione della piana di Lubiana«), in nato poskušali osvojiti Ljubljano. Ponovno je izrecno poudaril, da je nujno čimprej prevzeti pobudo v operacijah in je ne prepuščati partizanom.⁴³³ Verjetno je v povezavi s tem neposredno po ponovni osvojitvi Iga zahteval, naj se s celim polkom grenadirjev prečese ozemlje med Blokami in Ljubljano ter območje zahodno od Grosuplja (tj. območje Krima, Mokrcra, Molnika in Pugleda). S tem manevrom naj bi Ljubljano, središče narodnoosvobodilnega gibanja, osamili od najbolj grozečih partizanskih oddelkov. 26. maja je Robotti na sestanku poveljnikov svojih enot razpravljaj o ukrepih, ki bi jih bilo treba uveljaviti v povezavi z ofenzivo proti NOV in hkrati v boju proti civilnemu prebivalstvu. Naslednjega dne je poveljnike pozval, naj k predvidenim ukrepom in operacijam pošljejo pripombe in dopolnitve; odgovor je pričakoval do 5. junija. Najpomembnejša točka ukrepov je bila predvidena izselitev prebivalstva (»sgombere delle popolazioni«), ki naj bi zajela okoli 30.000 ljudi.⁴³⁴

V povezavi s predvideno množično internacijo prebivalstva iz Ljubljanske pokrajine, ki jo je neko dnevno povelje vsem enotam 11. armadnega zbora označilo za najlepšo novo italijansko dežel, ⁴³⁵ je tudi visoki komisariat že v prvi polovici junija sporočil svoje mnenje. Menil je, da v koncentracijska taborišča ni mogoče internirati tolikšnega števila Slovencev, ker so ta polna internirancev iz Julijske krajine, novih dežel okupiranih ozemelj in Libije, pa tudi ker so ta taborišča – ki so tako ali tako polna – premajhna, da bi sprejela tako veliko število Slovencev. Poudarili so, da tudi sicer iz državnih varnostnih motivov ne bi bilo koristno, da bi tako veliko število oseb, ki so politično sumljive, internirali v občine starih pokrajin.⁴³⁶

Ko je Mussolini 1. junija prenesel na vojaško oblast v Ljubljanski pokrajini vse pristojnosti za obrambo javnega reda in ji podredil tudi vse oborožene enote, ki so doslej sodile pod civilno oblast, tj. visoki komisariat, so priprave za ofenzivo naglo stekle.⁴³⁷ Že teden dni pozneje je general Roatta imenoval generala Robottija za po-

⁴³² IZDG F 661/III/3 – 1942 maj 12.: »... con ripercussioni indubie sul nostro prestigio presso questa gente slovena che – sarà mai detto abbastanza – non si piega che alla forza, alla forza imponente.«

⁴³³ IZDG F 660/III/1 – 1942 maj 22.

⁴³⁴ IZDG F 661/III/6 – 1942 maj 27.

⁴³⁵ IZDG F 180/II/1 – 1942 april 2., »questa bellissima nuova provincia italiana«.

⁴³⁶ IZDG F 662/I – 1942 jun 11.

⁴³⁷ Prim T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 208 sl.

veljnika italijanskih sil, odrejenih za ofenzivo. V povelju je navedel tudi ukrepe, ki naj jih vojska v času ofenzive izvaja tako proti partizanom kot tudi proti civilnemu prebivalstvu (prepoved gibanja; prepoved prometa z lokalnimi vlaki in avtobusi; ustrelitev oseb; kakorkoli povezanih z uporniki; požig domov in vasi, katerih prebivalci so vključeni v narodnoosvobodilno gibanje itd.; posebej je predvidel internacijo vseh za vojsko sposobnih moških).⁴³⁸ Poudaril je ukrepe za varstvo strateško pomembne železniške proge Zalog–Ljubljana–Trst in določil vojaške sile, s katerimi bo v času ofenzive razpolagal Robotti. Poleg obeh divizij 11. armadnega zbor (Grenatieri di Sardegna, Isonzo) je Robotti dobil še diviziji Macerata (general Eduardo Quarra Sito) in Cacciatori delle Alpi (general Vittorio Ruggero), ki sta prišli v Ljubljansko pokrajino kot dodatna sila za ofenzivo po 7. juniju. Poveljstvo 11. armadnega zbor je do konca junija pripravilo načrt za ofenzivo. Z njo naj bi obnovili italijansko oblast v pokrajini in pridobili ugled, čeprav bi morali pri tem uničiti vso Slovenijo in njene prebivalce. General Roatta se je z načrtom strinjal in ponovno poudaril, da je treba udariti z vso silo ter nasprotnika materialno in moralno zlomiti.⁴³⁹ Poleg omenjenih štirih divizij je dobil Robotti za velikopotezno ofenzivo na razpolago še naslednje enote: 3. bataljon 311. pešadijskega polka, dva bataljona karabinjerjev, 182. mitralješko četo ter policijske in druge podobne sile iz Ljubljanske pokrajine. Kasneje še 160. in 211. avtomobilski oddelek, dva elitna bataljona (72. in 85.) črnih srajc »M«, dve legiji črnih srajc ter enoto inženircev. Razpolagal je tudi z 41. in 113. eskadriljo letal ter 98. skupino bombnikov. Vse te italijanske vojaške sile z vsemi vrstami orožja so šteje skoraj 60.000 moških.⁴⁴⁰ Ob prihajajoči ofenzivi in porastu partizanskih enot je glavno poveljstvo NOV v tem času preuredilo vojaške enote. Že konec maja se je pojavila pobuda, da bi ustanovili zelo gibljivo in udarno enoto, do česar je prišlo, ko so 12. junija 1942 v Zapotoku ustanovili 1. proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Naloga za ustanovitev enote je bila zaupana Stanetu Semiču - Dakiju, komandantu 5. bataljona NO, ki je nato postal poveljnik novega bataljona. Vanj so prišli najboljši borci 1. in 5. bataljona NO, med njimi tudi mnogi borci iz podkrimskih vasi.

V zadnjih dneh junija, ko je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja in vojske že vedelo za italijanske ofenzivne priprave, je prišlo na Dolenjskem in Notranjskem do večje preureditve slovenske partizanske vojske. Glavno poveljstvo (GP) je obdržal Franc Leskošek - Luka, politikomisar pa je ostal Ivan Maček - Matija. Glavno poveljstvo je 25. junija preuredilo vojsko. 3. grupo odredov, ki je številčno zelo narasla, so razdelili na 3. in 5. grupo odredov. Tretjo grupo sta sestavljala Krimski in Polhograjski odred,

⁴³⁸ IZDG F 662/I/9 – 1942 jul. 7.

⁴³⁹ IZDG F 660/III/2 – 1942 jun. 8; prim. T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 391, 400 sl.

⁴⁴⁰ Prim. T. Ferenc, o.c.

poveljnik je postal Mirko Bračić – Bradač, politkomisar pa Ante Novak. Peti grupi je poveljeval dr. Marijan Dermastia - Urban, politkomisar pa je bil Jože Nose - Špan, sestavljali so jo Belokranjski, Krški in Zahodnodolenjski odred. Že po začetku ofenzive so 16. julija 1942 iz bataljona Toneta Tomšiča ustanovili 1. slovensko proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča, veliko in udarno enoto, ki je bila neposredno podrejena glavnemu poveljstvu. Njen prvi poveljnik je postal Ivan Jakič - Jerin, politkomisarka pa Mica Šlander.⁴⁴¹

V novi Krimski odred sta prišla 1. bataljon L. Šerčerja brez borcev, ki so odšli v bataljon oz. brigado Toneta Tomšiča,⁴⁴² in 5. bataljon NO, njegov poveljnik je postal Bojan Polak - Stjenka, politkomisar pa Janez Hribar - Tone Pogačnik. V njem je bilo v začetku julija okoli 980 borcev, kar se do začetka ofenzive ni spremenilo. Toda namesto Toneta Vidmarja - Luke Suhadolca je poveljnik 1. bataljona L. Šerčerja KO 6. julija postal Jule Sočan - Tomaž Skala, osem dni pozneje pa je bil bataljon razdeljen v 1. in 4. bataljon KO. V prvem naj bi bili 1. in 2. četa (vodstvo je ostalo isto), v drugem pa 3. in 4. četa, njegov poveljnik pa je postal Tone Vidmar - Luka, politkomisar pa Albert Kovač - Peter Grčar, vendar so zaradi ofenzive, ki je neposredno sledila, v 1. bataljonu ostale 1., 2. in 4. četa.⁴⁴³

Nekaj dni pozneje so že sredi prve faze italijanske ofenzive sledile nove kadrovske spremembe kot posledica »vojvodstva« v teh enotah. 20. julija je novi komandant 3. grupe odredov postal Bojan Polak - Stjenka, politkomisar Polde Maček - Borut Zadvorc, njegov namestnik pa Franc Perovšek - Lado Krčan (in nato od 26. julija Cveto Močnik - Florjan). Novi komandant Krimskega odreda je postal Andrej Flajs - Sočan, poveljnik 1. bataljona je bil Alojz Popek - Milan Vandek, politkomisar pa Janez Japelj - Lovrenc Kajžar⁴⁴⁴ (namesto zaradi kazni razrešenega Frica Novaka).

Neposredno pred začetkom italijanske ofenzive sta bili na območju Krima in Mokrca glavnina Krimskega odreda in en bataljon 2. grupe odredov (3. bataljon Savinjskega odreda), ki se je sem vrnil s pohoda na Gorenjsko, ter še prištabne enote 3. grupe odredov na Mačkovcu. Vsega skupaj je bilo okoli 1150 borcev. Partizani so bili že kmalu seznanjeni z okupatorjevimi pripravami na ofenzivo. Tako je tudi štab 1. bataljona L. Šerčerja že 6. julija obvestil svoje čete o nameravani italijanski akciji in

⁴⁴¹ T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, o.c., str. 198; D. Guštin, *Rast in razvoj*, o.c., str. 234, 246, 252 sl.

⁴⁴² V Tomšičevem bataljonu oziroma brigadi so bili npr. Janez Intihar - Žan, Oblakov iz Iške vasi, znani mitraljezec, ki je padel kot poveljnik 3. bataljona Ljubljanske brigade prve dni maja 1945 v bojih pri Grčaricah, Jože Ambrož in Alojz Maček iz Tomišlja, Jože Zgonc in Tone Zalar iz Kota, Anton Šoba z Iga, ki je padel leta 1944 pri Podturnu, Rudi Lešnjak z Dobravice in Jože Zgonc iz Iške Loke, ki so ga okupatorji zajeli. Prim. F. Strle, *Tomšičeva brigada*, str. 443, 472 sl.

⁴⁴³ D. Guštin, o.c., str. 262.

⁴⁴⁴ Prav tam, str. 264; T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, o.c., str. 374.

jim v zvezi s tem dal vrsto napotkov, predvsem pa svetoval, naj se s sovražnikom ne spuščajo v frontalne spopade.⁴⁴⁵

Zdi se, da so bila italijanska poveljstva slabše obveščena o dejanskem stanju narodnoosvobodilne vojske na obravnavanem območju. Poveljstvo sardinskih grenadirjev je še dan pred začetkom ofenzive sporočalo raznim enotam in 11. armadnemu zboru, da po zelo zanesljivem viru na Krimu ni veliko partizanov, ker so se umaknili na Mokrec, med drugim tudi zaradi pomanjkanja vode. Tu naj bi ostale le manjše skupine z izvidniškimi nalogami. Kot kraje, kjer so se partizani še pred tednom dni zadrževali, navaja Planinico in Iški Vintgar, kjer naj bi bila enota 200 borcev pod točko 345 m. Večje število partizanov naj bi bilo le na Mokrcu v raznih taborih in s komando v Zapotoku. Toda podatki, kakor smo videli, niso bili prav točni.⁴⁴⁶

Ofenziva naj bi po načrtu postopoma zajela skoraj celotno ozemlje Ljubljanske pokrajine in trajala od 16. julija dalje. Končala se je 4. novembra 1942.⁴⁴⁷ Prva faza je zajela krimsko-mokrško območje in je hudo prizadela podkrimske vasi in njihove prebivalce. General Robotti je 14. julija s posebnim šifriranim ukazom zapovedal svojim enotam, naj ofenzivno akcijo začnejo v četrtek, 16. julija, ob 9. uri dopoldne.⁴⁴⁸ Dan pozneje sta visoki komisar Grazioli in general Robotti izdala poseben razglas ter v njem Slovencem oznanila represivne ukrepe, ki jih uveljavljata v povezavi z ofenzivo v Ljubljanski pokrajini. Prvi sklop ukrepov je prepovedoval gibanje prebivalcev in uporabo prevoznih sredstev, v drugem so bili označeni primeri, ko se nad kršilci izvrši smrtna kazen z ustrelitvijo, tretji pa je zajemal kazenska rušenja ter požige domov in stanovanj; posebej je razglas zagotavljal življenje vsem borcem, ki bi se pred bojem z orožjem prijavili italijanskim četam oziroma oblastnim organom.⁴⁴⁹ Na dan začetka ofenzive je Robotti svojim enotam izdal pompozno sestavljeno dnevno povelje. V njem je med drugim dejal:

»Danes začenjamo lep pohod po poljih in gozdovih italijanske Slovenije, katero skušajo skupine komunističnih banditov, plačane s protiitalijanskim denarjem, odvzeti italijanskim vojakom. Naš cilj v tem pohodu je zaustaviti in kaznovati izdajalske morilce naših tovarišev, krvnike številnih Slovencev, pobijalce žensk in otrok, osvoboditi prebivalstvo mirnih poljedelskih pokrajin more teh partizanov brez zakonov in vere, prebivalstvo, ki smo ga bratsko spoštovali in varovali v prvih dneh naše okupacije. Bodite še enkrat legionarji

⁴⁴⁵ S. Petelin - Vojko, Podpeč-Preserje, o.c., str. 180; *Zbornik VI/1*, št. 84.

⁴⁴⁶ IZDG F 747/III/o – 1942 jul. 15.; F 691/II/10 – 1942 jul. 15.; F 668/1 – 1942 jul. 20.

⁴⁴⁷ IZDG F 662/I/10 – Progetto...; F 662/II/3; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 387 sl.

⁴⁴⁸ IZDG F 662/I/6 – 1942 jul. 14: »Nota festa avrà inizio giorno (giovedì) 16 corrente ore 9.« (Znani praznik se bo začel (v četrtek) 16. t.m. ob 9. uri).

⁴⁴⁹ IZDG F 687/I/1 – 1942 jul. 15.; *Zbornik VI/3*, št. 173.

civilizacije in visokega poslanstva Rima in prenesite te značilnosti italijanskega državljana in vojaka v odločno in strogo dejavnost proti zavistnemu sovražniku ...»⁴⁵⁰

Toda Italijani so začeli zasedati začetne položaje za ofenzivo že 7. julija.⁴⁵¹ Med drugim so razpostavili in vkopali topove na polju blizu Palmetovih goric. Na poti v Dobje so postavili težke topove, na poti od Staj v Vrbljene pa lahke topove.⁴⁵² Ko se je začela ofenziva, so bile vse v njej sodelujoče enote na izhodiščnih položajih za njeno prvo fazo, ki je z vso silovitostjo trajala od 16. do 19. julija in je zaobjela širše krimsko-mokrško območje. Divizija grenadirjev je zasedla položaje od Borovnice prek Tomišlja in Iga vse do Pijave Gorice s tanki, metalci plamenov in topovi; tu je sodelovala tudi skupina črnosrajčnikov pod poveljstvom generala Adolfa De Rienzija, ki je bil poveljnik pehote v diviziji sardinskih grenadirjev. Divizija alpskih lovcev je zasedla črto približno od Grosupljega do Zdenske vasi s smerjo prodiranja proti zahodu. Enote obmejne milice (GAF) so imele začetne položaje na območju Cerknice in naj bi prodirale v severovzhodni smeri. Enote t. i. skupine črnosrajčniških bataljonov pod poveljstvom konzula Gelorminija so imele izhodiščne položaje na črti od Velikih Blok do Lužarjev in naj bi zapolnile območje med četami GAF in alpskimi lovci.

Ofenziva se je začela ob napovedanem času s hudim topovskim ognjem, ki ga je spremljalo bombardiranje letalstva. Cilj sta bila zlasti vasi Golo in Gornji Ig, ki sta bili že prej požgani in v veliki meri prazni, a so ju sedaj do tal porušili. S topovskimi in zažigalnimi granatami so obstreljevali tudi Iško vas, vendar ji niso naredili veliko škode, ker je bilo naselje precej v mrtvem kotu.⁴⁵³ Obstreljevali so tudi pobočja Krima in Mokrca, kjer so pričakovali skupine partizanov. Prebivalstvo se je ob začetku ofenzive v glavnem umaknilo iz vasi v bližnje gozdove, vendar je ob obstreljevanju Gornjega Iga tragično preminula (zgorela) Rozalija Likovic - Tanckova.⁴⁵⁴

Po celourni topovski pripravi so italijanske čete prešle v napad, ki sta ga krila topništvo in letalstvo in katerega cilji so bili zlasti Gornji Ig, Želimlje, Jezero, Planinica in Zapotok. Povsod je gorelo.⁴⁵⁵ Enotam grenadirjev in skupini oklepni vozil so stali nasproti samo borci 1., 2. in 4. čete Šercerjevega bataljona – vsega skupaj do okoli

⁴⁵⁰ IZDG F 687/I/1 – Ordine del giorno. Primo giorno di operazioni (1942 jul. 16.).

⁴⁵¹ Prim. F. Strle, *Tomšičeva brigada* I, o.c., str. 431; M. Mikuž, Italijanska ofenziva protiv narodnooslobodilačke vojske Slovenije od 16. jula do 4. novembra 1942 godine, *Vojnoistorijski glasnik* 1, 1950, str. 50–81; isti, *Pregled zgodovine NOB* 2, str. 92–158; Z. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*, str. 304–347; T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, o.c., str. 387 do 537.

⁴⁵² Prim. J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, o.c., str. 82 sl.

⁴⁵³ Izjava Janeza Japlja avtorju, 1988 febr.

⁴⁵⁴ SŠM F 185/21 - Iz šol. kronike Iška vas; J. Klemenčič, o.c., str. 83 sl.; IZDG F 123/II – 1942 jul. 20.

⁴⁵⁵ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 11, f 58558 – 1942 jul. 16.; F 110 A/II, *Dnevnik dogodkov* f 59694 – 1942 jul. 16.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 187.

400 partizanov, večinoma doma iz podkrimskih vasi. Tretja četa, ki je prvotno imela tabor na Kožljeku, se je namreč brez večjih spopadov izmaknila obkolitvi in je mimo Vrhnike prešla v Dolomite.⁴⁵⁶

Oklepni oddelki so z Iga prodirali proti Iški vasi, kamor so prišli okoli poldneva. Najprej so vas obstreljevali, nato pa jo požgali z metalci plamenov. Nepoškodovane so ostale le redke hiše okoli cerkve sv. Križa na začetku vasi, kjer so Italijani z rovom povezano šolo imeli za utrjeno postojanko. V cerkvi so zasliševali, mučili in na smrt obsojali vaščane.⁴⁵⁷ Ko je v vas vdrla italijanska pehota, sta ju tu pričakali dve zasedi 1. čete Šercerjevega bataljona. V spopadu je padlo več italijanskih vojakov, ki so jih nato s tanki odpeljali na kmečkih vozovih. Zaradi tega so okupatorji nekaj dni pozneje ustrelili 8 talcev na Ustju, v glavnem iz Iške vasi. V teh spopadih so Italijani v Iški vasi na koncu vasi ubili Janeza Kramarja - Antonova, njegovega brata Martina pa so ustrelili doma med ofenzivo; iz iškavarske cerkve so 17. julija ustrelili tudi Franca Pristavca iz Iške vasi.⁴⁵⁸ Med ofenzivo so ustrelili tudi starega Janeza Žagarja (roj. 1864) - Prodarnarjevega ata iz Iške vasi. Italijani so nato nadaljevali pohod proti Iškemu Vintgarju (pot naj bi jim kazali trije domačini), prebivalci Iške vasi in Iške pa so se pred njimi umikali v okoliške gozdove, kjer so se mnogi moški priključili partizanom.⁴⁵⁹ Poglavitni odpor so borci 1. čete dajali okupatorju po umiku iz Iške v Gornjem Igu, ki ga je še vedno obstreljevalo topništvo. Pred premočnim sovražnikom se je četa umaknila proti Ustju in Krvavi peči, kjer se je združila z bataljonskim štabom in njegovim zaščitnim oddelkom.⁴⁶⁰

Grenadirji so po načrtu prodirali v štirih kolonah, razporejeni v strelce, po ozemlju, ki sta ga držali 2. in 4. četa Šercerjevega bataljona. 4. četa, ki je taborila blizu Podkraja, se je upirala dvema kolonama, ki sta počasi prodirali iz Jezera prek Krime za Ustje oziroma iz Podpeči-Preserij prek Gornje Brezovice na Krvavo peč. Borci so jih počakali v dveh zasedah. Prva je bila pri izviru Prosek na Virju blizu Jezera, vodil jo je Franc Lesica - Grča, puškomitraljezec pa je bil Karel Kumše - Tomaž. Okupatorjevo kolono so partizani napadli iz neposredne bližine in ji zadali precej izgub. Italijani so padle in ranjene na kamionu odpeljali v Ljubljano. Drugo zasedo je vodil Ciril Škafar, puškomitraljezec pa je bil Ivan Jankovič iz Črne vasi; ta se je z Italijani spopadla pri Planščaku.⁴⁶¹ Četa se je nato po celodnevem izmikanju sovražniku zbrala

⁴⁵⁶ IZDG F 158/IV f 903, *Poročilo poveljstva divizije grenadirjev 11. armadnemu zboru – 1942 avg.* 26.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 181.

⁴⁵⁷ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 11 – 1942 jul. 16.

⁴⁵⁸ Prim. spisek žrtev terorja.

⁴⁵⁹ SŠM F 185/21 - Iz šol. kronike Iška vas; IZDG F 110 A/I f 59257 – 1942 jul. 20.

⁴⁶⁰ ZB Iška vas, Zgodovinski dogodki; M. Škraba, izjava 1975 dec. 15.

⁴⁶¹ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 50 sl.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 184 sl.

na Grofovem štantu. Tu je prišlo do razkroja čete, ki ji je poveljeval Riko Metlikovič, ki se je pozneje predal Italijanom in izdajal, nato pa so ga kot domobranskega narednika usmrtili partizani. Borci so se odločili, da se četa razpusti in se razšli. Velik del se je odločil oditi domov, del se je prebijal proti Mokrcu, en del pa se je zadrževal na območju Krima.⁴⁶²

Druga četa Šerčerjevega bataljona se je iz tabora na pobočjih Lintaha pred prodirajočima italijanskima kolonama iz Pake oziroma Prevalj brez spopadov in izgub umikala proti Rakitni in nato na Ustje ter naprej proti Krvavi peči. Do 18. julija, ko je italijanski obkoljevalni manever že močno zmanjšal prostor partizanom, so se le-ti še upirali in vztrajali na Mokrcu, nato so se iz še ne povsem zaprtega obroča skozi vrzel zadnji čas umaknili in se usmerili proti Travnji gori.⁴⁶³ Pri Karlovcih se je kot zaščitnica 1. četa spopadla z italijansko predhodnico in v boju je padel eden izmed Sivčevih bratov (Ivan Šivc) iz Iške vasi. Pri umiku na Travno goro je štab bataljona v vasi Kot dočakal povelje za kadrovske spremembe. Komandant bataljona in politkomisar Fric Novak sta bila razrešena, slednji po kazni, novi poveljnik pa je postal Alojz Popek - Vandek

⁴⁶² A. Kumše, o.c., str. 57; prim IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 19 – 1942 jul. 23. Po spisku v aktih vojaškega vojne sodišča v Ljubljani (Tribunale Militare di Guerra) so bili v četi naslednji borci (prvi komandir čete je bil Ante Jukič - Mate in politični komisar Miro Pezdir, v času ofenzive je bil komandir Riko Metlikovič, politični komisar pa Tone Jarc, pri borcih iz naših vasi to omenjamo): Lado Alič, Jože Ambrož (Tomišelj), Tone Bolha (Ig), Anton Boltežar, Franc Brancelj, Tone (ali Jože) Brancelj (Tomišelj), Janez Brulc, Anton Cepin, Ivan Cepin, Slavko Ciber, Franc Debevc, Jože Debevc, Jože Dolenc, Ana Ferjan, Miha Ferjan, Marija Fradelj, Miha Garbajs, Jože Garbajs, Jože Glašič (roj. na Igu), Marija Glavan, Ivan Grebenc (Vrbljene), Franc Jankovič, Ivan Jankovič, Tone Jarc, Cene Javornik, Ferdo Javornik, Vide Javornik, Ivan Jevc, Jože Kalin, Jože Kalin ml., Lado Kien, Andrej Korenčič (Brest), Janez Klančar, Andrej Kraljič, Franc Kumše (roj. na Igu), Jaka Kumše (Matena), Karel Kumše (Vrbljene), Franc Lipovec, Franc Lisica (Vrbljene), Andrej Masle, Alojz Maček (Tomišelj), Andrej Matjaž (Vrbljene), Ivan Mavec, Frane Melik, Ivan Melik, Alojz Mencej, Riko Metlikovič, Ivan Mihelčič, Matevž Milavec, Jože Modic (Strahomer), Jože T. Modic, Branko Mohorič, Miha Orhini, Anton Pavlič (Vrbljene), Franc Pečan, Lado Peruzzi, Janez Platnar (Matena), Jože Plevel, Jaka Podlipec (Matena). Janez Potočnik, Franc Porenta, Alojz Porenta, Anton Rogelj, Ivan (ali Jože) Rogelj, Stane Rogelj, Tine Rozman, Ana Rožun, Milan (ali Miha) Selan, Milan Svetek, Ciril Škafar, Franc Škerjanc (Matena), Stane Šteblaj, Franc Štrajnar, Ludvik Tekavec, Jože Trček, Mirko Ukmar (Matena), Alojz Uršič (Ig), Franc Uršič, Matija Vajda, Albin Vidmar, Jože Vidmar, Marjan Vidmar, Anton Zadnikar, Janez (ali Jernej) Zalar, Jože Zalar, Ivan Žagar, Anton Žagar, Jože Žarko, Štefan Žarko, Franc Žitnik, Janez Župec. Seznam se do tu ujema s seznamom A. Kumšetove z izjemo, da so v njenem spisku še Zalka Ferjan, Anton Konig in Franc Kraljič, manjka pa Jože Žarko. V sodnem seznamu pa so dopisani Anton Konig in Franc Lisica po seznamu A. Kumšetove oziroma že v sodnem seznamu, poleg tega pa še Karel Cenica, Viljem Gerjal, Janez Primc, Rajko Savanšek, Pavla Sitar in Alojz Skopec. Razlike si lahko razložimo s tem, da se je številčno stanje borcev dnevno spreminjalo. Prim. IZDG TMG F 335 f 2092; A. Kumše, o.c., str. 62/3.

⁴⁶³ Prim. IZDG F 158/IV, št. 903, Poročilo divizije grenadirjev 11. armadnemu zboru – 1942 avg. 26.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 185 sl.

iz Bezuljaka, politični komisar pa, kakor že vemo Janez Japelj - Lovrenc.⁴⁶⁴ Z obkrožitvijo Mokrca, kjer so med drugimi bili ujeti in ustreljeni Franc Boh, Ivan Zalar in Alojz Zupančič z Iga, se je 19. julija zaključila prva faza velike italijanske ofenzive, ki jo je simbolično oznanjala italijanska zastava, vihrajoča na vrhu Krima, »osvojene partizanske trdnjave«.

Po dnevnih poročilih 11. armadnega zbora so imele italijanske enote v teh štirih dneh ofenzive sorazmerno majhne izgube, toda tudi partizanske izgube v samih bojih niso bile velike. Italijani sami navajajo dober ducat padlih partizanov, nekaj več je bilo ranjenih.⁴⁶⁵ Pač pa so italijanske čete v teh dneh uničile nekaj partizanskih taborov in zaplenile večje količine orožja, streliva in vojaškega materiala, nekaj pisalnih strojev in propagandnega materiala pa tudi arhivskega gradiva, ki so ga okupatorji s pridom izrabili in potvarjali.⁴⁶⁶ Mnogo huje kakor partizanske enote, čeprav so Italijani z veliko premočjo v orožju in moštvu, s topništvo in letalstvom ustvarili na bojišču pravi pekel, so trpeli civilni prebivalci in njihove vasi. Ljudi so streljali, vasi pa požigali in ropali. Okupatorji so iz njih odpeljali veliko naropanega blaga: živila, oblačila, kože za strojenje, kolesa, vozove, šivalne stroje, motocikle in še marsikaj drugega.⁴⁶⁷

Z Robottijevim ukazom 19. julija se je naslednji dan ob 7. uri zjutraj začela očiščevalna akcija obkoljenega in že osvojenega ozemlja na območju Krima in Mokrca (druga faza). Zaključila se je šele 24. julija, nato so Italijani 28. julija začeli z novo fazo ofenzive jugovzhodno od obravnavanega ozemlja. Italijanska poročila o očiščevalni akciji govorijo o tem, kako so njihove enote nadaljevale z dejavnostjo v smeri predvidenih pohodov in tudi v krajih, ki so bili pokorjeni že prej. V tem času so se okupatorji še vedno spopadali z manjšimi razkropljenimi skupinami partizanov, ki so imele precej izgub. Še vedno je prihajalo tudi do primerov, ko so se posamezniki in skupine partizanov z orožjem predajali okupatorju. Na ozemlju podkrimskih vasi je očiščevalno akcijo izvajala zlasti skupina generala De Rienzija.⁴⁶⁸ Ena poglobitnih nalog čiščenja je bilo tudi interniranje vseh vojaško sposobnih moških od 16. leta starosti dalje. V tem času so poveljstva enot glede tega ponovno dobila nove ukaze.⁴⁶⁹ Cilj, ki so ga s to akcijo želele doseči italijanske okupatorske oblasti, nazorno prikazuje povelje generala Taddea Orlanda enotam svoje divizije grenadirjev. Zاپovedal je, da je treba prebivalcem preprečiti nove gverilske akcije za hrbtom italijanskih čet

⁴⁶⁴ Ustna izjava Janeza Japlja avtorju – 1988 febr.

⁴⁶⁵ IZDG F 671/I/1 – Poročila 11. armadnega zbora poveljstvu Superslodu (tj. 2. armadi) 1942 jul. 16.–19.; F 692/I/2 – Dnevna poročila.

⁴⁶⁶ Prav tam.

⁴⁶⁷ IZDG F 110/A/I f 59270 – 1942 jul. 20.

⁴⁶⁸ IZDG F 662/II/1 – Le operazioni contra i comunisti in Slovenia; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 417 sl.

⁴⁶⁹ IZDG F 661/IV/10 – 1942 jul. 20.; F 662/II/1 – 1942 jul. 21.

na očiščenem ozemlju in v krajih, kjer so italijanske postojanke.⁴⁷⁰ Kolikšno je bilo nasilje okupatorskih čet na celotnem območju prve ofenzivne faze pa kažejo sicer pretirani podatki skupnega poročila 11. armadnega zboru. V julijskih dneh od prvega dne ofenzive dalje naj bi okupator izločil iz partizanskih vrst nad 600 mož: 150 naj bi jih padlo v bojih, blizu 240 naj bi jih ustrelili (sem so nedvomno šteli tudi civilne žrtve fašistične soldateske, ki so jih ustrelili na podlagi represivnih ukrepov), okoli 250 pa naj bi se jih z orožjem javilo italijanskim oblastem (ti so bili nato večinoma internirani ali ustreljeni).⁴⁷¹

OKUPATORJEVO DIVJANJE MED PREBIVALSTVOM PODKRIMSKIH VASI

Okupator je med ofenzivo in po njej v podkrimskih vaseh izvajal strahovit teror. Lahko bi celo trdili, da je bil med najhujšimi v vsej Ljubljanski pokrajini. Vzrok za tako strogo izvajanje ukrepov najdemo v pomenu, ki ga je okupator pripisoval tej »partizanski trdnjavi« v neposredni bližini Ljubljane, in v dejstvu, da so bile te vasi prve izpostavljene besu italijanskih vojakov pri izvajanju represivnih ukrepov proti slovenskemu ljudstvu. Robotti je drugi dan ofenzive še dodatno ukazal poveljnikom vseh štirih podrejenih divizij in bojnih skupin, da zelo natančno in metodično očistijo ozemlje in preprečijo beg partizanov skozi obroč in da brez usmiljenja postrelijo vse za vojsko sposobne moške, ki bi jih italijanski vojaki presenetili ob prometnih poteh in za hrbtom italijanskih kolon.⁴⁷² Le dan pozneje je Robotti z novim ukazom še natančneje določil, kako naj enote izvajajo ukrepe, ki so bili objavljeni v razglasu 15. julija. Predvsem se morajo ukrepi pod II. in III. izvajati odločno in brez usmiljenja (»... le misure ... debbono essere applicate con la massima energia e senza falsa pietà«). Kdorkoli bi storil sovražno dejanje proti italijanski oblasti ali vojski, kogar dobite v posesti orožja, streliva, eksploziva, kdor podpira upornike, kogar dobite s ponarejeno osebno izkaznico, potnim listom ali dovolilnico, ga takoj ustrelite (»deve essere passato per le armi«); le redke predajte sodišču ali za internacijo. Stavbe, iz katerih nastopajo proti italijanski oblasti in vojski, v katerih skrivajo orožje in vojaški material, v katerih prebivajo ali dobijo gostoljubje partizani, je treba takoj neizprosno porušiti (»... debbono essere inesorabilmente distrutti«). Izvajanje ukrepa o ustrelitvi je še posebej natančno pojasnil: takoj morate ustreliti za vojsko sposobne moške, ki jih zalotite med operacijami na odprtem polju ali v bližini topništva, moške izven kraja

⁴⁷⁰ IZDG, Zbirka F 1080/IV – 1942 jul. 21.

⁴⁷¹ IZDG F 691/II/4 – 1942 jul. 16.–31.

⁴⁷² IZDG F 661/I/2 – Oggetto: Modalità d'azione contro i ribelli – 1942 jul. 17.; general Orlando je že 22. jul. poročal 11. armadnemu zboru, da je dal postreliti 18 oseb – prav tam 1942 jul. 22.

svojega bivališča, in sicer tako med operacijami kakor tudi po zasedbi. Takoj morate ustreliti v neposrednem boju zajete ali sicer zajete upornike; življenje si ohranijo izključno samo tisti, ki se predajo z orožjem izven neposrednega boja. Aretirati (in internirati) je treba vse moške, sposobne za vojsko, ki prebivajo v samotnih krajih ali naseljih, v kolikor niso krivi drugih dejanj, in tudi vse, ki se po naši zasedbi vrnejo v svoje kraje. Vsi ti ukrepi naj se izvajajo povsod v Ljubljanski pokrajini in ne le na območjih, kjer operirajo premične čete, prav tako veljajo tudi za prebivalstvo, ki je v celoti podpiralo italijanske čete.⁴⁷³

Na osnovi tega so okupatorji v podkrimskih vaseh požgali številne domove in tudi cele vasi, streljali moške, ki so jih zalotili izven domačega kraja pa tudi na domovih, partizane, ki so se predajali italijanskim oblastem brez orožja, aktiviste, člane odborov OF in NZ, za katere so podatke dobili iz najdenih dokumentov ali od ovaduhov in izdajalcev. Skoraj vse moške, ki so jih dobili doma, so aretirali in internirali, ista usoda je čakala partizane, ki so se predali z orožjem. Plenili, ropali in odnašali so vse, kar se jim je zdelo. Posledice takega divjanja so bile strašne.⁴⁷⁴ Poglavitni avtor in izvajalec načrta general Robotti je ob zaključku ofenzive licemerno in cinično zaključil, da je ofenziva dala svoje rezultate. Predvsem je po njegovem mnenju celemu svetu pokazala, da so v Sloveniji gospodarji Italijani in da jo lahko prečešejo in obvladajo kadarkoli, kakorkoli in kjerkoli hočejo. Da so z ofenzivo uničili bazo, ki so si jo partizani zgradili na škodo ubogega, tlačenegga, mučenega in pobijanega ljudstva.⁴⁷⁵ Visoki komisar Grazioli pa je takole opisal gospodarsko stanje Ljubljanske pokrajine v času po ofenzivi:

»Vsaka enota je delala, kar je hotela. Živina je zgorela v hlevih. Ostalo živino so zajele kužne bolezni. Mnogo krme je povsem uničene. Požganih je na stotine vasi. Premičnine so požgane, odnesene ali oropane. V prihodnji zimi grozi lakota.«⁴⁷⁶

Pred ofenzivo Italijani razen v marcu, ko so na krimskem območju požgali nekaj vasi (Golo, Škrilje, Kurešček), niso dosti požigali. Sedaj so kot nasilno dejanje proti civilnemu prebivalstvu uporabljali tudi to. Vsaka prazna hiša oziroma domačija, katere član je bil partizan, je postala žrtev rdečega petelina. Nekatere med obravnavanimi vasmami so bile v času ofenzive še drugič požgane. Gornji Ig, ki je bil že spomladi v celoti požgan, so ponovno uničili oziroma so ga s topovskim ognjem povsem porušili in od takrat tam v času NOB ni nihče stalno prebival. Podobna je bila tudi usoda zaselkov Ustje, Iška vas in Iška, ki so jih deloma požgali že v maju in so med ofenzivo ponovno

⁴⁷³ IZDG F 661/IV/9 – 1942 jul. 18.

⁴⁷⁴ Prim. M. Guček, Šercerjeva brigada, o.c., str. 27 sl; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 515 sl.

⁴⁷⁵ IZDG F 663/III/6 – 1942 nov. 8.

⁴⁷⁶ T. Ferenc, o.c., str. 498.

goreli. Ko so Iškavarci prvi dan ofenzive bežali v Iški Vintgar in so moški nato deloma odšli v partizane, so Italijani začeli požigati vas. Še v avgustu so gorele posamezne hiše, npr. hiša Alojza Štruklja. Razen cerkve, šolskega poslopja in nekaj hiš je zgorela vsa vas. Osnovna šola in cerkev sv. Križa, ki so ju okupatorji povezali z rovom, sta postali vojaška utrdba; v cerkvi so julija in avgusta Italijani sodili aktivistom in ujetim borcem NOV ter jih obsojali na smrt ali ječo.

Ko so se moški po ofenzivi deloma vrnilo, so večino internirali. Ženske, otroci in starci so se večinoma preselili v okoliške vasi, od koder so hodili obdelovat polja. Šele po kapitulaciji Italije si je manjšina vaščanov ponovno uredila začasna bivališča v vasi.⁴⁷⁷ Podobno je bilo v Iški, kjer je ostala nepožgana le ena hiša. Prebivalci Iške vasi in Iške so zaradi svoje pripadnosti OF in NOB veliko pretrpeli. Na celotnem ozemlju sedanje KS Iška vas je ostalo nepoškodovanih le dober ducat domov.⁴⁷⁸ Lahko bi rekli, da so Italijani iškovarski okoliš popolnoma uničili, toda velike večine prebivalstva niso mogli odvrniti od narodnoosvobodilnega gibanja.

Na ozemlju sedanje KS Ig je okupator veliko manj požigal – med ofenzivo niso požgali niti ene same domačije, pač pa so deloma požgali Dobravico, v zaselku Draga pa Grumovo in Matičetovo domačijo. Grumova hči je šla takoj zatem v partizane, kjer so že bili Matičetovi fantje.⁴⁷⁹ V vaseh KS Tomišelj so v času ofenzive zažgali 4 hiše in

⁴⁷⁷ Prim. V. Bonač, Iška vas 1941–1953, *Kronika 2* (1954), str. 40; prim. IZDG F 173/1 – 1943 maj 17.

⁴⁷⁸ ZB Iška vas – Seznam požganih hiš. Od 110 hiš so bile popolnoma uničene 103, druge so poškodovale 30 % in več. Lastniki povsem uničenih in poškodovanih hiš so bili: V Iški vasi Helena Škulj, Janez Intihar, Anton Rupert, Janez Štembalj, Anton Žagar, Franca Rupert, Janez Platnar, Simon Podržaj, Anton Šivc, Marija Šteblaj, Vekoslav Šuštaršič, Angela Pristavec, Marija Župec, Ivana Žagar, Andrej Rupert, Franc Intihar, Marija Kavčič, Angela Kozin, Marija Zabukovec, Janez Žagar, Neža Platnar, Antonija Kržič, Jože Kramar, Neža Platnar (št. 29), Ivan Pajsar, Marija Čepelnik, Marija Golob, Mana Kržič, Matija Šteblaj, Janez Vingorc, Franca Šivc, Marija Škulj, Alojzija Škulj, Alojzija Žagar, Angela Kramar, Ana Glašič, Jože Železnikar, Alojz Vamplin, Franc Škulj, Anton Vicozi, Martin Žagar, Alojz Glašič, Anton Novak, Marija Grimšič, Alojz Šteblaj, Cecilija Škulj, Marija Vicozi, Alojzija Ogrinc, Alojzija Zalar, Jože Rupert, Elizabeta Brancelj, Antonija Orhini, Ivana Mežan, Marija Šivc, Franca Žagar, Ivana Štembal, Mana Traven, Miha Kernc, Alojzija Žagar, Franc Grimšič, Ivan Švigelj, Andrej Štembal, Helena Štembal, Alojzija Kramar, Anton Modic, Franc Tancek, Franca Platnar, Pepa Mazi, Pepa Župec, Jože Japelj, Anton Grmek, Marija Šteblaj, Peter Tancek, Anton Cimperman, Franca Kramar, Franc Škulj, Elizabeta Štembalj, Marija Žagar, Anton Maček in Franc Mikuž. V Iški: Franca Pristavec, Franca Šuštaršič, Franc Mazi, Mihael Strle, Jože Šuštaršič, Anton Škraba, Mohor Strle, Anton Janežič, Franc Šteblaj, Josipina Marn, Alojz Vicozi in Miha Vrenik. V Gornjem Igu: Marija Likovič, Franc Brancelj, Jože Tancek, Anton Brancelj, Janez Tancek, Alojzija Čampa, Franc Kavčič, Anton Likovič, Franc Makovec, Angela Maček, Marija Maček, Angela Doles, Franc Grum, Franc Likovič in Janez Brancelj. Iz Ustja: Ana Brenc, Urša Tavželj, Glej še IZDG F 110 A/II – 1942 jul. 23. Celotna vrednost škode izražena v predvojnih dinarjih, je bila v Iški vasi 12.670.500 in v Iški 1.837.500 (IZDG F 716/II/1 – Seznam škode).

⁴⁷⁹ Črne bukve, Ljubljana 1944, str. 184 sl.; J. Klemenčič, o.c., str. 82 sl.; glej še IZDG F 110 A/II – 1942

dober ducat gospodarskih poslopjij.⁴⁸⁰ Povsod je požige spremljalo plenjenje, še posebej veliko so odpeljali živine in raznega potrošnega blaga. Po že med vojno narejenem popisu je bilo stanje požganih hiš in gospodarskih poslopjij naslednje:

Preglednica 5: Število požganih hiš in gospodarskih poslopjij

	hiše	gospodarska poslopja
Ustje	3	6
Gornji Ig	16	32
Iška	9	9
Iška vas	100	300
Podkraj	1	4
Ig	4	2
Draga	2	2
Kremenica	2	
Dobravica	6	8

O tem divjanju, čeprav ne neposredno v podkrimskih vaseh, dajejo resnično podobo tudi pisma italijanskih vojakov svojcem in dekletom, ki so jih pisali približno v času velike ofenzive. Tako je Giuseppe Cherubini iz graničarskih enot teden dni pred začetkom ofenzive v pismu popisal pohod svoje enote na Notranjsko:

»Ko smo po 18-urnem pohodu prišli v stik s partizani, ki so se ponoči umaknili, so ostale v vasi samo ženske. Najprej smo izropali vse hiše in jih nato zažgali. V njih je bilo mnogo raznovrstnega blaga, obleke, rjuhe, šivalni stroji, pravzaprav vse v ognju. Bili so, ki so odnesli s seboj, kar so poželeteli. Sam nisem mogel nositi toliko blaga, ker sem že imel na hrbtu 20 kg. Vzel sem, kolikor sem mogel nesti.«⁴⁸¹

Častnik iz divizije alpskih lovcev je sredi julija pisal svojcem v Genovo:

»Celotno pokrajino smo požgali ... Videl sem, kako so pobili vole, da so odrezali zgolj "file", vse drugo so pustili na soncu. Tudi to je vojna. Prebivalstvo vse to gleda, ne da bi jokalo ali govorilo. Ne poznam ljudi, ki bi bili tako bogati in meščanski, kakor so tukajšnji v zeleni pokrajini, ki me spominja na našo Toskano, in bi mogli izbrati komunizem, katerega simbol so skale, opustošenje in revščina. Misterij. Dokler Rusija ne bo propadla, ne bomo spremenili ničesar. Gre za majhne skupine, ki z lahkoto zbežijo in gredo z enega območja

jul. 23.

⁴⁸⁰ Črne bukve, o.c., str. 185.

⁴⁸¹ IZDG F 661/I/7 – 1942 jul. 9.

na drugo. Za kratek čas se vse pomiri, nato pa začenja znova. Treba bi bilo uničiti srce velike živali. Upajmo, da se bo to kmalu zgodilo.«⁴⁸²

Podobno je pisal svojemu dekletu neznani grenadir:

»Draga Tota, spet ti bom pripovedoval o grozotah, ki smo jih naredili. Prav danes smo se vrnili v tabor, v katerem smo bili pred nekaj dnevi. Z vlakom smo odšli zažgat dve partizanski vasi in tako ti ne bom razlagal, kakšen pokol smo naredili in kakšen plen ... smo dobili. Natovorjen kakor mula sem nesel dve moški smučarski obleki, nekaj hlač pumparic, tri rjuhe, par golenic, novo študentovsko torbo, par ženskih čevljev, ki ti bodo prav, dva para visokih ženskih galoš, par nizkih ženskih čevljev, dva namizna prta, dvanajst svilenih rut. Uvidel sem, da ne morem več nositi, ker sem utrujen. Zato sem prodal dve moški obleki, hlače pumparice, dve rjuhi in uro ter za vse dobil 800 lir. Veš, kako sem objokoval vse te stvari, ker mislim, da bi bila doma vsaka obleka po 1000 lir ... Tudi oficirji imajo vse vreče polne, toda njim jih nosijo mule ...«⁴⁸³

Huje kakor požigi vasi so prebivalstvo podkrimskih vasi prizadele številne ustrelitve sovaščanov, ki so jih v dneh ofenzive in neposredno po njej izvršili okupatorji. Poleg že omenjenih iz Iške vasi⁴⁸⁴ so italijanski vojaki ubili terenca Alojza Pristavca z Iške (brat Franca Pristavca). Na Gornjem Igu so ubili Matijo Likoviča, Jurčkovega očeta, in Jakoba Mačka, Kašnikarjevega očeta, oba stara 80 let, Rozalija Likovič pa je ranam po ofenzivi podlegla. 20. julija so v Iški ustrelili Martina Orhinija - Adortovega iz Iške vasi, istega dne pa so na Ustju za domačo hišo pobili Antona, Franca in Janeza Tavžlja - Benkove.⁴⁸⁵ Vse moške, ki so jih zalotili izven kraja bivanja, so šteli za partizane in jih postrelili. Isto usodo so doživeli borci, ki so se okupatorju predali brez orožja, in seveda vsi, ki so jih italijanski vojaki zajeli. Ustrelili so tudi aktiviste, ki so jih odkrili, oziroma so jih domačini prijavili okupatorju. Ko so se nekateri moški iz Iške vasi in Gornjega Iga umaknili proti Ustju, so jih zajeli in kot talce v zameno za ubite italijanske vojake v Iški ustrelili. To so bili Franc Čepelnik - Cenetov, Jože Glašič - Grškov, Franc Kramar - Antonov, Alojz Škulj - Andrejev iz Iške vasi in Janez Maček z Gornjega Iga; sem lahko štejemo še Jakoba Kumšeta, Martina Platnarja in Marka Ukmarja?⁴⁸⁶ Nekaj dni pozneje (26. julija) so v

⁴⁸² IZDG F 661/konvolut: Fotokopije o ropanju italijanskih čet – 1942 jul. 14.; prim. T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, str. 522.

⁴⁸³ Prav tam, necenzurirana pisma – s.d.

⁴⁸⁴ Glej op. 52.

⁴⁸⁵ Prim. seznam žrtev fašističnega terorja v prilogi; IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 16 – 1942 jul. 20. in 23.; F. 123/II vse štiri postavljva v Iško vas.

⁴⁸⁶ ZB Iška vas, *Dogodki 1942–1975* dec. 15.; J. Klemenčič, o.c., str. 83 sl.; IZDG F 123/II – Seznam pobitih Slovencev.

Ivšah ob Iški pri mostu ustrelili Jožeta Ambroža iz Tomišlja.⁴⁸⁷ Ustrelili so tudi 68 let starega Jakoba Glavana iz Strahomera.⁴⁸⁸

Med najbolj množične pokole italijanskih okupatorjev v Ljubljanski pokrajini moremo šteti ustrelitev 54 žrtev v Lapušni dolini blizu Gornjega Iga. Tu so še do 13. avgusta streljali moške, ki jih je okupator zajel izven kraja bivanja, partizane, ki so se predali italijanskim oblastem na Igu, in aktiviste iz Želimelj, Črne vasi, Lip ter Iške vasi, Iga, Strahomera in Vrbljen. Iz Iške vasi so ustrelili Franca in Janeza Intiharja - Jurčkova, Franca Podržaja - Šimnovega, Franca Žagarja - Malnarjevega, Antona Škulja - Andrejevega in Janeza Kramarja. Iz Vrbljen so bili Anton Alič, Franc in Jože Grebenc, Franc Kumše, Franc in Ivan Lesica, Janez in Jernej Matjaž, Franc Modic ter Anton in Martin Pavlič; iz Strahomera so tu ustrelili Jakoba Modica.⁴⁸⁹ 13. avgusta so v Lapušni dolini ustrelili večjo skupino in med ubitimi so bili mladinci Franc Janželj iz Staj, Avgust Štrukelj in Jože Intihar z Iga ter Japljev fant iz Pijave Gorice, ki so se javili brez orožja.⁴⁹⁰

V Lapušni dolini so ustrelili največ mož in fantov iz Želimelj, ki jih je k predaji nagovoril župnik Ciril Milavec in jih brez orožja pripeljal na Ig. Takrat so Italijani ustrelili tudi ženo partizanskega poveljnika Andreja Flajsa.⁴⁹¹

Tudi v širšem območju je zelo odmevala ustrelitev 11 članov terenskih odborov OF v Tomišlju in Brestu, ki sta bila izvoljena na javnem zborovanju po osvoboditvi podkrimskih vasi. Italijani so jih zajeli na domovih in jih 23. julija odpeljali kot člane »sovjeta«. V Strženu, sredi poti med Notranjimi Goricami in Podpečjo, so ustrelili Ivana Kumšeta st., Franca Modica, Slavka Peršina, Jožeta Požarja, Antona Šuštaršiča in Ivana Šviglja iz Bresta ter Janeza Mavca, Johana Mavca, Antona Kumšeta, Franca Šuštaršiča in Antona Tehovnika, očeta treh otrok, iz Tomišlja. Rešil se je član tomišelskega odbora Tone Šuštaršič, ker so ga prijeli pod hišnim vzdevkom.⁴⁹² Kasneje so ugotovili, da je člane odborov izdal šolski upravitelj na Jezeru Štefan Schein, ki je bil prej pri partizanih, 20. julija pa se je javil Italijanom, dal vse podatke o ustreljenih in nato šel v internacijo. Po kapitulaciji Italije, ko se je vrnil iz internacije, ga je doletela

⁴⁸⁷ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 65.

⁴⁸⁸ Prim. IZDG F 661/I/2 – Passati per le armi s.d.; prim. seznam žrtev terorja.

⁴⁸⁹ IZDG F 658/III/14 – 1942 jul. 30.; F 110 A/If 59282 – 1942 avg. 2.; F 110 A/II f 59712 – 1942 avg. 2.; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 63 sl.; F. Saje, *Belogardizem*, Ljubljana 1951, str. 557; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, str. 515; IZDG F 727/III/4 – 1945 marec 25.

⁴⁹⁰ ZB Ig – Izjava Joži Jalen; J. Klemenčič, o.c., str. 88 sl.

⁴⁹¹ Prav tam.

⁴⁹² SŠM – Podatki o dogodkih – Osnovna šola Tomišelj; IZDG F 110 A/II – Dnevnik dogodkov od 1. 8. 1942–25. 8. 1942; J. Klemenčič, o.c., str. 85 sl.; A. Kumše, o.c., str. 59; Italijani so streljali tudi po drugih okoliških vaseh: v Zapotoku 15, na Robu 15, v Škriljah 12, v Notranjih goricah 10 mož – T. Ferenc, o.c. 2, str. 515 sl.; prim še J. Klemenčič, o.c., str. 85 sl.

zaslužena kazen. Njegovo krivdo je po vojni ugotovila tudi komisija pri predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomočnikov.⁴⁹³

Po izdaji domačinov je bil 23. julija 1942 ustreljen tudi Anton Šuštaršič iz Iške vasi.⁴⁹⁴

Naslednji veliki zločin italijanskega okupatorja nad slovenskim ljudstvom je bilo množično pošiljanje vseh borcev, ki so se z orožjem predali, v internacijo, pa tudi vseh aktivistov oziroma terencev, žensk in vseh za orožje sposobnih moških v starosti nad 16 let. Iz podkrimskih vasi so jih večinoma internirali v še ne dokončano taborišče na Rabu, vendar jih srečujemo tudi v taboriščih Gonars, Padova in Renicci.⁴⁹⁵

Italijanske vojaške oblasti so internacijo kot represiven ukrep, s katerim naj bi vsaj zavrla, če ne celo zatrla narodnoosvobodilno gibanje, predvidevali že zgodaj leta 1942. Med veliko ofenzivo sta Roatta in Robotti še zadnjič podrobneje določila, kako naj se internacija izvaja in koga vse naj zajame. Roatta je med kraje, kjer se ukrep o internaciji absolutno mora uresničiti, posebej imenoval območje Krima in Mokrcra, območje v bližini Ljubljane, ozemlje okoli večjih vojaških posadk, pas ob železniški progi in pomembnejših prometnih vozliščih ter v območjih, ki so po volji partizanom. Navajanje krimskega in mokrškega območja na prvem mestu potrjuje dejstvo, kako pomembno je bilo to ozemlje za italijansko oblast; okupatorska vojska je hotela to hribovito ozemlje v neposredni bližini Ljubljane obvladati. Od tu bes in maščevalnost, s katerima so se okupatorji znesli prav nad podkrimskimi vasmi in njihovimi prebivalci, ki so bili v ofenzivi prvi na udaru.⁴⁹⁶ Robotti je dan pozneje v povelju, ki ga je poslal poveljnikom svojih enot, kot območje, ki ga je treba očistiti vsega za vojsko sposobnega prebivalstva, izrecno navedel ozemlje Krima in Mokrcra vse do ceste Velike Bloke–Runarsko–Sodražica.⁴⁹⁷ Zdi se, da se je Duce s tako zamišljeno in izvajano internacijo strinjal, ko se je zadnji dan julija v Gorici sešel s poveljniki italijanske vojske na nekdanjem jugoslovanskem ozemlju.

Silovitost italijanske ofenzive, topniško obstreljevanje in letalsko bombardiranje, množičnost napadalcev, ki so prodirali v sklenjenih vrstah čez drn in strn, a tudi nenaodnost ofenzive so marsikaterega borca, ki se je v NOV vključil šele v zadnjem obdobju, zmedli. Tako je bilo tudi z borci v Šercerjevem bataljonu na krimskem in mokrškem območju. Po množični vključitvi oziroma mobilizaciji v partizane od osvoboditve Iga

⁴⁹³ IZDG F 497/I – 1945 april 26.; S. Petelin, *Preserje-Podpeč*, str. 203/4; IZDG F 727/III/4 – 1945 marec 15.

⁴⁹⁴ Prim. seznam žrtev terorja.

⁴⁹⁵ B. Jezernik, *Boj za obstanek. O življenju Slovencev v italijanskih koncentracijskih taboriščih*, Ljubljana 1983.

⁴⁹⁶ IZDG F 661 /IV/10 – 1942 jul. 20.

⁴⁹⁷ IZDG F 662/II/1 – 1942 jul. 21.; IZDG Zbirke F 1080/IV – 1942 jul. 21.

dalje je za ofenzive kar precejšen del fantov in mož izpod krimskih vasi izgubil glavo. Med njimi so bili tudi tisti, ki so že takrat podlegli OF nasprotni tajni propagandi in organizaciji, ki je tudi v teh vaseh že delovala. Med samo ofenzivo in neposredno po njej so se z orožjem javljali in predajali Italijanom v postojanki na Igu; zatem so bili praviloma internirani. Na zaslišanjih so nekateri povedali več, kot bi bilo treba. Sicer to niso bile bistvene vojaške skrivnosti, so pa njihove vesti škodovala posameznikom in njihovim družinam. Okupatorju so podatki služili za represalije proti aktivistom, članom NZ ter njihovim in partizanskim družinam. Toda med borci ni bilo malo tudi takih, ki so se okupatorju javljali brez orožja; vse te so Italijani večinoma ustrelili. Zasliševali so jih na poveljstvu, ki je bilo v Minattijevi hiši, zaprti pa so bili pri karabinerjih v mežnariji.⁴⁹⁸ Tolmačili so ali italijanski vojaki z znanjem slovenščine pa tudi Kati Zdravje in kaplan Jože Volk.

Že ob začetku okupatorjeve očiščevalne akcije so se 20. julija karabinerjem na Igu javili naslednji borci iz naših vasi, ker niso vzdržali silnega bremena italijanske ofenzive: Janez in Jože Bolha, Anton in Feliks Brezic, Jože Lenič, Janez Ozanič, Anton Pucihar, Lavro Rihtaršič, Franc Skarza, Franc Uršič, Franc Virant, Adam Visovnik in Franc Zgonc.⁴⁹⁹ Zasliševal jih je kapetan Carlo Carlesi, tolmačil pa je narednik Claudio Vucchi. Njim se je kmalu pridružil tudi prejšnji aktivist in blagajnik na Igu, bivši financar Franc Brezovnik⁵⁰⁰ in še mnogi drugi. Na Igu so se po belogardističnih poročilih, objavljenih v *Vesteh*, do 17. avgusta na karabinerski postaji razen sedmih borcev prijavili vsi Ižanci, ki so šli v partizane do začetka ofenzive. Med tistimi, ki so ostali v partizanih, je bil tudi Tone Šenk - Jesih.⁵⁰¹ V tomišeljskih vaseh je bilo več primerov predaje potem, ko se je razpustila 4. četa Šercerjevega bataljona, v kateri so bili številni borci iz teh vasi. Takih primerov pa ne poznamo iz Iške vasi, Iške in Gornjega Iga. Poudariti je treba, da so se po internaciji oziroma po kapitulaciji Italije deloma zopet vključili v NOV.

V dneh očiščevalnih akcij in po njih so sledile racije po vaseh in pošiljanje vseh za vojsko sposobnih moških v internacijo. S tem so iz podkrimskih vasi za daljši čas odstranili moške prebivalce. Z racijami so nekaj dni počakali, da so se ljudje, ki so se pred okupatorsko vojsko umaknili na varno v gozdove, zopet vrnili domov. Glavno vlogo v racijah na podkrimskem ozemlju sta imela oba elitna bataljona črnih srajc

⁴⁹⁸ J. Klemenčič, o.c., str. 87 sl.

⁴⁹⁹ IZDG F 661/IX/11 – 1942 po sredi julija; F 110 A/I, *Vesti*, št. 16 – 1942 jul. 20. in 23.; F 110 A/II – Dnevnik dogodkov – 1942 avg. 1.; F 661/I/2 – Seznam, priložen aktu nš 6081 – 1942 jul. 21.

⁵⁰⁰ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 16 – 1942 jul. 23.

⁵⁰¹ IZDG F 110 A/I f 59309 – Poročilo 1943 avg. 13.; prav tam f 59322 – Poročilo št. 40 – 1942 avg. 18.; F 110 A/II – Dnevnik dogodkov – 1942 avg. 11. Po tem podatku se je predal tudi dr. Zupančič; 26. jul. 1942 so v internacijo na Rab odpeljali učiteljico Natašo Zupančič. Ko je bila marca 1943 izpuščena, je ostala v Ljubljani do aretacije 12. okt. 1944 in bila neznano kje ustreljena.

(zlasti 85. bat. »M«) iz udarne skupine generala Rienzija. Za akcije, ki so sledile, so bile res potrebne najbolj fanatične fašistične bojne sile. 25. julija so bili Italijani v akciji v vaseh tomišelske občine. V Tomišelj je že 23. julija prišlo okoli 100 vojakov, nato pa so odvedli vse za vojsko sposobne moške v Tomišlju, Brestu, Mateni in Iški Loki.⁵⁰² Najbolj množične racije za internacijo so izvedli 26. julija. Po viru so zajeli vasi na širšem območju: Staje, Kot, Brest, Mateno, Iško Loko, Tomišelj, Šentjanž, Podkraj, Lipe, Iško vas, Iško, Strahomer, Vrbljene, Črno vas, Pijavo Gorico, Gumnišče, Gornji Ig (kjer so aretirali Antona Dolesa), Dobravico, Drago, Kremenico, Lavrico, Daljno vas, Ilovico, Škrilje in Golo.⁵⁰³ General Rienzi je poveljstvu 11. armadnega zbora naslednji dan poslal poročilo, da je 26. julija v povezavi s poveljem o interniranju vseh za vojsko sposobnih moških ukazal čiščenje v zgoraj navedenih vaseh. Poročilu je priložil tri sezname (ki jih pri aktu, žal, ni več): seznam vseh za internacijo namenjenih mož (362), seznam mož, ki so bili osumljeni pripadnosti upornim »komunističnim bandam« in končno seznam upornikov iz oboroženih enot, ki so jih zaradi tega ustrelili. Vse iz prvih dveh seznamov so odpeljali v vojašnico Vittorio Emanuele (na Taboru) v Ljubljani; od tu so jih nato odpeljali predvsem v internacijsko taborišče na Rabu.⁵⁰⁴ Po belogardističnih *Vesteh* so takrat v naših vaseh pobrali okoli 200 mož, ki so jih odpeljali na sedmih kamionih, iz barjanskih vasi še štiri kamione, kar se približno sklada z Rienzijevimi seznamami.⁵⁰⁵ 2. avgusta zjutraj so Rienzijeve enote obkolile Ig, vsem moškim pobrale osebne izkaznice in jim ukazale, naj se zberejo na zbirališčih pred Jesihom in na Studencu. Ko je bilo vse urejeno za transport, so jih okoli poldneva odpeljali v Ljubljano in naprej na Rab. Vseh internirancev iz podkrimskih vasi naj bi bilo po nekaterih podatkih okoli 600.⁵⁰⁶ Koliko je bilo res interniranih mož in fantov ter žensk iz naših krajevnih skupnosti in po posameznih vaseh, prikazuje preglednica 6.⁵⁰⁷

Internacijsko taborišče na Rabu, kjer je bila internirana večina vaščanov iz podkrimskih vasi, v času interniranja še ni bilo dograjeno in pripravljeno za sprejem tolikšnega števila internirancev, kolikor jih je sprejelo.

⁵⁰² IZDG F 110 A/II f 59696 – Dnevnik dogodkov 1942 julij.

⁵⁰³ IZDG F 157/II – priloga k foglio n§ 6235.

⁵⁰⁴ IZDG Zbirke F 1080/IV –1942 jul. 27.; ZB Ig – zapis Joži Jalen; glej tabelo v Prilogah.

⁵⁰⁵ IZDG F 110 A/I f 59257 – 1942 jul. 26.; F 110 A/II f 59696 – 1942 jul. 26.

⁵⁰⁶ ZB Ig – Zapis Jože Jalen; J. Klemenčič, o.c., str. 86 sl.; prim. F. Potočnik, *Koncentracijsko taborišče Rab*, Koper 1975. Po seznamu internirancev, ki so ga sestavili na okrajnem odboru OF Velike Lašče-Barje v aprilu leta 1945, je bilo največ interniranih na Igu (116), sledile so vasi Vrbljene (55), Iška vas (44), Tomišelj (43), Strahomer (39), Kot (20), Staje (17), in Iška (9); skupaj 343. Seznam nikakor ni popoln, primerjaj seznam internirancev v prilogi. – IZDG F 727/III/4 – 1945 april 4.

⁵⁰⁷ Tabela je narejena po seznamu internirancev v prilogi knjige.

Preglednica 6: Število interniranih po vaseh

Vasi	Interniranci
Ig	152
Dobravica-Druga	25
Iška Loka	58
Kot	17
Kremenica	12
Matena	67
Sarsko	8
Staje	18
KS Ig	357
Iška vas	63
Iška	11
Gornji Ig	16
Ustje	5
KS Iška vas	95
Brest	54
Strahomer	49
Tomišelj	111
Vrbljene	60
KS Tomišelj	274
Skupaj	726

To dejstvo je že od prvega dne poslabševalo življenjske razmere internirancev. Prebivali so v šotorih, kanalizacija meteornih voda ni bila urejena (poplave), primanjkovalo je pitne vode, higienske razmere in hrana so bili zelo slabi, šele od oktobra dalje so okupatorji dovolili pošiljanje paketov. Upravičena je ocena, da je bilo taborišče na Rabu najslabše in trpljenje internirancev v njem največje. Do nasprotij med vojsko in Graziolijem je prišlo tudi ob vprašanju internacij. Le-ta je v svojem dopisu kabinetu notranjega ministrstva opozarjal na napake vojske pri množičnih internacijah. V njem omenja, da je Duce sicer ustno potrdil interniranje civilistov v vojaških taboriščih na zahtevo poveljstva 2. armade na sestanku v Gorici, da pa to ni bilo potrjeno s posebnim aktom. Ker so bile internacije izvajane po zelo različnih merilih, ker vojska ni nikdar mogla povedati točnega števila internirancev, niti kje so internirani, je Grazioli predlagal, naj bodo zanje odgovorni oblastni organi, vojska taborišča upravlja, dokler jih ne prevzame ministrstvo. Ostalo je pri starem.⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ IZDG Zbirke F 1080/X – 1943 jan. 18.

PODKRIMSKE VASI PO OFENZIVI IN OBNOVITVI OKUPATORJEVE OBLASTI

Cilj italijanske velike ofenzive je med drugim bila obnova oblasti nad osvojenim ozemljem, ki so ga zopet pokorili; to je bilo pomembno tudi za krimsko-mokrško območje, zato so Italijani obnavljali vojaške in policijske (karabinjerske) postojanke in postaje. Že med samo ofenzivo so imeli Italijani v podkrimskih vaseh občasne postojanke na Igu, v Iški vasi, Brestu in Tomišlju.⁵⁰⁹ Od teh so nato tudi po odhodu ofenzivnih enot ostale vojaške posadke na Igu in karabinjerski postaji na Igu in Iški vasi (po ukazu 23. julija 1942). Vojska je Ig utrjevala in ga spreminjala v pravo trdnjavo. Moštvo postojanke na Igu se je do konca leta večkrat menjalo. Najprej sta bili 10. oziroma 12. četa 3. bataljona grenadirjev, nato je bila 1. četa brez dveh vodov, ob koncu leta pa četa 2. bataljona 52. polka (5. četa je bila na Brezovici in 6. četa na Rakitni).⁵¹⁰ Posadka je strogo nadzorovala svoje območje in vsakodnevno ponoči in podnevi patroljirala po vaseh. V septembru, a z veljavnostjo od oktobra, se je spremenila tudi organizacijska sestava karabinjerjev. Prejšnja zunanja četa karabinjerjev (Compagnia esterna) se je delila na tri enote ali t. i. tenence: v neposredno, v ljubljansko, ki je štela 80 karabinjerjev, in v višnjegorsko (Tenenza di Višnja Gora). V zadnji je bilo sedem postaj (Stazione): v Višnji Gori, kjer je bil poveljnik, v Šentvidu pri Stični, Stični, Grosupljem, Šmarju, Sv. Križu in na Igu.⁵¹¹

Italijanska posadka in karabinjerska postaja sta sprva povsem preprečili gibanje prebivalstva iz ali v podkrimske vasi, pozneje pa sta uvedli zelo strog režim pri izdajanju dovolilnic. Le redki so dobili dovoljenje za prihod v podkrimske vasi, predvsem za obisk bolnih ali starih sorodnikov.⁵¹² Proti koncu leta 1942 in kasneje so Italijani poostri nadzor na blokkih, tudi na ižanskem bloku, kar se da razbrati iz poročil, ki jih je dobival urad politične policije pri poveljstvu 11. armadnega zbora. Kljub temu so ilegalne zveze med Ljubljano in partizani oziroma terenom na podkrimskem območju še vedno obstajale. Z njimi so prihajali pošta, cigarete, živila, papir, tiskarski material in drugo. Med drugimi je zvezo vzdrževal gostilničar Janez Susman iz Strahomera s svojimi hčerami.⁵¹³ Zaradi rednih zvez med Ljubljano prek ROOF-Barje je bilo treba v začetku leta 1943 ustanoviti kurirsko postajo TV 1A s sedežem pri studentu »Klančarica« na Mokrcu.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Prim. IZDG F 101 A/I, *Vesti* – 1942 jul. 21.; S. Petelin, o.c., str. 193.

⁵¹⁰ IZDG F 657/I/3 – 1942 december 28.

⁵¹¹ Prim. IZDG F 180/IV/2 – 1942 sept. 5.

⁵¹² Prim. IZDG F 182 b/II/3 – 1942 dec. 7., 10., 11.; F 182 b/II/2 – 1942 dec. 2., 5., 7.; F 182 b/III/1 – 1942 dec. 13.

⁵¹³ IZDG F 170/I/1 – 1943 jan. 28.

⁵¹⁴ Kurirska relejna postaja TV 1A – 10 A, Mokrc 1979, str. 5.

Civilne italijanske oblasti so obnovile civilno upravo, tj. občinske urade in urade za preskrbo z živili. Na Igu je občinski urad deloval tudi med ofenzivo; vsi trije funkcionarji so ostali na svojih mestih: župan Mirko Merzel, ki so ga šele konec marca 1942 po preverjanju ocenili kot primernega za to nalogo,⁵¹⁵ podžupan Ludvik Stojc in občinski tajnik Franc Krašnja.⁵¹⁶ V občini Tomišelj je bilo treba občinsko upravo vzpostaviti na novo. Dotedanji župan, gostilničar Franc Bezljaj, je bil zaščitno interniran, podžupana so Italijani ustrelili, tajnika Jožefa Razpotnika pa so s smrtjo kaznovali partizani. Treba je povedati, da je iz do zdaj še neznanih motivov (morda je bila to oblika pritiska na župana Bezljaja) že v marcu tekkel postopek o imenovanju Martina Modica, sina Franca in Marije Pristavec iz Tomišlja, za tamkajšnjega župana. Ugodno mnenje o kandidatu sta nato visokemu komisarju poslala komandant ljubljanske skupine karabinerjev major Raffaele Lombardi in poveljnik ljubljanske zunanje čete karabinerjev stotnik Mario Marchetti.⁵¹⁷ General Rienzi je takoj po prvi fazi ofenzive določil, naj izžanski župan začasno opravlja posle tudi v Tomišlju (in Želimljah, kjer je bil župan ustreljen, podžupan interniran, tajnik pa pri partizanih). Kmalu za tem so za župana oziroma komisarja tomišeljske občine imenovali Jožeta Modica iz Vrbljen, ki je v avgustu že opravljal svoje posle (v Želimljah so na to mesto imenovali Josipa Goedererja).⁵¹⁸ Tajniške posle je začasno tudi v Tomišlju (in Želimljah) opravljal izžanski tajnik Krašnja. Nekoliko pozneje je občinski tajnik v Tomišlju postal Janez Benko, kasnejši domobranski poveljnik na Igu.⁵¹⁹

Med glavnimi nalogami nove občinske uprave je bila tudi skrb za oskrbo z živili, ker je bilo prebivalstvo vseh treh občin (Iga, Tomišlja in Želimelj) že nekaj mesecev slabo oskrbljeno z racioniranimi živili in blagom, ker preskrbovalni urad ni deloval. Družine, katerih člani so bili pri partizanih in so jim zaradi tega italijanske oblasti odvzele živilske nakaznice, so še posebej trpele.⁵²⁰ Verjetno zaradi posredovanja občinskih uradov in župnikov je general Robotti v avgustu s pošiljko živil začasno rešil prebivalstvo največjih oskrbovalnih težav. Župani, župniki in tajnik so se mu zato posebej zahvalili.⁵²¹ Nato je preskrbovalni urad v okviru danih možnosti prebivalstvo

⁵¹⁵ IZDG, Visoki komisariat F 13/IV, konvolut 2 – 1942 marec 24.

⁵¹⁶ Krašnja je pred sredino junija na visoki komisariat naslovil prošnjo, naj mu povrne škodo v višini 6215 lir, ki jo je utrpel 22. maja, ko so italijanske čete zasedle Ig. Zadeva se je zavlekla in še maja 1943 ni bila rešena. – IZDG F13/V/2 – 1942 jun. 12.; prav tam – 1942 jul. 14. in 1943 maj 20.

⁵¹⁷ IZDG F 160/II – 1942 marec 10.; prav tam – 1942 april 3.: »Elemente serio, intelligente, dotato di una buona cultura ..., dà affidamento di ben disimpegnare la carica di podestà alia quale è stato proposto.« Glej še F160/II – 1942 april 2.

⁵¹⁸ Prim. T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 493.

⁵¹⁹ Prim. IZDG F 13/IV/2 – 1942 sept. 9. in 20.

⁵²⁰ SŠM F 185/21 – Iz šol. kronike Iška vas.

⁵²¹ Zahvalo so podpisali župani Mirko Merzel, Jože Modic in Josip Goederer, župniki Janez

podkrimskih vasi oskrboval z racioniranimi živili in blagom, toda celotno območje podkrimskih vasi je dajalo žalostno podobo. Na njem so se italijanske enote v največji meri ravnale po navodilih in ukazih generalov Roatte in Robottija, načrtovalcev represivnih ukrepov proti slovenskemu ljudstvu in njegovemu narodnoosvobodilnemu gibanju. V kratkih dneh ofenzive in čiščenja zasedenega ozemlja so okupatorjevi vojaki del podkrimskih vasi povsem ali deloma požgali, domove izropali, mnogo ljudi pobili, veliko večino moških internirali in prebivalce izselili iz požganih vasi.⁵²²

Lahko bi rekli, da razen žensk, otrok in starcev v vaseh skoraj ni bilo dela zmožnih mož. Vse to se je zgodilo sredi poletja ob višku poljedelskih del, ki so zahtevala največ delovne sile. Člani preseljenih družin so morali hoditi delat na svoja polja iz bližnjih vasi, kjer so prebivali, kar je bil zanje dodatni napor. Tisti pa, ki so se vsem težavam navkljub vračali v požgane domove (npr. v Iško vas), so živeli v zelo slabih stanovanjskih razmerah. Mnoge družine v podkrimskih vaseh so padle v velike materialne težave; primanjkovalo je vsega, tudi delovne sile. Revščina in stiske so spremljale družine, katerih domačija je bila požgana in so bile preseljene, družine, ki so ostale brez očeta in odraslih sinov (smrt, internacija, bili v partizanih). V takem stanju se je marsikatera ženska – mati, vdova – ne glede na pripadnost OF, ki si ni mogla pomagati drugače in ji je bila tudi pomoč sosedov nezadostna, že od avgusta dalje obrnila na visoki komisariat za podporo.⁵²³ Prošnje za podporo so se namnožile od začetka leta 1943 dalje, ko je šla zima h koncu in je pomanjkanje še naraslo.⁵²⁴ Kot primer naj navedemo Čampovo družino iz Gornjega Iga. V topniškem obstreljevanju sta bili uničeni hiša in kašča. Zgoreli so oprema, oblačila in poljsko orodje ter vse, kar je bilo v obeh poslopih. Prizadet je bil tudi hlev in vsa živina (8 glav goveda in 5 svinj) je pobegnila na travnike, kjer so jo polovili italijanski vojaki in odpeljali v Ljubljano. 27. julija sta bila poslana v internacijo gospodar Ludvik in njegov najstarejši sin Ludvik; doma je ostalo še šest otrok v starosti od 9 let dalje. Gospodar je že 18. decembra umrl na Rabu, sin pa se še ni vrnil (po vrnitvi iz internacije je šel v partizane in padel med zaselkom Mački-Purkače 8. maja 1944 ob napadu domobrancev na komando mesta

Klemenčič, Josip Murn in Ciril Milavec ter tajnik Franc Krašnja – IZDG F 658/II/5 – 1942 avg. 24.

⁵²² Npr. družini Likovič in Maček z Gornjega Iga sta bili preseljeni v Iško 7 oziroma Iško vas 81; na Igu so bile npr. družine Janežič iz Škrilj, Vamplin, Platnar in Škulj iz Iške vasi, družina Jamnik iz Golega itd. Na Dobravico so preselili družino Jožeta Glavana iz Škrilj. – IZDG F 173/II – 1943 jun. 29. in jul. 30.; Taborski arhiv 3, *Dokument VI*, Buenos Aires 1974, str. 87, 147 sl., 204, 250.

⁵²³ Prim. IZDG F 173/III in IV – 1942 avg. 27. in 30.; sept. 11.; dec. 10. (npr. Marija Strle vdova Likovič; Marija Tancek, vdova Maček z Gornjega Iga oziroma Iške vasi; Angela Tancek, vdova Doles z Gornjega Iga; Franca Žagar, por. Janželj iz Staj; Ivana Dolšek, vdova Štembal in Marija Maček vdova Čepelnik iz Iške vasi; Helena Mavec iz Bresta, Helena Rus iz Tomišlja, Sofija Šteblaj, vdova Ciber iz Kota in druge).

⁵²⁴ Prim. IZDG F 173/I-III.

Velike Lašče). Družina, ki je živela na Igu (št. 169), je padla v bedo pozimi leta 1943. To je prisililo vdovo, da je prosila italijanske oblasti za podporo. Visoki komisariat je od karabinjerjev zahteval informacije. Poročilo, ki sta ga podpisala poveljnik ljubljanske tendence Francesco della Ventura in poveljnik XIV. bataljona (ali ljubljanske skupine) karabinjerjev Ettore Giovannini, je podprlo prošnjo za podporo. O tem, kakšen je bil uspeh prošnje, nimamo podatka.⁵²⁵

V takem vzdušju je naraščala osvobodilnemu gibanju nasprotna propaganda, ki se je kazala že od ponovne pokoritve Iga dalje, še posebej v vaseh, kjer je bilo od vsega začetka več nasprotnih ljudi. Sedaj je njihovo prikrito nasprotje ali zgolj navidezno lojalno zadržanje do narodnoosvobodilnega gibanja prišlo do izraza. Ločevanje »duhov« se je pospešilo ob grozotah okupatorjevega terorja in nato še ob pripravah za vračanje internirancev iz taborišč, ki naj bi napolnili enote vaških straž v službi okupatorja. Z njimi se je po vaseh poleg okupatorja pojavljal še nov nasprotnik, ki je bil za pripadnike OF, za njene aktiviste in terence nevarnejši od okupatorjev. Vaščani so se mimo vaške zavesti in vzajemnosti, mimo odpora in upora proti fašističnemu okupatorju, ki jih je medsebojno povezoval, čeprav nekatere le šibko ali le navidezno, vse bolj delili na nasprotna tabora. Pri tem so imeli velik vpliv domači duhovniki pa tudi stara politična in društvena pripadnost. Življenje v podkrimskih vaseh je postajalo vsak dan nevarnejše. Prihajalo je do vedno večjih nasprotij in ovajanja ter končno do narodnega izdajstva in nenadzorovanega maščevalnega pobijanja. Ljudje so se zapirali vase in v svoje domove, skrivali svoje prepričanje in pripadnost ali se pretvarjali. Marsikateri pripadnik OF se je pasiviziral, povsem prenehal sodelovati v narodnoosvobodilnem gibanju, ali pa je odkrito prestopil v nasprotni tabor. Po tem času je odpadlo kar veliko število mož in fantov, ki so že bili v partizanih, pa so se v dneh ofenzivnega pritiska predajali in prijavljali sovražniku in nato v internaciji izgubili moč treznega premisleka, še posebej v vaseh, kjer sta bila religiozni vpliv in vloga župnika med vaščani večja. Toda po drugi strani se je takrat utrjevala tudi pripadnost OF in vztrajanje v boju proti okupatorju. Trdno oporo narodnoosvobodilnemu boju so dajale zlasti družine, iz katerih so izšli prvi aktivisti, terenci ter borci, in ki so tudi po ofenzivi imeli tam svoje družinske člane.

Ob razmerah, ki so nastale po ofenzivi, je bilo razumljivo, da je bila celotna organizacija OF močno prizadeta tudi v podkrimskih vaseh. Povsod se je uveljavljal okupatorjev pritisk, svoje je naredilo tudi idejno razslojevanje in OF nasprotna propaganda, ovajanje in izdajstvo. Na ženske, aktivistke, je nato padlo skoraj celotno breme aktivističnega dela, toda okupator je že v prvi polovici avgusta aretiral najbolj dejavne aktivistke in jih poslal v taborišče Monigo pri Trevisu. Z Iga in iz Iške vasi so

⁵²⁵ IZDG F 173/I – 1943 febr. 23. in marec 16.

odpeljali sedem žensk, iz prvega kraja so bile Milka Kus, Ivana Jesih, žena aktivista in borca Brezovnika, iz drugega Pavla Kernc, Marija in Zalka Benet ter Angela Sterle - Mohorjeva(?). Iskali so še Marijo Žagar iz Iške vasi.⁵²⁶ Nekaj dni prej je karabinjerski urad pri 11. armadnem zboru v dveh transportih poslal vrsto aktivistk v internacijo. V prvem za Monigo je bila z Iga tudi Pavla Intihar - Šlosarjeva, v drugem za taborišče blizu Brescice je bilo 41 žensk, med njimi tudi Štefanija Platnar z Iga, ki so jo aretirali in kmalu za tem izpustili.⁵²⁷ V avgustu sta bili internirani aktivistki Ivana Vingorc iz Iške vasi in Marija Pucihar z Iga. V začetku oktobra so karabinjerji na Igu, ki so skrbno nadzorovali delo aktivistov OF, aretirali Mimi in Alojzijo Pucihar z dojenčkom, Franco Srebotnjak, Ano Repar in Romano Horvat ter Jožeta Škrabo. Čez noč so bili zaprti na Trneku, nato so jih odpeljali v Ljubljano in v internacijo na Rab. (Pozneje so ženske z Raba prepeljali v Gonars in jih konec aprila deloma spustili domov. Vrnila se ni Srebotnjakova, ki je že februarja v internaciji umrla.)⁵²⁸ Internirali so tudi posamezne ženske iz tomišelske občine, me drugim tudi učiteljico Natašo Župančič in Franco Mislej.⁵²⁹

Z vsem tem se je v naših vaseh organizacijska mreža OF na terenu zelo oslabila. Povsod so bili zdesetkani TOOF, pravzaprav bi bilo treba novo organizacijsko mrežo, vendar so bile razmere mnogo težje kot v prvem letu OF. V posameznih vaseh in zaselkih ni bilo več OF, ker so bili povsem ali večinoma požgani in porušeni (npr. Gornji Ig, Ustje, Dobravica, Iška vas) in prebivalci razseljeni, v drugih pa TOOF niso obnovili (npr. Brest, Tomišelj). V takih razmerah je moral velik del bremena na terenu prevzeti rajonski odbor OF-Barje. Po italijanski ofenzivi in okupatorjevih grozodejstvih prestrašeno in po internacijah močno zdesetkano prebivalstvo je bilo treba ponovno opogumiti in politično razgibati ter ga dvigniti iz malodušja, v katero je zapadlo. Obnoviti je bilo nujno tudi organizacijo OF. Toda ROOF-Barje se v teh težkih časih po ofenzivi pod vodstvom sekretarja Mirka Abrama ni najbolje znašel. Matija Škraba, prejšnji sekretar, je že v prvih mesecih leta 1942 odšel v partizansko enoto in bil nato v 1. bataljonu L. Šerčerja NO. Le počasi se je obnavljala organizacijska mreža, ki pa je slonela skoraj izključno na zaupnikih po vaseh, ponekod sta bila tudi dva hkrati,⁵³⁰ zato

⁵²⁶ Po nekem podatku naj bi namesto Brezovnikov aretirali Marijo Pucihar z Iga. Glej IZDG F 110 A/I f 59309 – 1942 avg. 11.; F 110 A/II, Dnevnik dogodkov – 1942 avg. 11.; F 219/II – 1942 avg. 9.

⁵²⁷ IZDG F 219/II – 1942 avg. 5. in sept. 2.

⁵²⁸ ZB Ig, Podatki o Puciharjevi družini. Tudi sicer se je povečal pritisk karabinjerjev po vaseh: v januarju 1943 so karabinjerji z Iga aretirali gospodinjco Franco Gabrovšek - Korenčan iz Lip, ker je bila osumljena podpiranja partizanov – IZDG F170/I/1 – 1943 febr. 2.; ZB Ig – Kronika Iga, str. 7.

⁵²⁹ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., str. 70.

⁵³⁰ V Iški vasi je bil po ofenzivi zaupnik OF Franc Žagar, ki so ga avgusta ustrelili v Lapušni dolini, za njim pa Ivan Rupret - Johan, kar je bil še leta 1944. V Brestu sta bila zaupnika Fric Švigelj, lastnik gradu, in Franc Zalar, ki mu je pomagal nečak Slavko. V Strahomeru se kot zaupnik omenja

so v decembru oz. na prehodu v leto 1943 za novega rajonskega sekretarja OF zopet imenovali Matijo Škrabo. Iz 3. čete 1. bataljona novoustanovljenega Notranjskega odreda (6. 10. 1942) kjer je bil politkomisar, je bil kot domačin iz Bresta zopet vključen v politično delo v barjanskem rajonu. Izbira nikakor ni bila slučajna. Kot domačin je dobro poznal ljudi in medsebojne odnose, kar je bilo v razmerah rastoče diferenciacije do narodnoosvobodilnega gibanja izrednega pomena; toda zaradi bolezni je dolžnost prevzel šele spomladi leta 1943.⁵³¹ Ob ponovnem političnem in organizacijskem poletu OF od začetka leta 1943 naprej se je pod novim rajonskim vodstvom v podkrimskih vaseh marsikaj, čeprav s težavo, obrnilo na bolje. Vzpostavili so zvezo in sodelovali s sosednjimi rajoni: s turjaškim rajonom in njegovo članico Pavlo Centa, ki je nato postala članica barjanskega rajona, in z notranjsko-vrhniškim okrožjem in Francem Popitom. Slabše so bile povezave z okrožjem Ribnica-Velike Lašče, v katerega je bil rajon vključen od jeseni 1942. Šele nekaj tednov pred kapitulacijo Italije se je okrožje razdelilo in barjanski rajon je bil po liniji OF vključen v novo okrožje Velike Lašče.⁵³² Še vedno pa je rajon delal predvsem z zaupniki, čeprav je vodstvo OF od začetka leta 1943 vztrajalo, da je treba obnoviti TOOF, ki so bili sočasno tudi oblastni organi na terenu. Toda mreža zaupnikov je bila trdno stkana in povezana tudi z obveščevalno službo. Kljub temu je težišče aktivističnega dela še vedno slonelo na ženskah, zlasti iz tistih družin, ki so se že zgodaj odločile za narodnoosvobodilno gibanje in iz katerih so izšli prvi aktivisti in borci. Lahko trdimo, da se je rajon pri obnavljanju dejavnosti in organiziranosti OF na terenu v veliki meri naslonil na ženske.

Nova spodbuda za aktivizacijo žensk je bila ustanovitev Antifašistične zveze žensk Jugoslavije (AFŽ) na svobodnem ozemlju v Bosanskem Petrovcu 6. decembra 1942. Na pobudo CK KPS so tudi v Sloveniji v okviru OF začeli ustanavljati Slovensko protifašistično žensko zvezo,⁵³³ ki je pomenila mobilizacijo žensk na vseh področjih boja proti okupatorju. V veliko pomoč rajonu je bila AFŽ v podkrimskih vaseh pri zbiranju hrane in drugih stvari za partizane, pri aktivističnem delu in obveščanju. V rajonu je za delo žensk odgovarjala članica rajona Centova. Postala je tudi sekretarka rajonske organizacije Protifašistične ženske zveze. V Iški vasi je bila v organizaciji med najbolj aktivnimi članicami Alojzija Mazi - Japelj, ki je bila nato izvoljena za delegatko na konferenci AFŽ Slovenije in članico rajona, in ob njej Angela Peternel, aktivistka

gostilničar Susman in pozneje Jože Tancek. V Kremenici je bila zaupnica Garvasova mati, v Sarkem pa Franc Boltezar in njegov sin Franc. Na Igu so te posle opravljali partizanska mati Alojzija Škraba s hčerko Jožico, partizanska družina Marije Uršič s hčerama Marijo in Francko ter sinom Janezom, Alojz Janželj iz Kota, ki je živel na Igu, Franc Cotman, ki so ga domobranci aprila 1944 ubili, in Stane Zdravje, ki so ga 23. aprila odpoklicali v rajon.

⁵³¹ Prim. S. Petelin - Vojko, o.c., str. 229 sl.; IZDG F 724/I/2 – 1945 febr. 2.

⁵³² Prim. T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, o.c., str. 629.

⁵³³ Odlok IOOF z dne 30. jan. 1943; M. Mikuž, *NOB* 2, o.c., str. 181.

od leta 1941, skojevka in udeleženka kongresa SPŽZ v Dobrniču.⁵³⁴ Aktivne članice AFŽ so bile še Urša Uršič - Žagar v Iški vasi in Angela Strle, članica TOOF, ter Marija Šteblaj, članica rajonskega odbora in KPS od leta 1943.⁵³⁵

V ofenzivi in po njej je številne žrtve fašističnega terorja, utrpela tudi NZ. Tisti, ki jih niso poslali v internacijo, so zvečine odšli v partizane. Kljub temu se je NZ po ofenzivi povsod obnovila, toda v njej so bili v vedno večji meri starejši moški, pa tudi ženske. Organizacijsko je postajala NZ vse bolj povezana z rajonom. Nazadnje je član rajonskega odbora postal načelnik NZ v rajonu.⁵³⁶

V teh težkih časih obnavljanja in utrjevanja narodnoosvobodilnega gibanja po ofenzivi je bilo pomembno tudi vključevanje mladine v OF in gibanje. Rajon je imel tu pomembno vlogo. Italijani šolske mladine niso dobili v svoje fašistične organizacije, le majhen del so vključili v »balillo« in »GILL«. Po osvoboditvi Iga, ko je vse propadlo, niso poskušali več, pač pa so se mnogi šolarji, pionirji, že zgodaj povezovali z nekoliko starejšimi mladinci in začeli delati za OF. Niso pozdravljali po fašistično in so zaradi tega dobivali brce in klofute. Že v letu 1942 so Italijani zasliševali posamezne šolarje (picolli ribelli). Po ljudski vstaji in nasilju, ki je sledilo po ofenzivi, so se že bolje organizirali. Zbirali so orožje in vojaški material za partizane, prenašali literaturo in letake, ki so jih podtikali celo italijanskim vojakom, opravljali obveščevalno službo in še marsikaj. Ko je bila januarja 1943 s posebnim odlokom ustanovljena tudi Zveza mladine Slovenije (ZMS),⁵³⁷ se je delo mladine in z njo pionirjev še poglobilo. V njej je imela zelo pomembno vlogo skojevška mladina, ki je od takrat dalje tudi v podkrimskih vaseh dobivala širše osnove. Po nastanku postojanke vaške straže na Igu se je aktivnost mladine še povečala. Mladinci so postali pomemben vir poročil o dejavnosti vaških straž, o njihovi oborožitvi, sestavi, premikih in pohodih, trosili so letake, kurili kresove itd. Z mladino so delali mlajši aktivisti OF, npr. Franc Škraba - Frenk, ki je vodil mladino na Igu, Danica in Slavka Čampa z Gornjega Iga, obe sta bili članici SKOJ in zadnja tudi članica rajonskega odbora Barje; Slavko Šteblaj, ki je bil vodja mladinske skupine v Brestu, član SKOJ in ZMS iz Iške, in Pepca Grdadolnik - Župec, Marija Škulj, Franc Intihar - Sine, Ivan Zalar in Ivanka Vingorc, ki jo je v delo uvedla Angela Peternel, vsi iz Iške vasi. Do kapitulacije Italije so bili med mladinci zelo aktivni Pavle Šteblaj iz Iške, Pavle Grum ter Janez, Mirko in Vilko Čampa - Grumovi iz Gornjega Iga (ki so živeli na Igu), Anton in Jože Intihar, Jože Rupret, rajonski kurir, ki je spomladi leta 1943 postal član SKOJ,⁵³⁸ Pavle Štembal in Anton Šoba - Zvonko iz

⁵³⁴ ZB Iška vas, izjava M. Škrabe – 1982 okt. 29.

⁵³⁵ Prim. seznam aktivistov v prilogi.

⁵³⁶ Prim. D. Bravničar, o.c.; M. Škraba, *Razvoj NOB*, o.c.; isti, izjava 1982 jan. 22.

⁵³⁷ Prim. M. Mikuž, *NOB 2*, o.c., str. 181.

⁵³⁸ ZB Iška vas, izjava M. Škrabe – 1982 okt. 29.

Iške vasi.⁵³⁹ Med mladinci v Brestu so bili že leta 1942 Rudolf Likovič, Rado Modic, Slavko Šteblaj, nečak Franca Šteblaja, zaupnika OF, Vid Zalar in hčerki ter sin Toneta Peršina.⁵⁴⁰ V Dragi sta bila poleg staršev in obeh starejših bratov aktivna Tone in Anica Grum, na Igu Megličev Ivan, Pekov Jože - Močilnikar, Jožica Škraba (in njen brat Franc), Ančka Gruden, Šuštarjev Lojze, Paharjev Stane, Franc Majnikar - Bolha, Henrik Tancek in Ivan Pucihar - Zgonce; pet izmed njih je šlo v partizane po kapitulaciji Italije.⁵⁴¹ Posebej so bili na Igu organizirani najmlajši Golani in Škriljani, ki so bili v času italijanske ofenzive preseljeni na Ig.

Ko so se po ofenzivi na območju Krima in Mokrcra raztreseni borci povezovali v večje skupine in so se sem vrnile partizanske enote, je bil rajon zelo zaposlen tudi z oskrbo živeža in drugih potrebščin zanje. Zlasti je skušal urejati oskrbovalne akcije, ki so razburjale prebivalce in škodovala političnemu delu. Z njim je bila tesno povezana tudi ilegalna rajonska tehnika, ki je začela delovati že v začetku maja 1942. Od začetka avgusta, to je po ofenzivi, je bila v bunkerju v gozdu nad Vrbljenem (Podkraj) le okoli 500 m nad hišo gostilničarja Stanka Anzelca. V njej so delali Milan Apih kot vodja, Roman Golob in Line Žagar - Kopač, vsi predvojni komunisti. V bunker so potegnili celo anzelčev električni kabel. Ko so enkrat v novembru prišli v gostilno partizani, so kmalu zatem, verjetno obveščeni, prišli v vas Italijani. Iskali so partizane, ki so se že umaknili, in pri tem slučajno odkrili kabel in bunker s tehniko. Iz njega so se že pred tem vsi rešili in odnesli tudi ves tiskarski material. Italijani so nato požgali Anzelčevo gostilno in gospodarsko poslopje, prijeli gospodinjo in služkinjo Lojzo Uršič, aktivistko, ki je bila nato obsojena na dosmrtno ječo.⁵⁴²

Po odkritju bunkerja je tehnika začasno dobila prostor v bunkerju v Črni vasi. Od konca leta 1942 do začetka leta 1943 je ilegalna tehnika »Krim« delovala v Jezeru v hiši Dane Gruden. Tiskarno je še vedno vodil Milan Apih, tiskarski material pa so dobivali po kurirski poti iz Črne vasi s posredovanjem Silve Mihelčič por. Svete in Ivana Jevca - Čufija.⁵⁴³ Kasneje so tehniko prenesli na varnejši kraj v Iški Vintgar pod Ustje v Zelenvarjem. V njej sta poleg Apiha delala Ivko Melik in Čufi, kurirja tehnike sta bila Jože Brancelj - Marostar in Alojz Škraba - Silni. Material so dobivali prek Minke Selan in njene matere v Črni vasi; skladišče so imeli v kleti zapuščene stavbe v Iški (Miclova domačija, št. 8).⁵⁴⁴

⁵³⁹ Prim. seznam aktivistov v prilogi.

⁵⁴⁰ A. Kumše, *NOB v Tomišlju*, o.c., str. 31.

⁵⁴¹ Prim. seznam borcev v prilogi; izjava Franca Škrabe - Frenka avtorju.

⁵⁴² A. Brancelj, *Pripombe na kroniko krajevne skupnosti Tomišelj*, str. 3 sl.

⁵⁴³ S. Petelin - Vojko, o.c., str. 234.

⁵⁴⁴ M. Škraba, *Razvojnna pot NOB*, o.c., str. 59; ZB Iška vas, *Zgodovinski dogodki na terenu Iška vas* – 1975 dec. 15.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 234.

OBNOVITEV PARTIZANSTVA IN BOJEV NA KRIMSKO-MOKRŠKEM OBMOČJU

Medtem ko je okupator zaključeval očiščevalno akcijo v prvi fazi ofenzive obkoljenega krimsko-mokrškega območja in bil še sredi povračilnih ukrepov nad tamkajšnjim prebivalstvom, se je 28. julija zjutraj začela že tretja faza ofenzive. Zajela je Travno goro, Veliko goro, Loško dolino in Loški Potok.⁵⁴⁵ Čeprav so ostale na podkrimskem ozemlju še močne italijanske sile, se je glavnina vojske premaknila proti jugovzhodu. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je takrat (25. julija) vsem svojim enotam ukazalo, naj varčujejo z živo silo in nato preidejo v protiofenzivo. Hkrati jih je obvestilo, da je italijanska ofenziva v polnem zaletu in da je bil doslej na udaru predvsem Krimski odred, ki ga je hotel okupator z obkoljevanjem uničiti na njegovem ozemlju. Te boje je v pismu Titu omenil tudi Edvard Kardelj in jih ocenil s trditvijo, da so partizani do 20. septembra dajali največji odpor okupatorju prav na krimskem območju.⁵⁴⁶ Krimski odred, kakor vemo, je bil res zelo prizadet; iz sestava zlasti Šercerjevega bataljona je odpadlo kar precej borcev, ki so padli, bili zajeti ali so se predali okupatorju in bili nato internirani, njegova 4. četa pa se je po lastni volji razpustila. Medtem ko je bilo ob ofenzivi iz KS Tomišelj okoli 70 vaščanov v partizanih, jih je po ofenzivi tam ostalo le še 11.⁵⁴⁷ Manjše skupine borcev Krimskega odreda oziroma Šercerjevega bataljona so se zadržale na krimsko-mokrškem ozemlju, večina pa se je vseeno umaknila proti Travnici. Štab 3. grupe odredov in štab Krimskega odreda sta še pred začetkom novega ofenzivnega sunka svojim enotam ukazala, naj se poskušajo prebiti nazaj na staro operativno območje in začnejo z bojem za hrbtno sovražnika. Premiki so se začeli že 28. oziroma 29. julija in del Krimskega odreda se je z območja začete 3. faze ofenzive prebil nazaj na svoje ozemlje. Oba štaba sta z zaščitnima enotama ostala v obroču na območju Travnice gore.⁵⁴⁸

Od Šercerjevega bataljona Krimskega odreda so se na že prečesano ozemlje vračali borci 1. in 2. čete, 3. četa se je umaknila na Ljubljanski vrh, 4. četa pa se je razformirala. 1. četa, ki sta se ji priključila Alojz Popek - Vandek in Janez Japelj - Lovrenc se je sprva skupaj prebijala. Pri tem je že prvi dan padla v italijansko zasedo. Borci so se pri preboju razbili v več manjših skupin, zato se je vsaka posebej po dogovoru pomikala proti zbornemu mestu na Gornjem Igu. Vandek in Japelj sta se s skupino kakih deset borcev prebijala posebej.⁵⁴⁹ Skupinico 1. čete je vodil na območje Gornjega Iga

⁵⁴⁵ Prim. T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 419.

⁵⁴⁶ Prim. M. Mikuž, *NOB 2*, o.c., str. 102, 139.

⁵⁴⁷ A. Brancelj, *Pripombe na kroniko Tomišlja*, str. 4 – v KOZ SZDL Vič-Rudnik.

⁵⁴⁸ T. Ferenc, o.c., str. 419; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 194.

⁵⁴⁹ Ustna izjava Janeza Japlja avtorju – 1988 febr. 12.

tudi Janez Mazi. V njej so bili Jurčkova dva (Intiharja) iz Iške vasi, Kozinova brata iz Kota, Janez Ponikvar iz Staj pri Igu in Franc Mazi, Janezov brat. Vsi so se prebili, toda Jurčkova mati je ob obisku oba sinova pregovorila, da sta se javila Italijanom na Igu. Oba so ustrelili.⁵⁵⁰ Lahko si predstavljamo žalost matere, ki je tako usodno izgubila svoja sinova.

Tudi 2. četa, ki se je ohranila v največji meri, se je v manjših skupinah prebijala in do prvih dni avgusta prišla na Krim.⁵⁵¹ Eno izmed skupin je na rodno ozemlje pripeljal tudi Matija Škraba. Na krimskem območju se je nato povezal s preostankom borcev 4. čete, ki so preživeli ofenzivo in čiščenja terena. Zbirali so se v Vodičnici nad Podkrajem. Priključili so se jim borci Janez Primc - Jokič, Ivan Jevc - Čufi, Slavko Faganel, Ivan Melik in Franc Melik - Rajko, vsi iz barjanskih vasi, ki so se zadrževali v Kozlarjevi gošči. V gozdovih nad Vrbljenem so bili Karel Kumše, Franc Lesica, Jože Modic in Ivan Grebenc, tudi borci 4. čete, ki so bili povezani z domačimi aktivisti, zlasti z Angelo Kumše. Pridružila se jim je tudi skupina borcev iz Preserja, ki jo je vodil Tone Kovač - Brzi.⁵⁵² Obstoje malih skupin partizanov na območju podkrimskih vasi ni ostala tajnost niti za Italijane niti za nasprotnike OF. Že konec julija je italijanska patrulja iz skupine generala De Rienzija v dolini Iške zalotila skupinico treh borcev. V spopadu je kmalu padel Lado Benet, 20 let star delavec, zajeli pa so Antona Škulja in ga takoj ustrelili. Oba sta bila iz Iške vasi in borca od meseca maja dalje. Tretji, neznan, je Italijanom pobegnul.⁵⁵³ Ob istem času je kapetan Orlando Camiletti, poveljnik zunanje karabinjerske čete, po sicer nepreverjenem ovaduškem sporočilu poročal svoji komandi, da so med Iško vasjo in Iško ob reki Iški videli skupino kakih 20 partizanov, ki naj bi bila ostanek razbite enote. Ista novica je v začetku avgusta prišla tudi v dnevno poročilo 11. armadnega zbora.⁵⁵⁴ Belogardistične *Vesti* so že 2. avgusta poročale, da se partizani še pojavljajo, med drugim tudi v Tomišlju (Kumšetova skupinica), Pijavi Gorici in Želimpljah, vendar le kot majhne skupine, ki so iskale hrano po vaseh.

Proti koncu avgusta je o tej skupini partizanov poročal tudi poveljnik karabinjerske postaje na Rakitni Nicolo di Carlo. Vojaški posadki na Igu je sporočil, da se je po podatkih verodostojnega ovaduha na območju Podkraja v občini Tomišelj nastanilo okoli 30 partizanov. Oboroženi naj bi bili s puškami in avtomatskim orožjem.⁵⁵⁵ Da so italijanske vojaške oblasti to dejstvo obravnavale zelo resno, kažejo obvestila načelnika

⁵⁵⁰ M. Škraba, *Razvojna pot OF na Barju*, o.c., str. 36 sl.

⁵⁵¹ S. Petelin - Vojko, o.c., str. 196 sl.

⁵⁵² M. Škraba, o.c., str. 45.

⁵⁵³ IZDG F 658/III/14 - 1942 jul. 30.; ZB Iška vas, Spisek borcev.

⁵⁵⁴ IZDG F 158/IV - 1942 jul. 30; F 692/I/2 - 1942 avg. 2.

⁵⁵⁵ IZDG F 110 A/I f 59282 - 1942 avg. 2.: skupine označuje za »prave roparske tolpe«, pred katerimi so v nevarnosti /za rekvizicije/ zlasti ženske, ker ni moškega pri hiši; prav tam f 59285 - 1942 začetak avgusta.

štaba 11. armadnega zbora polkovnika Annibala Galla in ukrepi, ki so temu sledili. S posebnim sporočilom je obvestil poveljstvo skupine karabinerjev v Ljubljani, da so se po različnih ovaduških virih na območju Krma in Mokrcra zopet obnovile »uporniške bande« ter da se pojavljajo partizani tudi v Strahomeru, Vrbljenem in Tomišlju. Iz bojazni, da pripravljajo napad na Ig, so okrepili postojanko z dodatnim moštvom in avtomatskim orožjem.⁵⁵⁶

Približno v tistem času so se skupinice že povezale v četo, v kateri je bil komandir Jaka Rihar, politični komisar pa Matija Škraba, štela je približno 35 do 40 moških. Ko sta v stik s četo prišla Janez Hribar in politični komisar Šercerjevega bataljona KrO Janez Japelj, sta v četi postavila še politkomisarjevega namestnika, kar je postal Rado Škraba - Gorazd.⁵⁵⁷ Do začetka septembra se je organizacijsko vzpostavil tudi 1. bataljon Ljuba Šercerja KrO. Novi poveljnik bataljona je postal Vandek, politični komisar pa je bil Janez Japelj, vendar je bojna moč bataljona bila mnogo manjša kakor pred ofenzivo. Sprva je imel le dve četi, prvo in drugo. Prva se je zadrževala med Gornjim Igom in Ustjem, pri njej pa je bil Janez Japelj, druga četa je imela tabor na Krimu v Vodičnici. Šele pozneje so izoblikovali še dve četi, ki pa so imele le po 30 do 40 borcev.⁵⁵⁸ Skupine borcev in nato obnovljeni bataljon se sprva niso spuščali v večje ofenzivne akcije. Vzroki za to so bili različni. Morala med borci, ki je ob ofenzivi močno upadla, se je le počasi dvigala. Še do konca avgusta so se posamezni borci iz podkrimskih vasi posamezno ali v manjših skupinah z orožjem predajali okupatorju na Igu. V tem času se je predalo okoli 15 partizanov, ki so bili nato internirani; po internaciji se z redkimi izjemami niso vrnil med partizane.⁵⁵⁹ Svoje so storili tudi težki pogoji preživetja na območju, kjer so bile še vedno močne okupatorske sile, prebivalstvo pa prestrašeno in razdvojeno; borci so bili brez zadostne hrane.

V nasprotju s tem so bili mnogo bolj aktivni Italijani iz bojnih skupin De Rienzija in Renza Montagne. Ig so spreminjali, kakor že rečeno, v trdnjavo. Vas so obdali z bodečo žico, ob cesti pri vhodih v vas so zgradili bunkerje in na cesto postavili španske jezdece. Obrambni sistem okoli Iga so dograjevali še spomladi leta 1943. Pogosti so bili sunki večjih italijanskih oddelkov v razne smeri podkrimskega območja, npr.

⁵⁵⁶ IZDG F 158/IV – 1942 avg. 24.; prav tam – 1942 avg. 28.; prav tam – 1942 konec avgusta.

⁵⁵⁷ M. Škraba, *Razvojna pot*, o.c., str. 45.

⁵⁵⁸ Prim. S. Petelin - Vojko, o.c., str. 224; pozneje, v septembru, so o tem takole pisale belogardistične *Vesti*: »Ižansko, 20. 9. 1942 – Na Ižanskem so še tri skupine partizanov: v Krvavicah nad Gornjim Igom je okoli 30 partizanov. Večina iz Iške vasi. Vsi imajo puške in dve strojni puški. Komandant je Janez Japelj, komisar pa Janežič, trgovec z drvni iz Ljubljane; na krimskem pogorju sredi med Jezerom in Tomišljem v Vodičnici, jih je kakih 40. Ti kradejo in ropajo po občini Tomišelj; v dolini med Klado in Škriljem v občini Želumlje, jih je okoli 60. Ti so povsem izropali župnišče in oskrbnika Goedererja.« F 110 A/I – 1942 sept. 21.

⁵⁵⁹ IZDG F 667 a/VIII – 1942 avgust 7., 15., 20. in 22.

Ig–Želimlje–Visoko–Strahomer–Tomišelj, Ig–Draga–Dobravica–Sarsko, Ig–Podkraj–Jezero. Odkrivali in uničevali so stare partizanske tabore ter skladišča hrane in vojaškega materiala. Postavljali so občasne, leteče posadke v Tomišlju in pogosto postavljali nočne zasede. Še posebej pogoste so bile v Strahomeru, Tomišlju in Vrbljenem, od koder so prihajale novice, da se tam pojavljajo partizani.

Seveda se tudi partizani niso povsem pasivizirali. Prihajalo je do manjših spopadov: sredi avgusta sta se npr. spopadli patrolji obeh strani. Partizani so ustvarjali zaloge hrane za prihajajočo zimo. K temu so jih silile razmere, saj je organizacija oskrbovanja na terenu skoraj povsem prenehala delovati. Partizani so sami pospravljali pridelke, zlasti krompir, z njiv požganih in izseljenih vasi. Hodili so na oskrbovalne pohode v nižinske vasi, ki niso bile tako zelo prizadete. Obiskovali so zlasti domove nasprotnikov narodnoosvobodilnega gibanja, tako so ovaduhi 26. avgusta posredovali podatek, da so partizani v Strahomeru in Vrbljenem. Tudi tomišeljski župan Jože Modic je sporočil na Ig, da je bilo v Strahomeru 50 partizanov, 20 naj bi jih bilo v Tomišlju, kjer so poskušali vdreti v županovo hišo, 10 partizanov pa je prišlo v Brest, kjer so se polastili svinje pri kmetu Požarju. Še isti večer so Italijani v vasi postavili zasedo. Verjetno je bila ta partizanska akcija vzrok, da so Italijani konec avgusta zopet prečesali krimsko območje od Vrbljen, Tomišlja in Strahomera proti Planinici. Po podatku Angele Kumšetove naj bi jim pot kazali mladoletna Alojz Grebenc in Alojz Štrumbelj iz Vrbljen ter Franc Glavan - Kajzrov in Franc Matjaž iz iste vasi. Partizani so na italijanski pohod odgovorili tako, da so obstreljevali Trnek in vas Ig v noči na predzadnji dan avgusta.⁵⁶⁰

Šele v mesecu septembru se je partizanska bojevitost na podkrimskem ozemlju močno povečala in se nato nadaljevala v leto 1943. To lahko povezujemo s spremembami in reorganizacijo partizanske vojske, pa tudi z notranjo utrditvijo partizanskih enot.

Glavno poveljstvo je med ofenzivo spoznalo, da je nujno ustvariti tudi več močnejših in bolj gibljivih enot, kakor so bili odredi. Tako so poleg Tomšičeve brigade v tem času nastale še tri nove udarne brigade: Matije Gubca (4. septembra v Trebelnem), Ivana Cankarja (28. septembra v vasi Lapinje na Kočevskem) in Ljuba Šercerja (6. oktobra pri Požgani bajti na Mokrcu).⁵⁶¹ V Šercerjevo brigado sta prišla dva bataljona in dve četi 4. bataljona Krimskega odreda, borci Langijeve čete in borci nekaterih razbitih enot nekdanje 3. grupe odredov. Kasneje so iz enot Dolomitskega odreda

⁵⁶⁰ IZDG F 667 a/VIII/1 – 1942 avg. 15. in 28. ter 30.; A. Kumše, *NOB v Tomišlju*, o.c., str. 94 sl.

⁵⁶¹ Prim. L. Ambrožič - Novljan, *Cankarjeva brigada*, Ljubljana 1975, str. 8; M. Guček, Šercerjeva brigada, Ljubljana 1973; F. Strle, *Tomšičeva brigada*, Uvodni del, Ljubljana 1980; isti, *Tomšičeva brigada 1942–1943*, Ljubljana 1986; Z. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*, Ljubljana 1976; prim. dela M. Mikuža in T. Ferenca.

ustanovili še 3. bataljon Šercerjeve brigade.⁵⁶² Z nastankom brigad je krimsko-mokrško območje ponovno postalo območje večjih bojev, v katerih so sodelovali Tomšičeva, Cankarjeva in Šercerjeva brigada. V njih so bili v največji meri porazdeljeni borci iz naših treh krajevnih skupnosti.

Z ustanovitvijo brigad se je število partizanskih odredov močno skrčilo in so bili v Ljubljanski pokrajini novembra le še štirje. Eden izmed njih je bil 6. oktobra 1942 na novo ustanovljen Notranjski odred s tremi bataljoni, od katerih naj bi prvi bataljon deloval na Krimu. V njem je bil še vedno tudi del borcev 1. čete Šercerjevega bataljona iz naših vasi. Organizacijsko sestavo je 26. decembra zamenjala organizacija partizanske vojske na štiri operativne cone.⁵⁶³ V tem času se je menjalo tudi glavno poveljstvo. Iz njega sta odšla poveljnik Franc Leskošek - Luka, ki je postal član IOOF, in dr. Aleš Bebler, ki je odšel na Primorsko; z njunim vodstvom CK KPS ni bil zadovoljen. Novi poveljnik je postal Ivan Maček - Matija, njegov namestnik je bil Jaka Avšič, politični komisar je bil ponovno Boris Kidrič - Peter, ki je dobil tri pomočnike: dr. Jožeta Brileja, Lojzeta Vrhovca in Štefana Pavšiča. Član poveljstva je še naprej ostal Edo Mihevc. V tej sestavi je glavno poveljstvo delovalo do maja 1943.⁵⁶⁴ Sočasno s tem, s preureditvijo vojske in novim poveljstvom, je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja takoj po vrhuncu italijanske ofenzive na Kočevski Rog začelo pripravljati novo ofenzivno akcijo proti okupatorju. Vključila naj bi tudi boj proti vaški straži, ki se je organizirala kot oborožena sila predvsem klerikalnih krogov in grozila z državljansko vojno. Poleg tega je pripravilo vse potrebno za odpravo posledic italijanske ofenzive na političnem področju in za obnovo dejavnosti in organizacije OF. In res se je po tem času ponovno začel vojaški in politični polet narodnoosvobodilnega boja.⁵⁶⁵

Že pred ustanovitvijo Šercerjeve brigade so se enote Krimskega odreda začele spuščati v nove večje akcije. Italijani so po svojih ovaduhih izvedeli, da se na pobočju Krima v smeri Planinice zadržujejo večje skupine partizanov (šlo je za četo 1. bataljona Dolomitskega odreda, ki je z ranjenci prišla prek Ljublanice in vzpostavila zvezo z Riharjevo 2. četo, ki je pripravila prevoz ranjencev in borcev čez reko.) Italijani so takoj pripravili večjo čistilno akcijo na tem območju Krima. S sorazmerno velikimi silami so 16. septembra prodirali proti Planinici, kjer je prišlo do večjega spopada. Italijanski vir poroča, da so približno ob 14.30 prišli v stik s partizani, ki so se po boju umaknili. V boju so Italijani imeli 2 mrtva in 4 ranjene, na partizanski strani pa sta bila 2 mrtva in 1 ujetnik.⁵⁶⁶

⁵⁶² S. Petelin - Vojko, o.c., str. 224 sl.

⁵⁶³ Z. Klanjšček, o.c., str. 332.

⁵⁶⁴ T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, o.c., str. 507 in 565.

⁵⁶⁵ Prav tam, str. 565 sl. in 576 sl.

⁵⁶⁶ IZDG F 658/III/29 - 1942 sept. 11., 13. in 14.; F 692/I/2 - 1942 sept. 12. in 17.; F 662/III/4 - 1942

V naslednjih dneh so partizanske enote Krimskega odreda in Dolomitskega odreda po navodilih vodstva začele napadati postojanke vaških straž po Rakitniški planoti v Begunjah in drugih vaseh. Nekatere so padle, največje pa so se obranile, ker partizani niso imeli težkega orožja. Ti boji so bili dokaz, da partizanske sile v zaledju italijanske ofenzive niso bile uničene in da so spet prešle v napad. Prav to je po bojih 18. in 19. septembra v govoru svojim borcem poudaril politični komisar 1. bataljona KrO. Dejal je:

»Tovariši! Vojaškega uspeha res nismo dosegli, toda izdajalcem smo pokazali, da še živimo in da nas ofenziva ni uničila! Bodo že še čutili našo moč! Akcija se je politično popolnoma posrečila!«⁵⁶⁷

Po napadu KrO in DO na belogardistične postojanke v noči na 19. september je Robotti že takoj naslednji dan ukazal Tonizzijevi skupini (njeno jedro je bil bataljon divizije Macerata), naj očisti Iški Vintgar, severno pobočje Krma in Mokrec. Porušila naj bi tabore in bivališča, ki so ostala po ofenzivi oziroma so jih partizani znova zgradili. Italijanska akcija je trajala vse do 26. septembra. Do večjega spopada je 21. septembra pri Vrbici prišlo med 2. bataljonom KrO in njegovimi enotami.⁵⁶⁸ Po teh bojih so se enote Krimskega odreda vrnile v svoje tabore na Mokrec in na Krim, kjer so se partizani pred koncem septembra ponovno spopadli z okupatorjem, ki je imel tri mrtve.⁵⁶⁹ Z nastankom novega Notranjskega odreda namesto Krimskega odreda v začetku oktobra je Šerčerjev bataljon postal njegov sestavni del z operativnim ozemljem predvsem na Krimskem območju. Večje partizanske enote so operirale na krimsko-mokrškem svetu, njihovi boji pa so terjali stalno oskrbo ranjencev na terenu, zato je približno ob istem času prišlo tudi do ustanovitve iške bolnice »Krvavice«.

V tabor 1. čete Šerčerjevega bataljona, ki je bilo med Ustjem in Gornjim Igom – komandir čete je bil Anton Popek - Maks, politični komisar pa Stanko Petelin - Vojko – sta v začetku oktobra prišla politični komisar bataljona Janez Japelj in neznan partizan, morda iz glavnega poveljstva, in izbrala 14 ljudi, ki naj bi postavili bolnišnico in v njej delali. Drugi borci čete so bili usmerjeni v novo ustanovljeno Šerčerjevo brigado. Za bolnico so določili 12 borcev in dve borki (kuharico in bolničarko) in med njimi so bili domačini Franc Berce z Iga, usposobljen bolničar, ki je opravljal skoraj vse

sept. 15.; F 110 A/I – 1942 sept. 17.; tu *Vesti* za Italijane navajajo 2 mrtva in 5 ranjencev; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 225 sl. Z italijanske strani so za odlikovanje predlagali 16 vojakov, podoficirjev in oficirjev – IZDG F 688/I – Ordine del giorno, 1943 maj 15.

⁵⁶⁷ *Zbornik VI/4 št. 34 in 154*; Hinko Bratož - Oki, *Dnevnik partizana I*, Ljubljana 1959, str. 50; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 228.

⁵⁶⁸ T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 468.

⁵⁶⁹ IZDG F 670/I – 1942 sept. 29.

zdravniške posle (le v redkih primerih so poklicali zdravnika) in bil upravnik bolnišnice, Franc Mazi iz Iške, intendant in sekretar celice KPS, Jože Japelj iz Iške vasi, bolničar, Janez Mazi in Janez Šuštaršič iz Iške, Ivan Žagar in Anton Žagar iz Iške vasi ter Pavle Likovič - Tancek iz Gornjega Iga. Vsi so bolnišnico gradili in v njej delali do konca. Delovala je od 15. oktobra 1942 do 24. junija 1943, ko je bila morda izdana in so jo Italijani požgali; vsi, tudi bolniki, so se rešili. S hrano so jo oskrbovali rajonski odbor OF in domači aktivisti iz okoliških vasi; zbirali so jo v gradiču Brest, katerega lastnik Švigelj je bil aktivist, in pri Zalarjevih v Tomišlju. Zdravila in sanitetni material so dobivali iz Ljubljane, do Črne vasi so ga nekaj časa vozili z rešilcem (gasilca Lojze Musar in Miro Baumgartner), naprej so ga nosili sami. Povezave z bolnišnico sta vzdrževali Antonija Mazi iz Iške vasi in Vera Razbornik, por. Pozaršek - Vidka z Ižanske ceste. Prvi ranjenec, ki so ga zdravili v njej, je bil Franc Oven - Cibi, komandir 1. čete 2. bataljona Dolomitskega odreda, doma iz Ljubljane. V njej sta se spomladi leta 1943 zdravila tudi Franc Leskošek - Luka in Edvard Kocbek. V celoti so v bolnišnici pozdravili okoli 120 ranjencev, umrlo jih je le 11.⁵⁷⁰

Partizani so po spopadu s Tonizzijevo skupino v naslednjem mesecu svoje akcije usmerjali predvsem v oskrbo enot s hrano za zimo. Omejili so se zlasti na vasi v nekdanji občini Tomišelj, kjer so bili na udaru predvsem nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja.⁵⁷¹ Seveda so se s hrano zalagali tudi po drugih vaseh. V Iški so veliko živeža vzeli kmetu Žugi, v noči na 1. november so kmetu Teglju pobrali živino, pridelke in oblačila. To so bili verjetno protiukrepi v povezavi s prihodom Italijanov v Iško, kjer so Žugovo in Šalovo hišo povezali z mostom, ju obdali z bodečo žico in se utrdili v njih. Najbolj so v tem času pritiskali na Brest in Mateno. Kmetu Modicu iz Matene so vzeli 7 glav živine in dva voza hrane. Njegovemu bratu Jožetu so izpraznili shrambo in hlev ter mu vzeli tudi konje. Manj je bila z oskrbovanjem obremenjena Iška Loka. Pri teh oskrbovalnih pohodih se že vidijo sledi dejavnosti gospodarske komisije pri rajonskem odboru, ki jih je določala in usmerjala.⁵⁷²

V prvih dneh novembra se je končala velika italijanska ofenziva in general Robotti

⁵⁷⁰ ZB Iška vas, Zapis Franca Mazija »Bolnica Krvavice« –1981 april 20.; ZB Iška vas, kartoteka – Antonija Mazi; prav tam, pismo Franca Ovna Cibija – 1986 marec 21. in pismo Vere Razbornik, por. Pozaršek - Vidka – 1986 febr. 28.; IZDG F 417/I/17, Saniteta: poročilo »Iz Iške bolnice« – položaj 1945 febr. 10., politkomisar – poročnik Cibi Družinar; F 417/I/16, Saniteta: popis bolnice v Iški – Berce; F 360/II f5 – 1943 maj 15.; M. Škraba, *Razvojna pot*, o.c., str. 46 sl.; Boris Višnovc, *Krimska partizanska bolnišnica*, *Borec* 27/ 2 (1975), str. 93–96; Franc Mazi, *Bercetova bolnišnica v Krvavica*, TV – 15, 1979 jun. 14. F. Mazi sodi, da je bolnišnico morda izdal župnik J. Klemenčič. Takoj potem ko so Italijani bolnišnico 24. junija 1943 uničili, mu je mati povedala, kako je župnik s prižnice oznanjal, da so zadnji banditi v Iški iztrebljeni.

⁵⁷¹ Prim. IZDG F 161/V – 1942 okt. 3. in 30.; prav tam – 1942 nov. 3.

⁵⁷² J. Klemenčič, *Revolucija na Igu* o.c., str. 95.

je 5. novembra izdal posebno dnevno povelje, v katerem je zopet hvalisavo povelečeval uspeh ofenzive:

»... vaš napor, skupni napor je trenutno končan. Očistili ste celotno ozemlje, vedno podeč pred seboj partizane, ki se vam nikoli niso upali postaviti nasproti. Zadovoljen sem z vašim delom.«

Sledijo podatki o uspehih, ki naj bi jih dosegli. V bojih naj bi padlo 1807 partizanov, 847 naj bi jih ujeli in ustrelili, 1625 pa se naj bi jih predalo z orožjem v roki. V celoti naj bi iz partizanskih vrst izločili 4279 borcev. Z ranjenci, tako ocenjuje Robotti, naj bi imeli partizani okoli 7000 izgub.⁵⁷³ Ne glede na to, da so ocenjene številke pretirane, je vsekakor res, da so imele partizanske enote in civilno prebivalstvo v ofenzivi velike žrtve. Toda okupator ni dosegel svojega osnovnega cilja: ni uničil partizanske vojaške sile niti zatrl narodnoosvobodilnega gibanja in OF. Partizanske enote so bile številčno res prizadete, toda ostale so očiščene nezanesljivih pripadnikov, njihova živa sila je bila v večini ohranjena. Po reorganizaciji so bile kmalu spetsposobne za nove ofenzivne boje. Tudi OF je kljub izgubi mnogih aktivistov, ki so bili umorjeni, zaprti ali internirani, počasi premagala poofenzivne težave. Da so se zacelile rane, je bil pač potreben čas. Ofenziva je prinesla nastanek oboroženih enot vaških straž, ki so se priključile okupatorju v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Njen nastop pa je, lahko rečemo, pospeševal tudi notranjo moč in trdnost OF ter vztrajnost in požrtvovalno dejavnost njenih pripadnikov.

V bistvu neuspela na veliko organizirana ofenziva je imela verjetno posledice tudi v spremembah na italijanski strani. Že ob njenem vrhuncu je konec avgusta odšla divizija sardinskih grenadirjev, od takrat do konca italijanske okupacije pa je v Ljubljanski pokrajini ostala divizija alpskih lovcev, ki je bila primernejša za boj proti partizanom. Neuspeh je pripeljal tudi do menjave v poveljstvu 11. armadnega zbora. Na mesto Robottija, ki je bil »povišan« na mesto poveljnika 2. armade, je sredi decembra prišel general Gastone Gambaro, ki je nato v boju proti partizanom uporabljal nekoliko drugačno taktiko.⁵⁷⁴

Partizani na krimsko-mokrškem območju so z navzočnostjo in dejavnostjo tudi po končani ofenzivi vznemirjali okupatorja. Še posebej je narasla temperatura, kadar so se na njem poleg Notranjskega odreda zadrževale tudi druge, večje enote: Šerčerjeva ali Tomšičeva brigada ali celo obe hkrati.⁵⁷⁵ V novembru je imela Šerčerjeva brigada več bojev na tem območju. Zaradi tega so bile tudi okupatorjeve enote še vedno zelo napadalne. Med očiščevalnim pohodom na Krim so Italijani sredi novembra odkrili

⁵⁷³ IZDG F 662/III/9 – 1942 nov. 5.

⁵⁷⁴ Prim. M. Mikuž, *NOB* 2, o.c., str. 175.

⁵⁷⁵ IZDG F 671/H/1 – 1942 nov. 22. in 23.

več partizanskih skladišč in barak ter jih uničili. Pri čiščenju doline Iške jih je 1. četa Notranjskega odreda zavrnila. Pri tem so imeli partizani po italijanskem viru enega mrtvega, Italijani pa ranjenca.⁵⁷⁶ Med čiščenjem v okolici Tomišlja, ko so Italijani odkrili tiskarno nad Anzelcom, so 21. novembra uničili dve baraki blizu Podkraja in zaplenili tudi razne dokumente. Partizani, ki so bili o tem obveščeni, so postavili zasedo in napadli oddelek, ki je vozil plen. Italijani so imeli v spopadu 5 mrtvih in 7 ranjenih, preostali so zbežali proti Brestu. Pri tem so partizani po naključju ubili kmeta Janeza Lenarčiča iz Tomišlja, ki se je z vozom iz Jezera vračal domov.⁵⁷⁷

Italijani so proti koncu novembra napadli Šercerjevo brigado na Mokrcu iz Iške vasi, Krvave peči in Zapotoka. Po celodnevni boj, v katerih so imeli Italijani 7 mrtvih in 4 ranjence, partizani pa 2 mrtva in 6 ranjencev, se je brigada spustila proti Turjaku, kjer je nato 15. decembra neuspešno napadla postojanko vaške straže v Škocjanu (Staro Apno) in se nato spet vrnila na Mokrec.⁵⁷⁸

Belogardistične *Vesti* so konec novembra sporočale, da partizani v neposredni okolici Ljubljane in podkrimskih vaseh delujejo povsem nemoteno. Vasi Orle, Rudnik, Črna vas, Iška Loka, Iška vas, Ig, Strahomer in Brest ter druge so dejansko v rokah partizanov. Na Igu je sicer italijanska posadka, ki pa ponoči ne more preprečiti partizanskih akcij. Ti se še vedno oskrbujejo s hrano z rekvizicijami po vaseh. Tega nihče ne prijavlja, ker se prizadeti bojijo maščevanja partizanov.⁵⁷⁹

Tudi v decembru so na ozemlju podkrimskih vasi sledili manjši spopadi, ker je okupator pogosto patroljiral. Tako naj bi se posadka na Igu na pohodu po Mokrcu spopadla s partizani v začetku decembra. 9. decembra so Italijani skupaj z vaško stražo iz Borovnice napadli tabor Riharjeve čete v Moravki. Stražar je opazil sovražnika tik pred taborom. Presenečeni partizani so se morali umakniti. Preden so pripravili protinapad, so Italijani tabor požgali in hrano uničili.⁵⁸⁰ Zanimiv je bil tudi spopad v Brestu 14. decembra – italijanska patrolja pod vodstvom podporočnika Ezia Roncattija je zvečer postavila zasedo pri »nevarnem uporniku Matiji Škraba«. Pri tem so jo napadli partizani, ki so streljali iz dveh bližnjih hiš. Italijani so imeli mrtvega vojaka, podporočnik pa je bil ranjen. Tudi partizani, ki so se po napadu umaknili, so imeli ranjence. To je ugotovila nova italijanska patrolja, ki je dva dni pozneje zaradi napada ponovno prišla v vas.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ IZDG F 671/II/2 – 1942 nov. 16.; F 670/I – 1942 nov. 16.

⁵⁷⁷ IZDG F 670/I – 1942 nov. 29.; F 692/I/6 – 1942, nov. 29.; A, Kumše, o.c., str. 96/7.

⁵⁷⁸ Prim. M. Mikuž, *NOB 2*, o.c., str. 174 sl.

⁵⁷⁹ IZDG F 110 A/II f 59669, *Vesti* – 1942 nov. 25.

⁵⁸⁰ IZDG F 110 A/II – *Vesti* z 1942 dec. 2.; F 110 A/III – 1942 dec. 9. in 10.; A, Kumše, o.c., str. 98.

⁵⁸¹ IZDG F 670/I – 1942 dec. 15.; F 671/II/3 – 1942 dec. 15.; F 668/V – 1942 dec. 15.; F 159/I, *Notiziario informativo* – 1942 dec, 18.

Med vojaškimi dogodki v tem času lahko omenimo še napad skupine partizanov na večjo patroljo čete 2. bataljona alpskih lovcev ponoči 17. decembra v samem Igu.⁵⁸² Le tri dni pozneje je italijanska patrolja, ki je šla iz postojanke na Igu, v gozdu pri Strahomeru zajela neoboroženega partizana, ki ga je po zaslišanju takoj ustrelila (*passato per le armi*).⁵⁸³

Nato je sledil krajši premor brez večjih spopadov. Od februarja 1943 dalje so partizanske enote z vedno večjo silovitostjo prehajale v novo ofenzivo. Toda, če je na območju podkrimskih vasi vse do konca leta 1942 boj potekal le proti Italijanom, se je od takrat naprej vse do kapitulacije Italije narodnoosvobodilno gibanje znašlo pred dvojnimi sovražnikom: okupatorjem in vaško stražo (*Milizia volontaria anticomunista – MVAC*).

ZAČETKI IZDAJSTVA, IDEJNO RAZSLOJEVANJE, NASTANEK VAŠKIH STRAŽ (MVAC) IN NJIHOVA DEJAVNOST

Ko se je aprila 1941 po italijanski okupaciji vodstvo SLS pod vodstvom dr. Marka Natlačena, ki so se mu priključili visoki cerkveni krogi s škofom dr. Rožmanom in nekateri drugi meščanski veljaki, odločilo za sodelovanje z italijanskimi oblastmi, se je začela njihova pot v kolaboracijo. Pot slovenske delegacije v Rim in njena poklonitev Mussoliniju ter zagotavljanje lojalnosti fašistični državi je vsekakor mogoče oceniti za prvi korak v tej smeri. Odpor proti okupatorju je od istega dne dajala in vodila samo OF, ki je nato v juliju prešla v oborožen boj in tako povezovala svobodoljubne sile slovenskega naroda. V narodnoosvobodilno gibanje se je vključilo tudi veliko nekdanjih pripadnikov Slovenske ljudske stranke (SLS). Veljaki SLS, ki so ostali v Ljubljanski pokrajini in so se imeli za demokratično večinsko izvoljene narodne predstavnike, so se hkrati s predstavniki stare JNS – ti so kmalu nato krenili po svoji poti – odločili proti boju z okupatorjem oziroma za čakanje. Da bi slovenski narod ohranili pred žrtvami in obdržali ugodnejši okupacijski režim v Ljubljanski pokrajini, kamor so se zatekali begunci izpod nemške okupacije, so se opredelili za sodelovanje z Italijani – po drugi strani pa so ustvarjali svojo, poleg politične, ilegalno vojaško organizacijo, ki naj bi ob koncu okupacije s priključitvijo zavezniškim invazijskim silam stvar pripeljala do zmage.

Voditelji SLS s svojimi zavezniki so torej že od vsega začetka nasprotovali OF in se tajno organizirali za boj proti njej. V povezavi s tem so oživili dejavnost Slovenske legije, ki je poleg vojaške kmalu opravljala tudi politične in obveščevalne naloge (JNS

⁵⁸² IZDG F 159/I – 1942 dec, 21.

⁵⁸³ IZDG F 670/I, Notiziario informativo – 1942 dec. 20.; F 667 a/VII/7 – 1942 dec. 24.

je po ločitvi organizirala svojo Sokolsko legijo, ki pa v podkrimskih vaseh ni dobila podpore). Do konca leta 1941 je bila Slovenska legija s svojimi osnovnimi celicami razširjena že po vseh občinah Ljubljanske pokrajine. Njeni člani so morali priseči, da bodo zvesto delovali po programu za svobodo in samostojnost slovenskega naroda, da ne bodo nikoli izdali tajnosti organizacije, njenega obstoja, dela in njenih članov. Vse bolj se je organizirala in se neposredno vključevala v boj proti OF in NOB. Tudi vaške straže niso zrasle iznenada, nastajale so v sporazumu z vodstvom Slovenske legije kot javna vojna formacija in postale del italijanskega vojaškega sistema v Ljubljanski pokrajini.⁵⁸⁴ Moštvo so dobivale iz vrst članov nekdanjih Slovenskih fantov, prosvetnih društev, pripadnikov katoliške akcije (KA) in drugih. Kmalu po novem letu 1942 so se v škofiji začeli sestanki, ki so pripeljali do sklepa, da bo samo oboroženi boj pod okriljem okupatorja slovensko ljudstvo obvaroval pred nevarnostjo komunizma, ki jo predstavljata OF in narodnoosvobodilno gibanje pod vodstvom KPS. Politični in vojaški polet narodnoosvobodilnega boja sta dejavnost nasprotnikov OF še povečali. Na terenu so se pojavljali organizatorji, ovaduhi so italijanskim oblastem ovajali pri-staše OF in v sredini maja 1942, ko je začelo nastajati in rasti osvobojeno ozemlje, so začele tajno nastajati prve enote vaških straž. Že 14. maja je v Loškem Potoku nastala prva belogardistična skupina 14 članov, ki jih je vodil kaplan Leopold Puhar, za njo pa še v Dobrunjah pri Ljubljani oziroma pri Sv. Urhu in še drugje. Prvi dve so partizani z odločnim nastopom zatrli, potem ko jih je odkrila VOS.⁵⁸⁵

V juniju so se zvrstili dogodki, ki so pripeljali do italijanskega priznanja oboroženih oddelkov vaških straž, kar je general Roatta predvideval že 8. junija, potem ko so se dr. Natlačen, ljubljanski župan dr. Jure Adlešič in duhovni vodja stražarjev dr. Lambert Erlich s spomenicami trudili za njihovo ustanovitev.⁵⁸⁶ Ko je general Leon Rupnik nasledil Adlešiča na županskem mestu, se je že pred 12. junijem z generalom Robottijem pogovarjal o njihovi ustanovitvi.⁵⁸⁷ Z vsem tem se je nedvomno strinjal tudi škof dr. Rožman. V svoji septembrski spomenici visokemu komisarju je vsebino zaključil z besedami:

»Prepričan sem, da ne bi bilo težko najti načina, ki bi omogočil izvedbo zgoraj označenega programa, ne da bi pri tem trpeli interesi kraljevine Italije najmanjšo škodo; nasprotno v izpolnitvi teh želja bi bila garancija, da se bodo lojalni elementi znatno ojačali, da se bo sožitje pod novim gospodarjem pokrajine in njenim narodom poglobilo in da bodo tudi brez težav mogle iz

⁵⁸⁴ T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 530; *Svoboda v razvalinah*. Grčarice–Turjak–Kočevje. Ured. F. Grum – S. Pleško, Cleveland 1961, str. 26.

⁵⁸⁵ Prav tam, str. 349.

⁵⁸⁶ F. Saje, *Belogardizem*, Ljubljana 1951, str. 245 sl.; T. Ferenc, o.c., str. 389.

⁵⁸⁷ Prim. IZDG F 662 a/VII/3/16 – 1942 jun. 12.

samega naroda ven zrasti sile, ki bodo pripomogle k splošnemu pomirjenju pokrajine.«⁵⁸⁸

Od začetka julija so se začeli pojavljati prvi znaki sodelovanja med italijanskimi vojaškimi enotami in še ilegalnimi oboroženimi skupinami vaških straž. Sredi meseca, neposredno pred začetkom ofenzive, je okupator izročil orožje prvi skupini vaške straže pri Šentjošt nad Vrhniko. Vaške straže kot oborožene sile za skupni boj z okupatorjem proti partizanom in narodnoosvobodilnemu gibanju so bile gotova stvar; postale so sestavni del italijanskega okupacijskega sistema v Sloveniji.⁵⁸⁹ Čeprav sta vojno in notranje ministrstvo dala soglasje za ustanavljanje vaških straž – Milizia volontaria anticomunista (MVAC) – šele 1. avgusta 1942. Že med italijansko ofenzivo so začele rasti njihove nove postojanke (npr. v Begunjah pri Cerknici) tudi v jedrih nekdanjega svobodnega ozemlja. Med ofenzivo se je tudi zloglasni Štajerski bataljon pod Gorjanci preimenoval v »Legijo smrti« in je v zvezi s tem izšel znani propagandni letak z naslovom Samoobramba, iz katerega spoznamo neposredne cilje njenega boja.

Konec leta 1942 so bile postojanke vaških straž že v 71 krajih, v katerih je bilo okoli 4000 mož, do konca avgusta 1943 pa je njihovo število doseglo blizu 6050 mož. Proti koncu italijanske okupacije je število morda nekoliko upadalo ali vsaj ni več naraščalo. Poleg ustanavljanja vaških straž – ob Slovenski legiji, ki je ostajala v tajnosti – so razvili zelo dejavno propagando za ustvarjanje t. i. Narodne straže, ki naj bi bila protiutež OF. O njeni vsebini in načinu organiziranja pod vodstvom Slovenske legije nazorno govorijo navodila o njenem organiziranju. O namenu organizacije navodilo piše:

»Potreba je pa ustanoviti tudi splošno organizacijo, v katero se bodo vključile vse množice našega ljudstva, da postavimo protiutež zoper komunistično OF in da pripravljamo ljudi na naloge osvoboditve slovenskega naroda, ko bo prišla ura.«

Narodno stražo so smeli ustanavljati samo člani Slovenske legije v obliki desetini; imela naj bi moške in ženske oddelke. Vsak član je moral priseči, da bo zvest član Narodne straže in da bo delal po navodilih vodstva za dobrobit slovenskega naroda, se boril proti njegovim nasprotnikom in vedno hranil zaupane tajnosti.⁵⁹⁰ Koliko se je razširila v podkrimskih vaseh, ni mogoče ugotoviti, vendar bi lahko trdili, da je obstajala.

Tudi v podkrimskih vaseh so že od vsega začetka obstajale narodnoosvobodilnemu boju nasprotne sile, katerih jedro je bilo predvsem iz vrst nekdanje klerikalne

⁵⁸⁸ IZDG F 110 A/... f 70111 – 1942 sept. 26.

⁵⁸⁹ *Svoboda v razvalinah*, o.c. str. 26. T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, str. 530.

⁵⁹⁰ F. Saje, o.c., str. 699 sl.; Bela knjiga, Ljubljana 194, str. 86 sl.; IZDG SD F 120/II – Navodila za ustanavljanje Narodne straže.

stranke. Vezni člen je tudi tu bila spolitizirana duhovščina, ki so jo v to smer potiskali tudi škofovi napotki in izjave (pokorščina škofu); župniki Janez Klemenčič na Igu, Jože Murn v Tomišlju in Ciril Milavec v Želimljah, ki je velik del okupacije preživel na Igu, so imeli pri organizaciji teh sil v podkrimskih vaseh pomembno vlogo. Lokalne organizatorje Slovenske legije moramo vsekakor iskati tudi med predstavniki klerikalne občinske uprave. Njihovi pristaši so bili zlasti člani Slovenskih fantov, cerkvenih odborov in prosvetnih društev. Vaškim aktivistom OF je sicer do spomladi 1942 uspelo pridobiti vsaj kot simpatizerje večino prebivalstva, tudi številne zelo verne sovaščane. Aktivisti in člani TOOF so postajali tudi člani cerkvenih odborov in ključarji. Tudi tisti, ki so odklonili sodelovanje v OF, so se obnašali povsem lojalno in nihče izmed njih ni ovadil aktivista, ki ga je hotel pridobiti (sprva zlasti za »mesečno liro« ali posojilo svobode). Ko je sredi maja 1942 podkrimske vasi zajela ljudska vstaja, se je vanjo vključila velika večina prebivalstva in skoraj vsi moški so bili pod orožjem.⁵⁹¹

Domači župniki so vseeno vsaj od konca leta 1941 začeli z najožjim krogom cerkvi najbližjih ljudi ustvarjati mrežo svoje organizacije. Že v novembru je npr. tomišeljki župnik v razgovoru z rajonskim sekretarjem Matijo Škrabo jasno pokazal svoje OF nasprotno stališče. Ižanski župnik je že maja 1942 organizirano delal za OF nasprotno sile.⁵⁹² Tudi organizacijo Slovenske legije, oziroma njenih osnovnih celic, se je lahko slutilo že v prvih mesecih leta 1942, ki so že bile izpričane na Igu, Tomišlju, Mateni, Brestu, Vrbljenah, Strahomeru, na Golem in v Škriljah. Oba primera obsodbe in usmrtnitve pripadnikov Slovenske legije Janeza Mrkuna in Jožeta Razpotnika kažeta, kako daleč je posegla njena organizirana dejavnost že do zgodnje pomladi tega leta. Belogardistični vir je neposredno za tem v povezavi z Mrkunom zapisal: »Prijeli so ga 16. maja, ko (so) prišli na Ig (to je tistega dne, ko naj bi bila v podkrimskih vaseh birma in naj bi ujeli škofa Rožmana, a je bil opozorjen). Ker ni hotel izdati svojih tovarišev in kje se skriva orožje, so ga mučili ... in ubili.«⁵⁹³ Tudi med dekleti, ki so se družila z Italijani in so jih partizani ob osvoboditvi Iga za kazen in svarilo postrigli, je bila izdajalka, ki je po begu v Ljubljano sporočila italijanskim oblastem vse, kar je vedela o dogajanju na Igu.⁵⁹⁴

Po osvoboditvi podkrimskih vasi v maju je nastala neke vrste poslanica, ki je kazala na organizirano dejavnost OF nasprotnih sil. Podpisali so jo »ljudje, ki želijo

⁵⁹¹ Izjava Janeza Japlja avtorju – 1988 febr.

⁵⁹² Prim. J. Klemenčič, o.c., str. 61.

⁵⁹³ IZDG F 110 A/II f 59741 – 1942 maj 18. Že od zgodnje pomladi je postajala dejavnost proti NOB vedno bolj organizirana; tudi obveščevalna služba bele garde je že začela zbirati podatke o pristaših OF, kdo je proti njej itd. Prim. IZDG F 120/I – Anketa »velika noč« 1942.

⁵⁹⁴ IZDG F 14 (Visoki komisariat) – konvolut Vida Tekavec – 1942 maj 29., posebej grožnje zaradi njenih proitalijanskih čustev (»... i suoi sentimenti a noi favorevoli«).

red« in poslali generalu Robottiju; napisana naj bi bila v Škofljici. Zaradi vsebine in značilnosti jo v prevodu navedemo:

»Ekselencja. Želimo obvestiti vašo ekselencjo o dogodkih na Igu itd. Oprostite, če ne pišemo v popolni italijanščini.

- 1) Partizanov, ki so napadli karabinjersko postojanko na Igu, je bilo 18, ne več: vsi so tujci, ne domačini, ki so pridni in miroljubni kmetje.
- 2) S prihodom (italijanskih) oboroženih sil na Ig je bil odpravljen neljubi pripetljaj: partizani so se umaknili v gozdove, domačini, ki so v strahu zavoljo represalij (streljanje, požigi hiš) pobegnili v hribe, bi se v kratkem času vrnili domov.
- 3) Kot posledica nepričakanega odhoda oboroženih sil z Iga v Ljubljano so se partizani vrnili in na vse načine ustrahujejo ljudstvo; razmere so sedaj tam za ljudi neznosne. Ubogo ljudstvo je v velikem strahu pred tujimi teroristi in pred maščevanjem italijanskih oblasti.
- 4) Nujno je treba izdati oklic, naj se ljudstvo vrne na domove in zagotoviti varnost; tujo teroristično skupino je v dobro našega ljudstva takoj pregnati.
- 5) Čuli smo, da je partizanskih borcev okoli 600, pasivnih pripadnikov je okoli 1000; vsi drugi so le od partizanov ustrahovani elementi.

Nedvomno se mora v tej situaciji v kratkem času vzpostaviti red s sistematičnim obkoljevanjem, vendar naj se ne izvajajo represalije nad nedolžnim in ustrahovanim ljudstvom, naj se ne požigajo hiše itd.

Prosimo vašo ekselencjo za ljudstvu koristne in odločne taktične odločitve ... <<⁵⁹⁵

Besedilo, ki ga lahko označimo vsaj za poziv italijanskim vojaškim oblastem, naj strogo ukrepajo proti pristašem OF in partizanom, seveda ni nastalo na Škofljici ampak na Igu, kar nedvomno kaže njegova vsebina. Pri tem je vloga župnika Klemenčiča razvidna iz pripombe načelnika štaba 11. armadnega zbora polkovnika Galla na samem aktu, ki se neposredno veže nanj (il parroco di Studenec). Verjetno je pri nastanku besedila sodeloval tudi tomišeljski župnik Murn, za katerega je znano, da je dobro obvladal italijanščino. Italijanski viri govorijo o ovaduhih in celo o izredno verodostojnem zaupniku. Vsekakor daje akt osnovo za domnevo, da so bili tudi med njegovimi avtorji.⁵⁹⁶

Nič manj značilen ni v tem pogledu tudi ukaz poveljnika sardinskih grenadirjev generala Orlanda vsem poveljnikom enot, ki so 22. maja sodelovale pri osvojitvi Iga. V njem je – sklepamo, da tudi po župnikovem posredovanju – zapovedoval, naj poskrbijo

⁵⁹⁵ IZDG F 667/II/1 – 1942 maj 19.; da gre za dopis generalu Robottiju, je razvidno iz pripombe, ki jo je na akt pripisal polkovnik Gallo, načelnik štaba 11. armadnega zbora.

⁵⁹⁶ F. Saje, o.c., str. 557 sl.

za to, da se lastnikom na Igu vrne vse blago in živina, kar so ob tej priložnosti naropali italijanski vojaki. Če bi bili lastniki naropanega blaga odsotni, naj blago izročijo župniku na Igu. Če naropanega blaga ni več, ga je treba plačati do zadnjega centezima. Poveljniki enot (major Fernando Carignani, kapetana Caprari in Ranzi ter poročnika Spalletti in Rossi) so za izvajanje ukaza disciplinsko in administrativno odgovorni.⁵⁹⁷ Umestno je vprašanje, kakšne so bile protiusluge župnika Klemenčiča, da je komandant divizije tako hitro in odločno ukrepal v korist njegovih faranov. Odgovor morda lahko najdemo v italijanskih vojaških aktih, ki govorijo o verodostojnem viru, ki je že pred ofenzivo italijanskim oblastem poročal o partizanih in njihovih enotah na območju Krima in Mokrca.⁵⁹⁸

Na isto pot so polagoma šli, hoteli ali ne, tudi nosilci občinskih upravnih funkcij. V Tomišlju to velja zlasti za občinskega tajnika Janeza Benka, ki je nato postal poveljnik belogardistične čete na Igu; na Igu gre verjetno za župana Merzela, občinskega tajnika Krašnje in občinskega uradnika,⁵⁹⁹ ki so se nato vključili v akcijo za osvoboditev internirancev, da bi stopili v vaško stražo. Tudi zunanji organizacijski posegi v podkrimski svet so sledili že zgodaj. Še pred požigom vasi Škrilje in Golo v marčni italijanski ofenzivi je Slovenska legija sem poslala posebnega kurirja z nalogo, da opozori tamkajšnje ljudi na morebitne posledice vključevanja v OF, vendar je bila njegova pot neuspešna, ker je večina prebivalcev teh krajev simpatizirala s partizani in jih podpirala.⁶⁰⁰

Po ponovni pokoritvi Iga in še pred začetkom velike italijanske ofenzive se je tudi v podkrimskih vaseh vse bolj kazala dejavnost proti narodnoosvobodilnemu gibanju. O dejavnosti in organiziranosti Slovenske legije v tem času že govorijo belogardistična poročila. V začetku julija 1942, v času, ko so partizani napadli Ig in ko so izvedli delno mobilizacijo na območju od Pijave Gorice do Škrilja in Golega, je prva številka belogardističnih *Vesti* poročala, da so z nasilno odpeljanimi fanti vzpostavili zvezo.⁶⁰¹ Nekaj dni mlajše je sporočilo nekega od partizanov mobiliziranega pristaša Slovenske legije iz ljubljanske okolice. Med drugim v njej pravi:

»Ne bodite v skrbeh za nas ... Dobro se zavedamo, komu smo prisegli in bomo to prisego držali. Mi tudi v hribih vršimo svoje poslanstvo in se tajno

⁵⁹⁷ IZDG F 667/II/1 – 1942 maj 24.; J. Klemenčič, o.c., str. 73 sl.

⁵⁹⁸ F. Saje, o.c., str. 521 sl., 557; prim. besedilo o partizanskih bojih. Obveščevalec »vreden največjega upoštevanja«, ki ga omenja general Orlando 15. julija 1942 v svojem poročilu, naj bi bil po ugotovitvi F. Sajeta župnik Janez Klemenčič. Ta je že 8. julija podrobno poročal o organizaciji Krimskega odreda, toda poročilo je prestregla varnostnoobveščevalna služba OF.

⁵⁹⁹ F. Saje, o.c., str. 557.

⁶⁰⁰ IZDG F 120/II ... – Zapis »Zbrani podatki iz ižanske okolice«.

⁶⁰¹ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 1 f 59223 – 1942 jul. 7.

organiziramo. Ne čudite (se), če bo tu ali tam padel kak vodilni partizan iz tega ali onega oddelka. Skušajte nam oskrbeti seznam najbolj zagrizenih partijcev po drugih krajih, ker naša roka že daleč sega. Apeliramo na ljubljansko vodstvo, da delate skrajno previdno in s podvojeno silo ... Vse drugo bomo po možnosti delali po vaših navodilih ... Bratski pozdrav vsem legionarjem.«⁶⁰²

Še pred ofenzivo so vsekakor postali številnejši tudi posamezniki iz obravnavanih vasi, ki so se vključili v organizirano delo. Prav zaradi take dejavnosti so bili na udaru NZ in partizanov bratje Anton, Franc in Alojz Stražišar iz Matene. Iz strahu pred njimi so le-ti prosili Italijane za zaščito. Visoki komisariat je od kvesture in od poveljstva karabinerjev ter tudi drugih institucij zahteval poročilo o njihovi moralni, politični in kazenski preteklosti. Šele po teh poročilih je ukrepal za njihovo varnost, ker so jim komunisti grozili s smrtjo. Vsi trije so bili nato res internirani.⁶⁰³ Značilno je, da so *Vesti* tudi ustreljene odbornike TOOF z Bresta in Tomišlja označile kot »najboljše fante«, med katerimi je bil le eden pripadnik OF, in so za vso skupino trdile, da so bili »povečini naši« in da so jih partizani imenovali za »vaške sovjete«. ⁶⁰⁴ Seveda gre v resnici za aktiviste OF, ki so deloma izšli iz vrst nekdanjih prosvetnih društev in religioznih družin. Stanje, kakršno je nastalo po ofenzivi v podkrimskih vaseh, ko je ob vseh strahotah okupatorjevega nasilja med ljudmi upadel zanos iz časa ljudske vstaje, je omogočilo pospešeno dejavnost OF nasprotnih sil. Požgana in ustrahovana dežela je postala zorana njiva najprej za njihov politični in nato tudi za vojaški nastop. Že ob koncu avgusta so predvidevali ustanovitev vaške straže na Igu, ker se jim je tam zdela zelo potrebna, zlasti glede na celotno mrežo njihovih postojank ob južnem obrobju Ljubljane, ki naj bi jo oddvojili od partizanskega ozemlja. *Vesti* so tedaj zapisale:

»Na Igu je samo 9 karabinerjev in 20 vojakov, dočim je v bližini Iga gotovo nad 100 partizanov. Prav lahko bi se zgodilo, da bi partizani Ig napadli in ga spet za nekaj časa zavzeli. Zato je vaška straža na Igu zelo potrebna.«⁶⁰⁵

Toda podkrimske vasi so bile skoraj brez moškega prebivalstva. Eni so bili v partizanih, veliko so jih pobili Italijani, največji del mož pa so odpeljali v internacijo. Prav ti pa so bili potencialni vir za enote vaških straž. Ko so tomišelski župnik Murn, izžanski župan Merzel, Krašnja in Benko, občinska tajnika na Igu in Tomišlju, ter Karl Franc, občinski uradnik na Igu, septembra zaprosili poveljstvo 71. bataljona črnih srajc za dovoljenje za nošenje orožja, je postopek pripeljal tudi do razgovorov vseh

⁶⁰² Prav tam f 59233 – 1942 jul. 11.

⁶⁰³ IZDG F 168/II/2 – 1942 jul. 11.: »... sono gravamente minacciati di morte da elementi comunisti per i loro sentimenti a noi favorevoli.«; prim. prav tam – 1942 avg. 1.

⁶⁰⁴ IZDG F 110 A/I, *Vesti*, št. 18 f 59253 – 1942 jul. 23.; prav tam, *Vesti*, št. 19 f 59255 – 1942 jul. 23.

⁶⁰⁵ Prav tam f 59448, *Vesti* – 1942 avg. 29.

treh župnikov s poveljnikom bataljona. Tu so se dogovorili, da zaradi nameravane postojanke vaške straže na Igu prosijo za izpustitev domačinov iz internacije.⁶⁰⁶ Prva skrb organizatorjev v podkrimskih vaseh je od takrat bila, da dobijo iz italijanskih koncentracijskih taborišč, zlasti z Raba, kjer jih je bilo največ, čimveč internirancev, ki bi jih pritegnili v vaške straže. Od meseca novembra naprej so si še daleč v leto 1943 sledile tozadevne akcije.⁶⁰⁷ Pri tem je imela domača duhovščina skupaj z občinsko administracijo najpomembnejšo vlogo. Sestavljali so spiske internirancev, za katere so sodili, da bodo vstopili v vaške straže. Seveda so pri tem delu sodelovala tudi politična vodstva, kar dokazuje poseben seznam internirancev za vojaško formacijo v podkrimskih vaseh, ki ga je pripravil ljubljanski advokat dr. Marijan Zajc. V njem so bili zajeti interniranci iz vasi Ig, Matena, Staje, Vrbljene in Jezero.⁶⁰⁸

Zaradi težkega življenja v taboriščih, še posebej na Rabu, so interniranci hitro fizično in zdravstveno propadali ter je med njimi že pred koncem leta začela kositi smrt (italijanske vojaške oblasti so šele pozno omogočile pošiljanje paketov s hrano). Marsikateri interniranec je zelo trpel tudi psihično, morila ga je skrb za kmetijo, dom, ženo in otroke ter domotožje. Zato je v taborišču na Rabu, kjer so sicer aktivisti OF organizirali pristaše narodnoosvobodilnega gibanja, našla propaganda proti OF zelo ugodna tla.⁶⁰⁹ Že od meseca oktobra dalje so se kazali znaki te dejavnosti. V taborišču samem so nastajali predlogi, da bi italijanske oblasti internirance ponovno preverile: izpustili naj bi zanesljive, zlasti iz krajev, ki jih je okupator med ofenzivo že »očistil«, ostale pa zadržali v taboriščih ali konfinaciji. V oceni stanja v taborišču so trdili, da je del internirancev pripravljen iti v vaško stražo in so predlagali, da je med interniranci veliko »poštenih naših ljudi«, ki komaj čakajo, da se vrnejo domov in bi lahko prijeli za orožje. Vir dobesedno pravi:

»O, da bi nas spustili iz internacije in nam dali orožje, da bi šli nad partizane, ki so nas spravili v toliko nesrečo in napravili toliko škode. V enem mesecu ne bi bilo v Sloveniji nobenega partizana več. Tako pa tu čakamo, doma pa komunisti še nadalje more in ropajo.«⁶¹⁰

Prošnje za izpustitev internirancev so začeli organizatorji vaških straž pošiljati v novembru 1942; prvo je za Želimlje odposlal župnik Ciril Milavec, tej so sledile še druge.⁶¹¹ Naslavljali so jih na poveljstvo 11. armadnega zbora in na poveljstvo 2. armade.

⁶⁰⁶ F. Saje, o.c., str. 558.

⁶⁰⁷ Prim S. Petelin - Vojko, Podpeč-Preserje, o.c., str. 215.

⁶⁰⁸ IZDG F 221/V – 1942 s.d.

⁶⁰⁹ Prim. IZDG F 120/III f 71034 sl.

⁶¹⁰ IZDG F 123/III f 71037 in 71038 – 1942 okt. 7.

⁶¹¹ F. Saje, o.c., str. 558. sl.

Najprej so jih podpisovali župan in občinski tajnik ter lokalni župnik, včasih tudi župnik sam kot npr. prvo prošnjo za Želimlje. Potem ko so že ustanovili postojanko vaške straže na Igu, je prošnje podpisoval njen poveljnik Benko. Prošnje so utemeljevali z obrambo prebivalstva in vasi pred partizani in njihovimi rekvizicijami, po drugi strani pa hkrati tudi s protipartizansko usmerjenostjo in vernostjo prebivalstva oziroma internirancev. Vsaki prošnji je bil priložen seznam internirancev, ki naj bi jih italijanske vojaške oblasti izpustile.⁶¹² Prošnje so ponavljali, ker so Italijani za organizatorje prepočasi izpuščali internirance. Vse, ki so bili na seznamih za izpustitev, so namreč po svoji liniji temeljito prereševali in marsikoga iz spisikov niso izpustili. Zadnje prošnje za izpustitev internirancev so odposlali proti koncu maja 1943 za ljudi z Iga, Tomišlja in Želimelj⁶¹³ in nato še julija za Ig. Interniranci so začeli prihajati domov šele od 9. decembra 1942. Prvi so na ta dan prišli npr. iz Tomišlja Ludvik Ciber, Janez Cimperman, Jože Grum, Anton Japelj, Ciril Kosem, Franc Kraljič, Jože Krašovec, Anton Kumše, Martin Kumše, Janez Lenaršič, Ludvik Lenaršič, Janez Leskar, Franc Milavec, Stanislav Milavec, Anton Modic, Franc Modic, Martin Modic, Anton Tehovnik in Franc Tehovnik.⁶¹⁴

Po vrnitvi prvih internirancev v podkrimske vasi, ki so prišli domov kakor »živi okostnjaki«, so se med prebivalci naglo razširile govorice o trpljenju in umiranju v taboriščih ter povzročile veliko vznemirjenje. V prvi polovici januarja so številni sorodniki internirancev prihajali na poveljstvo italijanske posadke in prosili za njihovo izpustitev.⁶¹⁵ Verjetno je to pospešilo odpuščanje internirancev. Sočasno se je začela javna propaganda za vaške straže, ki so jo prej organizirali na skrivaj in tajno.⁶¹⁶

Že pred sredino decembra 1942, ko so se začeli vračati interniranci, je kot prva nastala postojanka vaške straže na Igu; sedež je imela v mežnariji. Njen poveljnik

⁶¹² RSNZ, arhiv Rupnikov proces 3226 – 1942 nov. 12.; v prošnji župnika Milavca za Želimlje piše »... è necessario che venga acasa uomini e ragazzi, e che le autorita militari consegnasse loro le armi per la difesa del paese ...; lo serivente assicura che questi internati erano sempre contro al comunismo ed ai partigiani.« V prošnji za Tomišelj: »... Ne abbiamo bisogno urgente per formare gruppo anticomunista in Tomišelj, Brest, Vrbljene e Strahomer ... persone nominate nell'elenco aggiunto non hanno avuto nessun contatto coi comunisti-ribelli, perche erano sempre contro il comunismo.« Prav tam – 1942 nov. 21. Vse podatke iz arhiva RSNZ je posredoval magister B. Mlakar, znanstveni sodelavec IZDG v Ljubljani, za kar se mu prisrčno zahvaljujem; vse pa sem še osebno preveril oz. dopolnil.

⁶¹³ F. Saje, o.c., str. 559.

⁶¹⁴ IZDG F 221/11: Elenco nominativo degli internati trasferiti in data 8 corrente al XI° Corpo d'Armata PM 46; liberati il 9/12/42. Prav tam: Elenco nominativo degli internati civili trasferiti al Comando XI° Corpo d'Armata di Lubiana, liberati 10/12/1942.

⁶¹⁵ IZDG F 164/III – Notiziario informativo 6 – 1943 jan. 7.; prav tam – Notiziario informativo 12 – 1943 jan. 13.; prim. še prav tam – Notiziario informativo 34 – 1943 febr. 4.

⁶¹⁶ SŠM F 185/21 – Iz šol. kronike Ig.

je postal dotedanji občinski tajnik v Tomišlju Janez Benko.⁶¹⁷ Prvič so se pripadniki izžanske vaške straže akcije proti partizanom na strani okupatorja udeležili že štiri dni pozneje. Dva stražarja sta namreč sodelovala v patroljni akciji podporočnika Ezia Roncattija v Brestu.⁶¹⁸ Sekretar partijskega biroja Šercerjevega bataljona Cveto Močnik - Florjan je 30. decembra 1942 v političnem poročilu zapisal: »Bela garda se je sedaj pojavila tudi na Igu, in sicer 60 oborožencev, to so oni, ki so se vrnili iz internacije pod pogojem, da prejmejo orožje.«⁶¹⁹ Ko se je povečalo število vaške straže na Igu in so se tudi med pripadniki postojanke iz tomišelske občine okrepile težnje, da sami branijo svoje vasi, se je v marcu 1943 ustanovila dislocirana postojanka tudi v Tomišlju. Posadka, po večini moški iz Tomišlja, je na cvetno nedeljo zasedla šolsko poslopje in ga spremenila v utrdbo. Zazidali so okna in pustili le strelne line in posekali vsa drevesa okoli šole in cerkve.⁶²⁰ Toda želja po postojanki vaške straže v Tomišlju se je začela uresničevati že v novembru 1942 s prvo prošnjo za izpustitev domačih internirancev. Poglavitni organizatorji so bili od Italijanov postavljeni župan (komisar) Jože Modic in občinski tajnik Benko, toda duhovni pobudnik in vodja celotne akcije ter protinarodnoosvobodilnega boja je bil župnik Murn. Uradno in v imenu občine so poveljstvo 11. armadnega zbora zaprosili za izpustitev v seznamu navedenih oseb iz internacije. Kot motiv za izpustitev so navedli ustanovitev protikomunističnih skupin v Tomišlju, Brestu, Vrbljenah in Strahomeru, češ da so vasi popolnoma nezavarovane in povsem izpostavljene partizanom (vir pravi »komunističnim razbojnikom in morilcem«). Na dveh prošnji priloženih seznamih internirancev na Rabu in v Gonarsu, ki naj bi jih izpustili, je bilo 98 mož: 25 iz Tomišlja, 35 iz Vrbljen, 20 iz Bresta in 18 iz Strahomera.⁶²¹ Prošnjo sta podpisala župan in tajnik, župnik je prošnjo z lastnoročno

⁶¹⁷ Polkovnik Matija Božič - Branko, *Predlogi k gradivu za kroniko KS Tomišelj*, str. 7: Začetna faza boja proti OF ni zrasla šele v maju 1942. Idejni tvorci, organizatorji in vodilni poveljniški kadri niso nastali čez noč. Delovali so prikrito. Npr. pri Benkovih v Vrbljenah so pred leti našli zakopano, dobro zaščiteno orožje v časopisu iz avgusta 1942. Ker je bila to belogardistična družina, Janez Benko poveljnik postojanke na Igu, je jasna njihova dejavnost.

⁶¹⁸ Glej op. 173; IZDG F 668/V – 1942 dec. 16.

⁶¹⁹ M. Guček, *Šercerjeva brigada*, str. 92.

⁶²⁰ Prim. J. Klemenčič, o.c., str. 103.

⁶²¹ RSNZ, arhiv Rupnikov proces f 3226–30 – 1942 nov. 21. Iz Tomišlja so bili: Ludvik Ciber, Ivan Cimperman, Anton Fister, Jože Grum, Anton Japelj, Ludvik Jager, Ciril Kosem, Franc Kraljič, Jože Krašovec, Anton Kumše, Ludvik Lenarčič, Janez Lenarčič, Janez Lipovec, Franc Mavec, Alojz Mavec, Jože Mavec, Franc Milavec, Stane Milavec, Franc Modic, Martin Modic, Anton Modic, Janez Šeškar, Franc Tehovnik, Anton Tehovnik, Alojz Tehovnik. Iz Vrbljen: Martin Benko, Jože Benko, Janez Bezljaj, Jože Dolenc, Jakob Fister, Franc Fister, Janez Glavan, Janez Kumše, Jože Likovič, Anton Ljubi, Jože Meše, Jože Meše (Štefan), Jože Meše (Jože), Alojz Modic, Martin Modic, Jakob Modic, Janez Modic (Jože), Janez Modic (Janez), Franc Modic, Anton Modic, Alojz Modic, Martin Oblak, Jože Štrumbelj (Matija), Jože Štrumbelj (Jože), Franc Štrumbelj (Jože), Franc Tancek (Franc), Janez Tancek (Franc), Franc Tancek (Jože), Miha Podlipec,

napisanim priporočilom podprl; na seznam je, tako sodimo, načelnik štaba armadnega zbora polkovnik Gallo pripisal, da je vse treba nujno izpustiti za vaško stražo (da liberare per MVAC, urgente).⁶²² Povsem podobna prošnja je za izpustitev internirancev iz taborišča Monigo na isti naslov sledila tudi 6. januarja 1943. Toda poleg že navedenih vasi so pritegnili še vasi Lipe in Jezero, ki sta tudi sodili v tomišeljско občino. Podpisniki prošnje so bili isti, župnik pa je prošnji dodal že zgoraj navedeno priporočilo.⁶²³ Novo nastala postojanka je bila v veliki meri delo župnika Murna, ki se je zelo trudil, da so domačini prihajali iz taborišč. Z nastankom postojanke se je z Iga preselil v svojo faro. Tudi potem ko je bila postojanka v Tomišlju že postavljena, so predstavniki tomišeljске občine še konec maja zopet prosili poveljnika 11. armadnega zbora, da bi izpustil na spisku navedene internirance domov, ker jih nujno potrebujejo za oborožene protikomunistične skupine v svojih vaseh. Poleg župana in župnika sta prošnjo podprla oziroma podpisala še italijanski zvezni oficir Angelo Pucinelli in poveljnik izžanske postojanke Benko.⁶²⁴

Poveljnik tomišeljске postojanke je postal Anton Skubic iz vasi Drage pri Višnji Gori, za njim je prevzel poveljstvo Franc Frakelj - Peter Skalar, poznejši črnorokec in domobranski krvnik na Barju.⁶²⁵

Iz strateško operativnih vzrokov so v prvi polovici julija 1943 vzpostavili še novo dislocirano postojanko v Pijavi Gorici. V njej so bili stražarji iz izžanske posadke, ki se je močno povečala. Domačini namreč niso bili navdušeni za vaško stražo.⁶²⁶ Poveljnik

Jože Primožič, Janez Strle in Alojz Žgajnar ter Martin Oblak (Martin) in Stanko Tancek. Iz Bresta: Janez Fister, Alojz Kovač, Janez Kraljič, Franc Kraljič, Alojz Kraljič, Janez Kumše, Martin Kumše, Franc Lenarčič, Anton Lenarčič, Anton Mihelič, Jože Pavlič, Anton Perina, Janez Požar, Jože Smole, Pavel Strle, Janez Strle, Jože Švigelj, Franc Švigelj, Stane Švigelj in Miha Tavželj. Iz Strahomera: Janez Brancelj, Matija Brancelj, Jože Janežič, Franc Kramar, Martin Matjaž, Matevž Mavec, Jože Meglič, Franc Oblak, Franc Oblak (Franc), Franc Požar, Janez Predalič (Jože), Janez Predalič (Janez), Janez Purhat, Anton Rus, Alojz Šivec (Jože), Alojz Šivec (Alojz), Anton Šivec ter Franc Kramar.

⁶²² Prav tam; za internirance na seznamih je rečeno: »I sottoscritti dichiarono, che persone nominate nell'elenco aggiunto non hanno avuto nessun contatto coi comunisti-ribelli, perche erano sempre contra il comunismo.« Župnik Murn je lastnoročno napisal: »II sottoscritto parroco di parrochia Tomišelj conferma, che persone elencate nei elenchi aggiunti non sono comunisti e che erano sempre contra i ribelli.«

⁶²³ IZDG F 742/II - 1943 jan. 6.

⁶²⁴ Belogardistični poveljnik na Igu Benko je tedaj prvič izrecno izjavljal, da želijo stopiti v MVAC: »Si certifica che le persone elencate nei elenchi aggiunti sono buon condota politica e vogliono venire nella Milizia volontaria anticomunista.« - IZDG F 742/II - 1943 maj 22.

⁶²⁵ IZDG F 742/II/4 - 1943 april 26.; ZB Ig, Izjava Joži Jalen; prim. RSNZ F 301-22/ZA/X, str. 794 sl. Prim. F. Grum - S. Pleško, *Svoboda v razvalinah*. Grčarice-Turjak-Kočevoje, Cleveland 1961, str. 46.

⁶²⁶ J. Klemenčič, o.c., str. 103.

ižanske postojanke je neposredno po tem dogodku ponovno zaprosil za izpustitev novih internirancev (po seznamu), ker je želel dopolniti moštvo na Igu, Tomišlju in Pijavi Gorici. Prošnjo so podpisali oziroma priporočili župan Merzel, župnik Klemenčič, poveljnik italijanske posadke na Igu stotnik R. Carlo in poveljnik tamkajšnjih karabinjerjev T. D'Antoni.⁶²⁷ Do tega časa, ko je bila vaška straža že v polnem zamahu, so ob vsem južnem obrobju Ljubljanskega barja nastale naslednje postojanke vaških straž: Vrhnika, Bevke, Stara Vrhnika, Verd in Veliko Ligojno, Borovnica (kasarna), Breg, Brezovica, Niževce, Zabočevo, Preserje, Kamnik, Podpeč, Gornja Brezovica in Sv. Ana ter Tomišelj, Ig in Pijava Gorica; na Barju samem pa so bile še postojanke Drenov grič, Ligojna in Vnanje Gorice.

Veliko večino vaških stražarjev na Igu, v Tomišlju in Pijavi Gorici so sestavljali domačini, predvsem interniranci z Raba.

Moštvo je s prihajanjem odpuščenih internirancev iz taborišč postopoma raslo. Oba procesa – odpuščanje oziroma prihod iz internacije in vključevanje v oborožene enote MVAC – sta potekala vzporedno in sočasno, kar nam kaže preglednica 7.⁶²⁸

Oborožitev je rasla s številom mož v oddelku, vendar je treba poudariti, da so vaški stražarji dobili orožje slabše vrste, predvsem iz italijanskega plena v Franciji. V mesecu avgustu 1943 je enota imela 197 francoskih pušk (znamke Level), štiri mitraljeze St. Etienne, šest puškomitraljezov znamke Otakis, tri revolverje in 424 ročnih bomb ter odgovarjajočo količino streliva. Oddelek je bil podrejen poveljstvu divizije alpskih lovcev, ki je imelo poseben urad za MVAC in ga je vodil fašistični nadpolkovnik Aurelio Languasco; neposredno pa je bil pod italijanskimi enotami na Igu. Kot zvezni oficirji se na Igu omenjajo stotnik Olivieri de Vernier Cesare, podporočnik Angelo Puccinelli in podporočnik Leonardo Bonomelli. V mesecu aprilu 1943 je imel oddelek 4 oficirje in 12 podoficirjev, katerih število se je z ustanovitvijo postojanke v Pijavi Gorici dvignilo na 36 (18 narednikov in 18 podnarednikov).⁶²⁹

Med nepopolnim številom izpuščenih internirancev (179), izpuščenim v preglednici, ki so večinoma stopili v MVAC na Igu, jih je bilo le 11 po izvoru izven ozemlja naših treh krajevnih skupnosti. Iz Pijave Gorice jih je bilo pet, po eden pa iz Drenika, Roba, Selnika, Šmarja, Zaloga in Želimelj, ki so vsi prišli v enoto šele julija 1943. Po vaseh so bili vaški stražarji razdeljeni zelo neenakomerno. Največ jih je bilo z Iga in

⁶²⁷ IZDG F 743/II/24 – 1943 jul. 14. Pripombi obeh sta naslednji (po vrstnem redu): »Si da parere favorevole pel rientro dai campi di concentramento delle persone di cui agli allegati elenchi.« in »Nulla osta per la loro liberazione risultando tutti di buona condotta politica.«

⁶²⁸ Podatki seveda niso povsem popolni, vendar slika zaradi tega ni bistveno drugačna. Preglednica je prirejena po seznamih (npr. Elenco delle persone che sono contra i ribelli e si trovano nei campo concentramento a Arbe) v IZDG F 741/I, F 742/I, F 742/II/7, F 742/III/19 in F 742/III/20.

⁶²⁹ Glej op. 224; IZDG F 743/I/4 – 1943 jul. 20. in 23., z veljavnostjo s 1. avgustom.

Preglednica 7: Število oproščenih internirancev in število pripadnikov MVAC

Oproščeni interniranci za MVAC*		Rast MVAC oddelka po spiskih	
Datum	Število	Datum	Število
10., 11., 21., 29. in 31. dec. 42	60	18. dec. 42	50
5., 14. in 21. jan. 43	6	1. jan. 43	71
		31. jan. 43	79
6., 8., 17. in 21. febr. 43	22	2. in 20. febr. 43	81
3., 9., 12. in 23. marec 43	43	15. marca 43	151
1., 22. in 24. april 43	29	10. in 15. april 43	150
1. maj 43	2	10. maj 43	176
		15. junij 43	(Ig – 108, Tom. – 68) 176
13. julij 43	16	15. julij 43	(Ig – 83, Tom. – 60, PG - 60) 203
2. avgust 43	1	10. avgust 43	(Ig – 82, Tom. – 61, PG - 59) 202
	179		202

iz Staj (46 in 2), sledile so Vrbljene (28), Tomišelj (26), Brest (22), Strahomer (16), Matena (10), Iška Loka (9), Kot (3) in najmanj iz Iške vasi (2). Po socialnem izvoru so v takrat prevladujočem kmetijskem okolju prevladovali kmetje oziroma njihovi sinovi; bilo jih je 76,6 %. Med ostalimi so bili obrtniki (18) in delavci (13) ter še nekaj študentov, lesni trgovec, organist in cerkovnik, vse po stanju v avgustu 1943. Kurat belogardistične enote na Igu je bil Štefan Kraljič iz Bresta, za njim pa Franc Šeškar.⁶³⁰

Motivi internirancev, da so vstopili v vrste vaških straž, so bili zelo različni, vendar lahko kot najpomembnejšega za velik del štejejo željo po rešitvi iz taborišča, v katerem so bili življenjski pogoji nemogoči. V takem stanju so mnogi pristali na vstop v vaško stražo, samo da bi prišli domov in niso razmišljali o posledicah take odločitve, oziroma so rešitev težave odlagali na čas, ko bodo doma. Mnoge je seveda premamila propaganda, ki je veliko obetala; prav tako so se mnogi prijaviili k oboroženim oddelkom vaških straž na strani okupatorja iz ideoloških, verskih in političnih motivov, ki jih je znala propaganda spretno izrabiti tudi na že predvojno obstoječi diferenciaciji. V posameznih primerih je odločitev za vstop v vaško stražo slonela na maščevanju, v odgovor na partizanske akcije, tudi na rekvizicije, na osebnih nasprotjih in vaških zdražbah, pa tudi na povsem osebnih vzrokih, med drugim tudi iz koristoljublja. Črna borza, v katero so mogli posegati tudi vaški stražarji, je cvetela, kakor še nikdar doslej. Svoje je pri marsikom storila prisila domačega okolja pa tudi vaških stražarjev samih.

⁶³⁰ IZDG F 120/I – 1943 jun. 25.: »... e stato nominato cappellano per le formazioni MVAC della zona Ig, Tomišelj, Rudnik e Šmarje.« Povelje je izdalo poveljstvo 11. armadnega zbora. Podpisal ga je načelnik štaba Bruno Lucini. Prim. F. Saje, *Belogardizem*, str. 691.

Kot primer prisile, ki so jo izvajali na Igu, naj navedemo naslednji primer. Patrulja iz postojanke Ig je 15. julija 1943 aretirala železničarja Janeza Nebca, ki je bil zaposlen v Škofljici. Namen aretacije je bil, da bi Nebca prisilili v vstop v MVAC. Poveljstvo divizije alpskih lovcev je po preiskavi Nebca izpustilo, iz divizijskega urada za MVAC pa so zahtevali postopek proti tistim, ki so bili odgovorni za aretacijo.⁶³¹ Posamezniki so šli v MVAC tudi po nalogu OF oziroma varnostno obveščevalne službe. Tak je bil verjetno primer s Feliksom Škrabo, ki je šel v vaško stražo že decembra 1942. Februarja 1943 je obveščevalna služba 11. armadnega zbora obvestila urad MVAC pri poveljstvu armadnega zbora, da so pri zasliševanju Janeza Kraljiča, po domače Mutcovega iz Bresta, ki so ga partizani prijeli in izpustili, izvedeli, da je Škraba verjetno partizanski agent. Njegov sorodnik Matija Škraba, rajonski sekretar OF, je namreč Kraljiču 11. februarja naročil, naj se poveže s Feliksom Škrabo v MVAC, ki mu bo dal navodila za delo v korist partizanov. Manj kot mesec pozneje, v začetku marca, je sledilo navodilo, naj opazujejo Feliksa Škrabo. Če bo deloval, naj ga izročijo oblastem v nadaljnji postopek.⁶³²

Poleg prošenj za izpustitev iz internacije, ki so bile povezane z organizirano dejavnostjo, so za izpustitev posameznikov prosili tudi njihovi najbližji sorodniki, zlasti matere in žene ter tudi starši. Take prošnje so se začele pojavljati predvsem šele od meseca marca 1943 dalje,⁶³³ torej potem ko sta že obstajali postojanki vaške straže na Igu in v Tomišlju. Prošnje pogosto izkazujejo tudi resnične težave prosilcev in niso zgolj izraz teženj po rešitvi sinov ali mož iz taborišča. Tako sta npr. Lovro in Urša Marinčič prosila za izpustitev sinov Alojza (1904) in Janeza (1907) in v prošnji poudarila, da sta stara, za delo nesposobna, da kmetija brez sinov propada, da je čas za poljska dela in če se sinova ne vrmeta, bo vse uničeno in bosta ostala brez hrane.⁶³⁴ Del teh prošenj (iz ižanske fare) je podprl tudi župnik Klemenčič, npr. za Mihaela Janžlja (1888) iz Staj.⁶³⁵

Take zasebne prošnje za izpustitev so najožji sorodniki naslovlili na vojaške oblasti npr. za naslednje internirance: Franc, Janez in Jože Pirc, Janez Župec (1890), Janez (1915) in Stane (1918) Župec, Jože Jere, Anton Čuden, Andrej Gams, Anton Košir, Alojz in Franc Uršič ter Janez in Jože Zgonc iz Iške Loke; Mihael Janželj iz Staj; Franc Mencej iz Iške vasi; Anton Modic, Anton Kumše, Franc Smole in Jože Suhadolnik iz Vrbljen;

⁶³¹ IZDG F 740/II/5 – 1943 jul. 7 in avg. 6. Da so pri vaški straži bili posamezniki tudi po sili, kaže naslednji primer. V aprilu 1943 sta iz postojanke na Igu pobegnili k partizanom prisilno mobilizirana Srečko Modic in Miha Japelj iz Bresta. – M. Škraba, *Razvojna pot NOB*, o.c., str. 54.

⁶³² Prim. seznam v prilogi.

⁶³³ Iz leta 1942 sta le prošnji žene Franca Menceja, ki je bila že takoj v avgustu zavrtnjena, in prošnja žene Lovrenca Rihteršiča iz novembra istega leta. IZDG F 219/II – 1942 avg. 21. in 27.; F 14/II, konvolut visokega komisariata – 1942 nov. 13.

⁶³⁴ IZDG F 169 a/III – 1943 april 7.

⁶³⁵ IZDG F 162/II f 1574 – 1943 maj 10.

Eric Švigelj in Franc Šteblaj iz Bresta; Anton Žugelj in oba Anzelca iz Dobravnice; Alojz in Janez Marinčič, Jože Pleško, Anton Govekar in Jakob Štrumbelj, ki je bil rojen v tej vasi, iz Tomišlja; Janez Veber, Albin Gerbec, Jože Bolha in Anton Jesih z Iga; Jože Rožnik, Jože Tancek in Anton Susman iz Strahomera; Alojz Štrukelj iz Kota; Franc Zgonc z Kremenice ter bratje Cibri in Franc Ambrož iz Matene.⁶³⁶ Večino prošenj so vojaške oblasti ugodno rešile in internirance izpustile na svobodo. Zaradi sodelovanja z OF ali partizani so zavrnilo prošnje za Antona Modica iz Vrbljen, Antona Kumšeta iz iste vasi, Franca Šteblaja iz Bresta in Antona Jesiha z Iga ter Antona Susmana iz Strahomera.⁶³⁷

Sočasno z nastajanjem organizacije OF nasprotnih sil so se v naših vaseh vrstila vsakovrstna ovaduštva in izdajstva. Partizani so se še pred italijansko ofenzivo večkrat poskušali pogovoriti s tomišelskim župnikom Murnom, vendar se je vsem poskusom izmaknil. Ko so se v septembru 1942 vendar dogovorili za sestanek, je – verjetno na njegovo pobudo – isti dan močna italijanska zaseda zasedla hišo Alojza Kumšeta - Gostiša in nato bila še več dni po drugih hišah. Partizani so okupatorjeve namere spregledali in niso nasedli. Od takrat je Murn obveščal italijansko posadko na Ig, kdaj so partizani v vasi tako, da je na vzhodno okno farovža postavljaj luč ali dajal

⁶³⁶ Prim. IZDG F 162, F 123/III, F 169b/IV, V, F 165/III, F 165/I, F 166/V, F 166/III, F 166/IV in F 14, konvoluti visokega komisariata. Zadnje prošnje so rešili in internirance izpustili šele v avgustu 1943.

⁶³⁷ Razlogi za zavrnitev so bili naslednji (po istem vrstnem redu): »... politicamente era favorevole al movimento partigiano, forniva viveri ai banditi comunisti al cui comitato offri anche la somma di lire 10 mila ... Si esprime parere contrario alla concessione del chiesto beneficio della liberazione.« IZDG F 162/III – 1943 maj 18., 19. in 31.

»Si esprime parere contrario alla sua liberazione ... Dal 18. 5. 41 a 12. 7. 42 funzionava come comandante ed organizzatore dei comunisti di Tomišelj, Vrbljene, Iška Loka e comandava le pattuglie che avevano incarico di sorvegliare detti paesi e di requisire generi alimentari vestiarie che venivano trasportati in località da lui designata. Tali notizie vengono fornite da diversi giovani dei paesi suddetti, ora volontari nella MVAC ... si esprime parere contrario alla liberazione del Kumse.« »... risulta che l'individuo in oggetto era un fervente comunista.« IZDG F 162/III – 1943 maj 17. (prošnja), 22., 27. jun. 1., 22., jul. 26. in 12.

»... Ha i figli Janez e Francesco nelle file partigiane. Ad essi ed ai loro compagni forniva viveri ed altri generi. Il suo atteggiamento nei riguardi dell'Italia e del regime era ostile. Parere contrario alla sua liberazione.« IZDG F 165/I – 1943 febr. 23.

»... di cattiva condotta morale essendo poco amante del lavoro e dedicate a furti in modo particolare di biciclette e moto ... Politicamente era favorevole al movimento partigiano e nei mese di maggio 1942 raggiunte i ribelli nei bosco dai quale venne armato ... La sua eventuale liberazione produrrebbe in pubblico pessima impressione. Si esprime per tanto parere contrario alla sua liberazione.« IZDG F 166/IV – 1943 jun. 6. in 12.

»... Politicamente aveva tendenze favorevoli al movimento partigiano ed era sospettato di avere contatto coi ribelli ... Parere contrario alla sua liberazione.« IZDG F 165/III – 1943 maj 28. Večino mnenj je dala tenenca Višnja Gora, podpisoval jih je poveljnik Attilio Macchi.

svetlobne znake. Ob neki taki priliki je bil 14. decembra 1942 blizu farovža ranjen bataljonski politični komisar Janez Japelj - Lovrenc.⁶³⁸ Tudi nekdanji tomišeljski župan Janez Kraljič iz Bresta, ki je po vojni pobegnul v ZDA, je šel v izdajstvo. Ko so Italijani po ofenzivi prečesavali polja od Podkrajja proti Lipam, jih je vodil, njegov brat kaplan Štefan pa je bil organizator vaške straže.⁶³⁹ Ovajati je verjetno začel tudi kmet Lenaršič iz Tomišlja. Po pripovedovanju Janeza Kraljiča - Mutcovega iz Bresta, ki je bil nekakšen sluga na Igu in do konca leta 1942 zaupnik OF, je slišal, kako je Lenaršič nagovarjal italijanskega narednika, naj pošlje zasedo v Tomišelj, ker hodijo v vas partizani. Pozneje je Lenaršič slučajno izgubil življenje v nekem partizanskem napadu iz zasede na italijansko patroljo. Proti koncu leta je Franc Požar iz Strahomera za 1000 lir nagrade izdal zaupnika OF Antona Novaka - Šeškarja, doma iz Iške vasi, ki so ga Italijani nato 22. decembra 1942 ustrelili na Igu v »Švajgortelnu«. Takrat je tudi Požar odšel v vaško stražo in bil nato v postojanki Pijava Gorica. Ob partizanskem napadu na postojanko leta 1944 je Jože Modic iz Vrbljen spoznal njegov glas, ko je psoval partizane. Oponesel mu je izdajstvo Novaka in Požar je utihnil.⁶⁴⁰ Izdajal je tudi Martin Oblak iz Vrbljen in J. K. iz Matene.

Ker je marsikdo le po sili razmer pristal v vrstah vaške straže, so se tudi v obravnavanih vaseh številni poskušali izogniti služenju v njih. Že v prvi polovici leta 1943 so se začele množiti prošnje za odpust iz MVAC. Pisali so jih predvsem sorodniki (ostareli starši, žene) in jih poskušali motivirati z najrazličnejšimi resničnimi vzroki (bolezen, potreba delovne sile na kmetiji, nepreskrbljenost žena in otrok itd.). Vojaške oblasti, italijanske in belogardistične, so take prošnje preverjale in v glavnem zavračale. Dajale so le dopuste za poljska dela (»lizenza agricola«), ki so trajali 30 do 40 dni, nato se je moral vaški stražar vrniti v enoto. Iz družinskih vzrokov so odpustili le redke; taka sta bila npr. Andrej Cankar in mizar Anton Repar z Iga. Bolj uspešne so bile akcije za odpustitev iz vrst MVAC na osnovi zdravstvenega stanja pri čemer so posamezniki izrabili svojo bolezen ali šibko telesno vzdržljivost. Več je bilo tudi primerov, ko so bili odpuščeni zaradi starosti okoli 60 in več let. Po podatkih, omejenih na konec marca in za mesec maj 1943, so iz izžanske postojanke demobilizirali po nam znanih dokumentih 23 pripadnikov enote. To so bili: Alojz Boh, Anton Bolka, Franc Cankar, Anton Centa, Ludvik Ciber, Franc Fister, Ivan Glavan, Janez Glavan, Miha Grmek, Janez Jere, Alojz Jurečič, Anton Mihelič, Alojz Modic, Martin Oblak, Anton Perina, Ivan Platnar, Jože Primožič, Anton Sivec, Anton Strle, Franc Švigelj, Franc Tancek in Franc Toni.⁶⁴¹ Še v avgustu so bili iz oddelka MVAC na Igu izpuščeni Jože Kastelic,

⁶³⁸ M. Škraba, *Razvojna pot NOB*, o.c., str. 49 sl.; ustna izjava Janeza Japlja avtorju 1988 febr.

⁶³⁹ Prav tam, str. 44.

⁶⁴⁰ Prav tam, str. 49–51.

⁶⁴¹ IZDG F 748/II – Schede personali B – 1943 maj 25.; F 748/111 – Schede personali C – 1943 marec

Franc Mavec, Janez Požar in Franc Škerjenc,⁶⁴² iz postojanke v Tomišlju pa Avgust Petrič in Franc Tehovnik.⁶⁴³

Z nastankom vojaških posadk vaških straž na Igu, v Tomišlju in Pijavi Gorici ter z vsemi vzporednimi dogajanjem se je v podkrimskih vaseh v glavnem izvršila politična diferenciacija med prebivalstvom. Jez med pripadniki in aktivisti OF in narodnoosvobodilnega boja ter pristaši vaške straže na strani okupatorja je zrasel, ko so se začeli medsebojni boji. Jasnost v opredeljevanju in vlogi vaške straže je že zgodaj po njenem pojavu prinesel ukaz glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 27. avgusta 1942. Vse njene oborožene pripadnike je postavil izven zakona. V isto vrsto je štel tudi ljudi, ki bi opravljali pomožno vojaško in propagandno dejavnost proti narodnoosvobodilnemu gibanju ali ščuvali in organizirali prebivalstvo k protiljudskim nastopom. Vse te so partizanske enote, če so imele sodne pravice, in tudi Narodna zaščita, če bi jih zalotili pri delu, imeli pravico na mestu samem ustreliti.⁶⁴⁴ Toda že sredi decembra je glavno poveljstvo, ki je spoznalo, da bi se mnogi želeli rešiti vaških straž, izdalo poseben razglas, ki ga je posebej naslovlilo na poveljstva partizanskih enot, okrožnim in okrajnim komitejem KPS oziroma odborom OF. V njem je ugotavljalo, da so mnogi Slovenci prišli v vaško stražo, ker so bili prisiljeni (pristop ali ustrelitev) ali ker se niso zavedali svojega koraka, ko so stopili v okupatorjevo službo proti narodnoosvobodilnemu gibanju slovenskega ljudstva. Zato je poveljstvom enot in organom OF odredilo, naj pustijo življenje vsem, ki bi se priključili partizanom brez boja in ki obljubijo, da se ne bodo več bojevali proti OF in njeni partizanski vojski, ki se z orožjem v roki prijavijo partizanski enoti ali odboru OF. V partizanske vrste lahko vstopijo po svoji volji in tako popravijo svojo zмотo, ali pa se jih spusti na svobodo.⁶⁴⁵ V podkrimskih vaseh je z vaško stražo prišlo do izredno ostre delitve duhov, ki je deloma na še predvojnih političnih in idejnih nasprotjih preraščala v pravo medsebojno sovraštvo. Od tu izvirajo izdaje in ovajanje ter medsebojno sumničenje, preganjanje in seveda tudi ubijanje. Leto 1942 se je tudi v podkrimskih vaseh zaključilo z nastankom oborožene formacije Osvobodilni fronti in narodnoosvobodilnemu boju nasprotnih sil. Vaške straže (MVAC) v podkrimskih vaseh niso nastale v času osvobojenega ozemlja, oziroma v času »vojvodstva« in tako imenovane druge stopnje revolucije, niti ne spontano, temveč po zelo organizirani poti šele po strahotah italijanske ofenzive in ob internacijah ob koncu tega leta in kasneje. Z nastankom vaške straže pod okriljem

30.

⁶⁴² IZDG F 747/III/e – 1943 avg. 10., 12., 14. in 20.

⁶⁴³ IZDG F 747/III/e – 1943 avg. 10. in 20.

⁶⁴⁴ T. Ferenc, *Ljudska oblast* I, o.c., str. 351 sl.

⁶⁴⁵ IZDG F 159/I – Notiziario informativo 13 – 1942 dec. 18. z dne 1943 jan. 14. Proglas sta podpisala namestnik komandanta Branko Hrast in za politkomisarja Bolko Brezar.

okupatorja se je v imenu vere in slovenstva začel oborožen boj proti »brezbožnemu komunizmu«, to je zavestni in odkriti boj proti OF in NOB. Njeni nastopi so tudi v podkrimskih vaseh dobivali prvine, značilnosti in oblike državljanske vojne, v kateri naj bi šlo za to, kdo bo ob koncu prišel na oblast.⁶⁴⁶ Toda ob večplastnosti dogajanja v razmerah okupacije je narodnoosvobodilni boj pod vodstvom KPS znotraj OF sočasno dobival vsebino socialistične revolucije, boj proti komunizmu in OF na drugi strani pa je bil, ne glede na njegove subjektivne cilje, objektivno boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju in podpora okupatorju.

Dejstvo, da je bil okupator, najprej italijanski in nato tudi nemški, popolnoma poražen, je prineslo zlom tudi boju nasprotnikov OF in NOB. Ne toliko zaradi šibkosti, saj so bile njihove formacije občasno celo številnejše od partizanskih, temveč zaradi napačnih pričakovanj, da bodo ob predvideni invaziji in izkrcanju zahodnih zaveznikov na območju Ljubljanskih vrat dobili njihovo podporo. Toda pričakali niso ne enega ne drugega, pač pa popoln zlom okupatorja in z njim tudi svoje politike.

AKCIJE VAŠKIH STRAŽ V PODKRIMSKIH VASEH; POJAV PLAVE GARDE

Belogardistični postojanki na Igu in Tomišlju, v katerih so bili predvsem domačini, sta se zelo hitro vključili v boj proti partizanom in narodnoosvobodilnemu gibanju, čeprav na začetku še v precej omejenem obsegu. Moštvo je bilo nekaj časa še sorazmerno majhno, po internaciji oslabiljeno, tudi neizurjeno in slabo oboroženo. Za tomišeljso posadko vemo, da je takoj po ustanovitvi postojanke dobila navodilo, naj se izogiba spopadom in nočnih akcij, dokler se ne okrepi in se moštvo ne izuri. Verjetno je bilo enako tudi z izansko posadko. Kljub temu je bil njen poveljnik Benko že januarja ranjen v spopadu s partizani in se je zdravil v vojaški bolnišnici v Ljubljani.⁶⁴⁷ V tem času ga je na Igu nadomeščal Anton Skubic, od marca naprej poveljnik tomišeljske postojanke.⁶⁴⁸ Poveljnik izanske postojanke vaške straže je bil nekaj časa tudi Anton Križman, ki je že sredi aprila postal poveljnik obveščevalne službe.⁶⁴⁹

Od zgodnje pomladi 1943 naprej sta se obe postojanki v celoti vključili v vojaške operacije, ki jih je italijanski okupator načrtoval proti partizanom. Stražarji obeh postojank so operirali ali skupaj z italijanskimi vojaki, ki so bili na Igu, in pod

⁶⁴⁶ T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 352.

⁶⁴⁷ IZDG F 741/IV/26 – 1943 jan. 27., glej še prav tam; F 741/I/23 – 1943 jan. 31. in febr. 20.

⁶⁴⁸ IZDG F 741/I/22 – 1943 febr. 22.; Skubic je pred tem zaprosil za pravico nositi revolver; dovoljenje za to je podpisal načelnik urada za MVAC pri komandi divizije alpskih lovcev A. Languasco: »... è autorizzato a circolare ornato di pistola«.

⁶⁴⁹ Prim. M. Škraba, *Razvojna pot NOB*, o.c., str. 55; IZDG F 120/I – 1943 april 14.

italijanskim poveljstvom ali pa samostojno, čeprav sprva ob prisotnosti italijanskega zveznega oficirja. Poglavitna naloga obeh postojank je bila, z neprestanimi patroljami po podkrimskih vaseh in okolici vznemirjati partizane. Po drugi strani so se vaški stražarji obeh postojank zavzeto udeleževali v boju proti terencem in aktivistom po podkrimskih vaseh in še posebej proti rajonskemu odboru OF Barje. Postavljali so jim zasede, a občasno sta obe postojanki – in nato še s posadko v Pijavi Gorici – šli v širše očiščevalne akcije z večjimi silami in na večjem območju. Izogibali so se neposrednim spopadom z večjimi partizanskimi enotami.

Ižanski vaški stražarji so obvladovali območje barjanskih vasi (Ižanske ceste, Lipe, Iška Loka, Matena, in Ig z bližnjimi vasi in zaselki: Staje, Kot, Iška vas, Iška /Mala vas/, Dobravica, Draga, Kremenica in Podgozd), tomišeljka postojanka pa je imela na skrbi vasi tamkajšnje občine, vendar so tako eni kot drugi s patroljami prekoračili te meje. Vsaka postojanka je dnevno opravila od dva do štiri patroljne pohode, ki so sorazmerno s krepitvijo moči zajemali vedno večje ozemlje. Po zbirnem poročilu o operativni dejavnosti, ki ga je poslal sektorski poveljnik Giuseppe Fossa iz Grosupljega na poveljstvo divizije alpskih lovcev, sekcija MVAC, je ižanska postojanka v manj kot mesecu dni od 29. 4. do 23. 5. 1943 opravila 59 patroljnih pohodov in postavila 20 zased; tomišeljka posadka je v istem času poslala 60 patrolj in je postavila 23 zased. Patrolje z ižanske postojanke sta redno vodila poveljnik Benko in četni narednik Vovk, v Tomišlju sta to opravljala poveljnik Skubic in komandir voda Frakelj, ki je bil pri tem opravilu še posebej prizadeven.

Dnevne patrolje sta postojanki usmerjali v posamezne vasi, kjer so preiskovali hiše vaščanov, za katere so sumili, da so pripadniki ali aktivisti OF, ali pa so prečesale vso okolico. Tako so 10. maja na Igu premetali hišo aktivista Kukavice in našli le raznovrstno opremo starojugoslovanske vojske. Nočne patrolje so bile največkrat povezane s postavljanjem zased, ki so jih držale tudi vso noč (npr. v Iški vasi 21. maja ali dva dni pozneje v Kremenici in Gavgah). Na večjih združenih akcijah je sodelovalo tudi 60 mož in več, zlasti še, če so se povezali tudi s sosednjimi postojankami, kot npr. s postojanko v Šentjurju. Taka je bila akcija, ko so 17. maja skupaj prečesali ozemlje Tomišlja, Vrbljen ter Strahomera in gozdove nad Iško vasjo, še posebej območje Travnika. Tomišeljski vaški stražarji so se pri svojih zasledovalnih pohodih celo preoblečili v partizane. Na pohodih so uničevali prazne partizanske tabore, na katere so naleteli, in skladišča hrane ter vojaškega materiala. Tako je tomišeljka patrolja 5. maja v gozdu nad Tomišljem in Vrbljenem na točki 552 m porušila 8 barak in našla manjše skladišče oblačil, kož in orožja. V tomišeljko-šentjurski akciji 17. maja so na Travniku uničili tri kolibe. Popoldne istega dne je patrolja, ki jo je Frakelj vodil v Podkraj, Brest in Lipe, v Brestu zasledila partizansko družino Mazi iz Iške, ki bi morala

biti na Igu pod nadzorom. Patrulja jo je odpeljala na Ig in jo izročila karabinjerjem v nadaljnji postopek.⁶⁵⁰

Vaški stražarji podkrimskih postojank so s svojimi patroljnimi pohodi in zasedami naredili sorazmerno malo škode partizanskim enotam, čeprav so pri tem padle tudi žrtve. V aprilu so izžanski stražarji na pohodu v vasi Golo zajeli partizana Ivana Gerbca z Iga, ki so ga naslednje jutro zmagovito gnali po vasi in odpeljali neznano kam.⁶⁵¹ 21. avgusta 1943 je na območju Strahomera domača patrolja v spopadu ubila nekega partizana, zajela drugega in zaplenila njuno orožje.⁶⁵² Mnogo bolj so domači vaški stražarji ogrožali sovaščane, še posebej aktiviste in terence. Vaščane, ki niso bili na njihovi strani, so budno nadzirali, moške, ki so iz vasi z dovolilnicami hodili na delo, so pri izhodih utrjene in zavarovane vasi Ig na različne načine šikanirali, simpatizerje in aktiviste ovajali karabinjerjem in lovili terence. Ob neki patrolji z Iga so v Haupmancah ujeli lesnega trgovca, aktivista in terenca Antona Šenka z Iga, ki je organiziral OF v vasi. Zanj je pozneje župnik Klemenčič zapisal, da je pripravljaval pot komunizmu pod Krimom in Mokrcem.⁶⁵³ Izročili so ga Italijanom, a ti so ga proti njihovemu pričakovanju le internirali. Izžanski stražarji so zajeli tudi poklicna gasilca Romana Milkoviča in Jožeta Berdajsa iz Ljubljane, ker so v njunem rešilnem avtomobilu našli paket za Milko Strle – Mimi, partizanko Šercerjeve brigade. Poslala ga ji je družina Modic z Ižanske ceste.⁶⁵⁴

Žrtve med partizani, aktivisti in terenci bi bile mnogo večje, če ne bi obveščevalna mreža OF dobro delovala. Rajonski terenci in partizanske enote so bile skoraj vedno pravočasno obveščene o gibanju vaških stražarjev. Proti koncu maja so npr. obveščevalci sporočili rajonskemu odboru OF, da postavljajo zasede v Iški vasi. Terenci so jim nekega dne še pred njihovim prihodom postavili svojo zasedo. Vaški stražarji z Iga, kakor pravi njihovo poročilo, so 24. maja zvečer začeli pregledovati gozd med Kotom in Iško vasjo in se znašli pred zasedo terencev. V nenadnem spopadu je padel Ivan Purkat, eden najbolj zagrizenih izžanskih stražarjev.⁶⁵⁵ V spopadu pri Pijavi Gorici je padel tudi Pavel Strle, ki naj bi kot prvi z Iga padel v boju s partizani. Vse mrtve, tudi iz tomišelske postojanke, so pokopavali na Igu.⁶⁵⁶

Vaški stražarji so v podkrimskih vaseh, zlasti potem, ko so se okrepili, posegali tudi v idejni boj in propagando. Širili so svoja glasila in letake, ustno propagirali in

⁶⁵⁰ Prim za vse IZDG F 747/III/n – 1943 maj 24. (sumarično poročilo dejavnosti čete na Igu).

⁶⁵¹ ZB Ig – Izjava Joži Jalen.

⁶⁵² IZDG F 694 a/VI – 1943 avg. 21.

⁶⁵³ J. Klemenčič, *Revolucija pod Krimom*, o.c., str. 107; ZB Ig – Izjava Joži Jalen.

⁶⁵⁴ IZDG F 172/II/1 – 1943 avg. 26.

⁶⁵⁵ IZDG F 747/III/n – 1943 maj 24.

⁶⁵⁶ J. Klemenčič, o.c., str. 100 in 107.

prirejali propagandna zborovanja po vaseh. Tako so njihovi voditelji na Igu 18. julija priredili zborovanje za vasi Škrilje in Golo. Ljudi so zgnali skupaj s prisilo; vir pravi »s puškami«. Nagovorili so jih takratni poveljnik izžanske postojanke Smrekar (= Tomislav Skubic) in župniki Klemenčič (Ig), Milavec (Želimplje) in Ivan Klun (Golo). Govorili so proti OF in narodnoosvobodilnemu gibanju ter blatili partizane, oblast so pripisovali beli gardi, ki jo morajo vsi poslušati itd. Že tri dni pozneje so ponovno priredili zborovanje na Igu. Za civilno prebivalstvo so zaprli vse izhode iz vasi in sklicali ljudi na kraj zborovanja. Govorila sta predstavnik fašistične stranke in poveljnik Smrekar. Za vse gorje sta dolžila partizane in pozivala ljudi, naj v postojanki na Igu sporočijo vsak pojav partizanov v vasi in okolici.⁶⁵⁷ A propagandna zborovanja v resnici niso več ogrožala položaja narodnoosvobodilnega gibanja v podkrimskih vaseh. Do tega časa je bila organizacija OF ponovno utrjena in razdvajanje prebivalstva v glavnem zaključeno. V vsaki vasi so se vaščani, čeprav v različnih razmerjih, že opredelili. Italijanski zvezni oficir Puccinelli je za moštvo izžanske postojanke in še posebej za oficirski kader poročal, da so v bojih s partizani pokazali »mnogo protikomunističnega duha in bojne morale. Moštvo je še posebej zadovoljno, ker je dobilo nekaj avtomatskega orožja, ker so puške Level res nezanesljive. Vendar moštvo zelo vznemirjajo partizanske rekvizicije, ki so jih partizani izvajali zlasti pri družinah nasprotnikov.«⁶⁵⁸ Ker so bile odvisne zgolj od mesečne plače stražarja, je kot oficir za zvezo med italijansko vojsko in stražarji vrsto družin predlagal za dodatno finančno pomoč.⁶⁵⁹

K poživitvi dela OF na območju podkrimskih vasi so po razkroju in upadu v poofenzivnem času precej pripomogli Matija Škraba - Brus, ponovno sekretar rajona Barje, Jože Podržaj - Šimen, Ivan Jevc - Čufi in Ivan Primc - Jokič, ki so, eden prej drugi kasneje, iz partizanskih enot prešli na terensko delo. Spet so navezali stike z ljudmi in jih povezali, razdeljevali propagandno literaturo, obnovili zaupnike in povezave (kanale) z Ljubljano, s sosednjimi rajoni in okrožnim odborom OF Ribnica-V. Lašče in tudi s Francem Popitom - Joklom, inštruktorjem KPS za Notranjsko. Le-ta je imel

⁶⁵⁷ Arhiv RSNZ – OK VOS Ribnica FI/mapa 1 – 1943 jul. 27.

⁶⁵⁸ Prim. J. Klemenčič, o.c., str. 106; v Kotu so npr. zelo trpele kmetije Gregar, katere lastnik je ovajal, kdaj so partizani v vasi, pa tudi Kozin in Platnar. V noči na 5. februar 1943 je večja enota partizanov rekvirirala v vaseh tomišelske občine na kmetijah, iz katerih so bili vaški stražarji (v Vrbljenah kmetiji Jakoba Benka in Jožeta Modica, v Strahomeru kmetiji Urše Oblak in Ivana Modica ter v Brestu kmetiji Helene Erjavec in Janeza Kraljiča). Vse so z vozovi odpeljali v Iško vas in od tam prenesli na območje vasi Golo in Škrilje. – IZDG F 164/III – Notiziario informativo nš 39 – 1943 febr. 9.

⁶⁵⁹ IZDG F 747/III/n – 1943 maj 24. Za dodatno finančno pomoč je predlagal naslednje vaške stražarje: Martin Avanzo, Andrej Cankar, Jože Erjavec, Jože Grum, Alojz Kovač, Jože Kraševac, Anton Križman, Franc Luskovnik, Martin Modic, Avgust Petrič, Franc Pikovnik, Jože Požar, Franc Prek, Franc Stojc, Franc Škerjanc, Miha Tavželj, Anton Tehovnik in Alojz Tekavčič.

21. maja 1943 konferenco s terenci rajona Barje in jim dal navodila za delo. Takrat je obnovil tudi rajonski komitet KPS, sekretar je postal Ivan Primc - Jokič, člana pa Ivan Jevc - Čufi in Vera Pozaršek - Vidka. V juniju je Jokl poročal IOOF, da je stanje na Igu zadovoljivo, to pa zlasti zaradi tega, ker držijo moralo prebivalci Golega in Škrilja, ki prebivajo na Igu, a hodijo obdelovat svoja polja in vzdržujejo tako zvezo z ROOF-Barje kakor tudi s partizani. Ker so tedaj delovali le TOOF v Želimpljah, za Golo in Škrilje, je kot nalogo zahteval, naj se obnovijo odbori OF, poživijo delo AFŽ in ZMS ter tako poglobi narodnoosvobodilno gibanje v podkrimskih vaseh. Za razmere na območju je po svoje značilno poročilo okrožnega komiteja SKOJ pokrajinskemu komiteju Slovenije, kjer poudarjajo, da od pomladi naprej zaradi izpadov vaških stražarjev niso več mogli imeti mitingov in zborovanj na območju rajona Barja, pač pa so s pomočjo mladine utrdili obveščevalno službo in povečali propagandne akcije (listki, letaki). Po poročilu okrožnega odbora OF je bilo delo na terenu rajona Barja še vedno na precej nizki stopnji, oziroma tako rekoč na začetku. Zato so tudi od tam sledila podrobna navodila za delo. Še mesec pozneje je isti odbor v rajonu Barje ugotavljal slabo stanje, ki ga je med drugim povezoval s tem, da rajonski sekretar nima dovolj ljudi za delo na terenu. Morda je zaradi tega bilo okrožje razdeljeno na OOOF Ribnica in OOOF Velike Lašče.⁶⁶⁰

Druga protinarodnoosvobodilna vojaška formacija, plava garda, ki je imela na Slovenskem le malo pristašev, na podkrimskem območju ni našla opore. Do konca junija se je Mihailovičevemu predstavniku v Ljubljanski pokrajini majorju Karlu Novaku posrečilo izoblikovati četniški odred pri Treh kraljih, ki je imel kakih sto mož. Prve dni julija 1943 se je prek Smrečja pri Podlipi in mimo Vrhniko odred pomikal proti Krimu. Z Gornjega Iga se je odred, ki je med tem še nekoliko povečal, 6. julija deloma premaknil v Iško vas; moštvo so namestili po hišah, štab pa so imeli v Cojzlovi hiši v Iški (Mali vasi). Njihov poveljnik je bil bivši orožniški major Danilo Koprivica. Bili so dovolj dobro opremljeni in oboroženi z mavzericami in zbrojevki. Kar so potrebovali, so ljudem plačevali in da bi si pridobili naklonjenost prebivalstva, so v Strahomeru delili usnje in hrano. Rajonski terenci so bili takrat v taboru pri »Šivankinem ušesu« blizu Vajen vrha in so skrbno nadzorovali dejavnost plavogardistov, hkrati pa so razlagali ljudem, ki plavogardistom niso zaupali, da niso nič boljši od vaških stražarjev.⁶⁶¹ Plavogardisti so bili povezani z Italijani, kar kaže že njihov prihod po cestah mimo italijanskih posadk, prihajanje italijanskih oficirjev v plavogardistični štab in italijanska oskrba celega odreda s hrano. Italijani so namreč

⁶⁶⁰ IZDG F 435/I – 1943 maj 25.; Zgod. arhiv CK ZKS, št. 18 – 1943 maj 24.; IZDG F 435/I – 1943 jun. 16.; F435/Ia – 1943 avgust 4.; F 435/II – 1943 avgust 29.

⁶⁶¹ Arhiv RSNZ OK VOS Ribnica F1/mapa 2 – 1943 jul. 13. in jul. 27. Za del podatkov iz Arhiva RSNZ dolgujem pristrčno zahvalo magistru Borisu Mlakarju.

s kamioni skrivaj vozili hrano skozi Črno vas, mimo Jurešiča v Lipah na Podkraj in skozi Tomišelj ter Vrbljene v Strahomer. Z Italijani je v odred prihajal tudi eden plavogardističnih voditeljev, Rudolf Žitnik - Ris iz Ljubljane. 23. julija so plavogardisti iz Iške in Gornjega Iga prek Škrilja, Golega in Zapotoka odšli na Dolenjsko, kjer naj bi, v soglasju z Italijani, imeli svoj tabor.⁶⁶²

BOJI BRIGAD PROTI DVOJNEMU SOVRAŽNIKU: OKUPATORJU IN VAŠKI STRAŽI

Že kmalu po končani italijanski ofenzivi, proti koncu leta 1942, so partizani tudi na območju Dolenjskega operativnega območja znova prehajali v napad. Pri tem so imele pomembno vlogo nove brigade, ki so se po ofenzivi trdneje organizirale in vojaško okrepile. Bojevati so se morale proti dvema nasprotnikoma: proti okupatorju in proti številčno rastočim vaškim stražarjem v okupatorjevi službi. Novi poveljnik 11. armadnega zbora general Gastone Gambara (od 16. 12. 1942) je močno spremenil prejšnjo italijansko strategijo in taktiko, toda njegov cilj je ostal isti – uničiti partizane. Na vsak napad ali akcijo partizanov je treba takoj odgovoriti in napadalca oziroma njegovo enoto uničiti ali vsaj za nekaj časa onemogočiti. Zato je zaprl mejo proti Hrvaški, da bi preprečil povezave slovenskih partizanov s hrvaškimi, ki so se že pokazale kot uspešne, ali njihov umik na hrvaško ozemlje. Od svojih posadk je zahteval, da so na svojem območju mnogo bolj aktivne. Že od januarja 1943 je ustanavljal »arditske« oziroma specialne bataljone pri divizijah za protigverilski boj in vanje vključeval tudi belogardistične prostovoljce.⁶⁶³ Vojakom je za vsakega ujetega partizana obljubljal 1000 lir in za poveljniške kadre še enkrat več.⁶⁶⁴ Enote vaških stražarjev je bolj oborožil in jih bolj vključil v protipartizanski boj, čeprav se je zavedal tudi nevarnosti teh ukrepov in jim ni zaupal. Njegovega mnenja je bil tudi Mussolini, ko sta se v začetku marca 1943 sestala v Rimu. Gambara je MVAC povsem podredil italijanskim ciljem: »... delati mora po naših poveljih, z nami in za nas; nikdar samostojno, vedno le z našimi (silami).«⁶⁶⁵ Z letaki je pozival partizane, naj se predajo. Vsem je zagotavljal življenje. Tistim, ki bi se prijavili z orožjem ne bi niti sodili niti jih internirali, ampak bi se lahko vrnili domov, kjer bi jih po potrebi tudi zaščitili; izjemoma bi lahko šli tudi k vaški

⁶⁶² Prim. M. Škraba, *Razvojna pot*, o.c., str. 58; ZB Iška vas – Izjava M. Škrabe – 1982 okt. 29.; F. Saje, *Belogardizem*, o.c., str. 735–36; J. Klemenčič, o.c., str. 106; IZDG F 432; M. Mikuž, *NOB II*, str. 267.

⁶⁶³ IZDG F 682/I/8 – 1943 jan. 30.; F 682/III – 1943 marec 27. in maj 18.; T. Ferenc, *Fašisti brez krinke*, o.c., str. 94.

⁶⁶⁴ *Zbornik VI/5*, št. 105.

⁶⁶⁵ IZDG F 680/III – 1943 marec 12: »... tenendo presente sempre che detta milizia deve agire ai nostri ordini – con noi – per noi. Mai da sola – ma assieme ai nostri!«

straži ali v delovne čete. Vseh, ki bi se predali brez orožja, pa ne bi ustrelili, ampak bi jih internirali.⁶⁶⁶ Morda so v povezavi s tem italijanske enote morale v svojih poročilih opustiti izraz za pobite partizane (*passato per le armi*) in po ukazu uporabljati za take primere besedilo »v spopadu z našimi trupami je bil ubit partizan«. ⁶⁶⁷ Posamezni partizani so v težkih razmerah boja res nasedli obljubam in se tja predajali še v zadnjem mesecu italijanske okupacije.⁶⁶⁸ Pri vsem tem je Gambarara še do maja 1943 razpolagal s štirimi divizijami (8. 5. je divizija Macerata prešla v V. armado, vendar so poveljstvu 11. armadnega zbora podredili divizije »Lombardia« v zahodni Hrvaški in Beli krajini) in še drugimi enotami, v katerih je bilo skupaj okoli 53.000 mož na kraju in blizu 10.000 na dopustih, bolnih itd.⁶⁶⁹ Razpolagal je tudi z vsemi vaškimi stražarji.

Partizanska ofenziva se je začela že konec novembra 1942 z napadom na belogardistično postojanko Suhor pri Metliki in je trajala vse do konca marca 1943 ter se zaključila z veliko zmago štirih slovenskih brigad nad Italijani v Jelenovem žlebu.⁶⁷⁰ Na Notranjskem in mokrško-krimskem območju se je od novembra naprej z Italijani in vaško stražo (Turjak, Škocjan) spopadala Šerčerjeva brigada, katere bataljoni so se konec leta 1942 vrnili na Mokrec in Krim, med drugim, da bi si nekoliko oddahnili in se oskrbeli za prezimovanje. 1. bataljon je še nekaj dni po povračilni akciji v Škocjanu ostal na Mokrcu, druga dva bataljona pa sta bila na Rakitniškem območju. Medtem je nazaj v Notranjski odred odšel politični komisar Matevž Hace, ki ga je v 1. bataljonu nasledil Janez Japelj. Komandant Vidmar - Luka je nato svoj bataljon popeljal v dolino proti Škofljici in bataljonske čete namestil v vaseh Smrjene, Vine in Brezje, kjer so jih ljudje sprejemali mnogo bolj gostoljubno. Tu namreč ni bilo poletne italijanske ofenzive niti ne belogardističnega vpliva in propagande.⁶⁷¹ Tu so si borci spet opomogli in vasi zapustili okoli sredine januarja.

S tem bataljonom Šerčerjeve brigade so se povezale tudi tri čete 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki se je umaknila s Pugleda in Molnika, ter sodelovale v zasedah in manjših akcijah. Tako so Tomšičevci v noči z 11. na 12. januar podrli telefonsko napeljavo med Črno vasjo in Igom, Šerčerjevci (2. četa 1. bataljona) pa med Igom in

⁶⁶⁶ Prim. objavljeni letak; IZDG F 681 /I/5 – 1943 marec 15.

⁶⁶⁷ IZDG F 681/I/4 – 1943 marec 3.: »... in uno scontro con le nostre trappe è rimasto ucciso il ribelle ...«

⁶⁶⁸ IZDG F 688/II – 1943 avg. 15. in 16.; prim. F. Strle, *Tomšičeva brigada D*, str. 661.

⁶⁶⁹ IZDG F 680/IV – Diario srotico militare bimestre maggio – giugno 1943.

⁶⁷⁰ M. Guček, *Šerčerjeva brigada*, str. 101. Po poročilu karabinjerske čete v Kočevju so bile italijanske izgube naslednje: 6 mrtvih, 4 ranjeni in dva pogrešana oficirja, 41 mrtvih, 94 ranjenih in 60 pogrešanih vojakov, od avtomatskega orožja pa 7 težkih mitraljezov, 12 puškomitraljezov in minomet 45/mm, poleg tega veliko pušk, municije in vojaške opreme ter dva radioaparata – IZDG F 164/IV – 1943 marec 27.

⁶⁷¹ M. Guček, o.c., str. 101.

Škofljico. Ko je 1. bataljon Šerčerjeve brigade zapustil zgoraj omenjene vasi, so čete 2. bataljona Tomšičeve brigade ponovno odšle na Pugled in Molnik ter pozneje proti Beli krajini.⁶⁷²

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki se je preimenovalo v glavni štab NOV in POS, je že pred sredino januarja 1943 izdelalo podroben operativni načrt in ukazalo, naj se ofenziva proti okupatorju in vaškim stražarjem nadaljuje, da bi preprečili državljansko vojno. Naloge za to so prevzeli štabi operativnih območij. Štabu Notranjskega operativnega območja je glavni štab NOV in POS ukazal, naj štab in Šerčerjeva brigada zapustita Mokrec ter na Notranjskem uničujeta zlasti belogardistične postojanke, ki so se medtem okrepile. Mokrško-krimsko območje v okviru črte Ig–Podpeč–Brezovica–Rakitna–Šentvid–Rob–Turjak–Škocjan je varoval le Notranjski odred, katerega glavna naloga je bila zavarovati bolnišnice, skladišča, tabore itd. Zaradi razredčenih partizanskih sil sta nekoliko ofenzivnejše nastopili italijanska in belogardistična posadka na Igu; odkrili sta nekaj praznih taborov, porušili tam zgrajene barake in razbili posamezne partizanske patrulje.⁶⁷³

Šerčerjeva brigada se je medtem borila po Notranjskem, imela hude boje na Krvavi peči in pri Šentvidu (danes Žilce). Na Mokrec se je predhodno vrnila v začetku februarja; ranjence je spravila v bolnišnico Krvavice in se založila s hrano z rekvizicijami v ravninskih vaseh, zlasti v Brestu (kmetiji Štrukelj in Kraljič). Toda že 7. februarja je zapustila Mokrec in odšla na Bloke novim bojem naproti.⁶⁷⁴

V tem času je ovaduh iz Tomišlja (vir ga označuje kot »ottima fonte locale«) sporočil vojaškim oblastem na Igu, da partizanov že nekaj časa ni bilo na vaškem območju; manjša skupina kakih 40 partizanov, predvsem domačinov, je bila v gozdu nad vasjo. Pozneje je drug ovaduh poročal, da je šla kolona kakih 100 partizanov (verjetno enote Notranjskega odreda) iz Iške in Iške vasi v smeri proti Pijavi Gorici in naprej proti severu.⁶⁷⁵

Ko se je Šerčerjeva brigada proti koncu februarja vrnila na Mokrec, so Italijani takoj prešli v ofenzivo. Specialni bataljon iz divizije alpskih lovcev je že 20. februarja začel nastopati proti Mokrcu. Oddelki iz Grosupelj in Borovnice so naslednji dan zasedli naselja Ustje, kmetijo Benko, Gornji Ig, Iško vas, Kot, Staje, Pijavo Gorico,

⁶⁷² Prav tam.

⁶⁷³ IZDG F 674/IV – 1943 jan. 3. in 18.; F 672/I/1 – 1943 febr. 1.; F 688/II – 1943 febr. 1.; F 672/I/1 – 1943 febr. 14.; F 680/IV – 1943 febr. 13.

⁶⁷⁴ Prim. M. Mikuž, *NOB II*, str. 179 sl., 193 sl.; M. Guček, o.c., str. 127 sl.

⁶⁷⁵ Prim. IZDG F 164/III – Notiziario informativo 31 – 1943 febr. 1.; prav tam – Notiziario informativo 42 – 1943 febr. 12. Ovaduhi so, lahko bi rekli, tekoče obveščali karabinjersko ali vojaško postojanko na Igu o vseh novicah glede gibanja in akcij partizanov. Za januar poznamo kar slab ducat takih podatkov. Seveda so bile posamezne vesti tudi povsem neresnične, kažejo pa zelo ilustrativno na mrežo vsekakor večinoma belogardističnih ovaduhov v službi okupatorja.

Sarsko in Želimplje, da bi brigadi zaprli pot. 22. februarja je specialni bataljon začel prodirati iz Velikih Lašč proti Krvavi peči. Partizani so se v neprestanih spopadih umikali proti Malinjeku in Mokrcu ter se naslednji dan, ko se je sovražnik umaknil nazaj v Krvavo peč, prebili iz obroča enot generala Maggiore Pernija. V teh bojih so imeli Italijani 6 mrtvih in 5 ranjenih, partizanskih izgub pa viri v številkah ne omenjajo. V naslednjih dneh je specialni bataljon prečesal območje Mokrca vse do Kureščka in očiščevalno akcijo zaključil 27. februarja na črti Golo–Škrilje; v vseh teh dneh ni naletel na partizane.⁶⁷⁶

Po novem ofenzivnem sunku proti vaški straži se je Šercerjeva brigada nato poslovila tudi od Notranjske in se po mnogih spopadih v teh dveh mesecih pomaknila v Belo krajino, kjer je ostala aprila in maja. Na Notranjsko in mokrško-krimsko območje pa je v polni moči ob koncu marca, po bitki v Jelenovem žlebu, torej po enomesečni odsotnosti Šercerjeve brigade, prišla Tomšičeva brigada. Ta se je v januarju dokončno organizirala in dobila še svoj četrti bataljon.⁶⁷⁷ Notranjska in mokrško-krimsko območje namreč nista mogla ostati – v interesu vsega partizanskega bojevanja – brez močne partizanske enote po odhodu Šercerjeve brigade. Notranjski odred s svojimi tremi četami (v aprilu v vsega 86 možmi) je bil prešibak, da bi proti Italijanom in postojankam vaških straž obvladal to za partizane zelo pomembno ozemlje. In res so se v marcu dnevno vrstile akcije izžanske italijanske posadke in fašistične skupine »XXI Aprile« in vaških stražarjev v podkrimskih vaseh ter na Krimu. Uničili so več partizanskih taborov in požgali ali razdrli barake v njih na območju Tomišlja, Vrbljen in po Krimu. V manjših spopadih so ranili več partizanov, posamezne pa tudi ujeli in z izjemo tistega, ki je bil neoborožen in je pokazal skrivališča hrane na Mokrcu, verjetno ustrelili. Seveda so imeli v teh spopadih mrtve in ranjene tudi okupatorji in stražarji.⁶⁷⁸

Ozemlje notranjskega operativnega območja je torej za daljši čas postalo bojno območje Tomšičeve brigade, ki naj bi zadržala pritisk Italijanov in vaških stražarjev in sočasno rušila za okupatorja pomembno železniško progo proti Trstu. To odgovorno nalogo je brigada dobila tudi zaradi tega, ker se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo selilo iz Polhograjskih Dolomitov na Rog in je bilo treba poskrbeti za njegovo varnost.⁶⁷⁹ Brigado je čakala še dolžnost, da sprejme novince, ki so v Ljubljansko pokrajino prihajali s Primorske in Gorenjske večinoma neoboroženi in bili nato razporejeni po brigadah. Toda glavnina Tomšičeve brigade se je tu dalj časa

⁶⁷⁶ Prim. F 164/III – 1943 febr. 22., 23., 25., 27., 28.; M. Guček, o.c., str. 151–6.

⁶⁷⁷ F. Strle, *Tomšičeva brigada II*, str. 366 sl.

⁶⁷⁸ Prim. IZDG F 672/I/3 – 1943 marec 5., 17., 19., 28.; F 668/II – 1943 marec 5., 28.; F 674/I – 1943 s.d., 1943 marec 5., 8., 13., 14., 16., 17., 18., 22., 27., 28.; F 674/III – 1943 april 9.

⁶⁷⁹ I. Maček - Matija, *Spomini*, str. 190–2; Rudolf Hribernik - Svarun, *Dolomiti v NOB*, str. 389 sl.

zadrževala tudi zaradi varnosti Edvarda Kocbeka in Franca Leskoška, ki sta se na poti proti Rogu zdravila v bolnišnici Krvavice.

Po prihodu Tomšičeve brigade, kar so Italijani hitro zaznali, je general Gambaro takoj zaukazal ofenzivo na Mokrec, kjer je bila večina brigade. Hotel se je maščevati za velike izgube v Jelenovem žlebu. Že 2. aprila je morala Tomšičeva brigada odbijati napade manjših oddelkov divizije alpskih lovcev. Temu je sledila obkolutvena akcija, s katero so Italijani hoteli potisniti partizane v dolino Iške in jih tam uničiti. Italijani so ob tem 3. aprila ponoči iz Škofljice s topovi obstreljevali Škrilje in Golo, kjer je bil zbran del Tomšičevcev,⁶⁸⁰ a so se partizanske enote po spopadih pri Krvavi peči prebile iz obkolutve. Partizansko politično in vojaško vodstvo, ki je začelo svoj pohod iz Dolomitov na Kočevski Rog 7. aprila, je 8. aprila zgodaj jutraj na Mokrcu namesto Tomšičeve brigade zasledilo italijanske enote. Že 10. aprila sta se 1. in 2. bataljon brigade premaknila na Krim. Oddelki divizije alpskih lovcev in divizije Isonzo ter skupine »XXI Aprile« so nato v skupni akciji več dni čistile Mokrec in jo zaključile 11. aprila.⁶⁸¹

Zatem so se enote Tomšičeve brigade, ki so se izognile pritisku sovražne vojske, oskrbovale s hrano. 1. in 2. bataljon sta rekvirirala hrano po barjanskih vaseh od Tomišlja do Črne vasi, predvsem na belogardističnih domovih. V noči na 14. april sta se izdatno oskrbela v Brestu. Največ živil so dobili v Črni vasi 14., 17. in 19. aprila ter na Igu 21. aprila.⁶⁸² Pri tem so sodelovali tudi borci 1. čete Notranjskega odreda, ki so dobro poznali razmere v vaseh, saj je četi poveljeval Karel Kumše - Tomaž iz Tomišlja. Nekoliko pozneje, ko so ukinili odrede, da bi z borci okrepili brigade, se je del borcev Dolomitskega odreda vključil v Šercerjevo brigado, drug del pa je odšel v Tomšičevo brigado.

Ko se je glavnina Tomšičeve brigade 22. aprila s Kocbekom in Leskoškom napotila s krimskega območja proti Rogu, je doživela napad vaških stražarjev in Italijanov pri Jelenici na Krimu. V spopadu so izgubili velik del prateža, imeli so tudi dva ranjena in dva padla borca. Bataljoni Tomšičeve brigade so nadaljevali pohod proti Mačkovcu in se nastanili v Rutah, od kjer sta Kocbek in Leskošek nadaljevala pot na Rog (Stare

⁶⁸⁰ IZDG F 164/IV – 1943 april 3. in 6.; *Zbornik VI/5*, št. 208–10; Z. Klanjšček, *NOB*, str. 454; M. Mikuž, *NOB II*, str. 288.

⁶⁸¹ IZDG F 672/II/1 – 1943 april 8., 9., 10., 11.; F 688/II – 1943 april 8–10; F 674 a/VI – 1943 april 9., 11.

⁶⁸² Prim. F. Strle, o.c., str. 660; za motilno akcijo F 674 a/VI – 1943 april 21.; F 672/II/1 – 1943 april 21.: »... azioni disturbo contro presidio Studenec - Ig«. V noči na 13. ali 14. april so samo v Brestu devetim kmetom (Jakob Lenarčič, Martin Fister, Miha Tavželj, Ivan Požar, Franc Ponikvar, Ivan Kumše, Marija Lenarčič, Reza Kumše in Helena Smole) odpeljali 16 volov, 16 konj, 22 prašičev, teleta, 4 konjske vprege, velike količine živeža (krompir, žito, suhega mesa, zabele), obleke, čevlje, 24.500 lir, kuhinjske opreme in orodja ter drugo; vse so odpeljali na sedmih vozovih. – IZDG F 172/I/1 – 1943 april 16.

žage). Tomšičevci so nato še nekaj časa nadaljevali svoj pohod po Blokah in napadali sovražne postojanke (Nemška vas), s čimer so ponovno sprožili italijansko ofenzivo.⁶⁸³

Po svetu in znotraj narodnoosvobodilnega gibanja se je medtem zgodilo marsikaj pomembnega. Nemška in italijanska vojska sta v severni Afriki doživeli popoln poraz. Iz severne Afrike so se zahodne zavezniške čete julija izkrcale na Siciliji in v začetku septembra začele prodirati po polotoku navzgor. Vsi so pričakovali zlom fašizma, kapitulacijo Italije in konec vojne. Po zlomu Nemcev v bitki za Stalingrad (danes Volgograd) se je tudi na vzhodni fronti tehtnica premaknila v korist protihitlerjevske zveze; začela je ofenziva proti Donu in naprej na zahod. Vse to je vplivalo na upanje in pričakovanje zmage nad fašizmom in nacizmom.

Tudi doma so se zvrstili dogodki, ki so odločilno pripomogli k političnemu in organizacijskemu poletu OF ob težkih dneh velike italijanske ofenzive in po njej. Razmere so pripeljale do tega, da je na pobudo članov KPS v vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja, ki je bilo tedaj v Polhograjskih Dolomitih, zadnji dan februarja 1943 prišlo do t. i. Dolomitske izjave. V njej so druge skupine, povezane v OF, ponovno potrdile vodilno vlogo KPS v OF in narodnoosvobodilnem gibanju ter se odrekle lastni organizacijski mreži in snovanju lastnih političnih strank ter organizacij. Izjava je razen za KPS odpravila organizacijsko samostojnost ustanovnih skupin OF. OF je iz zveze ustanovnih skupin, koalicije, postala enotna politična organizacija slovenskega ljudstva v boju za osvoboditev proti okupatorju pod izključnim vodstvom komunistov. Aprilski zbor aktivistov OF (28.–30. april) na Pugledu je to izjavo potrdil in po njem se je začel nov vzpon OF in NOB. Pri tem vrnitev vodstvenih organov OF iz Dolomitov na Rog ni bil brez pomena.⁶⁸⁴

V skladu z velikimi ofenzivnimi načrti glavnega štaba so se brigade v maju in juniju dolgo zadrževale ob nemški meji, kjer naj bi se skušale prebiti na levi breg Save. Kljub poskusom se niti Šercerjevi niti Tomšičevi brigadi ni posrečilo priti prek Save, so pa se njuni borci spopadali s posadkami posameznih postojank na nemškem desnem bregu reke. Še v začetku junija je Tomšičeva brigada napadala nemške postojanke na Osredku in na Javorju ter se 6. junija skupaj z Gubčevo brigado vrnila prek nemške meje na dolensko stran. Tudi Šercerjeva brigada se je 9. junija skupaj s Cankarjevo brigado vrnila na italijansko stran meje in se začasno spet približala Ljubljani na območju Lipoglava, Cikave in proti Molniku. Takoj sta padli v italijansko ofenzivo, ki pa sta se ji kmalu umaknili. Vse štiri brigade so se morale pred italijanskim pritiskom pomakniti na Gorjance in v Belo krajino.⁶⁸⁵ Višek so boji dosegli 12. in 13. junija, ko so

⁶⁸³ *Zbornik VI/5*, št. 712; F. Strle, o.c., str. 662 sl.

⁶⁸⁴ M. Mikuž, *NOB II*, str. 228 sl.; Z. Klanjšček, *NOB*, str. 438 sl., 442 sl., 448; T. Ferenc, *Ljudska oblast I*, o.c., str. 589 sl, 604/5.

⁶⁸⁵ M. Mikuž, *NOB II*, str. 292, 294.

Italijani v boj vključili topništvo in letalstvo. Njihov osnovni namen je bil Šercerjevo in Cankarjevo brigado ločiti in vsako posebej uničiti.

V teh bojih so imeli partizani precejšnje izgube. Ranjence sta brigadi z veliko težavo spravili deloma v bolnice na Rogu, deloma so ranjene iz teh bojev izročili tudi v bolnišnico Krvavice, toda žrtev okupatorjeve ofenzive je kmalu postala tudi ta bolnišnica. 22. junija so Italijani bolnišnico odkrili, pri Ustju postavili zasede in začeli obstreljevati globel Iške, kjer je bila bolnišnica tesno ob steni globeli. Osebe bolnišnice je ranjence pravočasno umaknilo iz same bolnišnice in jih nato preneslo pod Vanjvrh v Krogarjev gozd. Sočasno z bolnišnico je ob napadu nanjo prenehala delovati tudi ciklostilna tehnika pod Ustjem, ki je služila tudi ROOF-Barje. Vodil jo je Milan Apih, ki pa je konec julija 1943 odšel na Hrvaško.⁶⁸⁶

V vmesnem obdobju, ko na mokrško-krimskem območju ni bilo brigad, se je ponovno povečala dejavnost italijanske enote in posadke vaških stražarjev z Iga ter Tomišlja. Zlasti patrolje vaških stražarjev so ljudi in podkrimski svet nadzirale in čistile vse bolj na široko; spopadale so se s partizani in na obeh straneh so bili mrtvi in ranjeni (Črna vas, Iška vas, Iški Vintgar); iskale in še vedno odkrivale so partizanske tabore in skladišča (Planinica, Babna gora, Iška). Obveščevalna mreža OF nasprotnih sil se je širila in ovaduhi so okupatorju posredovali marsikateri podatek o NOV. Z vsem tem so po eni strani povečevali negotovost in strah pri njih, po drugi strani pa utrjevali odpor do okupatorja in njegovih pomočnikov ter povezanost z OF pri drugih ljudeh.⁶⁸⁷

Sredi junija je na inšpekcijo k izžanski italijanski posadki prišel sam general Gambara, ki je ob koncu meseca v analizi polmesečnih italijanskih vojaških operacij zahteval od svojih enot še večjo vnemo in prilagoditev partizanskemu boju. Ob tem obisku je priznal, »... da so partizani odlično manevrirali« in so se znali »odtrgati« od italijanskih bataljonov vsakokrat, ko so to hoteli.⁶⁸⁸

Ko je glavni štab NOV in POS po smernicah vrhovnega štaba NOV in POJ sredi meseca julija izdal povelje o ustanovitvi prvih dveh slovenskih divizij, je tudi pri nas začelo preraščanje partizanske vojske v višje organizirano armado. Izoblikovali sta se do avgusta in sta po odredbi VŠ nosili oznaki XIV in XV. V XIV (1.) so bile Tomšičeva, Šercerjeva, Gradnikova in začasno tudi Prešernova brigada, v XV (2.) pa Gubčeva, Cankarjeva in začasno Šlandrova brigada.⁶⁸⁹ XIV. divizija se je nato, po padcu fašizma in Mussolinija, v avgustu 1943 pomaknila na Notranjsko in mokrško-krimsko območje.

⁶⁸⁶ M. Škraba, *Razvojna pot NOB*, o.c., str. 59.

⁶⁸⁷ Prim. IZDG F 674/a/VI, VII, IX; F. 672/III/1; F 673/III.

⁶⁸⁸ IZDG F 680/IV – 1943 jun. 15.; F 680 a/I/12 – 1943 jul. 6.: »Bisogna ricognoscere che questi partigiani hanno magnificamente manovrato ed hanno saputo "sganciarsi" dai nostri bataglioni ogni qualvolta l'hanno voluto. E questo... mi fa star male. «

⁶⁸⁹ Z. Klanjšček, *NOB*, str. 480 sl; M. Guček, o.c., str. 270 sl.

Tomšičeva brigada je 16. avgusta prišla na Mokrec in takoj tri dni odbijala italijanske napade nato pa rušila železniško progo Ljubljana–Postojna, po kateri so že šli nemški transporti v Italijo. Šercerjeva brigada je šla najprej na območje Molnika nato pa na Mokrec. V noči z 19. na 20. avgust je skupaj z Gradnikovo brigado napadla belogardistično postojanko Pijava Gorica, ki se je kljub velikim izgubam (5 mrtvih, 2 ujeta, več ranjenih) držala, dokler ni prišla pomoč (ob sodelovanju topništva). Vsi bunkerji v postojanki so bili uničeni, v gasilskem domu je zgorela tudi vsa oprema posadke. Ko je sovražnik 21. avgusta skušal s svojimi silami prodreti v položaje divizije na območju Mokrec-Krim, je imel 6 mrtvih in več ranjenih, partizani so uničili tudi tank in poškodovali letalo, ki je nato prisilno pristalo med Igom in Škofljico. Patrulja Prešernove brigade je pri Tomišlju ubila dva in ranila pet vaških stražarjev. Ponoči 22. avgusta se je Šercerjeva brigada spustila na »morost« in porušila mostove na cesti Brest–Podkraj, betonski most na cesti Ljubljana–Ig, most pri Rogovili, poškodovala cesto Ig–Pijava Gorica in minirala progo pri Lavrici. Istočasno je Tomšičeva na več mestih minirala železniško progo proti Trstu.⁶⁹⁰ Gambara je proti XIV. diviziji pošiljal vedno nove ofenzivne sunke, zadnjega so začeli 1. septembra in ga končali šele šest dni pozneje, ko so že vedeli za kapitulacijo Italije, ki je bila nato razglašena 8. septembra 1943.⁶⁹¹

V podkrimskih vaseh se je s tem dogodkom končalo več kot leto trajajoče obdobje, ki ga lahko označimo kot enega najbolj mučnih za njihovo prebivalstvo: leto polno gorja, grozot, trpljenja in žalosti, leto življenjsko pomembnih odločitev in številnih žrtev.

⁶⁹⁰ Prim. Mikuž, *NOB II*, str. 299; *Zbornik VI/6*, št. 64, str. 165.

⁶⁹¹ Prim. M. Mikuž, *NOB II*, str. 299, 301 sl.; Z. Klanjšček, *NOB*, str. 480 sl., 492 sl.; M. Guček, o.c., str. 304 sl., 310 sl.

POD NEMŠKO OKUPACIJO IN DOMOBRANSKO PREVLADO

KAPITULACIJA ITALIJE, ZLOM VAŠKIH STRAŽ IN PLAVE GARDE, NACISTIČNA OBLAST

Potem ko so se zahodni zavezniki izkrcali na Siciliji (10. julija 1943) in jo v drugi polovici avgusta osvojili, so začeli po južni Italiji prodirati proti severu. Med italijanskim prebivalstvom je naraščal odpor proti vojni, ki je bila izgubljena, in proti fašističnemu vodstvu, ki je državo pripeljalo v izgubljeni položaj. Bližal se je zlom fašizma. Že 25. julija so strmoglavili Benito Mussolinija in ga aretirali. Istega dne je italijanski vladar Viktor Emanuel III. prevzel poveljstvo nad vojsko, predsednik vlade pa je postal maršal Pietro Badoglio. Dva dni pozneje so ukinili fašistično stranko, milico in sindikate. Vse to je kazalo, da Italija ne bo več dolgo zdržala v vojni, čeprav je Badoglio zagotavljal, da bo na Hitlerjevi strani vztrajal do konca. Nemci so že v teh dneh pošiljali v Italijo nove divizije in hkrati v Ljubljanski pokrajini puščali posadke ob progi Ljubljana–Trst.

Tudi vodstvo OF in glavni štab NOV in POS sta ob vseh teh dogodkih začela ukrepati. Sklepala sta, da bo brezpogojni vdaji (kapitulaciji) Italije sledila nemška okupacija Ljubljanske pokrajine, vendar bo v prehodnem času v njej verjetno nastalo veliko svobodno ozemlje, ker bodo Nemci najprej zasedli samo Ljubljano in zavarovali železnico proti Trstu, kar se je nato tudi res zgodilo. To vmesno obdobje je bilo treba izkoristiti za razorožitev italijanske vojske, za uničenje vaških straž in plave garde in za prevzem oblasti na osvobojenem ozemlju. Sledili so ukrepi. Glavni štab je zbral vse razpoložljive partizanske sile v Ljubljanski pokrajini. Enotam obeh divizij so se priključile gorenjska, primorska in štajerska brigada. 14. diviziji sta se priključila Prešernova⁶⁹² in Gradnikova brigada; središče njihovega operativnega območja je bilo na mokrško-krimskem ozemlju. Od tam so napadale železniško progo proti Italiji, po

⁶⁹² Prešernova brigada se je prek Barja verjetno pomikala v noči z 22. na 23. avgust in prišla tudi v Črno vas. Belogardistične Vesti o tem pišejo: »... Bilo jih je ca 300–500. Bili so po večini Gorenjci. Pri vsaki hiši so zahtevali kruha, moke, masti itd. Pri Škraba Jožetu so odpeljali kravo in konja. Pri Jarc Francu pa bika. Pri Jankovič Francu kravo. Podminirali so tudi most pri Lipah. ... most ob Ižanski cesti na poti v vas Mateno in most pri stari cesti ... v vas Iško Loko. Partizani so za pokradeno živino (iz)stavili bone. Niso pa pokazali nekdanje surovosti.« IZDG F 111 A/I – 1943 avg. 25.

kateri so se že od druge polovice avgusta v Italijo pomikali nemški vojaški transporti. 15. divizija s Šlandrovo brigado je zavarovala ozemlje med nemško-italijansko mejno črto in dolensko železnico. Začela se so pogajanja (12. avgusta) s poveljnikom pehotnih enot divizije Isonzo v Novem mestu, generalom Guidom Cerrutijem, o pogojih premirja in izročitvi italijanskega orožja partizanom. Vodstvo OF je od konca julija ponovno pozivalo vaške stražarje, naj zapustijo svoje enote in se priključijo borcem narodnoosvobodilne vojske. V posebnem dvojezičnem letaku je belo gardo opozarjal, naj se priključi silam svobode, tudi britanski predstavnik pri glavnem štabu major W. M. Jones. 8. avgusta je glavni štab s posebnim razglasom zagotovil pomilostitev vsem pripadnikom vaških straž in plave garde, ki bi se partizanom predali z orožjem in se potem ali vključili v njihove vrste ali odšli na svoje domove.⁶⁹³ 18. avgusta je IOOF vsem okrožnim odborom OF in aktivistom razposlal okrožnico z naslednjo vsebino: Italijanske vojaške oblasti so ob težkem položaju Italije in zaradi udarcev NOV začele prazniti nekatere postojanke v Ljubljanski pokrajini. Zato naj povsod, kjer se to zgodi, uveljavijo oblast OF in okrepijo Narodno zaščito, ki bo prišla pod poveljstvo vojaških področij. Italijanskim enotam je treba preprečiti odhod z orožjem in povsod naj sejejo razkroj in demoralizacijo med njimi. Preprečiti je treba belo in plavo gardo, da bi se namesto Italijanov vgnezdili v opuščeni postojankah. Začeti je treba s široko politično dejavnostjo med prebivalstvom, da se bližajo odločilni trenutki in da bo zmagala OF. Ljudstvo je treba pripraviti za odpor proti možnemu vdoru Nemcev, rušiti ceste in podreti utrjene kraje, pospraviti živila na varno in izvesti splošno mobilizacijo NOV in POS.⁶⁹⁴

Ko je bila 8. septembra 1943 zvečer objavljena brezpogojna vdaja italijanske vojske, so bile enote 14. in 15. divizije, brigad in odredov pripravljene za nastop. Glavni štab je še istega dne s poveljem štabom divizij in odredov obnovil že znane naloge: ker so zavezniki sklenili premirje z italijansko vojsko, naj partizanska vojska in civilna oblast nastopita kot slovenska narodna oblast in izvršilca premirja v Ljubljanski pokrajini. Takoj je treba razorožiti italijansko vojsko in v kali preprečiti poizkuse bele in plave garde, da se dokopljeta do oblasti. Pripraviti je treba tudi splošen narodni odpor proti Nemcem.⁶⁹⁵

Enote 14. divizije in Zahodnodolenjskega odreda so razoroževale italijansko vojsko na območju Kočevske in Notranjske, enote 15. divizije so to storile zlasti na ozemlju

⁶⁹³ IZDG F 170/II/3 – 1943 pred 6. avg.; F. Saje, *Belogardizem*, str. 726 sl.

⁶⁹⁴ IZDG F 440/II/1 b – 1943 avg. 18.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*, Maribor 1967, pogl. II in III, str. 94 sl., 126 sl. (dalje: Ferenc, *Kapitulacija Italije*).

⁶⁹⁵ Akt daje poveljstvom tudi podrobna navodila o postopanju z italijansko vojsko, z vaškimi stražarji in plavo gardo, o izvajanju mobilizacije ter pripravi obrambe proti nemškemu vdoru. IZDG F 435/II – 1943 sept. 8.

severno od železniške proge Ljubljana–Novo mesto. Po svojih močeh so pri tem pomagali tudi terenci in člani NZ ter aktivisti. Partizani so skoraj popolnoma razorožili italijanski diviziji »Isonzo« in »Lombardia« ter deloma tudi divizijo »Macerata«. Do 12. septembra je bila skoraj vsa italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini, Slovenskem primorju in Istri razorožena.⁶⁹⁶ Narodnoosvobodilna vojska je pridobila velike količine vsakovrstnega orožja, tudi topov, oklopnih avtomobilov in tankov, streliva in drugega vojaškega materiala ter opreme.

Istočasno kot je NOV in POS razoroževala italijansko vojsko, so njene enote čistile ozemlje Ljubljanske pokrajine domačih nasprotnikov, vaških stražarjev in plavogardistov. Tudi njihova vodstva so predvidevala zlom Italije in sklepala, da se bodo zahodni zavezniki, zlasti Angleži, izkrcali v severnem Jadranu in prodirali prek slovenskega ozemlja.⁶⁹⁷ Temu so prilagodili svoje načrte ob vdaji italijanskega okupatorja: ohraniti svoje oborožene sile, ki so jih preimenovali v slovensko narodno vojsko in za sestavni del jugoslovanske kraljevske vojske in kot take pričakati zaveznike. Zato so se načrtno zbirale in vztrajale v postojankah, ki so se jim zdele dovolj trdne, med drugim tudi v Turjaku. Prav tu pa so doživele boleč poraz zaradi povsem napačnih pričakovanj lastnega vodstva.⁶⁹⁸

Že na dan vdaje Italije so bile enote 14. divizije pred Grčaricami, najmočnejšo plavogardistično postojanko. Šerčerjeva brigada je nato po treh dneh bojov 10. septembra uničila to postojanko in z njo strla plavogardistično jedro na Slovenskem.⁶⁹⁹ Cankarjeva brigada, ki je dobila nalogo prodirati ob dolenski železniški progi od Trebnjega proti Ljubljani in jo zasesti, če bo priložnost, je v naglem pohodu proti zahodu razoroževala Italijane in uničevala postojanke vaških straž ter prišla do vzhodnih ljubljanskih predmestij.⁷⁰⁰ Tu so se Cankarjevci 14. septembra spopadli z močno nemško izvidnico, ki je šla proti Barju, in jo zavrnili. Naslednji dan so se spopadli tudi z močnejšo skupino vaških stražarjev, ki se je skušala prebiti v Ljubljano, in jo razbili.

⁶⁹⁶ IZDG F 443/IV/2 –1943 sept. 14.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, o.c., str. 139 sl., 146 sl., 151 sl.

⁶⁹⁷ Prvi znak predvidevanja o vdaji Italije in o pripravah partizanov pri beli gardi je sicer ne povsem točno poročilo v belogardističnih *Vesteh* iz začetka avgusta 1943. To pravi, da se partizani zbirajo in načrtno bližajo Ljubljani. Zbrani naj bi bili v dveh skupinah: ena se bojuje, druga pa se skrivaj zbira na Veliki gori in čaka na ugoden trenutek, da odkoraka čez Mokrec proti Ljubljani. IZDG F 111 A/I, *Vesti* – 1943 avg. 5.

⁶⁹⁸ Prim. B. Mlakar, *Slovenska protirevolucija s posebnim ozirom na konec vojne*. Referat na okrogli mizi 7.–8. VII. 1988 na Brdu; *Svoboda v razvalinah*, ured. F. Grum - S. Pleško, o.c., str. 64: »Turjak je naša lastna krivda in to se skriti ne da.«

⁶⁹⁹ M. Guček, Šerčerjeva brigada, str. 319 sl.

⁷⁰⁰ To sta storila 2. in 3. bataljon. 10. septembra so uničili belogardistično postojanko v Ivančni Gorici. Osvojila sta grad v Boštajnu, razorožila vaške stražarje v Šmarjah in 14. septembra dosegla Lavrico in Rudnik ter s tem omogočila nemoten prehod novincev iz Ljubljane v partizane. IZDG F 435/II – 1943 sept. 15.

Sovražnika, ki je še dan pozneje hitel na pomoč obleganim vaškim stražarjem na Turjaku, so zavrnilo blizu Škofljice in ga potisnili nazaj v Ljubljano.⁷⁰¹ Med tem časom so enote 14. divizije obkolile grad Turjak, kjer so se zbirale vaške straže. Najprej se je Turjaku približala Tomšičeva brigada, zamenjala jo je Prešernova brigada, ko so Tomšičevci prek Iške vasi odšli proti Cerknici. Turjak je 19. septembra padel in partizani so pri tem zajeli okoli 700 vaških stražarjev.⁷⁰² Skupina vaških stražarjev se je nekaj dni pred padcem Turjaka rešila, ker ni zaupala obrambi gradu, se izmuznila iz obroča in se kljub partizanski zapori (glej zgoraj) prebila prek Želimelj, Iga in Črne vasi v Ljubljano. Tu so jih Nemci razorožili in zaprli v domobransko vojašnico. 15. divizija s Šlandrovo brigado je čistila ozemlje med dolenjsko progo in nemško okupacijsko mejo, uničila več postojank in rušila mostove in ceste ob meji.⁷⁰³ Vaški stražarji iz tega dela Ljubljanske pokrajine so se umikali čez demarkacijsko črto in se tam predajali Nemcem. Podobno so na nemško stran prehajali tudi iz postojank ob železniški progi Ljubljana–Postojna. Del se jih je tudi razbežal, se skrival ali se zatekel na domove.⁷⁰⁴

Pričakovanja in načrti vodstva narodnoosvobodilnega gibanja v povezavi z vdajo Italije so se skoraj v celoti izpolnila. NOV in POS so razorožili velik del italijanske vojske na slovenskem ozemlju in uničili oziroma razpršili belogardistične in plavogardistične oddelke, ki so se deloma zatekli tudi pod nemško zaščito. Partizani so osvobodili velik del ozemlja, ki je bilo pod italijansko okupacijo ter povsod uveljavili ljudsko oblast. Nemške čete, ki so že pred vdajo Italije tudi v Ljubljanski pokrajini zasedale važne strateško-prometne točke, so obvladovale predvsem Ljubljano z najbližjo okolico in kraje vzdolž železniške proge Ljubljana–Trst. Pretežni del Ljubljanske pokrajine in Slovenskega Primorja je bil svoboden. Osvobojeno ozemlje na slovenskih tleh v vsem obdobju narodnoosvobodilne vojne ni bilo večje kakor v času po vdaji italijanske vojske.⁷⁰⁵

V istem času so se s prostovoljci, povratniki iz internacije in z mobilizacijo partizanske enote izredno povečale in nastajale mnoge nove. Tako je 14. divizija poleg prejšnjih brigad vključila še Loško (pozneje 13. Bračičevo) brigado, Snežniško brigado in posebni topniški divizion, Rabsko brigado pa so kmalu po prihodu na Mašun razpustili in njene borce dodelili raznim enotam. Skupaj je divizija štela nad 4000

⁷⁰¹ IZDG F 435/II – 1943 sept. 15., poročilo 15. divizije; L. Ambrožič - Novljan, *Cankarjeva brigada*, str. 264/6; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 501 sl.

⁷⁰² Prim. S. Petelin - Vojko, *Prešernova brigada*, str. 77; isti, *Krajevna skupnost Podpeč-Preserje*, str. 260 sl., 268 sl.

⁷⁰³ IZDG F 435/II – 1943 sept. 15.

⁷⁰⁴ O vsem tem primerjaj še M. Mikuž, *NOB III*, str. 5–37; M. Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, Maribor 1971, str. 78–102; T. Ferenc, *Ljudska oblast II*, str. 15; isti, *Fašisti brez krinke*, str. 94 sl.; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 501–531; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 178 sl.

⁷⁰⁵ T. Ferenc, *Ljudska oblast II*, str. 9 sl.

borcev. Do konca meseca septembra so se v 15. divizijo vključile še novoustanovljene 12. brigada, 14. železničarska brigada in 15. belokranjska brigada.⁷⁰⁶ Na novo je bila ustanovljena 18. divizija, ki je vključevala 8. Levstikovo brigado, 9. brigado, ki je nastala iz Zahodnodolenjskega odreda, in 10. Ljubljansko brigado, ki se je razvila iz 2. bataljona Šercerjeve brigade.⁷⁰⁷

Ob takem razvoju partizanske vojske je bilo razumljivo, da so se začele brigade iz drugih slovenskih pokrajin po opravljenih nalogah vračati, seveda okrepljene z novimi borci, na svoja območja že takoj po 20. septembru. Druge brigade so operirale ob mejah svobodnega ozemlja. Tomšičeva brigada je napadala nemške postojanke ob železniški progi Ljubljana–Postojna, Loška brigada je obvladovala območje okoli Rakeka, Cankarjeva brigada je šla globoko na Notranjsko in prek Brkinov vse do Mašuna. Na širšem krimsko-mokrškem območju sta delovali Levstikova in deloma Ljubljanska brigada.⁷⁰⁸

Nemški okupator je na svoji strani takoj po vdaji Italije začel urejati oblast nad doslej Italijanom podrejenimi pokrajinami. Hitler je že 10. septembra 1943 na ozemlju Ljubljanske pokrajine, Slovenskega Primorja, območja Reke in Istre ter vse do Furlanske nižine, torej na ozemlju, ki je bilo za Nemce izredno pomembno prehodno ozemlje na poti v Italijo, ustvaril posebno operativno območje »Jadransko Primorje« (»Operationszone Adriatisches Küstenland«). Nad njim je imel sprva vrhovno oblast poveljnik 71. pehotne divizije general Wilhelm Raapke. Ta je še istega dne v Ljubljani s posebnim razglasom oznanil, da je nemška vojska na Hitlerjev ukaz prevzela zasedeno ozemlje v svoje močno varstvo.⁷⁰⁹

Kmalu za tem je civilno oblast nad novo upravno enoto prevzel koroški gaulajter dr. Friedrich Rainer, ki je za Ljubljansko pokrajino, kjer so se predstavniki buržoaznih strank oziroma belogardistično in plavogardistično vodstvo povezali z nemškim okupatorjem, uredil posebno obliko oblasti in uprave. Po nasvetu ljubljanskega škofa dr. Rožmana, s katerim se je sestal 15. septembra, je pet dni pozneje v Celovcu imenoval generala Leona Rupnika za šefa pokrajinske uprave z nazivom prezident (Präsident) in ga na tej funkciji 22. septembra ustoličil v Ljubljani. Z Rupnikom – slovenskim kvizlingom – je pod nemškim okupatorjem nastopil nov element oblasti oziroma uprave, ki ga v Ljubljanski pokrajini pod italijansko okupacijo ni bilo. S tem je teža odkritega sodelovanja z nemškim okupatorjem padla na generala Rupnika. Stara vodstva, zlasti vodstvo SLS, pa so v ozadju nadaljevala s svojo prejšnjo vlogo in politiko.

⁷⁰⁶ Prim. M. Mikuž, *NOB III*, str. 34, 38 sl.

⁷⁰⁷ Prim. S. Semič - Daki, *Najboljši so padli I*, str. 125.

⁷⁰⁸ Prim. M. Mikuž, *NOB III*, str. 97.

⁷⁰⁹ M. Mikuž, *NOB III*, str. 31, 36; T. Ferenc, Ustanovitev operacijske cone »Jadransko Primorje« jeseni 1943. leta, *ZČ 19/20 (1965/6)*, str. 397 sl.

Istega dne kot je bil Rupnik imenovan za šefa pokrajinske uprave, je vodstvo SLS v Ljubljani ustanovilo Protikomunistični odbor, v popolni tajnosti je še naprej delovala Slovenska zaveza in seveda tudi močna klerikalna vojaška organizacija – Slovenska legija. V takih okoliščinah so veljaki starih strank pohiteli in s podporo nemškega okupatorja ustvarjali slovensko domobranstvo za boj proti komunizmu in za cilje Slovenske zaveze ter s tem za boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju in OF. Začetno jedro moštva so sestavljali predvsem pod nemško zaščito v Ljubljano pribegli vaški stražarji in plavogardisti. Že konec septembra so obstajali trije domobranski bataljoni. Protikomunistični odbor se je po imenovanju generala Rupnika za šefa pokrajinske uprave povezal z njim in Rupnik se je sam postavil za poveljnika slovenskega domobranstva, na čelo glavnega inšpektorata domobranstva pa je imenoval polkovnika Anton Kokolja. 24. septembra so s posebnim razglasom objavili, da je ustanovljena slovenska domobrantska legija in pozvali vse sposobne Slovence med 18. in 35. letom v njene vrste. Ta dan štejemo za rojstni dan nove protinarodnoosvobodilne vojske na Slovenskem. Dan pozneje je general Rupnik vsem domobranskim enotam sporočil, da je prevzel poveljstvo slovenskega domobranstva.

Gaulajter Rainer, ki se ni strinjal z Rupnikovim postopkom, je v naslednjem mesecu ukinitel glavni inšpektorat in slovensko domobranstvo podredil operativnemu štabu za uničenje tolp, ki ga je vodil SS general Erwin Rösener. V začetku decembra je z veljavnostjo od 1. oktobra dalje izdal odredbo o ustanovitvi domobrantskih oddelkov za pomoč pri vzdrževanju reda in varnosti na operacijskem območju »Jadransko Primorje«. Za poveljnika slovenskega domobranstva je postavil podpolkovnika Franca Krenerja, ki je načeloval organizacijskemu štabu slovenskega domobranstva. S tem aktom so se na široko odprla vrata za hitrejšo rast domobranstva. Vezni člen med operativnim štabom in domobrantskim organizacijskim štabom je bil nemški zvezni oficir.⁷¹⁰ Domobranci so torej bili od okupatorja oskrbovana kvizlinška vojaška formacija v okviru nemške policije in SS oddelkov.

Nižja uprava je v Ljubljanski pokrajini v bistvu ostala enaka kakor prej, toda z nemško pomočjo so ustvarili posebno politično policijo, ki je imela pomembno mesto pri preganjanju pripadnikov in aktivistov OF. Svojo obveščevalno službo je sklenil organizirati tudi Protikomunistični odbor.

PODKRIMSKE VASI V ČASU SVOBODNEGA OZEMLJA (SEPT.–NOV. 1943)

Že dan po kapitulaciji Italije so bile podkrimske vasi svobodne. Okupatorjevi vojaki

⁷¹⁰ Z. Klanjšček, *NOV*, str. 575, 596 sl.; M. Mikuž, *NOB III*, str. 43 sl.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 368 sl.; B. Mlakar, General Rupnik in slovensko domobranstvo, *ZČ* 35 (1981), str. 287 sl.

so odšli iz postojanke na Igu, sočasno so se izpraznile tudi postojanke vaške straže na Igu in v Tomišlju. Italijani so s seboj odnesli predvsem osebno orožje; hrano, strelivo in težje orožje so pustili v skladiščih v Prosvetnem domu in pri Javorniku. Vse to so nato do prihoda partizanov po svoji volji zavarovali in stražili izžanski mladinci.⁷¹¹ 9. septembra so na Ig prišli vaški stražarji iz Tomišlja pod poveljstvom Franca Fraklja. Skupaj z izžanskimi so od domačinov zahtevali vozove in konje, da bi z njimi odpeljali svojo opremo, vendar jih niso dobili. Že popoldne se je večina iz obeh postojank odpravila na Turjak, kakor je predvideval načrt belogardističnega poveljstva. S Kušljanovega gradu v Bevkah je na Ig pripeljal vaške stražarje tudi njihov poveljnik Ivan Boh z Iga; z drugimi so odšli proti Turjaku. Del se za to ni odločil in se je že takrat razbežal po domovih. Nekaj dni pozneje je tudi Frakelj pripeljal del podkrimskih vaških stražarjev s Turjaka v Ljubljano, kjer so se predali Nemcem.⁷¹²

Še istega dne, ko so odšli vaški stražarji, so v podkrimske vasi in na Ig prišli domačini partizani in terenci, ki so razorožili posamezne belogardiste. Med prvimi sta bila Janez Mazi - Krogarjev in Janez Šuštaršič - Šalov iz Iške. Šele nato so v obravnavane vasi prišle enote Cankarjeve brigade in za njimi tudi enote novo ustanovljenih brigad. Kljub temu so se partizanske enote zaradi nevarnosti nemškega napada sprva podnevi zadrževale na obrobju gozda nad vasmi in so vanje prihajali šele proti večeru ali ponoči.⁷¹³ Ko se je položaj nekoliko umiril, so bile na našem območju enote 18. divizije. Partizani so seveda dobili vso italijansko zalogo hrane in veliko orožja ter streliva iz skladišč na Igu.

Osvobodilna fronta in partizanske enote so na svobodnem ozemlju prevzele vso oblast in takoj začele izvajati odloke najvišjih organov narodnoosvobodilnega gibanja. Že 11. septembra sta IOOF in GŠ razglasila splošno mobilizacijo, a samo IOOF je razpisal volitve za zbor odposlancev slovenskega naroda. Dan pozneje je IOOF s posebnim letakom o prevzemu oblasti razglasil, naj odbori OF prevzamejo vso civilno oblast, dokler ne bodo izvoljeni narodnoosvobodilni odbori (NOO). Vendar do tega na območju podkrimskih vasi kakor tudi drugje v Ljubljanski pokrajini ni prišlo in oblast so izvajali odbori OF. Organizacijska struktura oblastnih in upravnih organov je bila naslednja: Najvišji predstavnik oblasti je bil vrhovni plenum OF. Ta je za upravne posle na osvobojenem ozemlju že 15. septembra ustanovil upravno komisijo z osmimi odseki, ki so jih vodili načelniki. V okrožjih, rajonih in krajih so posle ljudske oblasti izvajali OOOF, ROOF in TOOF, ki so se organizirali v skladu z novoustanovljeno upravno

⁷¹¹ Med njimi so bili Franc in Jožica Škraba - Kovačeva, Ivan Železnikar in Pavla Javornik. Kar so ljudje kljub temu odnesli, so morali nato na zahtevo partizanske oblasti vrniti. Prim. ZB Ig, Izjava Joži Jalen; J. Klemenčič, o.c., str. 109 sl.

⁷¹² Prim. Joži Jalen, o.c.; F. Saje, o.c., str. 780, 782 sl.

⁷¹³ IZDG SD F 111 A/I - 1943 sept. 15.

komisijo. V tem času so podkrimske vasi od 20. avgusta 1943 naprej sodile v okrožje Velike Lašče in pod ROOF Barje (drugi rajoni v tem okrožju so bili Ribnica, Velike Lašče in Turjak).⁷¹⁴ Na območju podkrimskih vasi, v barjanskem rajonu, podobno kakor ponekod drugje v velikolaškem okrožju v času po veliki italijanski ofenzivi in po uveljavitvi bele garde, TOOF praviloma niso obstajali. Vse delo OF v posameznih vaseh je bilo odvisno od rajonskih zaupnikov, ki jih je bilo v posameznih krajih tudi po več, in od mreže obveščevalcev in zaupnikov VOS. Prav zato je bila ena izmed pomembnih nalog na terenu obnoviti krajevne odbore OF, ki so nato prevzemali vse pripadajoče oblastne in upravne posle. Na podkrimskem območju, predvsem v večjih vaseh, so kmalu vzpostavili TOOF, vendar o njih nismo mogli zbrati veliko podatkov. Že v sredini septembra naj bi v vsem velikolaškem okrožju oblast prevzeli TOOF, ki naj bi jim glede na poročilo delo šlo dobro od rok.⁷¹⁵

V barjanskem rajonu je v času, dokler se v podkrimskih vaseh niso utrdili domobranci, delovalo sedem terenskih odborov, nato pa le dva, in sicer v vaseh Golo in Škrilje v hribovitem delu rajona. V ravninskih vaseh so se morali ponovno vrniti na zaupniške oblike dela.⁷¹⁶ V teh vaseh so po vdaji Italije delovali krajevni odbori OF vsaj na Igu, v Iški vasi, Mateni in Iški Loki, morda pa tudi v Tomišlju ali Vrbljenah za ozemlje tamkajšnje občine. TOOF po odločitvi ROOF Barje niso bili javno izvoljeni. Podobno je bilo v drugih krajih. Ustrelitev odbornikov v času po italijanski ofenzivi je bila še preveč živa in dobra izkušnja. Na Igu so TOOF sestavljali Anton Žagar - Zvone, Janez Mazi, Anton Čuden, ki so ga domobranci med nemško ofenzivo nasilno mobilizirali, Ivan Primc - Jokič in krajši čas tudi izžanski župan pod Italijani Mirko Merzel,⁷¹⁷ ki so ga že v začetku oktobra aretirali in ga skupaj z župnikom Klemenčičem odpeljali na sodišče v Ribnico.⁷¹⁸ kot člana TOOF na Igu viri omenjajo omenjo Miho Janželja iz Staj.⁷¹⁹ V Iški Loki so člani TOOF bili Jože Šuštaršič, Alojz Kumše in Andrej Znidaršič.⁷²⁰ Kot članica TOOF Dobravica se je omenjala Angela Lešnjak, ki je bila pozneje dodeljena ROOF Barje, vendar se zdi, da v tem malem naselju ni bilo TOOF in da je bila Lešnjakova članica odbora v Škriljah kot predstavnica iz Dobravice.⁷²¹

⁷¹⁴ M. Mikuž, *NOB III*, o.c., str. 49; T. Ferenc, *Ljudska oblast II*, str. 87 sl.; isti, *Kapitulacija Italije*, str. 214.

⁷¹⁵ RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 sept. 16.

⁷¹⁶ Prim. IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 31.

⁷¹⁷ Prim. A. Kumše, *Kronika NOB*, o.c.; RSNZ F 301 – 22/ZA/II/X – str. 859; M. Škraba, Izjava avtorju z dne 11. 3. 1989.

⁷¹⁸ A. Kumše, o.c.; da je bil Merzel res član TOOF Ig, kažejo tudi domobranske *Vesti*, ki so trdile, da je izžanski župan delal za partizane. – IZDG SD F 111 A/II, *Vesti* – 1943 okt. 11.

⁷¹⁹ IZDG F 31/V – 1944 febr. 1. ali 7.

⁷²⁰ Prim. IZDG F 728 b/III/4 – 1943 s.d.

⁷²¹ Prim. IZDG F 724/I/2 – vprašalna pola.

V Iški vasi je bil sekretar TOOF Johan Rupert, člana pa Alojz Rupert in Jakob Kramar; vsi trije so pozneje postali žrtve Frakljevih likvidatorjev.⁷²² V Mateni so bili člani TOOF Martin Pirc kot sekretar, Ivan Furlan, Ivan Štrukelj in Martin Juha; prva dva sta postala Frakljevi žrtvi.⁷²³ A. Kumšetova v svoji kroniki Tomišlja članov TOOF za ta čas ne omenja; pač pa so bili s tega območja člani ROOF Barje Francka Grebenc, Anton Kumše, Tone Šuštaršič in Alojz Brancelj.⁷²⁴

Od začetka leta 1943 so ROOF Barje sestavljali Matija Škraba, ki je kot sekretar ponovno prevzel to nalogo, Ivan Primc - Jokič in Franc Melik - Rajko.⁷²⁵ Čeprav se je moral od pomladi leta 1943 otepati belogardističnih zasledovalcev z Iga in Tomišlja in se je selil po rajonu, je neprestano opravljal svoje obveznosti. Po kapitulaciji Italije so v oktobru ustvarili nov, nekoliko širši ROOF Barje. Sekretar je ostal Matija Škraba, člani pa so bili Ivan Primc - Jokič, ki je vodil gospodarsko komisijo, sekretar rajonskega komiteja KPS Rado Škraba - Gorazd, Polonca Škulj por. Jevc, ki je odgovarjala za SPŽZ in Ciril Glavan - Čiro, skojevski sekretar v rajonu. Takrat se je ozemlje rajona razširilo in zajelo še Želimeljsko dolino ter tamkajšnja naselja Dobravica, Klada, Rogatec, Sarsko, Sevnik, Skopačnik, Suša, Zapotok in Želimlje. Morda že takrat, vsekakor pa že kmalu zatem, so člani ROOF Barje postali tudi Anton Šuštaršič - Tavčar iz Tomišlja, Franc Melik - Rajko, Ivan Žagar - Johan, Jakob Podlipec in Johan Rupert. Kot kurirji so bili v rajonu Anton Kumše iz Vrbljen ter Pavel Čampa z Gornjega Iga in Jože Rupert iz Iške vasi, zadnja dva od pomladi leta 1944. Po nemški ofenzivi je Polonca Škulj odšla v VOS, njeno mesto v rajonu pa je prevzela Pavla Centa. Po vrnitvi iz internacije se je rajonu pridružil tudi Alojz Brancelj, pozneje je postal rajonski kurir tudi Franc Škraba - Frenk z Iga. V rajonu so se začasno zadrževali tudi drugi (npr. Francka Žagar, Francka in Vera Štrumbelj, Vera Škulj). Po združitvi rajona Velike Lašče z rajonom Barje proti koncu leta 1944 je bil sekretar še vedno Matija Škraba, člani rajona pa Janez Mazi, Ivan Primc, Pavla Centa, Tinca Kožar, Janez Hribar in Francka Žagar.⁷²⁶

Sedež rajona po vdaji Italije je bil pri Ponikvarjevih v Stajah in nato pri Moških v Kotu. Ko se je uveljavilo delovanje upravne komisije IOOF, so tudi v rajonskem odboru organizirali odseke za vodenje upravnih zadev, za katere so odgovarjali posamezni člani odbora. Tako je gospodarske zadeve vodil Ivan Primc (pozneje s tričlansko komisijo), za ljudsko zaščito je odgovarjal Ivan Žagar, za povezavo z višjimi organi je

⁷²² M. Škraba, Izjava 11. 3. 1989.

⁷²³ Prav tam.

⁷²⁴ Prim. A. Brancelj, *Pripombe h kroniki A. Kumše*, str. 5.

⁷²⁵ M. Škraba, prav tam.

⁷²⁶ Prim. M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 62 sl; ZB Ig – *Pregled dogodkov v vasi Ig in okolici od kapitulacije do osvoboditve*, str. 1; RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III – 1943 s.d.; IZDG F 724/I/2 – 1945 febr. 2. – vprašalne pole; F 737/V/2 – 1944 dec. 9.; M. Škraba, prav tam.

skrbel Rado Škraba, za delo SPŽZ in ZMS Francka Grebenc, kmalu za tem pa Pavla Centa, ki se je udeležila prvega kongresa SPŽZ v Dobrniču sredi oktobra 1943, kar je sprožilo živahno delovanje žensk tudi v podkrimskih vaseh.⁷²⁷

Poleg civilne oblasti odborov OF je bila prve dni po vdaji Italije na Igu vzpostavljena tudi zaledna vojaška oblast. Glavni štab je namreč že 13. septembra izdal uredbo o ustanovitvi take oblasti, ki naj bi operativne enote oprostila nekaterih nalog.⁷²⁸ To so bile komande vojnih področij (nazadnje so bile tri), ki so jim bile kot izvršni organi podrejene komande mesta – ena je nastala tudi na Igu, vseh pa je bilo v Ljubljanski pokrajini 13. Komanda mesta Ig (včasih tudi komanda trga) je imela sedež v bivši občinski hiši na Trneku in je prvenstveno skrbela za oskrbo operativnih enot ter za varnost in obrambo civilnega prebivalstva svojega območja. Morala je sodelovati s civilnimi organi oblasti in je seveda posegala tudi na politično področje.⁷²⁹

Komandi mesta je načeloval poveljnik, ki je moral imeti še namestnika in pomočnika. Na Igu naj bi bil prvi poveljnik KM Jože Podržaj - Šimen, ob njem je bil od 25. septembra kot pomočnik oziroma namestnik Julij Škraba - Kovač, ki pa je bil sredi decembra dodeljen okrožni varnostni službi Velike Lašče.⁷³⁰ Na KM sta bila komisarja Franc Mazi - Kostja in Anton Žagar - Zvone.⁷³¹ Zdi se, da je KM Iga obstajala do nastanka domobranske postojanke v tem kraju. Vsekakor se konec januarja 1944 kot poveljnik KM na Igu omenja Rudi Vider, ki je bil na tem mestu že v oktobru 1943. Takrat mu je rajonski gospodarski referent Jokič izročil 500 lir gotovine in za 500 lir bonov.⁷³²

Poleg tega se je ob nevarnosti pred nemškimi vpadi povečala vloga NZ, ki je marsikje pomagala razoroževati italijansko vojsko in preganjati vaške stražarje. Po navodilih glavnega štaba s 14. septembra je postala nekakšen izvršni organ TOOF, kateremu je bila podrejena. Po upravni liniji je namreč vsa zaščita prebivalstva sodila pod civilno oblast, ki je morala to nalogo izvrševati v sporazumu in s sodelovanjem s pristojnim vojaškim poveljstvom, komando mesta oziroma področja. Marca 1944 je NZ postala sestavni del odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Na območju TOOF je morala NZ sama organizirati vse potrebno za opazovalno, gasilsko in reševalno službo. Pri tem je bila dolžna sodelovati z družbenimi organizacijami, SPŽZ in ZMS. V povezavi s sanitetnim referentom in pristojno vojaško komando je

⁷²⁷ Prim. ZB Ig – *Pregled dogodkov na Igu*, str. 2; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 62 sl.

⁷²⁸ IZDG F 438/II/2 – 1943 sept. 14.; F 440/II 1b – 1943 sept. 14.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 244 sl.

⁷²⁹ Prim. A. Brancelj, *Pregled dogodkov na Igu*, str. 2.

⁷³⁰ ZB Ig – Pisna izjava Pavle Grebenc - Dolenc, str. 6; RSNZ F 301 – 18/ZA/ I/III – 1943 s.d.

⁷³¹ Prim. seznam borcev Iška vas; izjava Franca Škrabe - Frenka.

⁷³² IZDG F 728/II/2 – 1944 jan. 29.

morala Narodna zaščita poskrbeti tudi za zdravstveno službo. Prvi znani poveljnik NZ na Igu je bil Rudi Vider, njegov namestnik pa je bil Lojze Erjavec iz Drage.⁷³³ Ker je bilo v podkrimskih vaseh le še malo mož, sposobnih za NZ, so vanjo zajeli tudi tiste, ki niso bili podvrženi mobilizaciji, pa tudi ženske, ki so bile po vaseh pod silo razmer v veliki večini.

Zaradi prihajajočih zaostrenih razmer moramo omeniti tudi organizacijo Varnostno obveščevalne službe, čeprav je ne moremo šteti neposredno v upravno službo. Delovati je začela že leta 1941, sedaj pa je na terenu dobila trdnejšo organizacijo in je bila vezana na upravne enote. Pred tem je Varnostno obveščevalno službo v večini podkrimskih vasi vodil Jože Podržaj - Šimen. Le v vaseh Orle, Sela, Daljna vas, Srednja vas, Staje, Kremenica in Gornji Ig, ki pa je bil neposeljen, je to delo vodil Andrej Matena.⁷³⁴ Takrat so ustanovili okrožno komisijo VOS v Velikih Laščah, ki ji je bil podrejen tudi barjanski rajon. Načelnik komisije je postal Franc Kramar - Šimen, sodelavca sta bila Davorin Renko - Martin in Franc Šuštaršič - Prlek. Za rajon Barje je bil zadolžen Jože Podržaj, za rajon Rob pa Anton Hribar - Marko, ki je pozneje prevzel vodstvo barjanskega obveščevalnega oddelka.⁷³⁵ Podržaju je bil v pomoč dodeljen Jože Župec iz Iške vasi, kot njegov namestnik pa se je pojavil Janez Šteblaj - Petelinček iz Iške.⁷³⁶ V januarju 1944 so v skladu z reorganizacijo obveščevalne službe na rajonu postavili rajonsko poverjeništvo. Poverjenik je postal Martin (Renko), član pa Podržaj - Šimen do svoje razrešitve, ko ga je nadomestil Marko (Hribar).⁷³⁷

V rajonu Barje je od takrat deloval 1. vod varnostnega bataljona. Njegov vodnik je bil Aleksander Weiss - Aleks, sestavljali pa so ga Janez Šteblaj - Petelinček, Peter Mihelič - Peter, Franc Rigler - Frenk, Peter Orehek - Pero, Maks Šinkovec - Tiček, Ciril Šteblaj - Črt, Jože Močnik - Rok, Franc Klun - Maks in Franc Jakše - Janez.⁷³⁸ Vod se je ves čas zadrževal na območju barjanskega rajona, sodeloval z ROOF in NZ ter opravljal najrazličnejše naloge.

Z vsemi temi ukrepi so v podkrimskih vaseh že v mesecu septembru 1943 ustvarili oblastno upravno organizacijo, ki je delovala, dokler so bile podkrimske vasi svobodne oziroma dokler ni v njih prevladala domobranska prisila.

Ponovna osvoboditev podkrimskih vasi po vdaji Italije in zlomu vaških straž ter uveljavitev oblasti OF niso naleteli na tako vsesplošno navdušenje kakor v maju prejšnjega leta. Idejno in politično razdvojeno prebivalstvo se je do teh dogajanj

⁷³³ RSNZ F 301 - 20/ZA/3, str. 146 - 1943 okt. 23.

⁷³⁴ Prav tam, str. 116 - 1943 okt. 8.

⁷³⁵ Prav tam, str. 118 sl. - 1943 okt. 11.; F 301 - 18/ZA/II/IX, str. 1612 - 1944 avg. 1.

⁷³⁶ RSNZ F 301 - 20/ZA/3, str. 120 sl. - 1943 okt. 12.

⁷³⁷ RSNZ F 301 - 18/ZA/I/III - 1944 jan. 4.; prav tam str. 335 - 1944 febr. 24.; glej še afero Štrumbelj.

⁷³⁸ RSNZ F 301 - 20/ZA/3 - str. 437 sl. - 1943 s.d.

opredeljevalo različno. Družine partizanskih borcev, terenci, aktivisti in simpatizerji OF so novo stanje navdušeno pozdravljali, ker so v njem videli pravilnost odločitve za OF in hkrati bližajoči se zmagoviti konec vojne. Veselje je grenila samo vsesplošna bojazen pred nemškim ofenzivnim vdorom na svobodno ozemlje; živo so se še spominjali velike italijanske ofenzive dobro leto prej. Po drugi strani so nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja, pristaši in družine vaških stražarjev pod vplivom protikomunistične propagande vse to dojemali z nasprotnimi občutki, s strahom zase in seveda tudi za usodo domačih mož in fantov, ki so jih zajeli partizani. Nasprotovanje se je še poglobilo, ko se je izvedelo za razplet z ujetimi in njihovo usodo. Po sklepu vrhovnega plenuma OF (21. septembra 1943) so jih obravnavali različno. Večino so po zaprisegi vključili v NOV in jim dali orožje ali poslali na prisilno delo po razsodbi področnih vojaških sodišč (npr. v Ribnici), bolj obremenjene so ustrelili.⁷³⁹ Najvidnejšim okupatorjevim sodelavcem in vodilnim organizatorjem vaških straž so sodili posebej na izrednem vojaškem sodišču v Kočevju od 9. do 11. oktobra in jih večinoma obsodili na smrt. Skupino duhovnikov, največ kaplanov in bogoslovcev, zajetih na Turjaku, pa so po podpisu posebne izjave⁷⁴⁰ poslali v Stiški samostan. Delitev na »rdeče« in »bele« se je v podkrimskih vaseh po kapitulaciji Italije še poglobila in utrdila. Na strani drugih še posebej zaradi v zadnjih bojih padlih in na Kočevskem ustreljenih vaških stražarjev. V vaseh je bilo le malo sredincev, ki se niso opredelili niti za eno niti za drugo stran. Zaradi tega so se morali politični delavci, aktivisti in terenci, v podkrimskih vaseh zelo potruditi, da so vsaj deloma premagali odpor in ponovno razširili OF s pritegnitvijo tistih vaščanov, ki so se pod vplivom OF nasprotnih sil odtegnili narodnoosvobodilnemu gibanju. Ocena, ki jo je položaju na terenu dal okrožni načelnik obveščevalnega centra Franc Kramar - Šimen, je vsekakor veljala predvsem za pristaše OF. Poročal je namreč, da je morala povsod odlična, da je vse

⁷³⁹ T. Ferenc, *Ljudska oblast* II, o.c., 16 sl.

⁷⁴⁰ Izjavo je po zaslišanju podpisalo 26 duhovnikov in bogoslovcev; Med njimi tudi Jakob Mavec z Iga, kaplan v Dolenjskih Toplicah. Uvodni del izjave se glasi: »Danes spoznavamo, po kaki izdajalski poti smo sami hodili in kako smo s svojim slabim vzgledom zavajali na pot narodnega izdajstva nepoučeno kmetško ljudstvo, in katoliško mladino. Bila je to pot narodnega izdajstva in odkrite podpore tujim okupatorjem slovenske zemlje.« Nato pa so zagotovili »... da ne bomo z ničemer več v svojem ravnanju ne z besedo ne z dejanji škodovali osvobodilni stvari slovenskega naroda in njegovi edini pravi narodni oblasti na Slovenskem, Osvobodilni fronti; da ne bomo nikdar več svojih verskih opravil (prižnice in spovednico) in duhovniškega poklica sploh izrabljali v politične protinarodne svrhe in da se bomo v izvrševanju svojega poklica omejili zgolj na vestno vršenje verskih dolžnosti, ki nam jih nalaga; da se bomo s takim svojim zadržanjem v bodoče izkazali vredne velikodušnosti, ki nam jo s sedanjim postopkom nasproti nam izkazuje slovenska narodna oblast Osvobodilne fronte. Tako nam Bog pomagaj!«

v zastavah in da se povsod vrstijo mitingi; prav tako je trdil, da izginja tudi strah in preplah pred Nemci in njihovo ofenzivo, ki so jo pričakovali, a je ni bilo.⁷⁴¹

Vaški odbori OF in ROOF Barje so bili tudi zaradi tega pred zelo težavno nalogo, ko so začeli izvajati že omenjene ukrepe najvišjih organov narodnoosvobodilnega gibanja. Ena izmed njih so bile volitve za zbor odposlancev slovenskega naroda, ki so jih za civilno prebivalstvo pripravili organi ljudske oblasti po območjih terenskih odborov OF. Partizani so volili po svojih enotah. Volilno pravico so imeli vsi nad 17 let stari prebivalci. Vsako območje TOOF je imelo pravico izvoliti enega odposlanca na 500 prebivalcev, v bataljonih pa po dva. Na celotno velikolaško okrožje je odpadlo 22 odposlancev. Volitve so bile od 20.–25. septembra.⁷⁴² V podkrimskih vaseh jih je izpeljal ROOF Barje ob podpori OOOV Velike Lašče. Že 21. septembra so posamezni člani tega okrožja odšli po rajonih, da bodo uredili vse potrebno za volitve in jih vodili.⁷⁴³ Propaganda za volitve je bila velika, organizirali so številne mitinge (npr. v Iški Loki, Mateni in Brestu s pomočjo 3. bataljona Ljubljanske brigade); stanje se je izboljšalo tudi na Igu. Na drug strani se je še vedno čutilo belogardistično delovanje iz Ljubljane, povezave z vami in posamezniki v njih.⁷⁴⁴

Volitve so bile po vseh podkrimskih vaseh na petih voliščih; potekale so na javnih zborovanjih. V prvem (Ig, Staje in Kremenica) in tretjem (Iška vas in Kot) volišču so izvolili za odposlanca Janeza Mazija - Tisa iz Iške; v drugem (Iška Loka, Matena in Brest) in četrtem (Strahomer, Vrbljene, Tomišelj in Podkraj ter Jezero) volišču Matijo Škraba - Brusa iz Bresta, rajonskega sekretarja, v petem volišču (Črna vas, Ižanska c., Hauptmanca in Ilovica) pa Ivana Primca - Jokiča in Ivana Jevca - Čufija. Po pričevanju naj bi v tretjem volišču izvolili Jožeta Podržaja - Šimna, vendar ga med udeleženci zbora odposlancev iz rajona Barje ni bilo mogoče najti. Kot odposlanec Iške vasi je na kočevskem zboru sodeloval Janez Japelj. Vasi Golo, Škrilje, Klada, Dobravica, Sarsko, Podgozd in Draga so bile takrat v rajonu Turjak in povezane v tretje volišče tega rajona, kjer so izvolili za odposlanke Pavlo Centa iz Škrilj. Ko so v oktobru 1943 te vasi vključili v rajon Barje, je Centova postala članica rajonskega odbora OF Barje.⁷⁴⁵ Volilna udeležba je bila zadovoljiva, na Igu je bilo pri volitvah na zborovanju navzočih okoli 100 ljudi. Poročilo okrožnega sekretarja OF Velike Lašče izrecno govori o

⁷⁴¹ RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 sept. 16.

⁷⁴² IZDG F 440/II/1b – 1943 sept. 11.

⁷⁴³ IZDG F 435/II – 1943 sept. 21.

⁷⁴⁴ RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 sept. 22. in 26.

⁷⁴⁵ IZDG F 435/II – 1943 sept. 27.; *Zbor odposlancev slovenskega naroda*, Ljubljana 1953, str. 170, 172, 176, 178 in 180.

zadovoljivi udeležbi, kar opravičuje z vasmi, ki so bile belogardistične trdnjave in je bilo delo aktivistov v njih zelo težavno.⁷⁴⁶

Druga pomembna naloga, ki so jo morali opraviti odbori OF, je bila mobilizacija. Najbližji vojaški enoti so se morali prigrasiti vsi za vojsko sposobni moški od 17. do 45. leta starosti z vojaško opremo, če so jo imeli. Za mobilizacijo je bila zadolžena posebna komisija, ki je najprej delovala v Kotu pri Cimpermanovih, nato pa na Golem pri Resnikovih. Tu naj bi bili tudi naborni zdravniški pregledi. V komisiji so bili Franc Berce, Anton Hitejc kot vojaški referent ROOF Barje in nekaj partizanov 9. brigade, katere enote so takrat bile na Igu. Po pričevanju Matije Škraba naj bi zdravniške preglede opravljal dr. Igor Tavčar.⁷⁴⁷ Ob kapitulaciji Italije so iz podkrimskih vasi mnogi ponovno prostovoljno odšli v partizane. To je bila zadnja večja skupina, v njej pa so bili tudi Janez Platnar, Franc Škraba - Frenk, Janez Kus, Jože Župančič in Anton Hitejc z Iga; Edo Lešnjak z Dobravice, Jakob Štrumbelj in Tone Šuštaršič iz Tomišlja; Alojz Zalar iz Iške vasi; Alojz Ložar iz Bresta, Franc Tancek - Ančkin iz Strahomera; Franc Štrumbelj, Alojz Grebenc in Ivan Kumše, po vrnitvi iz internacije pa še Anton Kumše in Ivan Škerjanc iz Vrbljen; Franc Intihar, Janez Mazi, Franc Šivc, Janez Šuštaršič in Tone Župec - Klančarjev iz Iške in Iške vasi, Jože Zgonc z Iga ter Ludvik Čampa z Gornjega Iga.⁷⁴⁸ Prostovoljci so bili tudi tisti domačini podkrimskih vasi, ki so se kot interniranci priključili Rabski brigadi, z njo prišli do Mašuna, kjer so jih razdelili v enote 14. in najbrž tudi 18. divizije (23. septembra 1943). Posamezniki so seveda tudi pozneje odhajali v partizanske enote, npr. Ivanka Vingorc (15. februar 1944) iz Iške vasi, Martin Matkovič z Dobravice (16. februar 1944), Pavel Čampa (spomladi 1944) z Gornjega Iga, Stanko Zdravje z Iga (13. maja 1944), Alojz Brancelj (15. maja 1944).

Kljub temu je mobilizacija le deloma uspela. Mnogi obvezniki so se skrili, nekateri so pobegnili v Ljubljano, nekaj pa se jih je oktobra vrnilo domov, od koder so jih mobilizirali v različne enote. Med mobiliziranci so bili tudi ujeti vaški stražarji. Prav ti so bili večinoma najbolj nezanesljivi borci. Novinci iz podkrimskih vasi so bili porazdeljeni v razne enote NOV in POS; veliko jih je bilo v Levstikovi in na Golem ustanovljeni Ljubljanski brigadi, ki sta se polnili zlasti z novinci, ki so iz Ljubljane skozi Ig trumoma prihajali v partizane.

V nemški ofenzivi sta se bojevali na mokrško-krimskem območju in utrpeli največje izgube med brigadami.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Prim. prav tam; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 61; M. Mikuž, *NOB III*, str. 89; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 315 sl.; *Zbor odposlancev slovenskega naroda*, Ljubljana 1953; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, str. 88, navaja, da se je zbora iz KS Tomišelj udeležil Jože Stankovič iz Tomišlja.

⁷⁴⁷ A. Brancelj, *Pregled dogodkov na Igu*, str. 3; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 62 sl.

⁷⁴⁸ Prim. ZB Ig – Izjava Pavle Grebenc - Dolenc, str. 6.

⁷⁴⁹ Prim. A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., poglavje Velika nemška ofenziva v jeseni 1943 str. 90–96.

Po prevzemu oblasti so morali ROOF Barje in TOOF urediti vrsto tekočih nalog. Poskrbeti so morali za prehrano prebivalstva, ker je pokrajinski preskrbovalni urad (Prevod) na osvobojenem ozemlju prenehal delovati. Pomembna je bila tudi skrb za plače vseh državnih in občinskih uslužbencev, za pokojnine upokojencev in za podpore invalidom ter svojcem internirancev. Že za mesec oktober so na rajonu (finančni odsek) to uredili za skoraj dva ducata upravičencev. Na plačilnem listu so bili nekdanji ižanski župan Merzel (ki je bil nato kmalu aretiran), tajnik Krašnja, učiteljici Ivanka Jesih z Iga in Marija Lešnjak iz Podgozda, nekaj orožnikov, občinskih uslužbencev, upokojencev in uživalcev podpor. Za izplačilo so potrebovali 14.000 lir, v celotnem velikolaškem okrožju pa 76.944,50 lir. Plačilno listo je sestavil rajonski blagajnik Mirko.⁷⁵⁰

Posebno so skrbeli za oskrbo vojaških enot z živili. Po eni strani so v septembrskih dneh, ko ljubljanski bloki še niso normalno delovali, prihajale pošiljke iz Ljubljane po kanalih skozi Črno vas (redko skozi Iško Loko); kjer je pošiljke sprejemal Franc Melik - Rajko, ta pa jih je nato pošiljal naprej.⁷⁵¹ Po drugi strani sta TOOF in rajonska gospodarska komisija skrbela za oskrbo enot z organiziranjem rekvizicij, ki so zadele prvenstveno bogatejše kmete iz OF nasprotnih vrst. Med drugimi so partizani, ki jih je vodil domačin Janez Šteblaj - Petelinček iz Iške, že sredi septembra rekvirirali pri tomišelskem župniku Murnu, ki je pred njimi pobegnil v Ljubljano. Pobrli so mu veliko žita in drugih živil.⁷⁵²

Partizanske enote so na celotnem ozemlju okrožja pri nakupu živine naredile še za 120.000 lir dolga. Okrožje je o tem obvestilo IOOF in prosilo, naj jim za to vsoto dodelijo bone in vsaj polovico gotovine, da bi najrevnejšim kmetom lahko plačali del dolžne vsote v denarju. IOOF je akt prepustil v reševanje odseku za finance upravne komisije, kakšna je bila rešitev, pa ne vemo.⁷⁵³

IOOF je kmalu za tem, da bi pridobil potrebna finančna sredstva za preskrbo NOV in plače, razpisal posojilo narodne osvoboditve. Začela se je velika posojilna propaganda. V podkrimskih vaseh so organizirali mitinge in delili letake, člani

⁷⁵⁰ IZDG F 440/I/c – 1943 okt., spisek plač; F 440/I/a – 1943 okt. 4.

⁷⁵¹ Franc Melik - Rajko je 13. septembra sprejel: 10 kg paprike, 5 kg popra, 70 zabojev mesnih konzerv (2098 kosov), 50 kg medu, 100 porcij konzerv (1 zabojev), 5 kg pralnega praška in 10 metel; 14. septembra: 1700 porcij mesnih konzerv v 17 zabojih, še zabojev mesnih konzerv, 15 zabojev paradižnikov in 20 metel; 16. septembra: 606 parov nogavic, ok. 50 m platna, 1000 porcij mesnih konzerv (10 zabojev), 500 porcij mesnih konzerv (10 zabojev), zavitek krojaških potreščin, 2 zavoja filmskih kamer; 20. septembra 400 kg riža, 1900 porcij konzerv (19 zabojev), 18 srajc, 15 spodnjih hlač, 9 kombinež, 20 bal lepenke in 10 metel. Toda med tem časom še posebej za Cankarjevo brigado 10 septembra: 5 kartonov indigo papirja, 5 zavitkov karbon papirja za strojepis, 3 steklenice črnila, 2 škatli hektografičnega črnila in 4 vretena traku za pisalni stroj; 20 septembra pa 15 nalivnih peres in 4 steklenice črnila. Dobava so prihajale 1943 september 13., 14., 16., 18., 20., 24., 31.

⁷⁵² Prim. J. Klemenčič, o.c., str. 118 sl. Rekvizicije omenjamo nekoliko pozneje.

⁷⁵³ IZDG F 435/II/a – 1943 okt. 13.; F 440/I/a – 1943 okt. 16.

terenskih odborov OF pa so posojilo propagirali od hiše do hiše. Najnižja obveznica je imela vrednost 100 lir in jo je lahko podpisalo več oseb, da bi lahko sodelovali tudi najrevnejši. Na območju barjanskega rajona naj bi pridobili 166.000 lir posojila; za toliko so namreč iz osrednje gospodarske komisije poslali obveznic. Kakšen je bil rezultat posojilne akcije v podkrimskih vaseh, ki jih je kmalu zajela nemška ofenziva, ne vemo – vsekakor ne najboljši.⁷⁵⁴ Profesor Metod Mikuž⁷⁵⁵ trdi, da so zbrali le 13.000 lir.

Ko je finančni odsek upravne komisije izdal odlok glede začasne zapore vlog in tekočih računov pri vseh denarnih zavodih na svobodnem ozemlju, so na okrožju že 29. septembra pri Hranilnici in posojilnici na Igu za komisarja postavili Matijo Škraba. Hranilnico so pri župniku Klemenčiču prevzemali načelnik hranilnice Alojz Šteblaj-Krogarjev, Matija Škraba in drugi. V blagajni so dobili le 330,9 lir, vse drugo so že prej »pospravili« iz blagajne. Kmečki hranilnici in posojilnici na Igu, ki ni poslovala že od maja 1942, so komisarja postavili nekoliko pozneje (ing. Vladimir). Ob pregledu v blagajni ni bilo gotovine, pač pa depozit za 10.000 lir v Poštni hranilnici in Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani, torej je bil nedostopen.⁷⁵⁶

Za vse člane rajonskega in terenskih odborov OF je bilo zelo pomembno neposredno politično delo med vaščani. Glavna naloga je bila poživiti in ponovno razširiti OF, ki je v letu okupatorjevih grozot, internacije in krepitve nasprotnih sil precej upadla, izničiti vplive belogardistične propagande in preprečiti možnost zanjo. Od vdaje Italije naprej je bilo na osvobojenem ozemlju politično delo, poleg ustne propagande, povezano zlasti z zborovanji, mitingi ter sestanki po vaseh, s širjenjem letakov, ki so nastajali v rajonski ciklostilni tehniki, in časopisov OF, še posebej Slovenskega poročevalca, ki se je po vaseh širil iz rok v roke. Veliko vlogo pri tem sta imeli družbeni organizaciji SPŽZ in ZMS, katerih delo se je močno razmahnilo, članstvo pa povečalo. Pri tem ne smemo prezreti dela članov KPS v podkrimskih vaseh. Poleg redkih članov z našega območja z začetkov NOB so do tega časa postali člani partije številni borci, ki so prišli na oficirske in podoficirske funkcije, pa tudi aktivisti po vaseh. V času, ko je bil barjanski rajon že v ribniškem okrožju, je bilo na Barju pet partijskih celic (ROOF Barje, rajonski odbor SPŽZ, Škrilje-Golo, Podgozd in Vrbljene, ki sta bili pozneje združeni v eno), v katerih je bilo 30 članov in 18 kandidatov. Poleg tega so obstajali štirje aktivni SKOJ z 31 člani. Število članov se je iz različnih vzrokov pogosto spreminjalo.⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ Prim. IZDG F 440/I/1 – 1943 okt. 19.; F 440/I/b – 1943 dec. 22., letak za posojilo z naslovom: Slovenci, Slovenke!; F 438/I/1 – 1943 sept. 15., 16., 19., okt. 8.; M. Mikuž, NOB III, str. 263.

⁷⁵⁵ Profesor Metod Mikuž, tudi sam udeleženec narodnoosvobodilnega gibanja, je na Filozofski fakulteti predaval novejšo zgodovino.

⁷⁵⁶ IZDG F 440/I/2 – 1943 sept. 17.; F 440/I/1 – 1943 okt. 6.; J. Klemenčič, o.c., str. 119; T. Ferenc, *Ljudska oblast* II, str. 100.

⁷⁵⁷ IZDG F 716/I/2 – 1944 s.d., vendar pred aprilom tega leta. Že februarja t. i. okrožni komite Ribnica

Zborovanja, mitinge in vaške sestanke so pogosto povezovali z različnimi neposrednimi nalogami (volitve, posojilo narodne osvoboditve, mobilizacija itd.),⁷⁵⁸ vendar je bilo neposredno politično delo povsod v ospredju. Aktivisti so na njih seznanjali vaščane s političnim dogajanjem doma in na tujem, z vojaškim položajem po svetu, razlagali sklepe vodstva OF, pa tudi tekoče naloge in cilje narodnoosvobodilnega gibanja. Pri mnogih mitingih so sodelovale v podkrimskih vaseh bivajoče partizanske enote. Tako je 3. bataljon Ljubljanske brigade sodeloval na mitingih v Mateni, Brestu in Iški Loki, na mitingu v Tomišlju pa bataljon 9. brigade.⁷⁵⁹

Aktivisti so bili tudi sicer v stalnih stikih z ljudmi, kar so jim omogočale tekoče naloge in celotno dogajanje na osvobojenem ozemlju. Med ljudmi so npr. močno in ugodno odmevali razglas in sklepi zbora odposlancev slovenskega naroda, sprejeti med 1. in 3. oktobrom v Kočevju. V razglasu, ki so ga sprejeli ob koncu zborovanja, so odposlanci poudarili, da je slovenski narod prvič v svoji zgodovini vzel krmilo v svoje roke, da je stopil v krog suverenih narodov z vsemi pravicami do samostojnega odločanja in da pozdravljajo vključitev v AVNOJ, »ki družī vse z namenom zgraditi novo Jugoslavijo«. Kočevski zbor, ki se ga je udeležilo okoli 650 večinoma izvoljenih odposlancev, med njimi tudi iz podkrimskih vasi, je torej položil temelje slovenske državnosti, se izrekel za demokratično, na narodni enakopravnosti zgrajeno Jugoslavijo in izvolil 42-člansko delegacijo za 2. zasedanje AVNOJ. Razglas, resolucijo in sklepe zbora odposlancev slovenskega naroda so z letaki, z objavami v *Slovenskem poročevalcu* in ustno širili med ljudi na terenu; odmevali so tudi med nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja.⁷⁶⁰ V povezavi s tem in razglasom vrhovnega plenuma OF o priključitvi Slovenskega Primorja svobodni in združeni Sloveniji, sprejetim že 16. septembra, so bili številni sestanki po vaseh in hišah. Prav te hiše oziroma družine in posamezniki, ki so jih zaznali belogardistični zaupniki, so v času domobranske prisile do osvoboditve oziroma do nasilne smrti plačevali »davek«.

Ker je medtem že popuščal strah pred nemško ofenzivo, se je politično stanje celo v vaseh, v katerih so bile prej postojanke vaške straže, počasi izboljševalo. Pod vplivom

poročā CK KPS, da je v rajonu Barje partijsko delo zelo težko, ker neprestano divja domobranski teror – IZDG F 716/I/2 – 1944 febr. 1.

⁷⁵⁸ Taki mitingi so bili npr. v Kotu, Stajah, dva mitinga na Igu, v Vrbljenah, kjer je govoril Škraba, in drugje.

⁷⁵⁹ RSNZ F 301 – 20/ZA/3, str. 100 sl. – 1943 sept., okt. 13.

⁷⁶⁰ IZDG F 438/IV – 1943 okt. s.d. – objava s podpisom J. Vidmarja in B. Kidriča; F 438/IV-1943 okt. 3 – resolucija, sprejeta na zboru odposlancev slovenskega naroda; prav tam – proglas zbora odposlancev slovenskega naroda, *Slovenski poročevalec* – 1943 november 17., posebna izdaja; Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943. *Dokumenti*. Uredil M. Megušar, Ljubljana 1953; E. Kocbek, *Listina*, str. 336–348; F. Saje, *Belogardizem*, str. 608–611; M. Mikuž, *NOB III*, str. 89 sl.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 315–351; isti, *Ljudska oblast II*, str. 71 sl. 287 sl.

političnega dela aktivistov, dostojnega obnašanja partizanskih enot ter ureditve oblastnega in upravnega poslovanja se je zaupanje do OF in narodnoosvobodilnega gibanja hitro dvigalo. Nastop Leona Rupnika in pojav domobrancev na strani nemškega okupatorja so vaščani večinoma zavračali, vendar to nikakor ni pomenilo, da pristašev nasprotnih sil v podkrimskih vaseh ni bilo več. Mnogi, zlasti tisti najbolj zagreti in zasvojeni z bojem proti komunizmu, so se le potuhnili in prikrili. Mnoge je še vedno mučila in odbijala usoda zajetih in obsojenih domačinov – vaških stražarjev. Bela garda, torej domobranci, je imela po podkrimskih vaseh še vedno svojo organizacijo in zaupnike, ki so bili povezani z ljubljanskim središčem domobranstva ali vsaj s tja pobeglimi domačimi vaškimi stražarji. Prav zato se je po vaseh še vedno širila OF nasprotna propaganda, pa tudi grožnje in bolj ali manj lažne, neresnične vesti. Ena takih naj bi bila novica, ki jo je v Ljubljano razširilo pobeglo dekle iz Staj, vključeno v prenos streliva v hribovska skladišča. Izjavljala je, da so partizani v njeni vasi pobili 20 vaških stražarjev in večje število Italijanov.⁷⁶¹

Lokalne oblasti so, z namenom da bi preprečile tako propagandno dejavnost, prepovedale odhode prebivalcev v Ljubljano pa tudi prehajanje iz ene vasi v drugo brez posebnih propustnic, ker se je tako po vaseh širila belogardistična propaganda iz Ljubljane. To je bil tudi motiv, da so 9. oktobra aretirali izžanskega župnika Janeza Klemenčiča in župana Mirka Merzela. Najprej so ju zaslišali na komandi mesta Ig, kjer je bil poveljnik Rudi Viler. Prvega so obdolžili, da je v času italijanske okupacije izrabljaj prižnico za boj proti OF, da je blatil OF in njeno delo ter vodil partizanom nasprotno propagando še po vdaji Italije, in končno, da je hodil na sumljive sestanke k županu Merzelu, ki se jih je udeleževal tudi turjaški upravitelj Tone Goederer. Drugemu so očitali, da je organiziral belo gardo, da je javno govoril pred zborom vaških stražarjev, da je organiziral zgoraj omenjene sestanke in širil govornice o zmagi Nemcev nad partizani na Rakitni. Za oba je komanda mesta ugotovila, da sta nevarna in nasprotna OF, zato so oba zastražena poslali v Ribnico in izročili tamkajšnjemu vojaškemu sodišču. Župnik Klemenčič je pred področnim vojaškim sodiščem v Ribnici 19. oktobra 1943 povedal tudi:

»Poudarjam, da moj odnos do OF nikakor ni negativen, nasprotno, jaz v polnem obsegu odobravam osvobodilne napore Slovencev. Kot župnik sem pa obenem vezan na svojo nadrejeno oblast, tj. na škofijski ordinariat v Ljubljani, in sem se tozadevno držal navodil, prejetih od škofa odnosno tiskanih v škofijskem listu.

V moji fari je od Italijanov požganih 188 hiš, 850 ljudi je popolnoma brez vsega

⁷⁶¹ IZDG F 111 A/I, *Vesti* – 1943 sept. 26.

in za vse te ljudi bi rad še nadalje skrbel tako v gmotnem kot v moralnem pogledu.«

Trgovec in župan Merzel je istega dne pred sodiščem izjavil naslednje:

»Župan občine Igu sem že od leta 1937 do danes. Aretiran sem bil v soboto 9. t.m. na svojem domu na Igu. Bela garda na Igu je bila ustanovljena leta 1942 in sicer ne od Ižancev, temveč od internirancev iz vasi Tomišelj. Ko so prišli januarja letos Ižanci iz internacije, so jih Tomišljani odnosno belogardisti hoteli prisilno mobilizirati za belo gardo. Vaščani pa so se pritožili meni, češ da so jim italijanski oficirji v kasarnah rekli, da je pristop k beli gardi prostovoljen. Jaz sem jim tudi dejal, češ če je tako, da se jim pač pozivu za vstop v belo gardo ni treba odzvati. Belo gardo je ustanovil oziroma organiziral neki Benko, posestniški sin iz Tomišlja odnosno iz Vrbljena.

Imel je svojo komando na gradu na Igu. Mene so Italijani silili, naj bi ustanovil vaško stražo na Igu, vendar sem to zahtevo odklonil, kajti imel sem na razpolago v vasi vsega le 48 invalidov. Šele februarja odnosno marca 1943 so bili Ižanci, ki so se vrnili iz internacije, mobilizirani za belo gardo, vendar jaz pri tem nimam prav nikakih zaslug.

Junija letos je prišel k meni novi komandant bele grade na Igu, neki Smrekar. Zahteval je od mene kot župana, naj organiziram v svoji občini sestanke, na katerih bi se naj obrazložil pomen bele garde. Popravljam v toliko, da je Smrekar sam te sestanke organiziral, od mene je zahteval le to, da sem na enem sestanku na Igu govoril, govoril sem pa le o statistiki živih in umrlih, o številu internirancev v občini, o številu vrnivših se iz internacije ter o onih, katerih bivališče je bilo neznan. Razen tega sem govoril tudi o prehrani in o podporah ter mimogrede omenil, da je največ po moji zaslugi občina Ig dobila preko 553.000 lir podpore in to v letošnjem letu. Zanimam, da bi uporabljal kakršnekoli žaljivke o partizanih in o delu OF.«⁷⁶²

Po intervenciji Metoda Mikuža je sodišče župnika Klemenčiča obsodilo na internacijo v stiškem samostanu. Merzel in Goederer pa sta bila 23. oktobra obsojena na smrt in ustreljena v Jelendolu.⁷⁶³ Skoraj istočasno je uspehe aktivistov med ižanskimi vaščani nekoliko omajal izgred 1. bataljona 9. brigade na Igu. V gostilni Gerbec na Igu so 10. oktobra odkrili poln sod vina in ga zaplenili. Nato so se borci opili, začeli streljati vsevprek, pobijali kokoši in zagrešili še več drugih vojaških prekrškov. Vaščani so se nad obnašanjem partizanov zgražali in se pritožili na komando mesta, a je bilo tudi

⁷⁶² Zapiske mi je posredoval dr. T. Ferenc, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

⁷⁶³ Prim. RSNZ F 301 – 18/ZA/I/I – 1943 sept. 17., 20., okt. 11.; F 301 – 22/ZA/IX – 1943 okt. 9.; IZDG F 111 A/II – 1943 okt. 13.; F 123/II – 1943 okt.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 62; J. Klemenčič, str. 120 sl.

posredovanje komande mesta in rajonskega odbora OF neuspešno. O vsem tem so nato obvestili štab 18. divizije. Slab vtis, ki ga je med prebivalci podkrimskih vasi zapustil 1. bataljon, je skušal popraviti bataljon iste brigade 13. oktobra z dobro pripravljenim in izpeljanim mitingom v Tomišlju.⁷⁶⁴

Za zaključek tega podpoglavja naj povemo še, da so prebivalci Tomišlja v skrbi za normalizacijo življenja in za vzgojo svojih otrok na pobudo učiteljic aktivistk očistili šolsko poslopje, v katerem so do vdaje Italije bivali vaški stražarji. V njem sta po skoraj poldrugoletnem presledku 20. oktobra začeli s poukom Romana Ukmar iz znane partizanske družine in njena prijateljica Milka Kajzer. Pouk je trajal le do nemške ofenzive. Ob nevarnosti sta se obe zatekli k rajoncem in pričakali konec ofenzive. Ko sta mislili, da je nevarnosti konec, sta se vrnili na Ukmarjev dom v Mateni. Tam so ju kmalu prijeli domobranci, ki so že imeli postojanko v Črni vasi. Padli sta kot zgodnji žrtvi Frakljevih domobrancev.⁷⁶⁵

NEMŠKA OFENZIVA IN UTRDITEV DOMOBANCEV NA BARJU

Po vdaji Italije je bila glavna skrb njene dotakratne zaveznice Nemčije, da bi si zagotovila železniško povezavo čez Ljubljansko pokrajino. V Italiji je namreč nadaljevala vojno proti zahodnim zaveznikom, vendar so kmalu zatem, ko se je 14. divizija približala Ljubljani, sledili prvi spopadi z manjšimi nemškimi oddelki. Prvi je bil že 14. septembra pred Ljubljano, ko naj bi skupina partizanov iz Cankarjeve brigade poskušala »vdreti« v Ljubljano. Dan pozneje so bili manjši boji 6 km južno od Ljubljane. Nemci so z dvema tankoma in spremstvom pehote patroljirali po Ižanski cesti proti Igu. Zaustavil jih je oddelek Cankarjeve brigade z italijanskim oklepnim avtomobilom.

Partizani so poškodovali nemški tank in prisilili Nemce, da so se umaknili nazaj v Ljubljano.⁷⁶⁶

Takoj ko so se na svobodnem ozemlju uredile novonastale brigade, povezane v 18. divizijo, je glavni štab zavaroval osvobojeno ozemlje. Ob mejah Ljubljanske pokrajine, kjer so jo obvladale partizanske sile, je razporedil divizije, ki naj bi svobodno ozemlje varovale pred sovražnimi vdori. 14. divizija je bila razporejena v glavnem na Notranjskem do stare jugoslovansko-italijanske meje in na delu Dolenjske. Njena poglobitna naloga je bila rušiti železniško progo Ljubljana–Postojna. 15. divizija je varovala severno Dolenjsko med nemško mejo in črto Gorjanci–Straža–Ajdovec–Muljava–Žalna–Grosuplje–Molnik. Na jugu Barja je vmesni prostor med 14. in 15.

⁷⁶⁴ RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 okt. 13.

⁷⁶⁵ SŠM F 185/21 – Iz šolske kronike Iška vas; prav tam, Register osnovnih šol, str. 713 – Tomišelj, glej še op. 129.

⁷⁶⁶ RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 sept. 15.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 266 sl.

divizijo zasedla 18. divizija (8. Levstikova, 9. in 10. Ljubljanska brigada), ki je po 21. septembru zapirala dohode na osvobojeno ozemlje iz Ljubljane, Vrhnike in Logatca. Območje Mokrcra in Krma sta približno v tem času zasedli 8. Levstikova in 9. brigada. Levstikova je dobila operativno nalogo, naj Ljubljano zapre z vzhodne in južne strani. Njena 1. in 2. bataljon sta zasedla prejšnje položaje Cankarjeve brigade od Rudnika prek Škofljice do Pijave Gorice. 9. brigada je 21. septembra prišla na Golo in zasedla položaje na črti Lavrica–Črna vas–Podpeč–Borovnica–Rakitna. Ljubljanska brigada je ostala v zaledju v rezervi. Zahodnodolenjski odred je držal širše območje Suhe krajine, Vzhodnodolenjski odred pa Belo krajino.⁷⁶⁷

Prvi večji spopad z Nemci je imela 23. septembra Levstikova brigada v Selški dolini pod vasjo Orle, kjer je bilo med Selami, Lavrico in Ljubljano vmesno oziroma nezasedeno ozemlje. Nemci so vas najprej osvojili, naslednji dan pa so jih Levstikovci spet pregnali. Potem ko so nemški oddelki z nenadnim vpadom prodrli tako v Cerknico kakor tudi v Višnjo Goro, je glavni štab zapovedal, naj vse tri divizije preidejo v ofenzivo. Sprva je bila zelo napadalna 14. divizija: konec septembra je uspešno zrušila železniško progo. V začetku oktobra so sledili tudi napadi 15. divizije. Nemci so skupaj z oddelki domobrancev konec septembra poskušali vdreti na svobodno ozemlje proti Škofljici in po Ižanski cesti na Barje, a so jih borci 9. brigade zavrnilo.⁷⁶⁸ 1. in 2. bataljon Levstikove brigade sta 2. oktobra zavrnila močan nemški napad proti Lisičju, kjer je na nemški strani sodelovala tudi četa 1. bataljona domobrancev. Ljubljanska brigada je takrat začela napadati železnico na odseku Borovnica–Logatec. Nemci so v teh dneh po vzoru bombardiranja Novega mesta dvakrat bombardirali in z mitraljezi iz letal obstreljevali Ig (zbombardirali so cerkev sv. Jurija na Pungartu) in okolico. Takrat je na Igu zgorel »marof«. Vas so obstreljevali tudi s topovi.⁷⁶⁹

Ti prvi nepovezani spopadi partizanskih divizij z Nemci so bili le uvod v večjo ofenzivo, ki jo je pripravljala glavni štab. V povezavi s tem je 3. oktobra 1943 vse enote NOV na Dolenjskem in Notranjskem povezal v 7. korpus NOV in POS ter imenoval tudi njegov štab. Poveljnik je postal Rajko Tanasković, politični komisar pa dr. Jože Brilej - Boljko. Nekaj dni pozneje je vse to potrdil tudi vrhovni štab NOV in POJ. Že 9. oktobra je sledil ukaz glavnega štaba, naj korpus začne napadati proti nemški meji na Dolenjskem in proti severu v Ljubljansko kotlino na obeh straneh Ljubljane. Že pred tem je imela 9. brigada na tem območju nekaj uspešnih akcij (7. Oktobra je osvojila železniško postajo Podpeč in jo uničila, napadla most čez Ljublanico in ponovno

⁷⁶⁷ Prim. M. Mikuž, *NOB III*, str. 38, 97; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 578 sl.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 266 sl.

⁷⁶⁸ IZDG F 438/II/2 – 1943 sept.

⁷⁶⁹ ZB Ig, *Pregled dogodkov na Igu*, str. 2 sl.; za vse te spopade pred nemško ofenzivo prim. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 268 sl.

osvojila položaje na Sv. Ani, s katerih so jo Nemci potisnili, 9. oktobra pa so postavili zasedo blizu ljubljanskega bloka⁷⁷⁰). Toda še preden so korpusne enote prešle v napad, so Nemci začeli z ofenzivo na veliko osvobojeno ozemlje v »Jadranskem Primorju«.

Ko so si Nemci zagotovili oblast nad Italijo in organizirali obrambo proti zahodnim zaveznikom, so začeli misliti na popolno podreditev operacijskega območja »Jadransko Primorje«. To območje je zanje zaradi povezav z italijanskim bojiščem postajalo ključnega pomena. Nemška ofenziva se je začela na Primorskem, kjer je po vdaji Italije prišlo do splošne ljudske vstaje proti okupatorju. Že 25. septembra so Nemci prebili tako imenovano goriško fronto in se razlili po deželi ter partizane potisnili v obrambo v hribovitem in gorskem svetu. Nato so prečesali Istro in prešli v Gorski Kotar, od koder so začeli ofenzivo proti Dolenjski in Notranjski.⁷⁷¹

Nemci so torej začeli svojo veliko ofenzivo na Ljubljansko pokrajino oziroma na svobodno partizansko ozemlje z nasprotne strani kot Italijani, cilj pa je ostal isti: uničiti partizansko vojsko in narediti deželo varno in mirno za Nemce. Tudi strategija in taktika sta bili precej podobni italijanski: v več zaporednih fazah obkoliti partizanske enote na manjšem območju in jih dotolči. Pri tem so Nemci v primerjavi z Italijani uporabili mnogo več avtomatskega orožja in motoriziranih sil, s katerimi so hitreje zasedali začetne položaje in z nenadnimi napadi večkrat prisilili partizane v frontalne spopade, ki so se zanje slabo končali. V ofenzivi so sodelovale velike nemške sile (162. pehotna divizija z okrepitevami: 1. SS tankovskim polkom, 14. SS policijskim polkom in 122. topniškim polkom, 71. pehotna divizija in 44. grenadirska divizija z 901. grenadirskim tankovskim polkom in 14. SS polkom) z okoli 48.000 možmi. Ofenzivo na Ljubljansko pokrajino, ki so jo označevali kot »Prelom oblakov« (Wolkenbruch), so Nemci začeli, ko so 21. oktobra prešli Kolpo. Zadnja, četrta faza te ofenzive, ki je zajela mokrško-krimsko območje in Rakitniško planoto, se je začela 6. novembra 1943. V tem delu ofenzive so na nemški strani sodelovale močne domobranske enote. V celoti je sovražnik proti partizanskim borbem nastopil z najmanj štirikratno premočjo žive sile in še z velikokrat večjo v orožju.⁷⁷²

Na območju, ki ga je zajela četrta, zadnja faza nemške ofenzive sta bili Levstikova in Ljubljanska brigada; v obeh so bili večinoma novinci, ki so v partizane prišli v času njenega nastajanja. Že nekaj dni pred neposrednim začetkom te faze ofenzive so se bataljoni Levstikove brigade spopadali z Nemci in domobranci na črti Ig–Škofljica–Lipoglav, nato pa pri Grosupljem. 4. novembra je 2. bataljon Levstikove brigade iz taktičnih motivov prodril pred ljubljanski blok. Ko so nemške čete do 6. novembra

⁷⁷⁰ RSNZ F 301 – 20/ZA/3, str. 118 – 1943 okt. 7., 8., 9..

⁷⁷¹ M. Mikuž, *NOB III*, str. 62 sl.; T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, o.c., str. 456 sl.

⁷⁷² M. Mikuž, *NOB III*, str. 96 sl.; T. Ferenc, prav tam; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 578 sl.

zasedle začetne položaje, se je že naslednji dan začel ofenzivni pritisk na brigadne enote. Te so se skušale v raznih smereh prebiti skozi tesno sklenjeni obroč sovražnika. V njem se je znašel tudi velik del Ljubljanske brigade, ki se je bojevala z Nemci severno od Levstikove brigade. Po neprestanih dnevnih bojih 7. in 8. novembra, ki so ponekod dobivali frontalni značaj, so se partizani 9. novembra ponoči poskušali prebiti na Malo goro, a jim ni uspelo. Po visokem snegu so se umaknili na Mokrec, vendar so jih tu Nemci po nekaj urah ponovno napadli. Ko se je zvečer sovražnik nekoliko umaknil, so se spet odločili za preboj. Borci so na Mokrcu poskrili težko orožje in ranjence s stražo pustili na Vajnem hribu. Ko so prišli do Krvave peči, so ponovno naleteli na nemški obroč. Morali so se vrniti in se izmučeni, prezebljeni in lačni po skoraj treh dneh neprestanih bojov in pohodov prek soteske Iške umaknili na Krim. Tu jih je čakal nov dan bojov. Ponoči 10. novembra se je večjemu delu obeh brigad posrečil umik v Pikovnik, od koder so se naslednji dan začeli pomikati proti Travnici gori. Po umiku partizanskih borcev iz krimske pasti so enote 44. grenadirske divizije 12. novembra prečesale Krim in ga čistile razpršenih manjših skupin obeh brigad. S tem se je nemška ofenziva zaključila.⁷⁷³

Partizanske enote so v ofenzivi utrpeli velike izgube. Mrtvih in ranjenih borcev je bilo zaradi frontalnih spopadov bistveno več kakor sicer. Izgube so povečevali ujeti partizani, ki so jih Nemci praviloma ustrelili. Enaka usoda je doletela tudi ranjence v odkritih bolnišnicah in začasnih zatočiščih. Mnogi borci so se sovražniku predali; številni med njimi so bili mobilizirani bivši vaški stražarji, ki so se ponovno odločali za domače nasprotnike in stopali v domobranske vrste. Veliko je bilo tudi izgubljenega in zahajkanega orožja. Toda vse partizanske enote so se ohranile in obstajale naprej. Prav tako ni bilo izgubljeno celotno svobodno ozemlje. Nemški okupator ni imel dovolj sil, da bi v ofenzivi obdržal začasno postavljene postojanke, domobranci pa so bili takrat še šibki. Prostrani deli Dolenjske in Notranjske so ostali v partizanskih rokah in bili svobodni. Svobodno ozemlje je bilo še vedno veliko.⁷⁷⁴

Tudi Levstikova in Ljubljanska brigada, ki sta se borili v zadnji fazi ofenzive na mokrško-krimskem območju, sta imeli velike izgube. Nemci so poročali, da so samo od 8. do 11. novembra našteali 693 mrtvih in 281 ujetih partizanov ter 75 civilistov.⁷⁷⁵ Seveda so tudi zajeti partizani večinoma izgubili življenje. Med ofenzivo so Nemci z Rupnikom izdali letak, v katerem so pozivali partizane, naj se vrnejo domov, sicer

⁷⁷³ M. Mikuž, *NOB III*, str. 114 sl.; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, str. 990–96.

⁷⁷⁴ T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 456–566; isti, *Ljudska oblast II*, str. 172–207; M. Mikuž, *NOB III*, str. 109 sl.; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 178 sl.; S. Petelin - Vojko, *Krajevna skupnost*, str. 300 sl.; Janez Perovšek - Pelko, tipkopis za monografijo Levstikove brigade; M. Mikuž, *Ilova gora 1943, Zbornik občine Grosuplje 1971*, str. 35 sl.; A. Kumše, prav tam.

⁷⁷⁵ M. Mikuž, *NOB III*, str. 109; prim. za izgube M. Mikuž, *Ilova gora*, str. 35 sl.

bodo njihove družine preselili v Nemčijo. Vse partizane, ki jih bodo ujeli v gozdu, pa bodo takoj ustrelili.⁷⁷⁶ Koliko je bilo žrtev nemške ofenzive iz podkrimskih vasi, še ni točno znano. Iz Strahomera so v njej kot borci 18. divizije padli Jože Janežič, Anton in Franc Modic (oba v 8. brigadi) in Jože Močnik, iz Vrbljen pa Ivan Škrjanc in Anton Strle (oba 10. brigada). V noči z 10. na 11. november so na težavnem umiku po konjski stezi v dolino Iške in proti Krimu padli vaščani Franc Kraljič - Mihelov Frenk iz Škrilja, Franc Doberšek in Rajko Škraba. Na Igu so Nemci, potem ko so se že na dan prihoda nastanili po hišah, slučajno prijeli neznanega partizana, zajeli pa so tudi partizana Jožeta Ruperta, gostilničarja na Igu, ki je prišel tja in se hotel oglasiti doma. Oba so ustrelili. Na očiščevalnem pohodu po Mokrcu so Nemci odkrili skupino 12 ranjencev in vse pobili. Med njimi je bil tudi Avgust Mencej z Iga, ki je šele prišel v partizane. Med partizani, ki so jih Nemci po ofenzivi ustrelili v Iški vasi (15) in v Strahomeru (10) ni bilo nobenega domačina.⁷⁷⁷ V nemška taborišča so bili po ofenzivi odpeljani Alojz Likovič, Anton Močnik, Anton Susman, ki je tam umrl, brata Anton in Franc Susman in Jože Žnidaršič iz Strahomera, Alojz Jankovič in Janez Marinčič iz Tomišlja ter Ivan Susman iz Vrbljena; vsi so bili v Dachauu.⁷⁷⁸ V izredno napornih bojih, ki so marsikateremu borcu izčrpali zadnje moči, sta obe brigadi izgubili precejšnje število mož, ki so iz različnih razlogov dezertirali iz svojih enot; vsaj 33 jih je bilo tudi iz podkrimskih vasi in z redkimi izjemami so vsi oblekli domobransko uniformo.

V tej ofenzivi veliko pretrpelo tudi civilno prebivalstvo. Nemške enote so veliko ljudi pobile, streljali so talce, ubijali moške, ki so jih zalotili izven kraja bivanja in pošiljale aretirance na prisilno delo. Okupatorski vojaki so požgali veliko domačij in tudi celih vasi, marsikje plenili in odnesli vse, kar je bilo zanje primerno.

Medtem ko so tudi v nemški ofenzivi mnoge vasi veliko pretrpele, je bilo podkrimskim vasem v marsičem vendarle prizanešeno. Nemške sile niso izvajale neposrednih represalij, niso streljali talcev niti niso požigali ali plenili. Neprijetna je bila seveda le nastanitev nemških vojakov po vaseh. Za tako stanje gre morda zasluga ROOF Barje, ki se je pravočasno umaknil in ga Nemci kljub čiščenju Mokrc in Krime niso odkrili.

Tistega dne, ko so prišli Nemci v podkrimske vasi, je bil rajonski sekretar Škraba v Brestu na vaškem sestanku. Rajonska patrolja ga je obvestila o prihajanju nemških oddelkov. Sledil je sklep, da se iz vasi takoj umaknejo. Rajonci z nekaj izpostavljenimi aktivisti (npr. Francka Grebenc iz Vrbljen) so se s hrano in opremo umaknili proti Iški vasi in naprej nad Iško v gozd, pozneje pa so se pomaknili še globlje v dolino Iške.

⁷⁷⁶ RSNZ F 301 – 22/ZA/X – 1943 nov. 8.

⁷⁷⁷ Pismo ROOF Barje štabu 18. divizije – 1943 dec. 24.: o pogrebu padlih; ZB Ig, *Pregled dogodkov Ig*, str. 3; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 65 sl.; J. Klemenčič, str. 127 sl.; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, str. 95.

⁷⁷⁸ A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, poglavje Velika nemška ofenziva, str. 95 sl.

Tam so se razdelili na tri dele in vsak se je skrnil po svoje, le Pavla Centa je ostala na Golem. Prvo skupino, ki jo je vodil Rado Škraba - Gorazd, so sestavljali Franc Melik, Ivan Primc, Polona Škulj, Francka Žagar in Kraljič - Šalčk. Drugo, v kateri so bile tudi učiteljica Romana Ukmar s sestro Otilijo in Milka Kajzer, zaročenka partizana Vinka Ukmarja, je vodil Franc Debevec - Škrjanček z Jezera; skrila se je v gozdni votlini na pobočju Krima. Tretja skupina pod vodstvom Matije Škraba, v njej so bili Janez Šuštaršič - Hiti, Tone Župec - Klančarjev, Podlipec in Žagar, je našla zavetje pod Gornjim Igom. Vsi so ofenzivo preživel; pred nenadnim nemškimi napadom so se rešili tudi tisti člani rajona, ki so se po ofenzivi zatekli k staremu aktivistu Jožetu Škrabi - Teglju v Iško. Šele 22. novembra se je ROOF Barje ponovno v celoti zbral pri kmetu Glavanu v Škriljah in začel s političnim delom v novih pogojih, na polsvobodnem ozemlju. To se je tudi takoj pokazalo. Zaradi novega sovražnikovega očiščevalnega pohoda proti Mokrcu le nekaj dni pozneje, so se rajonci komaj izmaknili nemški hajki, ki jim je sledila po sneženih sledih. Nato se je moral rajonski odbor pogosto seliti, kar je delo vsekakor oviralo. Potem ko so se iz hajke rešili v dolino Iške, kjer so nad pečinami blizu nekdanje obstoječe bolnišnice Krvavice počakali, da so se Nemci in domobranci vrnili z Mokrca, so se rajonci pomaknili v Vajnavrh nad Sivimi dolinami. Od tam so se vrnili k Glavanu v Škrilje, od koder je bilo lažje delovati po rajonu. Tu je ROOF Barje obnovil zaradi ofenzive pretrgane zveze z TOOF, zaupniki in obveščevalci ter začel »normalno« delovati (sestanki, delo z SPŽZ in ZMS).⁷⁷⁹

Med nemško ofenzivo in neposredno po njej so dozorevali tudi pogoji za udrnitev domobrancev na Barju. Potem ko je Slovenska zaveza z nemško pomočjo iz pribežnikov vaške straže v Ljubljani že v drugi polovici septembra ustanovila 1. bataljon slovenske domobranske legije, so sorazmerno hitro sledili še novi bataljoni domobrancev. Do okoli začetka decembra so imeli domobranci že šest bataljonov, pet operativnih in šolski bataljon. Poleg tega je obstajala še posebna enota v Borovnici z okoli 326 možmi.⁷⁸⁰ S to rastjo je bila povezana tudi udeležba domobrancev v bojih proti partizanom in v nemški ofenzivi. V tem času so se v podkrimskih vaseh že pojavljali domobranci domačini kot npr. Ivan Boh, Janez Benko, Tone Martinčič, Janez Smole, Martin Štrukelj in Janez Modic iz Tomišlja, Kraljiči in Zerovčevi fantje iz Bresta, Martin Oblak iz Vrbljen ter Anzeljc in Požar iz Strahomera.⁷⁸¹

Hitra začetna rast domobrancev je bila povezana z mnogimi vzroki. Med domobrance so zgodaj skoraj v celoti šli vaški stražarji, ki so se po kapitulaciji Italije zatekli v varstvo novega okupatorja. V novo domobransko vojsko so vstopili mnogi, ki so se

⁷⁷⁹ ZB Ig, *Pregled dogodkov Ig*, str. 3; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 63 sl., 70 sl; IZDG F 111 A/IV, str. 61814 sl.

⁷⁸⁰ IZDG SD F 31/V - 1943 nov. ok. 20.

⁷⁸¹ ZB Ig, *Pregled dogodkov Ig*, str. 3.

zbali okupatorjeve ali domobranske prisile. Številne so v domobranske vrste privabile ugodnosti, materialna skrb za družine in seveda plača, ki so jo dobivali domobranci. V času nemške ofenzive in neposredno po njej so se domobranci priklučili mnogi borci, ki so se predali. To so bili številni po vdaji Italije ujeti vaški stražarji, ki so jih vključili v partizanske vrste, mobilizirani novinci in tudi interniranci, ki so se vračali domov. Tako so se npr. med nemško ofenzivo iz podkrimskih vasi predali naslednji borci in razen enega vsi prešli v domobranske vrste, čeprav nekateri pod prisilo: Ivan Švigelj, Anton Šteblaj, Anton Škulj, Janez in Jože Modic in Janez Glašič iz Iške vasi; Janez Čuden, Anton Špelak, Alojz Župec, Janez Pirc, Franc Luskovnik in Jože Rozina z Iga in Iške Loke; Janez Smole iz Kota; Martin Jankovič, Miha Grmek, Franc Škerjanc, Anton in Jože Ciber, Anton in Martin Škrjanc, Anton in Martin Strle, Anton Modic, Ivan in Ludvik Jankovič, Anton Stražišar in Jakob Župec iz Matene; Milan Zalar iz Tomišlja ter Anton Matjaž iz Vrbljen; dalje Jože Šivc, Jože Tancek, Peter Kraljič in Ivan Šivc iz Strahomera ter Jože in Matija Klančar ter Franc Virant iz Podgozda.⁷⁸²

Kratka analiza te skupine pokaže del vzrokov, ki so jih vodili med domobranci. Med njimi je bilo 24 mobilizirancev, od tega jih je bilo 7 v partizanih že pred italijansko ofenzivo, se takrat predali in šli v internacijo, 6 pa je bilo takih, ki so po predhodni izpustitvi iz internacije šli v vaško stražo. Enajst teh dezertirjev se je po internaciji z Rabsko brigado vključilo v partizanske enote. Eden se je predal že pred nemško ofenzivo. Velik del imenovanih se je tako odločil predvsem zaradi strahovitih naporov, ki so jih v dneh nemške ofenzive prenašali borci obeh brigad. To še posebej velja za tiste, ki so po dolgi internaciji prišli v partizane bodisi z Rabsko brigado ali z mobilizacijo. Vsekakor jim je bilo pozneje življenjsko ugodneje nositi domobransko uniformo kot prenašati težko življenje v partizanih; poleg tega so bili za to še plačani. Tistim, ki so se predali že v času Italijanov, je bilo to sedaj še lažje storiti. Seveda je del dezertiral tudi zaradi idejnih in političnih motivov in pod vplivom protikomunistične propagande. Sem vsekakor lahko štejemo tiste, ki so že bili v vrstah vaške straže. Strah pred komunizmom, ki ga je med vaščani še posebej vzbujala in povečevala propaganda lokalnih voditeljev in domačih duhovnikov, je bil vsekakor eden izmed pomembnih vzrokov za priključitev k domobranci. Svoje je v tej smeri storil tudi odpor proti partizanskim preskrbovalnim akcijam, ki so jih prizadeti nasprotniki narodnoosvobodilnega boja označevali za rop in krajo. Prav tako so na pristop k domobranci vplivale usmrtitve nasprotnikov OF oziroma izrečene in izvršene smrtne kazni nad pripadniki vaških straž.

Pri odločanju za domobranstvo so torej poleg idejnih in političnih motivov imeli

⁷⁸² RSNZ F 301 – 22/ZA/II/X, str. 847 sl; F 301 – 22/ZA/IX, str. 774 – 1944 marec 12.; F 301 – 22/ZA/II, str. 808.

pomembno vlogo tudi oportunistični vzroki, pri katerih ni šlo samo za materialno stran življenja, ampak predvsem za ohranitev »cele glave«.

Nova rast slovenskega domobranstva je sledila, ko je vrhovni komisar operacijske cone »Jadransko Primorje«, gaulajter dr. Rainer, izdal decembrsko uredbo o ustanovitvi oddelkov za pomoč pri vzdrževanju reda in varnosti v Ljubljanski pokrajini z veljavnostjo od 1. oktobra. Do konca januarja 1944 naj bi število domobrancev naraslo že na več kot 9200 mož.⁷⁸³ Vzporedno s številčno močjo so rasle tudi domobranske postojanke, med prvimi zlasti ob robu partizanskega svobodnega ozemlja od Planine do vzhodnega obrobja Ljubljanske kotline. Med njimi je teden dni po končani nemški ofenzivi nastala tudi postojanka na Barju, v Črni vasi. Že takrat je bila sicer predvidena tudi postojanka na Igu, ki naj bi preprečevala neposredni pritisk partizanov na ljubljanski blok, vendar so bili domobranci za vzpostavitev izžanske postojanke in s tem poseg neposredno v podkrimski svet še prešibki. Barjanska postojanka je bila dovolj blizu Ljubljane, da ni bila v večji nevarnosti pred partizani. To se vidi tudi iz ravnanja župnika Janeza Klemenčiča. Med ofenzivo sta 10. novembra na Ig prišla župnik, ki je zapustil Stično, in kaplan Jakob Mavec, doma z Iga, ki je pobegnil partizanski straži. V vasi sta ostala samo do odhoda Nemcev in se nato na župnijo vrnila šele z ustanovitvijo domobranske postojanke na Igu 8. aprila 1944. Do takrat je v obeh župnijah, izžanski in tomišeljki, ostal samo stari župnik Erjavec.⁷⁸⁴

Z barjansko postojanko so domobranci dobili pomembno točko, iz katere so kmalu nadzorovali vzhodni del Ljubljanskega barja in iz nje posegali na ozemlje podkrimskih vasi. Verjetno je prav zaradi takratne pomembnosti poveljstvo slovenskih domobrancev tja poslalo 21. četo, ki so jo v jedru sestavljali domobranci iz podkrimskih vasi, posebej iz tomišeljke posadke vaške straže, ki ji je poveljeval Franc Frakelj, takratni poveljnik 21. čete. Barjanska postojanka je postala nevarno izhodišče za protinardoosvobodilni boj na območju podkrimskih vasi.

PODKRIMSKE VASI V ČASU MENJAJOČE SE OBLASTI

Konec nemške ofenzive je pomenil začetek nekakšnega medvladja na območju podkrimskih vasi. V njem so bile vasi sicer večinoma pod okriljem partizanskih enot, vendar so bile hkrati vse bolj izpostavljene nemškim in domobranskim napadom in pritisku. Okupator z domobranci je na partizanske akcije vedno hitro odgovarjal s protinapadi, prehajal v krajše ofenzivne in očiščevalne pohode, domobranci pa še

⁷⁸³ Po nekem poročilu naj bi število domobrancev konec leta 1943 naraslo že na več kot 10.500 mož, kar je vsekakor pretirano število. – IZDG SD F 52/IV – 1943 dec. 9.

⁷⁸⁴ J. Klemenčič, str. 127–130. O pobegu kaplana Mavca iz delovnega taborišča prim. M. Guček, Šercerjeva brigada, str. 397 sl.

posebej v stalno, dnevno patroljiranje iz barjanske postojanke. Občasno so se krajši čas zadrževali v podkrimskih vaseh in potisnili partizane v višinske vasi. V začetku aprila 1944 so postali domobranci na našem območju že tako močni, da so na Igu vzpostavili stalno postojanko, na katero so se že dolgo pripravljali, belogardistično usmerjeni vaščani pa težko in nestrpno pričakovali. K nastanku izžanske postojanke je pripomogla tudi že 10. marca ustanovljena domobranska postojanka na Pijavi Gorici. Ta se je obdržala, čeprav so jo partizani v noči s 24. na 25. marec z velikimi silami napadli.⁷⁸⁵ Partizanski poskusi, da bi uničili novo domobransko postojanko na Igu, so trajali do konca junija 1944, a se prav tako niso uresničili. Domobranska postojanka na Igu je obstajala do osvoboditve in vanjo so nekaj dni pozneje kot posadko postavili 24. četo, sestavljeno predvsem iz suhokrajinskih domobrancev. S temi dogodki se začenja obdobje popolnega domobranskega gospostva nad obravnavanimi podkrimskimi vasi.

Kmalu po nemški ofenzivi ponovno postale aktivne tudi partizanske enote S patroljami so nadzorovale podkrimske vasi, v njih postavljale zasede, občasno s svojimi sunki prihajale do Škofljice in Lavrice ter večkrat demonstrativno napadle barjansko postojanko. Tu so se v tem obdobju občasno zadrževale in se vojskovala Ljubljanska in Levstikova brigada, Notranjski odred in od marca 1944 naprej tudi Cankarjeva brigada. Na vso to partizansko dejavnost so Nemci in domobranci praviloma hitro odgovarjali.

Ena izmed oblik dejavnosti partizanov neposredno po ofenzivi so bile preskrbovalne akcije, rekvizicije. Izvajali so jih zlasti po nižinskih vaseh, ki jih zadnji boji in ofenziva materialno niso huje prizadeli. Sprva so jih načrtovale partizanske enote same, ko pa se je delo TOOF in še zlasti rajonske gospodarske komisije po ofenzivi spet utrdilo, so rekvizicije izvajale enote v soglasju s terenom. Pri tem je v podkrimskih vaseh pomembno vlogo imel Alojz Janželj iz Kota, član rajonske gospodarske komisije.⁷⁸⁶ Največje rekvizijsko breme so nosili narodnoosvobodilnemu gibanju nasprotni in bogatejši kmetje; somišljeniki OF so za partizane veliko prispevali prostovoljno. Že 16. novembra 1943, torej neposredno po končani ofenzivi, so se domobranske *Vesti* pritoževale nad njimi: Partizani kradejo živino in vse, kar jim pride pod roko. Ljudje komaj čakajo rešitve in da bi že prišli Nemci.⁷⁸⁷

Rekvizicijam so bile zelo izpostavljene vasi tomišelske občine, v njih pa še posebej družine, katerih člani so bili pri domobranci; partizani so pobirali zlasti konje in prašiče.⁷⁸⁸ Po ustanovitvi barjanske postojanke so partizani ali terenci opravljali oskrbovalne akcije predvsem ponoči. Tako so na Igu v noči s 30. novembra na 1.

⁷⁸⁵ Prim. M. Mikuž, *NOB IV*, Ljubljana 1973, str. 251.

⁷⁸⁶ IZDG F 111 A/IV, *Vesti* – 1943 dec. 20.

⁷⁸⁷ IZDG F 111 A/III – 1943 nov. 16.

⁷⁸⁸ Prav tam – 1943 nov. 29.

december par konj odpeljali kmetu Ivanu Menceju - Ceglarju, v Mateni pa par konj tudi posestniku Tavžlju.⁷⁸⁹ V noči s 5. na 6. december so rekvirirali pri kmetih Stojc, Kraljič, Štrukelj in Mencej, pobrali so hrano, nekaj živine in obleko.⁷⁹⁰ Rajonske terence in varstvene vodje je po oskrbovalni akciji v Iški Loki in Mateni 11. decembra presenetila domobranska patrolja in v spopadu so domobranci ubili aktivista Žota z Golega, ujeli dva druga, zasegli pa tudi dva voza hrane.⁷⁹¹ Na starega leta dan so partizani rekvirirali v Tomišlju in sosednih vaseh, sočasno pa še mobilizirali. Pobrali so veliko hrane, mobilizacija pa ni uspela, ker so prebivalci pred njimi bežali v Podpeč in Notranje Gorice.⁷⁹²

Na Igu, ki je bil najvažnejši med podkrimskimi vasmimi in hkrati zelo pomembna strateška točka za prehod z Barja v krimsko-mokrško območje, so si partizani in domobranci večkrat menjaje sledili. Tako je npr. barjanska domobranska četa 28. decembra prišla v vas, pregledala vse hiše in iskala partizane, ki naj bi bili v vasi. Ko je glavnina domobrancev že odšla, so iz partizanske Uršičeve hiše padli strelji na nekaj domobrancev, ki so zaostali. Iz te hiše sta bila aktivist Pavle Uršič in njegov brat Alojz, ki je bil v partizanih; za narodnoosvobodilno gibanje sta bili tudi mati in sestra. Ti dve sta se pozneje pred belim terorjem umaknile k rajonu na Mokrec.⁷⁹³ Že naslednjega dne so na Ig prišli partizani. Nastanili so se na Trneku in v šolskem poslopju, nekaj pa tudi na gradu.⁷⁹⁴

Na vse to in seveda tudi na druge napade so Nemci odgovorili z očiščevalno akcijo na krimsko-mokrškem območju. V podkrimske vasi so prišli na novega leta dan 1944. Zasedli so vasi Ig, Iško vas, Tomišelj, Iško Loko in Želimlje. Partizani so se umaknili na Krim in Mokrec. Že naslednji dan je sledil nemški sunek z Iga v Škrilje in na Golo, domobranci pa so postavili zasede v Želimljah. Nato je sledila hajka po Mokrcu. Večji boji so bili pri Mačkovcu, tu je padlo nekaj partizanov, sedem pa so jih Nemci ujeli in ustrelili. Na tem pohodu so Nemci 5. januarja odkrili bolnišnico na Mokrcu, pobili ranjence in povsem uničili bolnišnico. Ko so zapuščali vas, so z nemško godbo na čelu prišli domobranci. Bilo jih je okoli 200. Morda so že tedaj nameravali na Igu ustvariti svojo postojanko. Zasedli so šolo in druga strateško pomembna poslopja in takoj začeli preganjati aktiviste. Močne patrolje so poslali v ižansko okolico, proti Želimljam in Podgradu. Pripadniki domobrancev so se prihoda svoje vojske zelo razveselili.

⁷⁸⁹ IZDG F 111 A/IV – 1943 dec. 1.

⁷⁹⁰ Prav tam, *Vesti* – 1943 dec. 6.

⁷⁹¹ RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 dec. 12.; IZDG F 111 A/IV – 1943 dec. 11.

⁷⁹² IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 febr. 2. Od začetka marca 1944 ponovno sledi niz rekvizicij po podkrimskih vaseh – prav tam, VI, *Vesti* – 1944 marec 3., 16., april 4.; IZDG F 280/II – april 19., 29. itd.

⁷⁹³ IZDG F 111 A/IV, *Vesti* – 1943 dec. 28.; J. Klemenčič, str. 116 sl.

⁷⁹⁴ Prav tam, *Vesti* – 1943 dec. 31.

Prepričani, da bo ostala, so se mnogi v navdušenju povsem razkrili. Toda po petih dneh (14. januarja) so domobranci in Nemci Ig in izžanske vasi ponovno zapustili.⁷⁹⁵

Po odhodu domobrancev z Iga so se njihovi najbolj glasni pristaši iz strahu pred partizani umaknili z Iga in se zatekli v Ljubljano. Domobranske *Vesti* so takrat zapi-sale, kako so se najbolj protikomunistični ljudje pritoževali, da bi bilo mnogo bolje, če domobranci sploh ne bi prišli na Ig. Tudi naj ne pridejo več, če pa že, tedaj samo v večjem številu in za stalno.⁷⁹⁶

Proti koncu januarja 1944 in vse do ukinitve VOS na zasedanju SNOS v februarju, je bil v podkrimskih vaseh zelo dejaven 1. vod varnostnega bataljona (v povezavi z rajonskim odborom). Skoraj vsak dan so njegovi člani patroljirali po rajonskem ozemlju in postavljali zasede po vaseh. Vzrok za tako dejavnost so bili izpadi domobrancev iz barjanske postojanke, ki so lovili aktiviste in jih ubijali. Nastopi vosovcev in terencev so bili zelo uspešni. Iz zasede so februarja napadli domobransko in nemško kolono na Barju, ubili šest sovražnikov in jih še več ranili. Istega meseca so v Iški vasi napadli domobrance in rešili že aretirane aktiviste.⁷⁹⁷ Takrat je rajonski odbor izrazil tudi željo, da bi bila na njegovem območju stalna partizanska enota, ki bi bila kos domobrancem, ki bi preprečevala njihove patrolje in jih držala pod nadzorom. Na svojem ozemlju je bil pripravljen s hrano oskrbovati tudi cel bataljon.⁷⁹⁸

V drugi polovici februarja so partizani Notranjskega odreda res prišli na Ig. Tudi prve dni marca je NO prišel v podkrimske vasi (Ig, Iška Loka, Matena, Staje, Kot, Iška vas in Iška) in tu tudi rekviriral. Domobranski vir je takrat poročal, da je bilo partizanov okoli 150 in da so bili oboroženi z dvema lahkima minometalcema in s kar 8 mitraljezi ter oblečeni po večini v italijanske uniforme.⁷⁹⁹ Nekaj dni pozneje so napadli še Črno vas.⁸⁰⁰

Ker se je kmalu pokazalo, da so enote NO prešibke za uspešno delovanje, so sredi marca na krimsko-mokrško območje prišli Ljubljanska brigada in dva bataljona Levstikove brigade, ki so takoj prešli v ofenzivo ob progi Ljubljana–Postojna. Istočasno so začeli napadati postojanke Podpeč, Preserje in Črna vas (16. marca 1944). Sovražnik je takoj odgovoril. 18. marca so Nemci in domobranci z nenadnim sunkom prodrli daleč proti Rakitni. Partizani, še posebej enote Ljubljanske brigade, bi verjetno

⁷⁹⁵ IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 jan. 3; prav tam, *Vesti* – 1944 jan. 8. in 10., 12. in 15.; RSNZ F 301-20/ZA/3 – 1944 jan. 3., 7. in 10.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 74.

⁷⁹⁶ IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 jan. 17.

⁷⁹⁷ Glej RSNZ F 301 – 18/ZA/IV, str. 470 (tedensko poročilo 1944 febr. 3.), str. 480/1 (tedensko poročilo 1944 febr. 11.) in str. 484 (tedensko poročilo 1944 febr. 19.).

⁷⁹⁸ RSNZ F 301 – 18/ZA/I/II, str. 276 – 1944 febr.

⁷⁹⁹ IZDG SD F 280/I, obveščevalni center – 1944 marec 8., 12., 13. Prim. še F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 marec 3.

⁸⁰⁰ IZDG F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 marec 21. in 24.

doživeli katastrofalen poraz, če ne bi sovražnikove namere pravočasno odkrili. Tako so se borci še pravočasno umaknili.⁸⁰¹ Tudi partizani so na to akcijo hitro odgovorili. 29. marca in nato ponovno 3. aprila so napadli Lavrico in bili odbiti. 2. aprila so se spustili v nižinske vasi in v Kotu priredili velik miting, na katerem je govoril Matija Škraba. Nadaljevali so z napadom na domobransko postojanko v Črni vasi 4. aprila 1944, vendar uspeh ni bil enak vložnemu trudu.⁸⁰² Na Igu so se partizani zadrževali še 5. aprila in rekvirirali konje pri vaščanih.⁸⁰³ 7. aprila v zgodnjih jutranjih urah so partizani še enkrat prišli do Črne vasi in Lavrice, vendar so se po nekaj strelih umaknili. Vse do Škrljaja in Golega jim je sledila velika skupina domobrancev.⁸⁰⁴

Istega večera so se s pohoda vračale močne skupine Nemcev in domobrancev z Rakitne in se ustavile v Iški vasi, Kotu, Stajah in Igu. Ko so se vračali proti Ljubljani, je na Igu ostala skupina barjanskih domobrancev in tako je nastala postojanka Ig.⁸⁰⁵

Ustanovitev domobranske postojanke Ig seveda ni bila slučajna. O njej so domobranci razmišljali že januarja, vsekakor pa zelo pogosto po nastanku postojanke na Pijavi Gorici. Tudi partizanske enote na obravnavanem območju, še posebej člani rajonskega odbora OF Barje, so se kmalu zavedle možnosti, da bodo tudi domobranci postavili postojanke tam, kjer so jih imele vaške straže. Zato so že konec leta 1943 požgali župnišče in šolsko poslopje v Tomišlju ter gradič Brest v Brestu.⁸⁰⁶ Domobranski poskus na Igu v prvi polovici januarja je domneve potrdil, prav tako pa tudi vest partizanske obveščevalne službe okoli sredine februarja 1944.⁸⁰⁷ Partizani 3. čete NO s terenci so nato v več poskusih zažgali Palmetov izanski grad, ki pa vseeno ni pogorel do konca, občinsko hišo na Trneku, šolsko poslopje in pošto.⁸⁰⁸ Po drugi strani so domobransko postojanko na Igu vedno bolj odločno zahtevali tudi belogardistični

⁸⁰¹ S. Petelin - Vojko, str. 324 sl., 328 sl.

⁸⁰² IZDG F 31/III – 1944 april 14. Tu so imeli partizani štiri mrtve in okoli 15 ujetih; nek drug vir govori celo o 20–25 ujetnikih. Prim. še IZDG F 111 A/ VI, *Vesti* – 1944 april 4.; F 280/II – 1944 april 5.; RSNZ F 301 –18/ZA/II/VIII, str. 1135 – 1944 april 11.

⁸⁰³ IZDG F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 april 4. in 8., 13.

⁸⁰⁴ IZDG F 280/II – 1944 april 7.

⁸⁰⁵ IZDG F 52. V času, ko je nastala stalna domobranska postojanka na Igu, je bila v širšem krimsko-mokrškem območju že vrsta močnih domobranskih postojank. V Črni vasi in na Igu je bila 21. četa, na Lavrici je bila 11. četa, v Podpeči, Brezovici in Notranjih Goricah je bila 2. četa, v Borovnici 4. četa, v Pijavi Gorici in Škofljici je bila 23. četa, v Velikih Laščah 24. četa, v Stični 28. četa, v Višnji Gori 26. četa in v Grosupljem 27. četa.

⁸⁰⁶ SŠM F 185/21 – Iz šol. kronike Iška vas; RSNZ F 301 – 20/ZA/3 – 1943 dec. 9.; J. Klemenčič, str. 132; IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 marec 6.

⁸⁰⁷ RSNZ F 301 –18/ZA/I/III – 1944 febr. 12.: »... menda nameravajo domobranci narediti postojanko na Igu.«

⁸⁰⁸ IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 febr. 1. in 3., 17. in 18.; prav tam, *Vesti* – 1944 marec 3.; F 111 B/V, *Vesti* – 1944 febr. 5.; F 111 B/VI, *Vesti* f64240; RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III – 1944 febr. 12.; IZDG F 199/I – Poročilo štaba Notranjskega odreda – 1944 febr. 17.; S. Petelin - Vojko, str. 315.

vaščani podkrimskih vasi, katerih razpoloženje glede postojanke vsaj deloma razkri-
vajo domobranske *Vesti* v začetku marca: »Ig je tako blizu Ljubljane, daje precejšnje
število domobrancev, a niti danes še nima domobranske posadke. Ena izmed prvih
vaških straž je bila osnovana na Igu, kjer so domačini prijeli za orožje, da branijo svoje
lastno premoženje.« Pisec nato pravi, da je postojanka vaških straž obstajala tudi v
Tomišlju, ki je bila še močnejša in bolj številna. Nato je nadaljeval:

»Danes pa je ves predel Barja s podkrimskimi vasmi v popolnem območju
partizanskih tolp nezaščiten. (Trditev je za ta čas vsekakor že nekoliko pre-
tirana; služi pa namenu.) Ljudje z grozo gledajo, kako jim banditi uničujejo
premoženje. Ižanski domobranci pa po drugih enotah komaj čakajo, da bi šli
brant svoj lastni krov in življenja svojih domačih.«⁸⁰⁹

Nastanek domobranske postojanke na Pijavi Gorici in začetek pomladanskih polj-
skih del sta še povečala željo belogardističnih vaščanov, da bi ustanovili postojanko na
Igu. Toda napačno bi bilo misliti, da postojanka ni nastala tudi po volji domobranskega
vodstva. Vsa dejavnost barjanske postojanke, še posebej njeno množično uničevanje
podkrimskih aktivistov, je bila pot, ki je vodila do postojanke na Igu.

Od vsega začetka je 21. četa na Barju delovala po splošnih domobranskih strateških
in taktičnih smernicah boja proti narodnoosvobodilnemu gibanju:

1. Z vsakodnevnimi, zelo premišljenimi patroljami in večjimi ofenzivnimi sunki
potiskati partizane čim dlje v notranjost svobodnega ozemlja in čistiti na novo
obvladovana ozemlja pred novодоšlimi sovražniki.
2. Z neprestanim preganjanjem in uničevanjem terencev in aktivistov OF zatreti
narodnoosvobodilno gibanje med prebivalstvom. Poboji in pošiljanje v nemška
taborišča smrti in na prisilno delo sta bili dve obliki boja za doseg istega cilja.⁸¹⁰

Od prvega dne obstoja barjanske postojanke dalje se je domobranska posadka
pod poveljstvom poročnika Fraklja bojevala proti narodnoosvobodilnemu gibanju
in OF v obeh smereh. Po Barju in v ravninske podkrimske vasi je pošiljala patrolje
s tudi do petdeset možmi, najprej v tiste blizu Črne vasi (Iška Loka, Matena, Brest),
nato pa tudi v vasi neposredno pod hribovitim svetom. Med njimi in v njih samih so
postavljali zasede in poskušali prestreči partizanske patrolje in borce. Postopoma
so pred partizanskim pritiskom zapirali ljubljanski prostor in povečevali ozemlje,
ki so ga obvladovali v smeri proti krimskemu svetu. Zaradi trdovratnega odpora
partizanskih enot je bil ta proces počasen. Šele po več kakor štirih mesecih obstoja
barjanske postojanke se je domobrancem posrečilo vzpostaviti postojanko na Igu. V
večjih protipartizanskih akcijah so v tem času domobranci le sodelovali z nemškimi

⁸⁰⁹ IZDG F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 marec 3.

⁸¹⁰ Prim. M. M. Vir, *Pravi obraz osvobodilne fronte* III, Buenos Aires 1972.

enotami, pozneje pa so se jih lotevali tudi samostojno, vendar vedno v povezavi z drugimi domobranskimi postojankami.⁸¹¹ Vzporedno z bojem proti partizanskim borcem je barjanska domobranska posadka sistematično uničevala tudi terence, aktiviste in simpatizerje OF in narodnoosvobodilnega boja. Frakelj je tako nastopal že kot poveljnik tomišelske postojanke vaške straže. Po obnovitvi vojaške formacije v obliki bolj organiziranega in idejno bolj protinarodnoosvobodilnega domobranstva je s to prakso nadaljeval, vendar v mnogo bolj nečloveški obliki – z mučenjem in pobijanjem ljudi. O veliki zagrizenosti prvega poveljnika barjanske postojanke in o njegovih osebnih pobudah pri nasilju nad aktivisti in pripadniki OF, pa tudi nad sorodniki partizanskih borcev, najbolj neposredno govori njegov nastop proti novemu komandirju 21. čete, ki ga je začasno zamenjal. V nasprotju z vojaškim pravilom se je z osebnim pismom na poveljnika 2. skupine domobrancev pritožil proti svojemu četnemu poveljniku nadporočniku J. V. Nadrahu. Naj navedemo značilne dele njegovega pisma, v katerem je zahteval, naj se Nadraha zamenja, »sicer bo šla naša (stvar ali četa)? po zlu.« Glasijo se:

»Odkar je on prevzel poveljstvo nad četo, četa ne dela skoraj nič več ... Patrulje se pošiljajo na teren v vedno manjšem obsegu. Terenska organizacija [namreč OF] se ne razbija več tako, kot se je to delalo prej [ko je bil Frakelj poveljnik], po načrtu. Nasprotno! V tem času je spustil na svobodo nekaj pravih terencev, komunistov [verjetno misli na primer Aliča z Barja]. Fantje se razburjajo in pravijo, da ne more tako več iti naprej. Prosijo me, naj pokrenem proti temu ...

Razumeti pa morate, da teh stvari ne morem pisati preko njega [tako bi moral po vojaškem pravilniku], zato pišem zasebno pismo. Razumeli boste, da mi [ni] niti malo volja, da četo, ki sem jo jaz organiziral, sedaj prepustim nezanesljivemu in nesposobnemu človeku. »Sem preveč zagrizen antikomunist« in imam preveč rad svoje fante, ki sem jih povečini vzgajal že preje več /kakor/ pol leta v Legiji v Tomišlju, kjer sem bil komandant. »Zahtevam, da se v treh dneh odstrani nadporočnika Nadraha s položaja komandirja čete, če ne ga

⁸¹¹ Poglejmo nekaj primerov, ki jih je zabeležil rajonski obveščevalec in nato tudi domobranske *Vesti*: 1. jan. 1944 so domobranci od 6. do 10. blokirali barjansko vas Iška Loka s 100 možmi. Dnevno patroljirajo v vasi Brest in Iška Loka z do 50 možmi. Med temi vasmi postavljajo zasede. 27. jan. je skoraj vsa barjanska posadka šla proti Mateni, Iški Loki, nato okoli 7. uri proti Vrbljenam in Tomišlju, kjer aretirali 11 ljudi; 2. febr. je šla močna patrolja v Tomišelj in Brest; 3. febr. so skoraj z vso posadko šli po barjanskih vaseh razen na Ig in v Iško vas. Napadel jih je vod varstvenikov in imeli so šest mrtvih in nekaj ranjenih; popoldne istega dne so prišli domobranci iz Škofljice in Barja na Ig in ogledovali grad, ki so ga požgali partizani, in bivšo žandarmerijo; 6. febr. je bila domobranska patrolja v Brestu in Iški Loki; 16. marca je domobranska patrolja na Igu presenetila partizane in jih pregnala iz vasi itd. – RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III – 1944 jan. 1., jan. 29., febr. 3., febr. 5.; IZDG F 280/II/b – 1944 marec 16., F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 marec 21.

bom dal aretirati in zapreti in bom zahteval, da se uvede proti njemu sodna preiskava ... to pišem iz čiste ljubezni do domobranstva, ker želim, da bi bilo domobranstvo idejno čisto, močno in zdravo!«⁸¹²

Poveljnik organizacijskega štaba slovenskega domobranstva podpolkovnik Krener je na pismo odzval tako, da je poročnika Fraklja kaznoval s petnajstdnevnim zapornom.⁸¹³ V prvih mesecih leta 1944 – morda že takoj po zaporu – je bil kot nadporočnik ponovno poveljnik 21. čete na Barju, ne pa tudi pozneje na Igu. Zaradi razvpitosti so ga poslali na oficirski tečaj v Ljubljano in 1. maja je bil že na spisku 24. domobranske čete v Velikih Laščah kot poročnik in vodnik 1. voda.⁸¹⁴

Napačno bi bilo za grozodejstva, ki jih je izvršil Frakelj obdolževati samo njega osebno. Ubijanje aktivistov, njihovo pošiljanje v internacijo in na prisilno delo v Nemčijo je bila načrtna oblika boja domobranskega vodstva proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Frakelj je bil zaradi svojega fanatizma še posebej izbran izvrševalec belega terorja. Že v novembru 1943 je domobransko poveljstvo dajalo navodila, kako ravnati z aktivisti in terenci OF. V mestih sta bila za to delo pristojna policija in orožništvo (domobransko). Izven Ljubljane, tj. izven bloka (žice), pa je bila to stvar domobrancev samih. Kljub temu so imeli domobranci pravico nastopiti tudi v mestu, če so odkrili ali opazili kakršenkoli »komunistični« izpad. Povelje domobranskim enotam o tem se je glasilo: V izrednih slučajih, kadar domobranci opazijo karkoli sumljivega ... in bi vsako odlašanje in oklevanje osumljencem omogočilo pobeg, naj brez sentimentalnosti odločno nastopijo in krivce izročijo mestni policiji, v manjših mestih orožništvu.⁸¹⁵ Še bolj jasno in odločno je tako pristojnost zastopal šef pokrajinske uprave general Rupnik. Ko so 5. decembra 1943 pod vodstvom ljubljanske policije na zemljišču občine Tomišelj – torej izven bloka – in na posestvu Marije Škafar izkopavali tam najdena trupla žrtev, ki so jih ubili Frakljevi domobranci, so o tem napisali zapisnik. Nanj je general Rupnik lastnoročno pripisal:

»Glede uničenja terencev – katero je samo po sebi razumljivo – navodila niso potrebna, ako se vrši izven bloka. Toda tudi ubijeni terenci se imajo povsod – že iz higienskih in sanitetnih razlogov – pošteno pokopati. V notranjosti bloka je – razen v slučaju samoobrambe – vsako ubijanje terencev prepovedano, ter se imajo vsi aretirani terenci najhitreje predati policiji.«⁸¹⁶

⁸¹² Podčrtal in dodal pripombe v okroglih oklepajih (pisec) – IZDG F 111 A/IV – 1943 dec. 20.

⁸¹³ Prav tam – 1943 dec. 29.

⁸¹⁴ Prim. IZDG F 52/I/1 – 1944 marec 6.; prav tam F 55/IV – 1944 maj 1. in 17.

⁸¹⁵ IZDG F 31/V – 1943 nov.

⁸¹⁶ Podčrtal pisec – RSNZ F 301 – 20/ZA/3, str. 133 sl. – 1943 dec. 12., za 6. dec. 1943.

Domobranski poveljnik podpolkovnik Krener je glede tega sporočil poveljniku policijskega varnostnega zbora podpolkovniku Palčiču naslednje:

»S temi navodili je dovolj jasno povedano, do kam sega oblast policije, in da je svojo oblast grobo izkoristila in zlorabila, ko je hotela brez vsakega povelja odnosno dovoljenja predpostavljene oblasti poseči v rajon, ki je pod vojaško oblastjo. Zelo čudno se nam zdi, poudarjam ponovno, zelo čudno, da je začela policija kazati vnemo – na čigavo pobudo, ni znano in nas tudi ne zanima – za ubite terence, dočim ni kazala prav nobenega zanimanja ali le zelo malo za žrtve ljubljanskih komunističnih atentatorjev.«⁸¹⁷

Frakelj je torej že kot poveljnik barjanske postojanke dobil ukaz oziroma navodilo, kako naj ravna s političnimi delavci OF in imel pri tem vso podporo vodstva. To je bil sistem uničevanja, ki ga je Frakelj po svoje poglobil. Za sodelavce je izbral 12 najbolj vnetih domobrancev, večinoma iz nekdanje tomišeljске postojanke vaških straž. Med njimi so bili bivši bogoslovec Martin Oblak in Jakob Modic - Anzelc iz Vrbljena, Jože Grum iz Podkrajja, Franc in Jože Švigelj iz Bresta, Ludvik Stojc z Iga, Ivan Juha in Anton Modic iz Matene, Franc Požar iz Strahomera in Anton Platnar - Sedejev, tudi bivši bogoslovec, iz Iške vasi.⁸¹⁸ Poimenoval jih je za »apostole«, v virih pa se označujejo tudi kot »angeli«. Delali so načrtno in po bolj ali manj preverjenih, točnih podatkih, ki so jih dobivali predvsem od svojih zaupnikov in obveščevalcev. Toda likvidatorji so se menjali in njihovo število se je do konca vojne v podkrimskih vaseh močno povečalo.⁸¹⁹

S svojim uničevalnim delom je Frakljeva skupina začela neposredno po nastanku barjanske postojanke. Najprej so »očistili« njeno neposredno okolico in že 25. novembra 1943 v Kozlarjevi gošči nečloveško pobili 12 do 15 aktivistov, večinoma iz Črne vasi in Ižanske ceste. Med ugotovljenimi žrtvami so bili Franc Melik, njegova žena Marija in sin Slavko, Ivan Melik, Francetov brat, in njegov sin Branko, Štefka Vidmar, Anton Škraba, Matijin brat, sestra Rada Škrabe, Vera, Ivanka in Lojza Lenarčič. Zdi se, da so takrat ali pa približno ob istem času pobili tudi člane Ukmarjeve partizanske družine: očeta Vinka, hčeri Otilijo in učiteljico Romano ter njeno prijateljico Milko Kajzar, ki

⁸¹⁷ RSNZ, Rupnikov proces – 1943 dec. 14; morda je nadporočnik Nadrah zaradi tega začasno zamenjal Fraklja.

⁸¹⁸ Prim. IZDG F 496/III/6 b – dopis ROOF Barje komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorja in njihovih pomočnikov pri predsedstvu SNOS – 1944 jun 30.; J. Vidic, *Po sledovih črne roke*, Ljubljana 1975², str. 404.

⁸¹⁹ Prim RSNZ F 301 – 22/ZA/II/X, str. 812 sl – 1944 nov. 27.: seznam pripadnikov likvidatorske skupine, okraj na Barju; na seznamu je iz podkrimskih vasi več kot 80 imen. Po krajih so bili razporejeni takole: Brest in Vrbljene po 13, Matena 12, Ig in Strahomer po 11, Iška Loka 10, Iška vas 7 in Tomišelj 4.

so jih aretirali na domu v Mateni. Ukmarjevo ženo Jero so poslali v Auschwitz, kjer je umrla, enako usodo je v nemški internaciji doživela tudi tja poslana Štefkina sestra Fani Vidmar. Frakelj - Peter Skalar je takrat menda dejal: »Komuniste je treba brez usmiljenja likvidirati in ni treba prirejati nobenih preiskav in podobnega.«⁸²⁰ Že po teh prvih žrtvah je prebivalstvo barjanskega rajona, pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja zajel velik strah. Rajonski obveščevalec Šimen (Jože Podržaj) je zapisal, da pobijajo pristaše OF in med vzroki našteval tudi osebno sovraštvo. Po njegovem naj bi domobranci v zadnjem času pobili 17 ljudi.⁸²¹ Skalarjevi ljudje naj bi aretirali tudi Marijo Podržaj in Francko Grebenc. Odpeljali so ju v Ljubljano, vendar so ju po devetih dneh izpustili. Po izjavi Pavle Grebenc - Dolenc so ju izpustili zaradi tega, ker je poveljnik komande mesta Ig in Marijin mož Jože Podržaj izdal nalog za aretacijo mater dveh belogardističnih organizatorjev iz Vrbljena: Benkovo in Požarjevo.⁸²² Vsekakor so se na ROOF Barje takoj odzvali na ta grozodejstva. Z letaki in razglasom so opozorili in od morilcev zahtevali, naj prenehajo s poboji terencev, ker se bodo sicer maščevali nad domobranskimi družinami; letake so na Igu raznesli po hišah, iz katerih so bili domobranci.⁸²³

To pobijanja ni zaustavilo. Konec novembra so domobranci zajeli in verjetno ubili kurirja, ko je nesel partizanska sporočila v Ljubljano. Podobna je bila usoda partizanskega kurirja Antona Mavca z Golega. Domobranci so ga zajeli v Škriljah, ko je nosil *Slovenskega poročevalca* in letake, v katerih so rajonci pozivali Skalarja in njegove, naj nehajo preganjati terence in aktiviste oziroma zaupnike.⁸²⁴ 20. decembra so padle naslednje, slučajno izbrane žrtve: Marija Verbič, mati z Ljubom Šercerjem ustreljenega partizana, ki so jo domobranci iz Podpeči izročili Fraklju; v Ljubljani aretirana Francka Brancelj - Korpes in njen oče Jože ter mati Marijo iz Podkrajja, ker so bili trije sinovi in hčer v partizanih; poleg njih pa še slučajno na bloku pri Mokarju prijeti Jože Javornik, gostilničar in mesar z Iga, ter Anton Jesih, sin izanskega gostilničarja, ki so ga ustrelili namesto očeta, aretiranega hkrati z Javornikom.⁸²⁵ Pred koncem leta, 29. decembra, je domobranska patrolja za cerkvijo v Iški vasi ubila aktivistko Marijo Žagar - Malnarjevo mater. Pri umoru je sodeloval Anton Platnar iz iste vasi.⁸²⁶ Že sredi januarja 1944 so

⁸²⁰ IZDG F 111 A/V – 1944 jan. 8., letak: Dejstva govore, datiran z 1943 dec. 12.; ZB Ig – Izjava Joži Jalen, str. 4; SŠM F 185/21 – Podatki o dogodkih na Igu, 1946 sept. 19.; S. Petelin-Vojko, str. 310; J. Vidic, str. 394 sl.

⁸²¹ RSNZ F 301 – 18/ZA/III, str. 132 sl., 1943 dec. 12.

⁸²² ZB Ig – Izjava Pavle Grebenc-Dolenc, str. 6.

⁸²³ IZDG F 111 A/IV, *Vesti* – 1943 dec. 11.; F 111 B/VI, *Vesti* f 64259.

⁸²⁴ IZDG F 111 A/IV – 1943 dec. 1.; F 723/II/3 – 1943 dec. 11.

⁸²⁵ Prim SŠM F 185/21 – Iz šol kronike Ig, str. 21: da jih že 4. dec. prijeli in pobili; J. Vidic, str. 405 sl.; S. Petelin - Vojko, str. 311.

⁸²⁶ ZB Ig – *Pregled dogodkov*, str. 4; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 67 sl; J. Vidic, str. 410.

v bližini Škofljice umorili tudi njeno hčer Marijo por. Kršmanc in Francko Tancek z Gornjega Iga.⁸²⁷ Januarja sta bili na bloku na Igu aretirani Ivanka in Helena Bolha, ko sta se iz Ljubljane vračali na Ig. Obe so zaprli na Barju. Heleno so kmalu izpustili, Ivanko pa 7. februarja ustrelili na izžanskem pokopališču.⁸²⁸

Po vrnitvi iz zapora se je Frakelj - Skalar še s povečano vnemo lotil preganjanja aktivistov in pristašev OF. Na pohodu v Vrbljene so 27. januarja 1944 aretirali Pavlo Furlan, Lojzo in Marijo Grebenc, Franco Štrumbelj, sestro Matije Škrabe, katere mož je umrl na Rabu, in mater osmih otrok, Ivano Lesico, Marijo Podržaj, ki je mož Jože tokrat ni mogel reševati, Angelo Kumše - Ruparjevo in kot edinega moškega Pavlinega brata Martina Furlana. Na spisku za aretacijo je bila tudi Francka Grebenc, ki pa se je že po aretaciji umaknila na rajon. Rešili sta se tudi Mihela Furlan in Pavla Grebenc, ki sta se zatekli v gozd nad vasjo. V Tomišlju so spotoma pobrali Pavlo Peršin - Jankovičevo, zaročenko Martina Furlana in Francko Škraba, roj. Grum, ženo že jeseni v Kozlarjevi gošči ubitega Antona, v Brestu pa so aretirali še njeno sestro Mimi Grum. Pri tem so sodelovali Martin Oblak in Jakob Modic - Anzelc iz Vrbljen ter Franc Požar iz Strahomera. Ko so jih gnali na grad Lisičje pri Škofljici, so stražarji ubili Martina Furlana, ko je poskušal pobegniti. Vse druge razen Angele Kumše, ki se je neposredno pred ustrelitvijo rešila, so domobranci v zgodnji nočni uri naslednjega dne ustrelili.⁸²⁹ 28. januarja 1944 so domobranci ubili še Alojza Ruperta in Jakoba Kramarja, člana TOOF Iška vas.⁸³⁰

Toda s tem pobijanja aktivistov v tomišelske občine še ni bilo konec. 27. februarja so domobranci in Nemci iz postojanke v Borovnici odpeljali Marijo Jankovič st. in Pavlo Grebenc iz Vrbljen ter ju poslali v taborišče Rawensbrück; v Strahomeru so pobrali Marijo Modic in Toneta Susmana. Šest dni pozneje so barjanski domobranci v Vrbljenah aretirali še očeta Janeza Grebena in ga ubili v Grmesu, njegovega mladoletnega sina pa so dali v rejo nekemu domobranskemu oficirju. 12. februarja so zaprli še ženo Alojzijo in jo poslali v Nemčijo. Tako so vso Grebenčevo družino pobili in razgnali. Med tem časom so barjanski domobranci v povezavi z domobranci iz Škofljice in Notranjih Goric prenesli dejavnost proti Iški vasi. Požgano vas so vaščani namreč deloma ponovno poselili, mnogi na skrivaj. 7. februarja so obkolili vas, aretirali vrsto aktivistov in nagrabili veliko plena. Rajonski obveščevalec Janez Šteblaj - Petelinček,

⁸²⁷ ZB Ig – *Pregled dogodkov Ig*, str. 4, ima Matija Tancek; J. Vidic, str. 410 sl; RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 774 – 1944 marec 12.

⁸²⁸ J. Vidic, str. 410 sl.

⁸²⁹ M. Škraba, *Razvojna pot*, str. 74 sl; ZB Ig – Izjava Pavle Grebenc - Dolenc, str. 7; SŠM – Podatki o dogodkih na šoli v Tomišlju – 1946 sept. 19.; IZDG F 716/I – 1944 jan. 30.; F 496/XVI/2 – 1944 marec 18.; J. Vidic, str. 345–382; RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 769 – 1944 febr. 7.

⁸³⁰ SŠM F 185/21 – Iz šolske kronike Iška vas; ZB Iška vas, kartoteka.

ki je šel s patroljo proti Iški vasi, je o tem obvestil sekretarja Škrabo. Ta je na hitro zbral rajonce, ki so se jim priključili še trije vosovci (Jule Škraba - Kovačev, Janko Leben - Zmago in Bobek) in z nenadnim napadom zmedli domobrance s Frakljem, ki so se zapodili v beg. Ustavili so se šele na planem pri Palmetovih goricah. Zajete aktiviste, med katerimi je bilo največ žensk, in plen so pustili v vasi.⁸³¹

Terenci so iz domobranskih rok rešili Ivano Vingorc, Antonijo Zalar in njeno hčer Slavko ter sina Antona, Elizabeto Kernc in njeno hčer Mihelo, Marijo Šteblaj, Urško Japelj, Antona Žagarja - Japljevega in Johana Ruperta. Domobranci so ubili Franco Cimperman - Kovačevo mamo iz Iške vasi; v spopadu so imeli enega mrtvega, dva pa so terenci zajeli. Oba, Ivana Oblaka, Martinovega brata, iz Vrbljen in Branka Udoviča iz Planine pri Rakeku, so zaslišali in obsodili na smrt. Ker so domobranci grozili, da bodo ustrelili deset ljudi za enega, so rajonci oba zamenjali za sekretarjevo mater, sestro Ivano in brata Petra.⁸³² Domobranci so čez nekaj dni ponovno prišli v vas in na Ig preselili vse, ki so se vanjo naselili, da bi preprečili narodnoosvobodilno gibanje v tej partizanski naselbini. Kljub temu ukrep ni dolgo držal, saj se je ob prihodu pomladi in začetku poljskih del požgana vas spet začela polniti.⁸³³

Po neuspehu v Iški vasi je uničevalno delovanje barjanskih domobrancev nekoliko zastalo, vendar so tudi v tem času padale žrtve. Kakor že vemo, so istega dne, ko so bili v Iški vasi, domobranci po mučenju na izžanskem pokopališču ustrelili Ivanko Bolha. 17. marca 1944, ko so terenci po pomoti zažgali pristalo nemško letalo na Malih Plesih pri Igu, so domobranci iz Škofljice med streljanjem z rajonci smrtno ranili Franca Zalarja, ko je z ženo na Ig peljal repo.⁸³⁴

Po vnovičnem prihodu domobrancev na Ig se je nasilje nad terenci povečalo. Tokrat so večino ljudi pobili pripadniki »Črne roke«. Na udaru sta bila zlasti Ig in Iška vas.⁸³⁵ Kmalu po prihodu je v cerkvi zbranim vaščanom grozil Frakelj in iz seznama bral imena aktivistov in simpatizerjev OF. Odpeljali so zaupnico Marijo Zdravje in njeno hčer Mimi, nekdanjo uradnico na izžanski občini, Jožeta Škrabo - Andrejkovega,

⁸³¹ V akciji so sodelovali rajonci Matija Škraba, Janez Šteblaj - Petelinček, Janez Mazi - Krogarjev, oba iz Iške, Ivan Žagar, vodja ROOF tehnike, in Martin Žagar iz tehnike, oba iz Iške vasi, dalje Janez Šuštaršič - Šalov, kurir, Alojz Brancelj, mitraljezec, Rado Škraba - Gorazd, Janez Alič iz Izžanske ceste, Franc Melik - Rajko iz Črne vasi, Anton Kumše in Anton Modic, oba kurirja iz Vrbljen. Po M. Škraba, Iška vas, TV-15, 1981 marec 19; M. Škraba, pisna izjava z dne 20. 3. 1990. Domobranske Vestí dogodek drugače opisujejo in navajajo druga imena. Povedo pa še, da so spotoma v Mateni pobrali Martina Pirca, v Stajah Miho Janžlja, njegovega sina Franca in hčer Mihelo, iz Kota pa še Stanka Cibra. IZDG F 111 A/V - 1944 febr. 8.

⁸³² RSNZ F 301 - 18/ZA/I/III - 1944 febr. 7.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 75 sl; isti, *Iška vas je bila obkoljena*, TV-15, 1981 marec 19.; J. Vidic, str. 413 sl.

⁸³³ ZB Ig - Odgovori zgodovinskih dogodkov na terenu Iška vas - 1975 dec. 15.

⁸³⁴ ZB Ig - Pregled dogodkov v vasi Ig, str. 4; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 76 in 80.

⁸³⁵ IZDG F 495/III/1 - F. Kos, »Črna roka« slovenski gestapovci, 1944.

konjača Ivana Vebra, čevljarja Jožeta Vebra, Ano Repar, Karla Horvata in Viljema Sokaliča z Iga ter Antona Janžlja iz Staj in Alojza Janžlja iz Kota, ki pa jim je ušel iz zapora v gostilni pri Toniju na Igu.⁸³⁶ Takrat so na Igu aretirali še Ivana Berceta, Janeza Bolho, Alojzijo Erjavca, Alojza Grebenca, Marijo Javornik, Franca Šenka, Feliksa Zdravce, Alojzijo Žagar in Ivana Železnikarja; vsi so bili aktivisti OF.⁸³⁷ Domobranski vir, ki omenja isti dogodek, navaja med odpeljanimi še terenko Mihelo Janželj, a je bila to v resnici Franca Janželj, žena Alojza iz Kota, ki je ušel, Matija Škraba pa pod tem datumom kot aretirance poleg France Janželj omenja še Elizabeto Kernc s hčerjo Mihelo, Elizabeto Štembal, Angelo Podržaj in Pepo Župec - Klančarjevo; za Alojza Janžlja navaja, da je ušel. Podatki so točni. Menda so takrat iz Podgozda odpeljali očeta in mater Lešnjak. Iz Ljubljane so skoraj vse poslali v nemška taborišča, največ menda v Dresden.⁸³⁸

Na ta dan so domobranci prisilili Antona Japlja iz Iške vasi, da jim je s svojo vprego prepeljal hrano na Ig. Tam so zadržali konje in voz, Japlja pa ubili v Kozlarjevi gošči.⁸³⁹ 10. aprila je Frakljeva skupina iz Iške vasi odpeljala učiteljico Heleno Modic in jo po mučenju ustrelila v Kozlarjevi gošči; tu so ubili tudi njenega brata Antona in Marijo Verbič.⁸⁴⁰ Približno v tem času so domobranci med pohodom proti Golemu prijeli terenca Franca Boltežarja s Sarskega, ki je bil priča ob umoru aktivista Alojza Štrumblja, in ga verjetno ubili.⁸⁴¹

19. aprila so domobranci na Igu aretirali Puciharjevo - Zgončevo mamo iz Zabrvni na Igu in z njo hčere Mimo in Lojzko por. Sokalič z otrokom v naročju ter mladoletnega sina Ivana. Tega so zasliševali in pretepali, zaprli na Barju in ga po mučenju okoli 1. maja ubili. Vse druge so odpeljali v Ljubljano in od tam naprej v Nemčijo na prisilno delo.⁸⁴² Po uspešnem napadu Cankarjeve brigade na postojanko so domobranci pri zasledovanju brigade mučili prebivalce v Podgozdu, ob vrnitvi na Ig pa ubili zaupnika OF Franca Cotmana. Zgrabili so ga v domači hiši, ga že na dvorišču pretepali s puškimi kopiti in nato pred Vreščajevo hišo ubili.⁸⁴³ Dan Dan za tem so po nedeljski maši

⁸³⁶ IZDG F 111 A/VI – 1944 april 11.; RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VII, str. 695 sl. – 1944 april 7.; ZB Ig – pregled dogodkov, str. 5; RSNZ F 301-18/ZA/II/VIII, str. 1106, 1108 – 1944 april 16. in 23.

⁸³⁷ IZDG F 280/IIc – 1944 april 14; F 280/IIe – 1944 april 15.

⁸³⁸ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 83.; RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1108 – 1944 april 23.; F 301 – 22/ZA/IX, str. 703 – 1944 april 17.; prav tam, str. 742 – 1944 jul. 7. (z Angelo Šimen).

⁸³⁹ IZDG F 496/IV, Objava št. 15 – 1944 jun. 26. za 7. april 1944; prim. še F 496/III/6b – 1944 april 24.

⁸⁴⁰ IZDG F 496/IV, komisija za ugotavljanje zločinov, objava 21 – 1944 jul. 17. z datumom 10. april 1944.

⁸⁴¹ J. Klemenčič, str. 139, 149 sl.

⁸⁴² ZB Ig – Pregled dogodkov, str. 5 sl.; J. Vidic, str. 417 sl. ima to pod datumom 28. april 1944.

⁸⁴³ SŠM F 185/21 – Iz Šol. kronike Ig, str. 21; ZB Ig – pregled dogodkov, str. 6; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 84.

zaprli vse izhode iz cerkve in aretirali vse sumljive moške in ženske prebivalce ter jih z dvema kamionoma odpeljali v ljubljanske zapore. Od tam so jih veliko poslali na prisilno delo v Nemčijo, druge pa so izpustili domov.⁸⁴⁴ Istega dne na hajki za ROOF Barje na Golem ujeli Marijo Štebljaj - Petelinčkovo in ubili krojača Lojza Viranta, zaupnika v Kladah.⁸⁴⁵

Ko so spoznali, da se v Iški vasi ponovno skrivajo aktivisti domačini, so 27. aprila ponovno obkolili naselje. Aretirali so mlinarja in žagarja Jožeta Šuštaršiča - Šalovega iz Iške, aktiviste Janeza Ruperta z ženo Marijo in Urško Japelj iz Iške vasi, Lojza Ponikvarja iz Staj in njegovo sestro, poročeno Perme, Martina Pirca, člana rajonske gospodarske komisije, in Ivana Furlana iz Matene ter Franco Čebular z Iga, staro 70 let, kasneje pa še Ivana Štruklja, Jožeta Uršiča in Franca Grmeka. Aretirane so najprej zaprli v Minatijevi hiši na Igu, prvega maja zvečer pa vse razen zadnjih treh, odgnali v Kozlarjevo goščo in vse pobili s koli. Med naštetimi žrtvami je bil tudi Ivan Pucuhar, ki so ga aretirali že nekaj dni prej.⁸⁴⁶ 9. maja so domobranci pobili Kumšetovo mamo iz Vrbljen, vir pa govori še o treh iz Iške vasi (očetu, materi in hčeri), ki so jih pobili med Iško vasio in Igom, vendar nisem mogel ugotoviti, kdo so bili.⁸⁴⁷ V teh dneh je Frakljev črnorokec Anton Martinčič aretiral gostilničarja Modica iz Bresta, ki je nato umrl v internaciji v Nemčiji.⁸⁴⁸ Aretirali in zaprli so še Franca Šteblaja in Jožeta Pirmana iz Podkrajja, ki so ju dolžili sodelovanja z OF, a so ju po skoraj štirimesečnem zaporu izpustili. Pozneje so aretirali in za tri tedne na Igu zaprli Marijo Jankovič ml., Marijo Kumše, Janeza Škrjanca z ženo, Ivana Kavčiča in Franca Jankoviča (vsi iz Vrbljen).⁸⁴⁹

Pred Frakljevimi ubijalci so mnogi aktivisti in sorodniki partizanov bežali oziroma so se skrivali ali se zatekli na svobodno ozemlje. Tak primer je bila družina vdove France Uršič (dva sinova sta bila v partizanih, tretji aktivist, ilegalec), ki se je zatekla h komandi mesta Velike Lašče. Ko so bili v vasi Knej blizu Mačkov, so jih 8. maja presenetili domobranci iz Velikih Lašč. Pobili so 13 ljudi, borcev in bork ter med njimi tudi Uršičeve (mater, hčeri Marijo in Francko), Marijo Vingorc iz Iške vasi, Mazijevo staro mamo in Mazijevega sina iz Iške.⁸⁵⁰ Tudi njih lahko obravnavamo kot posredne

⁸⁴⁴ IZDG F 496/III/6 b – 1944 april 24; ZB Ig – pregled dogodkov, str. 6.

⁸⁴⁵ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 84 sl.; RSNZ F 301/ZA/II/VIII, str. 1115 – 1944 maj 3.

⁸⁴⁶ IZDG F 111 B/I, *Vesti* – 1944 maj 22.; ZB Ig – Pregled dogodkov str. 6; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 90; J. Vidic, str. 417 sl.; prim. RSNZ F 301 22/ZA/IX, str. 712 – 1944 april 30.; F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1111 – 1944 maj 21.: ubili so tudi Miho Pirmana iz Matene ter aretirali Franca Tavžlja in Martina Juha iz Matene ter Janeza Požarja in Franca Šteblaja - Petelinčka iz Bresta.

⁸⁴⁷ IZDG F 716/I/2 – 1944 maj 9.

⁸⁴⁸ J. Vidic, str. 422.

⁸⁴⁹ RSNZ F 301-18/ZA/II/X, str. 1414 – 1944 jul. 4.; Pavla Grebenc - Dolenc, *Izjava* str. 8.

⁸⁵⁰ RSNZ F 301-19/ZA/I/XI – 1944 maj 8.; IZDG F 493/I/1 c – 1944 maj 8.; F 496/III/6 b – 1944 maj 8.; F 111 B/I, *Vesti* – 1944 maj 22.; J. Vidic, str. 423 sl.

Frakljeve žrtve, čeprav jih niso pobili njegovi domobranci. Nekaj dni pozneje so izžanski domobranci ponovno aretirali Franco Škraba, Matijevo ženo, in 17-letno skojevko in hčer terenca Mimo Garvas, vendar so ju kmalu izpustili.⁸⁵¹

Zadnji zločin, ki ga lahko pripišemo Frakljevi skupini, se je na Igu zgodil 23. Junija, ko so na njivi za vasjo ubili Toneta Ruperta - Ulčarjevega. Iz bunkerja na Balantovem vrtu ga je ustrelil domobranec Tancek iz Strahomera.⁸⁵²

Dva tedna pozneje je 21. četo namreč zamenjala 24. domobrantska četa. V približno sedmih mesecih so pobili skoraj 70 vaščanov, političnih delavcev in simpatizerjev OF, nad 80 pa so jih poslali v internacijo in na prisilno delo.⁸⁵³ Pri tem so ravnali zelo načrtno. Najprej so očistili območje Črne vasi in Ižanske ceste, torej Barja v ožjem obsegu barjanske postojanke. Svojo dejavnost so nato prenesli na vasi Brest, Vrbljene, Tomišelj in Strahomer, kar je trajalo do nastanka postojanke na Igu. Končno sta na vrsto prišla Ig in Iška vas s svojimi bližnjimi naselji. S pobjem okoli 70 najbolj dejavnih terencev in aktivistov ter z okoli 80 aktivisti in simpatizerji, ki so morali na prisilno delo v Nemčijo, so domobranci do sredine leta 1944 močno omejili politično delo OF v podkrimskih vaseh. Negotovost in strah za življenje sta zavladala po vaseh in omrtvila pristaše narodnoosvobodilnega boja. Zaprli so se vase, se celo pretvarjali in izogibali vsaki vidni dejavnosti. Težišče vsega političnega in drugega dela za OF je skoraj v celoti prešlo na člane ROOF Barje in sorazmerno redke preostale zaupnike in obveščevalce.

Sredi leta 1944 so sledili poskusi partizanskih enot, da bi uničili ali vsaj omejili dejavnost iške domobrantske postojanke. Na predlog rajonskega odbora Barje so aprila napadli borci Cankarjeve brigade. Za napad so izbrali dan, ko je bila postojanka zaradi domobrantske prisega v Ljubljani oslABLJENA. Partizani, ki jih je vodil rajonski kurir Franc Škraba - Frenk, so hitro vdrl v vas in začeli odvažati plen. Ko so se proti večeru veselo razpoloženi domobranci vrnili v postojanko, so partizane prisilili k umiku in jih zasledovali proti Škriljam.

V noči z 20. na 21. april je Cankarjeva brigada znova napadla postojanko. Najhujši boji so bili na želimeljski strani, kjer je bilo slabo utrjeno mesto. Cankarjevci so kmalu utišali domobrante, ki so se deloma odločili za preboj na Barje, deloma pa so se razbežali (npr. domobranci iz Dobrove, Stranske vasi in Razorov) in poskrili. Skril se je tudi župnik Klemenčič, ki se je na Ig nato vrnil šele v začetku maja. V spopadu so imeli

⁸⁵¹ RSNZ F 301-19/ZA/I/XV – 1944 maj 13.

⁸⁵² M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 93.

⁸⁵³ IZDG, kartoteka politične policije in domobrantska kartoteka OF: med interniranimi je bilo več kakor 50 žensk, kar potrjuje, da je bilo delo za OF v tem času vezano nanje. Največ internirancev je bilo z Iga (34), iz Bresta (19), iz Tomišlja in Vrbljen (po 8), Iške vasi (5), Strahomera (3) v drugih vaseh pa le eden ali dva ali nihče.

domobranci 14 (ali 15) mrtvih, veliko je bilo ranjenih, nekaj so jih partizani ujeli in nato večinoma postrelili; v celoti so iz posadke izločili 43 domobrancev.⁸⁵⁴ Partizani so imeli le tri ranjene borce. Zaplenili so nekaj lahkega orožja in veliko streliva, ki so ga domobranci skladiščili v cerkvi. Dobili so tudi precej suhe hrane in cigaret oziroma tobaka. Igu je zjutraj iz škofljiške in pijavogoriške smeri s šolskim bataljonom prišel na pomoč sam domobranski poveljnik, načelnik organizacijskega štaba Krener. Partizani so se morali umakniti. Cankarjeva brigada je imela naslednje dni hude boje z nemškimi in domobranskimi zasledovalci.⁸⁵⁵

Krivdo, ki je precej demoralizirala člane postojanke, so pripisovali nesposobnemu vodstvu in izdaji domačinov. Nekaj časa so celo razmišljali o ukinitvi postojanke, vendar do tega ni prišlo. Iška postojanka je bila za domobransko vodstvo preveč pomembna, saj je preprečevala neposredne vezi med Ljubljano in svobodnim partizanskim ozemljem.⁸⁵⁶

Z nemško pomočjo so prešli v ofenzivo, ki je potekala na pobočjih Mokrica in na območju med Turjakom in Grosupljem. Podobno so se domobranci odzivali tudi na poznejše napade na Ig in se tako dokončno utrdili v podkrimskih vaseh.

Cankarjeva brigada je postojanko na Igu ponovno napadla šele 7. junija ponoči, vendar brez večjega uspeha. Najhujši boji so bili pri Grbcu in okoli pokopališča. Partizani so pri Svajngartelnu nad Grbcem sicer vdrli v postojankino obrambno črto in tam osvojili velik bunker, vendar dlje v utrjeno postojanko niso mogli prodreti. Brigada je imela 13 ranjencev in enega padlega. V tem napadu so bili ubiti domobranci Janez Borštinar - Križman in Jančeva dva z Iga, Ivan Kocjan iz Staj, Janez Mavec - Gričar iz Tomišlja, Janez Končar ter Anton Modic - Trznski iz Vrbljen.⁸⁵⁷

Pred prihajajočo domobransko pomočjo iz Ljubljane so se morali partizani zgodaj zjutraj umakniti. To je bil zadnji resnejši napad na izansko domobransko postojanko.

⁸⁵⁴ Prim RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1167 – 1944 april 20.–23.; F 301-18/ZA/VIII, str. 1137 – 1944 april 23.; F 301-22/ZA/IX, str. 706 in 733 – 1944 april 22. in jun. 10.; IZDG F111 B/I, *Vesti* – 1944 april; F111 A/VI, *Vesti* – 1944 april 24. V tem spopadu je padel tudi domobranec Jože Mavec - Gričarjev iz Tomišlja – J. Vidic, str. 416; M. Mikuž, *NOB IV*, str. 29; L. Amrožič - Novljan, *Cankarjeva brigada*, Ljubljana 1975, str. 524 sl.

⁸⁵⁵ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1167 – 1944 april 20.–23., vir govori o 34 mrtvih domobrancih in enem Nemcu; F 301 – 22/ZA/IX, str. 708 – 1944 april 23.; IZDG F 280/II – 1944 april 23. in 24.; M. Mikuž, *NOB IV*, str. 22 in 29; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 703; S. Petelin - Vojko, str. 338; J. Klemenčič, str. 140 sl. Četa na Igu se je nato dopolnila z domobranci iz Begunj in Bezuljaka – RSNZ OZNA – Notranjsko okrožje – 1944 maj 1.

⁸⁵⁶ RSNZ, VOS II 3/3, str. 1244 sl.: Tedenski pregled domače reakcije (24. 4.–28. 4. 1944); IZDG F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 april 22., 24. in 25.; S. Petelin - Vojko, str. 338.

⁸⁵⁷ Prim. IZDG F 111 B/I, *Vesti* – 1944 junij 9. in 10.; F 52 – 1944 junij 30. – plačilna lista 21. čete; RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 738 in 755 – 1944 jun. 13. in 23.; J. Klemenčič, str. 150 sl.; M. Mikuž, *NOB IV*, str. 64; *Zbornik VI/14 doc. 89; VI/15 doc. 7 in 17*. Na plačilnem listu za mesec junij je bilo 164 mož.

Sledili so le še manjši napadi z občasnim uničenjem električne napeljave in telefonske zveze z drugimi postojankami, toda večjih akcij v drugi polovici leta 1944 in naprej ni bilo.⁸⁵⁸

RAZMERE V PODKRIMSKIH VASEH V ČASU MENJAJOČE SE OBLASTI

Prebivalci podkrimskih vasi, ki so bili zelo razdvojeni že ob nastanku postojank vaških straž na Igu in v Tomišlju, so se v času menjajoče se oblasti dokončno opredeljevali za eno ali drugo stran; sredinci so bili sorazmerno redki. Kolikor bolj se je povečevala moč domobrancev na Barju in v podkrimskih vaseh, toliko bolj se je poglobljajal razkol med pristaši OF in narodnoosvobodilnega gibanja ter domobranskimi pripadniki. Motivi, zaradi katerih so se vaščani odločali za ene ali druge, so bili zelo različni. Po svoje je na to vplivala tudi propaganda, ki je postajala vse bolj izključujoča. Domobranska propaganda je poudarjala zlasti komunistično nevarnost, ki jo prinaša narodnoosvobodilni boj, in prikazovala partizane kot komuniste, OF kot nasprotnico vere in Cerkve ter kot uničevalko zasebne lastnine. Rdeča revolucija naj bi uničila vse stare vrednote slovenskega katoliškega ljudstva, domobranci pa naj bi se borili za vero očetov, za življenje in premoženje posameznikov, za red in mir in za ohranitev slovenskega ljudstva, ki ga partizanski boj vodi v uničenje. Za zločine obeh okupatorjev so dolžili partizane in jim očitati žrtve iz dobe »vojvodstva«. Očitani so jim tudi smrtne kazni, izrečene izdajalcem in ovaduhom in partizanske preskrbovalne akcije pa označevali za rop in tatvino.

Na drugi strani so partizani skušali razkrinkati vaške straže in domobranstvo. Njihovo dejavnost in sodelovanje z obema okupatorjema, ki sta hotela uničiti slovenski narod so obsodili kot narodno izdajstvo, kot boj proti koristim slovenskega delovnega človeka in podporo staremu vladajočega razreda. Prav narodnoosvobodilni boj je bil na podkrimskem območju vse do konca vojne poglavitna vsebina partizanske propagande.

Jedro pripadnikov OF in narodnoosvobodilnega gibanja so tvorile družine, katerih člani so bili borci NOV, še posebej tisti iz let 1942 in 1943, oziroma ki so se zgodaj, že leta 1941 in 1942 vključili v aktivistično, politično delo za OF in narodnoosvobodilno gibanje. Take družine so npr. bile na Igu: Šenkova, Uršičeva in Škrabova - Kovačeva, v Dobravici Lešnjakova, v Dragi Grumova, v Iški Loki Jerebova, v Kremenici Garvasova, v Mateni Ukmarjeva, na Sarskem Boltežarjeva, v Iški vasi Podržajeva, Intiharjeva, Šivceva, Žagarjeva in Župčeva, v Iški Mazijeva, v Brestu Škrabova, v Gornjem Igu Čampova, v Strahomeru Božičeva, v Tomišlju Šuštaršičeva - Primoževa, Ambroževa in

⁸⁵⁸ Prim IZDG F 111 B/I, *Vesti* – 1944 junij 23.

Brancljeva (Podkraj) ter v Vrbljenah Furlanova, Grebenčeva, Kumšetova - Ruparjeva in Štrumbljeva, a seveda še mnoge druge. Posamezne izmed teh družin so v boju izgubile večino svojih članov ali pa bile v celoti pobite; tako npr. Ukmarjeva iz Matene, Grebenčeva iz Vrbljen, Mazijeva in Šteblajeva iz Iške, Podržajeva, Šivčeva in Žagarjeva - Malnarjeva iz Iške vasi in še druge.⁸⁵⁹ Le pri teh družinah so partizani in terenci ter ilegalci oziroma aktivisti v času največjega domobranskega pritiska dobili hrano, pribežališče in pomoč ter obvestila. Iz vrst teh družin so bili tudi najdejavnejši in najbolj trdni in zanesljivi aktivisti in terenski politični delavci. Poleg njih so bili v krimskih vaseh tudi mnogi simpatizerji OF, ki so na tak ali drugačen način prispevali k narodnoosvobodilnemu gibanju. Med povečanim domobranskim pritiskom so se nato izmikali vsemu, kar bi vzbujalo vtis pripadnosti OF. Poglavitna vez med vsemi pripadniki OF je bila še vedno pripadnost narodnoosvobodilnemu boju proti okupatorju. Redki so bili med njimi tisti, ki so v tem času sprejeli razredno revolucionarno vsebino narodnoosvobodilnega boja.

Za revolucijo so se opredeljevali tisti, ki so postali člani KPS. Vanjo so sprejemali borce, ki so se odlikovali v boju in napredovali v poveljniške, podoficirske ali oficirske stopnje. Poleg njih so organizirani člani partije postajali vsi vodilni terenci in aktivisti (člani ROOF, vodilni člani NZ, vsi člani VOS, izvoljeni člani v zbor odposlancev, v SNOS). Vedno več je bilo tudi članov SKOJ iz vrst za NOB vnetih mladincev, ki so se odlikovali v njim zaupanem delu. Vsi ti so hkrati s propagando med pripadniki OF v podkrimskih vaseh širili revolucionarno vsebino narodnoosvobodilnega boja.

Če ob začetku NOB v podkrimskih vaseh ni bilo partijske organizacije, čeprav so posamezni delavci, zaposleni v Ljubljani, in prvi organizatorji OF po domačih vaseh že bili organizirani, je po kapitulaciji Italije obstajala precej močna in razvejana mreža celic. Na čelu je bil rajonski komite, ustanovljen že leta 1941, v katerem so bili: Rado Škraba - Gorazd, sekretar, Matija Škraba, ki je odgovarjal za agitprop in bil povezan z rajonsko ciklostilno tehniko, Polonca Škulj (Jevc), ki je že pred aprilom 1944 postala članica okrajnega komiteja KPS Velike Lašče, Pavla Centa, ki je za Škuljevo prevzela referat za gospodarstvo in delala z SPŽZ, ter Francka Žagar, ki je odgovarjala za mladino. Članstvo je nihalo. Posamezni člani so padli, nekaj pa jih je bilo izključenih. Po reorganizaciji v letu 1943, so v barjanskem rajonu sprejeli 13 novih članov KPS.⁸⁶⁰

⁸⁵⁹ Prim. v Prilogah seznam aktivistov in borcev NOB, IZDG F 30/III/3; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*, o.c., M. Škraba, *Razvojna pot OF*; P. Grebenc - Dolenc, *Prispevek krajanov vasi Vrbljene*, izjava, str. 2.

⁸⁶⁰ IZDG F 716/I/2 - 1944 jan. 9. V tem času najhujšega divjanja Frakljevih »apostolov« je član okrožnega komiteja KPS Ribnica, ko je bil na barjanskem rajonu, izrečno naročil, naj aktiviste ROOF Barje, zlasti člane partije ali pokličje v ilegalo ali pa naj se zakamuflirajo v bunkerje doma; prav tam - 1944 jan. 30.

Spomladi leta 1944 je bilo na ozemlju barjanskega rajona 30 članov in 18 kandidatov KPS, poleg njih pa še štirje aktivni SKOJ z 31 člani. Na ROOF Barje, na rajonskem odboru SPZZ, Škrilje, Golo ter Vrbljene in Podgozd so ustanovili pet osnovnih partijskih organizacij⁸⁶¹ in s pomočjo njih med ženskami in mladino širili revolucionarne ideje. Večina moških je bila namreč v internaciji ali v partizanih. Ob pionirski in mladinski organizaciji so mladinci opravljali najrazličnejše naloge: trosilne akcije, nosili propagandno gradivo, nadzorovali nasprotnike in domobransko postojanko ter o vsem obveščali odgovorne aktiviste. Zelo dejavna je bila skupina v Brestu, ki je delala pod vodstvom skojevca Slavka Šteblaja (Rado Tancek, Radko Močnik, Vid Zalar, ki je moral pri 16 letih v operativno enoto, da se je izognil domobrancem, Jože Prek in Peršinov). V Tomišlju je uspešno delala Mihela Jankovič. Mladinca, skojevca, Jože Rupert (Iška vas) ter Pavel Čampa (Gornji Ig) in Anton Kumše (Vrbljene) so bili kurirji pri rajonu oziroma okrajnem odboru Barje.⁸⁶²

Na Igu so pionirje organizirali v pionirski bataljon z dvema četama in jih uvajali celo v vojaške spretnosti. Starejši pionirji, ki so bili oboroženi, so učili mlajše. Vsaka četa je imela svojega poveljnika in političnega komisarja. Pionirji so pogosto opravili zelo koristne naloge. Večkrat so obveščali o številu in oborožitvi sovražnika, kar je zelo koristilo operativnim enotam.⁸⁶³ Odtod tudi srd domobrancev, ki so pionirje večkrat prijeli, jih pretepali in strahovali, celo ubili, ko so iz njih poskušali izveliči kakšne podatke.⁸⁶⁴ Ob koncu tega obdobja je iz rajonskega poročila ribniškemu okrožju mogoče razbrati, da so mladino organizirali po vaseh in jim ta dobro služi pri obveščanju.⁸⁶⁵ Največ aktivističnega dela so še vedno opravljale ženske aktivistke, zato jih je tudi bilo tolikšno število med žrtvami domobranske prisile. Na seznamu aktivistov in partizanskih somišljenikov, ki ga je februarja 1944 naredila 21. četa domobrancev na Barju, je bila med 77 ljudmi velika večina žensk. Za njihovo politično razgledanost so poskrbeli na sestankih znotraj SPŽZ in na raznih tečajih, ki so jih prirejali.⁸⁶⁶

Tudi na domobranski strani je bila večina pripadnikov iz družin, katerih člani so bili pri vaški straži in kasneje pri domobrancih. Iz teh družin je izhajal velik del njihovih aktivistov, obveščevalcev in likvidatorjev. Pomembno vlogo pri organizaciji bele garde in idejni razdvojenosti že od prvih pojavov Slovenske legije in nato vaških straž ter domobranstva, ki je v podkrimskih vaseh kar hitro zraslo, so imeli župnijska duhovščina in njeni kaplani. Središče te dejavnosti je bil Ig. Tu sta s protinarodnoosvobodilnim

⁸⁶¹ IZDG F 716/I/2 – 1944 s.d., poročilo organizacijskega sekretarja OK KPS Ribnica Ivana Fajdige.

⁸⁶² M. Škraba, izjava z dne 11. marca 1989, str. 3.

⁸⁶³ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 78.

⁸⁶⁴ Prav tam, str. 93.

⁸⁶⁵ IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 10.

⁸⁶⁶ Prim. IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 31.

delovanjem nadaljevala izžanski in tomišeljki župnik Janez Klemenčič in Jože Murn, ki je po nastanku izžanske postojanke prebival na Igu. Stari župnik Janez Erjavec je bil do OF v glavnem neopredeljen. Po prihodu domobranske čete na Igu in po svoji vrnitvi je začel župnik Klemenčič ponovno vidneje nastopati proti OF in NOB. Dejavnost je še povečal, ko je v mesecu juliju na Igu prišla nova domobranska četa. Tako naj bi 16. julija na prižnici prebral dva starejša partizanska letaka in zatrjeval, da komunisti ne bodo nikdar zmagali. Zmaga bo pripadla domobrancem, pa tudi če se bo treba boriti še tri leta. S prižnice je oznanjal tudi ukaze domobranske posadke, med drugim, da bo vsak, ki bo šel brez dovolilnice izven žice na Igu, ustreljen.⁸⁶⁷ Pri tem delu sta imela vso podporo pri kaplanih in vojnih domobrantskih kuratih – domačinih Jakobu Mavcu, Štefanu Kraljiču in Francu Šeškarju.⁸⁶⁸

Med glavne aktiviste in propagandiste, ki so pripomogli k organiziranju domobranstva in bili še posebej zagreti nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja, so sodili naslednji domačini. Na Igu so bili Franc in Ludvik Stojc ter Franc Toni; v Iški vasi, ki je bila izrazito partizanska vas Anton Platnar - Sedejev, Franc Šteblaj - Betov in Alojz Vamplin; v Iški Loki Franc Kumše in Jože Župec; v Mateni Janez Ciber, Jože Grmek in Matija Stražišar; v Brestu Janez Kraljič, Janez Kumše in bratje Franc, Jože in Stane Švigelj; v Tomišlju Jože Grum, Franc Lenarčič, Janez in Martin Modic, lesni trgovec, ter Ivan Šiška; v Vrbljenah Jože Anzelc, Jakob in Janez Benko, Jakob Mavec - Anzelc, Alojz Modic - Dolinar in Martin Oblak; v Strahomeru Franc Glavan, Franc Oblak - Grzina, Franc Požar in Janez Predalič; v Dobravici pa Angela Ciber in Janez Merkun.⁸⁶⁹

Na celotnem ozemlju barjanskega rajona so rajonski obveščevalci v oktobru 1944 evdentirali 197 domobrantskih družin, v samih podkrimskih vaseh pa 151. Največ jih je bilo na Igu (31), sledijo pa Vrbljene (24), Matena (21), Iška Loka (20), Tomišelj (16), Brest in Strahomer (po 13). Vsekakor so bile v teh vaseh najbolj belogardistične družine in posamezniki, morda jim lahko dodamo še Staje in Kot.⁸⁷⁰

Velik del ljudi iz podkrimskih vasi, ki so bili na strani bele garde, se ni opredelil za domobranstvo le iz idejnih nasprotij. Tja jih je prignal tudi strah za premoženje, ki ga je po partizanskih akcijah v svojih kazenskih nastopih uničeval okupator (požigal, plenil). K temu so prispevale tudi partizanske preskrbovalne dejavnosti, nič manj pa ni na to vplival strah za življenje, saj se jim je zdelo varneje pod domobrantsko posadko. Vse to je domobrantska propaganda v začetku uspešno dopolnjevala. Število domobrantskih pristašev se je povečevalo tudi iz povsem osebnih, koristoljubnih motivov;

⁸⁶⁷ IZDG F 493/I/1 b – 1944 jul. 18.

⁸⁶⁸ Prim. IZDG 723/I/1 – 1944 okt. 27.; F. Strle, Odgovor na obtožbe škofa Leniča, *Borec* XLI/2 (1989), str. 280.

⁸⁶⁹ RSNZ F 301 22/ZA/X, str. 794–796, 805–806.

⁸⁷⁰ RSNZ F 301 22/ZA/X, str. 843 sl.

eden izmed njih je nedvomno bil dostop do črne borze, ki se je na veliko razcvetela, pri samih domobrancih pa plača, ki so jo dobivali.

Zaradi delovanja Frakljevih »apostolov« in delovanja domobranske postojanke na Igu se je v podkrimskih vaseh med obema nasprotnima taboroma razplamtelo nezaupanje in sovraštvo. Med pripadniki OF po vaseh je zavladal strah pred številnimi aretacijami in uboji. Letak, ki je govoril o usodi ustreljenih v Lisičjem in o pričevanju Angele Kumšetove, je imel morda celo večji učinek na pristaše narodnoosvobodilnega gibanja kot na belogardiste.⁸⁷¹ Sledile so grožnje z obeh strani. Terenci in aktivisti OF so se zavzemali za povračilne akcije doomobranci pa so začeli groziti, da bodo na vsak partizanski nastop in napad odgovorili s streljanjem talcev.⁸⁷²

Partizanske družine in aktivisti so se v strahu pred domobranskim nasiljem začeli skrivati, se izseljevati k sorodnikom ali odhajati v notranjost svobodnega ozemlja. Rajonci so že januarja 1944 z Iga v Škrilje izselili najbolj ogrožene družine. Takrat je npr. odšla družina Uršič, katere član Pavel naj bi bil član TOOF, po mnenju domobrancev glavni voditelj izžanskega komunizma. Umaknila se je tudi Grumova družina. Nekaj družin, ki so jih izselili tudi iz Vrbljen, je odšlo na partizansko ozemlje.⁸⁷³ Spomladi leta 1944 so posamezni dopisi višjih organov OF celo zahtevali, naj se aktivisti zaradi varnosti od tam preselijo še globlje na območje ribniškega okrožja.⁸⁷⁴

Strah pred partizanskim maščevanjem je v času menjajoče se oblasti zajel tudi nasprotno stran. Zaradi varnosti so se zatekali v kraje domobranskih postojank ali pa odhajali v Ljubljano in s seboj odnašali vse razen tega, »kar se žebļev in zidu drži«, kakor je pripomnil vosovski obveščevalec.⁸⁷⁵ Že v novembru 1943 so iz Tomišlja v zaščito domobranske posadke na Barje poslali sedem družin. Naslednji mesec so domobranske *Vesti* objavile, da so zaradi partizanskih groženj belogardistične družine zelo trpele. Mnogi posamezniki so se zatekli v Ljubljano. Po odhodu domobrancev z Iga sredi januarja 1944 so barjanski domobranci precej družin iz Vrbljen in Strahomera preselili v Črno vas. Kmalu zatem so partizani v napadu na Črno vas izvedli veliko oskrbovalno akcijo pri tamkajšnjih belogardističnih gospodarjih.⁸⁷⁶ O številnih izselitvah v Ljubljano priča letak, ki ga je izdal ROOF več kot mesec dni pozneje. Z njim so razglasili, da bodo vse, ki nosijo živila sorodnikom v Ljubljano, strogo kaznovali.

⁸⁷¹ Prim. RSNZ F 301 22/ZA/IX, str. 670 sl. – 1944 febr. 11.

⁸⁷² RSNZF 301 18/ZA/3, str. 304 – 1944 febr. 14.; F 301 – 18/ZA/I/III, str. 389 – 1944 marec 18. Še pred tem so v barjanskem rajonu zrasle zahteve med pristaši narodnoosvobodilnega gibanja, naj partizani odgovorijo domobrancem z represalijami – IZDG F 716/I – 1944 jan. 30.

⁸⁷³ IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 febr. 1; F 111 B/V, *Vesti* – 1944 febr. 5.; RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III, str. 389 – 1944 marec 18.

⁸⁷⁴ Podatek mi je posredoval prof. dr. T. Ferenc, za kar se mu tudi tu prisrčno zahvaljujem.

⁸⁷⁵ RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 670 sl. – 1944 febr. 11.

⁸⁷⁶ IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 jan. 20.

Ker s takim ravnanjem škodujejo slovenskemu narodu v narodnoosvobodilnem boju, bo področno vojaško sodišče prijete kršilce kaznovalo z zaplembo celotnega premoženja.⁸⁷⁷

Na obeh straneh so zelo prizadevno nadzorovali življenje po vaseh in odkrivali nove pripadnike ene ali druge strani. Na pohodu sta bila obveščevalna služba in ovadustvo. S pomočjo vaških ovaduhov je barjanska domobrantska četa do začetka februarja 1944 pripravila, kakor že rečeno, kar obsežen in točen seznam terencev in aktivistov OF po podkrimskih vaseh, ki so bili nato prvi na udaru. Po vaseh so bili razporejeni takole: na Igu (22) Ivana in Janez Bolha, Danica in Slavka Čampa, Karel Hrovat, Alojzija in Ivanka Likovič, Darinka Minati, Ana in Marija Pucihar, Ana Repar, Lovro Rihtaršič, Viljem Sokalič, Franc in Jožefa Škraba - Kovačeva ter Jože Škraba - Andrejka, Johan in Jože Veber, Marija in Mimi Zdravje ter Ivan Železnikar; v Iški vasi (15) Doroteja Benet, Marija Giudicioza, Alojz Glavič, Urška Japelj, družina Kernc (pet članov), Angela Podržaj, Ana Šteblaj, Liza Štembal, Angela Tancek, Tončka Žagar in Pepa Župec; v Strahomeru (9) Peter Kraljič, Marija Likovič - Bernardova in njen sin, Jera in Jože Močnik, Marija Modic in hči Marija, Angela in Anton Susman; z Vrbljen (7) Lojza in Pavla Grebenc, Marija Jankovič, Angela in Anton Kumše, Lojza in Cecilija Modic; z Bresta (7) Ana Japelj, Jakob Modic, Jože Perme, Jože Prek, Peter Škraba, Alojz Šušteršič in Angela Zalar; iz Staj (5) Franca in Miha ter Mihela Janželj, Marija Perme in Ivan Žmuc; s Tomišlja (3) Franca Ambrož, Franca Škraba in Anton Šuštaršič; z Iške (2) Alojzija in Angela Mazi; s Kota (3) Stanko Ciber, Alojz Janželj in Ivana Štembal; iz Matene Martin Pirc in iz Sarskega Franc Boltežar.⁸⁷⁸ V poznejših mesecih so bili mnogi s tega seznama žrtve domobrantskega terorja.

Tudi na partizanski strani je nastajal natančen popis vseh belogardistično usmerjenih družin in tistih, ki so imele člana pri domobrantskih ali med aktivisti. Pripravljala ga je vodja okrajnega obveščevalnega odseka v rajonu Barje. Do sredine februarja je tako obdelal šele pet vasi.⁸⁷⁹ Najpozneje v drugi polovici leta 1944 so bili sezname na obeh straneh bolj ali manj popolni. Na partizanski strani so bili dopolnjeni z opisom vojnih zločinov domobrantskega.⁸⁸⁰

Po analizi že omenjenega vodje barjanskega obveščevalnega odseka je bilo v podkrimskih vaseh že v začetku februarja 1944 močno zaskrbljujoče razmerje sil med pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja in njihovimi belogardističnimi

⁸⁷⁷ IZDG F 111 A/VI, Vesti – 1944 marec 24.; prim. RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 685 – 1944 marec 11, živela je v Ljubljano nosila tudi uslužbenka Cirila Podržaja, ki so ga imeli za enega izmed bele garde na Igu.

⁸⁷⁸ IZDG, SD F 31/V – 1944 febr. 1. ali 7.

⁸⁷⁹ RSNZ F 301 22/ZA/IX, str. 670 sl. – 1944 febr. 11.

⁸⁸⁰ Prim. IZDG Kartoteka politične policije, Kartoteka DMD; RSNZ F 301 – 22/ZA/II/X – sezname.

nasprotniki. V barjanskem rajonu je bilo 39 vasi in naselij, vendar jih je bila več kot četrtina že povsem pod nadzorom domobrancev. V 19 podkrimskih vaseh, od katerih je bil Gornji Ig popolnoma požgan in zbombardiran ter neposeljen, pa je bila taka analiza še mogoča. Stanje je po njegovem bilo sledeče. Velika večina vaščanov je bila na strani OF in partizanov v Iški vasi, Dragi, Mali vasi in Podgozdu, tu skoraj ni bilo belogardistov. Približno polovično je bilo razmerje med »rdečimi« in »belimi« v Iški in Stajah. Na Igu, ki je bilo najpomembnejše naselje, naj bi bili prebivalci le 30–40 % za narodnoosvobodilno gibanje. Najslabše je bilo stanje v Brestu, Kotu, Mateni, Podkraju, Strahomeru, Tomišlju in Vrbljenah, kjer naj bi bilo le okoli 20 % vaščanov za NOB. Za naselje Kremenica ni bilo podatkov, v Dobravici in na Sarskem, kjer je bilo le malo posestnikov, pa naj bi bili vaščani navzven neopredeljeni. V Iški Loki, ki je bila po legi med vsemi podkrimskimi vasi najbolj izpostavljena domobranskemu pritisku, so bili prebivalci sicer belogardistično usmerjeni, a niso bili niti zagrizeni niti izdajalski pač pa skrajno previdni in molčeči.⁸⁸¹

Strinjamo se lahko z obveščevalčevo splošno oceno, da je bilo v vaseh bližje domobranski postojanki mnogo več belogardističnih pristašev kakor v bolj oddaljenih, kjer je bil vpliv partizanov in aktivistov OF, zlasti političnih delavcev, na vaščane trajnejši in večji. Nikakor pa ne moremo trditi, da je bila ocena za vse vasi povsem točna. Ocena za Dobravico in Sarsko gotovo ne drži; v obeh so bili aktivisti OF, na Sarskem so domobranci celo aretirali Franca Boltežarja. Tudi na Igu bi bila verjetno pravilnejša ocena pri 40 %, na kar kaže tudi seznam terencev in aktivistov ter borcev NOV.⁸⁸² V potrditev te domneve bi morda morali uporabiti takrat izraženo mnenje zmernih ižanskih pripadnikov domobrancev, ko so januarja 1944 kazali odpor proti njim, ker so le začasno prišli na Ig, z mnenjem: zakaj ste prišli, prinesli boste zgolj nesrečo. Poudariti je treba še nekaj, kar je v oceni verjetno dvigalo odstotek nasprotnikov NOB. V strahu pred domobranskim terorjem je del vaščanov skrbno prikrival svoje prepričanje in pripadnost ali vsaj nagnjenje k OF.

V splošni oceni časa »kdor ni za, je proti«, so vsi ti pristali v NOB nasprotni skupini. Na nek način to potrjuje tudi rajonski obveščevalec. Poročal je namreč, da so se od zaradi pobojev ljudi aktivisti in simpatizerji OF tako prestrašili, da so se zapirali vase in v svoje hiše ter niso več sodelovali.⁸⁸³ Iste pomisleke potrjuje tudi takratno stanje organiziranosti obveščevalske mreže varnostno obveščevalne službe. V tem času so odpadli obveščevalci v Brestu, Vrbljenah, Strahomeru in Podkraju, ker nihče več ni bil aktiven ali pa so jih odpeljali in pobili. Kot posledica strahu ni bilo po vosovski liniji v

⁸⁸¹ RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 667 – 1944 febr. 4.

⁸⁸² Prim. sezname v Prilogi.

⁸⁸³ Prim. op. 194.

Kremenici in Dobravici nobenega obveščevalca več, v vaseh Iška vas, Mala vas, Iška, Podgozd, Draga, Iška Loka, Kot, Matena, Sarsko in Staje pa so obveščevalci dajali le ustna poročila, če se je rajonec osebno oglasil pri njih, kar pa je bilo zelo tvegano. Le še vaški obveščevalec z Iga je vsak drugi dan pošiljal pisna poročila. Nove obveščevalce je bilo zelo težko pridobiti, vendar so še v februarju 1944 začeli delati v Stajah, Dragi in Dobravici. O težavah z obveščevalci in z zaupniki ter o povezavah z Ljubljano je govorilo tudi poznejše poročilo.⁸⁸⁴

V takih razmerah je bila povsem razumljiva želja vseh pripadnikov OF in terencev, da bi se na krimsko-mokrškem območju redno zadrževala partizanska enota v moči bataljona. Prav tako se je pokazalo, da bi ob težavnih razmerah in pritisku domobrancev nujno potrebovali še dodatni vod varstvenikov.⁸⁸⁵ Zaradi opisanega stanja je boj v podkrimskih vaseh od nastanka barjanske domobranske postojanke postopoma v večji meri dobival oblike in značaj državljanske vojne. Na tem območju so v neposrednih medsebojnih spopadih pogosto na obeh straneh sodelovali domačini. Poleg tega so na tem prostoru domobranci nastopali precej samostojno brez večje odvisnosti od nemškega zveznega oficirja.

V naslednjih dveh mesecih so se nadaljevale akcije barjanske 21. domobranske čete v podkrimskih vaseh. Od aprila 1944, ko se je četa ustalila v postojanki na Igu, so se razmere za narodnoosvobodilno gibanje še poslabšale. Ižanski domobranci so se takoj po prihodu začeli pritoževati, da novo poveljstvo premilo ravna z zajetimi terenci. Ko so jih namreč poslali v Ljubljano in naprej v taborišče oziroma na prisilno delo v Nemčijo, so se ti deloma vrnili in še bolj silovito politično delovali.⁸⁸⁶

S tem morda lahko povežemo tudi prizadevanje, da bi se v 21. četo na Igu vrnil bivši barjanski komandir Frakelj. Zanj naj bi pri štabu slovenskih domobrancev in pri Rupniku zaprosili ižanski prebivalci oz. »vodilni belogardistični krogi na vasi«, ker je zelo delaven in, kakor so zapisale domobranske *Vesti*, »je strah in trepet vseh komunistov v ižanski okolici«. Še istega meseca je rajonsko politično poročilo z Barja ugotavljalo, da je bilo terencem in aktivistom OF politično delo povsem onemogočeno in da so se morali rajonci začasno celo umakniti z rajonskega ozemlja. Vrniti so se lahko šele, ko so na krimsko-mokrško območje ponovno prišle partizanske enote.⁸⁸⁷

Poveljnik ižanske domobranske postojanke je bil nadporočnik Franjo Sekolec. 21. četa je štela okoli 160 moških, v njej pa je bilo skoraj 20 oficirjev in podoficirjev ter nekaj desetarjev. Večina moštva v četi je bila doma iz podkrimskih vasi. Največ jih je bilo

⁸⁸⁴ RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 667 – 1944 febr. 4.; str. 670 – 1944 febr. 11. in str. 675 – 1944 febr. 24.; prav tam, str. 676 – 1944 marec 3.

⁸⁸⁵ Prav tam, str. 667; F 301 – 18/ZA/I/III, str. 389 – 1944 marec 18.

⁸⁸⁶ IZDG, SD F 280/II – 1944 april 23.; RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1106 – 1944 april 16.

⁸⁸⁷ RSNZ F 301 – 18/ZA/I/VII, str. 704 – 1944 april 25.

z Iga (25), Tomišlja, Vrbljen, Matene in Strahomera. Iz drugih vasi (Staje, Brest, Iška Loka, Kremenica, Dobravica, Gornji Ig in Podgozd) jih je bilo bistveno manj, vendar tudi iz Iške vasi deset. Domačini so bili tudi v drugih okoliških četah in postojankah: Barje, Podpeč, Notranje Gorice ter v ljubljanskih enotah. Četa je imela tudi svojega četnega obveščevalca, kar je bil od junija dalje domačin Anton Martinčič z Iga. Oborožitev čete je bila zelo dobra, saj je imela veliko avtomatskega orožja: 6 težkih bred, 10 puškomitraljezov, 8 brzostrelk, 3 lahke minomete in baje tudi težki minomet.⁸⁸⁸

S prihodom na Ig so domobranci v nižinskih vaseh barjanskega rajona uveljavili svojo upravo. Naslonili so se na staro občinsko upravo, ki je v obeh občinah veljala do kapitulacije Italije. Od starega kadra je bil v tem času tam samo nekdanji občinski tajnik na Igu Franc Krašnja. Splošno mnenje v domobrantskih krogih in pri domačih nasprotnikih NOB je bilo, naj se Krašnja ne vrne na tajniško mesto. Obdolžili so ga namreč, da je po vdaji Italije partizanom iz občinske blagajne izročil 20.000 lir in celotno zalogo živil. Sumili so ga tudi, da je kriv za smrt bivšega župana Merzela, ki je bil obsojen v Ribnici, zato se je Krašnja kmalu zatem umaknil v Ljubljano.⁸⁸⁹ Domobranci so se v obeh občinah naslonili na svoje ljudi – na najbolj goreče pristaše. Na Igu in v Tomišlju so obnovili občinska urada in upravo, po vaseh so postavili krajevne starešine, ki jih viri omenjajo kot načelnike. Ti so imeli celo izjemno pravico odločati o aretacijah. Kdo so bili krajevne starešine po vaseh, nismo mogli ugotoviti, toda postavili

⁸⁸⁸ RSNZF 301 – 22/ZA/IX, str. 740 –1944 jul. 5.; prim. še IZDG, SD F 55/IV 1944 maj 1. in 17; F 52/I/1 – Seznam častnikov in podčastnikov za jun.; skupni plačani znesek je bil blizu 59.000 lir.

Z Iga so bili Anton Bolha, Jože in Martin Černič, Anton Čuden, Jože Glavan, Ivan Juha, Martin in Stanko Kus, Anton Martinčič, Stanko Mencej, Jože Merkun, Stane Možek, Filip Paznar, Janez in Jože Pirc, Ludvik Stojc, Anton Tancek, Franc Virant, Janez Zgonc, Alojz, Anton, Jože in Stane Župec in Janez Borštinar, ki je padel 8. jun. 1944. Iz Tomišlja so bili Jože Fister, Jože Grum, Anton in Stanko Kumše, Ivan in Ludvik Lenarčič, Stanko Likovič, Stanko Mavec, Franc in Ivan Modic, Jakob Modic, Ivan Šeškar in Franc Štrumbelj. Iz Vrbljen so bili Janez Glavan, Martin Kumše - Brajdarjev, Anton Ljubi, Jože Meše, Jože Meze, Alojz Modic, Alojz Modic - Dolinar, Janez Modic - Kovačev, Ivan in Martin Oblak, Ivan Strle in Franc Štrumbelj. Iz Iške vasi so bili Janez Modic, Jože Modic, Franc Orhini, Stanko Pavlič, Anton Škulj, Franc Šteblaj-Betov, Franc Šteblaj - Šerjakov, Boris in Ivan Švigelj ter Jože Traven.

Iz Strahomera so bili Ivan Brancelj, Ivan Glavan, Franc in Jože Kraljič, Ivan Oblak, Franc Pikovnik, Jože Tancek.

Iz Matene so bili Anton Ciber, Ludvik Gabrovšek, Anton in Ivan Grmek, Ivan Juha, Anton Modic, Anton Strle in Anton Škrjanc. Iz drugih vasi pa so bili Albin Kocjan, Alojz Leskošek in Franc Strle iz Staj, Franc Kraljič, Ivan Ložar in Jože Švigelj iz Bresta, Anton Černič iz Iške Loke, Ivan Lipovec iz Kremenice, Matija Klančar iz Podgozda, Ciril Virant iz Dobravice in še drugi.

⁸⁸⁹ IZDG, SD F 111 B/I, *Vesti* – 1944 jun. 22.; prim. še opozorila domobranskega poveljnika Krenerja poveljniku 21. čete na Igu prav tam F 31/IV – 1944 jul. 6.; J. Klemenčič, str. 127–130.

so jih že do 11. maja. Takrat je namreč rajonski varstvenik Marko (Anton Hribar iz Zapotoka) sekretarju M. Škrabi poslal seznam krajevnih starešin, ki se ni ohranil.⁸⁹⁰

Na Igu so za župana oziroma za občinskega komisarja imenovali Franca Stojca z Iga, člana zelo zavzete belogardistične družine; njegov brat Ludvik je bil eden izmed Frakljevih »apostolov«. Občinski tajnik je postal Anton Kozina s Kota, občinski sluga pa je bil Miha Kraljič iz Matene. Na občinskem uradu je bila zaposlena tudi administratorka. Takoj so obnovili tudi s Prevodom povezani prehranjevalni urad, pri katerem so delali Anica Benedik, Pavla Mavec in Anton Štrukelj. Z njim so deloma reševali oskrbo z najnujnejšimi življenjskimi potrebščinami (špecerija, cigarete itd.). Prek njega je potekala tudi prodaja kmetijskih pridelkov in drv iz podkrimskih vasi v Ljubljano. Notranji vaški odnosi so se zaostrovali tudi v povezavi z oskrbo. Del domobransko usmerjenih vaščanov je zahteval, naj se partizanskim družinam ne da živilskih kart. Svoj zahtevek so utemeljevali s tem, da so vso zimsko obdobje dobivale podporo v denarju in hrani od partizanskih oblasti, sedaj pa naj za kazen malo stradajo.⁸⁹¹ Uradne občinske prostore so uredili v poslopju Kmečke hranilnice in posojilnice. Domobranci so postojanko obdali z žičnimi pregradami, nadzorovali vse vhode oziroma izhode iz vasi in jih občasno tudi povsem zaprli, da bi preprečili povezavo s partizani in njihovo oskrbo s hrano.⁸⁹²

V občini Tomišelj je župan postal Jakob Modic - Anzelc, tudi belogardist, ki je bil že med organizatorji vaških straž. Tajnik naj bi bil Franc Skarza, študent, doma z Iga, ki je bil občinski tajnik že v času italijanske okupacije.⁸⁹³ Občinska uprava je bila podrejena domobranski vojaški upravi. Dokončno podobo je v obeh občinah dobila šele jeseni 1944, ko jo je prišel urejati okrajni glavar dr. Pavel Mašič po ukazu šefa pokrajinske uprave.⁸⁹⁴ Po nastanku domobranske postojanke na Igu in obnovitvi občinske uprave so uredili tudi župnijske zadeve. Vrnila sta se oba župnika, Janez Klemenčič na Ig in Jože Murn, ki je prišel šele 4. maja 1944 in prebival na Igu, za Tomišelj. Z njima je prišel tudi kaplan Jakob Mavec, ki je bil vojaški kurat. Z njimi se je močno povečal domobranski vpliv med vaščani tudi s pomočjo prižnice, spovednice in verskih oziroma cerkvenih obredov.⁸⁹⁵

Vendar to še ni bilo vse. Domobranci so po vaseh organizirali obveščevalno službo in belogardistični privrženci so bili organizirano povezani v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Krajevni starešine so bili hkrati podaljšana roka domobranske

⁸⁹⁰ Prim. RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 791 – 1944 maj 11.; F 301 – 18/ZA/II/III, str. 1443 – 1944 jul. 4.

⁸⁹¹ IZDG, SD F 111 B/I, *Vesti* – 1944 konec maja.

⁸⁹² Prim. J. Klemenčič, str. 140, 148 sl.

⁸⁹³ RSNZ F 301 – 22/ZA/II/X – Spisek belogardističnih (domobranskih) likvidatorjev, str. 812 in 813.

⁸⁹⁴ Tabor 1974, št. 8, str. 197.

⁸⁹⁵ Prim. J. Klemenčič, str. 148–150.

propagande in protikomunističnega boja. Domnevamo lahko, da so v podkrimskih vaseh, posebej tam, kjer so bile postojanke in so bili belogardistični pristaši številni, obstajala tudi jedra njihove tajne organizacije, Narodne straže, pod vodstvom članov Slovenske legije, ki so nedvomno bili domobranski aktivisti.

Vse od nastanka domobranske postojanke na Barju in še posebej po vzpostavitvi izžanske je podkrimske vasi zajela močna obojestranska propaganda. Domobranska stran je zanj proti narodnoosvobodilnemu gibanju in OF uporabljala zlasti protikomunistična gesla, boj za vero, ohranitev življenja in premoženja slovenskega kmečkega človeka. Partizane je obdolžila za uničenje slovenskih domov in jim upravičeno in neupravičeno pripisovala številne poboje. V podkrimskih vaseh so sprva na partizane poskušali valiti tudi krivdo za Frakljeve žrtve. To je deloma spodbila protiakcija barjanskega rajona ob primeru Angele Kumše februarja 1944. Dokončno so se v tem pogledu nosilci belega terorja v podkrimskih vaseh razkrinkali, ko so za njihove žrtve začele iz Nemčije prihajati osmrtnice, kot da so umrle na prisilnem delu ali v taboriščih v Nemčiji, trupla istih ljudi pa so v maju odkrili in sodno identificirali v grobovih Kozlarjeve gošče.⁸⁹⁶

V maju 1944, mesecu majskih pobožnosti, so na Igu v propagandno dejavnost vključili tudi izžansko župnišče s posvetitvenim obredom družin in prodajo nabožnih slik, za kar so morali plačati 400 lir. Posebno široko zasnovana propaganda je v juniju z razširjanjem in prodajo protikomunistične knjige z naslovom Črne bukve zajela tudi podkrimske vasi.⁸⁹⁷ V njej so nasprotniki OF pogosto v pretirani in netočni obliki prikazovali dogodke iz NOB in partizanom pripisovali tudi okupatorjeva in svoja grozodejstva ter v njihovo škodo navajali povsem neresnična dejstva (npr. o ubojih nasprotnikov).

Na svoj način so se v propagandno dejavnost spuščali tudi domobranci. Preoblečeni v partizane so se ponoči javljali ljudem. V teh nočnih pohodih, s katerimi so vznemirjali vaščane, so si pogosto prilaščali živila, zlasti govedo in prašiče, javno pa za to dolžili partizane, ki so seveda tudi izvajali prehrabene akcije v podkrimskih vaseh. Med drugim so se ob takih primerih oskrbovali z robo za svojo črnoborzijansko dejavnost. Domobranska zvijača je uspevala le krajši čas, ker so ljudje prevaro hitro spregledali.⁸⁹⁸ Prisvajanja je bilo veliko tudi pri aretacijah in hišnih preiskavah v domovih terencev

⁸⁹⁶ Prim. IZDG F 496/III/6 b – 1944 maj 8.; prim. letake o tem, RSNZ F 301 18/ZA/II/VII, str. 726/8 – 1944 jun. 10.; IZDG F 493/I/1 b – 1944 jul. 20. Žrtve so bili npr. Jakob Mavec iz Bresta, Ivana Škraba, mati Rada Škrabe - Gorazda, in njena hčer Vera iz Črne vasi ter Marija Alič z Izžanske ceste.

⁸⁹⁷ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1111 – 1944 maj 21.; IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 20.; RSNZ F 301 – 18/ZA/II, str. 726 sl. – 1944 jun. 10.

⁸⁹⁸ Med izžanskimi domobranci je zacvetela črna borza, ki je dosegla tolikšen obseg, da so Nemci zaradi tega zaprli več domobrancev npr. Janeza in Jožeta Benka iz Vrbljen ter Jožeta in Franca

in aktivistov. Naj navedemo zmernejšo obliko takega dejanja. Ko so domobranci okoli 20. junija 1944 preiskovali dom Ambroževih v Podkraju, so vzeli konja in voz ter nanj naložili še prašiča. Gospodarju, ki je prišel po konja in voz, so v postojanki vrnili samo voz in za prašiča plačali 800 lir.⁸⁹⁹ Domobranska propaganda je bila vezana tudi na sestanke in javna zborovanja, ki so se jih morali vaščani udeleževati, vendar zaradi tega ni več prihajalo do sprememb v opredelitvi. Ta je bila že sredi leta 1944 dokončna.⁹⁰⁰ Krepitev domobrancev in izvajanje njihove prisile sta vedno bolj omejevala dejavnost OF in narodnoosvobodilnega gibanja na območju podkrimskih vasi.

Po nemški ofenzivi se je politično in oblastno-upravno delo TOOF, kjer so seveda obstajali, in vaških zaupnikov sočasno z ROOF Barje vrnilo v stari tek. Tudi upravne spremembe, ki so sledile, niso ustvarjale težav, ker je rajonsko območje v njih ostalo nespremenjeno. Rajon Barje so že meseca decembra vključili v ribniško okrožje, po prvem zasedanju SNOS 19. in 20. februarja 1944 pa so morali na rajonu svoje delo uskladiti z odseki SNOS, ker so tam ukinili upravno komisijo. Zasedanja SNOS se je iz barjanskega rajona udeležil sekretar Matija Škraba, izbran na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. SNOS je takrat potrdil tudi delo slovenske delegacije na 2. zasedanju AVNOJ in sprejel izjavo o slovenski državi v federativni demokratični Jugoslaviji. Med drugimi odloki je sprejel tudi odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore kot oblastne organe ljudske oblasti,⁹⁰¹ vendar v barjanskem rajonu do volitev v narodnoosvobodilne odbore, ki naj bi prevzeli oblastne funkcije, ni prišlo. Proti koncu aprila so jih izvedli le na svobodnem delu ribniškega okrožja. V podkrimskem območju tega ni bilo več mogoče storiti, ker je na Igu takrat že bila domobranska posadka. Na rajonu so že prej sprejeli sklep, da javnih volitev ne bodo izvajali, ker bi s tem javnosti odkrivali lastne kadre. Ukrep, ki so ga ob belem terorju upravičeno sprejeli.⁹⁰² Obveščevalec Marko je okrožju poročal, da v rajonu volitev ne morejo izvesti, ker domobranci neprestano, vsak dan sledijo ROOF Barje, tako da se je moral razdeliti v skupine in se seliti iz kraja v kraj.⁹⁰³

Medtem so pod domobranskim pritiskom, njihovimi patroljami in zasedami po

Šviglja iz Bresta – RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1111 – 1944 maj 21., str. 1173 – 1944 maj 16.; RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 735 – 1944 maj 14.; prav tam, str. 717 – 1944 maj 7.

⁸⁹⁹ RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 754 – 1944 jun. 23.

⁹⁰⁰ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VII, str. 1106 – 1944 april 16., str. 713 sl. – 1944 maj 5.

⁹⁰¹ IZDG F 440/I/8 – 1943 dec. 27; M. Mikuž, III, str. 215/19; M. Škraba je bil na spisku članov SNOS vpisan pod št. 100; vseh izvoljenih članov je bilo 120. Podatke o Škrabi mi je 7. 3. 1989 posredoval stenograf zasedanja tov. Milan Megušar, za kar se mu pristrčno zahvaljujem. Glej T. Ferenc, *Ljudska oblast II*, str. 57–85.

⁹⁰² Prim. IZDG F 463/I/1/2 – 1944 marec 15., april 23. in 30.; M. Škraba, pisna izjava 11. marca 1989, str. 2.

⁹⁰³ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII – 1944 april 11.

vaseh ter umori terencev in aktivistov počasi prenehali delovati TOOF, ki so opravljali tudi oblastne in upravne naloge. Vsaj do junija 1944 je prenehal obstajati tudi TOOF v Iški vasi, potem ko so domobranci ubili dva njegova člana (Alojz Rupert, Jakob Kramar). Vsekakor sta v juliju na vsem ozemlju ROOF Barje delovala le še krajevna odbora OF na Golem in v Škrilju. Z njima je bil ROOF Barje v tem času še tesno povezan, imel skupne sestanke in organiziral mitinge.⁹⁰⁴

Kakor so po vaseh izginjali krajevni odbori OF, tako so rajonci v njih vzpostavljali zaupnike, tako da je od takrat rajon v vseh podkrimskih vaseh posloval samo še z njimi. Največkrat so to nalogo opravljale ženske. V Vrbljenah so bili npr. zaupniki pri Grebenčevih, na Sarskem je to nalogo do aretacije opravljal Franc Boltežar, v Kremenici pa Garvasovi, dokler Frakelj tega ni preprečil. Na Igu, največjem naselju med podkrimskimi vasmimi, je bilo vedno po več zaupnikov. Eden izmed njih je bil v tem času Alojz Janželj s Kota, ki je prebival na Igu. Sočasno z njim je bil zaupnik tudi Stane Zdravje, ki je dobro opravljal nalogo, čeprav je bil bolehen in slaboviden. Rajon ga je z Iga 23. aprila po več prošnjah odpoklical, ko je že izgubljal živce in je grozila nevarnost, da ga bodo domobranci odkrili. Do konca avgusta je delal v rajonski ciklostilni tehniki, nato pa je bolan odšel v Belo krajino. Zaupnici na Igu sta bili tudi Alojzija Škraba - Kovačeva mati in hčerka Jožica. Podobno je bilo z Marijo Uršič, hčerkama Marijo in Francko ter sinom Janezom. Za njimi so to nalogo opravljali še Francka in Tončka Šenk, Pavla Hitejc, Marija Rihtaršič, poštna upraviteljica, Pavla Mencej, Minka Comino, Ančka Repar, Hedvika Zalar, Antonija Bolha s hčerjo Milko, Feliks Zdravje s hčerjo Kati, kolar Balant in poštni uslužbenec Franc Cotman, ki so ga domobranci ubili po napadu na Ig. V Iški Loki je bil dolgo časa zaupnik Jože Jere.⁹⁰⁵

O težavnosti aktivističnega dela pod domobranskim pritiskom govori primer zaupnika Franca Dolšaka na Golem. Domobranci so ga s pijačo pridobili in izsiljevali, da je izdajal, povezan z domobransko posadko na Igu. Partizani so ga zaradi tega obsodili in ustrelili.⁹⁰⁶ Toda dostop do zaupnikov je bil zaradi domobranskega nadzora po vaseh tudi sicer vedno težji in skoraj nemogoč. Tako je rajon izgubljal povezavo z mrežo zaupnikov in ljudmi nasploh. Tudi župniki kmalu po nastanku izžanske domobranske postojanke niso mogli več v celoti opravljati svojih nalog, ker so se le s težavo in ob veliki nevarnosti gibali po ozemlju. Težko je bilo obnavljati mrežo zaupnikov, ki se je trgala zaradi domobranskega terorja in prisile. Vedno več je bilo aktivistov, ki

⁹⁰⁴ IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 10.

⁹⁰⁵ Prim. M. Škraba, *Razvojna pot OF*; A. Kumše, *Pripoved neke dobe*; M. Škraba, pisna izjava z dne 11. 3. 1989.

⁹⁰⁶ IZDG, prav tam – 1944 jul. 31.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 92. Njegova sestra naj bi tedaj izjavila: »Saj sem vedela, da naš France ne bo naredil dobrega konca.« To se je zgodilo že 22. maja 1944 – RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 732 – 1944 maj 24.

so bili pripravljeni prevzeti zaupniško dolžnost le pod pogojem, da se bodo rajonci sami oglašali pri njih. Podobno je bilo tudi z mrežo obveščevalcev, ki jo je imel vodja obveščevalnega odseka Barje, sam pa nikakor ni mogel obvladovati velikega ozemlja barjanskega rajona.⁹⁰⁷

Že kmalu po začetku leta 1944 je postajalo delo barjanskega rajona vedno bolj odgovorno, ker je nanj prehajalo vedno več političnih, oblastno-upravnih in propagandnih obveznosti. Podkrimske vasi so bile pod vedno večjim domobranskim nadzorom. Ker se na krimsko-mokrškem območju brigade niso zadrževale ves čas, so bili rajonci z varstvenim vodom večkrat tudi edina oborožena sila, ki se je postavila po robu domobranski četi.⁹⁰⁸ Rajon je moral razreševati tudi razne primere prijav o delovanju in ovadstvu posameznih nasprotnikov, ki jih je včasih rodila tudi maščevalnost. V marcu 1944 je patrolja varstvenega voda na Igu aretirala dva skrivaja, hišna preiskava pri Janezu Juhi na Igu pa je odkrila vojaški material. V Podkraju so aretirali Franca Cibra, ki pa je s poverjenišva pobegnil, ker je stražar zaspal.⁹⁰⁹ Seveda so tudi rajonci zajeli ali aretirali nasprotnne aktiviste ter jih izročili v postopek pristojnemu partizanskemu vojaškemu sodišču, včasih pa tudi neposredno ustrelili. V začetku marca 1944 so na Igu aretirali Alojza Šteblaja, ker je aktivistom javno oponesel smrt izžanskega župana Merzela in govoril proti ROOF Barje, ter ga predali vojaškemu sodišču. Istočasno so to storili tudi z zajetima belogardistoma Janezom Zalarjem in Janezom Smoletom, obema iz Kota. Smole se je po partizanski mobilizaciji v času nemške ofenzive predal, oba sta bila pri domobrancih v Škofljici in se ukvarjala s črno borzo. Vsi trije so bili verjetno obsojeni na prisilno delo, od koder sta Zalar in Smole že konec istega meseca pobegnili. Patrolja rajonskega odbora Barje je prve dni aprila v Črni vasi zajela domobranca Strleta, ki je prišel domov; tudi njega so predali vojaškemu sodišču. Prijeli so tudi skrivaja Alojza Pirca iz Matene, ki se je izogibal partizanski mobilizaciji; obsojen je bil na prevzgojo v Beli krajini in na denarno kazen 10.000 lir. V Iški vasi so obsodili na smrt kmeta Travna, ker je pretepel nekega partizana.⁹¹⁰

Težišče političnega dela je pod silo takih razmer moral prevzemati sam rajon, kamor so se že od februarja dalje zatekali aktivisti, ki na terenu niso bili več varni.⁹¹¹

⁹⁰⁷ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/VIII, str. 1111 – 1944 maj 21.

⁹⁰⁸ Prim. RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III, str. 368 – 1944 febr. 6.

⁹⁰⁹ RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 680, 684, 687, 688 – 1944 marec 7., 9., 12., 15.

⁹¹⁰ IZDG F 111 A/V, *Vesti* – 1944 marec 8.; F 111 A/VI, *Vesti* – 1944 marec 30., april 1. in april 13.; RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III, str. 1135 – 1944 april 6; prav tam, str. 368 – 1944 marec 5 in 6; F 301 – 22/ZA/IX, str. 680/1 – 1944 marec 7. in 8.; prav tam, str. 774 – 1944 marec 12., F 301 – 22/ZA/IX, str. 742.

⁹¹¹ Februarja 1944 sta se rajonu priključila Janez Alič z Ižanske ceste, ki je ušel Fraklju, in Tone Modic. Sredi marca se je rajonu priključil Jože Rupert, skojevec, ki je postal rajonski kurir. V aprilu so prišli na rajon Alojz Janželj s Kota, ki je ušel domobrancem, Ivan in Martin Žagar, Janez Mazi in Janez Šuštaršič - Hiti. V tem mesecu se je rajonski tehnik priključil Stanko Zdravje.

Člani rajona so se morali spuščati v vasi, da so se sestajali z aktivisti, zaupniki in obveščevalci, ki se niso več želeli izpostavljati nevarnosti s pisanjem poročil. Sami so morali celo razširjati letake, drugo propagandno gradivo in literaturo OF. Konec meseca aprila, še ne mesec dni po nastanku ižanske postojanke, so bile razmere že takšne, da je rajon obvestil okrožje, da skorajda ne more več delovati. Če namreč na ozemlju ni brigad, domobranci patroljirajo daleč v hribovske vasi, če pa brigade so, takrat v teh vaseh divjajo boji in je dostop v nižinske vasi onemogočen.⁹¹²

Rajonski odbor OF Barje je postajal trn v peti ižanskih domobrancev. Že v decembru 1943 je bil prvi, slučajno začeti, pogon barjanskih domobrancev na rajon,⁹¹³ od začetka leta 1944 pa so domobranske patrolje zavestno sledile rajoncem. Februarja tega leta naj bi Frakelj celo razpisal nagrado za vsakega rajonskega člana. Posledica teh pogonov je bila, da se je moral rajon neprestano seliti in da se je iz nižinskih vasi umikal v hribovske vasi in vse globlje proti Mokrcu. Iz istega vzroka – a tudi zaradi tega, da bi lažje deloval, in ker se je številčno povečal – se je rajon večkrat delil na skupine, ki so delovale na različnih delih rajona.⁹¹⁴ Po napadu Cankarjeve brigade na ižansko postojanko so v hajko, ki je temu sledila, padli tudi rajonci na Golem. Za krajši čas so se morali umakniti na ozemlje velikolaškega rajona, v Purkače, in so samo ponoči vzdrževali zveze z aktivisti doma.⁹¹⁵ Po povratku na svoje ozemlje so se rajonci ponovno razdelili in ena skupina se je iz mokrškega območja premaknila na Krim, da bi bila bliže nižinskim vasem.⁹¹⁶

Prav to skupino, s katero je bila tudi desetina VDV (OZNE),⁹¹⁷ so 7. junija 1944 napadli domobranci iz Podpeči. Patrolja 40 domobrancev se je neopazno približala rajonskemu taboru na le 15 m in vse skupaj močno presenetila. Razen lastnega življenja niso rešili skoraj ničesar. Po končani nevarnosti so na zbornem mestu ugotovili, da je manjkal Anton Melik iz Črne vasi in da so domobranci ranili dva pripadnika varnostne službe. Izgubili so skoraj vse orožje in opremo; obžalovali so zlasti izgubo orožja, ker so bili zaradi sovražne nevarnosti in težavnih razmer na terenu zelo dobro oboroženi. Rajonci so izgubili brzostrelko, 8 pušk, pištolo in puškomitraljez. Ostali so brez nahrbtnikov in osebne opreme, v domobranske roke so prišle tudi torbice z rajonskimi spisi, sezname in boni v vrednosti 3100 lir. Varnostniki so bili ob dva puškomitraljeza, brzostrelko, 4 puške, 3 pištole, vso opremo in torbico z arhivom. Med drugim so

⁹¹² RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 706 – 1944 april 20.

⁹¹³ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 70 sl.

⁹¹⁴ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/III – 1944 april 4.; prav tam ZA/II/VIII – 1944 april 11.

⁹¹⁵ IZDG F 716/I/2 – 1944 maj 3.

⁹¹⁶ RSNZ F 301 – 18/ZA/II/III, str. 1165 – 1944 april 28.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 95 sl.

⁹¹⁷ Po sklepu SNOS z dne 13. maja 1944 je Oddelek za zaščito naroda (OZNA) nadomestila dotedanjo VOS (in deloma tudi Vojsko državne varnosti (VDV).

domobranci v spisih dobili tudi smrtno obsodbo za Franca Kumšeta, domobranskega aktivista iz Tomišlja. Po opozorilu se je pred partizani umaknil v Ljubljano. Za Antona Melika so pozneje ugotovili, da je bil težje ranjen ter da so ga domobranci zajeli in odpeljali v Kršljanov grad v Notranjih Goricah. Tu je kljub zdravniški oskrbi podlegel rani. Sklepamo, da so ga hoteli domobranci za vsako ceno ohraniti pri življenju, da bi nato od njega pridobili pomembne podatke.⁹¹⁸

Po tem napadu se je moral ROOF Barje še hitreje in spretneje izmikati domobranskemu preganjanju. Tudi druga skupina rajoncev, ki se je junija dalj časa zadrževala na Mokrcu nad Sivimi dolinami, se je morala umikati domobranskim patroljam in se z njimi spopadati. Proti koncu meseca so zaradi tega ponovno prišli h Glavanu v Škrilje, kjer so rajonci večkrat imeli svoj sedež. Domobranci, ki so v nižinskih vaseh že v veliki meri uničili aktivistično mrežo OF, so težišče gonje prenesli na ROOF Barje.

Ko se je ROOF Barje spomladi 1944 organiziral skladno z odseki SNOS, so bile naloge posameznih članov odbora, ki je imel poleg političnih tudi oblastno funkcijo, natančneje opredeljene in delo boljše organizirano, kar je bilo ob težavnih razmerah še posebej pomembno. Sekretar, kakor vemo, je bil Matija Škraba, njegov namestnik pa Janez Mazi.

Gospodarsko komisijo je vodil Ivan Primc - Jokič ob pomoči Jakoba Podlipca, Anton Škrbec je odgovarjal za socialno skrbstvo, Lojzka Mazi za finance in propagando, Alojz Brancelj za red in varnost ter za sodelovanje z operativnimi enotami, sočasno pa je vodil tudi rajonsko obveščevalno službo. Pavla Centa je skrbela za zdravstvene zadeve, prosveto in za SPŽZ, Herman Jankovič - Šolar za šolstvo, Olga Šteblaj pa je vodila ZMS. Martin Žagar je, ko je z delom prenehala rajonska tehnika, prevzel referat za zbiranje podatkov o vojnih zločinih okupatorja in njegovih pomočnikov (tega je pred njim imel Šolar), Francka Žagar je skrbela za vzgojo in kadre ZMS, Angela Mazi pa je vodila gospodarsko in finančno administracijo.⁹¹⁹ Seveda se je sestava odbora pozneje počasi spreminjala. Ko je M. Škraba odšel v Črnomelj na politični tečaj, ga je nadomeščala Pavla Centa. V začetku julija sta na tečaje odšla Janez Mazi in Francka Žagar, malo pozneje pa na drugo dolžnost Rado Škraba - Gorazd.⁹²⁰ Odhodi posameznih članov so vedno znova zahtevali notranjo porazdelitev dela po odsekih. Jedro ROOF Barje pa je do konca vojne vseeno ostalo isto. Rajonci so, ne glede na izredno težavne razmere, dovolj uspešno opravljali svoje delo. Posebej skrbno je deloval gospodarski odsek. Uspešno je izvrševal preskrbovalne naloge, skladiščil zaloge hrane pri posameznih zaupnih kmetih ali rajonskih skrivališčih za potrebe operativnih enot

⁹¹⁸ RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 373 – 1944 jun. 7.; prav tam, str. 737, 738, 752 – 1944 jun. 10., 13., 19.; IZDG F 716 /II/1 – 1944 jun. pred. 19.

⁹¹⁹ IZDG F 716/II/1 – 1944 jun. 22.

⁹²⁰ M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 91; IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 4., 15., 17.

in za terence, usmerjal tudi obdelovanje opustelih oziroma neobdelanih polj, ki brez tega ne bi donašala ničesar. Politično delo je bilo vedno prioriteta odbora kot celote, še posebej, ker je morala pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja marsikdaj tudi usihala. Strah pred domobransko prisilo, ubijanje aktivistov in krepitev domobranstva v podkrimskih vaseh so vplivali na celotno vzdušje in na slabše odzivanje pristašev OF potrebam NOB, ki pa vseeno nikdar niso izgubili zaupanja v OF.⁹²¹ Še posebej ne, ker so svetovni vojaški dogodki dvigali zaupanje v končno zmago. Prav ti trenutki so bili odločilni za politično delo rajonskega odbora in njegovo odločitev, da še naprej vztraja na svojem ozemlju. Nasprotno je bilo pri pripadnikih belogardističnega tabora, kljub domobranskim uspehom v lokalnem prostoru, zaznati znake bojazni, kaj bo z njimi ob koncu vojne, ko bo zlomljena moč nacistične Nemčije, čeprav so pod vplivom propagande računali na zahodne, predvsem angleške zaveznike.⁹²²

OBDOBJE DOMOBRANSKE PREVLADE V PODKRIMSKIH VASEH

Okoli sredine leta 1944 se je zvrstilo mnogo vojaških in političnih dogodkov, ki so nakazovali bližajoči se konec vojne in z njo zmago zaveznikov. V Italiji so angloameriški zavezniki v začetku junija osvojili Rim in nato hitreje prodirali proti Padski nižini. V Normandiji so 6. junija, nekaj dni po padcu Rima, začeli z invazijo in odprli tz. drugo fronto. 15. avgusta so se zahodni zavezniki izkrcali tudi na jugu Francije in že 25. avgusta osvobodili Pariz, do sredine septembra pa so dosegli francosko-nemško mejo na odseku od Trierja do Aachna. Rdeča armada je Leningrad rešila nemškega pritiska, v začetku avgusta dosegla finsko mejo in kmalu je sledilo premirje med SZ in Finsko. Po začetku druge fronte je sledila ofenziva Rdeče armade (RA) v sredini bojne črte in konec julija so ruske čete prodrle do reke Visle, kjer so osvojile varšavsko predmestje Prage. Na južnem delu bojne črte je sledil pritisk RA na Romunijo in Bolgarijo, kamor so enote Rdeče armade vdrle v začetku septembra in je že 16. septembra padla Sofija. 20. oktobra je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije ob sodelovanju RA osvobodila Beograd.⁹²³

Med političnimi dogodki, ki so vplivali na dogajanje pri nas, moramo poudariti dejansko priznanje narodnoosvobodilnega gibanja jugoslovanskih narodov in AVNOJ s strani zahodnih zaveznikov ter sporazum, ki sta ga 16. junija na Visu sklenila predsednik NKOJ Tito in dr. Ivo Šubašič, predsednik kraljevske jugoslovanske vlade v

⁹²¹ RSNZ F 301 – 18/ZA/I/III, str. 719 – 1944 maj 26.

⁹²² Lahko bi rekli, kar je dvigalo duh in moralo enim, je slabilo vero v uspeh drugim. RSNZ F 301 – 19/ZA/I/XI – 1944 maj 13; F 301 – 22/ZA/IX – 1944 marec 29., april 1., 6., 17., 23., 30., maj 24.; F 301 – 18/ZA/II/VIII – 1944 april 11., 12., 23.

⁹²³ M. Mikuž, *Druga svetovna vojna*, Ljubljana 1961, str. 113 sl., 116 sl.; Z. Klanjšček, o.c.

Londonu. Do sporazuma je prišlo na željo vseh zaveznikov, zlasti Anglije (Churchill, z njim se je Tito dva meseca pozneje sestel v Italiji). Nova kraljevska jugoslovanska vlada je bila sestavljena iz naprednih demokratičnih ljudi, njena naloga pa je bila podpirati boj jugoslovanskih narodov za osvoboditev. Vprašanje ureditve države in kralja naj bi ljudstvo reševalo po osvoboditvi. Kraljevska vlada bo v posebni izjavi priznala vse narodne in demokratične pridobitve jugoslovanskih narodov, izbojevane v NOB. Dogodek, ki je vtil nove upe, je bil tudi atentat na Hitlerja; pokazal je, da moč nacizma in firerja naglo slabi tudi v sami Nemčiji, ki je šla porazu nasproti.⁹²⁴

Z zavezniškim prodorom proti severu Italije je bila povezana tudi ponovna ofenziva NOV in POS na prometne žile, zlasti na železnico Ljubljana–Trst. To operacijsko nalogo so dobile enote 18. divizije. Štab divizije je ukazal Levstikovi brigadi, naj se pomakne v vasi na Mokrcu in 3. avgusta prišla na območje Krima. Po daljši odsotnosti so se na krimsko-mokrško območje spet vrnili partizani. Še iste noči sta 1. in 2. bataljon brigade napadla železniško postajo Preserje in uničila tamkajšnjo domobransko posadko; 3. bataljon je medtem demonstrativno napadel postojanko na Igu in istočasno izvedel preskrbovalno akcijo po nižinskih vaseh.⁹²⁵ Ig je takrat že branila 24. domobranska četa, ki je 11. julija zamenjala 21. četo, v kateri so bili pretežno domačini. Sledile so nove oskrbovalne akcije v vasi Jezero in v vaseh okoli Tomišlja.⁹²⁶ Po neuspelem napadu na šmarski tunel v noči s 13. na 14. avgust, v katerem sta sodelovali Levstikova in 9. brigada, sta se obe enoti ogorčeno borili z Nemci in domobranci, ki so takoj šli v protinapad. Pri domobranci so sodelovale čete z Iga, Pijave Gorice in Velikih Lašč ter Meničaninov udarni bataljon; brigadne enote so imele v teh bojih večje izgube. Zlasti 17. in 18. avgusta so bili hudi boji pri Golem, ker naj bi padlo več partizanov. Med njimi je bil tudi Herman Jankovič - Šolar, ki je delal v odkriti rajonski ciklostilni tehniki.⁹²⁷

Po teh bojih so spet sledile preskrbovalne akcije v Tomišlju in okoliških vaseh, iz katerih so partizani odpeljali veliko živil in mnogo živine. 23. avgusta so enote Levstikove brigade napadle postojanko Barje in izvedle preskrbovalno akcijo po nižinskih vaseh. Takrat so domobranske *Vesti* objavile »željo«
vaščanov, da bi se domobranska postojanka ustanovila tudi v Tomišlju, ker je kraj nezavarovan in zaradi partizanskih preskrbovalnih pohodov veliko pretrpi, ima pa veliko domobrancev v drugih postojankah.⁹²⁸

⁹²⁴ M. Mikuž, *NOB IV*, str. 138 sl., 157.

⁹²⁵ M. Mikuž, *NOB IV*, str. 87; Z. Klanjšček, o.c., S. Petelin - Vojko, o.c., str. 366.

⁹²⁶ Prim. IZDG F 111 B/II, *Vesti* – 1944 avg. 12. in 14.

⁹²⁷ IZDG F 728 b/III – 1944 jul. 31.; F 723/II/3 – 1944 okt. 27.; RSNZ F 301 – 22/ZA, str. 765 – 1944 avg. 20.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 97.

⁹²⁸ IZDG F 111 B/II – 1944 avg. 23. Podobno še tudi v začetku septembra, ko trdi, da so v vaseh Matena,

Levstikova brigada je kljub nemškim in domobranskim napadom vztrajala na mokrškem območju skoraj do konca avgusta. Že v začetku septembra se je bojevala v Loški dolini, od koder je nato po 18. septembru odšla proti Kolpi. Na območje Kureščka in Golega je takrat iz Loške doline prišla 10. Ljubljanska brigada, ki je začela napadati železniško progo in 4. ter 5. septembra izvajala velike preskrbovalne akcije pri domobranskih družinah v nižinskih vaseh. Borci naj bi samo 5. septembra čez Rakitno gnali 85 glav goveda.⁹²⁹ 17. septembra je I. bataljon Ljubljanske brigade ponovno napadel postojanko na Barju. Pri tem so partizani poškodovali pokriti most čez Lščico in še tri druge mostove. V noči z 19. na 20. september so porušili tudi oba mostova na cesti Ig–Škofljica. Te akcije so spet spremljale preskrbovalne. Na vse to so Nemci in domobranski 1. udarni bataljon odgovorili z večjo ofenzivno operacijo od 22. septembra naprej na območju Škrilje–Golo–Kurešček–Osredok–Purkače.⁹³⁰

Po vseh teh napadih, zlasti na železniško progo, so Nemci in domobranci prešli v odločne ofenzivne akcije proti enotam ne le 18. divizije, ampak celotnega 7. korpusa. Ta se je nazadnje moral odreči napadom na progo, ki so jo v septembru večkrat bombardirali tudi zavezniki, in se umakniti. Korpus je branil svobodno partizansko ozemlje onstran meje barjanskega rajona oziroma okraja. Od začetka oktobra 1944 dalje na podkrimskem ozemlju ni bilo več partizanskih enot; na njem so zagospodovali domobranci.⁹³¹

V tem času je bilo vsaj deloma še mogoče politično delovati na območju podkrimskih vasi oziroma barjanskega rajona, čeprav le z velikimi napori in ob vedno večji nevarnosti za aktiviste in terence narodnoosvobodilnega gibanja. Nevarnost je grozila z dveh strani: neposredno od domobrancev, ki so z neprestanim patroljiranjem nadzorovali rajonsko ozemlje, in od belogardističnih obveščevalcev ter ovaduhov, ki so bili razporejeni po vaseh. Omenili smo že, da je težišče vsega političnega dela v rajonu prešlo na ROOF Barje. Toda v začetku avgusta tega leta so bile razmere v rajonu takšne, da je bilo razen štirih vasi v hribovitem svetu, ki so bile še dostopne, vse drugo ozemlje pod nadzorom domobrancev.⁹³² Rajon oziroma okraj Barje se je vseeno vključil v tako imenovano tekmovanje zmage, katerega poglavitni cilj je bil od skrajnosti dvigniti borbena sposobnost in enotnost ter pripraviti vse za končno zmago. Okraj je tekmoval v najtežjih okoliščinah pod neprestano nevarnostjo domobrancev, ki so iz

Brest, Tomišelj, Vrbljene in Strahomer partizani dnevno odpeljali dva do tri vozove žita in precej živine. Ker je obstajala nevarnost, da bodo ljudje stradali, če bodo partizani s prehranjevalnimi akcijami nadaljevali, naj bi prišla sem še ena ali celo dve četi. – F 111 B/V – 1944 sept. 6.

⁹²⁹ IZDG F 111 B/III – 1944 sept. 7.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 372 sl.

⁹³⁰ IZDG F 111/III – 1944 sept. 21.; M. Mikuž, NOB IV, str. 292; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 374.

⁹³¹ Prim. M. Mikuž, NOB IV, str. 60 sl.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 375.

⁹³² RSNZ F 301 – 18/ZA/II/IX – 1944 avg. 7.

postojanke izpadali v vasi, vendar je dosegel kar lepe uspehe. V hribovskih vaseh Golo in Škrilje so še vedno delovali TOOF, imeli so redne seje, tam so organizirali celo tri množična zborovanja, delale so še vse družbene organizacije: SPŽZ, ZMS in pionirska organizacija, ki je imela celo pet sestankov. Posebno skrb so rajonski delavci posvetili propagandni dejavnosti, kar je bilo ob domobranski propagandi nujno potrebno. Še vedno je delala ciklostilna rajonska tehnika – takrat je bila v gozdu Mokro pod Stražo. Vodja tehnike je bil Ivan Žagar, Herman Jakopič - Šolar je sestavljal radijske vesti, tipkal in razmnoževal je Martin Žagar, za hrano pa je skrbela Angela Lešnjak. V tehniki je začasno delal tudi Stanko Zdravje. Po spopadu enot Levstikove brigade z domobranskim jurišnim bataljonom, ko je padel tudi Šolar in je bil ranjen Martin Žagar, ki je zaradi tega »zahajkal« pisalni stroj, so tehniko preselili v Iško v bližino Šalovega mlina, od koder je dobivala elektriko. Tu je delala le nekaj tednov, nato jo je rajon ukinitil, aktiviste v njej pa priključil rajonu.⁹³³ V tem času so izdelali pet letakov z okoli 2000 izvodi, izdali 150 izvodov propagandne brošure »Barjanski puntarji«, ki jo je napisal sekretar Škraba, in natisnili večjo količino trosilnih listkov. Posebno skrb so rajonci posvetili obdelovanju opustošenih in opuščenih njiv, pri čemer so pripadniki OF, še posebej mladinci, opravili veliko število prostovoljnih ur. Rajonski odbor je tudi takrat še nekoliko zapolnil mrežo zaupnikov in obveščevalcev; na novo je postavil 6 zaupnikov in 8 obveščevalcev. V spopadih so ubili pet sovražnikov, domobranci pa so pobili ali aretirali nekaj aktivistov.

Tako so rajonci ustrelili Milana Kirna iz Podpeči⁹³⁴, zajeli so tudi ranjenega domobranca, vaščana Jožeta Cibra iz Iške Loke, ki je nato vstopil v partizanske vrste in se bojeval z njimi do osvoboditve.⁹³⁵ V septembru, ko je bil rajonski odbor zopet na Mokrcu nad Sivimi dolinami, so se rajonci uspešno izmaknili domobranski hajki, v kateri so zasledovali enote 18. divizije. Rajon se je premestil v »Colnarico« nad Iško, rajon pa so zapustili Alojz Brancelj in Jože Rupert, ki sta bila določena za šolanje v Rusiji, ter Tone Hribar;⁹³⁶ odšli so v operativne enote. V vojno akademijo je nato odšel le Brancelj.

Tudi za delo Narodne zaščite (NZ) v barjanskem rajonu ni bilo več pogojev. Že konec avgusta NZ v podkrimskih vaseh pravzaprav ni več bilo, ker ni bilo niti TOOF, ki jim je bila NZ kot organ ljudske oblasti podrejena. Na celotnem ozemlju barjanskega rajona je NZ obstajala le v gorskih vaseh Škrilje in Golo, sicer sta delala le še dva

⁹³³ IZDG F 723/II/3 – 1944 okt. 27.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 97.

⁹³⁴ Po mnenju njegovega brata, Staneta Kirna, je bil umor posledica zločinov Frakljeve skupine (op. O.L.).

⁹³⁵ IZDG F 443/VI/6 – 1944 avg. 4.; F 443/VII/6 a – s.d.; F 443 VII/6 c – 1944 nov. pred. 25.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 98.

⁹³⁶ AKK št. 587/2 – 1944 sept. 16.; M. Škraba, o.c., str. 98.

zaupnika in osem obveščevalcev NZ.⁹³⁷ Po odhodu partizanskih enot so se razmere proti koncu meseca oktobra še poslabšale. NZ je organizirano delala le v Škriljah (sestavljali so jo trije člani), kjer je bil njen načelnik Alojz Lavrič; v celoti sta ostala le še dva zaupnika, eden izmed njiju je bil Ignac Koruza na Golem. Vzrok za to je bilo dejstvo, da so bila zaradi domobrancev vsa druga območja v rajonu nedostopna.⁹³⁸ Okrajni načelnik NZ na Barju je bil Martin Žagar, ki se je z drugimi člani vodstva zadrževal v taboru na Mokrcu, podobno kakor rajonci in nekateri drugi aktivisti. Njegovo poročilo s konca novembra 1944 nedvoumno kaže, da po vaseh ni več NZ. Vasi barjanskega rajona so obvladovali domobranci barjanskih in sosednjih postojank. Le-ti so neprestano patroljirali in postavljali zasede – takrat že na veliko po gozdovih – tako, da so postali dostopi do vasi povsem nemogoči.⁹³⁹

V takih razmerah je bil zaradi svoje, še vedno vidne dejavnosti, ROOF Barje od julija naprej neprestano na udaru. Tudi nova posadka v ižanski postojanki je vztrajno oteževala in preprečevala njegovo delo, ki je res postajalo vedno težje in vse bolj nevarno. Nič manjše niso bile težnje domobrancev, da bi člane rajonskega odbora OF zasledili in uničili ali vsaj pregnali z ozemlja, ki so ga sami obvladovali.⁹⁴⁰ ROOF Barje je moral neprestano in pogosto menjavati kraj bivanja, da se je izmikal domobranskim patroljam in ofenzivnim operacijam. Prav tako se je delil na manjše skupine, ki so delovale z različnih krajev. Tako so se rajonci, ki so se v juliju iz Škrilja, kjer so večkrat bivali, umaknili proti Iški, razdelili na tri skupine. Eno skupino, ki so jo sestavljali člani okrajnega gospodarskega odseka, je vodil Ivan Primc - Jokič, druga skupina pod vodstvom Janeza Šuštaršiča - Hitija se je zatekla v Iško, kjer je našla zatočišče v Šalovem mlinu; v tretji skupini je bilo jedro odbora s sekretarjem Matijo Škrabo na čelu. To se je pozneje zgodilo še večkrat. Njegov položaj se je po odhodu brigad še bistveno poslabšal, med drugim tudi zaradi tega, ker so se trgale niti zaupniške in obveščevalske mreže.

Pri vsem tem je imela največji delež ižanska domobranska posadka, najprej 21. in za njo 24. četa, ki je ostala v postojanki do konca vojne. Prišla je iz Velikih Lašč, sestavljali pa so jo domobranci iz Dobrepolja in Hinj. Na zamenjavo okoli sredine julija 1944 so vplivali različni vzroki. Moštvo 21. čete, večinoma domačini, je postajalo nedisciplinirano, marsikdo se je vpletel v črno borzo, izgubljali so tudi zaupanje vaščanov; vsi

⁹³⁷ AKC št. 587/2 – 1944 avg. 30.; prim. prav tam – 1944 sept. 5. in 6.

⁹³⁸ AKC št. 587/2 – 1944 okt. 26. in nov. 4.; prim. še AKC št. 587/3 – 1944 sept. 22. in 29. ter nov. 5.

⁹³⁹ AKC št. 587/2 – 1944 nov. 24. in nov. 4.

⁹⁴⁰ Poročilo načelnika okrožne obveščevalne izpostave Ribnica je sporočalo načelniku odseka za notranje zadeve pri SNOS naslednje: »Sovražnik je na rajonu Barje zadnje čase nekoliko popustil z nasiljem, ne izpada tako pogosto, kakor prej ... Poživilo se je tudi delo političnih aktivistov. V sovražnih postojankah pa se opaža demoralizacija zaradi zavezniških vojaških uspehov.« – RSNZ F 301 – 18/ZA/I/VII, str. 731 – 1944 jul. 11.

so vedeli za poboje Fraklja in njegovih »apostolov«. Zelo neradi so odšli z Iga. Med drugim tudi zato, ker so tako oni kot tudi njihovi sorodniki mislili, da jih pošiljajo na fronto. Menda so morale posredovati celo nemške vojaške oblasti. Po domobrantskih *Vesteh* so domačini (voditelji lokalne bele garde) še nekaj časa po odhodu 21. čete z Iga želeli, da bi se iz Višnje Gore vrnila na Ig. Želje so utemeljevali s tem, da bo četa, v kateri so domačini, ki poznajo ljudi in ozemlje, učinkoviteje nastopala proti komunistom. Domobranci nove čete ne poznajo ne kraja ne terencev in so se le-ti, ker so svobodnejše zadihali, zopet vrgli »na svoje pogubonosno delo«. ⁹⁴¹

Matija Škraba je domobrance domačine ocenjeval kot slabe borce; za domobranstvo naj bi se odločili predvsem zaradi tega, ker so se ustrašili bojev in so računali, da bodo za žico varneje in ugodneje živeli kakor v gozdu. Ocena nikakor ne velja za vse, ker so bili med njimi tudi Frakljevi likvidatorji, ti pa so bili pripravljeni na vse. ⁹⁴² Trud, tudi posameznikov, ki so prosili za premestitev na Ig, je bil zaman. Le redki domačini so ostali v 24. četi. Eden izmed njih je bil Anton Martinčič z Iga, ki je bil tudi v prejšnji četi obveščevalec in likvidator. Poleg njega sta ostala, kolikor vemo, še Ludvik Juha z Iga in Jože Meše z Vrbljen. ⁹⁴³

Poveljnik nove čete je bil ob prihodu nadporočnik Karlo Slabe, vendar ga je kmalu zamenjal nadporočnik Stanko Buda, komandir 1. četnega voda. ⁹⁴⁴ V četi je bilo povprečno 160 mož, med njimi en oficir, 15 podoficirjev in 9 desetarjev. ⁹⁴⁵

Protinardnoosvobodilna dejavnost z novo četo na Igu ni zastala, vsaj ne za dolgo; nadaljevala jo je z nezmanjšano vnemo, a je nekoliko spremenila način boja. Nič več ni pobijala terencev in aktivistov po Frakljevem vzoru, jih je pa brezobzirno spravljala s poti. Mnoge so ustrelili, češ da so hoteli pobegniti, druge so na predlog četnega poveljnika iz Ljubljane pošiljali v nemška taborišča in na prisilno delo. ⁹⁴⁶ Vaščane so začeli sedaj nadzirati tudi na polju, ker so ugotovili, da jim pri poljskih delih hodijo pomagat terenci, aktivisti (mladinci) in celo partizani. ⁹⁴⁷ Pomnožili so patroljne pohode, z njimi prodirali vse globlje v višinske vasi in območje Mokrca, preiskovali vasi in kmetije, iskali pristaše OF in aktiviste narodnoosvobodilnega gibanja. Že konec julija so domobrantske *Vesti* z zadovoljstvom ugotavljale, da domobranci na

⁹⁴¹ IZDG F 493/I 1 b – 1944 jul. 18.; F 111 B/II – 1944 avg. 23.

⁹⁴² IZDG F 493/I 1 b – 1944 jul. 18.

⁹⁴³ IZDG F 52/I/9 – 1944 avg.; prav tam – 1945 marec 28. in april 24.; Tabor 1976, št. 1–2, str. 3.

⁹⁴⁴ Proti Slabetu je prišla na poveljstvo domobrancev anonimna pritožba, prim. IZDG F 52/I/7 – 1944 s.d., vendar pred julijem; F 111 B/II, *Vesti* – 1944 jul. 20.; ta položaj je imel Buda že pred 10. avgustom – F 52 – 1944 avg. 10.

⁹⁴⁵ Prim. IZDG F 52 – plačilni seznam čete za avgust 1944; S. Petelin - Vojko, str. 392.

⁹⁴⁶ Ta referat je na upravi domobrantske politične policije vodil ing. Marko Bajuk – IZDG F 52 – 1945 jan. 13.

⁹⁴⁷ IZDG F 111 B/III – 1944 avg. 5.

Igu pridno zasledujejo komuniste po hribih. Le-ti sedaj nimajo več miru, begajo sem in tja, ne morejo do vasi, da bi se pošteno najedli.⁹⁴⁸ Vse partizane, ki so jih zajeli na svojih pohodih, so ustrelili. Še posebej načrtno so preganjali terence, člane ROOF. S patroljami in širše zasnovanimi ofenzivnimi pohodi v povezavi z okoliškimi domobranskimi četami (Pijava Gorica, Podpeč, Borovnica, Velike Lašče) so skoraj povsem pretrgali zveze med rajonom in zaupniki ter obveščevalci pa tudi vezi z Ljubljano. Onemogočali so oskrbo in zavrli politično delo in propagando. Pri svojih operacijah se je četa držala pravila: »zapustiti vasi in ceste, delovati v gozdovih«. Skoraj vsak dan je pregledovala odsek za odsekom svojega območja. Ozemlje, ki ga je četa po odhodu partizanskih brigad obvladovala, je merilo okoli 120 km² in segalo od podkrimskih vasi, čez krimsko-mokrško hribovje skoraj do konca Želimelske doline in proti Krvavi peči.

Že od konca avgusta se v poročilih z barjanskega rajona neprestano ponavljajo tožbe o nemoči in težavnem položaju. »Stanje je slabo in naši simpatizerji še vedno vsi prestrašeni čakajo, kdaj jih bo sovražnik odpeljal ali ubil; morali bi politično delati med ljudmi, a to je otežkočeno,« je poročal rajonski načelnik NZ predzadnji dan avgusta. Naslednjega dne je podobno govorilo tudi rajonsko poročilo. Dodalo pa je še eno obliko boja. Domobranci so propagirali, naj njihovi pristaši pripeljejo svoje zaloge novega žita v postojanki na Barje in Ig, da bi tako onemogočili oskrbo »komunistov«. Posebej so jih pozivali v letaku s podobo partizana, ki gloda svojo nogo, in žitnega klasu. Besedilo na letaku se je glasilo: »Od nas ni zrna ne dobiš v roke! Ob lastno kost si brusi – lačni pes – zobe!« V septembru je slika podobna, še posebej so rajonci poudarjali, da ne morejo dobiti podatkov oziroma obvestil. Ponavljali pa so tudi ocene, da se pri domobranskih svojcih čuti padec morale in da jih je strah bližajoče se Rdeče armade.⁹⁴⁹ V začetku novembra je okrožni odbor Barje poročal notranjsko-ribniškemu okrožju, da postaja delo v rajonu vedno težje, ker sovražnik nadzira vse vasi, tudi hribovske. Večjih sestankov ni mogoče sklicati. Domobranci ne postavljajo zased po vaseh, ampak po gozdovih.⁹⁵⁰ V novembru 1944 zasledimo na podkrimskem območju še zadnjo preskrbovalno partizansko akcijo. V noči s 13. na 14. november so terenci prišli v Iško vas in Tomišelj ter tam rekvirirali živila. Prišli so med hudim snežnim metežem in trosili tudi propagandni material. Nekaj dni pozneje so v Kremenici vzeli štiri konje.⁹⁵¹

Od septembra dalje so bile hajke izžanskih domobrancev proti rajoncem vedno bolj pogoste. Ker se je rajon lahko zadrževal le še v gorskih vaseh in v samem Mokrcu, so njihove patrolje zajele zlasti kraje na tem območju. Po večjih premikih se je v novembru

⁹⁴⁸ IZDG F 111 B/II, *Vesti* – 1944 jul. 31.

⁹⁴⁹ AKC št. 587, Situacijska poročila – 1944 avg. 30. in 31., 1944 sept. 8., 16. in 21.

⁹⁵⁰ IZDG F 727/III/1 – 1944 nov. 4.

⁹⁵¹ IZDG F 280/IV – 1944 nov. 19.

barjanski rajon utaboril nad Kozlovimi stenami. Sem so se 22. novembra 1944 ponoči vrnili rajonci krimske skupine pod Jokičevim vodstvom; s seboj so pripeljali Toneta Šuštaršiča - Tavčarja, ki je bil ranjen v spopadu z domobranci blizu Tomišlja. Namesto Primčeve skupine so na krimsko območje v zatočišče nad Tomišljem in Vrbljenem poslali Toneta Kumšeta - Perlesa in Franca Škrabo - Frenka. Oba sta do osvoboditve vztrajala na tem območju, čeprav so jih izžanski domobranci izsledili in leta 1945 za njima pošiljali patrolje; nista pa mogla politično delati.⁹⁵²

Rajonci so se ponovno razdelili na dve skupini. V centru so ostali Matija Škraba, Pavla Centa, Primc, Podlipec, Lojza Mazi in Alojz Janželj. V drugi skupini, ki je našla zatočišče v baraki nekdanje relejne kurirske postaje, pa so bili Janez Mazi, Janez Šuštaršič, Pavla Šteblaj, Angela Mazi, oba Žagarja in Miha Kernc. Domobranci so slutili, da se člani rajonskega odbora OF zadržujejo nekje blizu Kozlovih sten, ker so na svojih pohodih tam našli precej sledov, iz katerih so sklepali, da so terenci pogosto prihajali tja. 28. novembra je sledil domobranski napad na rajonski tabor. Ponoči je zapadel sneg in zjutraj je bila gosta megla. Domobranska patrolja je pri nekem studentu naletela na sled, ki jih je opozorila na navzočnost rajoncev. Domobranci je na tem pohodu vodil bivši turjaški logar in lovec Vid Gradišar iz Drage pri Igu, ki je še februarja skupaj z ženo bil aktivist OF. Domobranci so se pod okriljem megle neopazno približali taboru in že ob prvih streljih je bil v prsi ranjen sekretar Škraba. Nanj naj bi streljal Ludvik Juha, eden izmed izžanskih domobrancev likvidatorjev. Kljub temu so se vsi rajonci rešili po strmem bregu proti Iški, kamor jim domobranci niso sledili, dobili pa so vse gradivo, celoten rajonski arhiv (spise, blagajniško knjigo itd.), ki so ga po pripovedi komandirja Bude domobranci uničili. Dobili so tudi večjo vsoto lir iz vojnega fonda in vso opremo.⁹⁵³ Tudi iz druge skupine so se rešili vsi člani rajona. Po dogovoru so se zbrali pri Krvavi peči. Zaradi hajke in zaradi ranjenih Škrabe in Podlipca so se odločili, da bodo zapustili ozemlje barjanskega rajona in se pomaknili globlje v notranjsko-ribniško okrožje. Vodstvo okrožja je že prej opozarjalo rajonce, naj se umaknejo v okrožje, kar so ti zavračali, ker so do osvoboditve želeli ostati na domačem ozemlju. No, takrat so se pred domobranci morali umakniti, začasno so se priključili ribniškemu rajonu in nato prešli na Travno goro.⁹⁵⁴ V začetku decembra sta 23. in 24. domobranska četa – računali so na možnost, da se bodo rajonci vrnili – spet

⁹⁵² M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 100 sl.; prim IZDG F 52 – 1945 jan. 13. in april 20. ter 21.

⁹⁵³ Gre za znesek 16.358 lir; zanj sta pozneje M. Škraba in I. Primc zaprosila okrožje, »... da za ta znesek razbremenijo rajonski odbor, odsek za prehrano, ker je ta znesek zahajkan«. Okrožje je okraj razbremenilo za celotni znesek 100.000 lir, ki jih je rajon Barje 16. junija in 7. avgusta 1944 dobil kot vojni fond. – IZDG F 728 b/IV – 1944 dec. 18. in 23.; prav tam – 1945 jan. 4.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, 99 sl.; J. Klemenčič, str. 155 sl.

⁹⁵⁴ M. Škraba, prav tam, str. 100 sl.

načrtno preiskali celotno območje Mokrcra, kjer so pred tednom uničili tabor ROOF Barje in rajonce pregnali iz rajona. Prodrli so do Krvave peči, Sekiršč in Purkač, vendar niso nič našli.⁹⁵⁵

Med tem časom so domobranci z izžanske postojanke na svojih patroljnih in drugih pohodih odkrili oziroma zajeli in ubili ali odposlali v Nemčijo tudi mnoge aktiviste in simpatizerje OF in NOV. Že konec julija so izžanski domobranci na patrolji v Iški vasi slučajno naleteli na partizanko Tončko Mazijevo iz Male vasi (Iška). Kopala se je v Iški, ko je prišla domov na obisk. Domobranci so jo obstrelili, ko je poskušala ubežati; ranjeno je nato z rafalom pokončal Anton Martinčič.⁹⁵⁶ Ob približno istem času je patrolja, ki je prišla v Škrilje, tam zajela aktivista in terenca Jožeta Glavana z Golega (roj. 1885), pri katerem se je pogosto zadrževal ROOF Barje. Po zaslišanju na Igu, kjer naj bi priznal, da je bil član rajona, ki se je večkrat mudil v njegovi hiši, je ponoči poskušal uiti iz zapora. Domobranci so ga nato izročili politični policiji v Ljubljani. Poveljnik domobranske čete Buda je v spremnem pismu za Glavana, ki ga je označil za glavnega organizatorja partizanstva v obeh vaseh ter za fanatika in krvoloka, svetoval, naj ga v interesu vsega domobranstva odstranijo, naj se ne vrne več domov, saj je nevarnejši od vsakega partizana.⁹⁵⁷

Ko so se domobranci (z Iga, iz Pijave Gorice, Ljubljane) spopadali z Levstikovo brigado, so 18. avgusta v Škriljah na domu prijeli Karolino Kraljič in Ivanko Centa, po domače Mihelovo in Lovrencovo. Med potjo proti Igu so v kraju Krajček obe dekleti zverinsko ubili. Pri tem je zanimivo, da je župnik Janez Klemenčič, ko so ljudje našli trupli obeh ubitih, v nedeljo, 20. avgusta, s prižnice oznanjal, da so obe ubili partizani, ker naj bi obe kot partizanki hoteli bežati iz boja. Pri obeh umorih naj bi sodelovala Anton Martinčič in Stane Bučar iz Hinj, za kar je slednji dobil nagrado in dopust. Takrat so domobranci v vasi pobrali 4 konje in 3 goveda.⁹⁵⁸

Podobno kot 21. četa pred njo, je tudi 24. četa ljudi aretirala po v naprej pripravljenih seznamih. Tako so v drugi polovici septembra po vaseh barjanskega rajona pobrali od 40 do 50 ljudi obeh spolov. Okoli 25 so jih odpeljali v Ljubljano, druge so izpustili domov. V istem času so na Golem, v Škriljah in iz Klade pobrali 12 ljudi. Po navodilu župnika so v Ljubljano odpeljali Marijo Gradišar, Marijo Hribar, Franco Žot, Martina Pangerca in Franca Sivca. Izpustili so Marijo Nučič, Katro Janežič in Lojzo Škulj, drugi pa so bili še naprej zaprti na Igu.⁹⁵⁹ 27. septembra so izžanski domobranci na

⁹⁵⁵ IZDG F 280/V – 1944 dec. 5.

⁹⁵⁶ IZDG F 111 B/II, *Vesti* – 1944 jul. 31. in avg. 5.

⁹⁵⁷ IZDG F 728 b/III/4 – 1944 jul. 31.; F 52/I/7 – 1944 avg. 2.

⁹⁵⁸ IZDG F 443/VII/6 a – 1944 sept. 1.; RSNZ F 301 – 22/ZA/IX, str. 762 – 1944 avg. 22.; pisna izjava Franca Škrabe - Frenka.

⁹⁵⁹ AKC št. 587/2 – Situacijsko poročilo rajonskega načelnika NZ okrožnemu načelniku NZ Ribnica:

svojem pohodu v Škrilje in na Golo v Škriljah ubili, kakor so poročali »partizanskega organizatorja in zloglasnega terenca Jožeta Purkarta z Golega«. Bil je na delu v Škriljah in ko je zaslišal streljanje, je bežal v vas. Ker se na poziv patrolje ni ustavil, so ga ranili in nato na njivi potokli. Marko, pooblaščenec rajonske OZNE je pozneje poročal, da sta pri umoru sodelovala Anton Martinčič in Ludvik Juha.⁹⁶⁰

V večji domobranski akciji proti Mokrcu, v kateri so sodelovale domobranske čete z Iga, Pijave Gorice in Škofljice, in se je začela 3. oktobra zgodaj zjutraj, so domobranci na Golem odkrili in aretirali več aktivistov. Skrivali naj bi se na nekem hlevu in skednju. To so bili Albin in Ivana Glavan iz Škrilja, Edvard Ponikvar z Gornjega Golega, Albin Lešnjak, znani partizanski miner, ki je prebival na Dobravici, ter Slavka in Danica Čampa. Po daljših zaslišanjih so jih poslali v Nemčijo.⁹⁶¹ Teden pozneje so bili izžanski domobranci ponovno na Golem kjer so ženo aktivistu Antona Mavca prisilili, kjer so prisilili ženo Marijo, naj jim pokaže pot do terencev. Na koncu so si premislili in jo odgnali proti Igu.⁹⁶² 21. oktobra so uspeli izselditi tudi moža Antona in ga odgnali na Ig, kjer ga je zasliševal poveljnik Buda. Mavc je priznal, da je bil partizan, mobiliziran in odpuščen zaradi zdravja, ter da se izžanski terenci ob nedeljah večkrat zberejo na Golem, zaradi česar se je izžanska četa 5. novembra zopet podala v akcijo. Med potjo so aretirali Pepo Železnikar, aktivistko, in njeni sestri Marijo ter Marjeto. Na Golem so pri partizanski Špelinovi hiši zajeli Ivana Berceta z Iga, pobegnil pa jim je Ignac Koruza.⁹⁶³ 12. in 20. novembra so domobranci aretirali nekaj žena v Želimljah, Pijavi Gorici in na Visokem, na Igu naj bi ustrelili Ivanko Hendikman z Visokega.⁹⁶⁴

25. decembra so domobranci z Iga aretirali Franca Tancka z Gornjega Iga, ki je bil član TOOF Golo.⁹⁶⁵ 9. januarja 1945 je manjša patrolja v Podkraju prišla aktivista Jožeta Ambroža. Prijavil ga je belogardistični aktivist Jože Jamnik. Po zaslišanju je poveljnik Buda osebno predlagal, naj ga iz Ljubljane pošljejo v Dachau.⁹⁶⁶ Zadnji, za katerega vemo, da so ga aretirali domobranci na Igu, je bil Anton Tancek z Iga. Poslali

Še 13. decembra 1944 je četa v moči treh vodov (83 mož) obkolila Iško vas in podrobno pregledala vsa poslopja in prebivalce, ki so še živeli v požgani vasi. Našli niso nič.

⁹⁶⁰ IZDG F 111 B/III, *Vesti* – 1944 okt. 10.; RSNZ F 301 – 22/ZA/X, str. 786 – 1944 nov. 24.; AKC št. 587/2 – 1944 sept. konec; RSNZ, pooblaščenec OZNE za Notranjsko okrožje, str. 483 – 1944 dec. 4.

⁹⁶¹ IZDG F 280/V – 1944 okt. 4.; F 29/II/1 – 1944 okt. 3.; prav tam – 1944 okt. s.d.

⁹⁶² AKC št. 587/3 – 1944 okt. 10.

⁹⁶³ IZDG F 29/II/2 – 1944 okt. 1.; F 280/V – 1944 nov. 5.; prav tam – Operativno poročilo 24. čete – 1944 nov. 11.; AKC št. 587/2 – 1944 okt. 26.; AKC št. 587/3 – 1944 nov. 5.

⁹⁶⁴ AKC št. 587/3 – 1944 nov. 12. in 20.

⁹⁶⁵ IZDG F 727/IV/2 – 1944 dec. 25.

⁹⁶⁶ Glej zapisnik in spremni dopis ing. Marku Bajuku – IZDG F 280/V – 1945 jan. 9.; F 52/I/7 – 1945 jan. 13.

so ga v Ljubljano v nadaljnji postopek.⁹⁶⁷ Po prevladi nad podkrimskimi vasi so se domobranci na različne načine znašali nad tamkajšnjim prebivalstvom, še posebej nad pristaši OF, za katere so imeli v tem času že zelo popolne sezname.⁹⁶⁸ S pomočjo svojih aktivistov in ovaduhov so izvajali rekvizicije in uvedli strog nadzor nad prebivalci, ki so mogoče pomagati pri utrjevanju postojanke, in pripravi drv. Poleg tega so neprenehoma preverjali pripadnost in ljudi silili na javna zborovanja, proslave in mitinge.

Po drugem napadu Cankarjeve brigade na Ig je že 21. četa uvedla prisilno delo za utrjevanje postojanke. Obvezno delo je s prižnice sredi junija objavil izžanski župnik, udeležiti pa so se ga morali vsi moški do 60. leta starosti.⁹⁶⁹ S prihodom 24. čete so se utrjevalna dela še stopnjevala vse do pomladi 1945. Četno poveljstvo, ki ga je vodil nadporočnik Buda, se je z županoma (komisarjema) občin Ig in Tomišelj dogovorilo, da bo vsaka dnevno prispevala po 30 mož in za vožnje potrebno živino. Gradili so bunkerje, kopali strelne in povezovalne jarke med bunkerji in položaji, razstreljevali skale, ki so ovirale strelno polje in gibanje po jarkih, obmetavali bunkerje z debelimi plastmi zemlje, podirali drevje okoli položajev, urejali in maskirali položaje za protiletalske strojnice in težke minometalce. V bunkerje in na borbene položaje so napeljali elektriko, jih opremili s pečicami, celotne obrambne položaje pa obdali s tremi kilometri bodeče žice. Pri obveznem delu so domobranski pripadniki sodelovali z navdušenjem, nasprotniki pa pod prisilo. Na koncu je Ižanska postojanka postala prava trdnjava s 60 bunkerji, sistemom strelskih jarkov in žičnih ovir. Postojanka je imela telefonsko zvezo z domobranskim štabom prek postojank Pijava Gorica in Škofljica, ki so jo terenci nekajkrat prekinili, ne pa uničili.⁹⁷⁰

Pozimi, v začetku leta 1945, so morali prebivalci podkrimskih vasi drva pripravljati tudi za Ljubljano. Delo, ki so opravljali pod oboroženim nadzorom domobrancev je trajalo do konca februarja, sekali pa so predvsem v dolini Iške.⁹⁷¹

Obvezno delo pa ni bila edina oblika domobranske prisile. Ena izmed njih je bila tudi zapora na ižanskih blokkih. Sprva je bil nadzor zelo strog, izhod pa dovolili samo s prepustnicami, ki jih je osebno izdajal poveljnik postojanke. Vsak prosilec je moral

⁹⁶⁷ IZDG F 280/V – 1945 marec 20.

⁹⁶⁸ V letu 1944/45 so imeli na seznamih 189 terencev, aktivistov in simpatizerjev OF. Prevladovala so ženske, kar je bila značilnost podkrimskih vasi že od druge polovice leta 1942. Največ jih je bilo na Igu (62), sledili so Brest (26), Tomišelj (20), Iška vas (18) in Vrbljene (11). Po drugih vaseh jih ni bilo več kakor 6 ali manj. IZDG F 31/I/1, F 31/V, F 30/III/3, domobranska kartoteka terencev, kartoteka politične policije.

⁹⁶⁹ IZDG F 493/I/1 b – 1944 jun. 17. in 30.; RSNZ F 301 – 22/ZA/IX – 1944 jun. 26.; F 301 – 18/ZA/II/X – 1944 jul. 4.; IZDG F 716/II/1 – 1944 jul. 4.

⁹⁷⁰ Prim. RSNZ F 301 – 21/ZA/V, str. 501 – 1945 jan. 18.; IZDG F 280/V – operativna poročila 24. čete od 24. nov. 1944 do 24. aprila 1945; Tabor 1974, št. 7, str. 163 sl.; št. 8, str. 194 sl.

⁹⁷¹ IZDG F 280/V – 1945 jan. 3., 5., 9.–18., febr. 11.–13., 16., 17., 22. in 23.

najprej na zaslišanje. Ker je postopek vzel poveljniku preveč časa, so pozneje za izdajo propustnic zahtevali plačilo. Vsi imetniki propustnice so bili nato še zelo natančno preverjeni in pregledani na bloku v Črni vasi in na ljubljanskem bloku. Od jeseni 1944, ko so domobranci povsem obvladovali podkrimske vasi, so zaporo na Igu nekoliko sprostili. Veljala je samo ponoči, ko so zaprli vse štiri izhode iz vasi.⁹⁷²

Svojevrsten idejnopolitični pritisk, ki so ga domobranci uveljavili tudi v Ljubljani in drugje, je bila obvezna navzočnost na domobrantskih prireditvah in propagandnih nastopih. Na svojih pohodih so domobranci prirejali mitinge s propagandno vsebino. Govorom in razpečevanju letakov so običajno sledili še pogovori z vaščani. 18. januarja 1945 je imel tak miting 2. vod izžanske čete na Golem, 2. februarja isti vod v Škriljah, 4. marca ponovno na svojem pohodu v Škrilje in na Golo. 11. marca so priredili večji zbor v prosvetnem domu v Tomišlju. 8. aprila so morali prebivalci Iga in okoliških vasi prisostvovati proslavi in akademiji ob obletnici nastanka domobrantske postojanke v vasi. Sredi aprila so oboroženi domobranci po prvi maši na Igu vse ljudi zadržali pri cerkvi in četni propagandist je imel propagandni govor, v katerem je »krepko udaril po terencih«.⁹⁷³ Poleg domobrantske postojanke je na Igu bilo tudi središče protinarodnoosvobodilnega idejnopolitičnega delovanja za celo podkrimsko regijo. Vanj so se stekale informacije obveščevalcev iz vseh strani, tudi iz Želimeljske doline, zlasti pa iz vasi Ig, Vrbljene, Strahomer, Tomišelj in Staje ter drugih severno od Iga ležečih naselij.⁹⁷⁴ Po vaseh so imeli dobro organizirano mrežo aktivistov in obveščevalcev, čeprav je Buda, poveljnik izžanske postojanke, njihov obstoj izrecno zanikal. Nenadne hajke, aretacije aktivistov in hitre akcije proti terencem, ki so potekale vse do marca 1945, nedvoumno kažejo, da so bili domobranci hitro in redno obveščani.⁹⁷⁵ Vsi so bili hkrati tudi propagandisti, ki so ustno in z letaki širili vesti in belogardistično miselnost. Po odhodu rajoncev iz podkrimskih vasi konec novembra 1944 je domobrantska propaganda delovala brez ovir.

V obdobju od novembra 1944 do konca aprila 1945, ko je bilo domobrantska oblast nad podkrimskimi vasmi popolna, je domobrantska četa opravila kar 256 patroljnih pohodov, nekaj večjih operativnih nalog in vrsto križnih hajk. Patroljni pohodi so bili pogostejši na začetku domobrantske nadvlade v podkrimskih vaseh. V devetnajstih dneh meseca novembra so jih opravili 58, v decembru 49, v zadnjih treh mesecih pa jih je bilo pod 40. Patrolje, namenjene le v podkrimske vasi (npr. Iška vas–Strahomer–Vrbljene ali Iška Loka–Matena–Brest–Tomišelje–Podkraj ali

⁹⁷² Prim. Tabor 1976, št. 7, str. 167 sl.; št. 8, str. 194 sl.

⁹⁷³ IZDG F 280/V – 1945 jan. 28, febr. 2, marec 3 in 11, april 15.

⁹⁷⁴ Po nekem poročilu naj bi bili najbolj zagreti pripadniki domobrancev prav v zgoraj naštetih vaseh. – RSNZ F 301–22/ZA/X, str. 797 – 1945 maj; F 301 – 21/ZA/VI, str. 755 – 1944 nov. 26.

⁹⁷⁵ IZDG F 280/V – 1944 dec. 12.; F 52 – 1945 jan. 13.; Tabor 1975, št. 1–2, str. 3.

Dobravica–Podgozd–Draga itd.), so ponavadi šteje le desetino mož. V začetku so dnevno v različne smeri poslali tudi po štiri take patrulje na dan. Vse patrulje, ki so šle na območje hribovitih vasi Golo in Škrilje, ali v dolino Iške, so šteje po 30 mož, cel vod ali več. V zadnjem obdobju so izžanske patrulje zahajale tudi globoko na območje Mokrcra. Šteje so od 40 do 90 mož in bile vse bolj podobne operativnim akcijam, pogosti pa so bili tudi večji pohodi, pohodi cele čete in tudi tako imenovane »križne hajke«, v katerih je sodelovalo več čet. Tako so večkrat prečesale celotno mokrško območje.⁹⁷⁶ Na teh pohodih so domobranci odkrivali in uničevali predvsem stare, le redko rabljene partizanske tabore, skladišča orožja in drugega vojaškega materiala. Redko so naleteli na posamezne partizane oziroma manjše partizanske patrulje; v spopadih so posamezni partizani padli, ujete so domobranci ustrelili.⁹⁷⁷ Podobno se je godilo izdanim aktivistom in simpatizerjem. V decembru so npr. na Golem aretirali Antona Mavca in Janeza Mavca ter ju po zaslišanju na Igu izročili domobranskemu obveščevalnemu centru v Ljubljani v nadaljnji postopek. Marca je patrulja 26 mož po obvestilu, da se v Črni vasi skriva terenec, odkrila Antona Modica, člana ROOF Barje in ga »na begu« ustrelila.⁹⁷⁸ Patrulje so v aprilu 1945 naletele na sled članov ROOF Barje, ki so ostali na območju Krima, in jih ponovno sledili ter postavljali zasede. Na Šešerju so domobranci naleteli celo na njihov tabor, vendar so se pravočasno umaknili in zdržali do konca vojne.⁹⁷⁹ Patrulje so pregledovale tako posamezne hiše kot tudi cele vasi. Večkrat so preiskali Golo in Škrilje, Iško vas, Iško, Kot in druge vasi; iskali so tudi Matijo Škraba in v januarju pregledali njegovo rojstno hišo v Brestu.⁹⁸⁰ Ob takih priložnostih so posamezne pripadnike in simpatizerje OF razglasili za terence oziroma komuniste in pobrali vse imetje. Na ta način so odgovarjali na partizanske preskrbovalne akcije.⁹⁸¹

Prevlado domobrancev v podkrimskih vaseh, lahko povezujemo z vzposatvitvjo domobranskih postojank po celotnem južnem Barju, od Lavrice in Škofljice do Borovnice in Vrhnike. Toda pri obravnavi krimsko-mokrškega območja je treba upoštevati še druge trenutke. Po oktobru 1944 se na tem območju operativne partizanske enote niso več zadrževale. Konec novembra se je moralo pred domobranskimi hajkami iz rajona Barje umakniti tudi jedro rajonskega odbora z večino njegovih članov. Z njim so odšli vodstveni člani družbenih organizacij in Narodne zaščite pa tudi partijske

⁹⁷⁶ IZDG F 280/V – glej operacijska poročila 24. domobranske čete; F 280/V – 1944 dec. 5. in 29. ter 30., 1945 febr. 2., marec 13., 18., 27., april 11.

⁹⁷⁷ Prim IZDG F 280/V – 1944 nov. 27. Poveljnik 24. domobranske čete nadporočnik Buda je trdil, da od prihoda čete na Ig dalje v bojih ni padel nihče – Tabor 1976, št. 1–2, str. 3.

⁹⁷⁸ IZDG F 280/V – 1944 dec. 25. in 27.; prav tam – 1945 marec 27.

⁹⁷⁹ IZDG F 280/V – 1945 april 11., 20. in 21.; prim. F 52 – 1945 jan. 13.

⁹⁸⁰ IZDG F 280/V – 1944 dec. 5. in 13., 1945 febr. 2., 1945 jan. 17.

⁹⁸¹ IZDG F 727/III/1 – 1944 nov. 4.

in skojevske organizacije. Posamezniki, ki so se spomladi leta 1945 skušali vrniti, so v najkrajšem času postali žrtve domobrancev. Ljubljana, središče OF in narodnoosvobodilnega gibanja, je izgubljala svojo prvotno vlogo in pomen. Do tega časa je iz nje v partizane odšla skoraj vsa razpoložljiva živa sila. Prav tako so se že močno izčrpale tudi materialne osnove, iz katerih je v veliki meri krila potrebe narodnoosvobodilnega boja. Trgale in pretrgale so se tudi mnoge zveze, ki so Ljubljano prek Barja povezovale z vodstvi OF in NOV na svobodnem ozemlju. Iz nje so v pozni jeseni leta 1944 – tudi zavoljo domobranske nevarnosti – odšli še zadnji vodilni kadri OF in KPS. Na prehodu v leto 1945 je sledil še vdor domobranske policije v ljubljansko organizacijo OF. Zaprli so veliko število aktivistov, njene zadnje žrtve pa so domobranci mučeniško pobili neposredno pred osvoboditvijo na Turjaku.⁹⁸² Težišče narodnoosvobodilnega gibanja se je preneslo na Rog in v Belo krajino. Krimsko-mokrško območje je v zadnjih mesecih leta 1944 za NOB izgubilo pomen, ki ga je imelo vse do takrat. Ostalo je na obrobju narodnoosvobodilnega dogajanja in se sčasoma spremenilo v središče domobranskega boja proti NOB in osvobojenemu ozemlju. Tako barjanska kakor ižanska domobranska postojanka sta imeli pri tem velik pomen. S tem moramo povezati izredno krvavo obračunavanje z nasprotniki. Spopadi v podkrimskih vaseh so v tem času začeli spominjati na državljansko vojno.

Morda s tem lahko povežemo popoln neuspeh zadnjih pozivov k predaji oziroma oklicev pomilostitve tudi pri ižanskih domobrancih. Po predhodnih pozivih vsem, ki so sodelovali v četniških in domobranskih enotah, naj zapustijo okupatorja in se priključijo NOV, je maršal Tito 30. avgusta 1944 ponovno izdal pomilostitveni odlok, ki ga je na njegov predlog izdalo tudi predsedstvo AVNOJ 21. novembra tega leta. Odlok je veljal tudi za slovensko domobranstvo. Vsem, ki so sodelovali v teh enotah in bi se do 15. januarja 1945 prijavili organom ljudske oblasti ali vojaškimi oblastem NOV in POJ, je odlok zagotavljal popolno pomilostitev. Izvzeti so bili samo tisti, ki so do izdaje odloka ali ki bodo do 15. januarja izvršili zločine, kakor so uboj, požig, rop, posilstvo itd. IOOF slovenskega naroda je barjanskim rajoncem vseh okrožij in okrajev, besedilo amnestije poslal s posebno okrožnico že 24. novembra 1944.⁹⁸³ Ker so zaradi domobranskih akcij že nekaj dni po prejemu obvestila, rajonci morali zapustiti svoja okrožja, poziv ni imel skoraj nobenega vpliva. Ne glede na to je informacija vseeno prišla do domobrancev, ki pa se nanjo niso odzvali. Poveljnik Buda je bil celo prepričan, da bi partizani po predaji najprej likvidirali domobranske oficirje.⁹⁸⁴ Vsi pozivi iz druge polovice leta 1944 in pozneje, naj se domobranci pridružijo narodnoosvobodilni

⁹⁸² Prispevki k življenjepisu Nede Geržinič. Zbrala in uredila Ada Krivic, *Borec* 37 (1985), št. 12, str. 582 sl.; M. Brezovar, *Žale v Ljubljani – Priča dogajanj med vojno*, *Borec* 40 (1988), str. 154 sl.

⁹⁸³ IZDG F 690/III – 1944 avg. 30.; F 739/II/1 – 1944 nov. 24.

⁹⁸⁴ Tabor 1975, št. 1–2, str. 7.

vojski Jugoslavije, ki so jo zavezniki že priznali kot del protihitlerjanskega tabora, so bili zaman. Na podlagi teh pozivov so bili po končani vojni vrnjeni pobegli domobranci večinoma ustreljeni brez sodne obravnave.⁹⁸⁵

V času, ko je bilo na območju barjanskega rajona najhuje, so na svobodnem ozemlju v pričakovanju zmage in svobode preurejali in utrjevali oblastne in upravne organe. Ribniško okrožje, kamor je sodil tudi ROOF Barje, so združili z notranjskim okrožjem v notranjsko-ribniško okrožje.⁹⁸⁶ V okrožno skupščino so 8. oktobra 1944 izvolili 36 članov, med katerimi sta bila iz rajona Barje izvoljena Ivan Primc - Jokič in Janez Mazi - Hiti. Že na prvi seji okrožne skupščine so okrožje razdelili na sedem okrajev in med njimi je bil tudi okraj Barje. V njegovih mejah je bilo vseh 39 vasi barjanskega rajona, ki jih že poznamo. Okraj Barje naj bi se po predlogu z delom okraja Borovnica (ozemlje nad progo Preserje–Borovnica) in okrajem Velike Lašče združil v en okraj, vendar do tega takrat še ni prišlo in sta oba okraja delovala ločeno.⁹⁸⁷ V okrajni odbor Barje so postavili še sekretarja Matijo Škraba, za člane pa Pavlo Centa, Ivana Primca, Lojzo Mazijevo, Andreja Jamnika, Jožeta Makovca in Olgo Šteblajevo.⁹⁸⁸

Oba okraja sta se v velikolaški-barjanski okraj združila šele po prihodu barjanskih rajoncev na ribniško ozemlje. Uradno se je to zgodilo na četrti seji notranjsko-ribniškega okrožja proti koncu decembra 1944. V novi okrajni odbor so imenovali naslednje člane: sekretar je ostal Matija Škraba, njegov pomočnik je postal Franc Šteblaj, Ivan Primc je vodil odsek ljudske oblasti, Pavla Centa odsek za vojsko in socialno skrbstvo, Cirila Hočevnar je odgovarjala za mladinsko organizacijo, propagando in ugotavljanje vojnih zločinov, Tinca Kovačič za prehrano, za SPŽZ in finance, v odboru pa sta bili še Lojza Mazi in Ivanka Kraljič.⁹⁸⁹ Toda okrajni odbor OF Velike Lašče-Barje na svojem terenu zaradi domobrancev ni mogel opravljati svojih nalog. Zadrževal se je na ozemlju ribniškega okraja in pomagal tamkajšnjemu odboru pri političnem delu in propagandi.⁹⁹⁰ V februarju 1945 je prišlo še do zadnje spremembe v okrajnem odboru Velike Lašče-Barje. Matija Škraba je odšel na zdravljenje v vas Fara pri Osilnici, po vrnitvi pa so ga imenovali za člana Notranjsko-ribniškega okrožja, kjer je bil do njegove ukinitve leta 1945. Sekretarske posle v okrajnem odboru so poverili Pavli Centa, ki je hkrati odgovarjala za vojsko in socialno skrbstvo ter za SPŽZ. Pomočnik sekretarja je postal Franc Šteblaj, Ivan Primc je vodil gospodarski odsek. Lojza Mazi je

⁹⁸⁵ Prim. Bela knjiga slovenskega protikomunističnega upora, USA, str. 289–293.

⁹⁸⁶ M. Mikuž, IV, str. 218.

⁹⁸⁷ IZDG F 466/I/1 – 1944 avg. 1. in nov. 26.; F 723/III – 1944 okt. 18., 22. in nov. 13.; F 723/I/1 – 1944 nov. 4.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 381 sl.

⁹⁸⁸ IZDG F 723/III – 1944 nov. 13.

⁹⁸⁹ IZDG F 723/III – 1944 dec. 22.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 383.

⁹⁹⁰ Prim. IZDG F 464/II/4 – 1944 dec. 22., 1945 febr. 20.; F 723/III – 1945 febr. 20.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 383.

oskrbovala finančne zadeve in je bila hkrati sekretarka SPŽZ v okraju, Cirila Hočevnar je vodila propagandne (kolportажne) posle, Albina Petelin je odgovarjala za delo pri ugotavljanju vojnih zločinov, Tinca Kovačič je skrbela za prehrano, Ivanka Kraljič pa svojih zadolžitve zaradi odsotnosti ni mogla prevzeti..

Poleg njih so v raznih odsekih okrajnega odbora Velike Lašče-Barje delali še naslednji: Angela Mazi je bila administratorica v odseku za prehrano in v blagajniškem poslovanju, Anton Škrbec je delal v odseku za prehrano, Angela Lešnjak je bila kuharica na okraju. Člani narodne zaščite na okraju so bili Ivan Žagar, Anton Šuštaršič - Tavčar, Jože Šteblaj in Jože Purkat. Na okraju so bili še Ivan Hribar, Vera Škulj in Alojz Janželj; Francka Grebenc in Marija Garbas sta bili na tečaju.⁹⁹¹ Kmalu po prihodu barjanskih rajoncev na ribniško ozemlje so del moških članov prerazporedili v operativne enote. Janez Mazi, Janez Šuštaršič in Martin Žagar iz Iške, vsi borci od leta 1942, ter Anton Kumše iz Vrbljen in Vinko Strle, rajonski obveščevalec z Iške, so odšli v partizanske enote. Tone Šuštaršič in Ivan Žagar sta odšla na tečaj NZ. Po tečaju je prvi postal načelnik NZ okrajnega odbora Velike Lašče-Barje, drugi pa je odšel v okrožno načelstvo NZ. Pozneje so v enote odšli še Alojzij Brancelj, Franc Debevec, Ciril Glavan, Jože Rupert in Ludvik Golob.⁹⁹² Vse je zajela notranja mobilizacija, saj je po hudih bojih z Nemci in domobranci partizanskim enotam konec leta 1944 primanjkovalo borcev.⁹⁹³

Vse do osvoboditve so bile podkrimske vasi in tudi večji del ozemlja barjanskega rajona brez organizacijske strukture OF, brez ROOF, TOOF in brez zaupnikov. Domobranci so tako rekoč izničili prej zelo razvejano organizacijsko mrežo. Kolikor je po vaseh še ostalo aktivistov in simpatizerjev OF, ki jih še ni zadela belogardistična prisila, niso tvegali kakršnekoli večje dejavnosti. Vzdušje, ki je vladalo na prehodu v leto 1945, dobro označuje poročilo okrajnega gospodarskega odseka okrožju. V ospredju je bil problem hrane za vojaške enote in civilne baze. Poročilo v zvezi s tem poudarja, da na območju barjanskega rajona ni bilo mogoče dobiti ali odkupiti hrane. V preglednici 8, je priložen je pregled po vaseh, kjer je bila hrana uskladiščena.⁹⁹⁴

⁹⁹¹ IZDG F 724/I/1 – 1945 febr. 24.; F 739/II/11 – 1945 marec 22.

⁹⁹² IZDG F 727/IV/4 – 1944 dec. 11.; F 724/I/1 – 1945 febr. 24., marec 1.; F 739/II/1 – 1945 marec 12. in 22.

⁹⁹³ Med moškimi, ki so še ostali doma v podkrimskih vaseh in so bili obvezni mobilizaciji, se omenjajo konec leta 1944 samo še naslednji: Franc Tancek iz Zg. Iga, ki je živel na Golem, Matevž Golob z Sarskega, Anton Janežič st. in ml. iz Iške, Anton Modic in Stanko Anzelc iz Podkrajja, Jože Modic iz Kota, Janez Bezljaj, Alojz Žgajnar in Franc Glavan iz Vrbljen, Matevž Mavec iz Strahomera, Franc Marinčič in Ivan Mavec iz Tomišlja, Ivan Lužar iz Bresta ter Stane Župec, Alojz Modic, Jože Šuštaršič, Alojz Kumše in Andrej Žnidaršič iz Iške Loke. – IZDG F 727/IV/2 – 1945 s.d.; F 728 b/III/4 – s.d. Vseh na seznamu je bilo 107.

⁹⁹⁴ IZDG F 728 a/II/c – 1945 jan. 16. V tem statističnem pregledu slede še druge vasi iz okraja Velike

Preglednica 8: Količine hrane v podkrimskih vaseh (v kg)

	Krompir	Pšenica	Koruza	Ostala žita	Fižol	Mast	Seno	Glav živine
Strahomer	3000	1000	-	1000	200	100	10000	5
Ig	25000	10000	5000	5000	2000	5000	40000	50
Staje	5000	2000	1000	1000	300	500	10000	15
Kot	5000	2000	1000	1000	300	510	1000	15
Vrbljene	7000	1000	500	1000	200	100	20000	-
Tomišelj	5000	1000	500	1000	100	100	15000	5
Brest	15000	2000	500	2000	300	200	20000	10
Matena	15000	3000	1000	2000	300	300	20000	20
Iška Loka	10000	2000	1000	1000	300	300	10000	10

Te hrane namreč pa ni bilo mogoče porabiti zaradi domobranskih patrolj, ki so delovale na podlagi podatkov dobro organizirane domobranske obveščevalne službe. Hrano bi bilo mogoče dobiti le, če bi partizanska vojska uničila domobranski postojanki na Igu in v Velikih Laščah ali če bi tesno blokirala obe postojanki. Ker je hrana skrbno skrita, bi jo bilo mogoče dobiti le podnevi, tako da bi bilo slednje prav tako nemogoče.⁹⁹⁵

Da je bilo delovanje za NOB v podkrimskih vaseh skoraj povsem onemogočeno, kaže tudi usoda partijske in skojevske organizacije na območju barjanskega rajona. Še v oktobru 1944 je bilo v rajonu 32 članov partije, ki so bili povezani v štiri osnovne organizacije. Po odhodu rajoncev se je po novembru istega leta število članov KPS v rajonu omejilo predvsem na osnovni organizaciji na Golem in v Škrilju,⁹⁹⁶ v nižinskih, podkrimskih vaseh pa članov partije skoraj ni bilo. Nekoliko večje je bilo število skojevcev in organiziranih pionirjev. Člani okrajnega komiteta SKOJ so bili v novembru 1944 na terenu, v taboru blizu rajona in so se tudi umaknili hkrati z njim. Delo je bilo že do takrat skoraj nemogoče, propaganda je bila mogoča le še z osebnimi zvezami, ker rajon ni več imel ciklostilne tehnike. Vseh skojevcev v rajonu Barje je bilo tedaj 40. Člani komiteja so bili Ciril Glavan - Čiro iz Škrilja, sekretar, Olga Šteblaj - Majda z Golega, Ludvik Golob z Golega, Pepca Železnikar - Darinka z Visokega in neka Jelka. Po združitvi okrajev Velike Lašče in Barje je bilo skupno število skojevcev 80 (od tega 45 iz okraja Velike Lašče). Novi okrajni komite so sestavljali Ciril Glavan, sekretar, ki je nato odšel v vojno akademijo, Olga Šteblaj, Ludvik Golob, Pepca Železnikar, Ivan Adamič, Vera Škulj iz Velikega Osolnika, Mimi Garbas, Evstahij Kraljič in Angelček.⁹⁹⁷

Lašče - Barje.

⁹⁹⁵ IZDG F 728 a/II/č - 1945 jan. 16.

⁹⁹⁶ Prim. L. Golob, *Ljudje izpod Mokrcia in Kureščka 1941-1945*, Ljubljana 1983, str. 158.

⁹⁹⁷ IZDG F 737/IV/l, str. 3 - 1944 s.d.

Kmalu za tem se je komite precej spremenil. Kot sekretarka je bila omenjena Vera Škulj, člani pa so bili Mimi Garbas, Zofka Strle iz Markovcev, Pepca Železnikar, Evstahij Kraljič, Angelček in Zalka.⁹⁹⁸

V januarju 1945 je bilo v okraju Velike Lašče - Barje vseh mladincev 356, organiziranih skojevcev pa 73. Na območju nekdanjega barjanskega rajona jih je bilo 37, povezani pa so bili v štiri organizacije: Golo (10), Škrilje (10), Želimplje (8) in Iška vas (9). V podkrimskih vaseh so bili skojevci samo v Iški vasi. To so bili: Pavla Tancek, sekretarka, Reza in Tonček Intihar, Francka in Marija Vincosi, Marija Žagar, Marija Grumšič in Tonček Mazi; vsi razen sekretarke so bili skojevci od leta 1943. Od 381 pionirjev v okraju jih je pionirska organizacija zajela le 71.⁹⁹⁹

Iz teh podatkov je razvidno, da tudi partijska in skojevska organizacija v podkrimskih vaseh nista mogli bistveno vplivati na dejavnost OF in narodnoosvobodilnega gibanja. Ne glede na to so partizanske družine, skupaj spripadniki in simpatizerji OF, z nezmanjšanim zaupanjem verjeli v zmago NOB.

Navezanost na domači rajon in domotožje po domačih sta v marcu 1945 pripeljali do novih žrtev, ki so med ljudmi v podkrimskih vaseh močno odmevale. V času, ko je M. Škraba odšel na zdravljenje in je sekretarske posle opravljala Pavla Centa, je v želji, da bi se barjanski rajonci vrnili na svoje ozemlje, dozorel sklep, naj tja pošljejo izvidniško patroljo, ki bi preučila razmere in poročala o stanju in možnostih vrnitve. V patrolji so bili Ivan Primc - Jokič, Anton Šuštaršič - Tavčar, takrat okrajni načelnik NZ, Edvard Jakič - Šeškar, kovač na Travi, in Anton Škrbec, član okrajnega odseka za preskrbo. Na pot so odšli 5. marca 1945. Domobranci na Igu so po obveščevalcih takoj izvedeli za njihov prihod. Domobranska patrolja, ki sta jo sestavljala dva voda 24. čete in jo je vodil sam poveljnik Buda, je že 9. marca iz smeri Tomišlja, kjer je imel Šuštaršič družino, začela pregledovati ozemlje proti Krimu. V širokem borbenem razporedu je patrolja dva kilometra pred koto 532 m naletela na Šuštaršiča, ki se je zadrževal v svojem gozdu. Šušteršiča, ki mu je odpovedala angleška brzostrelka, so domobranci obkolili in potolkli.¹⁰⁰⁰ Pokojnikovo truplo so domobranci »velikodušno« izročili ženi za pokop, hkrati pa so podrobno preiskali vso domačijo.

Samo dan pozneje je patrolja iste čete pod vodstvom poročnika Jeršina nadzorovala ozemlje na črti Stražar–Kozlove stene–Mokrec–Škrilje. Blizu Kozlovih sten je naletela na Edvarda Jakiča, ki je šel domov na Golo. Na zaslišanju je Jakič povedal, da je bil povezan z Šuštaršičem in da je bil tretji član patrolje Ivan Primc - Jokič iz Hauptmance. Na poti proti domobranski postojanki na Igu je, po domobranskem

⁹⁹⁸ IZDG F 737/IV/4 – 1944 dec. 24.

⁹⁹⁹ Prav tam – 1945 jan. 4.; F 737/IV/1 – 1945 jan. 4.; L. Golob, o.c., str. 159 sl.

¹⁰⁰⁰ IZDG F 280/V – 1945 marec. 9.

poročilu, poskušal pobegniti in so ga pri tem domobranci ustrelili.¹⁰⁰¹ Povsem drugače je o Jakičevi usodi poročal Matija Škraba, ki je trdil, da so domobranci Jakiča zaprli na Igu, ga tam zasliševali in mučili. Po daljšem zaporu naj bi ga šest domobrancev nekega dne zvečer mimogrede pripeljalo v gostilno Reze Erjavec. Lastnica je izjavila, da so domobranci zvezanega Jakiča mučili tako, da so na njem ugašali cigaretno ogorke. Pozno ponoči so Jakiča odgnali, s seboj so nosili kramp in lopato. Kmalu so se vrnili brez Jakiča, ni pa slišala strelav. Trdila je tudi, da je med domobranci spoznala Ludvika Juha in Ludvika Stojca.¹⁰⁰² M. Škraba je v svojem zapisu trdil, da sta Anton Šuštaršič - Primožev iz Tomišlja in Edvard Jakič odšla na Ižansko zaradi velikega domotožja in brez dovoljenja. To ni bilo res, ker uradni akt govori o patrolji, ki je bila poslana na podkrimsko ozemlje. Anton je bil pri družini le en dan, naslednji dan pa so ga domobranci izsledili in ubili.

Tretjega člana patrolje Ivana Primca - Jokiča domobranci niso odkrili, čeprav so po Jakičevem zasliševanju vedeli zanj. Glede Antona Škrbca, ki ga uradni akti omenjajo kot četrtega člana patrolje, ni podatkov.

Okrajni odbor OF Velike Lašče-Barje je v marcu poslal novo patroljo, ki naj bi ugotovila, kaj se je zgodilo s prvo. Ta je o usodi vseh treh poročala tako, kakor smo opisali.¹⁰⁰³ Ivan Primc pa se je šele okoli 20. aprila iz sektorja Barje zopet vrnil na okraj.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰¹ Prav tam – 1945 marec 10.

¹⁰⁰² M. Škraba, *Razvojna pot OF*, o.c., str. 106.

¹⁰⁰³ IZDG F 723/I/1 – 1945 marec 28.; F 739/II/1 – 1945 marec 28.

¹⁰⁰⁴ RSNZ F 301 – 21/ZA/VII – 1945 april 24.

OSVOBODITEV

Domobranska prevlada v podkrimskih vaseh, podobno kakor na območju krajevne skupnosti Podpeč - Preserje,¹⁰⁰⁵ ni bila nikoli močnejša kakor prav v zadnjih mesecih vojne. Po desetinah milijonov vojnih žrtev, morijah in načrtnemu uničevanju civilnega prebivalstva v taboriščih smrti in izven njih, bombardiranih mest in požiganjih vasi in ogromni materialni škodi, ki so jo utrpeli tudi podkrimske vasi. Po stanju, kakršno je v podkrimskih vaseh zavladovalo z domobransko nadvlado, se je namreč zdelo, da vojne še dolgo ne bo konec. Pa vendar so okupatorju, od katerega je bila odvisna tudi domobranska moč, v boju z zavezniki hitro pojemale moči. Težko pričakovana svoboda in z njo konec neznoznega trpljenja podkrimskega prebivalstva so se hitro približevali. Ljudje o dogajanju po svetu v zadnjih mesecih vojne in bojih slovenskih korpusov niso vedeli veliko. Proti koncu leta 1944 so Nemci v Ardenih sicer zaustavili ofenzivo zahodnih zaveznikov in celo sami prodrli globoko na zavezniške položaje, vendar je bil to zadnji uspeh nemškega vojnega stroja. V pomoč zahodnim zaveznikom je začela Rdeča armada z zaključno veliko ofenzivo in 11. februarja 1945 so njene enote prekoračile reko Odro. Že prej, 17. januarja, so osvobodile Varšavo, slab mesec pozneje pa še Budimpešto. V marcu so Rusi prekoračili reko Niesso, 13. aprila zasedli Dunaj in v drugi polovici aprila začeli napadati Berlin in ga 25. aprila povsem obkotali. Medtem so zahodni zavezniki skupaj s Francozi konec januarja zravnali fronto v Ardenih, vrgli Nemce nazaj in 15. marca prekoračili Ren ter začeli prodirati v Nemčijo. V začetku aprila so prešli v ofenzivo tudi v Apeninih in začeli hitro zasedati severno Italijo. Zavezniški obroč protifašistične koalicije okoli Nemčije se je stisnil in nemška vojska se je branila že na svojem, nemškem ozemlju. Konec druge svetovne vojne se je naglo bližal. 25. aprila so se na nemških tleh srečale sovjetske in ameriške enote. 30. aprila je padel München in istega dne je sovjetski vojak razobesil rdečo zastavo na palači državnega zbora v Berlinu, ki je 2. maja kapituliral. Istega dne se je predala tudi nemška vojska v Italiji. V Italiji so 28. aprila ustrelili Mussolinija, dva dni pozneje pa sta si sama sodila Hitler in njegov propagandni minister Goebbels. 7. maja oziroma v noči na 8. maj so Nemci podpisali kapitulacijo in 9. maja se je druga svetovna vojna formalno končala. Toda fašizem in nacizem oziroma trojna os je bila zlomljena šele s

.....
¹⁰⁰⁵ S. Petelin - Vojko, o.c., str. 393 sl.

porazom Japonske po dveh atomskih bombah 10. avgusta 1945. Konec je bilo tragedije, ki jo je svet preživiljal od 1. septembra 1939.¹⁰⁰⁶

V zaključnih bojih druge svetovne vojne je z osvobajanjem narodnega ozemlja sodelovala tudi Jugoslovanska armada (JA) in v njej slovenske enote 7. in 9. korpusa ter 4. operativne cone. Sredi aprila je JA po hudih bojih in velikih izgubah prebila tako imenovano sremsko fronto v Slavoniji in potiskala nemško vojsko pred seboj proti zahodu. Njena motorizirana 4. armada, ustanovljena 1. marca 1945, v kateri so bili tudi slovenski borci, je ob obali prodirala proti svojemu glavnemu cilju, Trstu. Zadnje dni aprila je prebila nemške obrambne položaje ob stari jugoslovansko-italijanski meji in 1. maja prodrla v Trst, ki so ga ob podpori vstaje v mestu samem že pred njo zasedle enote 9. korpusa. Te so že pred tem osvobodile Gorico in Tržič. 5. maja so v osvobojeni Ajdovščini odposlanci slovenskega naroda izvolili slovensko narodno vlado z Borisom Kidričem na čelu. Notranjost slovenskega ozemlja, Dolenjsko, Notranjsko in Gorenjsko, so osvobajale enote 7. korpusa, vključene v sestav 4. armade, pri čemer je sodelovala tudi 29. hercegovska divizija. Vojna na slovenskih tleh se je kljub temu končala šele 15. maja 1945, ko so blizu Topolščice slovenske partizanske enote prisilile skupino armad generala Alexandra Loehra k predaji, ko se je poskušala prebiti na Koroško.¹⁰⁰⁷

V času naglo približujočega se konca vojne je šlo tudi domobranstvo z vsemi, ki so stali za njim, svoji usodi naproti. Tajni Narodni odbor (NO), ki je nastal neposredno po nemški okupaciji Ljubljanske pokrajine, je vztrajal pri stari strategiji in svojo politiko uravnaval tako kot ob italijanski kapitulaciji. Njegov načrt je bil, da ob ugodni priliki proti koncu vojne prekine povezavo domobranstva z nemškim okupatorjem in pričaka zahodne zaveznike.

A zahodni zavezniki so se pri pri svojem pohodu proti severu izognili slovenskemu ozemlju, poleg tega so Angleži imeli domobrance po prisegi Hitlerju za svoje sovražnike. Tu lahko najdemo vzroke za poznejšo izročitev domobrancev, ujetnikov iz Vetrinja, partizanom.

Nič ni pomagalo, da se je Narodni odbor po novem letu 1945 pospešeno pripravljal na konec vojne. Že januarja je sprejel odlok o ustanovitvi slovenske narodne vojske, v katero naj se bi vključili domobranci in vse druge slovenske ilegalne enote. Slovenska narodna vojska naj bi s tem odlokom postala sestavni del jugoslovanske kraljeve vojske v domovini in se ob primernem trenutku uprla okupatorju. V povezavi s tem so

¹⁰⁰⁶ Prim. M. Mikuž, *NOB V*, str. 5 sl; isti, *Druga svetovna vojna*, Ljubljana 1961, str. 120 sl.; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 970 sl.; V. Strugar, *Jugoslavija 1941 do 1945*, Ljubljana 1980.

¹⁰⁰⁷ M. Mikuž, *NOB V*, str. 251; S. Petelin - Vojko, *Med Triglavom in Trstom*, Ljubljana 1963/64.

domobranske enote verjetno pripravljale zaloge streliva.¹⁰⁰⁸ Ko so konec aprila svet obšle novice o Mussolinijevi in kmalu nato tudi o Hitlerjevi smrti, je Narodni odbor sklepal, da je prišel čas za nastop. 2. maja zvečer so na Taboru v Ljubljani izvolili predsedstvo narodnega predstavništva, na vsem slovenskem ozemlju razglasili narodno državo Slovenijo kot sestavni del federativno in demokratično urejene kraljevine Jugoslavije. Narodni odbor je postal vlada te države. Slovenska narodna vojska kot sestavni del jugoslovanske kraljevske vojske v domovini naj bi prevzela skrb za red in mir ter za varstvo slovenskih meja. 3. maja so vse to s posebnim razglasom sporočili javnosti in pozvali partizansko vojsko, naj se priključi slovenski narodni vojski. Dan pozneje se je moral general Rupnik odreči svojemu položaju in se je nato že 5. maja umaknil na Koroško. Takrat so Nemci priključili Gorenjsko Ljubljanski pokrajini.¹⁰⁰⁹

Poskus Narodnega odbora je spodletel, saj so sočasno s porazom nemške nacistične armade poraz doživeli tudi domobranci in politične protipartizanske sile. Z odločnimi nastopi 4. armade in 7. korpusa so se njegovi načrti razblinili kakor milni mehurčki. Zdi se, da so bile domobranske enote slabo seznanjene z resnostjo dogajanja na frontah in s svojim položajem doma. Tudi z izžansko domobranksko četo je bilo tako. Celo poveljnik čete nadporočnik Buda je bolj slutil, kakor vedel, kaj se dogaja. Vedel je sicer, da se položaj zaostrejuje, ker je že v aprilu neuradno izvedel, da ob morju močna oklopna enota (4. armada) prodira proti zahodu. Podobno kot mnogi drugi domobranski oficirji v enotah, je bil zaskrbljen, a iz organizacijskega štaba ni bilo nikakršnih navodil. Prav tako ni slutil, da je nemški razkroj tako blizu, zato je prihod partizanov v podkrimske vasi domobrance presenetil. Z naglico so se umaknili v Ljubljano in od tam 8. maja ponoči naprej proti Ljubelju in na Koroško.¹⁰¹⁰ Z domobranci so se na poti begunstva znašli tudi številni najbolj izpostavljeni belogardistični pripadniki iz podkrimskih vasi. Odšle so celotne družine.

Enote 7. korpusa, ki so 4. armadi pri prodoru služile kot desna pobočnica, so hitro osvobajale Dolenjsko. 10. Ljubljanska brigada je od Velikih Lašč šla čez Turjak in Golo proti Igu, od koder so se domobranci, kakor rečeno, umaknili. Istočasno je 29. hercegovska divizija osvobajala Notranjsko in 5. maja prišla na Vrhniko. Njena 13. brigada se je iz Rakitne spustila v Borovnico in brez boja prišla v podkrimske vasi. Mnogo težja je bila naloga 8. Levstikove brigade, ki se je na svoji poti prek Pijave Gorice proti Ljubljani spopadla z nemško in domobranksko obrambo Ljubljane na liniji Babna Gorica–Lavrica–Sela–Orle–Dobrunje. V hudih bojih 7. in 8. maja, v katerih je prvi dan sodelovala tudi 4. Gubčeva brigada, je zlomila sovražnikov odpor in 9. maja vkorakala

¹⁰⁰⁸ *Tabor* 1975, št. 7–8, str. 166.

¹⁰⁰⁹ M. Mikuž, *NOB V*, str. 47 sl., 73 sl., 77 sl., 83 sl.; prim. B. Mlakar, General Rupnik in slovensko domobranstvo, *ZČ* 35 (1981), str. 301 sl.

¹⁰¹⁰ *Tabor* 1977, št. 4–5, str. 103 sl.

v Ljubljano. Neposredno ob zori svobode je imela veliko mrtvih in ranjenih borcev. Tudi domobranci so na »lojtrnikih« skozi Ljubljano vozili svoje padle na ljubljansko pokopališče. Domobranci so še zadnji dan iz Ljubljane poslali močno patroljo vse do Bresta in Matene in še bliže Krimu, a jih je bataljon 9. brigade, ki je bil na Igu, zavrnil in nagnal nazaj proti Ljubljani. Prav tako so deli 9. brigade pri Lavrici zavrnilo močnejšo domobrantsko kolono, ki je šla na pomoč svojim na Orlah in na Sele.

Na povelje, ki je bilo izdano že istega dne zvečer, so se Nemci in domobranci začeli umikati prek Gorenjske na Koroško, kjer so Angleži slednje zajeli, razorožili in zaprli pod stražo v Vetrinju. Brigade 18. divizije, v katerih so bili tudi borci iz podkrimskih vasi, so 9. maja vkorakale v svobodno Ljubljano. Sem so prek Loške doline (Iga vas–Cerknica–Vrhnika) iznad Čabra istega dne prišli tudi člani ROOF Barje.¹⁰¹¹

Osvobodilna fronta in narodnoosvobodilno gibanje sta slavila zmago in začelo se je novo obdobje slovenske zgodovine.

¹⁰¹¹ M. Mikuž, *NOB V*, str. 10 sl., 33 sl. 36 sl.; S. Petelin - Vojko, o.c., str. 394 sl.; Z. Klanjšček, *NOV*, str. 970 sl.; M. Škraba, *Razvojna pot OF*, str. 107 sl.; V. Kiauta, *Na bojni črti Osemnajste (Zgodovinski oris 18. divizije NOV in POJ)*, Ljubljana 1969.

ZAKLJUČNA BESEDA

V narodnoosvobodilni boj v pete podkrimske vasi so bile ob koncu vojne zelo prizadete, posamezne pa tudi povsem uničene. Popolnoma požgane, deloma zbombardirane in neposeljene so bile Ustje, Gornji Ig in Dobravica, skoraj v celoti pa so italijanski okupatorji požgali Iško vas (od 110 so zgorele kar 103 hiše z gospodarskimi poslopji), v veliki meri je pogorela tudi Iška (13 hiš), v Dragi, Kremenici in na Igu so plameni uničili po več hiš z gospodarskimi poslopji, le v tomišelski občini so se kmetje z redkimi izjemami (npr. Anzelčeva in Šuštaršičeva hiša) izognile rdečemu petelinu. V avgustu oziroma v septembru 1945 je bilo v Iški vasi, Iški, na Gornjem Igu in v Ustju vsega skupaj le 72 domačij z 243 stalnimi prebivalci (v Iški vasi 177, Iški 45 in na Gornjem Igu 21).¹⁰¹²

V vojni vihri so bile uničene ali vsaj poškodovane tudi mnoge javne zgradbe; deloma so to storili okupatorji, deloma tudi partizani iz strateških vzrokov. Popolnoma je bilo uničeno šolsko poslopje v Tomišlju, v osnovni šoli na Igu je bila pokončana vsa šolska oprema; v Iški vasi so šolo spremenili v utrjeno vojaško postojanko in opremo razdejali. Prizadeti sta bili poslopji prosvetnega doma na Igu in katoliškega prosvetnega doma v Tomišlju. Močno je bil poškodovan Palmetov izžanski grad, povsem požgan pa gradič v Brestu. Izginile so knjižnice, ki so bile v teh poslopih, razneseni in požgani so bili arhivi ter povsem uničeni gledališki odri in njihova oprema v kulturnih in prosvetnih domovih ter šolskih poslopih.¹⁰¹³

Pred vaščani podkrimskih vasi, med katerimi je Ig enajstkrat v 4 letih vojne menjal gospodarja, je bila obnova domov in vasi, ki je od njih zahtevala mnogo naporov in sredstev ne glede na podporo oblasti, ki so je bili deležni. Zaradi v bojih in internacijah padlih in umrlih, zaradi okupatorskega in domobranskega terorja a tudi od partizanov ubitih in zaradi dela iz Vetrinja vrnjenih in nato usmrčenih domobrancev (mladoletne izpod 17 let in s krvjo neomadeževane so izpustili, če ne takoj pa po prestani kazni) se je močno zmanjšalo prebivalstvo podkrimskih vasi; zdesetkano je bilo zlasti sorazmerno mlado moško prebivalstvo.

Skoraj ni bilo partizanske družine, ki ne bi izgubila enega ali več svojih članov. Posamezne družine so bile med osvobodilnim bojem uničene ali pa so izgubile večino svojih članov. Ukmarjevo družino iz Matene so skoraj v celoti pobili, postala je

¹⁰¹² IZDG F 716/II/1; ZB Iška vas – Podatki o številu prebivalcev konec avgusta 1945, 12. sept. 1945.

¹⁰¹³ IZDG F 739/II/1-7 – 7. 4. 1945 (poročilo Pavle Centa).

predvsem žrtev domobranskega terorja in Petra Skalarja. Grebenčeva enajstčlanska družina iz Vrbljen je bila povsem raztepena. Dva sinova, borca, sta bila ustreljena v Lapušni dolini, očeta in dve hčeri so ubili Skalarjevi »apostoli«, dva sinova in hči so se umaknili v NOV, kjer je Ivan padel, mati in hči Pavla sta bili v nemški internaciji, najmlajši sin, še otrok, pa je bil pri tujih (domobranskih) ljudeh.

Pri Brancljevih iz Podkrajja (Tomišelj) so oče, mati in hči padli kot žrtve Črne roke, trije sinovi in druga hči pa so bili v NOV. V Iški vasi je Šivceva družina - Jernejeva izgubila tri člane v partizanih; Žagarjeva družina - Malnarjeva je bila še bolj prizadeta. Franca Žagarja so okupatorji ustrelili v Lapušni dolini, mater Marijo in sestro so ubili domobranci, ostali bratje, Martin, Janez in Anton, ki je padel leta 1942, so bili v partizanih. Iz Iške je bila Mazijeva družina: mater Marjano in hčer Antonijo so ubili domobranci, v partizanih sta bila dva sinova (Janez je padel) in hči Angela. In še bi lahko naštevali.¹⁰¹⁴

Po podatkih iz seznamov v prilogah, ki verjetno kljub vsej pazljivosti niso popolni, je v obravnavanih podkrimskih vaseh med osvobodilnim bojem izgubilo življenje 440 (in več) ljudi; po krajevnih skupnostih so bili razdeljeni: Ig – 170, Tomišelj – 160 in Iška vas – 100.¹⁰¹⁵ Poleg tega je ob koncu vojne hkrati z domobranci iz podkrimskih vasi zbežalo kar precejšnje število civilnega prebivalstva. Med njimi so bili člani domobranskih družin in belogardistični aktivisti, ki so delali za domobrance, ter vsi, ki so se čutili krive ali ogrožene in so se zaradi tega umaknili. Kakor so med osvobodilnim bojem padle oziroma bile pobite in raztepane cele partizanske družine, tako so takrat posamezne domobranske družine z vsemi člani odšle na »beg« v tujino. To so bile npr. družina Neže Platnarjeve in Jožeta Škulja iz Iške vasi ali Filipa Poznarja, Mohorja Kusa in Martina Avanze z Iga. Civilnih beguncev iz podkrimskih vasi je bilo po naših podatkih, ne glede na tiste, ki so se nato vrnili domov, blizu 170.¹⁰¹⁶ Sem štejemo seveda tudi manjše število domobrancev iz podkrimskih vasi, ki se jim je na kakršenkoli način že posrečilo ostati v tujini. Kot posledica vsega tega je število prebivalstva na obravnavanem območju, ki ga je bilo pred začetkom vojne približno 3250,¹⁰¹⁷ močno

¹⁰¹⁴ Glej priloge: A. Kumše, *Pripoved neke dobe. Spomini borke iz Tomišlja*, Ljubljana 1989, str. 122.

¹⁰¹⁵ Glej priloge in tabelo ob njih. Prim. tudi precej nižje številke v SŠM F 185/21 – Iz šolske kronike Ig in Iz šolske kronike Iška vas.

¹⁰¹⁶ SŠM F 185/21 – Iz šolske kronike Ig, str. 24; ZB Iška vas – Podatki za osebe, ki so pobegnile; ZB Ig – Spisek belogardistov in domobrancev; KLO in OOF Iška vas – Seznam pobeglih pred našo vojsko, 12. 8. 1946; prav tam – Seznam pobeglih, 10. 7. 1946; prav tam – Seznam pobeglih, ki so umrli 9. 7. 1946; IZDG 6686/4 zvezek (Taboriščni arhiv priča, 4. zvezek. *Dokument VII*, Buenos Aires 1975, str. 242–246, 261–262).

¹⁰¹⁷ Prim. *Krajevni leksikon dravke banovine 2*, Ljubljana 1971.

padlo; leta 1948 je bilo prebivalcev 2558.¹⁰¹⁸ Med štiriletno vojno in neposredno po njej je število ljudi upadlo za kar 21,2 % ali za več kot petino.

Ko se je zaključil čas neposredne obnove in je življenje bolj ali manj normalno steklo, so v petdesetih letih podkrimske vasi začele počasi napredovati. Celoten razvoj je v naslednjih štiridesetih letih do danes pripeljal do deagrariacije podkrimskega prebivalstva in do pospešene urbanizacije naselij. Enega izmed začetnih vzrokov teh sprememb lahko najdemo v obnovljenem kmetijstvu, ki se je zaradi bližine naraščajočega ljubljanskega trga intenziviralo. Marsikateremu kmetu je bila pri tem prva spodbuda agrarna reforma, ki je npr. v Iški vasi 37 agrarnim interesentom prinesla manjše površine obdelovalne zemlje in gozda.¹⁰¹⁹ Del tega zemljiškega fonda je nastal tudi z zaplembo premoženja beguncev in pripadnikov domobrancev. Z modernizacijo kmečkega obrata in kmetijsko mehanizacijo se je ob manjši delovni sili bistveno povečal donos, ponovno je porasla živinoreja in občasno tudi izraba gozda. Na zgoraj omenjeni razvoj in spremembe so vplivali povečani cestni promet in boljše prometne poti, ki so podkrimskim ljudem omogočale lažje povezave s svetom in z njimi zaposlovanje izven kraja bivanja, nato pa tudi s tem povezano zaposlovanje v neagrarnih dejavnostih, kar je omogočala tudi nastajajoča lokalna industrija in nove obrtne panoge. Tu je na prvem mestu kovinska industrija na Igu, ki se je naslonila na že nekoliko uveljavljeno tradicijo in ki zaposluje kar lepo število domačih delavcev. Poleg nje se je v Vrbljenah razvil tekstilni obrat Dinosa, na Igu še »mizarstvo« in gradbiščna baza gradbenega podjetja Univerzal. Uveljavilo se je tudi več novih obrtnih panog, kot npr. elektroinstalacije, avtokleparstvo, pečarstvo (namesto opekarne) in prevoznništvo. Zrasli so novi poljedelski obrati: posestvo Brest, kmetijska zadruga, obrat ljubljanskih mlekarn – Mercator. V Dobravici in Dragi sta zrasli vzgojno-varstvena organizacija in Zavod za varstvo in delovno usposabljanje. Razvoj lokalne industrije je bil najmočnejši na Igu. Gospodarska rast je kljub manjši nataliteti omogočala občutno povečanje prebivalstva. Leta 1953, neposredno po obnovi, so imele obravnavane vasi 2689 prebivalcev, ob štetju leta 1961 že 2903, deset let pozneje 3044, leta 1981 pa je število prebivalcev preseгло predvojnega (3309).¹⁰²⁰ Vzporedno z naraščanjem prebivalstva je v podkrimskih vaseh upadal odstotek kmetov. Še leta 1953 je bilo v podkrimskem svetu 60,77 % agrarnega prebivalstva. Že leta 1961 je njihov delež padel na 41,61 % in deset let pozneje na 24,93 %.

Po podatkih, ki jih je zbrala A. Kumšetova, je bilo v vseh štirih tomišelskih vaseh leta 1945 172 družin, leta 1986 pa že 267 družin z 881 člani.¹⁰²¹

¹⁰¹⁸ M. Orožen Adamič, *Prebivalstvo, poselitev in promet na Ljubljanskem barju*, GV 24 (1985), str. 25.

¹⁰¹⁹ ZB Iška vas – Seznam površin dodeljenih z agrarno reformo.

¹⁰²⁰ M. Orožen Adamič, prav tam.

¹⁰²¹ A. Kumše, *NOB v občini Tomišelj*, o.c.; prim. ista, *Pripoved neke dobe*, str. 123.

Po štetju iz leta 1981 je bilo stanje v vseh treh obravnavanih krajevnih skupnostih tako, kot prikazuje preglednica 9.¹⁰²²

Preglednica 9: Stanje prebivalstva po štetju leta 1981

KS	Prebivalstvo	Gospodinjstva
Ig	1988	596
Iška vas	409	123
Tomišelj	888	267
	3285 (s Sarskim 3309)	986

Po tem letu so glede na prikazano stanje nastajale manjše razlike, ki pa za našo ugotovitev niso pomembne.¹⁰²³ Ker je bilo skupno število gospodinjstev v obravnavanih vaseh pred vojno 673 (Ig 342, Tomišelj 197 in Iška vas 134), se je število družin do leta 1981 povečalo za 313 in sicer v KS Ig za 254, v KS Tomišelj za 70, v KS Iška vas pa se je število znižalo za 123.

Opisani razvoj je odločilno vplival na urbanizacijo nekdanjih kmečkih naselij. Po vaseh so rasle enodružinske hiše, in na novo zgrajeni kmečki domovi. Urbanizacija je pogosto potekala nenadzorovano in na črno spreminjala podobo obravnavanih podkrimskih vasi. K temu so prispevale moderno grajene nove javne zgradbe, tovarniški objekti, stanovanjski bloki in kulturni domovi. Konec osemdesetih let so podkrimske vasi postale predmestje Ljubljane.

Bistveno počasneje so se spreminjali odnosi med ljudmi, ki jih je razdvajala med vojno prelita kri. Prav tako, se še niso pomirila stara rivalstva med posameznimi vasmimi. Vse to so dolgotrajni procesi v zgodovinskem razvoju. Rane so se sicer zacelile, toda brazgotine so ostale. Izginjale bodo morda hkrati z njihovimi nosilci. Času je treba dati čas!

¹⁰²² Za vse statistične podatke: Popis stanovništva 1953, knj. 15, Beograd 1961; Popis stanovništva 1961, knj. 15, Beograd 1961; Prebivalstvo, popis 1971, Beograd 1973; Prebivalstvo, popis 1981, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana; M. Orožen Adamič, o.c., str. 79 sl.

¹⁰²³ Tri leta pozneje je bilo stanje naslednje: vseh prebivalcev je bilo 3210, število gospodinjstev pa 968. Največja sprememba je bila v Tomišlju, kjer je leta 1986 bilo v 267 gospodinjstvih 881 prebivalcev.

Priloge

Brez prilog, ki vsebujejo sezname ljudi, ki so se tako ali drugače vključevali v štiriletno dogajanje narodnoosvobodilnega boja v podkrimskih vaseh, podoba, prikazana v knjigi, ne bi bila popolna. Seznami po zaporedju navajajo aktiviste in terence Osvobodilne fronte, borce narodnoosvobodilne vojske, internirance, pripadnike vaških straž in domobrance, žrtve okupatorjevega terorja ter od partizanov in domobrancev ustreljenih vaščanov. Seznamom partizanskih borcev, internirancev in vaških stražarjev ter domobrancev so dodani še sezname padlih oziroma umrlih. Tako sestavljeni sezname so za celovito podobo dogajanja pomembni, ker je usoda v mnogih primerih premetavala iste ljudi na različne poti tudi po dvakrat. Skupni pregled daje na koncu seznamov priložena preglednica. Seznami so nastajali na osnovi virov NOB, okupatorjevih in belogardističnih fondov. Pomembni so bili sezname aktivistov, borcev in žrtev terorja, ki so jih sestavile in jih hranijo lokalne organizacije Zveze borcev na Igu in v Iški vasi. Tako sestavljene sezname smo preverjali na številnih sestankih za vsako izmed treh krajevnih skupnosti posebej. Na njih so sodelovali aktivisti in borci ter člani lokalnih družbenih organizacij; vsem za sodelovanje in prispevek pristrčna zahvala. Brez tako zastavljenega dela seznamov ne bi bili takšni, kakršni so. Delo na teh sestankih je pokazalo, da kljub vsej pazljivosti seznamov verjetno še vedno niso popolni in prav tako obstaja možnost, da so v njih napake. Za oboje se že vnaprej opravičujemo, hkrati pa prosimo bralce, naj o svojih ugotovitvah obvestijo ali avtorja ali organizacijo ZB v Iški vasi in na Igu.

SEZNAM PRIPADNIKOV, AKTIVISTOV IN TERENCEV OF

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

- Balant, Anton, kolar, po kapitulaciji Italije aktivist OF, zaupnik še po 23. 4. 1944.
- Berce, Janez, roj. 28. 12. 1905, delavec, Ig 29; aktivist, bil pri partizanih, začasno odpuščen zaradi bolezni (položaj 14. 3. 1944), ubili so ga domobranci v vasi Golo.
- Bolha, Antonija - Majnikova, Ig; zaupnica OF še po 23. 4. 1944, DMB jo imeli na sumu, da je partizanska kurirka.
- Bolha, Anton - Majnikov, roj. 12. 1. 1892, Martin + Elizabeta Jere, kmet, Ig 54; kot terenec je imel zveze s partizani, se javno navduševal za KPS in trosil komunistične letake, bil interniran, pod domobranci aretiran 22. 9. 1944 in bil izpuščen 9. 10. 1944.
- Bolha, Franc - Majnikov, roj. 22. 9. 1929, posestniški sin, Anton + Antonija Zalar, Ig 54; trosil letake, pomagal partizanom, aretiran 22. 9. 1944 in izpuščen 9. 10. 1944.
- Bolha, Ivana - Bovhčova, 23 let, aktivistka OF, zaročenka partizana Jožeta Tančka iz Vrbljen, kuhala partizanski enoti na Igu, DMB (Frakelj) jo aretirali in ustrelili 7. 2. 1944 zjutraj za zidom izžanskega pokopališča.
- Bolha, Janez, roj. 16. 12. 1914, Ig 52, terenec in aktivist, domobranci so ga aretirali 13. 4. 1944 in zaprli v Ljubljani.
- Bolha, Tonček, aktivist OF.
- Brežic, Anton, Ig; imel je zveze z Dakijevo udarno četo v Zapotoku.
- Brezovnik, Franc, Ig; roj. 14. 9. 1897, Franc + Marija Hauptman, bil v internaciji, bil je blagajnik OF odbora na Igu.
- Ciber, Jože, Jakob + Marija Jankovič, Ig 106; aktivist OF, 15. 5. 1942 ga je aretirala posadka na Igu, interniran v Renicci, kjer je umrl 5. jan. 1943.
- Comino, Marija, zaupnica OF še po 23. 4. 1944
- Cotman, Franc st., roj. 1892, Ig; aktivist, internacija na Rabu in v Rinicciju avg. 1942–sept. 1943; po napadu Cankarjeve brigade na Ig oz. po vrnitvi z zaprisege so ga domobranci ustrelili pri Brezovnikovi hiši.
- Čebular, Frančiška, Ig 65; ustrelili so jo domobranci v Kozlerjevi gošči.
- Černe, Janko, sedlar; zaupnik ROOF.

- Černe, Janko, roj. 24. 9. 1918, jugoslovanski oficir, aktivist OF, v internaciji, borec NOV.
- Erjavec, Alojzija, arhivistka OF, domobranci so jo aretirali po nastanku postojanke na Igu.
- Erjavec, Antonija, roj. 16. 7. 1902, gospodinja, Jakob + Marija Uršič, Ig 83; partizanska obveščevalka, pošljala pošto partizanom, grozila pristašem belih, aretirana 21. 9. 1944, poslana v Nemčijo 9. 10. 1944; prišla domov in ponovno aretirana 18. 2. 1945.
- Gerbec, Albin, roj. 28. 1. 1904, posestnik, Ivan + Ana Anžič, Ig 92; bil mobiliziran od partizanov, a odpuščen, sodeloval s partizani, ki so v njegovem mlinu zase mleli žito, aretiran 22. 9. 1944, a že 30. 9. 1944 izpuščen.
- Gerbec, Antonija, roj. Mrkun 10. 6. 1906, gospodinja, Janez + Marija Tancek, Ig 92; obveščala partizane, jim nosila pošto in drugo, aretirana 22. 9. 1944, izpuščena 4. 10. 1944.
- Gerbec, Ivan, roj. 15. 12. 1895, Janez + Ana, Ig 92; živel pri materi, že 28. 7. 1941 aretiran od izžanske posadke (8. četa telegrafistov), ker je govoril proti Italijanom, predlagali so ga za konfinacijo. V domobranski kartoteki je bil označen kot pristaš OF.
- Gerbec, Alojz, aktivist OF, domobranci so ga aretirali po nastanku postojanke na Igu.
- Grum, Jože - Grumov, roj. 13. 10. 1921, mlinar pri Albinu Gerbcu na Igu, aktivist OF, član aktiva SKOJ, v internaciji, borec NOV, padel aprila 1945.
- Havalek, Maks, 19 let star, hlapec pri Albinu Gerbcu, Ig; 11. 5. 1942 so ga Italijani ustrelili s šestimi talci zaradi različnih partizanskih akcij in kot aktivista. («Sovversivi fucilati per reppresaglia in seguito ad atti terroristici»).
- Hitejc, Anton, roj. 19. 12. 1908, Ig 28; v njegovem domu so bili OF sestanki (TOOF), šel v partizane 1943 okt., po spisku Notranjskega vojnega področja je bil namestnik komisarja čete 1943 dec. 26.
- Horvat, Angela, roj. 1. 9. 1897, gospodinja, Janez + Marija Škraba, Ig 105; bila je terenka in partizanska obveščevalka, aretirana 25. 10. 1942. Obsojena na smrt, pomiloščena na dosmrtno ječo (Fossombrone), ker so pri njej našli kovček soseda partizana; po vrnitvi jo DMS 26. 4. 1944 aretirali, poslana 13. 6. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Horvat, Karel st., roj. 3. 4. 1901, čevljar, Andrej + Apolonija Bolanž, Ig 105; v njihovi hiši so bili sestanki TOOF, borec od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, septembra 1942 interniran na Rabu do sept. 1943, domobranci so ga aretirali kot terenca 26. 4. 1944, poslan 4. 7. 1944 na prisilno delo v Nemčijo, kjer je bil do 15. 6. 1945.
- Horvat, Romana, roj. 11. 2. 1926, Karel + Angela Pavlič, delavka, Ig 105; že pod Italijani delala za partizane, aretirana 5. 10. 1942 in internirana na Rabu ter Gonarsu do aprila 1943, domobranci so jo aretirali 26. 4. 1944 in poslana 13. 6. 1944 na prisilno delo kot partizanska terenka.
- Intihar, Pavla, roj. 3. 8. 1926, delavka, Jernej + Marija Virant, Ig 170; bila je partizanska obveščevalka in pomagala materi pri terenskem delu, domobranci so jo 29. 9. 1944 aretirali, šla na prisilno delo v Nemčijo 9. 10. 1944.
- Jakič, Frančiška, roj. 3. 8. 1928, delavka, Janez + Marija Virant, Ig 170; bila partizanska

- obveščevalka in pomagala materi pri terenskem delu, domobranci so jo 29. 9. 1944 aretirali in od 9. 10. 1944 bila na prisilnem delu v Nemčiji.
- Jakič, Janez - Šmonov, Ig 170; pri njem v hiši na koncu vasi bili sestanki TOOF.
- Jakič, Marija - Šmonova, roj. 7. 2. 1903, gospodinja, Jože + Uršula Padar, Ig 170; bila je partizanska terenka, prenašala poročila, aretirali so jo 21. 9. 1944, poslana na prisilno delo 9. 10. 1944 v Nemčijo.
- Jakopin, Boris, Ig 4; sodeloval z Antonom Brezicem iz Iga, aktivist.
- Javornik, Iva, roj. 2. 9. 1923, trgovska pomočnica, Jože + Marija Štrumbelj, Ig 34; aktivistka, ob nemški ofenzivi sporočila rajonu v Iško, da bodo Nemci napadli vas; na ovadbo polbrata Jožeta je bila 10. 1. 1944 aretirana in poslana na prisilno delo v Nemčijo 3. 5. 1944.
- Javornik, Jože st., roj. 22. 4. 1878, mesar, Martin + Marjeta Pajk, Ig 34; aktivist, s hčerkami Ivo, Jožefo in Marijo (Milko) podpiral partizane, oskrbovali s hrano, obveščali, prenašali pošto; aretirali so ga 12. 7. 1943 na podlagi denunciacije (»per associazione sovversiva, favoreggiamento, concorso in bande armate e porto abusivo di armi«); 20. 12. 1943 so ga DMB ustrelili v Kozlerjevi gošči.
- Javornik, Jožefa, glej oče Jože; roj. 23. 2. 1911.
- Javornik, Milka, roj. 12. 10. 1916, glej oče Jože; jul. 1943 bila na Hrvaškem.
- Javornik, Marija, roj. Štrumbelj, 15. 5. 1888, gospodinja, Janez + Uršula Grum, Ig 81; morda aktivistka, aretirana 16. 4. 1944, vendar izpuščena 29. 7. 1944.
- Javornik, Pavla, roj. 1. 11. 1920, učiteljica, Jože + Marija Štrumbelj, Ig 34; aktivistka, ovadil jo je polbrat Jože zaradi dediščine, aretirana 14. 4. 1944 in poslana na prisilno delo v Nemčijo 3. 5. 1944.
- Javornik, Vilko, roj. 5. 4. 1914, mesar, Jože + Marija Štrumbelj, Ig 32; od začetka delal za partizane, borec od mobilizacije maja 1942 do italijanske ofenzive, bil je ujet in postal ovaduh; domobranski vir piše, da je zelo nevaren; aretiran je bil 10. 1. 1944 in interniran v Nemčiji 14. 4. 1944.
- Jesih, Anton ml., terenec, star 21 let, domobranci so ga ustrelili v Kozlerjevi gošči 20. 12. 1943.
- Jesih, Ivana, por. Brezovnik, roj. 28. 2. 1902, učiteljica, Anton + Ivana Kunaver, Ig; aktivistka, Italijani so jo zaprli skupaj z več drugimi ženskami.
- Juha, Janez, roj. 16. 12. 1910, Anton + Marija Železnikar, Ig; aretiran kot aktivist, bil na spisku sardinskih grenadirjev iz ok. 27. 2. 1942, od 1. 4. 1943 vaški stražar na Igu; narednik, po 9. 9. 1943 domobranec do osvoboditve.
- Keršmanc, Marija, Ig 197; aktivistka, ubili so jo domobranci, ki so jo aretirali 6. 1. 1944.
- Kraljič, Jože, mehanik (delavnica v Ljubljani); aktivist, Tribunale Militare di Guerra, sezione di Lubiana zanj 22. 6. 1943 izda zaporno povelje.
- Kus, Alojz, roj. 1925/6, aktivist, borec od 15. 5. 1942, padel neznan kje.

- Kus, Emilija, roj. 31. 10. 1920, poštna uradnica, Franc + Ana Gerbec, Ig; kot aktivistka poslana v internacijo v avgustu 1942.
- Kus, Janez, roj. 28. 8. 1928, Franc + Ana Gerbec, Ig 100; aretiran v začetku februarja 1943 zaradi sodelovanja s partizani, bil interniran.
- Meglič, Martin, roj. 6. 2. 1891, Anton + Urša Kramar, Ig 79; aktivist (»propagandista sovversivo«), aretiran 1. 8. 1942 od fašistov (85 bat. »M«) in nato interniran.
- Minatti, Darinka, aktivistka, v bratovih gostilniških prostorih sestanki TOOF; domobranci so jo imeli za terenko.
- Ogrinc, Ignacij, roj. 31. 8. 1905, krojač, Andrej + Elizabeta Košak, Ig 132; že 1942 sodeloval z OF in s partizani, domobranci so ga 21. 9. 1944 aretirali, izpuščen že 30. 9. 1944.
- Orehek, Rozalija, roj. 8. 2. 1910, gospodinja, Jože + Rozalija Bavdek, Ig 162; bila partizanska terenka, dajala podatke, bila aretirana 21. 9. 1944 in poslana na prisilno delo v Nemčijo 9. 10. 1944.
- Palme, Jože, sodeloval z OF in s partizani.
- Platnar, Alojzija, roj. 17. 7. 1921, delavka, Janez + Marija Zalar, Ig 92; bila je partizanska kurirka in obveščevalka, aretirana je bila 22. 9. 1944 in 9. 10. 1944 poslana na prisilno delo v Nemčijo.
- Pleša, Marija, roj. 1. 10. 1903, služkinja, Janez + Helena Veber, Ig 104; bila je partizanska kurirka in terenka, stalne zveze s partizani, aretirana je bila 22. 9. 1944 in poslana na prisilno delo v Nemčijo 9. 10. 1944.
- Pristav, Tone - Gusar, dijak bežigradske gimnazije, Ig; za OF je začel delati že 1941, nato delal v aktivu SKOJ-a na Igu do maja 1942.
- Pucihar, Alojzija, por. Sokalič, roj. 8. 7. 1915, Franc + Marija Strle, kmetica, Ig 94; kot aktivistka aretirana 1943, ponovno je bila aretirana 21. 4. 1944 in poslana na prisilno delo v Nemčijo.
- Pucihar, Ivan, aktivist, Ig 94; DMB so ga skupaj z materjo prijeli po vrnitvi s prisege na Ig, ga zasliševali, mučili in ga 1. 5. 1944 na 15. rojstni dan ubili v Kozlerjevi gošči.
- Pucihar, Marija - Likopčeva, roj. 30. 7. 1920, gospodinja, Anton + Ana Janežič, Ig 14; aktivistka, Italijani so jo aretirali in je bila na seznamu zaprtih slovenskih žena, ki so jih internirali avgusta 1942.
- Pucihar, Marija, roj. 1. 5. 1923, kmetica, Franc + Marija Strle, Ig 94; aktivistka, partizanska obveščevalka, že Italijani so jo dolžili privrženosti OF, bila v internaciji na Rabu in v Gonarsu od 5. 10. 1942 do 28. aprila 1943, DMB aretirali 21. 4. 1944 in poslana 25. 5. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Pucihar, Marija, roj. 9. 7. 1897, kmetica, Jože + Terezija Strle, Ig 94; terenka, sodelovala s partizani, aretirana 21. 4. 1944 in poslana 25. 5. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Repar, Ana, roj. Škraba 7. 7. 1911, gospodinja, Andrej + Marija Grom, Ig 48; terenka,

- bila v internaciji na Rabu in Gonarsu od 5. 10. 1942 do konca aprila 1943, zaupnica ROOF še po 23. 4. 1944; DMB jo aretirali 26. 4. 1944 vendar so jo izpustili 12. 5. 1944. Repar, Franc, aktivist OF.
- Rihteršič, Marija, roj. 30. 12. 1908, poštarica, Janez + Helena Weber, Ig 140; aktivistka, imela stalne zveze s partizani, posredovala pošto, bila aretirana 21. 9. 1944 in 9. 10. 1944 poslana na prisilno delo v Nemčijo.
- Rupert, Anton, Ig 196, Ulčarjev; aktivist, ubili so ga domobranci.
- Rozina, Rozalija, roj. 1908, gospodinja, Janez + Marija Kristan, Ig 196; partizanska kurirka, posredovala pošto, mož bivši orožnik, pri partizanih, aretirana 21. 9. 1944 in poslana na prisilno delo 9. 10. 1944 v Nemčijo.
- Sokalič, Viljem, roj. 5. 2. 1911, mizar, Jože + Marija Cujnik, Ig 94; agilen partizanski terenec, interniran v Padovi do septembra 1943, bil aretiran 26. 4. 1944 in poslan v Nemčijo na prisilno delo 4. 7. 1944.
- Šenk, Anton, roj. 1904, Ig; aktivist, organizator OF, vodil TOOF na Igu.
- Šenk, Franc, roj. 5. 10. 1904, posestniški sin, Janez + Ivanka Janželj, Ig 39; delaven terenec in obveščevalec, aretirali so ga 16. 4. 1944 in nato internirali v Nemčiji 30. 6. 1944.
- Šenk, Franca, Ig; zelo aktivna zaupnica ROOF še po 23. 4. 1944.
- Šenk, Tončka, Ig; zelo aktivna zaupnica ROOF še po 23. 4. 1944.
- Škraba, Alojzija, Ig (Ižanska c. 375), partizanska mati, zaupnica partizanov do aprila 1944, nato odšla z Iga pod zaščito NOV.
- Škraba, Franc - Kovačev, aktivist, roj. 26. 11. 1881, okupator ga je ustrelil 15. 5. 1942.
- Škraba, Frenk - Kovačev, roj. 27. 3. 1929, Ig; aktiven skojevec, kot kurir vodil partizane (bataljon Cankarjeve brigade) v napadu na postojanko DMB na Igu 1944, borec NOV.
- Škraba, Jože - Andrejka, roj. 4. 3. 1904, krojač, Andrej + Marija Grom, Ig 83 (ali 200); partizanski obveščevalec in terenec, Italijani so ga imeli za pristaša partizanov, bil v internaciji na Rabu do 1943, DMB so ga aretirali prvič 21. 9. 1944, zaradi invalidnosti izpuščen 23. 6. 1944. Ponovno aretiran 21. 9. 1944 in poslan 9. 10. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Škraba, Jožefa - Kovačeva, por. Jelen, roj. 24. 4. 1927, aktivistka OF, borba od 6. 1. 1944.
- Škraba, Julij - Kovačev, roj. 16. 2. 1925, kovač, Franc + Alojzija Zalar, aktivist OF, borec NOV.
- Šusteršič, Pavla - Bezgarjeva, roj. Kraljič 1. 1. 1903, gospodinja, Franc + Marija Podržaj, Ig 78; terenka in partizanska obveščevalka, aretirana 22. 9. 1944 in poslana 9. 10. 1944 na prisilno delo v Nemčijo; ponovno aretirana, ker je prišla brez dovoljenja iz Nemčije.
- Uršič, Franca st., stara 55 let, gospodinja, oče Janez, Ig 120; aktivistka, že leta 1943 se umaknila pred DMB s hčerkama Marijo in Francko in bile dodeljene komandi mesta Vel. Lašče. Ko so DMB 8. 5. 1944 napadli komando mesta, so vse tri ujeli in sadistično umorili.

Uršič, Francka, Ig 120 (glej zgoraj).

Uršič, Marija, Ig 120 (glej zgoraj).

Veber, Ivan, roj. 17. 4. 1902, konjač, Janez + Marija Kompoljšek, Ig 177; aktivist terenec, pošiljal hrano partizanom, DMB so ga aretirali 26. 4. 1944, poslan na prisilno delo v Nemčijo 4. 7. 1944.

Veber, Jože, roj 26. 12. 1904, čevljar, Janez + Marija Kompoljšek, Ig 198; terenec in partizanski obveščevalec, DMB so ga aretirali 22. 9. 1944, a ga zaradi invalidnosti izpustili; vendar nato poslan na prisilno delo v Nemčijo 9. 10. 1944.

Višovnik, Franca, roj. 30. 5. 1902, gospodinja, Matija + Apolonija Zupanc, Ig 63; partizanska terenka, obveščevalka, sin pri partizanih, aretirana 22. 9. 1944 in 9. 10. 1944 poslana na prisilno delo v Nemčijo.

Zdravje, Feliks, roj. 28. 5. 1895, strojar, Martin + Marija Simič, Ig 140; aktivist, strojil kožo za partizane, bil zaupnik ROOF, DMB so ga aretirali 16. 4. 1944, izpuščen 3. 5. 1944.

Zdravje, Marija, roj. 25. 6. 1887, posestnica, Andrej + Marija Potokar, aktivistka in terenka na Igu, DMB so jo aretirali 26. 4. 1944 in 4. 7. 1944 poslali na prisilno delo v Nemčijo.

Zdravje, Mimi, roj. 12. 7. 1918, občinska uradnica, Franc + Marija Zore, Ig 41; vseskozi terenka, partizanska obveščevalka, DMB so jo aretirali 26. 6. 1944 in bila 4. 7. 1944 poslana na prisilno delo.

Zdravje, Olga, roj. 3. 11. 1910, zasebnica, Jože + Helena Zalar, Ig 113; terenka, partizanska obveščevalka, DMB jo aretirali 21. 9. 1944 in poslana na prisilno delo v Nemčijo 9. 10. 1944.

Zdravje, Stanko, Ig; aktivist in rajonski obveščevalec, ilegalec, po 23. 4. 1944 ga je rajon iz Iga odpoklical zaradi slabega zdravja, delal po 28. 8. 1944 v rajonski ciklostilni tehniki, nato poslan v Belo krajino.

Žagar, Alojzija, aktivistka OF, domobranci so jo aretirali po nastanku postojanke na Igu.

Železnikar, Franca, roj. 31. 8. 1919, služkinja, Anton + Jožefa Tekavec, Ig 43; partizanska obveščevalka, brat pri partizanih, DMB so jo aretirali 22. 9. 1944 in do 9. 10. poslana na prisilno delo v Nemčijo.

Železnikar, Janez - Adamov, roj. 19. 9. 1924, električar KDE, Janez + Neža Kocjan, Ig 23; aktivist in terenec, sodeloval pri rušenju transformatorja, DMB so ga aretirali 16. 4. 1944 in poslan na prisilno delo v Nemčijo 13. 6. 1944.

Dobravica + Draga

Comino, Marija, žena Ivana Comino, Dobravica; aktivistka, sodelovala pri reševanju ameriškega pilota.

Erjavec, Alojz, namestnik poveljnika NZ na Igu po kapitulaciji Italije.

Gradišar, Ana, roj. 8. 5. 1909, Draga 12, aktivistka od 1942 do 1945.

Grum, Mirko, aktivist OF.

Grum, Tilka, oče Jože, že zgodaj mladinska aktivistka (1941).

Lešnjak, Angela, roj. 3. 2. 1913 v Trstu, služkinja, v OF od 1941, od 1944 delala v ROOF Barje.

Lešnjak, Edvard, aktivist OF.

Iška Loka

Čuden, Anton, roj. 14. 1. 1920, aktivist OF, borec 1. čete Šercerjevega bataljona, interniran, nato domobranec.

Gams, Andrej, roj. 1920, aktivist OF od 1941, borec, interniran in nato ponovno v partizanih.

Jere, Jože, roj. 20. 3. 1900, aktivist OF od 1941, kot sekretar TOOF interniran, zaupnik ROOF Barje do osvoboditve.

Kumše, Alojz, aktivist OF, član TOOF, v internaciji, delal tudi po kapitulaciji Italije.

Modic, Alojz - Močov, roj. 1920, aktivist OF od 1941, interniran, nato vaški stražar.

Repar, Franc, roj. 7. 10. 1897, aktivist, član TOOF, bil v internaciji, po njej zopet aktiven.

Šušteršič, Jože, aktivist, v internaciji, po kapitulaciji Italije član TOOF.

Zgonc, Jože, roj. 27. 3. 1913, aktivist od 1941, borec, interniran, nato ponovno v partizanih, v času nemške ofenzive zajet in poslan v Nemčijo.

Žnidaršič, Andrej - Hrustov, aktivist OF, kmalu prenehal delati, bil v internaciji.

Župec, Janez, aktivist OF, član TOOF.

Župec, Jože, aktivist, interniran na Rabu in v Padovi.

Kot

Ciber, Stanko, roj. 6. 9. 1922, Jakob + Zofija Šteblaj, Kot; živel v Notranjih Goricah; vseskozi terenec.

Ciber, Zofija, roj. 25. 6. 1896, gospodinja, Matevž + Ana Šteblaj, Kot 17; osumljena, da je pomagala partizanom, aretirana 7. 4. 1944 in izpuščena 30. 12. 1944.

Janželj, Alojz - Sivčev, Kot; terenec od 1941, interniran, 1944 so ga domobranci aretirali, pobegnil in se pridružil ROOF Barje.

Janželj, Francka - Sivčeva, roj. 14. 8. 1902, delavka, Martin + Marjana Mezek, Kot 9; bila je partizanska obveščevalka, aretirana z več drugimi aktivistkami 26. 4. 1944 in poslana na prisilno delo v Nemčijo 4. 7. 1944.

Kremenica

Garvas, Marija, roj. Majer 15. 12. 1907, gospodinja, Anton + Ana Struna, Kremenica 7; obveščevalka partizanov, zelo agilna, DMB so jo aretirali 16. 4. 1944, poslana na prisilno delo v Nemčijo 13. 6. 1944.

Matena

Furlan, Janez, aktivist, roj. 26. 1. 1901, član TOOF, Matena; interniran na Viscu, ubili so ga črnorokci v Kozlerjevi gošči 1. 5. 1944.

Juha, Martin, aktivist OF, domobranci so ga aretirali maja 1944.

Kajzer, Milka, roj. 11. 9. 1916, učiteljica, po kapitulaciji Italije poučevala v Tomišlju, delala z Romano Ukmar, Matena 43; 22. 11. 1943 so jo aretirali črnorokci in mučili ter ustrelili v Kozlerjevi gošči.

Kramar, Janez - Jurčkov, oče Janez, Matena; aktivist, borec NOV.

Kramar, Marija - Jurčkova, oče Janez, aktivistka OF.

Mavec, Anton - Čudnov, roj. 4. 1. 1900, posestnik, Jože + Neža Ambrož, Matena 35; 26. 10. 1943 so ga DMB aretirali, že 29. 10. 1943 izpuščen.

Pirc, Alojz, roj. 22. 7. 1915, Matena; aktivist OF, nato borec NOV (10. brigada).

Pirc, Martin, star prek 70 let, roj. 19. 1. 1886, Matena 28, nekdanji član DKFD, aktivist, sekretar TOOF, zbral veliko vojaškega materiala; 1943 so ga ubili črnorokci v Kozlerjevi gošči.

Platnar, Alojzija, roj. 17. 7. 1921, Matena, Janez + Marija Zalar, delavka; aktivistka, partizanska kurirka in obveščevalka, na prisilnem delu v Nemčiji.

Platnar, Janez, roj. 1911, delavec, Matena 44; aktivist OF, nato borec NOV.

Podlipec, Jakob - Pavletov, krojač, roj. 15. 7. 1911, Matena 96; aktivist od 1942, terenec, rajonski kurir.

Podlipec, Jožefa - Pavletova, roj. 13. 2. 1909, gosp. pomočnica, Janez + Helena Maček, Matena 36; terenka in partizanska obveščevalka, aretirana 22. 9. 1944 in poslana 9. 10. 1944 na prisilno delo v Nemčijo; brat pri partizanih.

Škrjanc, Franc - Brajdarjev, roj. 1910, delavec, Matena 54; aktivist OF.

Tavželj, Franc, aktivist OF, domobranci so ga aretirali maja 1944.

Ukmar, Jera, roj. Potokar 23. 1. 1885, Matena 1943; aktivistka OF od 1941, domobranci so jo konec leta 1943 aretirali, poslana v Auschwitz, kjer je že 27. 1. 1944 umrla.

Ukmar, Mirko, roj. 1909, kuhar, Matena 1943; aktivist OF, borec NOV.

Ukmar, Otilija, roj. 1. 9. 1910, Vinko + Jera Potokar, Matena; aktivistka od 1941, po kapitulaciji Italije učila v Tomišlju, bila 22. 11. 1943 aretirana (Frakelj) in ustreljena v Kozlerjevi gošči 24. 11. 1943.

Ukmar, Romana, roj. 5. 3. 1922, učiteljica, Vinko + Jera Potokar, Matena; aktivistka OF, sekretarka SKOJ, 22. 11. 1943 so jo aretirali domobranci, jo mučili in nato ustrelili.

Ukmar, Stanko, aktivist OF, borec NOV.

Ukmar, Vinko, roj. 12. 1. 1887, Matena; aktivist OF, aretirali DMB 22. 11. 1943 (Frakelj) in 24. 11. 1943 ubili v Kozlerjevi gošči.

Ukmar, Vinko ml., aktivist OF in borec NOV.

Uršič, Franc, roj. 16. 11. 1899, Matena 30; aktivist OF, umrl v Gonarsu 17. 2. 1943.

Župec, Janez, roj 1910, kmet, Matena 27; aktivist OF.

Sarsko

Boltežar, Franc st., roj. 14. 6. 1879, posestnik, Janez + Marija Pirc, aktivist OF in partizanski terenec ter obveščevalec, domobranci so ga aretirali 22. 9. 1944, zaprli v Ljubljani in izpustili šele 16. 2. 1945.

Boltežar, Franc ml., roj. 17. 2. 1905, delavec, Franc + Marija Usnik, aktivist OF, vseskozi opravljal kurirske posle, bil obveščevalec, član gospodarskega odbora OF; domobranci so ga aretirali 17. 4. 1944 in je bil do 30. 6. 1944 interniran v Nemčiji.

Rebolj, Marija, roj. 12. 1. 1926, mladinska aktivistka, aretirana 22. 9. 1944 in odpeljana v nemško internacijo.

Rebolj, Matija, roj. 20. 11. 1900, aktivist od 1942, delal za ROOF Barje, bil v internaciji na Rabu.

Štrumbelj, Alojz, roj. 4. 6. 1909, Janez + Marija Oblak, že zgodaj aktivist OF, bil sekretar TOOF na Sarskem, interniran, proti koncu decembra 1943 so ga ustrelili domači nasprotniki.

Štrumbelj, Angela, roj. 1921, oče krojač, aktivistka od 1942 do osvoboditve, od aprila 1944 na ROOF Barje.

Štrumbelj, Jakob, krojač, aktivist OF, povezan je bil z M. Škrabo in ROOF Barje.

Staje

Janželj, Anton - Sivčev, roj. 11. 4. 1898, Miha + Elizabeta Prešeren, Staje 14; partizanski obveščevalec, DMB so ga aretirali 26. 4. 1944, izpuščen 12. 5. 1944.

Janželj, Franc - Sivčev, roj. 10. 2. 1925, Staje 14; aktivist, ustreljen od Italijanov v Lapušni dolini 17. 8. 1942.

Janželj, Franca, mož Anton, Staje 14; partizanska obveščevalka, nosila pošto.

Janželj, Mihael - Lahov, roj. 26. 9. 1888, kmet, Franc + Urša Smole, Staje 13; aktivist OF, član TOOF, interniranec na Rabu.

Janželj, Mihaela - Lahova, roj. 4. 9. 1922, posestniška hči, Miha + Jožefa Kraljič, Staje 13; aktivistka in terenka, aretirana 26. 4. 1944 in izpuščena 12. 5. 1944. Člani družine bili zaupniki OF.

Perme, Jože - Ponikvarjev, roj. 17. 3. 1923, aktivist OF od 1941.

Ponikvar, Alojz, roj. 14. 5. 1905, Staje 1; aktivist OF, ubili so ga domobranci 1. maja 1944 v Kozlerjevi gošči.

Ponikvar, Marija, por. Perme, roj. 6. 2. 1898, Miha + Marija Černič, Staje; aktivistka in terenka OF, ubili so jo domobranci 1. maja 1944 v Kozlerjevi gošči.

Žmuc, Ivan, roj. 9. 9. 1903, krojač, Anton + Marjeta Šteblaj, Staje; vseskozi aktivist.

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS

Iška vas

Benet, Alojz, roj. 21. 6. 1893, Ivan + Marija Smolej, krojač, Iška vas 2; aktivist OF, ubili so ga domobranci 7. 2. 1944, ko so obkolili Iško vas in so jih rajonci nagnali.

Benet, Marija, roj. 28. 7. 1924, Alojz + Doroteja Kovačič, delavka, Iška vas 25; že zgodaj vključena v delo OF, aretirana 28. 6. 1942, internirana in umrla konec 1942 v taborišču Monigo.

Benet, Zalka, roj. 13. 9. 1921, Alojz + Doroteja Kovačič, gospodinja, Iška vas 25; vključena v delo OF, internirana v Monigu.

Cimperman, Alojzija, roj. Vingorc, roj. 26. 5. 1915, oče Janez, delavka, Iška vas 33; vključena v OF, delala v AFŽ in drugje do osvoboditve.

Cimperman, Franca - Kovačeva mama, roj. 1. 1. 1884, kmetica, Iška vas; vključena v OF, mati partizana, hčere delale za NOB, domobranci so jo aretirali 7. feb. 1944 in jo ustrelili pri kapelici v Iški vasi, ko so jih napadli partizani.

Čepelnik, Franc, roj. 1. 12. 1892, kmet, Iška vas; že zgodaj delal za OF, bil član TOOF Iška vas, delal v povezavi z M. Škrabo in Janezom Japljem; ko se je umikal sovražni ofenzivi, so ga Italijani ujeli in 20. 7. 1942 ustrelili na Ustju (>... è subito passato per le armi, perche trovato fuori della sua normale residenza.<).

Grdadolnik, Pepa - Klančarjeva, roj. Župec 9. 3. 1922, kmečka delavka, Iška vas; zgodaj začela delati v mladinski organizaciji, vsa družina aktivna v OF in NOB; trije bratje padli v partizanih, skojevka, domobranci jo aretirali in bila od aprila 1944 v taborišču Rawensbrück.

Intihar, Anton - Oblakov, roj. 24. 7. 1931, oče Janez, Iška vas.

Intihar, Janez - Žan - Oblakov, roj. 23. 6. 1921, oče Janez, aktivist od 1941, povezan z Janezom Japljem, od maja 1942 borec NOV.

Intihar, Jože - Oblakov, roj. 3. 3. 1929, oče Janez, Iška vas; delal za OF kot pionir z brati in sestrami, zlasti zbiral orožje in municijo.

Intihar, Roza, aktivistka OF.

Intihar, Urša - Urška - Oblakova, roj. 4. 9. 1916, Iška vas 32; za OF začela delati oktobra 1941, ko se je vsa družina priključila narodnoosvobodilnemu gibanju; zbirala hrano, denar, oblačila in drugo, širila propagandno literaturo, po italijanski ofenzivi prevzela še več dela, skrbela za ilegalce in ranjene borce, po kapitulaciji Italije skrb začasno nastanjene partizanske oddelke, šele leta 1944 se umaknila v Škrilje.

Japelj, Janez - Mihačev, roj. 22. 6. 1919, mati Urška, elektrotehnik, aktivist in eden izmed organizatorjev OF od poletja 1941, od avgusta član KPS, sekretar prvega TOOF v Iški vasi, član ROOF Barje, organizator narodne zaščite, udeleženec ljudske vstaje, borec NOV do osvoboditve.

- Japelj, Jože, roj. 17. 2. 1906, kmet, Iška vas; delal za OF pred odhodom v partizane 15. 5. 1942, bil v NZ že 1941.
- Japelj, Urška - Mihatova, roj. 12. 10. 1895, oče Miha, šivilja, Iška vas; že od 1941 aktivistka OF, v njeni hiši so se zdravili prvi partizanski ranjenci, sin Janez organizator narodnoosvobodilnega gibanja v podkrimskih vaseh, domobranci so jo aretirali doma in jo umorili v Kozlerjevi gošči 16. 5. 1944.
- Kerne, Elizabeta, roj. Škraba 6. 6. 1902, oče Matevž, gospodinja, Iška vas; na pobudo moža že zgodaj delala za OF, zbirala sanitetni material, kuhala in prala borcem, domobranci so jo z manjšo skupino aktivistk in hčerko Mihelo aretirali in je bila od aprila 1944 do osvoboditve v taborišču Dresden.
- Kernc, Miha, roj. 1898, oče Jakob, Iška vas 69; Italijani ga prijeli med čistko na Ižanski cesti 26. 6. 1942 z obtožbo, da je komunist in kurir partizanov za Iško vas («... comunista – corriere dei partigiani di Iška vas»), član TOOF Iška vas.
- Kernc, Pavla, por. Štembal, roj. 18. 11. 1924, Miha + Elizabeta Škraba, Iška vas 67; delala za OF pred internacijo v Monigu od italijanske ofenzive dalje, zadržana posebej za delo z ženami že od začetka 1942, med drugimi pridobila za delo Ivanko Vingorc, ki je padla ob napadu na komando mesta Velike Lašče.
- Kozin, Angela - Martinova, roj. 1913, oče Jože, kmetica, Iška vas; moža so 1942 internirali in je tam umrl, ostala je s tremi otroki in četrtim na poti, delala za OF do osvoboditve.
- Kramar, Franc - Antonov, roj. 19. 2. 1898, oče Franc, kmet, Iška vas; delal za NOB že leta 1941, zbiral orožje, hrano in drugo hkrati z bratoma Janezom in Martinom, bil obveščevalec in kurir, ob italijanski ofenzivi se je z vaščani umaknil na Ustje, kjer so ga Italijani ujeli in 20. 7. 1942 umorili.
- Kramar, Jakob, roj. 1901, oče Jože, kmet, Iška vas 42; bil terenec, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije nesposoben za boj, ROOF Barje ga z Lojzetom Rupertom in Johanom Rupertom izbral v TOOF Iška vas, vse tri so domobranci 28. 1. 1944 neznano kje, morda na Rudniku, ubili.
- Kramar, Janez - Antonov, roj. 14. 10. 1912, oče Franc, kmet, Iška vas; sodeloval z OF in bil v NZ že 1941, sodeloval v akciji proti cerkveni slovesnosti s škofom Rožmanom na Kureščku, v njegovi hiši so pletli vence za L. Šercerja in tovariše, v nov. 1942 proti njemu izdano zaporno povelje TMG.
- Kramar, Martin - Antonov, oče Franc, Iška vas; delal z bratoma Francem in Janezom za NOB že leta 1941; ubit v bližini rojstne hiše ob italijanski ofenzivi.
- Mazi, Franc - Miclov, njegova žena Jožefa Grelič, delavka, Iška vas; njegovo hišo so uničili grenadirji 20. 6. 1942 »... per reppresaglia, perchè ritenuta ricetto dei ribelli«; umrl v internaciji na Rabu.
- Mencej, Franc, roj. 1900, Matija + Marija Ponikvar, vojaški uslužbenec, Iška vas 16; že 1941

- se vključi v OF, poveljnik NZ v Iški vasi, po 26. 7. 1942 interniran na Rabu, prošnje za izpustitev, po njej se je umaknil v Ljubljano, šel v partizane in padel.
- Novak, Anton, roj. 17. 9. 1895, kmečki delavec, Iška vas; že zgodaj v letu 1942 je začel sodelovati z aktivisti OF, posebnih nalog ni imel, delal vse, kar je bilo potrebno, okupator je njegovo dejavnost odkril, ga zahrbtno ujel in novembra 1942 v gozdu blizu Iga ustrelil.
- Podržaj, Alojz - Šimnov, roj. 10. 11. 1917, oče Simon, že 1941 aktivist OF.
- Podržaj, Angela - Šimnova, por. Lipovec, roj. 30. 5. 1910, oče Simon, kmetica, Iška vas 11; aktivno in organizirano je delala za OF do osvoboditve, zbirala hrano, denarne prispevke, sanitetni material za Krvavice in delala kot obveščevalka, 7. 4. 1944 jo je aretiral Skalar in je bila v Nemčiji internirana do 18. 9. 1945.
- Podržaj, Franc - Šimnov, roj. 2. 4. 1909, oče Simon, kmečki delavec, Iška vas 11; z bratoma Alojzom in Jožetom delal za OF že leta 1941, bil je član TOOF, v času ofenzive je bil ujet na terenu in okupator ga je ustrelil v Lapušni dolini 17. 8. 1942.
- Podržaj, Jože - Šimnov, brat Franca in Alojza, Iška vas; eden prvih organizatorjev narodnoosvobodilnega gibanja v podkrimskih vaseh (glej seznam borcev).
- Pristavec, Franc, roj. 14. 4. 1902, oče Janez, trgovec in gostilničar, Iška vas 18; delal za NOB, zlasti pomagal s hrano. Leta 1942 so imeli partizani v njegovi gostilni štab in sestanke, ko se je v času ofenzive vračal domov, so ga Italijani iz cerkvenega stolpa ustrelili za vasjo.
- Rupert, Alojz - Hacinov, roj. 26. 4. 1900, oče Franc, kmet, Iška vas; aktivist OF, že 1941 bil član NZ, delal v TOOF, bil v internaciji na Rabu, po vrnitvi aktiven do aretacije, domobranci so ga aretirali in neznanu kje ustrelili 28. 1. 1944.
- Rupert, Anton - Ulčarjev, roj. 1913, Iška vas; že leta 1941 član NZ v Iški vasi, zadolžen od Janeza Japlja za obveščevalno službo.
- Rupert, Janez - Johan, roj. 23. 10. 1900, oče Andrej, kmet, Iška vas; že zgodaj spomladi 1942 se vključil v delo OF in NOB, bil je član ROOF Barje in na terenu zadolžen za gospodarstvo, referent za gospodarstvo tudi v TOOF, po italijanski ofenzivi je bil v vasi zaupnik OF, tudi še v letu 1944 je delal z zaupniki rajonskega odbora, na terenu so ga zajeli domobranci in črnorokci so ga 16. 5. 1944 ubili v Kozlerjevi gošči.
- Šivc, Franc - Jernejev, roj. 1924, kmet, Iška vas; aktivist.
- Šivc, Ivan - Jernejev, roj. 1921, kmet, Iška vas 65; aktivist.
- Šivc, Jože - Jernejev, roj. 1917, tesar, Iška vas 65; aktivist.
- Šivc, Marija, roj. 17. 6. 1887, kmetica, Iška vas 65; partizanska mati, za svobodo so padli vsi trije sinovi.
- Škraba, Alojz, Iška vas 4, za OF delal že leta 1941.
- Škulj, Helena - Andrejeva, roj. Kramar 26. 3. 1887, Iška vas; partizanska mati, imela je štiri sinove v partizanih, dva sta že leta 1942 padla, z možem je bila zaradi dela za

- OF aretirana in internirana na Rabu, po vrnitvi je nadaljevala z delom in so jo domobranci preganjali.
- Škulj, Alojz - Andrejev, roj. 3. 8. 1918, delavec, oče Jože, Iška vas 1; za NOB je začel delati že leta 1941, bil je kurir, zbiral orožje in vse drugo, ob ofenzivi so ga Italijani ujeli na Ustju in 20. 7. 1942 ubili.
- Škulj, Anton - Andrejev, roj. 1913, oče Jože, kmet, Iška vas; aktivist, partizan, okupator ga je zajel v Iški in ustrelil neznano kje.
- Škulj, Jože - Zmago - Andrejev, 10. 1914, oče Jože, Iška vas 1; aktivist, proti njemu novembra 1942 zaporno povelje TMG.
- Škulj, Jože st. - Andrejev, roj. aprila 1877, kmet, Iška vas; aktivist, z ženo interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Škulj, Marija - Žagarčkova, roj. 29. 10. 1921, oče Miha, delavka, Iška vas; bila dejavna v mladinski organizaciji že 1942, delala v SKOJ in odboru OF, prenašala razna obvestila, razpečevala *Slovenskega poročevalca*, zbirala sanitetni material in hrano vse do osvoboditve.
- Šteblaj, Anton - Petelinčkov, roj. 1923, kmet, Iška vas 3; aktivist, po internaciji je bil v partizanih, dezertiral in šel k domobrancem.
- Štembal, Elizabeta - Mihelčkova mama, Iška vas; s skupino aktivistk v Iški vasi je Skalar aretiral tudi njo 7. 4. 1944, poslana v nemško internacijo (Dachau).
- Štembal, Franc, roj. 5. 5. 1911, kmet, Iška vas; aktivist, proti njemu izdano zaporno povelje od TMG.
- Štembal, Jože - Mihelčkov, roj. 4. 4. 1900, oče Miha, kmet, Iška vas; v delo za OF se je vključil v začetku leta 1942 in delal do internacije na Rabu 22. 7. 1942, kjer je umrl 5. 1. 1943.
- Švigelj, Ivan - Martinkov, roj. 1921, kmet, Iška vas 72; aktivist, po internaciji je šel k vaški straži na Igu.
- Uršič, Ančka, roj. Žagar - Podlipčeva, roj. 7. 12. 1914, oče Anton, kmečka delavka, Iška vas; v OF vključena v začetku leta 1942, spremljala ranjence na javko proti Ljubljani za bolnico, bila obveščevalka, imela povezave s partizani, prenašala hrano in sanitetni material za bolnišnice, delala v AFŽ.
- Veber, Nežka, Iška vas; sodelovala v OF od februarja 1942 dalje, delala pri oskrbi operativnih enot na širšem območju, še posebej organizirano od 15. 5. 1942 do osvoboditve.
- Vingorc, Ivana, roj. 1921, kmečka delavka, Iška vas 37; aktivistka in borka, padla 8. 5. 1944 pri napadu domobrancev na komando mesta Velike Lašče.
- Zalar, Alojzija - Šuštarjeva mati.
- Zalar, Janez - Šuštarjev, roj. 19. 11. 1897, Marjana Zalar, mati, pristaš OF in partizanov, bil v internaciji na Rabu, kjer je umrl.

- Zdravje, Franc - Mehlinov, roj. 30. 8. 1897, Jože + Polona Kraljič, kmet, aktivist od 1941, interniran na Rabu do kapitulacije Italije nato v Nemčiji do osvoboditve.
- Žagar, Anton - Japljev, roj. 11. 10. 1898, oče Anton, kmet, Iška vas; zelo aktiven član TOOF že kmalu v začetku 1942, imel več odgovornih funkcij, bil je tudi obveščevalec in kurir, na terenskem delu OF v Iški vasi so ga domobranci zajeli in ubili 15. 5. (ali 6.) 1944 v Kozlerjevi gošči.
- Žagar, Antonija, por. Kršmanc, roj. 1919, oče Martin, kmečka delavka, Iška vas 24; vsa njena družina se je kmalu vključila v OF, tako je tudi ona sodelovala in delala za NOB do osvoboditve, trije bratje so bili v partizanih, mater so ubili domobranci dec. 1943, ubili so tudi sestro.
- Žagar, Franc - Malnarjev, roj. 23. 7. 1904, oče Martin, mizar, Iška vas; bil je aktivist OF že od leta 1941, zelo delaven, v času ofenzive so ga Italijani na terenu zajeli avgusta 1942 in ga ustrelili v Lapušni dolini.
- Žagar, Ivan - Prodnarjev, aktivist OF že 1941.
- Žagar, Marija - Malnarjeva, roj. 24. 7. 1882, kmetica, Iška vas; vsa družina je bila vključena v delo za OF in NOB, vsi sinovi so bili v partizanih, domobranci so jo vztrajno zasledovali; ko je šla na obisk h hčeri na Ig, ki so jo domobranci tudi ubili, so jo prijeli in za vaško cerkvijo ubili 31. (ali 28.) 12. 1943; pri umoru je sodeloval bivši bogoslovec Platnar - Sedejev iz Iške vasi.
- Žagar, Martin - Malnarjev, roj. 1902, nekdanji orožnik, Iška vas 24; aktivist.
- Župec, Anton - Štefanov, roj. 12. 2. 1911, oče Anton, Iška vas 19; že 1941 se je opredelil za OF, član NZ, sodeloval z Janezom Japljem, postal član KPS, bil je prva žrtev okupatorja v podkrimskih vaseh, padel je v času marčne okupatorjeve ofenzive na krimsko-mokrškem območju 20. 3. 1942.
- Župec, Jožefa – glej Grdadolnik.

Iška

- Mazi, Alojzija, por. Japelj - Krogarjeva, roj. 27. 4. 1916, oče Janez, šivilja, Iška 3 (sedaj Iška vas 36); aktivistka OF od 1941, delala v AFŽ, članica ROOF Barje do konca vojne.
- Mazi, Angela, roj. Peternel, roj. 9. 11. 1913, sodelovala z OF že 1941, organizirala terenske mladinske odbore, SKOJ in nato AFŽ, 5. septembra 1943 šla v partizane in bila dodeljena političnim oblastem, delala na ROOF Barje.
- Mazi, Antonija, roj. 21. 1. 1913, oče Jože, gostinska delavka, Iška; delala za OF že jeseni 1941 v Ljubljani, ko se vrnila v Iško je z delom nadaljevala, vzdrževala zveze z bolnišnico Krvavice in partizanskimi enotami, Italijani so jo obsodili na 17 let ječe, ko se je po kapitulaciji vrnila januarja 1944, je februarja odšla v partizane; delala za ROOF Barje, 26. 7. 1944 jo domobranci iz zasede ubili.
- Mazi, Janez - Krogarjev, roj. 18. 9. 1903, Iška 3; začel delati v OF že 1941, sodeloval na

- zboru za volitev TOOF Tomišelj, član ROOF Barje, v partizane je šel spomladi 1942, udeležil se je kočevskega zbora odposlancev slovenskega naroda, sodeloval v boju z domobranci, ko so obkrolili Iško vas 7. 2. 1944, padel je tik pred osvoboditvijo kot kapetan.
- Mazi, Marjana, roj. 11. 12. 1877, kmetica, Iška 3; bila partizanska mati, vsa družina delala za OF, imela dva sinova in dve hčeri v partizanih, vaška straža in zlasti domobranci so jo preganjali, skrivala se je pred izdajalci, umaknila se je v Velike Lašče, a so jo domobranci ubili, ko so napadli tamkajšnjo komando mesta 19. maja 1944 (po drugem podatku že 8. maja).
- Pristavec, Alojz, roj. 25. 10. 1907, oče Janez, kmet in mlinar, Iška; bil že zgodaj aktivist OF, njegova hiša partizanska postojanka, dajal hrano, obveščal partizane o sovražnikih, v času ofenzive so ga Italijani ujeli doma in ga ustrelili 20. 7. 1942 v Iški.
- Strle, Angela - Mohorjeva, roj. 29. 9. 1917, Mohor + Franca Anzeljc, delavka, Iška 11; aktivistka OF že 1942. zbirala hrano in sanitetni material, negovala ranjence, z drugimi podkrimskimi aktivistkami je bila po ofenzivi internirana do kapitulacije Italije v Trevisu, po vrnitvi nadaljevala z delom v AFŽ in TOOF Iška vas.
- Strle, Marija - Mohorjeva, roj. 1. 1. 1921, Mohor + Franca Anzeljc, šivilja, Iška 11; za OF je začela delati že zgodaj v letu 1942, v juliju pred ofenzivo je šla v partizane, kjer je nato kot borka XIV. divizije padla na Štajerskem 22. 2. 1944.
- Šteblaj, Franc - Petelinčkov, roj. 27. 7. 1893, oče Janez, kmet, Iška 4; za OF je začel delati marca 1942, bil član narodne zaščite, julija so ga Italijani internirali na Rabu, kjer je bil do 9. 9. 1943, po vrnitvi nadaljeval z aktivističnim delom.
- Šteblaj, Franc ml. - Petelinčkov - Žarko, roj. 22. 11. 1923, oče Franc, dimnikarski pomočnik, Iška 15; kot aktivist OF dela v Ljubljani že 1941, borec od maja 1942, padel kot kapetan v Suhi krajini 22. 2. 1945.
- Šteblaj, Janez - Petelinčkov, roj. 23. 12. 1921, oče Franc, delavec, Iška 15; delal za OF že avgusta 1941, borec Šercerjevega bataljona od maja 1942, padel kot oficir VDV v Podlipi pri Sv. Gregorju 22. 10. 1944.
- Šteblaj, Jože - Petelinčkov, roj. 14. 3. 1926, oče Franc, delavec, Iška 15; aktivist od avgusta 1941, zbiral hrano in orožje, povezan z Dakijem in tovariši, borec od februarja 1942, padel že 15. 6. 1942 v Iški.
- Šteblaj, Marija - Petelinčkova, roj. 25. 3. 1920, oče Franc, kmečka delavka, Iška; za OF je začela delati skupaj z brati 1941, zadolžena je bila za obveščevalno delo, zbirala orožje, zdravila in hrano, sprejeta v KPS sept. 1943, delala v rajonskem odboru AFŽ, zaprta od januarja do aprila 1944 in poslana nato v Rawensbrück, kjer je bila do konca.
- Šteblaj, Pavle - Petelinčkov, roj. 26. 4. 1930, oče Franc, Iška; za OF je začel delati kot pionir v Brestu, skupaj z bratom in sestro, 1943 je bil sprejet v ZMS, delal je vsemogoče;

- sodeloval pri propagandnih akcijah, prenašanju pošte, zbiranju obvestil, v trosilnih akcijah in drugo, februarja 1944 ga domobranci zaprli na Barju.
- Šteblaj, Slavko - Petelinčkov, roj. 29. 7. 1928, oče Franc, Iška; skupaj z brati in sestro delal za OF, povezan z brati Kamnikarji z Lavrice, s teto Antonijo Mazi imel zvezo s Krvavicami, kasneje delal kot mladinski aktivist, vodil mladinsko skupino v Brestu, kjer je imel tudi javko za rajon Barje, bil je član SKOJ in ZMS; bil je v nemški internaciji od 17. 9. 1944 do konca vojne.
- Šusteršič, Anton - Benkotov, roj. 26. 5. 1919, Jože + Jera Cimperman, Iška 9 (ali 5); aktivist, interniran na Rabu.
- Šusteršič, Janez - Šalov, roj. 1910, drvar, Iška; delal za OF že pred odhodom v partizane 15. 5. 1942, bil je terenec in kurir ROOF Barje, sodeloval pri napadu na domobrance, ki so obkolili Iško vas 7. 2. 1944.
- Šusteršič, Jože, roj. 20. 2. 1901, mlinar in kmet, Iška; za OF začel delati zgodaj spomladi 1942, je bil tudi član TOOF Iška vas, po kapitulaciji Italije je delal za rajonski odbor, opravljal razne odgovorne naloge, ko je peljal svojo moko za partizane v Iško, so ga ujeli domobranci in ustrelili v Kozlerjevi gošči 16. 5. 1944.

Gornji Ig

- Alič, Slavka, roj. Čampa, roj. 8. 12. 1922, Ludvik + Alojzija, G. Ig; za OF je začela delati konec 1941 v partizanski družini, delala v G. Igu, na Igu in v Ljubljani, zadolžena za obveščevalno delo, zveze s partizani na javkah, delala z mladino in v SKOJ, konec 1943 se je morala umakniti v ilegalo na ROOF, delovala zlasti na Golem, oktobra so jo zajeli domobranci, mučena v Ljubljani in Begunjah, internirana v taborišču Salzburg, podružnica Dachaua.
- Čampa, Alojzija, roj. 2. 5. 1897, mož Ludvik, gospodinja, G. Ig; sodelovala v OF z možem že od oktobra 1941, pomagala partizanom v zimi 1941/1942, po ofenzivi je delala na Igu, po kapitulaciji Italije se je pred domobranci umaknila v ilegalo na rajon Barje in Ribnica, kjer je bila do osvoboditve, dva sinova v partizanih dve hčeri v nemški internaciji.
- Čampa, Danica, por. Kranjc, roj. 23. 9. 1925, Ludvik + Alojzija, G. Ig; aktivistka od konca leta 1941, delala za VOS na terenu G. Ig-Ig-Rakitna, konec oktobra 1943 šla v ilegalo, delovala v SKOJ na Golem, domobranci so jo aretirali oktobra 1944, mučena v ljubljanskih in begunskih zaporih, internirana v taborišču Salzburg.
- Čampa, Ludvik, roj. 1892, Primož + Marija Zadnik, kmet, G. Ig 6; že od oktobra delal za partizane vse do internacije, kjer je umrl konec 1942 (glej seznam internirancev).
- Čampa, Mirko, roj. 20. 1. 1932, Ludvik + Alojzija, G. Ig; najmlajši sin partizanske družine.
- Čampa, Pavel, roj. 28. 6. 1927, oče Ludvik, delavec, G. Ig; že v zimi 1941/42 delal za

- partizane, bil kurir na terenu, 9. 9. 1943 se je javil na rajonu Barje, kjer je bil kurir, nato delal kot črkostavec v raznih tehnikah.
- Likovič, Alojzija, terenka in partizanska kurirka.
- Likovič, Ivana, por. Brancelj - Tanckova, roj. 30. 6. 1919, oče Anton?, kmečka delavka, G. Ig; delala za OF že 1941, zbirala hrano tudi za Krvavice.
- Likovič, Anton, roj. 1913, oče Anton, kmet, aktivist od začetka 1942, bil je obveščevalec, zbiral orožje in bil kurir, borec od 22. 3. 1942, tudi v Šerčerjevi brigadi.
- Likovič, Marija, roj. 15. 8. 1924, Anton + Lojza Likovič, služkinja pri Tanckovih, G. Ig 8; aktivistka, že 1. febr. 1942 jo zaprla MVSN v kasarni na Metelkovi v Ljubljani, dva brata pri partizanih.
- Tancek, Frančiška - Mihatova, roj. 7. 3. 1914, Ivan + Marija Glavan, kmetica, G. Ig, kjer je živela pri bratu; zaradi sodelovanja z OF in partizani jo je MVSN že 1. febr. 1942 zaprla v kasarni v Metelkovi ulici, septembra so jo internirali v Gonarsu, kjer je bila do aprila 1943, po vrnitvi je nadaljevala z aktivističnim delom, zaradi tega so jo domobranci preganjali, jo neznano kje ujeli in 11. 1. 1945 ustrelili pod vasjo Zalog pri Škofljici.

Ustje

- Tavželj, Anton - Benkov, star 20 let, Ustje 58; aktivist, Italijani so ga ustrelili kot talca na robu Iškega Vintgarja s še sedmimi žrtvami.
- Tavželj, Franc - Benkov, star 30 let, delavec, Ustje 58; aktivist, Italijani so ga z bratom ustrelili na robu Iškega Vintgarja 20. 7. 1942.
- Tavželj, Janez - Žan - Benkov, star 25 let, Ustje 58; aktivist, Italijani so ga z bratoma ustrelili na robu Iškega Vintgarja 20. 7. 1942.

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ

Brest

- Grum, Mimi, aktivistka, domobranci so jo aretirali novembra 1943 nato ustreljena na Lisičjem.
- Javoršek, Franc, roj. 19. 3. 1900, Simon + Marija Bergant, aktivist, interniran na Rabu in v Beljaku.
- Kraljič, Ivan - Mutcov, roj. 1920, oče Matej, Brest 50: aktivist in zaupnik do konca leta 1942, nato ga bratranec kaplan Štefan Kraljič pregovoril. Ko so ga partizani 5. 2. 1943 mobilizirali (2. bataljon Šerčerjeve brigade) in po štirih dneh odpustili z nalogo, da bo poročal vse o posadki na Igu Alojzu Šuštaršiču in Ivani Škraba, je začel izdajati.
- Kumše, Janez, roj. 1893, oče Janez, posestnik, član OF od sept. 1941, nato TOOF, ustreljen z drugimi člani odbora 23. julija 1942 pri Notranjih Goricah.

- Kumše, Jože, roj. 12. 2. 1897, oče Martin, delal za partizane, bil interniran na Rabu, kjer je umrl 31. 12. 1942.
- Japelj, Miha, žena Ana, oba aktivista, tja so iz Ljubljane pošiljali pošto in material.
- Likovič, Rudolf, aktivist – mladinec, zelo delaven za OF v letu 1942, (bil iz Zg. Iga, živel v Brestu).
- Likovič, Alojz, roj. 29. 9. 1922, Anton + Marija Škrjanc, član OF in aktivist od začetka 1942, udeležil se je ljudske vstaje, interniran na Rabu in v Trevisu, po kapitulaciji Italije šel v NOV na Primorskem, nato v 9. brigadi do konca, demobiliziran 1947 kot komandir čete.
- Ložar, Janez, roj. 1925, delal za partizane, udeležil se je splošne vstaje, interniran na Rabu.
- Modic, Franc - Hacinov, roj. 1910, oče Jakob, kmečki delavec, delal za partizane od 1941, sekretar TOOF, ustreljen skupaj z odborniki Bresta in Tomišlja pri Notranjih Goricah 23. 7. 1942.
- Modic, Jakob - Hacinov, roj. 1880, kmet in gostilničar, napredni župan in poveljnik gasilskega društva, aktivist OF, 2. 2. 1944 so ga domobranci aretirali, poslan v taborišče Dachau, kjer je umrl.
- Modic, Marija - Hacinova, aktivistka, pomagala ob ljudski vstaji.
- Modic, Radko - Hacinov, oče Jakob, aktivist – mladinec, zlasti 1942.
- Modic, Srečko - Hacinov, roj. 4. 8. 1921, aktivist – mladinec, delal za partizane, trosil letake, bil interniran na Rabu, po izpustitvi je bil 22. 2. 1943 mobiliziran v vaško stražo na Igu. Oče je zaman prosil za oprostitev (starost, velika posest); vendar je ušel na Gorenjsko in se priključil NOV.
- Pešina, Anton, roj. 9. 2. 1899, orglar (češki državljan), Anton + Ana Nemec, delal za partizane, bil 30. 7. 1942 interniran na Rabu, izpuščen že 9. 12. 1942, vaški stražar, demobiliziran 30. 3. 1943. Pri družini je bila rajonska obveščevalna točka.
- Pešina, Fanika, roj. Poženel, aktivistka OF od 1942 dalje, po mladinski liniji sta delala tudi sin Anton in hči Francka.
- Perme, Franc, roj. 1898, oče Matej, delal za partizane, interniran na Rabu.
- Perme, Francka, roj. 1927, aktivistka, domobranci so jo aretirali, internirana v Augsburgu.
- Perme, Jože, roj. 1900, oče Matej, sodeloval v OF že 1941, delal za partizane, interniran na Rabu, domobranci so ga aretirali 2. 2. 1944, bil v taborišču Dachau.
- Peršin, Slavko - Župec, roj. 1912, oče Franc, aktivist OF od 1941, član TOOF, član NZ, ustreljen 23. 7. 1942 z drugimi odborniki iz Bresta in Tomišlja pri Notranjih Goricah.
- Požar, Janez, aktivist OF, domobranci so ga aretirali maja 1944.
- Požar, Jože - Žagar, roj. 1903, kolar, oče Martin, aktivist OF že 1941, član TOOF in tudi NZ; udeležil se je ljudske vstaje, ustreljen 23. 7. z drugimi odborniki iz Bresta in Tomišlja.

- Požar, Ivanka, roj. 1904, aktivistka, obveščevalka in partizanska kurirka, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, internirana v Nemčiji.
- Prek, Jože, delal za partizane, član TOOF, pod domobranci (aretiran 2. 2. 1944) interniran v Dachauu, kjer so delali z njim medicinske poskuse.
- Rozinka, Marija, roj. 1885, aktivistka, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, internirana v Leipzigu.
- Rupnik, Franc, delal za partizane, nato bil domobranec v Ljubljani; njegova žena aktivistka na Izanski cesti.
- Svete, Franc, delal za partizane, interniran.
- Svete, Ivanka, roj. 1925, aktivistka, aretirali so jo domobranci, internirana v Augsburgu.
- Svete, Pavla, roj. 1923, Ivankina sestra, aretirali so jo domobranci, internirana v Augsburgu.
- Škraba, Anton, roj. 1919, Peter + Marija Smole, delal za partizane, se udeležil ljudske vstaje 1942, interniran na Rabu.
- Škraba, Feliks, roj. 12. 5. 1925, k vaški straži na Ig šel 21. 12. 1942 po vsem sodeč po nalogu lokalne OF. Z njim naj bi bil po partizanski liniji povezan Ivan Kraljič (glej tam), zato je bil 2. 3. 1943 pod italijanskim (divizija alpskih lovcev) nadzorom.
- Škraba, Franca, aktivistka OF, mati Matije Škrabe, v njeni hiši skladišče hrane za partizane, domobranci so jo aretirali, v internaciji v Nemčiji je umrla.
- Škraba, Matija, roj. 11. 3. 1911, Franc + Franca, delavec v Tobačni tovarni, eden izmed izanskih organizatorjev OF, že 1941 sekretar ROOF Barje, bil na prehodu 1942/3 med borci 1. bataljona Šercerjeve brigade, nato ponovno sekretar ROOF Barje, pa sekretar okraja Velike Lašče-Barje, delegat zbora odposlancev v Kočevju, član SNOS.
- Škraba, Peter, roj. 1900, Franc + Franca, Matijev brat, delal je za partizane, bil interniran na Rabu; po kapitulaciji Italije nadaljeval z delom, 2. 2. 1944 so ga domobranci aretirali z drugimi v Brestu, bil interniran v Dachauu.
- Škraba, Alojzija, Matijeva sestra, aktivistka OF.
- Škraba, Ivana, Matijeva sestra, aktivistka, njej naj bi Ivan Kraljič (in Alojzu Šušteršiču) sporočal od Feliksa Škrabe dobljene novice. Domobranci so jo aretirali po akciji v Iški vasi 7. 2. 1944.
- Šteblaj, Franc, roj. 27. 7. 1893, kmet, Janez + Marija Rizman, aktivist, dajal hrano partizanom, oba sinova, Franc in Janez partizana. 26. 7. 1942 interniran na Rabu, prošnje za izpustitev so karabinjerske oblasti zavrnile.
- Šteblaj, Slavko - Borec, mladinec, aktivist OF zlasti 1942, predsednik mladinskega aktiva (živel pri stricu Francu Zalarju v Brestu), interniran.
- Šuštaršič, Alojz, aktivist OF, delal za partizane, terenec, prek njega naj bi šle vesti, ki bi jih posredoval Ivan Kraljič.
- Šuštaršič, Anton - Matevžev, roj. 1902, kmet, aktivist OF, član TOOF, ustreljen 23. 7. 1942 pri Notranjih Goricah z drugimi odborniki iz Bresta in Tomišlja.

Šuštaršič, Jože, aktivist OF, član TOOF.

Švigelj, Franc - Gričkov, roj. 4. 3. 1898, Franc + Matilda, delal za partizane, interniran na Rabu in v Padovi.

Švigelj, Friderik - Gradiški, roj. 13. 4. 1899, lastnik gradu v Brestu, Franc + Matilda Fetter, žena Marija, oba se vključila v OF 1941, delala za partizane, dala veliko hrane za Krvavice, Friderik bil rajonski zaupnik, sporazumno z rajonskim odborom so požgali grad, aktivista do osvoboditve; Friderik je bil interniran od 26. 7. 1942 v Padovi in na Rabu.

Švigelj, Marija - Gradiška, za aktivnost v OF in oskrbo Krvavic dobila status borca od 1942 dalje.

Švigelj, Ivan - Švigljev, roj. 1911, Janez + Helena Erjavec, aktivist OF 1941, član TOOF, ustreljen 23. 7. 1942 z drugimi člani odborov v Brestu in Tomišlju pri Notranjih Goricah.

Tancek, Rado, mladinec - aktivist zlasti 1942.

Tavželj, Miha, roj. 29. 9. 1913, oče Anton, vključen v OF, na njegovem dvorišču so izbrali po osvoboditvi 1942 TOOF, interniran 30. 7. 1942 na Rabu.

Vidmar, Vid, roj. 1912, delavec, aktivist 1942.

Zalar, Angela roj. 1899, aktivistka, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, odpeljana v Rawensbrück, vrnila se bolna (TBC) in je v Ljubljani kmalu umrla.

Zalar, Antonija, roj. 1896, aktivistka, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, odpeljana v Rawensbrück, kjer je umrla.

Zalar, Franc, aktivist, domobranci so ga 1944 aretirali in je bil interniran v Nemčiji (Salzburg).

Zalar, Helena, aktivistka OF.

Zalar, Vid - Rašček, roj. 1929, zelo delaven mladinski aktivist že 1942, sredi leta 1944 šel v partizane (15. divizija), kjer je bil do osvoboditve.

Strahomer

Božič, Feliks, oče Matija, roj. 1920, krojač, aktivist OF že zgodaj 1941, partizan že od 21. 9. 1941 v skupini štirih, ki so taborili na Krimu (Malinovec, Sv. Ana Boršt); povezan z domačini. Udeležil naj bi se napada na Lož v oktobru 1941.

Božič, Matija - Ciljni, roj. 6. febr. 1898, posestnik, Matija + Lojza Kolenc, pri njem že pozno 1941 sestanki s prvimi aktivisti v vasi, baje član prvega TOOF, bil interniran na Rabu.

Božič, Matija - Branko, roj. 1923, oče Matija, kovač, aktivist OF od oktobra 1941, borec NOV od 15. jul. 1942 v Dolomitskem odredu, nato v različnih enotah, sedaj polkovnik v pokoju.

Brancelj, Ivan - Tanckov, roj. 28. 12. 1920, posestniški sin, Matija + Marija Ambrož, aktivist,

- udeleženec splošne vstaje, interniran julija 1942 na Rabu, izpuščen še v l. 1942, vaški stražar na Igu, po nemški ofenzivi 1943 domobranec v Črni vasi.
- Glavan, Anton - Ciljni, po materi polbrat Matije Božiča, krojač, živel v Ljubljani, bil v nemškem taborišču.
- Glavan, Frančiška, aktivistka, članica TOOF.
- Glavan, Jakob, roj. 8. 5. 1894, posestnik, Jakob + Marija Japelj, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato nezanesljiv (dva sinova domobranca).
- Gradišar, Franc - Zdražba, tkalec, aktivist 1941, pri njem so se zbirali fantje iz Strahomera in Vrbljen, udeleževal se sestankov z Mazovcem, bil interniran na Rabu.
- Grmek, Jože - Jelen - Makovčev, roj. 13. 3. 1922, kolar, borec že zgodaj 1942, bil v Tomšičevi in Šercerjevi brigadi, oficir JLA v pokoju.
- Janežič, Jože, roj. 27. 11. 1923, Jože + Marija Grmek, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije v NOV, padel kot borec 18. divizije po nemški ofenzivi v Gorskem Kotarju v boju z Nemci in ustaši.
- Kraljič, Alojz - Prunkov, aktivist, delal za OF in partizane, roj. 14. 12. 1915, Peter + Marija Grmek, krojač v Ljubljani. Z družino dobil prve povezave Janez Japelj prek brata Toneta. Bil interniran na Rabu, izpuščen, vaški stražar, po kapitulaciji Italije pobegnil iz Ljubljane, usoda neznana, morda ubit.
- Kraljič, Anton - Prunkov, roj. 7. 10. 1914, Peter + Marija Grmek, aktivist OF, povezan z J. Japljem, delal za partizane, baje član TOOF, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, šel v Ljubljano pod zaščito, mobiliziran v domobrance na Barju.
- Kraljič, Jože - Prunkov, roj. 23. 10. 1912, brez poklica, Peter + Marija Grmek, sodeloval z OF in delal za partizane, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato šel k domobrancem v Črni vasi.
- Kraljič, Peter - Prunkov, roj. 9. 4. 1918, Peter + Marija Grmek, aktivno delal za partizane, sodeloval v ljudski vstaji, iz internacije na Rabu je prišel po kapitulaciji Italije, bil v NOV do nemške ofenzive, dezertiral in se skrival na Ilovici.
- Likovič, Alojz, roj. 15. 7. 1910, mati Marija Likovič, delal za partizane, po internaciji na Rabu partizanski kurir in po nemški ofenzivi interniran v Nemčiji.
- Meglič, Ivan - Primožev, oče Ivan, delal za partizane, bil v internaciji na Rabu.
- Meglič, Jože - Primožev, roj. 10. 3. 1909, kmet, Ivan + Ivana Grmek, delal za partizane, naj bi bil član TOOF, interniran na Rabu konec avgusta, že dec. 1942 izpuščen in šel k vaški straži na Igu.
- Mislej, Anton, roj. 1922, mati Frančiška, njun dom že 1941 ena izmed baz OF v vasi, povezan z J. Japljem, povezan z OF trojko s sošolcem Jakobom Modicem in Feliksom Božičem. Že v začetku leta 1942 borec Šercerjevega bataljona, partizan do osvoboditve; delal tudi v Očkovi (Novak) tiskarni.

- Mislej, Frančiška, roj. 1898, aktivistka od začetka, bila naj bi tudi članica prvega vaškega odbora OF; aretirali so jo decembra 1942 in internirali na Rabu.
- Močnik, Jože, roj. 12. 3. 1916, Jože + Franca Grmek, aktivist OF, naj bi bil član prvega vaškega odbora OF; interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije stopil v NOV, padel pri Sv. Vidu novembra 1943 kot borec 18. divizije.
- Močnik, Anton, roj. 23. 11. 1920, kmet, Jože + Franca Grmek, simpatizer in aktivist, delal za partizane že jeseni 1941, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, vrnil se je z Rabsko brigado.
- Močnik, Franc, roj. 1917, Jože + Franca Grmek, kmet, delal za partizane, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu 1942, rekrutiran v Rabsko brigado.
- Modic, Anton - Švigljev, roj. 14. 1. 1914, Jakob + Ivana Tancek, aktivist OF od 1941, član TOOF, interniran na Rabu, v aprilu 1943 vaški stražar na Igu, po kapitulaciji Italije stopil v NOV, padel kot borec 8. Levstikove brigade v Robu pri Velikih Laščah že novembra 1943.
- Modic, Franc - Švigljev, roj. 1915, Jakob + Ivana Tancek, aktivist OF od 1941, član TOOF, sodeloval v ljudski vstaji, julija 1942 šel v NOV, padel med nemško ofenzivo kot borec 8. Levstikove v Sekiriščah pri Robu.
- Modic, Jakob - Švigljev, roj. 6. 8. 1889, Martin + Marjana Tancek, aktivist OF, vsa družina pristaš OF, interniran na Rabu.
- Modic, Jakob - Švigljev, roj. 1922, Jakob + Ivana Tancek, kmečki delavec, aktivist, udeleženec ljudske vstaje in sodeloval pri akcijah narodne zaščite (NZ). 29. 7. 1942 so ga Italijani ustrelili v Lapušni dolini kot talca.
- Modic, Jože - Švigljev, roj. 1920, Jakob + Ivana Tancek, aktivist OF od 1941, odbornik TOOF, sodeloval v ljudski vstaji, maja 1942 borec 5. oz. 4. čete 1. bataljona L. Šercerja v taboru Vodičnica nad Tomišljem, Krimski odred, nazadnje pri GŠ do konca vojne, demobiliziran avgusta 1948 kot oficir JLA.
- Modic, Marija, roj. 1896, mati štirih partizanov, aktivistka, 2. februarja 1944 so jo aretirali Nemci in je bila krajši čas zaprta.
- Pikovnik, Alojz - Glavanov, roj. 26. 5. 1910, Franc + Francka Škraba, delal za partizane, naj bi bil član TOOF v l. 1941, internacija na Rabu od 30. 7. 1942 do marca 1943, vaški stražar na Igu, nato domobranec v jurišnem bataljonu.
- Pikovnik, Franc - Glavanov, roj. 6. 4. 1906, kmet, Franc + Franca Škraba, v začetku simpatizer, delal za partizane, internacija na Rabu in v Viscu, izpuščen po 25. 3. 1943, nato vaški stražar na Igu, domobranec - kuhar.
- Susman, Alojz - Juhov, roj. 1910, oče Jože, aktivist, baje član TOOF 1, 1941, udeleženec ljudske vstaje, borec (già partigiano), ubili so ga domobranci.
- Susman, Anton - Juhov, Alojzov brat, roj. 5. 5. 1915, Jože + Marija Mrkun, z ženo Angelo

- Tomazin iz Sarskega pristaša OF, podpirala partizane, interniran na Rabu od 26. 7. 1942, prošnja za izpustitev zavrnjena, umrl v Dachauu,
- Susman, Anton - Susmanov, roj. 22. 11. 1923 (bratranec Alojza in Antona; obe družini za OF), Janez + Marija Svete, delal za partizane, interniran na Rabu, nato v Nemčiji.
- Susman, Franc - Susmanov, roj. 20. 10. 1919, Janez + Marija Svete, delal za partizane, član TOOF I. 1941, udeleženec ljudske vstaje, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije v NOV, ga ujeli Nemci in novembra 1943 internirali.
- Susman, Janez - Susmanov, roj. 1882, gostilničar, oče Jože, aktivist, delal za partizane, jih oskrboval s hrano itd.; bil v internaciji.
- Tancek, Anton - Ančkin, oče Martin, delal za partizane, naj bi bil član TOOF I. 1941, interniran na Rabu.
- Znidarič, Jože - Šuštarček, roj. 10. 1. 1901, Jakob + Marija Mavec, čevljar, delal za 5. oz. 4. četo 1. bataljona L. Šercerja, interniran na Rabu, ujet v nemški ofenzivi na območju Sekirišče in od novembra 1943 v Nemčiji.

Tomišelj

- Ambrož, Ciril, roj. 1926, Jože + Ivana Pirman, z očetom delala za OF, podpirala partizane, hkrati z očetom 20. 7. 1942 aretiran in interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato bil v NOV do osvoboditve.
- Ambrož, Janez, aktivist OF.
- Ambrož, Jože, roj. 1922, Jože + Ivana Pirman, aktivist OF, borec, ustreljen po izdajstvu od fašistov bataljona »M« 26. 7. 1942 pod iškim mostom.
- Ambrož, Jože, roj. 1900, oče Franc, žena Ivana, delavec, aktivist, obveščevalec, podpiral partizane, hkrati s sinom Cirilom interniran na Rabu do kapitulacije Italije, novembra so ga aretirali domobranci, z mladoletno hčerko Štefanijo poslana na prisilno delo v Nemčijo.
- Ambrož, Ivana, roj. 1895, domobranci so jo zaprli 1943, 1944 zaradi dela za OF.
- Ambrož, Stane, aktivist OF.
- Anzelc, Alojzija, roj. 1909, aktivistka OF, aretirana decembra 1942, obsojena na več let zavora, iz Italije se je vrnila januarja 1944.
- Anzelc, Stanko, roj. 1909, oče Jože, delal za partizane, pri njem je bilo zbirališče novincev iz Ljubljane za Kožlješki tabor v dec./jan. 1942, interniran na Rabu.
- Brancelj, Alojz, roj. 1. 8. (ali 12.) 1923, oče Jože, aktivist od septembra 1941 (vsa družina za OF), sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije borec NOV do osvoboditve, opravljal razne naloge, določen za vojno akademijo v Beogradu konec 1944.
- Brancelj, Franc, roj. 30. 1. 1907, delavec, aktivist OF, sodeloval v ljudski vstaji, borec NOV.
- Brancelj, Jože - Morostar, roj. 1919, aktivist od septembra 1941, pri njih zbirališče novincev,

- ki jih je vodil v Kozlješki tabor, sodeloval v ljudski vstaji, kurir, borec od srede maja 1942.
- Brancelj – družina, vsa v OF, aktivisti in borci, štirje člani (še sestra Justina) v partizanih.
- Očeta in mater ter hčer so domobranci ubili v Kozlerjevi gošči.
- Ciber, Franc, aktivist, delal za partizane.
- Ciber, Ludvik, roj. 25. 8. 1905, cestar, Anton + Urša Župec, delal za partizane, interniran na Rabu.
- Govekar, Anton, 1. 1907, Jakob + Franca Menard, delal za OF, interniran na Rabu.
- Grum – družina, vsa delala za OF že od 1941 dalje.
- Grum, Francka, roj. 1915, aktivistka OF, aretirana decembra 1942, obsojena in s hčerko dojenčkom odpeljana v Italijo; vrnila se je po kapitulaciji Italije.
- Grum, Mimi, roj. 1924, delala za OF, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944.
- Janežič, Peter, aktivist OF, skrbel za zvezo z Ljubljano, propagandist, nosil pošto.
- Jankovič - Peršin, vsa družina delala organizirano za OF od 1941.
- Jankovič, Alojz, roj. 1923, aktivist OF, interniran, borec NOV.
- Jankovič, Jože, roj. 1901, aktivist OF, interniran, borec NOV.
- Jankovič, Mihaela, sodelovala v ljudski vstaji.
- Javoršek, Franc, delal za partizane.
- Kumše, Anton - Gostiša, roj. 1896, aktivist OF že 1941, delal za partizane, sekretar TOOF, Italijani so ga ustrelili 23. 7. 1942 na Strženu pri Notranjih Goricah.
- Kumše, Franc, delal za partizane.
- Kumše, Alojzija, delala za OF (mati Stanka).
- Likovič, Ivan, roj. 12. 7. 1914, kmet, Janez + Ivana Šeškar, delal za partizane, interniran na Rabu in v Viscu, izpuščen po marcu 1943.
- Lukanec, Alojz, roj. 1906, delal za partizane, interniran na Rabu.
- Maček Alojz, roj. 1900, oče Jože, delal za partizane, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Maček, Franc, terenec.
- Maček, Ivan, delal za partizane, interniran na Rabu.
- Marinčič, Alojz, roj. 21. 6. 1904, Lovro + Neža Petkovšek, delal za partizane, interniran na Rabu do 23. 7. 1943.
- Marinčič, Janez, roj. 25. 8. 1907, delavec, Lovro + Neža Petkovšek, delal za partizane, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 22. 7. 1943.
- Mavec, Franc - Frenk, roj. 23. 8. 1906, Janez + Jožefa Zalar, delal za partizane, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu od 28. 7. 1942.
- Mavec, Ivan - Gričar, roj. 1899, aktivist OF od 1941, član TOOF, Italijani so ga ustrelili 23. 7. 1942 pri Notranjih Goricah.
- Modic, Franc, roj. 14. 12. 1913, oče Jakob, delal za partizane, interniran na Rabu, od konca decembra 1942 vaški stražar nato domobranec.

- Modic, Janez, delal za partizane.
- Petrič, Avgust, roj. 15. 5. 1913, Jože + Ivana Janežič, delal za partizane, interniran na Rabu, nato vaški stražar.
- Pleško, Jože, roj. 7. 11. 1914, Franc + Marija Grabelšek, kmet, delal za partizane, interniran na Rabu.
- Peršin, Helena, oče Jože, nekdanja članica DKFD, aktivistka OF.
- Peršin, Jože, aktivist OF.
- Peršin, Pavla, roj. 1911, oče Jože, aktivistka OF, 27. 1. 1944 so jo aretirali domobranci in usmrtili v Lisičjem.
- Rus, Franc, roj. 19. 7. 1904, delal za partizane, interniran na Rabu, kjer je umrl 31. 12. 1942.
- Svete, Janez, žena Ivana - Lukova mama, družina aktivistov OF od 1941, Ivano sept. 1944 aretirali domobranci, internirana v Nemčiji.
- Šeškar, Franc, aktivist, domobranci so ga aretirali septembra 1944, interniran v Dachau, se ni vrnil.
- Škraba, Alojz, roj. 1904, oče Anton, delal za partizane, interniran na Rabu, sodeloval v ljudski vstaji, nato vaški stražar.
- Škraba, Anton, roj. 1912, vsa družina delala za OF, aktivist OF, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, odbornik TOOF, po nemški ofenzivi so ga domobranci aretirali in ubili v Kozlerjevi gošči 26. 11. 1943.
- Škraba, Francka, roj. 1915, Antonova žena, aktivistka, domobranci so jo ubili v Lisičjem. (Enako njena sestra Mimi Grum).
- Škraba, Miha, roj. 29. 9. 1903, delal za partizane, interniran na Rabu, kjer je umrl 6. 1. 1943.
- Štrumbelj, Franc, roj. 1920, aktivist OF že 1941, od junija 1942 borec NOV.
- Štrumbelj, Jakob, roj. 5. 4. 1915, Jakob + Marija Smirk, aktivist, sodeloval v ljudski vstaji, od maja 1942 borec, po italijanski ofenzivi interniran na Rabu in v Padovi, po kapitulaciji Italije zopet v NOV do osvoboditve.
- Šuštaršič, Anton, roj. 29. 6. 1902, aktivist OF od konca 1941, član TOOF, interniran na Rabu, od septembra 1943 NOV, aktivist ROOF Barje, načelnik NZ v rajonu. Domobranci so ga ubili marca 1945.
- Šuštaršič, Ivana, žena Antona, hči Janeza Šenka z Iga, aktivistka OF, internirana na Rabu. Obsojena na dosmrtno ječo, zapor v Italiji, vrnila se je januarja 1944.
- Šuštaršič, Franc - Žerovčev, roj. 1912, aktivist OF, član TOOF, ustreljen 23. 7. 1942.
- Tehovnik, Anton, roj. 20. 1. 1907, Jakob + Liza Peček, delal za partizane, interniran na Rabu, nato vaški stražar.
- Tehovnik, Jože, roj. 1905, aktivist OF, član TOOF, ustreljen 23. 7. 1942.
- Zalar, Anton, roj. 1906, oče Anton, delal za partizane, interniran na Rabu.
- Zalar, Franca, roj. 1908, vsa njena družina delala za OF, aktivistka, domobranci so jo aretirali avgusta 1944, bila zaprta v Ljubljani.

Zalar, Janez, oče Anton, delal za partizane.

Zalar, Milan, roj. 1914, oče Janez, delal za partizane, interniran do kapitulacije Italije, borec NOV, dezertiral k domobrancem.

Zalar, Pavla, roj. 1919, oktobra 1944 so jo aretirali domobranci, internirana v Nemčiji v Münchnu.

Zupančič Nataša, učiteljica v Tomišlju, delala za OF, internirana na Rabu od 26. 7. 1942 do marca 1943, v prvi polovici oktobra 1944 so jo domobranci aretirali in je bila nato ustreljena.

Žagar, Ivan, aktivist, po smrti Antona Šuštaršiča je postal rajonski načelnik NZ.

Vrbljene

Alič, Anton, roj. 13. 6. 1913, kmečki delavec, Anton + Marija, aktivist OF, sodeloval v splošni vstaji, po izdajstvu so ga okupatorji ustrelili v Lapušni dolini 27. 7. 1942.

Furlan, Martin, roj. 8. 6. 1904, Martin + Jera Svete, posestnik in gostilničar, delal za OF od 1941, bil sekretar TOOF, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije predsednik TOOF, domobranci so ga ubili v Kozlerjevi gošči 27. 1. 1944.

Furlan, Mihaela, roj. 1910, Martin + Jera Svete, aktivistka OF od decembra 1941 do januarja 1944, ko je po bratovi smrti odšla v NOV, demobilizirana je bila septembra 1945.

Furlan, Pavla, roj. 1902, delala za OF, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ubili v Lisičjem.

Glavan, Evgen, roj. 3. 1. 1919, Franc + Alojzija Koželj, delal za partizane, interniran na Rabu.

Grebenc, Alojzija - Kocjanova, roj. 1887, partizanska mati, delala za OF, domobranci so jo aretirali 12. 2. 1944, internirana v taborišču Dresden.

Grebenc, Alojzija - Kocjanova, roj. 1916, Janez + Alojzija, aktivistka OF, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.

Grebenc, Anton - Kocjanov, roj. 1929, delal na terenu, 7. 2. 1944 skupaj z očetom Janezom aretiran, zaprt v domobranski postojanki Barje.

Grebenc, Franc - Kocjanov, roj. 25. 11. 1920, Janez + Alojzija, delal za partizane, trosil propagandno gradivo, sodeloval v ljudski vstaji, borec, ustreljen v Lapušni dolini 27. 7. 1942.

Grebenc, Francka - Kocjanova, roj. 1919, Janez + Alojzija, gospodinja, aktivistka od maja 1942, julija 1943 predlog karabinjerjev za internacijo, ob začetku nemške ofenzive se javi na rajonu Barje (NOV), do osvoboditve.

Grebenc, Ivan - Kocjanov, roj. 20. 10. 1913, Janez + Alojzija, aktivist od 1941, član TOOF, borec od maja 1942, padel 15. 8. 1944.

Grebenc, Janez - Kocjanov, roj. 1882, oče Anton, kmet, aktivist OF od 1941 dalje, domobranci so ga aretirali 7. 2. 1944 in ga dan pozneje ubili pod Grmezom na Barju.

- Grebenc, Jože - Kocjanov, roj. 31. 3. 1923, Janez + Alojzija, delal za partizane, sodeloval v ljudski vstaji, borec NOV, ustreljen v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Grebenc, Marija - Kocjanova, roj. 1914, delala za OF, kakor vsi člani družine, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in jo ubili v Lisičjem.
- Grebenc, Pavla - Kocjanova, roj. 1927, Janez + Alojzija, aktivistka, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, bila je zaprta in internirana v Rawensbrücku.
- Jankovič, Franc, roj. 1929, delal za OF po mladinski liniji, 13. 7. 1944 so ga domobranci prijeli, zasliševali in zaprli za 21 dni.
- Jankovič, Marija, roj. 1904, delala za OF ves čas od 1941, 2. 2. 1944 so jo aretirali domobranci, internirana v Dresdnu.
- Jankovič, Mima - Marija, roj. 1926, delala za OF, oktobra 1944 so jo aretirali domobranci, internirana v Augsburgu.
- Kavčič, Ivan, roj. 1933, delal za partizane po pionirski liniji, domobranci so ga prijeli 13. 7. 1944, zasliševali in ga zaprli na Igu za 21 dni (glej Franc Jankovič).
- Kobal, Jože, delal za OF v zimi 1941/2, povezan z Mazovcem, v njegovi brunarici med Strahomerom in Vrbljenem bila javka za hrano za krimske partizane. Kmalu pogrešan.
- Kocjan, Jože, roj. 28. 4. 1905, Anton + Marija Kocjan, delal za partizane, umrl v internaciji na Rabu 28. 12. 1942.
- Kumše, Angela - Ruparjeva, roj. 1920, Martin + Marija Oven, aktivistka od maja 1942, aretirali so jo vaški stražarji (27. 6. 1942, ter 10. 8. 1943) in domobranci (27. 1. 1944); neposredno pred ustrelitvijo na Lisičjem se je rešila, odšla v NOV, delala na rajonu Barje, demobilizirana julija 1945.
- Kumše, Anton - Ruparjev, roj. 6. 5. 1910, Martin + Marija Oven, aktivist od septembra 1941, član TOOF, sodeloval v ljudski vstaji, interniran v Gonarsu in Rabu, po kapitulaciji Italije odšel v NOV, kjer ostal do osvoboditve.
- Kumše, Karel - Tomaž - Ruparjev, roj. 29. 9. 1918, Martin + Marija Oven, aktivist OF 1941, član TOOF, sodeloval v ljudski vstaji, od maja 1942 partizan v različnih enotah, 1960 upokojen kot oficir JLA.
- Kumše, Marija - Ruparjeva mati, roj. 1882, partizanska mati, delala za OF, domobranci jo večkrat aretirali, zadnjič avgusta 1944, internirana v Rawensbrücku, kjer je umrla.
- Lesica, Franc - Grča, roj. 1911, oče Franc + Ivana, aktivist OF od 1941, sodeloval v ljudski vstaji, od maja 1942 borec v raznih enotah, upokojen marca 1966 kot kapetan JLA.
- Lesica, Franc, roj. 24. 2. 1903, Martin + Marija, aktivist OF, nato borec, ustreljen 27. 7. 1942 v Lapušni dolini.
- Lesica, Ivan, roj. 1916, Franc + Ivana, delal za partizane, sodeloval v ljudski vstaji, okupator ga je 27. 7. 1942 aretiral, mučil in ustrelil v Lapušni dolini.

- Lesica, Ivana, mati Franca, delala za OF, 27. 1. 1944 so jo aretirali domobranci in ustrelili v Lisičjem.
- Lesica, Jožefa, roj. 1912, vseskozi aktivistka OF, mož Franc ustreljen v Lapušni dolini.
- Likovič, Jože, roj. 25. 3. 1910, Franc + Helena Lenarčič, delal za partizane, bil interniran na Rabu.
- Modic, Alojzija - Melinova, roj. 1918, oče Franc, sestra Antona, aktivistka OF, belogardisti so jo 27. 6. 1942 aretirali, a so jo okupatorji izpustili, vendar so karabinjerji julija 1943 dali predlog za internacijo.
- Modic, Anton - Melinov, roj. 26. 11. 1913, Franc + Franca Rozman, kmet, aktivist OF, član TOOF, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije kurir ROOF Barje.
- Modic, Cilka - Melinova, partizanska družina, sodelovali pri ljudski vstaji.
- Modic, Helena - Melinova, učiteljica, roj. 1909, aktivistka, Skalar jo je aretiral 7. 2. 1944 v Iški vasi in domobranci so jo v Grmezu ubili.
- Modic, Jože - Šviglijev, oče Jakob, aktivist, član TOOF 1941, od maja 1942 borec.
- Pavlič, Anton, roj. 1919, tesar, Martin + Ana Tancek, sodeloval v ljudski vstaji, aktivist OF, od maja 1942 borec, okupator ga je ustrelil v Lapušni dolini 30. 7. 1942.
- Podržaj, Marija, roj. 1914, aktivistka, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.
- Smole, Alojz, roj. 1898, krojač, aktivist, šival za partizane od maja 1942, 26. 7. 1942 interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Suhadolnik, Jože - Kržajev, roj. 12. 2. 1919, ključavničar, Anton + Ivana Vamplin, delal za partizane, nato interniran na Rabu in v Gonarsu, po internaciji se je zaposlil v Ljubljani, borec NOV.
- Sušman, Ivan, roj. 6. 6. 1911, Ivan + Liza Grmek, delal za partizane, član TOOF, ob italijanski ofenzivi je bil interniran na Rabu.
- Škrjanc, Franca, roj. 1890, mož Ivan, aktivistka OF od 1941 do osvoboditve.
- Škrjanc, Ivan, roj. 1882, žena Francka, aktivist od 1941 do osvoboditve; edinec Ivan je padel v NOV 1943, hči Marija, por. Podržaj pa je bila žrtev domobrancev v Lisičjem.
- Škrjanc, Ivan, roj. 7. 1. 1924, Ivan + Franca Kocjan, delal za partizane, bil interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije v NOV, padel novembra 1943.
- Štrumbelj, Franc, roj. 11. 4. 1899, zidar, oče Franc, delal za partizane, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Štrumbelj, Franca, roj. 1904, mož Franc umrl na Rabu, aktivistka OF od 1943, 27. 1. 1944 so jo domobranci aretirali in v Lisičjem umorili; njena hčerka Francka s sestro Vero in Mihelo Furlan je, ko so ušle Skalarjevce, šla v operativno enoto.
- Štrumbelj, Francka, por. Likovič, roj. 1926, delala za OF od 1942, po materini smrti v Lisičjem odšla v NOV, bila kuharica na kurirski postaji T.V. Ravne-Borovec.

Štrumbelj, Pavla, roj. 28. 1. 1928, por. Poljanšek, Franc + Franca, aktivistka OF, zaprta, nato zopet aretirana in poslana v Nemčijo, v Milstatt.

Tancek, Alojz, roj. 23. 5. 1919, krojač, Jože + Liza Oblak, aktivist OF, šival za partizane po ljudski vstaji, interniran na Rabu, vrnil se je 27. 3. 1943 in nato umrl za posledicami internacije.

Tancek, Jože, oče Martin, delal za partizane, bil v internaciji.

SEZNAM BORCEV NOV

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

Adamič, Franc, borec NOV.

Babnik, Ivan, roj. 23. 12. 1914, borec od 15. 5. 1942, padel v boju pri pokritem mostu 20. 5. 1942.

Berce, Franc, roj. 13. 10. 1904, bolniški strežnik, Ig, tu začel delati za OF, ob splošni ljudski vstaji je oskrbel prve ranjence iz boja pri pokritem mostu pred Ljubljano. Z njim je povezan začetek bolnice Krvavice v Iškem Vintgarju, kjer je bil nato upravnik in »zdravnik«. Bil je borec Šercerjeve brigade. Po osvoboditvi je delal v bolnici v Polju. Upokojen je bil kot major in umrl v marcu 1968.

Berce, Ivan, roj. 28. 12. 1905, delavec, Ig 129; borec verjetno tudi po kapitulaciji Italije. V marcu 1944 bil zaradi bolezni začasno odpuščen iz enote, domobranci so ga ubili v vasi Golo 1944.

Boh, Franc - Bohov, roj. 11. 12. 1918, Janez + Urša Virant, Ig; v partizanih verjetno od 15. maja 1942 in ga sredi julija kot partizana omenja v italijanskem zapisniku Adam Visovnik, orožnik vp'; po zapisu Joži Jelenove in M. Škrabe so ga Italijani v ofenzivi ujeli in ubili 19. 7. 1942 nekje na Mokrcu.

Bolha, Anton - Majnikov, roj. 30. 10. 1918, natakak, oče Anton, (terenec), Ig 54; bil je skojevec od 1941, 15. 5. 1942 postal partizan, borec 4. čete Šercerjevega bataljona (v Vodičnici nad Tomišljem) in nato četni intendant KO. Fašistična patrola ga je zajela v gostilni Robežnik v Vnanjih Goricah 13. 7. 1942 in bil ustreljen še isti dan na pokopališču v Brezovici.

Bolha, Franc - Bovhčov, roj. 17. 11. 1917, borec NOV od pomladi 1942, padel je 7. 7. 1942 v bojih pod Pijavo Gorico.

Bolha, Janez, borec Grčeve čete.

Bolha, Jože - Majnikov, roj. 28. 2. 1906, Martin + Liza Jere (ali Jerc), kmet, Ig; mobiliziran maja 1942, v ofenzivi se predal italijanskim oblastem. Na zaslišanju izjavil, da so ga partizani kakor druge Ižance odpeljali na Mokrc in vključili v vojsko, vendar je bil le malo časa oborožen. Povedal tudi, da sta med partizani Rudolf Kukovica in Vilko Javornik z Iga. Zasliševalcu zagotavljal, da ni streljal.

- Bolha, Stane - Bovhcov, roj. 4. 5. 1922, mali kmet, oče Franc, Ig 123; v partizane odšel maja 1942, bil dva meseca v Grčevi četi. Italijani so ga 12. 8. 1942 zajeli na Igu in internirali v Padovi, nato je bil v nemški internaciji.
- Borštinar, Stane - Jančov, roj. 1925?, v partizane šel 15. 5. 1942, padel kot borec NOV 22. 5. 1942 pri obrambi Iga v »Švajgartelnu«.
- Boštinar, Franc, Ig, borec Grčeve čete.
- Brezic, Anton - Brzetov, Jože + Jera Jerina; se predal karabinerjem na Igu prve dni ofenzive, bil v internaciji in nato pri italijanskih partizanih.
- Brezic, Feliks - Brzetov, Jože + Jera Jerina; borec od maja 1942, se predal v ofenzivi, po internaciji pri domobrancih.
- Cotman, Franc, borec Grčeve čete.
- Čebular, Franc, strojar na Igu, borec NOV do ofenzive.
- Černe, Janko, roj. 24. 9. 1918, aktivni oficir, interniran v Padovi, v oktobru 1943 šel v partizane.
- Drnovšek, Jože - Franckov, roj. 1908, borec od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, nato vaški stražar.
- Gerbec, Ivan, borec NOV, aprila 1943 so ga vaški stražarji ujeli v vasi Golo in ga nato odpeljali neznano kam.
- Grbec, Alojz, borec Grčeve čete.
- Grum, Jože - Gramov, roj. 13. 10. 1921, mlinar pri Albinu Gerbcu na Igu, član aktiva SKOJ, maja 1942 odšel v partizane, interniran v Padovi in Renniciju, v decembru 1943 šel zopet v partizane na Gorenjskem, padel zadnje dni vojne (30. 4. 1945) v vasi Koritnice pri Robitnici (9. korpus).
- Hitejc, Anton - Uhanov, roj 19. 12. 1908, bivši jugoslovanski oficir, Ig 28; v partizane odšel 14. 10. 1943, bil namestnik komisarja, upokojen kot višji oficir JLA.
- Hitejc, Ernest, Ig; borec NOV od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, nato v internaciji, od začetka 1944 zopet v partizanih do osvoboditve.
- Horvat, Karel, borec od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, nato v internaciji.
- Intihar, Ivan - Šlosarjev, Ig; borec NOV od maja 1942 do osvoboditve.
- Intihar, Jože - Šlosarjev, borec NOV.
- Jakopin, Boris - Kumšov, roj. 20. 10. 1921, Ig; 16. 5. 1942 se je priključil Abijevi četi kot borec, ranjen v spopadu pri pokritem mostu 21. 5. 1942 kot mitraljezec, ob italijanski ofenzivi se je javil in bil interniran v Padovi.
- Jakopin, Tone - Kumšov, Ig; bil ranjen v spopadu pri pokritem mostu, ob italijanski ofenzivi se je javil in bil interniran v Padovi, po kapitulaciji Italije borec, zaradi bolezni odšel v Avstrijo in nato h gorenjskim partizanom.
- Javornik, Jože, borec Grčeve čete.
- Javornik, Vilko, roj. 5. 4. 1914, mesar, Jože + Marija Štrumbelj, oče žrtev Črne roke, Ig

- 32; v partizane odšel 16. 5. 1942 in se vključil v Grčevo četo, udeležil se je bojov pri pokritem mostu, od koder je na Ig pripeljal ranjena brata Jakopin, ob ofenzivi je bil zajet, postal italijanski denunciant, po zlomu Italije se je skrival, od domobrancev aretiran 10. 1. 1944 in 14. 4. 1944 poslan v internacijo v Nemčijo.
- Jeras, Anton, mesar pri Rupertu na Igu, borec NOV od 15. 5. 1942 do osvoboditve.
- Jesih, Anton, roj. 8. 8. 1922, Anton + Lojza Lenarčič, Ig 57; v maju 1942 je odšel v partizane, v času ofenzive se predal z orožjem in v začetku avgusta 1942 interniran v Monigu (»era favorevole al movimento partigiano e nei mese di maggio 1942 ando nei bosco col banditi comunisti dal quale venne armato«). Po zlomu Italije je živel na Rudniku, domobranci so ga odkrili in ubili v Kozlerjevi gošči 20. 12. 1943.
- Juha, Ludvik, borec do italijanske ofenzive, nato vaški stražar.
- Juha, Tone - Miklavžev, borec NOV od maja 1942, internacija na Rabu, od februarja 1944 zaprt v partizanih, ni znano, kaj je bilo z njim.
- Kraljič, Jože, borec NOV od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, nato interniran.
- Kukovica (Kukuca), Rudolf, borec od maja 1942, v italijanski ofenzivi zajet in interniran na Rabu, po internaciji zopet v NOV, komandir čete, v nemški ofenzivi 1943 pogrešan.
- Kukovica, Vinko, borec od maja 1942, zajet v italijanski ofenzivi in interniran na Rabu.
- Kus, Alojz, roj. 1925/26, borec od 15. 5. 1942, padel neznan kje.
- Kus, Franc - Moharjev, roj. 1923 marec 17, Franc + Ana Gerbec, Ig; član aktiva SKOJ na Igu, maja 1942 odšel v NOV, bil v Abijevi skupini, v juniju 1942 pomagal Francu Zupančiču razstreliti transformator v Dragi, nato v Gubčevi brigadi, komisar čete v Levstikovi brigadi, DMB so ga ujeli, mučili in ubili 2. nov. 1943.
- Kus, Janez, roj. 28. 8. 1928, posestniški sin, Franc + Ana Gerbec, Ig 100; šel v partizane 9. 9. 1943, 10. brigada, bil zajet 22. 11. 1943 in interniran.
- Kus, Rudolf, borec Grčeve čete.
- Kus, Stane, borec Grčeve čete.
- Likovič, Rudolf, borec Grčeve čete.
- Likovič, Vinko, borec Grčeve čete.
- Luskovnik, Franc, roj. 1903, borec po kapitulaciji Italije do nemške ofenzive.
- Meglič, Franc, mladinski aktivist, borec NOV od 15. 5. 1942, po ofenzivi zajet in interniran na Rabu, po zlomu Italije se je umaknil v Avstrijo, nato zopet v NOV.
- Meglič, Martin, Ig; mladinski aktivist, borec od 15. 5. 1942, bil v Tomšičevi brigadi od ustanovitve, v italijanski ofenzivi zajet in interniran.
- Mencej, Avgust, roj. 2. 11. 1906, Ig; borec NOV od 1942, padel 8. 11. 1943 na Mokrcu.
- Mencej, Franc, roj. 27. 4. 1900, borec NOV, pogrešan 9. 5. 1945.
- Minatti, Ferdo, roj. 12. 5. 1912, Ig 35; borec NOV od 15. 5. 1942, padel je kot intendant v Loški brigadi 1943 v času nemške ofenzive na Primorskem.

Mohor, Ivan, borec Grčeve čete.

Možek, Ivan - Rotov, Ig; borec NOV od maja 1942 do italijanske ofenzive, interniran v Padovi, po vrnitvi zopet NOV.

Mrkun, Alojz - Češnjevarjev, roj. 1909, borec NOV od maja do italijanske ofenzive.

Močilnikar, Anton, borec Grčeve čete, partizani so ga ustrelili zaradi utaje cigaret.

Novak, Janez - Janezov, 12. 1903, oče Jože, Ig 180; borec 2. čete 1. bataljona L. Šercerja od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, po internaciji šel zopet v partizane (1. bataljon 9. brigade) in padel 20. 10. 1943.

Novljan, Anton, roj. 2. 2. 1909, Anton + Neža Peternel, Ig 196; borec NOV od maja 1942 do italijanske ofenzive, nato v internaciji.

Ozanič, Janez, financar, borec Grčeve čete.

Paznar, Filip, roj. 1907, mizar, Ig; po zapisniku zasliševanja Adama Visovnika, orožnika vp., partizan z Iga do ofenzive, nato blizu vaškim stražarjem, po osvoboditvi pobe-gnil z ženo Lucijo.

Primc, Ivan, borec Grčeve čete.

Pristov, Anton, Ig; bil član SKOJ od konca 1941, borec NOV od maja 1942 do konca, komandir TV 10, oficir JLA.

Pucihar, Anton - Likobčev, Ig; Anton + Ana Janežič, borec od pomladi 1942, Italijanom se predal, ga internirali na Rabu, po kapitulaciji Italije v 9. brigadi, po nemški ofen-zivi v Dachau.

Pucihar, Franc - Zgončev, roj. 11. 4. 1920, Ig; odšel v NOV 15. 5. 1942, kot partizan z Iga se označuje v zapisniku zasliševanja Janeza Ozaniča, ki se predal it. oblastem v jul. 1942, ob ofenzivi so ga Italijani zajeli, internirali na Rabu, od 1. 12. 1943 na prisilnem delu v Nemčiji do osvoboditve.

Pucihar, Ivanka - Zgončeva, sestra Franca, Ig; v NOV odšla 17. 5. 1942, od 6. 10. 1942 dalje v Šerc. brigadi – 28. 2. 1943; ranjena februarja 1944, bila je namestnica četnega političnega komisarja, borka do konca vojne.

Pucihar, Marija - Likopčeva, roj. 30. 7. 1920, borka od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive.

Repar, Franc - Vrhov, roj. 8. 1. 1910, Ig 128; partizan od 15. 5. 1942 do ofenzive, interniran, po kapitulaciji Italije borec 9. brigade do nemške ofenzive (Ilova gora), nato v taborišču Dachau.

Repar, Ivan - Damjanov, Ig 173; interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije pri italijanskih partizanih in padel v Veroni 27. 4. 1944.

Rihtarič, Lovro, financar, borec Grčeve čete, se predal 20. 7. 1942.

Rozina, Jože, por. z Rozo, aktivistko in kurirko, bivši orožnik, Ig 196; borec NOV po kapitulaciji Italije.

Rupert, Jože - Ulčarjev, roj. 7. 3. 1899, mesar in gostilničar, Ig 93; po internaciji oz. po

- kapitulaciji mobiliziran v NOV, med nemško ofenzivo padel v zasedo in bil ustreljen 11. 11. 1943 blizu Škofljice.
- Smrekar, Vencelj, roj. 1912, Ig; borec NOV od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive.
- Skorza, Anton, borec Grčeve čete, se predal 20. 7. 1942.
- Sokalič, Viljem, roj. 5. 2. 1911, mizar, Jože + Marija Cujnik, Ig 94; partizan od 15. 5. 1942 - omenja ga zapisnik o zaslišanju Janeza Ozaniča, ob ofenzivi so ga Italijani zajeli in internirali v Padovi, po internaciji nesposoben za boj, bil terenec, aretiran 26. 4. 1944 in poslan 4. 7. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Srebotnjak, Tone, roj. 22. 12. 1915, mati Frančiška, borec NOV od 15. 5. 1942 do osvoboditve, oficir JLA.
- Šenk, Anton, oče Janez, posestniški sin, Ig 39; eden izmed organizatorjev OF, borec NOV od 15. 5. 1942, tudi v 2. bat. Šerc. brigade, politični komisar, nato terenec, v aprilu 1943 so ga ujeli izžanski vaški stražarji po izdaji, umrl v Dachauu.
- Škraba, Franc - Kovačev, Franc + Alojzija Zalar, roj. 27. 3. 1929, z OF sodeloval od 1942, zaprli so ga karabinjerji in 1943 belogardisti na Igu, po kapitulaciji Italije se je 9. 9. 1943 skupaj z Lojzom Zalarjem, Pavlom Čampo z Gor. Iga javil na ROOF Barje, kjer je bil do osvoboditve, oficir JLA.
- Škraba, Jožica - Kovačeva, por. Jalen, roj. 24. 4. 1927, borka od l. 1944, bila na ROOF Barje.
- Škraba, Julij - Kovač (Kovačev), roj. 16. 2. 1925, sin ustreljenega Franca + Alojzija Zalar, delal za OF, Ig 68; v partizane je odšel 14. 5. 1942, od 6. 10. 1942 do 28. 2. 1943 bil v Šerc. brigadi (2. bat.), bil tudi v Levstikovi brigadi, od leta 1944 je bil vodja obveščevalne točke Mokrec in 7. 2. 1944 sodeloval pri napadu na domobrance v Iški vasi.
- Špelak, Anton, roj. 1923, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.
- Šoba, Anton - Zvonko, roj. 1924, Ig; borec Tomšičeve brigade od ustanovitve, padel 1944 pri Podturnu.
- Štrukelj, Avgust, roj. 1923, Janez + Franca, Ig 11; ob osvoboditvi Iga v maju 1942 je bil mobiliziran od partizanov, v času ofenzive se je 2. 8. 1942 brez orožja javil posadki na Igu in fašisti so ga ustrelili v Lapušni dolini. (... si costituiti al comando presidio di Ig, ma perché era disarmato venne fucilato dall'85^c btg »M«).
- Taborski, Anton, roj. 5. 9. 1911, ključavničarski pomočnik, partizan od 15. 5. 1942 do osvoboditve (Grčeva četa, Gubčeva brigada, orožarna 7. korpusa), dosegel čin poročnika.
- Tekavčič, Alojz, roj. 18. 5. 1910, delavec, borec NOV po kapitulaciji Italije (9. brigada), ujet na Rakitni in interniran v Nemčiji.
- Uršič, Franc, roj. 31. 8. 1911, Jernej + Marija Vamplin, borec od maja do italijanske ofenzive, nato v internaciji.
- Uršič, Janez, roj. 5. 5. 1906, Ig 120; partizan od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, nato v internaciji, po kapitulaciji Italije zopet v partizanih (komanda mesta Vel. Lašče).

- Uršič, Pavel, roj. 1925, bil interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije borec NOV do osvoboditve.
- Vidic, Ivan, borec NOV, bil tudi v internaciji.
- Virant, Franc, roj. 2. 10. 1922, Anton + Urša Modic, partizan od 15. 5. 1942 do Italijanske ofenzive, nato vaški stražar, živi na Igu.
- Zalar, Ivan, roj. 20. 4. 1920, Ig 118; borec od 15. 5. 1942, v italijanski ofenzivi ujet in ustreljen na Mokrcu 19. 7. 1942.
- Zdravje, Edvard - Zdravje, roj. 5. 8. 1925, Ig 41; v partizane odšel 15. 5. 1942, bil borec Tomšičeve brigade od ustanovitve, padel 1943 v Podkrajju pri Vipavi v boju z Nemci.
- Zdravje, Stanko, roj. 22. 9. 1916, kmet, Ig; pred odhodom v partizane bil terenec, 15. 5. 1942 šel v partizane, interniran v Padovi, po kapitulaciji Italije na ROOF Barje (9. 9. 1943), zaupnik ROOF Barje, zaradi slabega vida bil od 13. 5. 1944 pri premični bolnici XVIII. divizije.
- Zupančič, Alojz - Močov, roj. 22. 5. 1920, mati Franca, Ig 190; partizan od 15. 5. 1942, omenja ga tudi zapisnik zasliševanja Adama Visovnika, v italijanski ofenzivi je bil ujet in ubit na Mokrcu 19. 7. 1942.
- Zupančič, Anton, Ig 190; borec NOV, omenja ga zapisnik o zasliševanju Adama Visovnika, padel.
- Župančič, Franc, roj. 1. 10. 1924, Anton + Ivana Modic, Ig; borec NOV, omenja ga zapisnik zasliševanja Adama Visovnika; s pomočjo Franca Kusa z Iga (partizan) je junija 1942 z dinamitom razstrelil transformator, interniran v Padovi, nato v Dachauu.
- Župančič, Jože, roj. 7. 3. 1915, ključavničar, Ig; partizan že od 15. 5. 1942, kot partizana ga omenja Anton Visovnik julija 1942, interniran v Padovi, po kapitulaciji Italije zopet borec NOV, bil mitraljezec v 9. brigadi 1. bat. po spisku od 30. 11. 1944.
- Župančič, Ludvik, Ig; partizan od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, interniran v Padovi, po kapitulaciji Italije domobranec.
- Župančič, Pavel, Ig; borec NOV od 15. 5. 1942 do italijanske ofenzive, interniran v Padovi, nato internacija v Nemčiji.
- Župec, Franc - Župčev, Ig; borec NOV od maja 1942 do italijanske ofenzive, interniran, po kapitulaciji Italije na prisilnem delu - TODT.

Padli borci

- Babnik, Ivan
 Berce, Ivan
 Boh, Franc
 Bolha, Anton
 Bolha, Franc
 Borštnar, Stane
 Gerbec, Ivan

Grum, Jože
 Intihar, Jože
 Kus, Alojz
 Kus, Franc
 Kukavica, Rudolf - pogrešan
 Mencej, Avgust
 Mencej, Franc - pogrešan
 Minatti, Ferdo
 Novak, Janez
 Repar, Ivan
 Rupert, Jože
 Štrukelj, Avgust
 Zalar, Ivan
 Zdravje, Edvard
 Zupančič, Alojz
 Zupančič, Anton

Dobravica - Draga

Comino, Ivan, Draga; borec Grčeve čete.
 Comino, Oto - Boris, roj. 1. 6. 1915, Draga, šofer, borec, se predal v julijski ofenzivi, interniran, od 23. 11. 1943 zopet v NOV (nekaj časa dodeljen k VOS Velike Lašče).
 Grum, Jože, borec NOV po vrnitvi iz internacije, padel zadnje dni vojne v vasi Koritnice pri Robitnici na Primorskem.
 Grum, Tilka, oče Jože, Draga 25; pri partizanih od 17. 5. 1942 do osvoboditve (Šercerjeva brigada).
 Humar, Vinko, roj 18. 8. 1920, po internaciji in kapitulaciji Italije borec NOV.
 Kranjc, Maks, borec Grčeve čete.
 Lešnjak, Edo, roj. 21. 4. 1919, delavec, Dobravica; partizan od 15. 5. 1942, v NOV bil do jeseni 1944, ko je padel kot borec 9. brigade.
 Lešnjak, Rudolf, Dobravica; prvoborec, odličen mitraljezec, boril se dec. 1942 se boril proti vaški straži v postojanki Ajdovec, v boju na Polici je bil bombaš; borec Tomšičeve brigade.
 Uršič, Alojz - Čarmanov, roj. 11. 1. 1921, Dobravica; padel kot borec 2. čete 2. bataljona Šercerjeve brigade 31. 3. 1943 na Korinju v Suhi Krajini.
 Uršič, Anton - Čarman, Dobravica; borec Grčeve čete, po internaciji šel v partizane, ponovno interniran do osvoboditve v Nemčiji.

Padli borci – Dobravica

Grum, Jože ml.

Lešnjak, Edi
Uršič, Alojz

Iška Loka

Ciber, Jože, roj. 1926, Iška Loka; patrolja jurišnega bataljona 18. divizije ga je kot domobranca zajela pozno poleti 1944, ostal pri partizanih do osvoboditve.

Ciber, Jože, roj. 1911, Iška Loka 40; padel kot partizan 20. 11. 1943 v Rutah pri Robu.

Čuden, Anton, roj. 14. 1. 1920, Janez + Ana Virant, Iška Loka; bil v partizanih od 17. 5. 1942 do italijanske ofenzive, ko se predal na postojanki Ig, nato bil pri vaški straži.

Čuden, Janez, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Gams, Andrej, roj. 28. 1. 1920, Andrej + Helena Primc, Iška Loka; bil v partizanih od 17. 5. 1942 do italijanske ofenzive, ko se je 5. 8. 1942 predal na postojanki Ig, bil interniran, po kapitulaciji Italije ponovno borec NOV, 1944 ranjen.

Jere, Bogomir, roj. 1919, borec 1. proletarske brigade od 22. 12. 1941, padel 21. januarja 1942 v Pjerovcu

Jere, Lojze, roj. 1914, borec Ljubljanske brigade od ustanovitve do osvoboditve.

Košir, Anton, roj. 5. 5. 1913, Karel + Helena Primc, Iška Loka; bil v partizanih od maja do italijanske ofenzive, ko se je predal.

Pirc, Janez, roj. 1914, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Štrumbelj, Ivan, roj. 1901, oče Ivan, Iška Loka; bil je borec v Cankarjevi brigadi do osvoboditve,

Uršič, Franc, roj. 23. 8. 1920, Matija + Jera Volek, Iška Loka; bil v partizanih od maja do italijanske ofenzive, ko se je predal, bil interniran na Rabu in v Nemčiji.

Uršič, Lojze, roj. 10. 5. 1918, Matija + Jera Volek, Iška Loka; bil v partizanih od maja 1942 do italijanske ofenzive, bil nato interniran na Rabu.

Zgonc, Janez, roj. 5. 8. 1917, Janez + Ivana Erjavec, Iška Loka; bil v partizanih od maja 1942 do italijanske ofenzive, ko se je predal, bil interniran na Rabu, se vrnil z Rabsko brigado, nato domobranec.

Zgonc, Jože, roj. 22. 5. 1913, Janez + Ivana Erjavec, Iška Loka; bil v partizanih od maja do italijanske ofenzive, ko se je predal, bil interniran, nato ponovno borec NOV do nemške ofenzive.

Župec, Alojz, roj. 1922, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Seznam padlih borcev NOV – Iška Loka

Ciber, Jože
Jere, Bogomir

Kot

Kozin, Janez, v partizanih bil le 14 dni.

Kozin, Martin, v partizanih bil le 14 dni.

Lovšin, Franc, roj. 29. 7. 1908, tesarski mojster, prostovoljno šel v partizane 9. 9. 1943, do osvoboditve, delal tudi na rajonskem odseku za prehrano.

Platnar, Ivan, roj. 1922, oče Anton, Kot; borec Tomšičeve brigade od ustanovitve.

Platnar, Tone, oče Jože, roj. 1923, Kot 7; bil nekaj časa borec NOV, nato belogardist.

Smole, Janez, po kapitulaciji Italije borec NOV do nemške ofenzive.

Zalar, Anton - Gregorjev - Gliha, roj. 1921, Kot; borec Tomšičeve brigade od ustanovitve.

Zalar, Matija - Mato, roj. 9. 2. 1915, Kot; šel v partizane maja 1942, bil v boju z lažnimi partizani v Krški hosti ranjen in je umrl.

Padli borec – Kot

Zalar, Matija - Mato

Kremenica

Gams, Franc, borec Grčeve čete; ustrelili so ga partizani zaradi utaje cigaret.

Jakič, Jože, roj. 14. 10. 1925, borec NOV od 9. 9. 1943 do osvoboditve, rezervni major.

Zgonc, Anton, borec, od 5. 1. 1943 dalje vaški stražar v postojanki na Igu.

Zgonc, Ivan, Kremenica; padel kot borec NOV.

Seznam padlih borcev – Kremenica

Gams, Franc

Zgonc, Ivan

Matena

Ciber, Anton, roj. 1923, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Ciber, Jože, roj. 1916, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Grmek, Miha, roj. 1924, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Jankovič, Ivan, roj. 1919, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Jankovič, Ludvik, roj. 1922, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Jankovič, Martin - Tonov, roj. 1910, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Kramar, Ivan - Jurčkov, oče Janez, Matena; borec NOV od 1942 do osvoboditve.

Kramar, Marija - Jurčkova, oče Janez, Matena; 1944 odšla kot aktivistka v operativno enoto.

Kumše, Franc, roj. 18. 11. 1913, padel kot borec NOV 17. 7. 1944 v Šumberku.

Kumše, Jaka, roj. 1922, Matena; borec 5. (4.) čete 1. bat. L. Šercerja.

Modic, Anton - Močov, roj. 1913, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Pirc, Alojz, roj. 22. 7. 1915, Matena; mobiliziran borec NOV (10. brigada), kmalu dezertiral in se skrival v vasi Kot do osvoboditve.

Platnar, Anton - Mlinarjev, roj. 3. 4. 1918, Matena 44; borec NOV od 15. 5. 1942 dalje.

Platnar, Janez, roj. 1911, Matena; borec 5. (4.) čete 1. bat. L. Šercerja od maja 1942.

Podlipec, Jakob, roj. 1911, Matena; borec 5. (4.) čete 1. bat L. Šercerja od maja 1942 do italijanske ofenzive, interniran na Rabu, ponovno borec do kapitulacije Italije, nato pa ROOF na Barju.

Strle, Martin - Škrabov, roj 30. 10. 1921, Matena; iz internacije prišel z Rabsko brigado, po nemški ofenzivi 30. 12. 1943 ujet v vasi Golo in ustreljen v vasi Sekiršče.

Strle, Anton - Škrabov, roj. 1925, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Strle, Martin - Škrabov, roj. 1890, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Stražišar, Anton, borec NOV od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Škrjanc, Anton - Brajdarjev, roj. 1913, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Škrjanc, Martin - Brajdarjev, roj. 1923, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Škrjanc, Alojz, 28 let, Janez + Ivan, borec NOV, med nemško ofenzivo je bil zajet in bil odpeljan na prisilno delo v Nemčijo.

Škrjanc, Franc - Brajdarjev, roj. 1910, Matena; borec 5. (4.) čete 1. bat. L. Šercerja, v NOV ranjen.

Ukmar, Mirko, roj. 1909, Matena; borec 5. (4.) čete 1. bat. L. Šercerja 1942, do osvoboditve, bil kuhar glavnega Štaba NOV in POS.

Ukmar, Stanko, po internaciji borec NOV.

Ukmar, Vinko ml., po internaciji borec NOV.

Župec, Jože, mobiliziran v NOV po kapitulaciji Italije.

Župec, Jakob - Zalarjev, roj. 1924, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

Padli borci NOV– Matena

Kumše, Franc.

Strle, Martin

Sarsko

Božnar, Ivan st., borec NOV, padel kot partizan.

Petrič, Alojz, roj. 1923, Alojz + Alojzija, borec, padel v partizanih.

Štrumbelj, Angela, borka, bila na kurirski postojanki TV 1 A - TV 1.

Štrumbelj, Martin, borec NOV od maja 1942 do italijanske ofenzive.

Padli borci – Sarsko

Božnar, Ivan st.

Petrič, Alojz

Staje

Lenarčič, Anton, borec Grčeve čete.

Ponikvar, Angela - Šuštarjeva, borka od maja 1942 do italijanske ofenzive.

Ponikvar, Frančiška - Šuštarjeva, por. Baraga, borka od maja 1942 do italijanske ofenzive.

Ponikvar, Miha, Miha + Marija Černič, borec od maja 1942 do osvoboditve.

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS

Iška vas

- Cimperman, Anton - Feliks - Kovačev, roj. 5. 6. 1910, oče Anton, delavec, Iška vas; v partizane šel 15. 5. 1942 in bil do konca, demobiliziran kot sanitetni podoficir, bil v Šerčerjevi brigadi od 6. okt. 1942.
- Benet, Lado, star 20 let, oče Alojz, delavec, Iška vas; v partizanih od 15. 5. 1942 do it. ofenzive, pogrešan, borec.
- Glašič, Janez, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.
- Grimšič, Franc - Pavlinov, roj. 1925, v partizane odšel 9. 9. 1943, podoficir- vodnik, bil v 10. in 9. brigadi, dvakrat ranjen.
- Grimšič, Ivan - Gams - Kovačev, roj. 4. 8. 1925, mati Marija, delavec, Iška vas; za OF delal že 1941 kot mladinec, skojevec, v partizane odšel 10. 5. 1942, od 6. 10. 1942 bil v Šerčerjevi brigadi, na pohodu XIV. divizije bil mitraljezec, bil v NOV do konca, kapetan 1. klase.
- Intihar, Franc - Sine - Oblakov, roj. 29. 5. 1926, oče Janez, kmečki delavec, Iška vas; do odhoda v partizane s starejšima bratoma delal za OF, član mladinske organizacije, borec od septembra 1943 do konca, bil v Cankarjevi brigadi, bil ranjen, postal kurir, nazadnje v 7. korpusu.
- Intihar, Franc - Jurčkov, roj. 1913, oče Janez, delavec, Iška vas 3; borec od 15. 5. 1942, v ofenzivi na terenu ujet in ustreljen v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Intihar, Janez - Jurčkov, roj. 13. 12. 1909, oče Janez, kmečki delavec, Iška vas 3; borec od pomladi 1942, v ofenzivi julija so ga zajeli in ustrelili v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Intihar, Janez - Žan - Oblakov, roj. 23. 6. 1921, oče Janez, kmečki sin, Iška vas; zgodaj se je povezal z Janezom Japljem in delal za OF, zbiral orožje, kurir, obveščevalec, v partizane je šel 15. 5. 1942, bil mitraljezec v Tomšičevem bataljonu, v Tomšičevi brigadi bil še 21. 9. 1943 komandir voda, nato zastavnik, bil večkrat ranjen, padel je 3. 5. 1945 pri Grčaricah kot komandant 3. bataljona 10. (Ljubljanske) brigade.
- Janežič, Olga, natakarka v gostilni Štrukelj v Iški vasi, borka Šerčerjevega bataljona (štab), padla pred italijansko ofenzivo (žrtev F. Novaka).
- Japelj, Janez - Lovrenc Kajžar, udeleženec ljudske vstaje, politični komisar 1. čete Šerčerjevega bataljona, nato 1. bataljona KrO in 1. bataljona Šerčerjeve brigade; po razformiranju Dolomitskega odreda, kjer je bil politični komisar 2. bataljona, je imel enako funkcijo v zaščitnem bataljonu glavnega štaba, nato pomočnik političnega komisarja 1. bataljona VOS, enako funkcijo v 1. brigadi VDV in nato politični komisar 1. divizije VDV (pozneje KNOJ). Po osvoboditvi premeščen v sekretariat za notranje zadeve.
- Japelj, Jože - Dane - Mihatov, roj. 17. 2. 1906, kmet, Iška vas; se zgodaj vključil v OF, borec

- od 15. 5. 1942 do konca, bil v Šercerjevem bataljonu in brigadi, bolničar v bolnišnici Krvavice, demobiliziran je bil 30. 9. 1945 kot vodnik.
- Janželj, Alojz - Sivčev, Iška vas; borec od 20. 10. 1943, delal je na rajonu Barje.
- Jelen, Avgust, Čepelnikov hlapec, v partizane je šel 15. 5. 1942, pogrešan od italijanske ofenzive, umrl po vojni na Primorskem.
- Kernc, Jože - Kerncov, roj. 11. 3. 1930, Iška vas; v partizane je šel 9. 10. 1943 in bil do konca, član SKOJ, demobiliziran kot podoficir 17. 10. 1945.
- Kernc, Miha - Kerncov, roj. 8. 9. 1898, oče Jakob, delavec v tobačni tovarni, Iška vas 69; že zgodaj delal za OF, bil član TOOF Iška vas, interniran na Rabu, po internaciji šel v ROOF Barje, kjer je opravljal kurirske in druge naloge.
- Kernc, Pavla, roj. 18. 11. 1924, Iška vas; delavka, aktivistka od 1941, internirana v Monigu in Viscu, skojevka, v partizane je šla 24. 2. 1944, bila bolničarka, demobilizirana 18. 9. 1945.
- Kramar, Janez - Antonov, roj. 1912, kmet, Iška vas; nosilec partizanske spomenice 1941, borec od 15. 5. 1942, bil v Šercerjevi brigadi od 6. 10. 1942 dalje, član KPS, demobiliziran kot podporočnik 22. 6. 46.
- Kranjc, Franc, Iška vas; roj. 25. 5. 1921, borec že od aprila 1942, šel med prvimi iz Iške vasi, do osvoboditve, kapetan, namestnik komandanta 2. bataljona 10. ljubljanske brigade, 16. 5. 1944 težko ranjen.
- Kržič, Franc - Rakičenov, Iška vas; šel v partizane okoli 15. 5. 1942 in ostal do konca, postal oficir, poročnik, član KPS, ostal v JLA.
- Modic, Janez - Trzinski, roj. 1914, borec po kapitulaciji Italije do nemške ofenzive.
- Modic, Jože - Trzinski, roj. 1919, borec po kapitulaciji Italije do nemške ofenzive.
- Novak, Anton - Šeškarjev, roj. 14. 10. 1925, oče Anton, Iška vas; borec od spomladi 1942, bil v raznih enotah, padel v boju pri Višnji Gori 12. 11. 1944.
- Novak, Anton - Šeškarjev, roj. 17. 9. 1895, oče Franc, Iška vas; borec KO od 15. 5. 1942 do 20. decembra 1942, ko so ga ubili fašisti po izdaji domačih izdajalcev na Igu v »Švajgartelnu«.
- Pavlič, Stane, roj. 1914, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.
- Petrovčič, Pavel, Iška vas; bil član NZ, borec od 15. 5. 1942, v Šercerjevi in Levstikovi brigadi, nato v intendanturi GP do osvoboditve.
- Podržaj, Alojz - Lojzek - Šimnov, roj. 10. 11. 1917, oče Simon + Franca Župec, delavec v tobačni tovarni, Iška vas; borec od maja 1942, član kurirske postaje TV - 1a/10a, član KPS, oficir-obveščevalec, rezervni kapetan.
- Podržaj, Franc - Šimnov, roj. 2. 4. 1909, Simon + Franca Župec, Iška vas; borec od 15. 5. 1942 do ofenzive, ko so ga Italijani ustrelili v Lapušni dolini.
- Podržaj, Jože - Šimen - Šimnov, roj. 15. 8. 1912, Simon + Franca Župec, delavec, Iška vas; nosilec partizanske spomenice 1941, član KPS od 1941, zbiral orožje, vzdrževal zveze

- med Ljubljano in Mokrcem, se 18. 3. 1942 udeležil boja 2. polbataljona L. Šercerja z Italijani, bil komandir voda NZ v Iški vasi, borec od 6. maja 1942 do konca, komandir voda 1. čete Šercerjevega bataljona KO, bil v Šercerjevi in Tomšičevi brigadi, namestnik komandanta bataljona, namestnik komandanta vojnega področja, delal tudi v enoti VOS.
- Rupert, Anton - Grčar - Ulčarjev, roj. 1913, Iška vas; borec od spomladi 1942, bil v Tomšičevi brigadi, bil v zaščiti partijske šole (Ziherl) do konca vojne, oficir, član KPS.
- Rupert, Ciril - Ruprčev, Iška vas; v OF se je vključil maja 1942, borec od 15. 9. 1943 v 3. četi 2. bataljona ljubljanske brigade, konec leta je bil poslan v letalsko šolo, oficir, član KPS.
- Rupert, Franc - Jakopov, roj. 7. 8. 1924, oče Jože, kmet, Iška vas 61; že 1941 se je vključil v OF in delal do odhoda v partizane 15. 5. 1942, bil je v Šercerjevem bataljonu in brigadi, po vojni je bil oficir KNOJ-a in je padel v boju s skrivači pri Dreniku v Srbiji 7. 11. 46.
- Rupert, Jože - Ruprčev, roj. 28. 2. 1928, kot mladinec delal za OF, šel februarja 1943 v partizane, bil vključen v SKOJ kot kurir rajona Barje, pozneje je bil razporejen v štabne enote VII. korpusa in IV. armije, kjer je bil demobiliziran 22. 10. 1945.
- Šivc, Franc - Zazidnikov?, roj. 19. 9. 1916, oče Matija, kmečki delavec, Iška vas; od 1941/1942 delal za OF, zbiral orožje in hrano, razpečeval literaturo, bil član NZ, maja 1942 šel v partizane, Krimski odred, po ofenzivi interniran na Rabu, tam delal v OF, se vrnil z Rabsko brigado in bil kot starejši vodnik demobiliziran 1. 12. 1945.
- Šivc, Franc - Jernejev, roj. 28. 1. 1924, oče Jože + Marija Mahne, delavec, Iška vas; z bratoma se vključil v delo OF, sodeloval pri sabotažnih akcijah, v partizane je šel verjetno maja 1942 v 1. četo Šercerjevega bataljona, potem bil v Šercerjevi brigadi, padel je 15. 4. 1943 v Tribučah.
- Šivc, Ivan - Jernejev, roj. 17. 5. 1921, Jože + Marija Mahne, kmečki delavec, Iška vas 65; aktivno se vključil v OF že 1941, spomladi 1942 je šel v partizane, bil mitraljezec v Šercerjevem bataljonu in padel v italijanski ofenzivi na Karlovinci pri Vel. Laščah julija 1942.
- Šivc, Jože - Jernejev, roj. 20. 3. 1917, Jože + Marija Mahne, mizar, Iška vas 65; bil je med prvimi aktivisti v letu 1941, zbiral orožje, sodeloval pri sabotažnih akcijah, bil član TOOF Iška vas, v partizane je šel aprila 1942 že kot član KPS, bil je v Šercerjevi brigadi, komandant TV postaje in nekaj časa tehnike na Rogu, postal je poročnik in padel 6. 11. 1944 v Žvirčah v Suhi krajini.
- Škraba, Alojz - Silni, roj. 4. 10. 1911, oče Miha, kmečki delavec, Iška vas 4; za OF je delal že 1941. leta in bil član TOOF Iška vas, v NOV je odšel 15. 5. 1942, bil kurir v TV postajah, nazadnje komandir TV-4, postal član KPS, padel je kot kapetan od domobranske zasede v Svetijah pri Dobrniču 29. sept. 1944.
- Škulj, Anton - Škulov, roj. 1919, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

- Škulj, Anton - Andrejev, roj. 19. 7. 1913, oče Jože + Helena Kramar, kmečki delavec, Iška vas 1; delal na terenu po nalogu Janeza Japlja, od maja 1942 borec NOV, v veliki italijanski ofenzivi ga je okupator ujel in 29. julija ubil v Iški.
- Škulj, Franc - Andrejev, roj. 20. 1. 1922, Jože + Helena Kramar, kmečki delavec, Iška vas 1; aktivist OF od 1941 na terenu Iške vasi, interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije je z Rabsko brigado šel v partizane, kjer je bil do konca, član KPS, delal je predvsem v VOS v Notranjskem odredu, v diviziji VDV in njenem štabu, oficir, kapetan 1. razreda
- Škulj, Jože - Zmago - Andrejev, roj. 27. 10. 1914, Jože + Helena Kramar, kmečki delavec, Iška vas 1; za OF delal že 1941, bil član TOOF Iška vas, borec od 15. 5. 1942 do konca, bil v Šerčerjevi brigadi od 6. 10. 1942, član KPS, dosegel čin poročnika, demobiliziran 30. 4. 46.
- Škulj, Lojze - Andrejev, Iška vas 1; v partizane odšel 12. 5. 1942, bil v Šerčerjevem bataljonu, v ofenzivi ga Italijani ustrelili na Ustju 20. 7. 1942.
- Šoba, Anton - Zvonko - Mehlinov, roj. 7. 1. 1924, študent vojne akademije, Iška vas; mlad aktivist, v partizane odšel 25. 3. 1942, član SKOJ, oficir, padel je avgusta 1943 v Ambrusu (po drugem podatku 1944 v Podturnu).
- Šteblaj, Anton, roj. 1923, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.
- Štembal, Franc - Štembalov, roj. 5. 4. 1917, kmet, Iška vas; aktivist 1941, v partizane je šel 15. 5. 1942 v Šerčerjev bataljon, Levstikova brigada, postal poročnik, komandir čete za zveze pri GP, član KPS, demobiliziran 31. 1. 46.
- Štembal, Ivanka - Štembalova, roj. 1913, oče Janez, Iška vas 6; po vrnitvi iz Beograda 1941 se vključila v OF, skupaj z bratom je delala na terenu, zbirala hrano in orožje, v partizane je odšla 20. 6. 1943 in bila v NOV do osvoboditve.
- Švigelj, Ivan - Martinkov, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.
- Tancek, Albin - Petrov, roj. 18. 1. 1926, Peter + Ivana Rupert, Iška vas 94; v partizane je odšel 8. 9. 1943 postal podoficir v Notranjskem odredu, padel je 7. 8. 1944 nekje pri Martinjaku blizu Cerknice.
- Tancek, Angela - Petrova, roj. 1. 10. 1924, delavka, Iška vas; borka, bolničarka, KPS, delala na ROOF Barje.
- Vingorc, Ivana - Vingorjeva, roj. 24. 1. 1921, oče Janez, kmečka delavka, Iška vas 37; kot aktivistka avgusta 1942 aretirana, internirana na Rabu in v Viscu do kapitulacije, po vrnitvi ponovno terenka, domobranci jo skušali 28. 3. 1944 aretirati, a jo partizani rešili, šla takoj v NOV, bila na komandi mesta V. Lašče. Ubita 8. 5. 1944.
- Zalar, Alojz - Mali - Šuštarjev, oče Janez, Iška vas 60; v NOV šel 19. 4. 1943 in bil dodeljen VOS za rajon Barje, ki ga je vodil Jože Podržaj, v prvi polovici 1944 dodeljen 2. VDV bataljonu v Semiču, podoficir, nato v KNOJ-u do osvoboditve.
- Zalar, Ivan - Šuštarjev, roj. 18. 3. 1924, oče Janez, delavec, Iška vas 60; leta 1942 se vključil

- v delo za OF zlasti v mladinski organizaciji, bil v internaciji na Rabu do kapitulacije, nato odšel v NOV, kjer je bil do osvoboditve, podoficir.
- Žagar, Anton - Prodnarjev, roj. 1924, oče Janez, delavec, Iška vas 51; v NOV je vstopil 15. 5. 1942, padel (zgorel) že 16. 7. 1942 nad Kamnikom pri Preserju.
- Žagar, Anton - Zvone - Malnarjev, roj. 1917, oče Martin, Iška vas; aktivist OF že od septembra 1941, v partizane šel 15. 5. 1942, Šercerjev bataljon in brigada, nato do sept. 1943 v ekipi Krvavic, po kapitulaciji Italije do nemške ofenzive namestnik komandanta mesta na Igu, nato komandir bolnišnice v Sivih dolinah na Mokrcu, po napadu na bolnišnico 5. 1. 1944 pri VOS in VDV, kjer bil v 1. brigadi komandir čete, oficir, član KPS, upokojen kot rezervni major.
- Žagar, Franc - Malnarjev, roj. 23. 7. 1904, oče Martin, mizar, Iška vas; med ofenzivo na Mokrcu zajet, bil ustreljen s talci v Lapušni dolini.
- Žagar, Janez - Prodnarjev, roj. 16. 12. 1918, oče Janez, čevljar, Iška vas 51; v OF že 1941, bil član TOOF Iška vas, v NOV vstopil 15. 3. 1942, član KPS, demobiliziran ob osvoboditvi, rezervni major.
- Žagar, Janez - Malnarjev, roj. 14. 12. 1914, oče Martin, delavec, Iška vas 56; v NOV od 15. 5. 1942 do 26. 7. 1942, bil v internaciji do kapitulacije Italije, nato ponovno v NOV do osvoboditve, rezervni kapetan 1. klase, član KPS.
- Žagar, Ivan - Žagarjev, oče Franc, roj. 29. 8. 1906, kmet, Iška vas 20; aktiven v OF že 1941, delal z Japljem, Podržajem in drugimi do odhoda v partizane 15. 5. 1942, po ofenzivi je bil interniran, po kapitulaciji ponovno v partizanih, član KPS, delal tudi za ROOF Barje (tehnika), sanitetni oficir.
- Žagar, Jože - Prodnarjev, roj. 1914, oče Janez, Iška vas; borec, podoficir.
- Žagar, Martin - Malnarjev, oče Martin, bivši jugoslovanski orožnik, Iška vas 24; že zgodaj sodeloval v OF, v partizane odšel spomladi 1942, kjer je bil do osvoboditve, delal za ROOF Barje, zlasti v rajonski tehniki, sodeloval v napadu na domobrance, ki so obkolili Iško vas 7. 2. 1944; mater in sestro so ustrelili domobranci.
- Župec, Anton - Štefan - Klančarjev, roj. 26. 3. 1919, oče Matevž, Iška vas 82; že leta 1941 delal za OF, v partizane šel 15. 5. 1942 in bil do osvoboditve, bil je pri VOS in VDV, oficir in član KPS, po nesreči, ko se je sprožila brzostrelka, je umrl v Semiču 26. 6. 1945.
- Župec, Franc - Klančarjev, roj. 5. 3. 1909, oče Matevž, Iška vas 82; ko je šel 1941 na Gorenjsko, so ga Nemci aretirali in zaprli za leto dni v Begunjah, po izpustitvi je šel na Jesenice, od tam v partizane in je padel v bojih pri Gorici 24. 3. 1945.

Seznam padlih borcev NOV – Iška vas

Benet, Lado
 Intihar, Janez
 Intihar, Franc

Intihar, Janez - Žan
 Janežič, Olga
 Novak, Anton
 Novak, Franc
 Podržaj, Franc
 Šivc, Franc
 Šivc, Janez
 Šivc, Jože
 Škraba, Alojz
 Škulj, Anton
 Škulj, Lojze
 Šoba, Anton
 Tancek, Albin
 Vingorc, Ivana
 Žagar, Anton - Prodnarjev
 Žagar, Franc - Malnarjev
 Župec, Anton
 Župec, Franc
 Čepelnikov hlapec = Jelen, Avgust

Iška

Mazi, Angela - Peternel - Krogarjeva, Iška; borka NOV od 5. 9. 1943.
 Mazi, Antonija, roj. 21. 1. 1913, oče Jože, gostinska delavka, Iška; aktivistka, borka od febr. 1944 do 26. jul. 1944, ko so jo ubili DMB iz zasede.
 Mazi, Franc - Kostja, roj. 17. 2. 1902, Iška; partizan že od 15. 5. 1942, bil od jeseni 1942 v bolnici Krvavice, intendant in sekretar celice KPS, komisar komande mesta Ig, rezervni kapetan I. klase.
 Mazi, Janez, roj. 1903, Iška 3; v partizane je šel spomladi 1942, bil v Šercerjevem bataljonu, nato v bolnici Krvavice stražar; terenec na ROOF Barje, udeležil se je kočevskega zbora odposlancev slovenskega naroda, v zač. leta 1945 je bil dodeljen operativni enoti in je tik pred osvoboditvijo padel kot kapetan.
 Platnar, Anton, Iška; kmečki delavec, v partizanih od marca 1942, bil v Šercerjevem bataljonu, padel je poleti 1942 na Molniku.
 Strle, Marija, roj. 1. 1. 1921, oče Mohor, šivilja, Iška 11; aktivistka, v partizane šla 15. 7. 1942 v Šercerjev bataljon in nato v brigadi, s XIV. divizijo šla na Štajersko, kjer je padla 22. 2. 1944.
 Strle, Vinko - Moharjev, roj. 16. 7. 1924, oče Mohor, delavec, Iška; borec od marca 1942,

- kurir v Šerčerjevem bataljonu, od 6. 10. 1942 v Šerčerjevi brigadi, nato bil kurir v ROOF Barje, toda poleti 1944 prebežal v Ljubljano.
- Šteblaj, Franc - Žarko - Petelinčkov, roj. 22. 11. 1923, oče Franc, dimnikarski pomočnik, Iška 15; že 1941 delal kot aktivist OF v Ljubljani, borec od maja 1942, bil v Šerčerjevem bataljonu, nato v Cankarjevi brigadi komandant 3. in 2. bataljona, padel kot kapetan 22. 2. 1945 v Velikem Lipju v Beli krajini; že od maja 1942 član KPS.
- Šteblaj, Janez - Petelinček, roj. 23. 12. 1921, oče Franc, delavec, Iška 15; že od avgusta 1941 aktivist OF, borec od maja 1942 Šerčerjevega bataljona, Šerčerjeve in Tomšičeve brigade, bil v enotah VOS in VDV, padel 22. 10. 1944 v Podlipi pri Sv. Gregorju.
- Šteblaj, Jože - Petelinčkov, roj. 14. 3. 1926, oče Franc, delavec, Iška 15; aktivist od avgusta 1941, povezan z Dakijem, Artijem, Svarunom in Vandkom, borec od febr. 1942 v šolskem taborišču v Zali (Šerčerjev bataljon), padel je v Iški že 15. 6. 1942.
- Šuštaršič, Janez - Šalov, roj. 10. 6. 1910, oče Franc, kmet, v partizane odšel 15. 5. 1942 in bil do osvoboditve, postal podporočnik, demobiliziran 30. 9. 1945.
- Šuštaršič, Janez - Hiti, roj. 6. 10. 1910, oče Janez, delavec, Iška; borec od 15. 5. 1942 do konca, bil v Šerčerjevem bataljonu, nato 2. bataljona Šerčerjeve brigade, stražar v bolnici Krvavice, imel je čin kapetana.

Seznam padlih borcev – Iška

- Mazi, Antonija
 Mazi, Janez
 Platnar, Anton
 Strle, Marija
 Šteblaj, Franc - Žarko
 Šteblaj, Janez - Petelinček
 Šteblaj, Jože

Gornji Ig

- Čampa, Ludvik, 2. 1924, oče Ludvik, kmečki sin, G. Ig 6; vsa družina za OF že 1941, interniran z očetom na Rabu, po kapitulaciji je z Rabsko brigado šel v partizane, padel 8. 5. 1944 ob domobranskem napadu na komando Velikih Lašč.
- Čampa, Pavel, roj. 28. 6. 1927, delavec, oče Ludvik, G. Ig; pred odhodom v partizane je bil kurir na terenu, borec od 14. 11. 1943, bil kurir ROOF Barje in obveščevalec, kot črkostavec je delal v raznih tiskarnah (težak invalid).
- Likovič, Anton, roj. 1913, oče Anton, kmet, G. Ig; za OF začel delati v začetku 1942, bil kurir, obveščevalec, zbiral je orožje in municijo, v partizane je odšel 22. marca 1942 in bil v NOV do konca.
- Likovič, Jakob, bil je borec NOV.
- Likovič, Pavle, roj. 1918, Anton + Lojza Likovič, kmečki delavec, G. Ig 8; brat aktivistke

Marije Likovič, že 1941 se opredelil za OF, v partizane odšel 22. 3. 1942, bil v različnih enotah, stražar v bolnišnici Krvavice, nazadnje na komandi mesta Koper, kjer je bil bolničar, padel je v začetku leta 1945 na Primorskem.

Seznam padlih borcev – Gornji Ig

Čampa, Ludvik.

Likovič, Pavle.

Ustje

Brence, Vilko - Uščanov, roj. 30. 5. 1920, oče Janez, kmet, borec od 15. 5. 1942, bil je mitraljezec, dosegel čin poročnika.

Brence, Jože - Uščanov, oče Janez, bil je mitraljezec, v NOV od junija 1942.

Maček, Anton, borec NOV,

Tavželj, Vilko, borec NOV.

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ

Brest

Korenčič, Andrej, roj. 1919, sodeloval v ljudski vstaji, nato borec 5. (4.) čete 1. bataljona L. Šercerja.

Kraljič, Franc, roj. 11. 1. 1917, Franc + Marija Novak, sodeloval v ljudski vstaji, nato bil interniran na Rabu do 10. 2. 1943, nato vaški stražar na Igu (narednik), potem domobranec na Barju, postal nadporočnik.

Lenarčič, Franc, oče Jakob, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, izpuščen že 1942 in vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju.

Lenarčič, Jože, roj. 1920, oče Jakob, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, že 1942 izpuščen, šel k vaški straži na Ig, po kapitulaciji Italije bežal v Ljubljano, po nemški ofenzivi postal domobranec (desetar) na Barju.

Ložar, Alojz, roj. 29. 9. 1922, udeležil se ljudske vstaje, v NOV vstopil 10. 9. 1943, bil med drugim tudi v štabni četi 18. divizije, v 9. brigadi do osvoboditve, kjer je bil komandir čete, demobiliziran 1947.

Ložar, Ivan, roj. 1925, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, nato vaški stražar in domobranec.

Modic, Srečko - Hacinov, po prisilni belogardistični mobilizaciji ušel s postojanke Ig z Ivanom Permetom, šel na Gorenjsko, kjer je postal borec NOV v zaščitni enoti KM Kamnik.

Perme, Ivan, po kapitulaciji Italije borec NOV, Nemci ga ujeli, zbežal na Gorenjsko, kjer je bil v zaščitni enoti KM Kamnik.

Požar, Jože - Žagar, roj. 1903, sodeloval v ljudski vstaji.

- Saje, Franc, roj. 3. 12. 1919, Franc + Lojza Peršon, delavec, sodeloval v ljudski vstaji, aprila 1943 šel k vaški straži na Igu, postal podnarednik.
- Smole, Jože, roj. 10. 3. 1911, Franc + Neža Juha, kmet, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, konec decembra postal vaški stražar na Igu.
- Strle, Ivan, roj. 6. 7. 1924, Pavel + Ivana Bolha, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, izpuščen 9. 12. 1942, vaški stražar na Igu.
- Škraba, Anton, roj. 1919, Peter + Marija Smole, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu.
- Škraba, Matija, roj. 1911, rajonski terenec, jeseni 1942 do začetka 1943 borec Šerčerjeve brigade, nato zopet prešel na politično delo.
- Šteblaj, Franc, oče Franc, borec NOV.
- Šteblaj, Janez, oče Franc, borec NOV.
- Šteblaj, Marija, roj. 25. 3. 1920, Franc + Marija Mazi, partizanka, verjetno kurirka, aretirana 30. 1. 1944 in poslana 14. 4. 1944 v internacijo v Nemčijo.
- Švigelj, Franc, roj. 11. 10. 1917, Janez + Helena Erjavec, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, izpuščen 9. 12. 1942, šel takoj k vaški straži na Igu, podnarednik, nato pri domobranski policiji v Ljubljani.
- Švigelj, Jože, roj. 14. 2. 1915, Janez + Helena Erjavec, sodeloval v ljudski vstaji, 30. 7. 1942 interniran na Rabu, po izpustitvi 9. 12. 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec (višji narednik).
- Zalar, Vid - Raščev, roj. 1929, v NOV vstopil julija 1944, bil do osvoboditve v enotah 15. divizije.

Strahomer

- Božič, Feliks - Ciljni, partizan od 21. 9. 1941 v skupini štirih na Krimu; udeležil naj bi se napada na Lož v oktobru 1941, sodeloval v akciji na most v Preserju.
- Božič, Matija - Branko - Ciljni, v partizane odšel 15. julija 1942 v Dolomitski odred, nato razne enote, tudi v zaščitni enoti vojaško-političnega vodstva, upokojen 1975 kot polkovnik.
- Brancelj, Ivan, udeležil se je splošne vstaje maja 1942.
- Grmek, Jože - Jelen, prek zbirališča v Tomišlju šel v partizane baje že sredi januarja 1942, bil v Tomiščevi, Šerčerjevi in baje tudi Cankarjevi brigadi, bil že namestnik komandirja, nato parkrat degradiran, oficir JLA v pokoju.
- Janežič, Jože - Kajžen, roj. 1923, v NOV odšel po kapitulaciji Italije, padel je že po nemški ofenzivi v bojih z Nemci in ustaši kot borec 18. divizije v Gorskem Kotarju.
- Kraljič, Anton - Prunkov, udeležil se je splošne ljudske vstaje maja 1942.
- Kraljič, Franc - Prunkov, 36 let, Peter + Marija Grmek, bivši jugoslovanski narednik-vodnik, po kapitulaciji Italije mobiliziran v NOV.

- Kraljič, Peter - Prunkov, udeležil se je ljudske vstaje maja 1942, po vrnitvi iz internacije z Raba šel v NOV, v času nemške ofenzive dezertiral in se skrival na Ilovici.
- Kramar, Alojzij - Frtičarjev, roj. 18. 2. 1928, bil nekaj tednov pri beli gardi na Igu, pri Turjaku ujet, v NOV je vstopil po kapitulaciji Italije, Tomšičeva brigada, padel 18. februarja 1944 kot borec 18. divizije v Šmartnem ob Paki.
- Likovič, Alojz, po internaciji na Rabu partizanski kurir in po nemški ofenzivi interniran v Nemčiji (Dachau).
- Mislej, Anton, borec že od marca 1942 v Šercerjevem bataljonu, partizan do osvoboditve.
- Močnik, Anton, sodeloval v ljudski vstaji, iz internacije se je vrnil z Rabsko brigado.
- Močnik, Franc, sodeloval v ljudski vstaji maja 1942, iz internacije se je vrnil z Rabsko brigado, nato delal na železnici.
- Močnik, Jože, roj. 1916, po vrnitvi iz internacije na Rabu po kapitulaciji Italije je vstopil v NOV. Že novembra 1943 je padel pri Sv. Vidu kot borec 18. divizije.
- Močnik, Anton, roj. 1914, vrnil se je z internacije na Rabu, po kapitulaciji Italije in vstopil v NOV. Padel je kot borec 8. Levstikove brigade v bojih v Robu pri Velikih Laščah novembra 1943.
- Modic, Franc, roj. 1915, sodeloval v ljudski vstaji maja 1942, iz internacije na Rabu je po kapitulaciji Italije vstopil v NOV. Padel je kot borec 8. Levstikove brigade v Sekirišču pri Robu med nemško ofenzivo.
- Modic, Jakob, udeležil se je ljudske vstaje maja 1942. Italijani so ga kot talca ustrelili v Lapušni dolini 29. 7. 1942.
- Susman, Alojz - Bajs - Juhov, udeleženec ljudske vstaje maja 1942, borec (già partigiano).
- Susman, Franc - Susmanov, udeleženec ljudske vstaje maja 1942, po kapitulaciji Italije se je vrnil iz internacije na Rabu in vstopil v NOV. Nemci so ga ujeli in novembra 1943 poslali v internacijo v Nemčijo.
- Šivc, Alojz, roj. 11. 11. 1921, Alojz + Marija Cimperman, udeleženec ljudske vstaje maja 1942, pozneje pri vaški straži.
- Šivc, Ivan - Zazidnikov, roj. 1923, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.
- Šivc, Jože, 18 let, delavec, mati Marija, po kapitulaciji Italije je bil mobiliziran v NOV, v nemški ofenzivi je dezertiral in odšel k domobrancem v Črno vas.
- Tancek, Franc - Ančkin, kmet, Anton + Anton Vamplin, v NOV je vstopil 20. septembra 1943, kmalu postal pomočnik mitraljezca v 3. bataljonu 10. Ljubljanske brigade, bil je hraber borec. Padel je kot komandir mitralješkega voda v 18. diviziji 10. avgusta pri Tržišču blizu Novega mesta. V boju je bil ranjen, zajeli so ga domobranci in ga pokončali.
- Tancek, Jože - Martinov, roj. 22. 10. 1906, Anton + Franca Ciber, po kapitulaciji Italije mobiliziran v NOV, med nemško ofenzivo je dezertiral, decembra je že bil pri domobrancih v Ljubljani.

Žnidaršič, Jože, roj. 1901, po internaciji na Rabu borec NOV, po nemški ofenzivi interniran v Nemčiji (Dachau).

Padli borci NOV – Strahomer

Janežič, Jože
 Kramar, Alojz
 Močnik, Jože
 Modic, Anton
 Modic, Franc
 Tancek, Franc

Tomišelj

Ambrož, Alojz - Brane, 21 let, Jože + Ivana Pirman, odšel v partizane 17. 1. 1942 s tretjo skupino novincev, ki jo je vodil na Mokrc J. Brancelj, bil Dakijev kurir, borec Šercerjeve brigade od 6. 10. 1942 do 28. 2. 1943, nazadnje v 14. diviziji.

Ambrož, Ciril, roj. 1926, Jože + Ivana Pirman, po kapitulaciji v NOV, bil na Snežniku kurir do osvoboditve.

Ambrož, Janez, partizan (già partigiano).

Ambrož, Jože, roj. 1922, Jože + Ivana Pirman, udeležil se je ljudske vstaje, od maja 1942 borec 5. oz. 4. čete 1. Šercerjevega bataljona, ustreljen po izdajstvu 26. 7. 1942 ob jezu v Ivšah (pod iškim mostom).

Ambrož, Stane, partizan (già partigiano).

Brancelj, Alojz, 1923, delavec, udeleženec ljudske vstaje, v internaciji do kapitulacije, se javil na ROOF Barje, nato borec NOV, bil okrajni obveščevalec, po maju 1944 v operativni enoti, določen za vojno akademijo v Beogradu.

Brancelj, Franc, roj. 30. 1. 1907, delavec, udeleženec ljudske vstaje, od maja 1942 borec NOV do osvoboditve, bil je intendant 18. divizije.

Brancelj, Jože - Morostar, roj. 1919, udeleženec ljudske vstaje, borec NOV od maja 1942, bil je član postaje TV-la.

Brancelj, Justina, roj. 1926, borka NOV od junija 1942 do osvoboditve.

Glavan, Evgen, roj. 3. 1. 1919, Franc + Alojzija Koželj, borec NOV, aretiran 30. 11. 1943 in interniran v Nemčiji 6. 1. 1944.

Grum, Jože, roj. 5. 8. 1905, udeleženec ljudske vstaje, interniran in od konca 1942 vaški stražar.

Jankovič, Alojz, roj. 1923, po internaciji od kapitulacije Italije borec Notranjskega odreda.

Jankovič, Jože, roj. 1901, po internaciji na Rabu borec in oficir NOV, odpoklican v SNOS, vodja oddelka za finance.

Maček, Alojz, roj. 1900, oče Jože, udeleženec ljudske vstaje, nato borec 4. čete 1. bataljona L. Šercerja, v času italijanske ofenzive dezertiral, bil interniran na Rabu, kjer je umrl.

Maček, Alojz, roj. 3. 12. 1923, delavec, Alojz + Ivana Virant, sodeloval v ljudski vstaji, proti koncu maja 1942 borec 5. čete (nato 4.) 1. bataljona L. Šercerja (tabor Vodičnica nad Tomišljem).

Mavec, Franc, roj. 23. 8. 1906, delavec, Janez + Jožefa Zalar, sodeloval v ljudski vstaji, nato interniran na Rabu.

Mavec, Ivan, roj. 1925, Jože + Helena Fister, v NOV šel 10. avgusta 1944 z Golnika, kjer služboval-Kokrški odred, 14. divizija, demobiliziran decembra 1958.

Mavec, Jože, roj. 11. 7. 1919, kovač, Janez + Jožefa Zalar, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu.

Škraba, Anton, roj. 1912, sodeloval v ljudski vstaji.

Štrumbelj, Franc, roj. 1920, aktivist, v NOV od junija 1942, boril se je v Gubčevi brigadi, v 18. diviziji do osvoboditve, bil politični komisar čete, demobiliziran kot kapetan 1. razreda.

Štrumbelj, Jakob, roj. 5. 4. 1915, železničar, udeležil se je ljudske vstaje, borec NOV od maja 1942 v 4. četi 1. Šercerjevega bataljona, nato Krimskega odreda, julija interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije zopet NOV, borec 8. brigade in drugih enot; 1965 upokojen kot kapetan LM.

Šuštaršič, Anton, roj. 1902, aktivist, po internaciji šel septembra 1943 v NOV, rajonski načelnik NZ, domobranci so ga ubili marca 1945.

Zalar, Milan, roj. 1914, borec od kapitulacije Italije do nemške ofenzive.

»Zokan«, borec Šercerjeve brigade, padel v bojih pri Ilirski Bistrici septembra 1943.

Padli borci – Tomišelj

Ambrožič, Jože

Šuštaršič, Anton

»Zokan«

Vrbljene

Alič, Anton, roj. 10. 12. 1913, oče Franc, sodeloval v ljudski vstaji, nato borec, po ofenzivi ga je okupator ubil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.

Benko, Martin, roj. 11. 11. 1921, električar, Jakob + Marija Jakič, sodeloval v ljudski vstaji, po internaciji na Rabu od 11. 12. 1942 v vaški straži na Igu.

Bezljaj, Janez - Lenčkov, roj. 1911, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu.

Dolenc, Jože, roj. 17. 2. 1921, Andrej + Lojza Dolničar, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, že 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu.

Furlan, Mihaela, roj. 1916, delala za OF od decembra 1941, ko so januarja 1944 domobranci ustrelili brata Martina in sestro Pavlo, je šla v NOV, do demobilizacije septembra 1945.

- Grebenc, Alojz - Kocjanov, roj. 1925, po kapitulaciji Italije borec 3. bataljona 10. Ljubljanske brigade, pozneje v zaščitni četi 7. korpusa, demobiliziran decembra 1945.
- Grebenc, Franc - Kocjanov, roj. 25. 11. 1920, Janez + Lojza, sodeloval v ljudski vstaji, po maju 1942 v partizanih, okupator ga je ustrelil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Grebenc, Francka - Kocjanova, roj. 1919, Janez + Lojza, aktivistka OF od maja 1942, januarja 1944 šla v NOV, delala na rajonu Barje do osvoboditve.
- Grebenc, Ivan - Kocjanov, roj. 20. 10. 1913 Janez + Lojza, delal za OF že 1941, sodeloval v ljudski vstaji, maja 1942 borec NOV, padel kot politični komisar čete v 8. Levstikovi brigadi avgusta 1944 v boju pri šmarskem predoru.
- Grebenc, Jože - Kocjanov, roj. 31. 3. 1923, Janez + Lojza, sodeloval v ljudski vstaji, od maja borec NOV, okupator ga je ustrelil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Kumše, Angela - Ruparjeva, roj. 1920, po begu z morišča v Lisičjem januarja 1944 v NOV, demobilizirana julija 1945.
- Kumše, Anton - Ruparjev, roj. 6. 5. 1910, aktivist OF, sodeloval v ljudski vstaji, od 27. 7. 1942 v internaciji v Gonarsu, po kapitulaciji Italije v NOV do osvoboditve, kurir ROOF Barje, sodeloval v boju z domobranci 7. 2. 1944, ko so obkolili Iško vas.
- Kumše, Anton - Brajdarjev, roj. 29. 12. 1910, Anton + Helena Hiti, sodeloval v ljudski vstaji, borec NOV, ob italijanski ofenzivi interniran na Rabu, nato vaški stražar.
- Kumše, Franc - Brajdarjev, roj. 22. 9. 1916, Anton + Helena Hiti, sodeloval v ljudski vstaji, borec 5. čete 1. bataljona L. Šercerja in Krimskega odreda, ob italijanski ofenzivi ga je okupator ustrelil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Kumše, Ivan - Brajdarjev, roj. 2. 2. 1906, Anton + Helena Hiti, borec NOV, od maja 1942, od 27. 8. 1942 do kapitulacije Italije v internaciji na Rabu, od 9. 9. 1943 zopet borec NOV do osvoboditve.
- Kumše, Karel - Ruparjev - Tomaž, roj. 29. 9. 1918, sodeloval v ljudski vstaji, od maja 1942 borec NOV (5. oz. 4. četa Šercerjevega bataljona, komandir 1. čete Notranjskega odreda, namestnik komandanta bataljona v Tomšičevi brigadi, še druge enote), upokojen oficir JLA 1960.
- Lesica, Franc - Grča, roj. 1911, oče Franc, aktivist OF 1941, sodeloval v ljudski vstaji, od maja 1942 borec 5. oz. 4. čete Šercerjevega bataljona Krimskega odreda, Šercerjeve (od 6. 10. 1942) in Tomšičeve (od 8. 5. 1943) brigade, v 14. diviziji do osvoboditve. Demobiliziran kot kapetan JLA marca 1946.
- Lesica, Franc, roj. 24. 2. 1903, Martin + Marija, 1942 se omenja kot borec NOV (na seznamu »Elenco di briganti comunisti«), ustreljen v Lapušni dolini.
- Lesica, Ivan, roj. 20. 9. 1916, Franc + Ivana, sodeloval v ljudski vstaji, od maja borec NOV, ob italijanski ofenzivi ga je okupator ustrelil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Matjaž, Anton - Derčarjev, roj. 7. 6. 1922, Franc + Ivana Rus, interniran na Rabu in

- taborišču Visco do kapitulacije Italije, mobiliziran v NOV, ob nemški ofenzivi dezertiral, šel k domobrancem na Barje.
- Matjaž, Janez, ustreljen 27. 7. 1942 v Lapušni dolini.
- Matjaž, Jernej - Derčarjev, roj. 1917, delavec, Franc + Ivana Rus, borec od maja 1942 v 5. oz. 4. četi Šercerjevega bataljona, ob italijanski ofenzivi ga je okupator ustrelil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Meše, Jože - Mrakov, roj. 1. 11. 1917, Jože + Franca Dolenc, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, od novembra 1943 domobranec.
- Meše, Jože - Štefanov, roj. 1919, oče Jože, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu.
- Meše, Marija, roj. 3. 9. 1925, Jože + Marija Bezljaj, borka, italijanska patrolja jo je 8. 8. 1942 zajela na Blokah brez orožja; na zasliševanju je izjavila, da so jo partizani ugrabili 3. 6. in jo izpustili ob italijanski ofenzivi 29. 7. Bila je obsojena in odpeljana v Italijo.
- Modic, Anton - Melinov, roj. 26. 11. 1913, Anton + Franca Rozman, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato v NOV, kurir ROOF, bil med napadalci na domobrance, ko so obkolili Iško vas 7. 2. 1944.
- Modic, Franc - Melinov, roj. 11. 12. 1923, Anton + Franca Rozman, sodeloval v ljudski vstaji, borec NOV od maja 1942, ob italijanski ofenzivi ga je okupator ustrelil v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Modic, Ivan - Anzelcov, roj. 31. 12. 1922, Jože + Franca Gabrovšek, sodeloval v ljudski vstaji, po internaciji že 11. 12. 1942 v postojanki vaške straže na Igu.
- Modic, Jakob - Anzelcov, roj. 23. 8. 1919, Jože + Franca Gabrovšek, sodeloval v ljudski vstaji, po internaciji že 11. 12. 1942 v postojanki vaške straže na Igu.
- Modic, Jože - Ižanc, oče Jakob, sodeloval v ljudski vstaji, po maju 1942 borec 4. čete Šercerjevega bataljona, maja 1943 šel v enoto vojno političnega vodstva pri GP NOV in POS, demobiliziran 1948 kot oficir JLA.
- Pavlič, Anton, roj. 1919, oče Martin, sodeloval v ljudski vstaji, od maja 1942 borec NOV, ob italijanski ofenzivi so ga ustrelili v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Pavlič, Martin, roj. 14. 11. 1921, Martin + Ana, sodeloval v ljudski vstaji, borec od maja 1942, ob italijanski ofenzivi so ga ustrelili v Lapušni dolini.
- Strle, Anton - Mehtajnarjev, roj. 1911, interniran na Rabu, po internaciji borec 10. Ljubljanske brigade, padel ob nemški ofenzivi novembra 1943 na Krimu.
- Strle, Ivan, roj. 17. 9. 1920, Matija + Marija Kadunc, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, že 11. 12. 1942 v postojanki vaške straže na Igu.
- Suhadolnik, Ivan, roj. 1922, Anton + Ivana Vamplin, živel v Ljubljani, v NOV šel septembra 1943, borec Ljubljanske brigade, intendat 18. divizije, upokojen kot polkovnik, živi v Beogradu.
- Susman, Ivan, roj. 1911, po internaciji na Rabu borec NOV do nemške ofenzive, interniran.
- Škrjanc, Ivan, roj. 7. 1. 1924, Janez + Franca Kocjan, interniran na Rabu, po kapitulaciji

Italije šel v NOV, padel kot borec Ljubljanske brigade novembra 1943 na Mokrcu, boji Mohorje-Boštetje.

Štrumbelj, Franc, roj. 25. 9. 1925, Jože + Franca Lukanc, sodeloval v ljudski vstaji, interniran v Viscu, septembra 1943 šel v NOV, borec ljubljanske brigade, padel kot mitraljezec konec leta 1944 v Gorjancih.

Štrumbelj, Francka, borka, v NOV šla po umoru matere France januarja 1944, do osvoboditve.

Štrumbelj, Jože, roj. 3. 7. 1920, Jože + Franca Lukanc, sodeloval v ljudski vstaji, interniran na Rabu, nato vaški stražar.

Štrumbelj, Vera, por. Samardjija, roj. 21. 10. 1923, Franc + Franca Škraba, od maja 1942 borka 1. čete Šercerjevega bataljona Krimskega odreda, v italijanski ofenzivi 8. 8. ujeta, obsojena in odpeljana v Italijo; po kapitulaciji Italije, oz. po smrti matere France v januarju 1944 s sestro Francko odšle v operativno enoto, do osvoboditve.

Padli borci – Vrbljene

Alič, Anton

Grebenc, Franc

Grebenc, Jože

Kumše, Franc

Lesica, Franc

Lesica, Ivan

Matjaž, Janez

Matjaž, Jernej

Modic, Franc

Pavlič, Anton

Pavlič, Martin, ustreljeni v Lapušni dolini

Grebenc, Ivan

Strle, Anton

Škrjanc, Ivan

Štrumbelj, Franc

SEZNAM INTERNIRANCEV

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

Anzeljc, Feliks, roj. 6. 10. 1921, Anton + Antonija Špeljak, Ig 178; Rab.

Anzelj(c), Janko, roj. 1917, Renicci.

Avanzo, Martin, roj. 6. U. 1904, Franc + Marija Zdražba, Ig 161; Rab.

Balant, Anton, roj. 1. 6. 1898, kmet, Janez + Alojzija Križman, Ig 163; 1. 8. 1942–po 25. 3. 1943, Rab, Visco. Vrnil se je avg. 1943.

Boh, Ivan, roj. 29. 4. 1908, paznik, Jakob + Marija Ciber, Ig 178 (ali 141); 17. 8. 1942–1. 8. 1943, Rab.

Bolha, Anton, roj. 18. 11. (ali 12.) 1898, Janez + Helena Glavan, Ig 133; 2. 8. 1942–april 1943, Rab.

Bolha, Anton - Kozinov, roj. 1882, Ig 112; sept. 1944–15. 6. 1945, München.

Bolha, Franc, roj. 1929, Ig 112, sept. 1944–15. 6. 1945, München.

Bolha, Jože - Bovhcov, roj. 28. 2. 1906, kmet, Martin + Elizabeta Jere, Ig 5; maj 1942 mobiliziran, v ofenzivi se predal brez orožja, češ da ga ni imel, avg. 1942–sept. 1943 Rab, Visco; akcija za izpustitev.

Bolha, Stanko, roj. 4. 5. 1922, mali kmet, Franc + Marija Kraljič, od maja do julija 1942 v partizanih, se predal Italijanom, 28. 8. 1942–9. 9. 1943 Padova, Renicci: 11. 11. 1943–maj 1945 Beljak.

Borštinar, Janez, roj. 4. 6. 1911, Janez + Marija Mavec, Ig 151; Rab.

Brezič, Anton, roj. 1921, Ig; interniran.

Brezič, Feliks, Antonov brat, borec, po italijanski ofenzivi interniran, nato domobranec.

Brezovnik, Franc, roj. 14. 9. 1897, Franc + Marija Hauptman, Ig 97; bil interniran še jul. 1943.

Brezovnik, Ivana, roj. Jesih, učiteljica na Igu, Anton + Ivana Kunavar, edina internirana na šoli, Treviso–Monigo (8 mesecev).

Cankar, Andrej, roj. 2. 12. 1904, Ig 64; 1. 8. 1942–10. 2. 1943 (oz. jul. 1943), Rab in Gonars.

Cankar, Franc, roj. 15. 10. 1897, Franc + Jera Godec, Ig 124; avg. 1942–sept. 1943, Rab.

Cankar, Franc, roj. 24. 11. 1925, Franc + Franca Svete, Ig 124; avg. 1942–sept. 1943 Rab.

Cankar, Franc, roj. 4. 4. 1903, tesar, Anton + Helena Zalar, 1. 8. 1942–1. 9. 1943, Rab.

- Cankar, Ivan, roj. 10. 10. 1921, Ivan + Marija Kuk, Ig 31; interniran v Gonarsu.
- Ciber, Jože, roj. 23. 12. 1900, Jakob + Marija Jankovič, Ig 106; 15. 5. 1942 ga aretirala italijanska posadka na Igu (per misure precauzionali), interniran 17. 5. 1942 v Renicci, umrl tam 5. 1. 1943.
- Cimperman, Janez - Selanov, roj. 12. 4. 1911, Anton + Marija Možek, Ig 2; avg. 1942–april 1943, Rab.
- Cotman, Franc, roj. 27. 1. 1892, Marija Cotman, delavec, Ig 1; avg. 1942–sept. 1943 Rab in Renicci; ubili ga domobranci 1944. leta.
- Cotman, Franc, roj. 12. 10. 1925, delavec, Ig 200; na prisilnem delu v Celovcu jan. 1944–maj 1945.
- Černe, Janko, roj. 24. 9. 1918, Ig 215; 28. 3. 1942–12. 2. 1943 Gonars in Padova.
- Drnovšek, Jože - Franckov, roj. 1908, Ig 187; avg. 1942–avg. Rab, nato vaški stražar in domobranec.
- Drnovšek, Vinko, roj. 26. 4. 1921, Jože + Lucija Cankar, Ig 1943; interniran v Monigu.
- Erjavec, Antonija, roj. 16. 7. 1902, gospodinja, Jakob + Marija Uršič, Ig 83; partizanska obveščevalka, 9. 10. 1944–febr. 1945 prisilno delo v Nemčiji.
- Ferkolj, Anton, roj. 16. 1. 1890, mizar (tesar), Janez + Marija Mavec, Ig 153; 1. 8. 1942–31. 5. 1943 Rab, Visco.
- Gerbec, Albin, roj. 28. 1. 1904, kmet, Janez + Ana Anžič. Ig 92; 1. 8. 1942–3. 8. 1943 Rab, Gonars, izpuščen na prošnjo matere Ane in intervencije.
- Glavan, Franc - Ribčev, roj. 2. 10. 1892, kmet, Anton + Franca Traven, Ig 37; 1. 8. 1942–kapitulacija, Rab.
- Golob, Miha - Majerjov, roj. 13. 9. 1911, Jože + Marija Pirc, Ig; Rab.
- Grašič, Peter, roj. 6. 8. 1920, poljedelski delavec, Peter + Ana Vernik, Ig 109; 27. 7. 1942–17. 12. 1942 Rab, nato do 12. 2. 1943 Renicci.
- Grebenc, Alojzij, roj. 1. 12. 1904, kovač, Alojz + Marija Klančar, jul. 1942–8. 9. 1943 Rab, nato 16. 4. aretiran, prisilno delo 13. 6. 1944–20. 5. 1945.
- Grebenc, Marija, roj. Železnikar 10. 11. 1908, gospodinja, Jože + Marjeta Nušič, Ig 199; partizanska obveščevalka, aretirana 16. 4. 1944, prisilno delo 13. 6. 1944–20. 5. 1945.
- Grum, Jože - Gramov, roj. 13. 10. 1921, 15. 5. 1942 šel v partizane, nato v internaciji v Padovi in Renicciju.
- Hitejc, Ernest, borec, po italijanski ofenzivi v internaciji, v začetku 1944 zopet partizan.
- Hiti, Matija, roj. 1. 1. 1891, avg. 1942–jul. 1943 Rab, Gonars.
- Horvat, Angela, roj. 1. 9. 1897, gospodinja, Janez + Marija Škraba, Ig 105; terenka in obveščevalka, okt. 1942–jan. 1944 Renicci, aretirana 26. 4. 1944, prisilno delo od 13. 6. 1944 dalje do 15. 6. 1945.
- Horvat, Karel st. roj. 3. 4. 1901, čevljar, Andrej + Apolonija Bolanž, Ig 105 ali 160; sept. 1942–sept. 1943 Rab, aretiran 26. 4. 1944, prisilno delo 4. 7. 1944–15. 6. 1945 v Nemčiji.

- Horvat, Karel, roj. 1923, Rab, vrnil se 1945 iz Minska SSSR.
- Horvat, Romana, roj. 11. 2. 1926, delavka, Karel + Angela Pavlič, Ig 105; 5. 10. 1942–28. 4. 1943 Rab, Gonars, kot terenka 26. 4. 1944 aretirana, na prisilnem delu v Nemčiji od 15. 6. 1944 do konca.
- Intihar, Pavla, roj. 10. 2. 1926, delavka, Jernej + Neža Mavec, Ig 99; internirana v Monigo 5. 8. 1942.
- Jakič - Cotman, Franca - Šmonova, roj. 3. 8. 1928, delavka, Janez + Marija Virant, Ig; aretirana 29. 9. 1944, prisilno delov Nemčiji 9. 10. 1944–maj 1945 (partizanska obveščevalka).
- Jakič, Janez - Šmonov, roj. 22. 10. 1902, Ig 5; 7. 3. 1942–19. 9. 1943 Gonars; 20. 9. 1943–maj 1944 Dachau.
- Jakič, Marija - Šmonova, roj. 7. 2. 1903, gospodinja, Jože + Urša Padar, kot terenka aretirana 29. 9. 1944, na prisilnem delu Dachau - Augsburg 9. 10. 1944–maj 1945.
- Jakopin, Anton, roj. 12. 1. 1924, Jože + Polona Zrimc, Ig 123; interniran v Padovi.
- Jakopin, Boris, roj. 20. 10. 1921, Jože + Polona Zrimc, Ig 123; interniran v Padovi, po kapitulaciji Italije borec NOV do osvoboditve.
- Jakopin, Jože, roj. 6. 9. 1898, mati Genovefa Jakopin, Ig 123; avg. 1942–16. 9. 1943 Rab.
- Javornik, Iva, roj. 2. 9. 1923, trgovska sotrudnica, Jože + Marija Štrumbelj, Ig 34; aretirana na ovadbo polbrata Jožeta Javornika 10. 1. 1944, izpuščena, nato 3. 5. 1944 odpeljana na prisilno delo v Nemčijo.
- Javornik, Jože, roj. 20. 3. 1906, Jože + Marija Darnič, Ig 54; interniran od avg. 1942 dalje.
- Javornik, Jože st., interniran na Rabu.
- Javornik, Pavla, roj. 1. 11. 1920, učiteljica, Jože + Marija Štrumbelj, Ig 34; po bratovi ovadbi aretirana 14. 4. 1944 in poslana na prisilno delo 3. 5. 1944–do konca.
- Javornik, Vilko, roj. 5. 4. 1914, mesar, Jože + Marija Štrumbelj, Ig 32; aretiran 10. 1. 1944 in interniran v Nemčiji od 14. 4. 1944 dalje.
- Jesih, Anton, roj. 11. 2. 1897, kmet, Anton + Franca Kunaver, Ig 57; interniran po italijanski ofenzivi na Rab.
- Jesih, Anton, roj. 8. 8. 1922, mehanik, Anton + Lojza Lenarčič, Ig 57; zajet v maju 1942 ob pregonu partizanov v gozdu, interniran v Monigo v začetku avg.; akcija za izpustitev, toda italijansko mnenje negativno.
- Juha, Anton, roj. 21. 7. 1919, krojač, Anton + Marija Železnikar, Ig 45; interniran 3. 8. 1942 Rab, nato Visco, bil na spisku za izpustitev.
- Juha, Anton - Miklavžov, roj. 3. 1. 1916, Ig 117; 7. 3. 1942–dec. 1943 Gonars in Renicci.
- Juha, Janez, roj. 16. 12. 1910, Anton + Marija Železnikar, Ig 45; interniran zaradi protitalijanske dejavnosti.
- Juha, Ludvik, roj. 29. 8. 1921, Anton + Marija Železnikar, Ig 45; interniran po ofenzivi v Viscu.

- Kobal, Anton - Lužarjev, roj. 31. 5. 1906, klepar, Janez + Marija Jelovčan, interniran 1. 8. 1942 na Rabu, nato aretiran 18. 11. 1943, 6. 1. 1944 v Nemčijo, v Dachau umrl 1944. leta.
- Kocmur, Martin, roj. 11. 11. 1904, posestnik, Janez + Marija Pirc, Ig 74; interniran po blokadi 25. 7. 1942 na Rab.
- Kraljič, Franc - Pavlek, roj. 27. 11. 1903, kmet, Josip + Marija Lukman, Ig; 1. 8. 1942–maj 1943 Rab.
- Kraljič, Jože, borec NOV do italijanske ofenzive, nato v internaciji.
- Kraljič, Stane, roj. 4. 5. 1922; maja 1942 ga partizani mobilizirali; po ofenzivi se Italijanom predal z orožjem. Bil interniran v Arezzu. Mati prosi za oprostitev.
- Kramar, Jakob, roj. 17. ali 15. 4. 1900, kmet, Janez + Franca Merkun, interniran 1. 8. 1942–maj 1943 Rab, Renicci.
- Križman, Anton, roj. 1. 1900, kmet, Jakob + Marija Golob, Ig 149; interniran ob blokadi 27. 7. 1942 na Rabu.
- Križman, Jakob, roj. 22. 8. 1902, kolar, (carradore), Jakob + Marija Golob, Ig 2; interniran 1. 8. 1942–18. 3. 1943 Rab, Gonars, Padova.
- Kršmanc, Vinko, roj. 15. 1. 1906, Janez + Marija Smuk, Ig 197; jun. 1942–april 1943 Rab.
- Kukovica, Francka, roj. 2. 12. 1941, Ig; 19. 8. 1942–14. 4. 1943 Rab, Gonars.
- Kukovica, Rudi, roj. 1907, Ig 69; 12. 8. 1942–sept. 1943 Rab, Gonars.
- Kukovica, Vinko, roj. 1909, Ig 69; 1. 8. 1942–sept. 1943 Renicci.
- Kumše - Molek, Franca, roj. 1871, Martin + Tereza Grdina, Ig; internirana v Monigu.
- Kus, Emilija, roj. 31. 12. 1920, poštna uradnica, Franc + Ana Grbec, Ig; internirana v Monigu od 9. 8. 1942 do 10. 9. 1943.
- Kus, Franc, roj. 17. 3. 1923, Franc + Ana Grbec, Ig; po razstrelitvi transformatorja z Zupančičem interniran.
- Kus, Janez, roj. 28. 8. 1928, borec 10. brigade od septembra 1943, zajet 22. 11. 1943 in interniran v Nemčiji.
- Kus, Martin - Moharjev, ga aretirali ob vdoru Italijanov iz Škofljice, zaprli, mučili in internirali na Rabu, v Padovi in Gonarsu ter Reniciju.
- Kus, Mohor - Moharjev, roj. 11. 7. 1893, kmet, Franc + Urša Kapelj, Ig 61; interniran 1. 8. 1942 na Rabu, Gonars, Renicci, pozneje Padova; žena Marija prosi za izpustitev 19. 4. 1943, prošnjo podpisala župnik Klemenčič in župan Merzel, v internaciji do 8. 9. 1943.
- Kus, Rudolf - Moharjev, šofer, Italijani ga aretirali, ko so iz Škofljice prodrli na Ig 15. 5. 1942. Skupaj z bratom interniran v Gonarsu in Reniciju od 30. 5. 1942–8. 9. 1943.
- Kus, Stanko - Moharjev, roj. 17. 4. 1923, Mohor + Marija Janežič, aretiran kot brat Rudolf, Ig 61; zaprt, mučen, interniran na Rabu, v Padovi, Gonarsu in Reniciju od 30. 5. 1942–8. 9. 1943; mati prosila za izpustitev hkrati z očetom.
- Leskovec, Jože - Tomažev, roj. 17. 2. 1905, kmet, Ivan? Franc + Marija Rupert, Ig 71;

- interniran na Rabu, nato Visco, kjer na seznamu za izpustitev 25. 3. 1943; nato poizvedbe zanj.
- Mahne, Jože, roj. 1900, interniran na Rabu, kjer je umrl 26. 12. 1942.
- Martinčič, Anton, roj. 4. 7. 1914, mati Marija Martinčič, krojač, Ig 168; interniran na Rabu od 1. 8. 1942 do 10. 2. 1943.
- Maver, Jože, roj. 27. 2. 1917, Ig; interniran v Renicciju od 15. 3. do 8. 9. 1943.
- Meglič, Franc, roj. 1. 4. 1924, interniran od 10. 8. 1942 do 9. 8. na Rabu v Renicciju in Padovi; nato Dachau 7. 12. 1944–11. 5. 1945.
- Meglič, Martin, roj. 6. 2. 1891, upokojenec, Anton + Urša Kramar, Ig 79; 1. 8. 1942 prijet od bat. M, interniran na Rabu, kjer je umrl 24. 10. 1943.
- Meglič, Martin, roj. 1925, Ig 79; interniran od 8. 8. 1942–nov. 1943 Renicci in Padova; že novembra 1943 v internaciji v Nemčiji in Belgiji do maja 1945.
- Mencej, Janez - Ceglarjev, roj. 26. 11. 1902, kmet, Matija + Marija Ponikvar, Ig 53; interniran na Rabu, vrnil se 5. 2. 1943.
- Mencej, Stanko, roj. 28. 7. 1914, Matija + Marija Ponikvar, Ig 25; interniran 1. 8. 1942 na Rabu do avg. 1943, nato pogrešan.
- Minatti, Daniel, roj. 1. 2. 1908, trgovec in gostilničar, Lojze + Ana Lampret, Ig 127; interniran na Rabu 1. 8. 1942–16. 9. 1943.
- Minatti, Milutin - Ludko, roj. 31. 10. 1919, trgovski pomočnik, Lojze + Ana Lampret, Ig 35; interniran na Rabu 1. 8. 1942–16. 9. 1943.
- Možek, Ivan - Rotov, po italijanski ofenzivi (borec) interniran v Padovi.
- Možek, Stanko - Rotov, roj. 12. 7. 1909, posestniški sin, Janez + Helena Železnikar, Ig 66; interniran na Rabu, vrnil se že po 6 mesecih; prosil komando XI. AZ, naj ga MVAC ne mobilizira zaradi kmetije.
- Mrkun, Alojz - Češnovarjev, roj. 1909, Ig 86; interniran od avg. 1942 na Rabu.
- Novak, Janez - Janezov, roj. 18. 12. 1903, oče Jože, Ig 180; interniran na Rabu.
- Novljan, Anton, roj. 2. 2. 1909, trgovec, Anton + Neža Petrnal, Ig 196; odpeljan 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, akcija za izpustitev (Klemenčič, Merzel).
- Orehek, Rozalija, roj. 8. 2. 1910, gospodinja, Jože + Rozalija Bavdek, Ig 162; terenka, aretirana 21. 9. 1944, prisilno delo od 9. 10. 1944 v Nemčiji.
- Pejič (Gerbčev hlapec), Ig; aretiran z Jožetom Gramom 15. 5. 1942 in interniran v Renicciju, kjer je umrl.
- Platnar, Ivan, roj. 7. 1898, kmet, Matija + Urša Bolha, Ig 101; interniran 1. 8. 1942 na Rabu do avg. 1943.
- Platnar, Janez, roj. 14. 4. 1923, Ig 60; interniran na Rabu in v Renicciju do decembra 1943, nato v delovnem vodu komande Vel. Lašče.
- Platnar, Štefanija, roj. 23. 12. 1924, gospodinja, Ig; aretirana 16. 7. 1942, na seznamu interniranih z 2. 8. 1942 (Brescia), toda po seznamu z 16. 8. 1942 izpuščena.

- Podržaj, Ciril, roj. 1. 7. 1903, ključavničar, Janez + Urša Zdravje, Ig 147; 1. 8. 1942 interniran na Rabu.
- Primc, Franc, roj. 27. 1. 1921, kmet, Franc + Urša Špeljak, Ig 20; interniran na Rabu avg. 1942–avg. 1943.
- Pucihar, Anton - Likopčev, roj. 27. 12. 1888, kmet, mati Marija Pucihar, Ig 14; interniran na Rabu, kjer je 27. nov. 1942 umrl.
- Pucihar, Anton, roj. 1923, Ig; interniran 29. 7. 1942–sept. 1943 na Rabu; v Nemčiji 7. 12. 1943–jun. 1945, Dachau.
- Pucihar, Franc - Zgončev, roj. 11. 4. 1920, Ig 223; interniran na Rabu 17. 8. 1942–22. 11. 1943, nato na prisilnem delu v Celovcu 1. 12. 1943–9. 5. 1945.
- Pucihar, Janez - Likopčev, roj. 11. 9. 1915, kovač, Anton + Ana Janežič, Ig; interniran na Rabu od 17. 8. 1942 do 13. 3. 1943; po vrnitvi delal v Ljubljani, ker hiša na Igu požgana.
- Pucihar, Marija, roj. 9. 7. 1897, kmetica, Jože + Terezija Strle, s hčerama aretirana 21. 4. 1944 in poslana na prisilno delo v Šlezijo 25. 5. 1944–28. 5. 1945.
- Pucihar, Marija - Likopčeva, roj. 30. 7. 1920, gosposdinja, Anton + Ana Janežič, Ig 14; internirana v Monigu.
- Pucihar, Marija (Mimi), roj. 1. 5. 1923, kmetica, Franc + Marija Strle, Ig; kot aktivistka aretirana 5. 10. 1942, internirana konec okt. na Rab, jan. 1943 v Gonars, se vrnila konec aprila 1943; 21. 4. 1944 jo DMB aretirali s sestro Lojzo in materjo ter bratom Ivanom, ki ga 1. 5. 1944 ubili. Od 25. 5. 1944 na prisilnem delu v Nemčiji do 28. 5. 1945.
- Repar, Ana, roj. 7. 7. 1911, gosposdinja, Andrej + Marija Grum, Ig 48; internirana 26. 9. 1942 na Rab, v zač. jan. 1943 Gonars, vrnila se je konec aprila. DMB jo 26. 4. 1944 zopet aretirajo, a sredi maja izpuščena.
- Repar, Anton - Damjanov, roj. 5. 1906, delavec, Anton + Marija Domaj, interniran 1. 8. 1942 na Rab do jul. 1943, Gonars.
- Repar, Franc, roj. 8. 1. 1910, Ig 128; interniran v Padovi, na Rabu in Gonarsu od 13. 8. 1942–16. 9. 1943; nato v Nemčiji od 9. 11. 1943 do jun. 1945.
- Repar, Janez - Prinčev, roj. 14. 10. 1901, Ig; bil pri partizanih, interniran od avg. 1942 do 9. 9. 1943, Rab, Renicci, Padova, Ravenna; po kapitulaciji Italije šel v it. partizane, kjer je padel 1944. leta.
- Rihteršič, Lovrenc, roj. 8. 8. 1898, jug. finančni podnarednik, oče Matija, 22. 5. 1942 so ga partizani mobilizirali, toda 19. 7. se predal lokalnim oblastem in bil od 24. 7. 1942 interniran na Rabu. Žena Marijana je ponovno prosila za izpustitev, kar podpisal izžanski župnik, brez uspeha. V internaciji v Nemčiji je nato umrl.
- Rihteršič, Marijana, roj. 30. 12. 1908, poštarica, Janez + Helena Weber, Ig 140; aretirana kot obveščevalka 21. 9. 1944 in od 9. 10. 1944 na prisilnem delu v Nemčiji.
- Rosina, Roza, roj. 1908, gosposdinja, Janez + Marija Kristan, Ig 190; mož je bil partizan, sama kurirka, 21. 9. 1944 aretirana in 9. 10. 1944 poslana na prisilno delo v Nemčijo.

- Rotar, Janez - Kotlov, roj. 1. 4. 1900, Janez + Marija Gotman, Ig; interniran na Rabu.
- Rovanšek, Vid, roj. 16. 6. 1912, organist, Janez + Marija Longar, Ig 29; interniran od 3. 8. 1942 na Rabu.
- Rozman, Jože - Krmelov, roj. 1. 4. 1899, kmet, Franc + Matilda Krmelj, Ig 2; 1. 8. 1942 interniran na Rabu, 25. 3. 1943 na spisku za izpustitev iz taborišča v Viscu, vrnil se v avg, 1943.
- Rupert, Anton - Ulčarjev, roj. 31. 12. 1900, kmet, Jakob + Helena Svete, Ig 197; 1. 8. 1942 interniran na Rabu do marca 1943.
- Rupert, Jože - Ulčarjev, roj. 7. 3. 1899, mesar in gostilničar, Jakob + Helena Svete, Ig 95; interniran 27. 7. 1942 na Rabu in v Trevisu.
- Smole, Jože, roj. 10. 4. 1904, Matija + Eliza Uršič, Ig 193; interniran na Rabu.
- Sokalič, Alojzija, roj. 8. 7. 1915, kmetica, Franc + Marija Strle, Ig 94; s sestro Mimi in Francko Srebotnjak 5. 10. 1942 aretirana, od 28. 10. 1942 na Rabu in v Gonarsu, ponovno aretirana 21. 4. 1944 in poslana 25. 5. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Sokalič, Viljem, roj. 5. 2. 1911, mizar, Jože + Marija Cajnik, Ig 94; po italijanski ofenzivi so ga zajeli, zaprli in internirali v Padovi do septembra 1943, kot terenec zopet aretiran 26. 4. 1944 in poslan 4. 7. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Srebotnjak, Franca, roj. 9. 3. 1884, Ig 111; Anton + Marija Merkun, sin Tone partizan; 5. 10. 1942 z Mimi in Lojzo Sokalič aretirana, 28. 12. internirana na Rabu, jan. 1943 v Gonars, kjer febr. 1943 umrla.
- Stare, Alojz, roj. 22. 5. 1908, Avgust + Urša Žug, Ig 125; interniran v Renicciju.
- Stojc, Franc, roj. 22. 1. 1912, Friderik + Ana Juha, Ig 204; interniran na Rabu od 1. 8. 1942 do 2. 2. 1943.
- Stojc, Ludvik, roj. 8. 1914, Friderik + Ana Juha, Ig 76; od 3. 8. 1942 v internaciji na Rabu.
- Strle, Jože, roj. 15. 1. 1915, Jože + Lojza Nered, Ig 83; interniran v Padovi.
- Šenk, Anton, roj. 17. 4. 1912, oče Ivan, Ig 39; aktivist, organizator OF na Igu, 1943 so ga ujeli, zaprli in poslali v internacijo v Italijo, po kapitulaciji Italije je bil v Buchenwaldu do 25. 12. 1944, kjer je umrl.
- Šenk, Franc, roj. 10. 1904, posestniški sin, Ig 39; Janez + Ivanka Janželj, avg. 1942–maj 1943 v internaciji; 16. 4. 1944 aretiran in od 30. 6. 1944 v taborišču Dachau, do konca vojne.
- Škraba, Jože, roj. 4. 3. 1904, krojač, Andrej + Marija Grum, 5. 10. 1942 aretiran, od konca oktobra do 28. 4. 1943 na Rabu; kot obveščevalec aretiran 1. 5. 1944 in zaradi invalidnosti izpuščen 23. 6. 1944; ponovno aretiran 21. 9. 1944 in poslan 9. 10. 1944 na prisilno delo v Nemčijo.
- Špelak, Anton, roj. 14. 6. 1923, Ig 16; od avg. 1942 do 12. 2. 1943 interniran v Padovi.
- Špelak, Franc, roj. 28. 1. 1893, Anton + Elizabeta Jankovič, od 1. 8. 1942 interniran na Rabu.
- Šteblaj, Alojz - Krogarjev, roj. 11. 5. 1899, kmet, Janez + Marija Šteblaj, 3. 8. 1942 - 24. 4. 1943 na Rabu in v Padovi.

- Štrukelj, Martin, roj. 15. 10. 1913, Franc + Ivana Stražišar, Ig 84; brat Ivana in študenta Antona, 1. 8. 1942–6. 2. 1942 na Rabu.
- Šušteršič, Alojz - Bezgarjev, roj. 19. 6. 1907, Martin + Jera Cimperman, Ig 78; izpuščen iz internacije na Rabu 8. 1. 1943.
- Šušteršič, Pavla, roj. Kraljci 1. 1. 1903, gospodinja, Franc + Marija Podržaj, Ig 78; terenka in obveščevalka, aretirana 22. 9. 1944, poslana v Dachau 9. 10. 1944 do maja 1945.
- Švigelj, Franc, roj. 10. 1892, poštar, Franc + Neža Erjavec, Ig 6; od 1. 8. 1942 na Rabu.
- Tancek, Anton, roj. 5. 1902, Matija + Neža Kramar, interniran na Rabu.
- Tekavčič, Alojz, roj. 18. 5. 1910, oče Filip, interniran na Rabu od avg. 1942 do avg. 1943 in nato v Nemčiji.
- Toni, Alojz, roj. 19. 8. 1920, Franc + Rozalija Merzelj, Ig 43; interniran na Rabu od 3. 8. 1942.
- Toni, Franc, roj. 4. 2. 1923, Franc + Rozalija Merzelj, Ig 43; interniran na Rabu.
- Trpin, Vladka, roj. Kukavica, roj. 16. 2. 1913, Ig; od 19. 8. 1942 do 14. 4. 1943 na Rabu in Gonarsu.
- Uršič, Franc, roj. 31. 8. 1911, Jernej + Marija Vamplin, Ig 40; interniran v Viscu do kapitulacije Italije.
- Uršič, Janez, roj. 5. 7. 1909, Jernej + Marija Vamplin, Ig 40; interniran v Viscu.
- Uršič, Janez, roj. 5. 5. 1905, Anton + Ivana Pavlič, interniran na Rabu 3. 8. 1942, nato bil v Viscu in Renicciju do sept. 1943.
- Uršič, Pavel, roj. 23. 6. 1923, Anton + Franca Švigelj, interniran 3. 8. 1942 na Rabu, pozneje v Viscu do sept. 1943.
- Veber, Janez, roj. 17. 4. 1902, delavec konjač, Janez + Marija Kompoljšek, Ig 177; interniran na Rabu od avg. 1942, izpuščen 23. 7. 1943, 26. 4. 1944 domobranci aretirali, bil na prisilnem delu v Nemčiji od 4. 7. 1944 do jun. 1945.
- Veber, Jože, roj. 26. 12. 1904, čevljar, Janez + Marija Kompoljšek, Ig 198; domobranci ga kot terenca 22. 9. 1944 aretirali, zaradi invalidnosti izpuščen, že 9. 10. 1944 poslan v Nemčijo na prisilno delo.
- Vidic, Ivan, borec NOV, bil tudi v internaciji.
- Vingorc, Ivana, roj. 24. 1. 1921, gospodinja, Janez + Marija Bolha, Ig 46; zaprta 17. 8. 1942, ker njen priimek na nekem partizanskem spisku, naslednji dan v internacijo v Viscu, 7. 6. 1943 prošnja matere za izpustitev, ki jo priporočil župnik; ni bilo ovir za izpustitev, vendar v juliju še ni bila izvedena.
- Virant, Alojz (Vreščajev), roj. 26. 6. 1926, Ig 221; Italijani ga aretirali ob vdoru na Ig 15. 5. 1942, internacija v Renicciju in Gonarsu do 25. 3. 1943. Od 7. 11. 1943 v Rusiji (Minsk) in se vrnil 11. 11. 1945.
- Virant, Janez - Šuštarjev, roj. 19. 12. 1895, Janez + Marija Japelj, Ig 17 (ali 41); interniran na Rabu in Padovi od 3. 8. 1942 do 24. 4. 1943.
- Višovnik, Franca, roj. 30. 5. 1902, gospodinja, Matija + Apolonija Zupanc, Ig 63; sin

- partizan, sama terenka, aretirana 22. 9. 1944 in 9. 10. 1944 poslana v Nemčijo na prisilno delo.
- Vrenk, Ludvik, roj. 10. 8. 1907, trgovec, Ig 46; interniran na Rabu od 3. 8. 1942.
- Zajc, Dominik, roj. 22. 7. 1922, delavec, Janez + Franca Svetlin, Ig 128; 1. 8. 1942 odpeljan na Rab, pozneje v Renicci.
- Zdravje, Feliks, roj. 28. 5. 1895, strojar, Martin + Marija Sirmik, odpeljan 1. 8. 1942, interniran na Rabu in v Viscu 10. 8. 1942–avg. 1943.
- Zdravje, Janez, roj. 2. 7. 1923, Ig 202; Italijani ga aretirali ob vdoru na Ig 15. 5. 1942 in internirali v Renicciju 15. 5. 1942–15. 5. 1943.
- Zdravje, Marija, roj. 25. 9. 1888, posestnica, Andrej + Marija Potokar, Ig; simpatizerka OF, aretirana 26. 4. 1944, na prisilnem delu v Nemčiji (Češka) 28. 4. 1944–jun. 1945.
- Zdravje, Marija, roj. 12. 7. 1918, občinska uradnica, Franc + Marija Zore, Ig 41; obveščevalka, aretirana 26. 4. 1944 in na prisilnem delu v Nemčiji od 4. 7. 1944 dalje.
- Zdravje, Martin, Ig; Italijani ga aretirali ob vdoru na Ig 15. 5. 1942 in internirali v Renicciju.
- Zdravje, Stane, roj. 22. 9. 1916, Ig; interniran v Padovi od 12. 8. 1942 do 11. 2. 1943.
- Zdravje, Štefka, roj. 22. 12. 1926, Ig 202; internirana v Nemčiji od 15. 12. 1943–25. 5. 1945.
- Zdravje, Olga, roj. 3. 11. 1910, zasebnica, Jože + Helena Zalar, Ig 113; terenka in kurirka, aretirana 21. 9. 1944, na prisilno delo v Nemčijo 9. 10. 1944.
- Zrimc, Rudolf, roj. 14. 4. 1923, Miha + Urša Štembal, študent, Ig 90; interniran na Rabu, izpuščen naj bi bil 11. 2. 1943.
- Zupančič, Pavel, roj. 10. 1. 1918, študent, Anton + Ivana Modic, Ig 190; od 15. 8. 1942 v Padovi; materino prošnjo za izpustitev podpiše tudi župnik Klemenčič.
- Žagar, Janez - Žagarček, roj. 27. 4. 1898, Janez + Marija Žagar, Ig 49; interniran na Rabu.
- Železnikar, Anton - Grmadinov, roj. 19. 12. (9.) 1889, Anton + Neža Šeškar, Ig 157; interniran na Rabu.
- Železnikar, Anton - Škrabčev, roj. 5. 1902, kmet, Jakob + Marija Arvalini (Armilini), interniran na Rabu, izpuščen 27. 3. 1943 oz. maja 1943.
- Železnikar, Janez - Adamov, roj. 19. 9. 1924, električar KDE, Janez + Neža Kocjan, Ig 23; aretiran 16. 4. 1944 in odpeljan v Nemčijo na prisilno delo 13. 6. 1944.
- Župančič, Franc, roj. 1. 10. 1912, mizar, Anton + Marija Modic, Ig; taborišče v Padovi 25. 8. 1942–9. 8. 1943 (po razstrelitvi transformatorja bil aretiran 16. 8. 1942 in izpuščen), domobranci ga aretirali 1. 5. 1944 in odposlan v Dachau, kjer je bil do 11. 6. 1945.
- Župančič, Jože, roj. 7. 3. 1915, Ig; ključavničar, interniran na Rabu in v Padovi od 10. 8. 1942 do 30. 3. 1943.
- Župančič, Ludvik, roj. 15. 6. 1925, dijak, Anton + Ivana Modic, Ig 190; interniran v Padovi od 15. 7. 1942, materino prošnjo podpisal tudi župnik Klemenčič, nato domobranec.
- Župec, Franc, roj. 3. 2. 1910, Jernej + Franca Zdravje, Ig 81; interniran v Renicciju.

Ciber, Jože
 Kobal, Anton
 Mahne, Jože
 Meglič, Martin
 Pejič, Grbčev hlapec
 Pucihar, Anton
 Rihtaršič, Lovrenc
 Srebotnjak, Franca
 Mancej, Stanko, pogrešan
 Šenk, Anton

Dobravica + Draga

- Anzelc, Franc, roj. 28. 1. 1898, kmet, Anton + Marija Šušteršič, Dobravica 3; bil aretiran 26. 7. 1942, interniran na Rabu, prošnja za izpustitev, ki jo je napisala žena Marija podprla komanda 14. bat. karabinjerjev v juliju 1943.
- Anzelc, Janez, roj. 13. 10. 1908, kmet, Anton + Marija Šuštaršič, Dobravica 3; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu in v Padovi, prošnja za oprostitev (Glej zgoraj).
- Ciber, Janez, roj. 21. 11. 1898, kmet, Jakob + Marija Meglič, Dobravica 13; aktivist OF, aretiran ob ofenzivi in interniran na Rabu.
- Comino, Ivan, roj. 1901, Dobravica 23; interniran na Rabu in Gonarsu od sept. 1942 do jun. 1943, takoj za tem od jun. 1943 do jun 1945 bil interniran v Nemčiji v taborišču Dachau.
- Comino, Oto - Boris, roj. 1915, po predaji v italijanski ofenzivi interniran na Rabu.
- Erjavec, Franc, roj. 24. 8. 1909, Jože + Marija Glavan, interniran v kampu Visco (»Nella sua abitazione sono stati trovati gli allegati«), bil na spisku tistih, ki naj se izpuste, ker so proti partizanom.
- Erjavec, Jože, roj. 26. 1. 1905, Jože + Marija Glavan, interniran v Viscu od avgusta 1942 do 25. 3. 1943.
- Gradišar, Vid, roj. 15. 6. 1907, Martin + Marija Peterlin, Dobravica 12; interniran na Rabu.
- Grum, Jože, roj. 19. 2. 1898, posestnik in mlinar, Franc + Marija Šteblaj, Dobravica-Draga 25; ob italijanski ofenzivi aretiran, interniran na Rabu, hči Tilka pri partizanih (»Padre della nota signorina che vestita da serba segue le bande«); po vrnitvi so ga DMB aretirali 16. 4. 1944 in 14. 6. 1944 poslali na prisilno delo v Nemčijo, ker je podpiral partizane.
- Grum, Jože, roj. 1921, oče Jože + Kristina, interniran od avgusta 1942 do decembra 1943 v Renicciju, nato borec NOV.
- Grum, Kristina, roj. 1899, internirana na Rabu in v Gonarsu od 31. 8. 1942 do 28. 4. 1943.

- Grum, Mirko, roj. 11. 2. 1923, Jože + Kristina Lenič, Dobravica 11; interniran na Rabu in v Reniciju od avgusta 1942 do decembra 1943, nato delal v rajonski organizaciji SKOJ.
- Humar, Vinko, roj. 18. 8. 1920, Vinko + Urša Ciber, Dobravica 13; interniran na Rabu.
- Klančar, Jože, roj. 19. 3. 1921, interniran na Rabu.
- Krašnja, Ivan, roj. 3. 12. 1911, Franc + Marija Kunstelj, učitelj v Škocjanu (Staro Apno), brat občinskega tajnika Ig, bil v Dobravici 25 na dopustu, ker šola zaprta; interniran na Rabu.
- Merkun, Janez, roj. 8. 2. 1888, kmet, Franc + Ana Smole, Dobravica 8; interniran na Rabu.
- Pangerc, Anton - Resnikov, roj. 30. 6. 1907 na Golem, usnjar, Jernej + Marija Smuk, Dobravica 5; interniran na Rabu od avgusta 1942 do avgusta 1943, DMB so ga aretirali 19. 11. 1943 in izpustili 13. 12. 1943.
- Primc, Franc, roj. 11. 11. 1908, Ivan + Neža Nušič, Dobravica 28; interniran na Rabu.
- Repar, Franc, roj. 2. 10. 1907, Jože + Lojza Peršič, Dobravica 14; interniran na Rabu, kjer je 20. 10. 1942 umrl.
- Repar, Jože, roj. 23. 10. 1909, Jože + Lojza Peršič, Dobravica 14; interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Uršič, Anton - Čarmanov, interniran na Rabu, potem odšel v partizane.
- Uršič, Janez - Čarmanov, roj. 6. 4. 1905, Janez + Helena Ciber, Dobravica 4; interniran na Rabu in v Padovi, borec NOV od 10. 9. 1943 do decembra 1944, nato na prisilnem delu v Nemčiji.
- Virant, Franc - Bernadov, roj. 12. 8. 1923, Franc + Marija Rebolj, Dobravica 6; interniran na Rabu, po kapitulaciji Italije borec 10. Ljubljanske brigade do nemške ofenzive, ranjen na Ilovi gori, po okrevanju na delo v Nemčiji.

Umrli v internaciji – Dobravica in Draga

- Repar, Franc
Repar, Jože

Iška Loka

- Ciber, Jože, roj. 17. 5. 1912, Matija + Marija Kapelj, Iška Loka 40; interniran na Rabu in v taborišču Viscu od 26. 7. 1942 do 10. 9. 1943, čeprav bil na spisku za izpustitev; po kapitulaciji Italije je šel v NOV in padel že 20. 10. 1943 v Rutah pri Robu.
- Černič, Anton - Jerinov, roj. 21. 11. 1923, Ivan + Ivana Jerina, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943, bil na spisku za izpustitev, domobranec.
- Černič, Martin - Jerinov, roj. 1921, oče Janez, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 9. 1942 do 15. 5. 1943, nato vaški stražar in domobranec.
- Čuden, Anton, roj. 14. 1. 1920, kmet, Janez + Ana Virant, Iška Loka; 17. 5. 1942 mobiliziran od partizanov, 5. 8. 1942 se je javil komandi postojanke Ig in bil interniran v Reniciju, prošnja za izpustitev bila neuspešna in se vrnil 25. 9. 1943, domobranec.

- Čuden, Franc, roj. 1921, Janez + Ana Virant, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 15. 4. 1943.
- Furlan, Ivan, roj. 1905, oče Jože, Iška Loka 8; interniran na Rabu od 26. 7. 1942, kjer je umrl.
- Gams, Andrej, roj. 28. 1. 1920, Andrej + Helena Primc, Iška Loka 14; 17. 5. 1942 je bil mobiliziran v partizane, v času italijanske ofenzive se je 5. 8. 1942 javil posadki na Igu in bil interniran do 20. 9. 1943 v taborišču Padova in Renicci, nato zopet borec NOV.
- Intihar, Alojz - Florjanov, roj. 1918, oče Jernej, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943.
- Jere, Anton, roj. 31. 8. 1901, delavec, Anton + Franca Pavlin, Dolenjska c. 28; aretiran 28. 7. 1942 in interniran na Rabu »per misure precauzionali«, kjer je bil do 25. 9. 1943.
- Jere, Janez - Juhov, roj. 1891, oče Janez, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943, nato vaški stražar.
- Jere, Jože, roj. 20. 3. 1900, Anton + Franca Pavlin, Iška Loka 9; interniran na Rabu in v Padovi od 26. 7. 1942 do 25. 9. 1943, bil predlagan za izpustitev.
- Jere, Valentin, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942. do 25. 9. 1943.
- Juha, Ivan, roj. 3. 3. 1924, Janez + Marija Podržaj, Iška Loka 19; interniran v taborišču Renicci od 9. 6. 1942 do 20. 9. 1943.
- Košir, Anton, roj. 5. 5. 1913, Karel + Helena Primc, Iška Loka; 26. 7. 1942 so ga prijeli fašisti 85 bat. »M« in naslednji dan internirali na Rabu, nato v Padovi do 15. 4. 1943.
- Kumše, Alojz, roj. 9. 5. 1906, kmet, Jože + Elizabeta Juha, Iška Loka 15; interniran na Rabu in Viscu od 26. 7. 1942 do 15. 4. 1943.
- Kumše, Franc - Čičov, roj. 1892, oče Andrej, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 10. 4. 1943.
- Lapajne, Ivan (Janko), roj. 1914, oče Štefan, Iška Loka 49; interniran od 26. 7. 1942 na Rabu, kjer je umrl.
- Likovič, Martin, roj. 1888, oče Jože, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 3. 4. 1943.
- Mehle, Janez, roj. 1906, oče Janez, Iška Loka; interniran na Rabu do 8. 4. 1943.
- Modic, Alojz - Močov, Iška Loka; interniran v taborišču na Rabu, v Renicciju in Gonarsu od 9. 6. 1942 do 15. 3. 1943, nato vaški stražar, ušel od domobrancev.
- Modic, Anton, interniran na Rabu.
- Modic, Franc, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Modic, Martin, interniran na Rabu.
- Pirc, Franc - Jurjevčev, mati Marija, Iška Loka 26; interniran z bratoma Janezom in Jožetom v Renicciju od 9. 6. 1942 do 20. 9. 1943; mati prosi za izpustitev že v avg. 1942.
- Pirc, Janez - Jurjevčev, mati Marija, Iška Loka 26; interniran v Renicciju od 9. 6. 1942 do 20. 9. 1943.

- Pirc, Jože - Jurjevčev, mati Marija, Iška Loka 26; interniran v Renicciju od 9. 6. 1942 do 8. 4. 1943, nato domobranec.
- Regina, Franc, oče Jože, roj. 1912, Iška Loka; interniran na Rabu od 9. 6. 1942 do 15. 9. 1943.
- Regina, Jožef, roj. 1908, oče Jože, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 15. 4. 1943, nato vaški stražar.
- Repar, Franc, roj. 7. 10. 1897, Janez + Marija Cimperman, Iška Loka 40; interniran na Rabu in v Viscu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943.
- Smole, Alojz - Jazbarjev, roj. 1893, oče Martin, Iška Loka; interniran na Rabu.
- Smole, Alojz - Jazbarjev, roj. 1922, oče Alojz, Iška Loka; interniran na Rabu do 8. 4. 1943, nato vaški stražar.
- Šuštaršič, Alojz, roj. 1911, oče Anton, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 10. 3. 1943, nato vaški stražar.
- Šuštaršič, Jože, roj. 15. 9. 1906 na Igu, kmet, Anton + Ivana Šteblaj, Iška Loka 3; interniran na Rabu in Viscu od 26. 7. 1942 do 8. 5. 1943.
- Tancek, Franc, roj. 1921, Iška Loka; interniran na Rabu 26. 7. 1942 do 8. 5. 1943.
- Tegelj, Alojz - Medenov, roj. 1917, oče Ivan, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 3. 3. 1943.
- Tegelj, Anton - Medenov, roj. 1891, oče Anton, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943.
- Tegelj, Anton - Medenov, Iška Loka; bil v nemškem ujetništvu do 20. 7. 1945.
- Tegelj, Jože - Medenov, roj. 1922, oče Janez, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 3. 3. 1943, nato v postojanki na Igu vaški stražar.
- Uršič, Alojz, roj. 10. 5. 1918, Matija + Jera Volek, Iška Loka 28; 7. 1942 ga prijeli fašisti 85 bat. »M«, naslednji dan interniran v Gonars, nato v nemški internaciji do 15. 9. 1945.
- Uršič, Anton, roj. 19. 4. 1905, oče Anton + Jera Novak, Iška Loka 28; interniran na Rabu in nato v Viscu od 26. 7. 1942 do 3. 4. 1943.
- Uršič, Franc, roj. 23. 8. 1920, Matija + Jera Volek, Iška Loka; 26. 7. 1942 ga prijeli fašisti (85 bat. »M«) in naslednji dan internirali v Gonars, bil še na Rabu, v Monigu in nato Nemčiji do 15. 9. 1945.
- Zgonc, Janez, roj. 5. 8. 1917, Janez + Ivana Erjavec, Iška Loka; prijeli ga fašisti 85 bat. »M« 26. 7. 1942, naslednji dan internirali na Rabu »per misure precauzionali«, kjer je bil do 25. 9. 1943, nato domobranec.
- Zgonc, Jože, roj. 27. 3. 1913, krojač, Janez + Ivana Erjavec, Iška Loka; prijeli ga fašisti 85 bat. »M« 26. 7. 1942 in bil interniran v Padovi, kjer je bil do 25. 9. 1943, nato partizan, zajet v nemški ofenzivi in odpeljan v Nemčijo.
- Žnidaršič, Andrej - Hrustov, roj. 1906, oče Anton, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943 in v Padovi.
- Žnidaršič, Anton - Hrustov, roj. 1901, oče Anton, Iška Loka; interniran na Rabu.

- Žnidaršič, Anton, roj. 1918, oče Franc, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 8. 5. 1943.
- Žnidaršič, Franc, roj. 1912, oče Franc, Iška Loka; interniran na Rabu.
- Župec, Alojz, roj. 5. 8. 1897, bivši orožnik, Jakob + Marija Kapus, Iška Loka 43; interniran na Rabu, nato v Padovi.
- Župec, Alojz, roj. 1922, oče Janez, Iška Loka; interniran na Rabu do 8. 5. 1943?
- Župec, Anton - Matjažev, roj. 23. 4. 1922 na Igu, kmet, Jože + Helena Tegelj, Iška Loka 2; interniran na Rabu in v Viscu od 26. 7. 1942 do 8. 5. 1943, nato vaški stražar.
- Župec, Franc - Kovačev, roj. 1916, oče Janez, Iška Loka; interniran na Rabu.
- Župec, Frenk, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942, nato v Gonarsu, kjer je umrl.
- Župec, Janez, roj. 30. 8. 1890, posestnik, Anton + Marija Mežek, Iška Loka; interniran na Rabu in v Padovi od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943.
- Župec, Janez, roj. 31. 5. 1915, posestnik, Janez + Jožefa Tancek, Iška Loka; interniran na Rabu in v Padovi.
- Župec, Jože - Matjažev, roj. 2. 2. 1889, kmet, Anton + Marija Peršič, Iška Loka 2; interniran na Rabu in v Viscu, izpuščen po 25. 3. 1943 (10. 4. 1943).
- Župec, Jože ml. - Matjažev, roj. 9. 12. 1923, kmet, Jože + Helena Tegelj, Iška Loka 2; interniran na Rabu in v Viscu od 26. 7. 1942 do 8. 4. 1943, nato vaški stražar.
- Župec, Stane, roj. 16. 6. 1918, posestnik, Janez + Jožefa Tancek, Iška Loka 30; interniran na Rabu in v Padovi od 26. 7. 1942 do po 24. 4. 1943, nato vaški stražar.
- Župec, Žane, Iška Loka; interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 10. 8. 1943.
- Župec, Franc - Kovačev, roj. 1923, oče Alojz, Iška Loka; interniran na Rabu, nato vaški stražar.

Seznam umrlih v internaciji – Iška Loka

Furlan, Ivan
Lapajne, Ivan
Modic, Franc
Župec, Frenk

Kot

- Ciber, Jakob, roj. 16. 7. 1898, kmet, Matija + Marija Kapelj, Kot 17; interniran 26. 7. 1942 (>unitamente a tutti gli uomini validi del paese, per misure precauzionali<) na Rabu, kjer je umrl decembra 1942.
- Ciber, Stanko, roj. 6. 9. 1922, Jakob + Zofija Šteblaj, Kot 17; interniran na Rabu.
- Ciber, Zofija, Jakobova žena, internirana v Nemčiji, 1944.
- Cimperman, Martin - Selanov, roj. 24. 10. 1902, Anton + Marija Možek, Kot 4; interniran na Rabu.

- Debevec, Jože - Štekalov, roj. 18. 2. 1893, kmet, Lovrenc + Marija Gabrovšek, Kot 6; interniran na Rabu, kjer je že 9. 11. 1942 umrl.
- Janželj, Alojz, roj. 7. 9. 1907, interniran na Rabu od julija 1942 do 25. 9. 1943.
- Kozin, Anton, roj. 18. 1. 1906, Anton + Marjeta Janežič, Kot 13; interniran na Rabu.
- Kozin, Jože, roj. 4. 3. 1903, Anton + Marjeta Janežič, Kot 13; občinski tajnik, interniran na Rabu.
- Kozin, Martin, roj. 3. 11. 1912, Anton + Marjeta Janežič, Kot 13; interniran v taborišču Renicci, kjer je umrl.
- Modic, Jože, roj. 13. 3. 1900, Anton + Marija Rozman, Kot 16, interniran na Rabu.
- Možek, Janez - Možkov, roj. 21. 11. 1902 na Igu, kmet, Franc + Franca Cimperman, Kot 11; interniran na Rabu, izpuščen iz taborišča Visco po 25. 3. 1943.
- Platnar, Ivan, roj. 24. 8. 1922, Miha + Ivana Rozman, Kot 7; interniran na Rabu.
- Smole, Ivan, Janez + Helena Pavlič, Kot 10; interniran na Rabu in v Gonarsu.
- Smole, Janez, roj. 6. 9. 1898, Matija + Liza Uršič, Kot 8; interniran na Rabu.
- Smole, Jože, roj. 1. 2. 1903, Anton + Marija Jankovič, Kot 12; interniran na Rabu in v Viscu.
- Švigelj, Anton, roj. 25. 1. 1909, Matija + Franca Tancek, Kot 2; interniran na Rabu.
- Vrenk, Alojz, roj. 15. 7. 1901, Anton + Ana Kozin, Kot 18; interniran na Rabu, nato v taborišču Lucca, kjer je bil na seznamu za izpustitev.
- Zalar, Janez - Gregorjev, roj. 15. 3. 1913, kmet, Jože + Urša Nučič, interniran na Rabu od 26. 7. 1942, po kapitulaciji Italije domobranec.

Seznam umrlih v internaciji – Kot

Ciber, Jakob
 Debevec, Jože
 Kozin, Martin

Kremenica

- Garvas, Anton, roj. 5. 7. 1907, Kremenica 7; Jakob + Elizabeta Uršič, interniran 27. 7. 1942 na Rabu, nato Renicci, kjer je 7. 1. 1943 umrl.
- Jakič, Jože, roj. 20. 3. 1897, Anton + Franca Traven, Kremenica 2; interniran na Rabu 27. 7. 1942.
- Jakič, Jože, roj. 14. 10. 1925, Jože + Jera Smole, Kremenica 2; interniran na Rabu 27. 7. 1942.
- Kraljič, Jakob, roj. 26. 6. 1917, Anton + Marija Stražišar, Kremenica 6; interniran na Rabu od 29. 7. 1942 do 14. 4. 1943.
- Kraljič, Jože, roj. 1. 9. 1906, Anton + Marija Stražišar, Kremenica 6; interniran na Rabu in v kampu Renicci od 29. 7. 1942 do 14. 4. 1943.
- Kraljič, Metod, roj. 30. 6. 1915, Anton + Marija Stražišar, Kremenica 6; interniran na Rabu od 29. 7. 1942 do 14. 4. 1943.

Kraljič, Miha, roj. 5. 1. 1910, Anton + Marija Stražišar, delavec, Kremenica 6; interniran na Rabu, v Padovi in Renicciju od 29. 7. 1942 do 14. 4. 1943.

Kraljič, Pavel, roj. 2. 1914, Anton + Marija Stražišar, Kremenica 6; interniran na Rabu in v Renicciju od 29. 7. 1942 do 14. 4. 1943.

Zgonc, Franc, roj. 15. 8. 1894, kmet, Matej + Franca Brancelj, Kremenica 1; ob osvoboditvi Iga ga partizani mobilizirali 18. 5. 1942; 18. 7. 1942 se brez orožja javil posadki na Igu, češ da ni bil oborožen; bil interniran v Gonarsu; bil kljub prošnji in priporočilom, da se osvobodi, v internaciji še junija 1943.

Zgonc, Franc, roj. 11. 1919, Jakob + Ana Kramar, Kremenica 1; interniran v taborišču Visco.

Zgonc, Janez, roj. 27. 11. 1924, Jakob + Ana Kramar, interniran na Rabu.

Zgonc, Jože, roj. 5. 2. 1922, Jakob + Ana Kramar, Kremenica 1; interniran na Rabu.

Seznam umrlih v internaciji – Kremenica

Garvas, Anton

Matena

Ambrož, Franc, roj. 29. 2. 1893, kmet, Franc + Franca Janežič, Matena 12; interniran 27. 7. 1942 na Rabu »unitamente a tutti gli uomini validi del paese, a scopo preventivo«, izpuščen po 25. 3. 1943.

Borštnik, Franc, roj. 16. 2. 1913, tesar, Lovro + Marija Petelin, Matena; interniran v taborišču Treviso 10. 8. 1942.

Ciber, Anton, roj. 5. 5. 1923, Matija + Franca Uršič, Matena 21; prijet 26. 7. 1942 in poslan na Rab, nato v Visco.

Ciber, Janez, roj. 29. 10. 1920, Matija + Franca Uršič, Matena 21; interniran na Rabu, v Renicciju in Gonarsu od 26. 7. 1942 dalje, šele 5. 7. 1943 predlog za izpustitev.

Ciber, Jože, Matija + Franca Uršič, Matena 21; aretiran 26. 7. 1942 in interniran v Viscu, predlog za izpustitev 5. 7. 1943.

Fister, Janez - Lončarjev, roj. 1899, oče Janez, Matena; interniran na Rabu.

Furlan, Janez, roj. 26. 1. 1901, kmet, Janez + Marija Kovač, Matena 4; interniran v Viscu, od tam izpuščen po 25. 3. 1943.

Furlan, Miha, roj. 1903, oče Janez, Matena; interniran na Rabu.

Germek, Anton, roj. 1922, oče Janez, Matena; interniran na Rabu, nato domobranec.

Germek, Ivan, roj. 1920, oče Janez, Matena; interniran na Rabu, nato domobranec.

Germek, Mihael, roj. 1924, oče Janez, Matena; interniran na Rabu, nato par mesecev vaški stražar na Igu.

Grmek, Franc, roj. 1911, oče Ivan, interniran na Rabu.

Jankovič, Franc - Tonov, roj. 1912, oče Anton, Matena; interniran na Rabu.

Jankovič, Ivan, roj. 1919, oče Matija, Matena; interniran na Rabu.

- Jankovič, Ludvik, roj. 23. 8. 1922, kmet, Matija + Marija Jankovič, Matena 16; interniran v taborišču Visco, izpuščen po 25. 3. 1943.
- Jankovič, Martin - Tonov, roj. 11. 11. 1910, kmet, Anton + Helena Bolha, Matena 51; interniran na Rabu in Visco, izpuščen po 25. 3. 1943.
- Juha, Ivan, roj. 1910, oče Franc, Matena; interniran na Rabu in v Renicciju.
- Juha, Jakob, roj. 1913, oče Franc, Matena; interniran na Rabu.
- Juha, Martin, roj. 1906, oče Franc, Matena; interniran na Rabu.
- Klančar, Janez, Matena 27; interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Kramar, Jože, roj. 1923, oče Janez, Matena; interniran na Rabu.
- Kumše, Franc, roj. 18. 11. 1913, Anton + Marija Uršič, Matena 22; interniran na Rabu, borec NOV.
- Kumše, Jakob, roj. 24. 7. 1922, Anton + Marija Uršič, Matena 22; interniran na Rabu.
- Mavec, Anton, roj. 4. 1. 1900, posestnik, Jože + Neža Ambrož, Matena 35; interniran na Rabu od 26. 7. 1942.
- Modic, Alojz - Močov, roj. 1924, oče Franc, Matena; interniran na Rabu.
- Modic, Anton - Močov, roj. 1913, oče Franc, Matena; interniran na Rabu.
- Modic, Franc - Jurčkov, oče Jože, Matena 20; interniran na Rabu.
- Modic, Franc - Močov, roj. 7. 12. 1915, oče Franc, Matena 1; interniran na Rabu, kjer je 1. 1. 1943 umrl.
- Modic, Franc, 30 let, oče Jakob, interniran od 20. 12. 1942 na Rabu, nato vaški stražar na Igu.
- Modic, Ivan - Jurčkov, roj. 1924, oče Jože, Matena 20; interniran na Rabu, kjer je 12. 12. 1942 umrl.
- Modic, Jože - Jurčkov, roj. 1914, oče Jože, Matena 20; interniran na Rabu, kjer je 28. 11. 1942 umrl.
- Modic, Martin, roj. 1900, interniran (na Rabu) do 20. 2. 1943, nato vaški stražar na Igu.
- Pirc, Alojz, roj. 22. 7. 1915, oče Martin, Matena; interniran na Rabu do kapitulacije Italije.
- Pirc, Franc, roj. 1922, oče Martin, Matena; interniran na Rabu.
- Pirc, Martin, roj. 1920, oče Martin, Matena; interniran na Rabu.
- Platnar, Alojzija, roj. 1921, aretirana kot aktivistka 22. 9. 1944 in od 9. 10. 1944 na prisilnem delu v Nemčiji.
- Platnar, Janez, Matena; Miha + Ivana Rozman, interniran v Padovi.
- Podlipec, Jakob, roj. 15. 7. 1911, interniran na Rabu šest mesecev.
- Podlipec, Jožefa, roj. 13. 2. 1909, gosp. pomočnica, Janez + Helena Maček, Matena 26; bila od 9. 10. 1944 internirana (prisilno delo) v Nemčiji.
- Rupnik, Rafael, roj. 1900, oče Andrej, Matena; interniran na Rabu.
- Stražišar, Alojz - Jakopov, roj. 27. 4. 1921, Franc + Marija Tome, Matena 38; interniran v Monigu.

- Stražišar, Anton - Jakopov, roj. 1. 1. 1909, tesar, Franc + Marija Tome, Matena 38; interniran v Monigu.
- Stražišar, Anton, roj. 1923, oče Matija, Matena; interniran na Rabu.
- Stražišar, Franc - Jakopov, roj. 30. 9. 1910, tesar, Franc + Marija Tome, Matena 38; interniran v Monigu pri Trevisu.
- Stražišar, Ivan, roj. 1900, kmet, Jože + Franca Tavželj, Matena; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu.
- Stražišar, Ivan, roj. 1921, oče Matija, Matena; interniran na Rabu, nato domobranec.
- Stražišar, Matija, roj. 1892, oče Janez, Matena; interniran na Rabu.
- Strle, Jože - Škrabov, roj. 20. 10. 1923, Martin + Helena Župec, Matena; interniran na Rabu, umrl 20. 11. 1942.
- Strle, Martin - Škrabov, roj. 11. 11. 1890, Jože + Ana Predalič, Matena; interniran na Rabu, nato v Reniciju.
- Strle, Martin - Škrabov, roj. 20. 10. 1921, Martin + Helena Župec, Matena; interniran na Rabu.
- Škraba, Ivan, roj. 1922, oče Ivan, Matena; interniran na Rabu.
- Škraba, Janez, roj. 1891, oče Jože, Matena; interniran na Rabu.
- Škrjanc, Alojz, 28 let, Janez + Ivana, zajet med nemško ofenzivo in odpeljan v Nemčijo.
- Škrjanc, Anton - Brajdarjev, roj. 1913, oče Janez, Matena; interniran na Rabu.
- Škrjanc, Jakob - Brajdarjev, roj. 1915, oče Janez, Matena; interniran na Rabu.
- Škrjanc, Martin - Brajdarjev, roj. 1923, oče Ivan, Matena; interniran na Rabu.
- Štrukelj, Ivan - Cesarjev, roj. 13. 10. 1911, Franc + Ivana Stražišar, Matena 5; interniran na Rabu, nato v Viscu, po kapitulaciji Italije se ni vrnil.
- Tavželj, Franc, roj. 15. 7. 1909, kmet, Anton + Slavka Pirc, Matena; interniran na Rabu, pozneje na prisilnem delu (TODT).
- Ukmar, Friderik (Mirko), star 34 let, Vinko + Gertruda Potokar, Matena; aretiran 26. 7. 1942 (bat. »M«) in interniran na Rabu "perchè favorevole al movimento partigiano".
- Ukmar, Stanislav, star 27 let, Vinko + Gertruda Potokar, Matena; aretiran 26. 7. 1942 od bat. »M« in interniran v Viscu.
- Ukmar, Vinko, star 30 let, Vinko + Gertruda Potokar, Matena; aretiran 26. 7. 1942 od bat. »M« in interniran na Rabu »perchè favorevole al movimento partigiano«.
- Ukmarjeva mati, Ukmar Jera, Matena, internirana v Nemčiji od 4. 12. 1943 in že 27. 1. 1944 v Auschwitzu umrla.
- Uršič, Franc - Čarmanov, roj. 16. 1. 1899, oče Jože, Matena 30; interniran na Rabu, nato v Gonarsu, kjer je 17. 2. 1943 umrl.
- Uršič, Jože - Čarmanov, roj. 7. 3. 1906, Jože + Marija Zalar, Matena 30; interniran na Rabu, nato v taborišču Visco.
- Vamplin, Mihael, roj. 1905, oče Mihael, Matena; interniran na Rabu.

Zalar, Anton - Kovačev, roj. 1900, oče Jakob, Matena 48; interniran na Rabu, kjer je 8. 10. 1942 umrl.

Župec, Jakob - Jernejev, roj. 26. 7. 1924, Franc + Franca Kadunc, Matena 2; interniran na Rabu.

Župec, Jakob - Zalarjev, roj. 28. 7. 1924, Jože + Lucija Zalar, Matena; interniran na Rabu.

Župec, Jože, roj. 19. 3. 1920, Franc + Franca Furlan, Matena; interniran na Rabu, nato v Viscu, izpuščen po 25. 3. 1943.

Župec, Martin - Zalarjev, roj. 11. 11. 1923, kmet, Jože + Lucija Zalar, Matena 17; interniran na Rabu in v Viscu, iz internacije se na prošnjo matere vrnil bolan sredi leta 1943.

Župec, Mihael - Jernejev, roj. 1903, oče Jernej, Matena; interniran na Rabu.

Seznam umrlih v internaciji – Matena

Klančar, Janez

Modic, Franc

Modic, Ivan

Modic, Jože

Strle, Jože - Škrabov

Ukmar, Jera

Uršič, Franc

Zalar, Anton

Sarsko

Boltežar, Franc ml., po domobranski aretaciji od 30. 6. 1944 v internaciji v Nemčiji.

Kadunc, Anton, roj. 22. 11. 1909, delavec, Jože + Franca Strle, interniran na Rabu in v taborišču Visco, izpuščen po 25. 3. 1943.

Lešnjak, Anton, roj. 21. 12. 1921, kmet, Franc + Terezija Kramar, interniran v Viscu, kjer je bil na spisku za izpustitev, po vrnitvi so ga ubili partizani.

Lešnjak, Franc, roj. 30. 8. 1914, kmet, Franc + Terezija Kramar, interniran na Rabu.

Rebolj, Anton, roj. 7. 6. 1907, Matija + Ivana Purkat, interniran na Rabu.

Rebolj, Marija, roj. 1926, po aretaciji septembra 1944 bila v Dachau in Salzburgu do osvoboditve.

Rebolj, Matija, Matija + Ivana Purkat, bil v internaciji na Rabu.

Rebolj, Rudolf, roj. 20. 8. 1913, Matija + Ivana Purkat, interniran na Rabu.

Štrumbelj, Alojz, roj. 1909, interniran na Rabu, bil na spisku za izpustitev.

Štrumbelj, Franc, roj. 1907, Janez + Marija Oblak, interniran na Rabu, kjer je umrl 28. 11. 1942.

Umrli v internaciji – Sarsko

Štrumbelj, Franc

Staje

Janželj, Anton, roj. 11. 4. 1898, Mihael + Elizabeta Peršin, Staje 14; bil interniran na Rabu.
 Janželj, Mihael, roj. 26. 9. 1888, kmet, Franc + Urša Smole, Staje 13; interniran na Rabu,
 žena Jožefa prosi 11. 5. 1943 za izpustitev, izpuščen naj bi bil 17. 7. 1943, po podatku
 iz šolske kronike Ig naj bi umrl za posledicami internacije.

Kastelic, Ludvik - Kaplov, roj. 7. 7. 1909, Jakob + Marjeta Turk, Staje 2; interniran na Rabu.
 Kocjan, Mihael, roj. 12. 12. 1888, Janez + Marjana Tancek, Staje 9; aretirali so ga, ker je
 bil brez osebne legitimacije, interniran na Rabu.

Kozin, Andrej, roj. 30. 11. 1896, Franc + Ivana Tancek, Staje 7; interniran na Rabu.

Križman, Janez, roj. 5. 5. 1912, kmet, Jakob + Marija Golob, Staje 6; ob blokadi aretiran
 in odpeljan 23. 7. 1942 na Rab.

Lenarčič, Alojz - Klančarjev, roj. 21. 1. 1924, Franc + Urša Škraba, Staje 9; interniran v
 taborišču Padova.

Lenarčič, Anton - Klančarjev, roj. 29. 7. 1921, Franc + Urša Škraba, Staje 9; interniran v
 Padovi.

Lenarčič, Franc - Klančarjev, roj. 29. 7. 1909, Franc + Urša Škraba, Staje 12; interniran
 na Rabu.

Leskovec, Alojz - Tomazov, roj. 9. 6. 1900, Franc + Marija Rupert, Staje 20; interniran
 na Rabu in nato v Viscu, bil na slovenskem seznamu za izpustitev.

Meše, Franc, roj. 21. 1. 1893, kmet, Štefan + Jera Serjak, Staje 19; aretiral ga je 26. 7. 1942
 bataljon »M« in je bil interniran na Rabu, kjer je 14. 2. 1943 umrl.

Ponikvar, Alojz, interniran na Rabu in ga je pozneje ubila Črna roka.

Ponikvar, Janez, Matija + Marija Črnič, interniran na Rabu.

Strle, Franc st. - Kovačev, roj. 1. 4. 1897, Janez + Marija Tekavec, Staje 4; interniran na
 Rabu.

Strle, Franc ml. - Kovačev, roj. 5. 4. 1922, Franc + Ivana Vrenk, Staje 4; interniran na Rabu.

Štrukelj, Martin - Štrukeljček, roj. 2. 11. 1900, Anton + Marija Juha, Staje 10; interniran
 na Rabu.

Šušteršič, Jože, roj. 10. 4. 1904, delavec, Janez + Helena Modic, Staje 17; aretiral ga je 26.
 7. 1942 bataljon »M« in 28. 7. 1942 interniran na Rabu, od koder je bil 26. 3. 1943
 izpuščen zaradi revmatizma in ker ni bil sposoben za orožje.

Žmuc, Ivan, roj. 9. 9. 1903, krojač, interniran na Rabu.

Seznam umrlih v internaciji – Staje

Janželj, Mihael

Meše, Franc

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS

Iška vas

- Benet, Alojzij, roj. 21. 6. 1893, Ivan + Marija Smole, krojač, Iška vas 25; interniran na Rabu.
- Benet, Marija, roj. 28. 7. 1924, Alojz + Doroteja Kovačič, delavka, Iška vas 25; aretirana 28. 6. 1942, internirana, umrla konec 1942 v Monigu (Treviso).
- Benet, Zalka, roj. 13. 9. 1921, gospodinja, Alojz + Doroteja Kovačič, Iška vas 25; internirana v Monigu.
- Germek, Anton, roj. 1901, Iška vas; interniran na Rabu.
- Glašič, Janez - Grškov, roj. 1896, kočar, Iška vas 1943; aretiran 26. 7. 1942, interniran na Rabu, kjer je konec leta 1942 umrl.
- Glašič, Janez, roj. 8. 5. 1918, Alojz + Ivana Župec, Iška vas; interniran na Rabu, bil na spisku za izpustitev.
- Golob, Franc, roj. 18. 11. 1923, Janez + Marija Čepelnik, Iška vas 35; interniran na Rabu in v Viscu, od koder izpuščen po 25. 3. 1943.
- Golob, Marija, roj. 28. 2. 1921, posestniška hči, Janez + Marija Čepelnik, prijeta 18. 8. 1942 in internirana na Rabu.
- Grdadolnik - Župec, Pepca - Klančarjeva, Iška vas; obsojena, internirana?
- Grmek, Anton - Francetov, Iška vas; interniran na Rabu.
- Kernc, Elizabeta, Iška vas; obsojena, internirana?
- Kernc, Miha, roj. 8. 9. 1898, Jakob + Marija Jankar, delavec, Iška vas 69; interniran v Trevisu 13. 7. 1942.
- Kernc, Mihaela, Iška vas; obsojena, internirana?
- Kernc, Pavla, roj. 18. 11. 1924, Miha + Elizabeta Škraba, Iška vas 67; aktivistka, prva bila zadolžena, da organizirano dela z ženskami že v začetku leta 1942, internirana s skupino žena v Monigu.
- Koblar, Peter, roj. 19. 10. 1888, kmet, Ivan + Ivana Koblar, interniran na Rabu, kjer je 20. 3. 1943 umrl.
- Kozin, Anton - Martinov, roj. 13. 6. 1901, kmet, Iška vas 26; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je umrl 1. 12. 1942.
- Kramar, Jakob - Jožetov na Produ, roj. 21. 7. 1901, Jože + Marija Japelj, Iška vas 42; interniran na Rabu.
- Kramar, Jože - Zalarjev, roj. 1896, Iška vas; interniran na Rabu.
- Kržič, Ivan - Rakičanov, roj. 1. 1. 1886, mati Marjana Grimšič, Iška vas; njegova hiša uničena 21. 7. 1942, bil aretiran in interniran na Rabu, kjer je 26./27. dec. 1942 umrl.
- Kržič, Ivan - Rakičanov, roj. 1. 9. 1923, delavec, Iška vas 39; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je umrl 6. 1. 1943.

- Kržič, Jože - Petelinov, roj. 1903, kmet, Anton + Helena Rozman, Iška vas 30; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je 6. 1. 1943 umrl.
- Maček, Anton, roj. 22. 11. 1910, Anton + Franca Modic, kovač, Iška vas; interniran v Renicciju pri Arezzu.
- Mazi, Franc - Miclov, roj. 1905, poročen z Jožefo Grelič, zidar, Iška vas 8; hiša požgana 20. 6. 1942, aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je umrl 3. 1. 1943.
- Mencej, Franc, roj. 27. 4. 1900, Matija + Marija Ponikvar, nekdanji vojaški uradnik 3. razreda, Iška vas 16; že 1941 delal za OF, odgovoren za NZ, aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, žena že pred 20. avg. 1942 prosi za izpustitev, a šele maja 1943 predlog, po izpustitvi šel v Ljubljano, kjer je dobil podporo Italijanov.
- Modic, Janez - Trzinski, roj. 1914, Anton + Marjana Žagar, Iška vas, interniran na Rabu.
- Modic, Jože - Trzinski, roj. 2. 3. 1919, Anton + Marjana Žagar, Iška vas; interniran na Rabu.
- Orhini, Franc - Adortov, roj. 1. 3. 1924, Martin + Antonija Cankar, Iška vas; interniran v Lucci.
- Orhini, Janez - Adortov, roj. 22. 12. 1925, Martin + Antonija Cankar, Iška vas; interniran v Renicciju, prošnja za izpustitev, nato v Nemčiji do osvoboditve.
- Pajsar, Ivan, roj. 1. 6. 1907, Andrej + Rozalija Grum, čevljar, Iška vas 33; pri njem npr. kot vajenec Ivan Žagar, ki je šel med prvimi v partizane, vendar ga niso vključili v OF, interniran na Rabu.
- Platnar, Janez - Petrov, roj. 1895, oče Franc, Iška vas; družina dvakrat seljena na Ig in enkrat v Mateno, bil interniran na Rabu.
- Podržaj, Angela - Šimnova, Iška vas; obsojena, internirana?
- Rupert, Alojz - Hacinov, roj. 24. 4. 1900, Franc + Helena Brancelj, Iška vas 8; bil interniran na Rabu.
- Rupert, Ivan - Johan - Ulčarjev, roj. 23. 10. 1910, Andrej + Jera Možek, Iška vas 19; interniran na Rabu, po vrnitvi bil še leta 1944 zaupnik ROOF Barje.
- Rupert, Martin - Ulčarjev, roj. 1. 2. 1906, Andrej + Jera Možek, Iška vas 21; interniran na Rabu.
- Šivc, Franc - Zazidnikov, roj. 19. 9. 1916, Matija + Marija Kržič, Iška vas 38; interniran na Rabu.
- Škulj, Anton - Škulov, roj. 12. 2. 1919, Janez + Marija Rozman, Iška vas 4?; interniran na Rabu, nato vaški stražar.
- Škulj, Franc - Andrejev, roj. 1888, oče Andrej, Iška vas; vrnil se iz Amerike, interniran na Rabu.
- Škulj, Franc - Andrejev, roj. 21. 11. 1922, Jože + Helena Kramar, Iška vas 1; interniran na Rabu, borec po kapitulaciji Italije v NO, štabu divizije KNOJ.
- Škulj, Helena - Andrejeva mama, Iška vas, internirana na Rabu.
- Škulj, Jože - Andrejev, roj. 26. 8. 1878, mali kmet, Iška vas 1; oče štirih partizanov, dva

- padla že 1942, njega in ženo so fašisti aretirali in internirali, kjer je na Rabu spomladi 1943 umrl.
- Šteblaj, Alojz - Pajkov, roj. 19. 5. 1908, Franc + Marija Brancelj, kmet, Iška vas 53; interniran na Rabu in v Viscu.
- Šteblaj, Anton - Petelinčkov, roj. 1923, Matija + Neža Smole, Iška vas 35; interniran na Rabu, na spisku za izpustitev, šel v vaško stražo.
- Šteblaj, Franc - Betov, roj. 1911, oče Jože, Iška vas 91; interniran na Rabu, po izpustitvi je šel v vaško stražo.
- Štembal, Elizabeta - Mihelčkova, obsojena, internirana v Nemčiji.
- Štembal, Franc - Tonetov, roj. 9. 10. 1899, Anton + Marija Žagar, kmet, Iška vas 67; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je umrl 12. 1. 1943.
- Štembal, Jože - Mihelčkov, roj. 4. 4. 1900, Miha + Marija Pristavec, orodjar pri gasilcih, Iška vas 102; interniran na Rabu, kjer je 5. 1. 1943 umrl.
- Štembal, Marija, roj. 1876, Iška vas: internirana v Dachauu.
- Štrukelj, Alojz - Štajerc, roj. 22. 7. 1905, Ivan + Marija Klima, trgovec in gostilničar, Iška vas 83; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu.
- Švigelj, Ivan - Martinkov, roj. 20. 12. 1921, Ivan + Marija Žagar, Iška vas; interniran na Rabu, po izpustitvi šel v vaško stražo.
- Švigelj, Ivan - Martinkov, roj. 19. 10. 1888, Matija + Ivana Šuštar, krojač, Iška vas 72; interniran na Rabu.
- Vamplin, Franc - Štruklov, roj. 1921, oče Alojz, Iška vas; interniran na Rabu, nato bil pri politični policiji.
- Vamplin, Alojz - Štruklov, roj. 21. 8. 1919, Alojz + Franca Platnar, Iška vas 45; interniran na Rabu, po izpustitvi šel v vaško stražo.
- Viciozi, Anton - Cozlov, roj. 13. 6. 1896, Jože + Marija Žagar, Iška vas 48; interniran na Rabu.
- Zalar, Janez - Šuštarjev, roj. 19. 11. 1897, mati Marjana Zalar, čevljar, Iška vas 60; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je 6. 1. 1943 umrl.
- Zalar, Ivan - Šuštarjev, roj. 1924, oče Ivan, Iška vas; interniran na Rabu, po internaciji šel v partizane.
- Zdravje, Franc - Mhlinov, roj. 30. 8. 1897, Jože + Polona Kraljič, Iška vas; interniran v Gonarsu.
- Žagar, Franc - Podlipčev, roj. 9. 10. 1910, Anton + Marija Vrenk, mizar, Iška vas 9; interniran na Rabu.
- Žagar, Ivanka - Petelinčkova, roj. Šteblaj, internirana na Rabu in v Viscu.
- Žagar, Janez - Oblakov, roj. 1883, njegov brat Matevž na Produ, delavec, Iška vas 70; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je 3. 12. 1942 umrl.

Žagar, Janez - Malnarjev, roj. 14. 12. 1914, Martin + Marija Kržič, Iška vas 24; interniran na Rabu.

Žagar, Marija - Prodnarjeva, delavka, roj. 1915, Iška vas 105; internirana na Rabu, po kapitulaciji so jo aretirali domobranci, poslana v Dachau, kjer je končala v krematoriju Auschwitzta?

Žagar, Martin - Podlipčev, roj. 6. 11. 1908, Anton + Marija Vrenk, Iška vas 9; interniran na Rabu.

Žagar, Matevž - Oblakov na Produ, kmet, Iška vas 66; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je 3. 12. 1942 umrl.

Župec, Janez - Klančarjev, roj. 24. 10. 1910, kmečki sin, Iška vas 82; aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je že 18. 12. 1942 umrl.

Seznam umrlih v internaciji – Iška vas

Benet, Marija

Glašič, Janez - Grškov

Koblar, Peter

Kozin, Anton

Kržič, Ivan, 1886

Kržič, Ivan, 1923

Kržič, Jože

Mazi, Franc

Škulj, Jože, 1878

Štembal, Franc

Štembal, Jože - Mihelčkov

Zalar, Janez, 1897

Žagar, Janez, 1883

Žagar, Marija

Žagar, Matevž

Župec, Janez

Iška

Janežič, Anton, roj. 5. 6. 1898, Janez + Marija Virant, Iška 14; interniran na Rabu, bil na spisku za izpustitev.

Mazi, Franc - Miclov, roj. 1905, Iška; interniran na Rabu, kjer je umrl.

Strle, Angela - Moharjeva, roj. 29. 9. 1917, Mohor + Franca Anzelc, gospodinja, Iška 11; internirana v Monigu z drugimi podkrimskimi aktivistkami po ofenzivi do kapitulacije Italije.

Strle, Franc - Moharjev, roj. 1909, Mohor + Franca Anzelc, Iška; interniran na Rabu.

Škraba, Jakob - Teglov, roj. 27. 6. 1908, Iška; aretiran 26. 7. 1942 in interniran v Renicciju, umrl 24. 1. 1943.

Škraba, Jože - Teglov, roj. 2. 3. 1906, Anton + Franca Štembal, Iška 7; interniran na Rabu. Šteblaj, Franc, st. - Petelinčkov, roj. 1893, Iška; interniran na Rabu do 9. 9. 1943.

Šteblaj, Marija, roj. 1920, Iška; bila zaprta od 13. 1. 1944 do 15. 4. 1944, nato internirana v Rawensbrücku do 15. 5. 1945.

Šteblaj, Slavko, roj. 1928, Iška; interniran v Nemčiji od 17. 9. 1944 do 15. 5. 1945.

Šušteršič, Anton, roj. 26. 5. 1919, Jože + Jera Cimperman, kmet, Iška 5; interniran na Rabu.

Šušteršič, Jože, roj. 23. 4. 1915, Jože + Jera Cimperman, kmet, interniran na Rabu, premeščen v Visco, kjer je bil izpuščen po 25. marcu 1943.

Šušteršič, Jože, roj. 22. 2. 1901, Franc + Helena Kraljič, Iška 2; interniran na Rabu.

Vicozi, Alojz, roj. 1898, Iška; interniran na Rabu.

Seznam umrlih v internaciji – Iška

Mazi, Franc

Škraba, Jakob

Gornji Ig

Brancelj, Franc, roj. 10. 10. 1903, Janez + Marija Korošec, Gornji Ig; interniran v Padovi.

Brancelj, Janez, roj. 14. 8. 1907, Janez + Marija Korošec, G. Ig 2; interniran na Rabu.

Čampa, Danica, roj. 1925, domobranci so jo oktobra 1944 aretirali, internirana v taborišču Salzburg.

Čampa, Ludvik st., roj. 8. 1892, Primož + Marija Zadnik, kmet, G. Ig 6; že od oktobra 1941 so imeli partizani pri njem zatočišče, med ofenzivo so mu požgali domačijo in uničili imetje, njega in sina internirali na Rab in je tu umrl 18. ali 19. dec. 1942.

Čampa, Ludvik, roj. 2. 1924, Ludvik + Lojza Grum, kmečki sin, G. Ig 6; interniran na Rabu skupaj z očetom, kjer je bil do kapitulacije, vrnil se je kot borec Rabske brigade, ki bila razformirana na Mašunu, padel je 8. 5. 1944.

Čampa, Slavka, por. Alič, roj. 1922, domobranci so jo zajeli oktobra 1944, internirana v taborišču Salzburg.

Doles, Angela, G. Ig; internirana v Nemčiji.

Doles, Anton, roj. 13. 5. 1898, Janez + Marija Petrič, kmet, G. Ig 13; kmetija in imetje uničeno ob ofenzivi, 27. 7. 1942 interniran na Rab, kjer je umrl, žena Angela se je s štirimi otroki umaknila v Iško vas 39.

Kavčič, Franc, roj. 24. 9. 1908, Franc + Liza Likovič, G. Ig 7; interniran na Rabu.

Likovič, Franc - Jurčkov, roj. 24. 10. 1896, Matija + Liza Jakopin, G. Ig 16; interniran na Rabu.

Likovič, Jakob, roj. 12. 7. 1891, Jakob + Helena Tancek, kmet, G. Ig 1; domačija in

- premoženje uničeno v ofenzivi, v času čiščenja aretiran 26. 7. 1942 in interniran na Rabu, kjer je 21. 11. 1942 umrl, žena Marija se je s petimi otroki zatekla v Iško vas.
- Likovič, Marija, roj. 14. 8. 1924, Anton + Lojza Likovič, G. Ig; internirana na Rabu.
- Maček, Anton, roj. 29. 12. 1908, Janez + Liza Tancek, G. Ig 11; interniran na Rabu.
- Maček, Anton - Kašnikarjev, roj. 13. 10. 1900, Jakob + Liza Sedej, G. Ig 10; interniran na Rabu.
- Maček, Janez, roj. 22. 7. 1896, Janez + Liza Tancek, kmet, G. Ig 11; ob ofenzivi požgana hiša in uničeno premoženje, interniran 27. 7. 1942 na Rab, kjer je 11. 1942 umrl, žena Marija se je z osmimi otroki umaknila na Ig, oziroma v Iško vas 81.
- Tancek, Franc - Mihatov, roj. 7. 10. 1901, Janez + Marija Glavan, G. Ig 12; interniran na Rabu in prestavljen v Padovo, kjer je bil na spisku za izpustitev.
- Tancek, Franca - Mihatova, Janez + Marija Glavan, roj. 7. 3. 1914, G. Ig 3; internirana v Gonars, vrnila se je aprila in naprej delala za OF.
- Tancek, Janez - Martinov, roj. 14. 11. 1904, Martin + Franca Brancelj, G. Ig 4; interniran na Rabu.
- Tancek, Jože - Mihatov, roj. 28. 3. 1908, Janez + Marija Glavan, G. Ig 3; interniran na Rabu.

Seznam umrlih v internaciji – Gornji Ig

Čampa, Ludvik
 Doles, Anton
 Likovič, Jakob
 Maček, Janez

Ustje

Brence, Janez, roj. 1897, kmet, Ustje; interniran na Rabu, kjer je umrl že leta 1942.

Tavželj, Marija, Ustje; internirana na Rabu?

Tavželj, Matija, interniran na Rabu.

Tavželj, Uršula, roj. 1892, gosposinja, Ustje; internirana na Rabu, kjer je umrla.

Tavželj, Vinko, Ustje.

Seznam umrlih v internaciji – Ustje

Brence, Janez
 Tavželj, Uršula

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ

Brest

Centa, Anton, roj. 1918, oče Janez, interniran na Rabu.

Čuk, Danilo, roj. 26. 11. 1907, mati Štefanija Čuk, interniran na Rabu.

Fister, Franc, roj. 1905, Martin + Marija Tome, interniran na Rabu.

- Fister, Janez, roj. 30. 5. 1907, Martin + Marija Tome, interniran na Rabu, izpuščen že 10. 12. 1942.
- Fister, Martin, roj. 1899, oče Martin, interniran na Rabu.
- Japelj, Ana, roj. 1894, mož Miha, aretirana septembra 1944, internirana v Rawensbrücku.
- Japelj, Miha, roj. 1882, aretirali so ga domobranci hkrati z ženo Ano, interniran v Dachauu.
- Javoršek, Franc, roj. 19. 3. 1900, Simon + Marija Bergant, kmet, interniran na Rabu, izpuščen po 25. 3. 1943, domobranci ga zopet aretirali v septembru 1944, interniran v Beljaku.
- Kocjan, Franc, roj. 9. 3. 1902, Janez + Marija Modic, interniran 29. 7. 1942 na Rabu.
- Kovač, Alojz, roj. 28. 5. 1907, Jože + Ana Bizjak, internirali so ga 30. 7. 1942 na Rabu, že novembra na spisku za izpustitev za vaško stražo.
- Kraljič, Alojzij, roj. 23. 5. 1924, oče Matej, interniran na Rabu, že 9. 12. 1942 izpuščen, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Kraljič, Franc, roj. 11. 1. 1917, Franc + Marija Novak, kmet, interniran na Rabu od 26. 7. do 10. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Kraljič, Janez, roj. 22. 12. 1902, Franc + Marija Novak, kmet, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 do 10. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Kumše, Janez, roj. 3. 3. 1902, Martin + Marija Petrič, interniran na Rabu, na spisku internirancev za vaško stražo.
- Kumše, Jože, roj. 12. 2. 1897, oče Martin, interniran na Rabu in je tam umrl 31. 12. 1942.
- Kumše, Martin, roj. 29. 12. 1921, Anton + Marija Hiti, kmet, interniran 30. 7. 1942, bil na spisku za izpustitev.
- Lenarčič, Anton, roj. 15. 1. 1904, Franc + Marija Šenk, interniran na Rabu, izpuščen 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Lenarčič, Franc, roj. 3. 10. 1900, Franc + Marija Šenk, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Lenarčič, Franc, roj. 1913, oče Jakob, interniran na Rabu.
- Lenarčič, Jože, roj. 1920, oče Jakob, interniran na Rabu.
- Lenarčič, Stane, roj. 1923, oče Jakob, interniran na Rabu.
- Lovka, Vinko, roj. 1923, oče Franc, interniran na Rabu.
- Ložar, Alojz, roj. 29. 9. 1922, bil interniran na Rabu in Gonarsu, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Ložar, Janez, roj. 1901, interniran na Rabu.
- Mihelič, Anton - Ribnčan, roj. 17. 1. 1890, Matevž + Jera Garbas, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Modic, Jakob - Hacinov, roj. 1880, kmet in gostilničar, domobranci so ga aretirali 2. 2. 1944, interniran v taborišču Dachau, kjer je že 31. 3. 1944 umrl.

- Modic, Srečko - Hacinov, roj. 1921, oče Jakob, interniran na Rabu, prisilno mobiliziran k vaški straži na Ig, aprila 1943 pobegnil.
- Pavlič, Jože, roj. 7. 3. 1906, Janez + Ana Zaviršek, kmet, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Pečina, Anton - Poženelov, roj. 9. 2. 1899, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Perme, Franc, roj. 1898, oče Matej, interniran na Rabu.
- Perme, Francka, roj. 1927, aretirali so jo domobranci in je bila internirana.
- Perme, Jože, roj. 1900, oče Matej, domobranci so ga aretirali 2. 2. 1944, interniran v taborišču Dachau.
- Pirc, Janez, roj. 19. 6. 1894, interniran na Rabu, kjer je umrl 4. 1. 1943.
- Požar, Ivanka, roj. 1904, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, internirana v Nemčiji (Leipzig).
- Požar, Janez, roj. 5. 6. 1901, Martin + Marija Stražišar, kmet, interniran na Rabu od 30. 7. do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Prek, Franc, oče Jakob, interniran na Rabu.
- Prek, Jože, roj. 1900, oče Jakob, interniran na Rabu, domobranci so ga aretirali 2. 2. 1944 in internirali v Dachau.
- Rozinka, Marija, roj. 1885, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, bila internirana v Nemčiji (Leipzig).
- Rupnik, Franc, roj. 1904, oče Franc, interniran na Rabu.
- Rupnik, Rafael - Raščov, roj. 1900, interniran na Rabu.
- Saje, Franc, roj. 1919, oče Franc, interniran na Rabu.
- Savlje, Jože, roj. 1906, oče Janez, interniran na Rabu.
- Smole, Franc, roj. 1. 3. 1891, Matija + Elizabeta Uršič, interniran na Rabu, na prošnjo 1. 6. 1943 predlog za izpustitev.
- Smole, Jože, roj. 10. 3. 1911, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 do srede decembra, nato v vaški straži.
- Strle, Ivan, roj. 6. 7. 1924, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, nato v vaški straži.
- Strle, Pavel, roj. 2. 1. 1896, oče Janez, kovač, interniran od 30. 7. do 9. 12. 1942, nato v vaški straži.
- Svete, Franc, interniran na Rabu.
- Svete, Ivanka, roj. 1925, domobranci so jo aretirali 1944, internirana v Augsburgu.
- Svete, Pavla, roj. 1923, domobranci so jo aretirali 1944, internirana v Augsburgu.
- Škraba, Anton, roj. 1919, oče Peter, interniran na Rabu.
- Škraba, Franca, umrla v internaciji v Nemčiji.
- Škraba, Jože, roj. 25. 3. 1925, Ivan + Ana Glavan, interniran na Rabu do decembra 1942, vaški stražar na Igu, po nemški ofenzivi domobranec na Barju.

Škraba, Peter, roj. 1900, oče Franc, interniran na Rabu, 2. 2. 1944 so ga domobranci zopet aretirali, interniran v Dachauu.

Šteblaj, Franc, roj. 27. 7. 1893 interniran 26. 7. 1942 na Rabu, prošnje za izpustitev zavrnjene (Parere contrario alla sua liberazione).

Šteblaj, Slavko, domobranci so ga 1944 skupaj s Francem Zalarjem aretirali, interniran v Salzburgu.

Šuštaršič, Alojz, interniran na Rabu.

Švigelj, Franc - Gričkov, roj. 1898, interniran na Rabu in v Padovi.

Švigelj, Franc, roj. 1917, oče Janez, interniran na Rabu od 30. 7. do 9. 12. 1942.

Švigelj, Friderik, roj. 1899, oče Franc, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do kapitulacije Italije.

Švigelj, Jože, roj. 1915, oče Janez, interniran na Rabu od 30. 7. do 9. 12. 1942.

Švigelj, Stane, roj. 8. 7. 1922, Janez + Helena Erjavec, interniran na Rabu od 30. 7. do 9. 12. 1942, šel k vaški straži na Ig, tajni policist, po nemški ofenzivi domobranec na Barju.

Tavželj, Miha, roj. 1. 10. 1892, kmet, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 dalje.

Tavželj, Miha, roj. 1913, oče Anton, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 do začetka marca 1943.

Vidic, Feliks, roj. 1921, oče Jakob, interniran na Rabu.

Zalar, Angela, roj. 1899, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, internirana v Rawensbrücku, po vrnitvi zaradi TBC kmalu umrla.

Zalar, Antonija, roj. 1896, 2. 2. 1944 so jo aretirali domobranci, umrla v Rawensbrücku.

Zalar, Franc, domobranci so ga aretirali 1944, interniran v Nemčiji.

Župančič, Nataša, roj. 1909, učiteljica v Tomišlju, aretirana na bloku in internirana na Rabu.

Umrlí v internaciji – Brest

Kumše, Jože

Modic, Jakob

Pirc, Janez

Škraba, Franca

Zalar, Antonija

za posledicami po vrnitvi tudi Angela Zalar.

Strahomer

Božič, Matija st, interniran julija 1942 na Rabu.

Brancelj, Ivan - Tanckov, interniran julija 1942 na Rabu, že novembra 1942 na spisku za izpustitev, kmalu izpuščen in decembra vaški stražar na Igu.

Brancelj, Matija, roj. 1. 1. 1922, Matija + Marija Ambrož, interniran na Rabu 26. 8. 1942, izpuščen je bil po spisku februarja 1943 in takoj šel k vaški straži na Igu.

- Glavan, Anton - Ciljni, krojač, živel v Ljubljani, od tod ga Nemci poslali v taborišče.
- Glavan, Jakob - Anželcev, roj. 8. 5. 1894, žena Lojza Žagar, interniran na Rabu 26. 7. 1942, kjer je bil do kapitulacije Italije.
- Gradišar, Franc - Zdražba, interniran od junija 1942 na Rabu.
- Janežič, Jože - Kajžen, interniran julija 1942 na Rabu, že novembra na spisku za izpustitev (podpisali so ga poveljnik vaških stražarjev na Igu, župan in župnik!), toda po kapitulaciji Italije odšel v NOV, kjer je kmalu padel.
- Kraljič, Alojz - Prunkov, interniran na Rabu 30. 7. 1942, ko je bil izpuščen, šel k vaški straži na Igu. Ob kapitulaciji Italije pobegnil v Ljubljano.
- Kraljič, Anton - Prunkov, mizar pri Kušarju na Ižanski cesti, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato se umaknil v Ljubljano pod zaščito.
- Kraljič, Jože - Prunkov, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato odšel k domobrancem.
- Kraljič, Peter - Prunkov, interniran do kapitulacije Italije, šel v NOV, dezertiral ob nemški ofenzivi.
- Kramar Franc - Frtičarjev, roj. 27. 9. 1890, mežnar in organist, Anton + Marija Kržič, interniran na Rabu 30. 7. 1942, že konec novembra bil na spisku za izpustitev internirancev, izpuščen 9. 12. 1942.
- Kramar, Franc, roj. 3. 12. 1923, Franc + Alojzija Glašič, interniran na Rabu, po vrnitvi pri vaški straži.
- Likovič, Anton, roj. 1911, interniran na Rabu.
- Likovič, Lojze, interniran na Rabu in nato po nemški ofenzivi novembra 1943 v Nemčiji (Dachau).
- Matjaž, Martin, interniran od 30. 7. 1942 na Rabu kot privrženec partizanov, že novembra je bil na spisku za izpustitev.
- Mavec, Matevž - Kovačev, roj. 6. 9. 1896, Franc + Neža Modic, interniran na Rabu toda že 9. 12. 1942 izpuščen.
- Meglič, Ivan - Primožev, Janez + Ivana Grmek, interniran na Rabu.
- Meglič, Jože - Primožev, interniran na Rabu od 26. 8. 1942, bil na spisku za izpustitev za vaško stražo.
- Mislej, Franciška, kot aktivistka aretirana decembra 1942 in internirana na Rabu.
- Močnik, Anton, roj. 1920, interniran na Rabu od konca julija 1942 do kapitulacije Italije, vrnil se je z Rabsko brigado, interniran v Nemčiji po ofenzivi (Dachau).
- Močnik, Franc, interniran na Rabu od konca julija 1942 do kapitulacije Italije, vrnil se je z Rabsko brigado.
- Močnik, Jože, roj. 1913, oče Jože, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato NOV.
- Močnik, Stane, roj. 2. 10. 1924, Jože + Franca Grmek, interniran na Rabu, vrnil se je marca 1943 in bil nato mobiliziran v vaško stražo.

- Modic, Anton - Švigljev, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato stopil v NOV.
- Modic, Franc - Švigljev, interniran na Rabu, po kapitulaciji borec 8. brigade.
- Modic, Jakob st. - Švigljev, kot aktivist interniran 30. 7. 1942 na Rabu.
- Oblak, Franc st. - Grzinov, roj. 8. 10. 1891, Martin + Jera Tancek, interniran na Rabu, že novembra bil na spisku za izpustitev, izpuščen 9. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Oblak, Franc ml. - Grzinov, roj. 2. 8. 1923, Franc + Ivana Škraba (Grum) interniran 26. 8. 1942, bil na spisku za osvoboditev za vaško stražo novembra 1942.
- Oven, Ivan, roj. 6. 10. 1896, Matija + Franca Zalar, interniran na Rabu.
- Pikovnik, Alojz - Glavanov, interniran na Rabu 30. 7. 1942, izpuščen marca 1943 in šel v vaško stražo na Igu; pozneje domobranec.
- Pikovnik, Franc - Glavanov, interniran na Rabu in v Viscu, izpuščen konec marca in šel k vaški straži na Igu.
- Požar, Franc, roj. 13. 3. 1919, Janez + Urša Oblak, interniran 26. 8. 1942, izpuščen že decembra 1942, bil vaški stražar na Igu.
- Predalič, Ivan - Balantov, roj. 4. 8. 1895, Jože + Urša Stritof, interniran na Rabu 30. 7. 1942, novembra na spisku internirancev za vaško stražo.
- Predalič, Ivan ml. - Balantov, roj. 15. 2. 1923, Ivan + Marija Požar, interniran na Rabu, izpuščen januarja 1943, šel k vaški straži na Igu.
- Purkat, Ivan, roj. 30. 1. 1924, Ivan + Ivana Fister, interniran na Rabu 30. 7. 1942, bil med prvimi izpuščen v decembru 1942 in šel takoj k vaški straži na Igu.
- Ročnik, Jože, roj. 12. 3. 1916, kmet, Jože + Marija Grmek, interniran na Rabu do 17. 7. 1943.
- Rus, Anton - Intiharjev, roj. 12. 10. 1923, Anton + Franca Rupert, interniran na Rabu in že decembra izpuščen, šel takoj k vaški straži na Igu.
- Susman, Alojz - Juhov, interniran na Rabu.
- Susman, Anton - Juhov, roj. 1914, Alojzov brat, interniran na Rabu, zavrnjena prošnja za izpustitev, po kapitulaciji interniran v Nemčiji, Dachau, kjer je umrl.
- Susman, Anton - Susmanov, roj. 1923, bratranec Alojza in Antona, interniran na Rabu in od novembra 1943 v Nemčiji (Dachau).
- Susman, Franc - Susmanov, roj. 1919, interniran na Rabu, po kapitulaciji v partizanih, ujet v nemški ofenzivi in odpeljan v Nemčijo (Dachau).
- Šivec, Alojz, roj. 16. 8. 1892, Jože + Marija Bradač, interniran na Rabu in v Reniciju, tu zbolel, zanj posebej prosili Jože Modic, tomišeljski komisar, Janko Benko, poveljnik MVAC na Igu in italijanski zvezni oficir poročnik Angelo Puccinelli; izpuščen pred kapitulacijo Italije.
- Šivec, Alojz ml, interniran na Rabu, že 1942 izpuščen in šel k vaški straži na Igu.
- Šivec, Anton, roj. 8. 9. 1895, Jože + Marija Bradač, interniran na Rabu, toda že 9. 12. 1942 izpuščen in šel k vaški straži na Igu.

Šivec, Ivan, roj. 1. 1. 1923, Alojz + Marija Cimperman, Alojzov brat, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, vrnil se z Rabsko brigado, dezertiral in postal domobranec.

Tancek, Anton, oče Martin, interniran na Rabu.

Tancek, Jože - Martinov, roj. 22. 8. 1906, Anton + Franca Ciber, interniran 26. 7. 1942 v taborišču Visco pri Vidmu do kapitulacije Italije, mobiliziran v NOV, ob nemški ofenzivi dezertiral, bil krajši čas domobranec.

Tancek, Stane - Ančkin, roj. 24. 6. 1922, Anton + Antonija Vamplin, interniran na Rabu in v Gonarsu, umrl doma za posledicami internacije.

Žnidaršič, Jože, roj. 1901, bil interniran na Rabu in novembra 1943 v Nemčiji (Dachau).

Umrli v internaciji – Strahomer

Susman, Anton - Juhov

Tancek, Stane - umrl za posledicami internacije.

Tomišelj

Ambrož, Ciril, roj. 1926, aretiran hkrati z očetom in interniran na Rabu, nato borec NOV.

Ambrož, Janez, interniran na Rabu.

Ambrož, Jože, roj. 27. 5. 1895, s sinom Cirilom interniran na Rabu do kapitulacije Italije.

Ambrož, Jože, roj. 1900, oče Franc, interniran na Rabu, novembra 1943 aretiran in z mladoletno hčerko poslan na delo v Avstrijo.

Ambrož, Stane, interniran na Rabu.

Ambrož, Štefanija, roj. 1927, domobranci so jo aretirali, internirana v Auschwitzu, kjer je malo pred svobodo umrla.

Anzelc, Alojzija, roj. 1909, aretirana decembra 1942, obsojena, iz Italije se je vrnila januarja 1944.

Anzelc, Stane, roj. 1909, interniran na Rabu.

Brancelj, Alojz, roj. 1923, interniran na Rabu.

Brancelj, Janez, roj. 12. 12. 1906, oče Janez, interniran 30. 7. 1942 na Rabu.

Brancelj, Jože, interniran na Rabu.

Ciber, Franc, interniran na Rabu.

Ciber, Ludvik, roj. 25. 8. 1905, cestar, Anton + Urša Župec, interniran 30. 7. 1942, izpuščen že 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.

Cimperman, Ivan, roj. 12. 4. 1911, oče Anton, interniran 1. 8. 1942 na Rabu.

Cimperman, Ivan, roj. 6. 2. 1904, cestar, Franc + Marija Velepčič, interniran na Rabu, izpuščen 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo. Ker po vrnitvi iz internacije ni hotel k beli gardi, bil zaprt; bil povezan z rajonom.

Fister, Anton, roj. 16. 1. 1889, oče Janez, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.

- Fister, Jože, roj. 1923, Anton + Tereza Lenarčič, interniran na Rabu do februarja 1943, nato šel v vaško stražo na Ig, domobranec.
- Fister, Stane, roj. 1922, interniran na Rabu.
- Furlan, Ivan, roj. 1901, oče Janez, interniran na Rabu.
- Glavan, Evgen, roj. 1919, borec, aretiran 30. 11. 1943, interniran l. 1944.
- Govekar, Anton, roj. 1898, interniran na Rabu.
- Govekar, Anton, roj. 8. 1. 1907, kmet, Jakob + Franca Menard, aretiran 26. 7. 1942, interniran na Rabu še 9. 7. 1943.
- Grum, Francka, roj. 1915, aretirana decembra 1942, obsojena, odpeljana v Italijo z dojenčkom (hčerka Darja, roj. 2. 12. 1942); vrnila se je po kapitulaciji Italije.
- Grum, Jože, roj. 14. 3. 1905, cestar, Matevž + Marija Cimperman, interniran na Rabu od 28. 7. do 9. 12. 1942, bil na slovenskem spisku za izpustitev (Rešiti, vsi naši!). Nato vaški stražar.
- Jager, Ludvik, roj. 11. 8. 1923, Gašper + Marija, interniran na Rabu, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Jakič, Jože, roj. 20. 3. 1888, interniran na Rabu, kjer je umrl 16. 11. 1942.
- Jankovič, Alojz, roj. 1923, interniran na Rabu, po nemški ofenzivi v Nemčiji interniran (Dachau).
- Jankovič, Franc, roj. 1897, oče Franc, interniran na Rabu.
- Jankovič, Jože, roj. 1901, oče Franc, interniran na Rabu.
- Japelj, Alojz, roj. 5. 2. 1926, Anton + Marija Kumše interniran na Rabu, od aprila 1943 vaški stražar.
- Japelj, Anton, roj. 19. 5. 1924, Anton + Marija Kumše, interniran na Rabu, izpuščen 10. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Japelj, Franc, 17 let, oče Anton + Marija Kumše, interniran na Rabu, junija 1944 mobiliziran k domobrancem.
- Javoršek, Franc, interniran na Rabu.
- Jurišič, Alojz, roj. 20. 1. 1893, oče Anton, interniran na Rabu od 30. 7. 1942.
- Jurišič, Jože, roj. 2. 6. 1895, oče Anton, interniran na Rabu od 30. 7. 1942.
- Kosem, Ciril, roj. 25. 7. 1922, Janez + Marija Dremel, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo, že 11. 12. bil v postojanki na Igu.
- Kraljič, Alojz, roj. 23. 5. 1924, kmet, Matevž + Marjana Zalar, interniran na Rabu, vaški stražar na Igu od 27. 1. 1943.
- Kraljič, Alojz, 27 let, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do kapitulacije.
- Kraljič, Anton, 29 let, mati Marija Grmek, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 dalje.
- Kraljič, Franc, roj. 5. 10. 1893, kmet, Janez + Helena Brežic, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Kraljič, Franc, roj. 1. 11. 1917, oče Franc, interniran od 30. 7. 1942 na Rabu.

- Kraljič, Franc, roj. 28. 1. 1914, oče Janez, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 dalje.
- Kraljič, Franc, interniran v taborišču Visco.
- Kraljič, Jože, 31 let, mati Marija Grmek, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do kapitulacije Italije.
- Kraljič, Peter, 25 let, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do kapitulacije Italije.
- Kraševec, Jože, roj. 7. 2. 1901, Martin + Marija Škraba, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942; že 11. 12. v postojanki na Igu.
- Kumše, Anton, roj. 8. 8. 1924, Anton + Alojzija Mavec, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Kumše, Franc, roj. 16. 12. 1898, kmet, Janez + Marija Zabukovec, interniran na Rabu in v Viscu do 25. 3. 1943.
- Kumše, Jože, 40 let, interniran na Rabu 26. 7. 1942, kjer je umrl že 31. 12. 1942.
- Kumše, Martin, roj. 29. 7. 1921, oče Anton, interniran na Rabu do 10. 12. 1942.
- Kumše, Stanko, roj. 7. 4. 1926, Anton + Alojzija Mavec, interniran na Rabu, 6. 2. 1943 mobiliziran v vaško stražo na Igu.
- Lenarčič, Ivan, roj. 7. 2. 1904, oče Martin, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 dalje.
- Lenarčič, Ivan, roj. 16. 11. 1920, Janez + Marija Modic, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Lenarčič, Ludvik, roj. 17. 7. 1917, Janez + Marija Modic, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato v postojanki na Igu.
- Leskar, Ivan, roj. 1. 10. 1921, oče Franc, interniran na Rabu do 10. 12. 1942.
- Likovič, Janez, roj. 12. 7. 1914, kmet, Janez + Ivana Šeškar, interniran na Rabu do aprila 1943, nato od 22. 4. 1943 vaški stražar na Igu.
- Likovič, Stanko, 19. let, oče Janez.
- Lipovec, Janez, roj. 13. 4. 1904, Janez + Marijana Škraba, interniran na Rabu od 30. 7. do 9. 12. 1942.
- Lukanc, Alojz, roj. 1906, interniran na Rabu.
- Maček, Alojz, roj. 1900, oče Jože, tesar, interniran na Rabu, po enem podatku naj bi bil izpuščen 9. 12. 1942, po drugem naj bi na Rabu umrl.
- Maček, Alojz, roj. 3. 12. 1923, Alojz + Ivana Virant, interniran na Rabu.
- Marinčič, Alojz, roj. 21. 6. 1904, kmet, Lovrenc + Neža Petkovšek, interniran od 26. 7. 1942 do 23. 7. 1943.
- Marinčič, Janez, roj. 25. 8. 1907, kmet, Lovrenc + Neža Petkovšek, interniran na Rabu od 26. 7. 1942 do 23. 7. 1943, po nemški ofenzivi v Nemčiji (Dachau).
- Marinčič, Janez, oče Ignac, interniran na Rabu.
- Mavec, Alojz, roj. 22. 6. 1914, Janez + Jožefa Zalar, interniran na Rabu od 27. 7. 1942 do 10. 12. 1942, nato od 11. 12. v postojanki Ig in Tomišelj.

- Mavec, Franc, roj. 23. 8. 1906, tesar, Janez + Jožefa Zalar, interniran na Rabu od 28. 7. do 10. 12. 1942, nato v postojanki Ig vaški stražar.
- Mavec, Franc, roj. 1890, oče Janez, interniran na Rabu.
- Mavec, Ivan, interniran na Rabu, nato vaški stražar.
- Mavec, Jože, roj. 11. 7. 1919, Janez + Jožefa Zalar, kovač, interniran na Rabu od 27. 7. do 10. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Milavec, Franc, roj. 6. 12. 1914, Jože + Helena Fister, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942, nato takoj v postojanki MVAC na Igu.
- Milavec, Jože, roj. 1909, interniran v Viscu.
- Milavec, Stane, roj. 24. 4. 1921, Jože + Helena Fister, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo.
- Modic, Alojz, roj. 14. 3. 1908, Anton + Marija Ponikvar, interniran, od februarja 1943 vaški stražar.
- Modic, Alojz, roj. 16. 10. 1913, Martin + Urša Močnik, interniran?, od januarja 1943 vaški stražar.
- Modic, Anton, roj. 11. 6. 1898, Anton + Marija Rožmanc, interniran na Rabu do 10. 12. 1942.
- Modic, Franc, roj. 14. 12. 1913, Jakob + Marija Brodnik, kmet interniran od 30. 7. do 10. 12. 1942 na Rabu, nato v vaški straži na Igu.
- Modic, Ivan, roj. 14. 8. 1909, Jakob + Marija Brodnik, interniran na Rabu, od 12. 3. 1943 vaški stražar na Igu.
- Modic, Ivan, oče Jože (nekdANJI župan), interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato pri MVAC na Igu in v Tomišlju.
- Modic, Janez, roj. 8. 8. 1908, posestnik, trgovec in gostilničar, Janez + Ana Skaza, interniran do decembra 1942 na Rabu, nato v postojanki Podpeč-Preserje vaški stražar.
- Modic, Jakob, oče Jože (župan), interniran na Rabu do 10. 12., a 11. 12. 1942 že v MVAC na Igu.
- Modic, Jože, po Bezlaju komisar (župan) v občini Tomišelj, interniran na Rabu.
- Modic, Martin, roj. 11. 11. 1910, posestnik, gostilničar in lesni trgovec, Franc + Marija Pristavec, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Pavlič, Stanko, roj. 1. 5. 1914, Janez + Ana Završek, interniran na Rabu.
- Petrič, Avgust, roj. 4. 8. 1904, Jože + Marija Volbenk, delavec, interniran na Rabu do 5. 2. 1943, stopil takoj v MVAC na Igu.
- Pleško, Jože, roj. 7. 11. 1914, kmet, Franc + Marija Grobelšek, interniran od 26. 7. 1942 do 23. 7. 1943, ko je bil na ženino prošnjo izpuščen.
- Rus, Franc, roj. 19. 7. 1904, mati Helena, interniran na Rabu 26. 7. in tam umrl že 31. 12. 1942.
- Sterle, Ivan, roj. 6. 7. 1924, Pavel + Ivana Bolha, kovač, interniran do 9. 12. 1942, januarja 1943 že v postojanki Ig.

- Stopar, Jože, roj. 1891, oče Martin, interniran na Rabu.
- Stopar, Viktor, učitelj, mož upravnice šole, interniran na Rabu.
- Svete, Ivana, roj. 1891, domobranci so jo septembra 1944 aretirali, internirana v Nemčiji.
- Šeškar, Franc - Tonetov, Franc + Marija Oven, interniran v septembru 1944 v Nemčiji, Dachau.
- Šeškar, Ivan - Tonetov, roj. 1. 10. 1921, Franc + Marija Oven, interniran na Rabu od 26. 7. do 11. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Škraba, Alojz, roj. 1904, oče Anton, interniran na Rabu, vsaj marca 1943 že vaški stražar na Igu.
- Škraba, Anton, roj. 1912, interniran na Rabu.
- Škraba, Ivan, oče Janez, interniran na Rabu od 21. 7. 1942 do 18. 2. 1943.
- Škraba, Miha, roj. 29. 9. 1903, oče Matej, interniran na Rabu, kjer je 6. 1. 1943 umrl.
- Štrumbelj, Franc, roj. 25. 9. 1893, interniran na Rabu, kjer je 11. 11. 1942 umrl.
- Štrumbelj, Jakob, roj. 22. 4. 1886, oče Jože, interniran na Rabu, kjer je 19. 12. 1942 umrl.
- Štrumbelj, Jakob, roj. 5. 5. 1915, Jakob + Marija Smirk, interniran od 9. 8. 1942 na Rabu in v Padovi, nato borec NOV.
- Šuštaršič, Anton, roj. 29. 6. 1902, oče Janez, interniran od 26. 7. 1942 do 25. 9. 1943 na Rabu skupaj z ženo Ivano.
- Šuštaršič, Franc, roj. 2. 2. 1901, oče Janez, interniran na Rabu, kjer je 17. 11. 1942 umrl.
- Šuštaršič, Ivana, hči Janeza Šenka z Iga in žena Antona, internirana na Rabu.
- Tehovnik, Alojz, roj. 15. 6. 1913, Jakob + Elizabeta Peček, interniran že marca 1942 v Gonarsu, MVAC na Igu od 29. 12. 1942.
- Tehovnik, Anton, roj. 20. 1. 1907, Jakob + Elizabeta Peček, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Tehovnik, Franc, roj. 22. 12. 1908, Jakob + Elizabeta Peček, interniran na Rabu od 30. 7. 1942 do marca 1943, nato vaški stražar na Igu.
- Tehovnik, Jakob, roj. 1871, interniran na Rabu.
- Zadnikar, Alojz, roj. 1914, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Zadnikar, Jože, roj. 1910, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Zalar, Anton, roj. 1906, interniran na Rabu.
- Zalar, Franc, roj. 1922, oče Janez, interniran na Rabu do kapitulacije Italije.
- Zalar, Janez, oče Anton, interniran na Rabu.
- Zalar, Milan, roj. 1914, oče Janez, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, borec NOV, domobranec.
- Zalar, Pavla, roj. 1919, domobranci so jo aretirali oktobra 1944, internirana v Nemčiji, München.
- Zupančič, Nataša, učiteljica v Tomišlju, internirana 26. 7. 1942 na Rabu in v Viscu,

izpuščena marca 1943, v Ljubljani so jo domobranci oktobra 1944 aretirali in ustrelili pri sv. Urhu.

Umrli v internaciji – Tomišelj

Ambrož, Štefanija

Jakič, Jože

Kumše, Jože

Rus, Franc

Škraba, Miha

Štrumbelj, Franc

Štrumbelj, Jakob

Šuštaršič, Franc

Zadnikar, Alojz

Zadnikar, Jože

Vrbljene

Benko, Jože, roj. 24. 11. 1923, Jakob + Marija Jakič, interniran na Rabu od 30. 7. do 25. 12. 1942.

Benko, Martin, roj. 1921, Jakob + Marija Jakič, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.

Bezljaj, Franc - Lenček, roj. 26. 2. 1902, Mihael + Marija Štrukelj, tomišeljki župan, interniran v Monigu, prošnja za izpustitev 6. 1. 1943.

Bezljaj, Janez - Čutkov, roj. 26. 8. 1899, Janez + Marija Lesica, interniran na Rabu in v Reniciju, na seznamu internirancev za vaško stražo.

Bezljaj, Janez - Lenčkov, roj. 21. 7. 1909, Mihael + Marija Štrukelj, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942.

Dolenc, Andrej, roj. 27. 10. 1897, interniran na Rabu.

Dolenc, Jože, roj. 17. 2. 1921, Andrej + Alojzija Dolničar, interniran na Rabu od 30. 7. do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.

Fister, Franc, roj. 1. 9. 1901, Janez + Ana Modic, interniran na Rabu do 9. 12. 1942, nato vaški stražar.

Fister, Franc, roj. 5. 4. 1912,, oče Martin, interniran na Rabu od 30. 7. 1942.

Fister, Jakob, roj. 20. 7. 1898, Janez + Ana Modic, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.

Furlan, Martin, roj. 8. 6. 1904, Martin + Jera Svete, interniran na Rabu.

Glavan, Alojz, roj. 8. 2. 1909, Janez + Ana Pavlič, interniran v Gonarsu.

Glavan, Evgen, roj. 3. 1. 1919, Franc + Alojzija Koželj, interniran na Rabu.

Glavan, Ivan, roj. 2. 9. 1906, Ivan + Ana Pavlič, interniran na Rabu do decembra 1942, nato vaški stražar.

- Grebenc, Alojzija, roj. 1887, aktivistka, partizanska mati, 12. 2. 1944 aretirana in poslana v Nemčijo-Dresden.
- Grebenc, Pavla, oče Janez, roj. 1927, domobranci so jo aretirali 2. 2. 1944, zaprta in internirana v Rawensbrücku.
- Jankovič, Marija, roj. 1904, internirana v Dresdnu.
- Jankovič, Mimi, roj. 1926, aretirana oktobra 1944 in internirana v Augsburgu.
- Kavčič, Martin, roj. 3. 11. 1898, Anton + Helena Uršič, interniran na Rabu, kjer je 29. 11. 1942 umrl.
- Kocjan, Jože, roj. 28. 4. 1905, Anton + Marija Kocjan, interniran na Rabu, kjer je 28. 12. 1942 umrl.
- Kumše, Anton - Ruparjev, roj. 16. 5. 1910, Martin + Marija Oven, interniran od 26. 7. 1942 do kapitulacije Italije v Gonarsu in na Rabu, vse prošnje za pomilostitev so bile zavrnjene (*»Si esprime parere contrario alla sua liberazione.«*).
- Kumše, Anton - Brajdarjev, roj. 1910, interniran na Rabu, izpuščen in 9. 3. 1943 že vaški stražar na Igu.
- Kumše, Ivan - Brajdarjev, roj. 1906, interniran od začetka avgusta do kapitulacije Italije, nato zopet borec NOV.
- Kumše, Janez - Tanckov, roj. 30. 7. 1895, Janez + Marija Zabukovec, interniran od 30. 7. 1942 na Rabu, bil na spisku internirancev za vaško stražo, 11. 12. 1942 v postojanki na Igu.
- Kumše, Jože - Brajdarjev, roj. 29. 3. 1923, Anton + Helena Hiti, interniran na Rabu in v Viscu, izpuščen po 25. 3. 1943 in 22. 4. 1943 že vaški stražar na Igu.
- Kumše, Marija - Ruparjeva mati, roj. 1882, domobranci so jo nekajkrat aretirali (2. 2. 1944, avgust 1944), internirana v Rawensbrücku, kjer je umrla.
- Kumše, Martin - Brajdarjev, roj. 29. 12. 1921, Anton + Helena Hiti, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Likovič, Jože, roj. 25. 3. 1910, Franc + Helena Lenarčič, interniran na Rabu, bil na spisku za izpustitev za MVAC.
- Ljubi, Anton, roj. 8. 1. 1905, kovač, Matija + Marija Murn, interniran na Rabu do decembra in 21. 12. 1942 že v MVAC postojanki Ig.
- Ljubi, Franc, roj. 1907, Matija + Marija Murn, interniran na Rabu.
- Matjaž, Anton, roj. 7. 6. 1922, Franc + Ivana Rus, interniran v taborišču Visco, bil na spisku internirancev, ki so bili nasprotni partizanom.
- Meše, Jože - Mrakov, roj. 1917, interniran na Rabu do decembra 1942, po nemški ofenzivi stopil v domobrance na Barju.
- Meše, Jože - Štefanov, roj. 1919, interniran na Rabu.
- Meše, Jože, roj. 26. 3. 1921, Jože + Marija Bezlaj, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.

- Meše, Jože - Štefanov, roj. 21. 3. 1890, Štefan + Jera Šerjak, interniran v Renicciju, bil na spisku za izpustitev internirancev iz občine Tomišelj s podpisi župana, župnika Klemenčiča in poveljnika MVAC.
- Modic, Alojz, roj. 1907?, žena Marija, interniran na Rabu do decembra 1942, nato vaški stražar.
- Modic, Alojz - Dolinar, roj. 1913?, Martin + Urša, interniran na Rabu do decembra 1942, nato vaški stražar.
- Modic, Anton - Melinov, roj. 26. 11. 1913, Anton + Franca Rozman, interniran na Rabu do kapitulacije Italije (vse prošnje za izpustitev zavrnjene), nato borec NOV.
- Modic, Anton - Janezov, roj. 20. 11. 1906, Franc + Franca Repar, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Modic, Franc, roj. 28. 11. 1904, Franc + Franca Repar, interniran na Rabu do decembra 1942, nato vaški stražar na Igu.
- Modic, Ivan - Anzlcov, roj. 31. 12. 1922, Jože + Franca Gabrovšek, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Modic, Jakob - Anzlcov, roj. 1919, interniran na Rabu od 26. 7. do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Modic, Janez - Kovačev, roj. 8. 8. 1908, Janez + Ana Skarza, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Oblak, Martin, roj. 16. 11. 1896, Martin + Jera Tancek, interniran na Rabu od 30. 7. 1942, na spisku internirancev za vaško stražo, 21. 12. 1942 v postojanki Ig, marca 1943 nesposoben.
- Oblak, Martin, roj. 27. 9. 1924, Martin + Ivana Grum, do 1941 semenišnik, interniran v Gonarsu in na Rabu, že 1942 v MVAC na Igu.
- Podlipec, Miha - Pavletov, roj. 23. 9. 1906, oče Pavel, interniran na Rabu, na spisku internirancev za vaško stražo.
- Primožič, Ivan, roj. 20. 11. 1921, Jože + Marija Pavlič, interniran na Rabu.
- Primožič, Jože - Matevžov, roj. 28. 12. 1889, Matevž Jože + Marija Pavlič, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, 14. 1. 1943 vaški stražar na Igu.
- Smole, Alojz, roj. 1898, krojač, šival za partizane, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Strle, Anton - Mehtajnarjev, roj. 1911, interniran na Rabu, nato borec NOV.
- Strle, Ivan, roj. 17. 9. 1920, Matija + Marija Kadunc, interniran na Rabu do 8. 12. 1942, nekaj dni pozneje že v postojanki vaške straže na Igu.
- Suhadolnik, Jože, roj. 1919, Anton + Ivana Vamplin, interniran na Rabu in Gonarsu od 26. 7. 1942 do 3. 8. 1943.
- Susman, Ivan, roj. 1911, oče Ivan, interniran na Rabu, od novembra 1943 v Nemčiji (Dachau).
- Škrjanc, Anton - Rankov, roj. 1889, interniran na Rabu.

- Škrjanc, Ivan, roj. 1924, interniran na Rabu do kapitulacije Italije, nato borec NOV.
- Štrumbelj, Franc, roj. 25. 9. 1893, zidar, Jože + Liza Matjaž, interniran na Rabu, kjer je umrl.
- Štrumbelj, Franc, roj. 1920, Jože + Franca Lukanc, interniran na Rabu in v Viscu, konec leta 1942 bil v postojanki Ig.
- Štrumbelj, Jože, roj. 18. 3. 1892, kmet, Matija + Franca Zabukovec, interniran na Rabu in v Reniciju od 28. 6. 1942.
- Štrumbelj, Jože, roj. 1920, Jože + Franca Lukanc, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar.
- Štrumbelj, Pavla, por. Poljanšek, od aprila 1944 internirana v Milstattu v Nemčiji.
- Tanček, Alojz - Ančken, roj. 23. 5. 1919, krojač, Jože + Elizabeta Oblak, interniran na Rabu do 27. 3. 1943, umrl doma za posledicami internacije po osvoboditvi.
- Tanček, Franc - Vsajovčkov, roj. 11. 4. 1899, Franc + Urša Pikovnik, interniran na Rabu, bil na spisku internirancev za MVAC.
- Tanček, Franc - Ančken, roj. 4. 4. 1924, Jože + Elizabeta Oblak, interniran na Rabu, 11. 12. 1942 že v postojanki na Igu.
- Tanček, Janez - Vsajovčkov, roj. 10. 10. 1910, čevljar, Franc + Urša Pikovnik, interniran na Rabu od 30. 7. 1942, bil na spisku internirancev za vaško stražo, kjer je bil že 11. 12. 1942.
- Tanček, Jože, oče Martin, bil v internaciji na Rabu.
- Tanček, Stane - Vsajovčkov, roj. 14. 9. 1917, krojač, Franc + Urša Pikovnik, interniran na Rabu, 29. 12. 1942 že v postojanki MVAC na Igu.
- Žgajnar, Alojz - Mavčov, roj. 11. 4. 1897, Gregor + Marija Debeljak, interniran na Rabu od 27. 7. 1942 do kapitulacije Italije kljub prošnjam in ugodnemu mnenju (»Nulla osta alla sua liberazione«).

Umrlí so v internaciji – Vrbljene

- Kavčič, Martin
 Kocjan, Jože
 Kumše, Marija
 Smole, Alojz
 Štrumbelj, Franc
 Tanček, Lojze

SEZNAM VAŠKIH STRAŽARJEV IN DOMOBRANCEV

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

- Anzeljc Feliks, roj. 1921, po 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Avanzo, Martin, roj. 6. 11. 1904, Franc + Marija Zdražba, čevljar, po ofenzivi 1942 vaški stražar, nato domobranec, pobegnil.
- Blaznik, Feliks, roj. 1901, po 9. 9. 1943 domobranec, bivši jugoslovanski podoficir, ustreljen.
- Boh, Ivan, ključavničar, poveljnik vaše straže v Kušljanovem gradu, od 9. 9. 1943 DMB do konca, oficir, živi v ZDA.
- Boh, Alojz, roj. 30. 6. 1925, posestniški sin, Janez + Urša Virant, od 9. 9. 1943, DMB, do konca, živi v Ljubljani.
- Bolha, Anton, roj. 18. 12. 1898, kmet, Janez + Helena Glavan, od 9. 3. 1943 vaški stražar, zaradi nesposobnosti 25. 5. 43 odpuščen, od 9. 9. 1943 DMB do konca, umrl doma.
- Bolha, Ivan - Matičkov, kmet roj. 31. 7. 1920, Janez + Marija Novak, od 9. 3. 43 vaški stražar, nato domobranec.
- Borštnar, Ivan, roj. 4. 6. 1911, delavec, od 9. 3. 43 vaški stražar, po 9. 9. 1943 DMB do konca, padel 8. 6. 1944.
- Brence, Franc, roj. 1909, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi v ZDA.
- Brežic, Feliks, roj. 12. 9. 1922, od 22. 4. 43 vaški stražar, po 9. 9. 1943 DMB, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Cankar, Andrej, roj. 2. 12. 1904, tesar, Anton + Helena Zalar, po 9. 3. 1943 vaški stražar, demobiliziran 2. 6. 1943 iz družinskih motivov.
- Cankar, Franc, roj. 15. 9. 1897, Franc + Jera Vodec (b), od 9. 3. 1943 vaški stražar, 30. 3. 1943 menda demobiliziran.
- Cankar, Franc - Samaturcov, kmet, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Cankar, Franc, roj. 24. 11. 1925, posestniški sin, od 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Cotman, Franc - Kotlov, roj. 12. 10. 1925, delavec, od 24. 4. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Drnovšek, Jože - Franckov, roj. 1908, po internaciji vaški stražar, po kapitulaciji Italije domobranec.

- Erjavec, Jože, roj. 26. 1. 1905, kmet, Jože + Marija Glavan, od 22. 4. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Ferkolj, Milan, študent, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi v ZDA.
- Glavan, Franc - Ribčev, roj. 2. 10. 1892, kmet, po 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig, po 9. 9. 1943 DMB do konca, umrl v Argentini.
- Glavan, Franc - Ribčev, roj. 1923, bogoslovec 2. letnika, od 1943 vaški stražar, nato DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Glavan, Jože - Ribčev, roj. 9. 2. 1924, kmet, brat Franca, od 13. 7. 1943 vaški stražar, formacija Ig, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Golob, Miha - Majerjev, roj. 13. 9. 1911, delavec, od 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig, demobiliziran 25. 5. 1943.
- Janežič, Rudolf, od ofenzive 1942 vaški stražar, nato DMB, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Javornik, Vili, gostilničar, po ofenzivi 1942 se predal in bil v italijanski vojski denuncijant.
- Juha, Anton, krojač, po ofenzivi 1942 vaški stražar, po 9. 9. 1943 DMB do konca, v ZDA.
- Juha, Janez, roj. 16. 12. 1910, kmet, od 1. 4. 1943 vaški stražar, bil narednik (caposquadra), formacija Ig, Anton + Marija Železnikar, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi na Igu.
- Juha, Ludvik, brat Janeza, kmet, po ofenzivi 1942 vaški stražar, po 9. 9. 1943 DMB do konca, črnorokec, sodeloval pri napadu na TOOF-Barje nad Kozlovo steno 28. 11. 1944; vodil patrolo, ki je 1945 ubila Toneta Šuštaršiča - Tavčarja, terenca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Kozin, Jože, roj. 1928, kmet, po 9. 9. 1943 DMB, živi na Igu.
- Križman, Anton, roj. 22. 1. 1900, kmet, po ofenzivi 1942 vaški stražar, formacija Ig, postal narednik (caposquadra), po 9. 9. 1943 DMB do konca, umrl v ZDA.
- Kus Franc - Moharjev, roj. 1927, DMB do konca, živi v ZDA.
- Kus, Martin - Moharjev, roj. 30. 10. 1924, posestniški sin, Mohor + Marija Janežič, od 22. 4. 1943 v vaški straži, formacija Ig, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Kus, Rudolf - Moharjev, roj. 9. 4. 1920, delavec (avtista), Mohor + Marija Janežič, od 25. 5. 1943 vaški stražar, formacija Ig, živi v ZDA.
- Kus, Stane - Moharjev, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi v ZDA.
- Luskovnik, Franc, roj. 4. 5. 1903, delavec, Franc + Jera Klemenčič, od 19. 3. 1943 vaški stražar, po nemški ofenzivi DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Martinčič, Anton, roj. 4. 7. 1914, krojač, mati Marija Martinčič, črnorokec-likvidator, DMB formacija Ig, umrl v ZDA.
- Mavec, Jakob, Ig, kaplan v Dol. Toplicah, Jakob + Urša, vdova po Avguštinu Staretu, bil že pred kapitulacijo Italije v obveščevalni službi in organizator bega. Nekaj časa je bil šef Informativne pisarne. Po kapitulaciji Italije zbežal s svojimi vaškimi stražarji na Turjak. Na kočevskem procesu obsojen na prisilno delo. Ob nemški ofenzivi

- ušel in deloval tudi na Igu. Nato je šel za kurata v udarni domobranski bataljon na Dolenjsko. Leta 1945 je bil ranjen pri Hinjah. Vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Mencej, Ivan - Ceglarjev, roj. 26. 11. 1902, kmet, Matija + Marija Ponikvar, iz internacije 5. 2. 1943, od 10. 3. 1943 v vaški straži, 26. 6. 1943 prosil za odpust, rešitev prošnje neznana, umrl doma.
- Mencej, Stane - Mencejev, roj. 28. 6. 1914, kmet, Matija + Marija Ponikvar, od 1. 1942/43 pri vaški straži, formacija Ig, po 9. 9. 1943 v DMB, domobranski narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Močilnikar, Ludvik, roj. 6. 8. 1915, posestniški sin, Franc + Alojzija Puželj, od 22. 4. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Mrkun, Jože, roj. 9. 3. 1922, kmet, Martin + Alojzija Mavec, od 1. 4. 1943 vaški stražar formacija Ig, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Platnar, Ivan, roj. 1. 7. 1898, kmet, Matija + Urša Bolha, od 6. 2. 1943 vaški stražar formacija Ig.
- Podržaj, Martin - Podlipčev, šofer, bil pri GP na Gorenjskem.
- Primc, Franc, roj. 27. 1. 1921, posestniški sin, Franc + Urša Špelak, od 22. 4. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Repar, Anton - Damijanov, roj. 14. 5. 1906, mizar, Anton + Marija Donaj, 9. 3. 1943 v vaški straži, formacija Ig, 28. 5. 1943 prošnja žene za demobilizacijo, rezultat neznan.
- Rovanšek, Vid, roj. 16. 6. 1912, organist, po 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi v ZDA.
- Rupert, Anton - Ulčarjev, roj. 31. 12. 1900, kmet, Jakob + Helena Svete, od 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig, podnarednik (vicecaposquadra), domobranci so ga slučajno ustrelili na njivi ob žici.
- Rupert, Matija, roj. 21. 2. 1915, Jakob + Helena Svete, od 15. 10. 1942 pri 1. bat. MVAC, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Skarza, Anton, roj. 21. 1. 1921 (ali 1922), posestniški sin, Franc + Ana Intihar, od 22. 4. 1943 vaški stražar, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Smole, Ivan, roj. 21. 4. 1911, kmet, Janez + Elizabeta Borštnar, od 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig, podnarednik (vicecaposquadra), po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Smole, Jože, roj. 10. 4. 1904, kmet, od 6. 1. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Stojc, Franc, roj. 22. 1. 1912, zidarski delavec, od 1. 4. 1943 vaški stražar, formacija Ig, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi v ZDA.
- Stojc, Ludvik, zidarski delavec, po ofenzivi v vaški straži, po 9. 9. 1943 v DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Špelak, Anton, roj. 14. 6. 1923, posestniški sin, Franc + Marija Župec, od 15. 2. 1943 vaški stražar, formacija Ig, od nemške ofenzive DMB do konca, živi na Igu.

- Štrukelj, Anton - Cesarjev, roj. 1919, po 9. 9. 1943 DMB do konca, umrl v ZDA.
- Štrukelj, Martin - Cesarjev, roj. 15. 10. 1913, posestniški sin, Franc + Ivana Stražišar, od 15. 2. 1943 vaški stražar, formacija Ig, 1. 4. 1943 postal podnarednik (vicecaposquadra), po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Štrumbelj, Ivan, študent, do maja 1942 simpatizer OF, nato domobranski policist, umrl doma.
- Švigelj, Franc - Krčonov, roj. 2. 10. 1892, kmet, od 9. 3. 1943 vaški stražar, 25. 5. 1943 odpuščen zaradi nesposobnosti z dne 31. 5.
- Tancek, Anton, roj. 23. 5. 1902, po internaciji 1943 vaški stražar, nato živel v Ljubljani.
- Tekavc, Alojz, roj. 18. 5. 1910, Feliks + Marija Godic, delavec, od 9. 3. 1943 vaški stražar.
- Toni, Alojz - Tempčov, roj. 19. 8. 1920, posestniški sin, Franc + Roza Mrzel, od 9. 3. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Toni, Franc - Tempčov, roj. 4. 2. 1923, posestniški sin, Franc + Roza Mrzel, od 9. 3. 1943 vaški stražar, zaradi nesposobnosti odpuščen 31. 5. 1943.
- Uršič, Janez, od 9. 9. 1943 DMB do konca, policist, umrl doma.
- Virant, Alojz, kmet, po 7. 4. 1943 vaški stražar, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Virant, Franc, oče Franc, kmet, po 7. 4. 1943 vaški stražar, formacija Ig.
- Virant, Ivan - Šuštarjev, roj. 1926, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Zajc, Dominik, roj. 22. 7. 1922, delavec, po ofenzivi 1942 pri vaški straži, po 9. 9. 1943 pri DMB, ubit v Št. Vidu pri Stični od paketa-bombe leta 1944.
- Zrimc, Rudi, študent, slavist, simpatizer OF, po 9. 9. 1943 DMB do konca, živi v Kanadi.
- Zupančič, Ludvik, študent, po 9. 9. 1943 DMB do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Padli in ustreljeni vaški stražarji in domobranci – Ig

Anzeljc, Feliks

Blaznik, Feliks

Borštinar, Ivan

Brezič, Feliks

Cankar, Franc - Samaturcov

Glavan, Franc

Glavan, Jože

Janežič, Rudolf

Juha, Ludvik

Kus, Martin

Luskovnik, Franc

Mavec, Jakob

Mencej, Stane

Mrkun, Jože
 Rupert, Anton - Ulčarjev
 Rupert, Matija
 Skarza, Anton
 Smole, Ivan
 Stojc, Ludvik
 Štrukelj, Martin
 Virant, Alojz
 Zajc, Dominik
 Zupančič, Ludvik

Dobravica

Gradišar, Vid, sprva sodeloval z OF, od 1944 pristaš domobrancev, vodil jih je v napadu na ROOF Barje, kjer je bil ranjen Matija Škraba.

Klančar, Jože, Dobravica 22; bil pri DMB od 9. 9. 1943 do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Klančar, Matija, Dobravica 22; bil pri DMB od 9. 9. 1943 do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Padli in ustreljeni vaški stražarji in domobranci – Dobravica

Klančar, Jože
 Klančar, Matija

Iška Loka

Ciber, Jože, roj. 1926, Iška Loka; partizanska patrolja ga je kot domobranca zajela, prešel k partizanom, kjer je ostal do konca vojne.

Černič, Anton - Jerinov, roj. 1923, Iška Loka 33; domobranec od 9. 9. 1943 do konca, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Černič, Martin - Jerinov, roj. 18. 12. 1921, Janez + Ivana Jerina, Iška Loka 33; vaški stražar v formaciji Ig od 9. 3. 1943, nato domobranec, padel pri Žužemberku 1944.

Čuden, Anton, roj. 1920, oče Janez, Iška Loka 15; od 9. 9. 1943 domobranec do konca, po povratku iz Vetrinja ustreljen.

Čuden, Jože, roj. 1926, oče Janez, Iška Loka 15; star 17 let, bil mobiliziran v MVAC - Pijava Gorica, nato domobranec do konca vojne, po povratku iz Vetrinja ustreljen.

Jere, Janez - Juhov, roj. 29. 7. 1891, Janez + Urša Gams, Iška Loka 31, kmet, od 9. 3. 1943 vaški stražar v formaciji Ig.

Kraljič, Ivan, roj. 18. 12. 1923, posestniški sin, študent, Janez + Helena Kraljič, Iška Loka; vaški stražar v formaciji Ig od 9. 3. 1943.

- Likovič, Jože - Hrustov, roj. 1925, Iška Loka 27; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen.
- Modic, Alojz, roj. 14. 4. 1921, posestniški sin, Alojz + Ivana Gabrovšek, Iška Loka 35, vaški stražar, od 9. 9. 1943 kratko dobo tudi domobranec, nato dezertiral.
- Pirc, Janez, roj. 1914, Iška Loka 24; domobranec od nemške ofenzive do konca vojne, ustreljen.
- Pirc, Jože, roj. 1918, Iška Loka 24; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen.
- Regina, Franc, roj. 25. 9. 1912, posestniški sin, Jože + Jera Šenk, Iška Loka; vaški stražar na Igu od 1. 4. 1943, podnarednik od 23. 7. 1943.
- Smole, Alojz - Jazbarjev, roj. 19. 9. 1921, posestniški sin, Alojz + Franca Boh, Iška Loka; vaški stražar v formaciji Ig od 1. 4. 1943 dalje.
- Šuštaršič, Alojz, roj. 28. 6. 1911, kmet, Anton + Ivana Šteblaj, Iška Loka 3; v belogardistični postojanki na Igu od 9. 3. 1943 dalje.
- Tegelj, Jože - Medenov, roj. 13. 6. 1922, posestniški sin, Janez + Franca Ložar, Iška Loka; vaški stražar v postojanki na Igu od 1. 4. 1943, pod Nemci pri TODT. Zgonc Janez, roj. 1917, Iška Loka 6; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.
- Župec, Alojz, roj. 1922, Iška Loka 30; domobranec od nemške ofenzive do konca vojne, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.
- Župec, Anton, roj. 23. 4. 1922, domobranec do konca, živi v ZDA.
- Župec, Franc, roj. 1924, Iška Loka; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne; po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.
- Župec, Jože, roj. 1923, Iška Loka 2; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne. Bil vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Župec, Jože, roj. 1920, oče Franc, vaški stražar na Igu od 7. 4. 1943.
- Župec, Stane, Iška Loka; domobranec, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.

Seznam padlih in ustreljenih domobrancev – Iška Loka

Černič, Anton
 Černič, Martin
 Čuden, Anton
 Čuden, Jože
 Likovič, Jože
 Pirc, Janez
 Pirc, Jože
 Zgonc, Janez
 Župec, Alojz
 Župec, Franc
 Župec, Jože

Župec, Stane

Kot

Kozin, Anton, roj. 18. 4. 1906, posestnik, Anton + Marjeta Janežič, Kot; bil vaški stražar, formacija Ig.

Kozin, Janez, roj. 19. 12. 1910, kovač, Anton + Marjeta Janežič, vaški stražar od 9. 3. 1943, narednik.

Kozin, Jože, roj. 4. 3. 1903, posestnik, Anton + Marjeta Janežič, Kot 13; bil v vaški straži, formacija Ig, vojak, napredoval v podnarednika 23. 7. 1943.

Lap, Florijan, roj. 1894, Kot 15; bil pri domobrancih od 9. 9. 1943 do konca, ustreljen 1945.

Lap, Franc, roj. 1922, Kot 15; po italijanski ofenzivi pri vaški straži, od 9. 9. 1943 pri domobrancih do konca; po vojni zbežal, sedaj v ZDA.

Platnar, Anton, roj. 1923, oče Jože, Kot 7; od 19. 7. 1943 vaški stražar na Igu.

Platnar, Franc, roj. 26. 3. 1920, posestnik, Miha + Ivana Rozman, Kot; vaški stražar v formaciji Ig od 9. 3. 1943.

Zalar, Janez - Gregorjev, po internaciji oz. kapitulaciji Italije domobranec.

Seznam padlih in ustreljenih – Kot

Lap, Florijan

Kremenica

Jakič, Anton, roj. 1925, član domobranske politične policije, pobegnil 8. 5. 1945.

Kraljič, Franc, od 9. 9. 1943 do konca član domobranske politične policije, bil ustreljen.

Kraljič, Ivan, član domobranske politične policije, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Zgonc, Jože, roj. 1922, Kremenica 2; od 9. 9. 43 do konca pri domobrancih, po vrnitvi iz Vetrinja je bil ustreljen.

Žmuc, Tone, domobranec, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.

Seznam padlih in ustreljenih – Kremenica

Kraljič, Franc

Kraljič, Ivan

Zgonc, Jože

Žmuc, Tone

Matena

Ciber, Anton, Matena; domobranec, ustreljen po povratku iz Vetrinja.

Gabrovšek, Ludvik, Matena; domobranec, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Grmek, Anton, roj. 1923, Matena 39; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

- Grmek, Ivan, roj. 1920, Matena 39; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.
- Grmek, Miha, roj. 29. 9. 1924, posestniški sin, Janez + Marija Uršič, Matena; vaški stražar v formaciji Ig od 6. 3. 1943, toda demobiliziran 25. 5. 1943.
- Jankovič, Franc, roj. 1. 8. 1913, kmet, Anton + Helena Bolha, Matena 51; vaški stražar v formaciji Ig od 2. 3. 1943, od 9. 9. 1943 do konca vojne domobranec, umrl doma.
- Jankovič, Ivan, roj. 1919, Matena 16; domobranec od nemške ofenzive do konca, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.
- Jankovič, Ludvik, roj. 1922, Matena 16; domobranec od nemške ofenzive do konca vojne, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.
- Jankovič, Martin - Tonov, Matena; vaški stražar od italijanske ofenzive, domobranec od nemške ofenzive do konca vojne, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.
- Juha, Ivan, roj. 12. 12. 1910, kmet, Franc + Marija Ciber, Matena 9; vaški stražar od 5. 2. 1943, 23. 7. 1943 postal podnarednik, od 9. 9. 1943 domobranski podnarednik, črnorocek, ranjen ob napadu na ROOF Barje, po povratku iz Vetrinja ustreljen.
- Juha, Jakob, roj. 22. 6. 1913, kmet, Franc + Marija Ciber, Matena 9; vaški stražar od 5. 2. 1943.
- Kumše, Franc, roj. 18. 11. 1913, posestnik, Anton + Marija Uršič, Matena 22; vaški stražar od 21. 2. 1943, nato borec NOV, padel 1944.
- Modic, Alojz - Močov, roj. 4. 1. 1924, študent, Franc + Marija Pristavec, Matena; vaški stražar od 22. 4. 1943.
- Modic, Anton - Močov, 12. 6. 1913, kmet, Franc + Marija Pristavec, Matena 1; vaški stražar, podnarednik od 5. 2. 1943, od nemške ofenzive do konca vojne pri DMB, po povratku iz Vetrinja ustreljen.
- Modic, Feliks, roj. 6. 8. 1915, oče Jakob, Matena; od 26. 2. 1943 vaški stražar v postojanki na Igu.
- Modic, Franc, star 30 let, oče Jakob, Matena; izpuščen iz internacije 20. 12. 1942, postal vaški stražar v postojanki na Igu.
- Modic, Ludvik - Močov, roj. 1926, Franc + Marija Pristavec, Matena 1; vaški stražar od italijanske ofenzive dalje, domobranec, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.
- Modic, Martin - Močov, roj. 11. 11. 1910, trgovec z lesom, Franc + Marija Pristavec, Matena 1; vaški stražar, narednik od 17. 2. 1943.
- Modic, Martin, roj. 1900, od 20. 2. 1943 po vrnitvi iz internacije vaški stražar na Igu.
- Strle, Anton - Škrabov, roj. 19. 9. 1925, posestniški sin, Martin + Helena Župec, Matena 3; vaški stražar v formaciji i Ig od 22. 4. 1943, od nemške ofenzive do konca vojne domobranec.
- Stražišar, Ivan, roj. 1921, Matena 19; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Stražišar, Matija, roj. 1926, Matena 19; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Škraba, Franc - Spičkov, Matena; od 9. 9. 1943 do konca vojne domobranski policist, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Škrjanc, Anton, Matena; domobranec, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Škrjanc, Franc - Brajdarjev, roj. 1. 5. 1910, posestnik, Ivan + Ivana Meše, Matena 54; vaški stražar v formaciji Ig od 21. 2. 1943 dalje.

Škrjanc, Jakob - Brajdarjev, roj. 1915, Matena 15; domobranec od 9. 9. 1943 do konca vojne, ustreljen 1945.

Tavželj, Jože, roj. 1918, Matena 23; od 9. 9. 1943 do konca vojne domobranski poročnik v postojanki Dravlje, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.

Župec, Anton - Zalarjev, roj. 26. 1. 1925, mati Cecilija, Matena 17; vaški stražar v formaciji Ig, prošnja za demobilizacijo odklonjena, od 9. 9. 1943 do konca vojne domobranec.

Padli oz. ustreljeni domobranci – Matena

Ciber, Anton

Gabrovšek, Ludvik

Grmek, Anton

Grmek, Ivan

Jankovič, Ivan

Jankovič, Ludvik

Jankovič, Martin

Juha, Ivan

Modic, Anton

Modic, Ludvik

Stražišar, Ivan

Stražišar, Matija

Škraba, Franc

Škrjanc, Anton

Škrjanc, Jakob

Tavželj, Jože

Staje

Kocjan, Albin - Kocjanov, roj. 1925, vaški stražar po italijanski ofenzivi, nato domobranec, padel 8. 6. 1944 ob drugem napadu Cankarjeve brigade na Ig.

Kocjan, Janez - Kocjanov, roj. 18. 7. 1921 Mihael + Marija Merkun, vaški stražar, podnarednik in narednik, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Lenarčič, Alojz - Klančarjev, roj. 1923, domobranec, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.

Leskovic, Alojz - Tomažov, roj. 1925, po 9. 9. 1943 domobranec, ustreljen.

Rovanšek, Vid, organist na Igu, domobranec, po vojni je zbežal (Kanada).

Strle, Franc - Kovačev, roj. 5. 4. 1922, kovač, Franc + Ivana Vrek, Staje 4, vaški stražar na Igu od 9. 3. 1943, nato domobranec, po vrnitvi iz Vetrinja je bil ustreljen.

Strle, Ivan, roj. 1926, Staje 4, domobranec od 9. 9. 1943 (po nekem podatku ustreljen).

Strle, Martin, roj. 1929, Staje 4, k domobrancem je šel po 9. 9. 1943, po vojni zbežal (ZDA).

Padli in ustreljeni domobranci – Staje

Kocjan, Albin

Kocjan, Janez

Lenarčič, Alojz

Leskovic, Alojz

Strle, Franc

Sarsko

Lešnjak, Alojz, roj. 1924, bil pri domobrancih od 9. 9. 1943 do konca, bil ustreljen.

Tomažin, Franc, roj. 3. 4. 1908, kmet, Martin + Marija Padar, od 13. 7. 1943 vaški stražar na Igu.

Tomažin, Jože, po italijanski ofenzivi bil pri vaški straži, vojno sodišče ga je obsodilo na smrt in je bil ustreljen.

Ustreljeni domobranci – Sarsko

Lešnjak, Alojz

Tomažin, Jože

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS

Iška vas

Glašič, Janez, vaški stražar.

Golob, Franc, roj. 1922, delavec, Janez + Marija Čepelnik, Iška Vas; vaški stražar, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kozin, Franc - Martinov, roj. 1921, od 1944 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Janez, roj. 1914, Anton + Marija Žagar, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Jože, roj. 1919, delavec, Anton + Marjana Žagar, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Orhini, Franc - Adortov, roj. 1924, Martin + Antonija Cankar, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Pavlič, Stanko, roj. 1. 5. 1914, sedlar, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Platnar, Anton - Sedejev, bogoslovec, pajdaš Fraklja - Skalarja, vodil domobrance, ki so

7. 2. 1944 obkolili Iško vas in hoteli aretirati vrsto aktivistov iz vasi, a so jih rajonci pregnali, sodeloval pri aretacijah in pobojih v Kozlerjevi gošči, bil poročnik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škulj, Anton - Škulov, roj. 2. 2. 1919, Anton + Marija Rozman, vaški stražar in domobranec, ustreljen.

Šteblaj, Anton - Petelinčkov, roj. 25. 1. 1923, Matija + Neža Smole, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Šteblaj, Franc - Betov, roj. 1. 1. 1911, Jože + Marija Mazi, vaški stražar in domobranec, sodeloval pri aretacijah.

Šteblaj, Franc - Šerjakov, roj. 1927, domobranec od 1944 dalje.

Švigelj, Boris - Martinkov, roj. 1924, Ivan + Marija Žagar, bil vaški stražar od začetka 1943 in domobranec v letu 1944.

Švigelj, Ivan - Martinkov, roj. 20. 12. 1921, Ivan + Marija Žagar, vaški stražar in domobranec, podnarednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Traven, Jože, ml. roj. 1927, domobranec od leta 1944, doma živ.

Vamplin, Alojz - Štrukljev, Alojz + Franca Platnar, vaški stražar in domobranec, podnarednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Vamplin, Franc - Štrukljev, roj. 1921, Alojz + Franca Platnar, vaški stražar in domobranska politična policija, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Seznam padlih in ustreljenih domobrancev – Iška vas

Golob, Franc

Kozin, Franc

Modic, Janez

Modic, Jože

Orhini, Franc

Pavlič, Stanko

Platnar, Anton

Škulj, Anton

Šteblaj, Anton

Švigelj, Ivan

Vamplin, Alojz

Vamplin, Franc

Gornji Ig

Brancelj, Anton, roj. 1927, G. Ig; domobranec od 1944.

Likovič, Stane - Tanckov, roj. 14. 4. 1926, Jakob + Marija Strle, G. Ig; domobranec od 1944. Vrnjen iz Vetrinja, ustreljen.

Maček, Anton - Kašinkarjev, roj. 1928, oče Anton, G. Ig; domobranec od 1944, se vrnil s Koroške.

Maček, Franc - Mačkov, roj. 10. 10. 1925, Janez + Marija Tancek, G. Ig; domobranec od 1944. Vrnjen iz Vetrinja, ustreljen.

Tancek, Franc - Mihatov, bivši orožnik, G. Ig; domobranec, pri policiji v Ljubljani.

Padli in ustreljeni – Gornji Ig

Likovič, Stane - Tanckov

Maček, Franc - Mačkov

Ustje

Tavželj, Valentin, 1920, Ustje; domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Padli in ustreljeni – Ustje

Tavželj, Valentin

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ

Brest

Fister, Janez, roj. 30. 5. 1907, Martin + Marija Tome, kmet, že od 11. 12. 1943 vaški stražar na Igu.

Kerenčič, Jernej, roj. 28. 11. 1918, Mihael + Ana Dolničar, v vaško stražo na Igu je vstopil 1. maja 1943, v juliju je postal podnarednik.

Kovač, Alojz, roj. 28. 5. 1907, kmet, Jože + Ana Bizjak, žena Ana Požar z Bresta, vaški stražar je postal februarja 1943.

Kraljič, Alojz - Mutcov, roj. 1924, interniran na Rabu, že konec leta 1942 izpuščen in postal vaški stražar na Igu, po nemški ofenzivi domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine; vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kraljič, Franc, roj. 1917, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, nato vaški stražar na Igu (narednik), po nemški ofenzivi domobranec na Igu; vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kraljič, Janez, roj. 1902, bivši klerikalni župan, interniran na Rabu do 10. 12. 1942, dan pozneje je bil vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, nadporočnik.

Kraljič, Štefan, roj. 25. 12. 1909, Franc + Marija Novak, duhovnik, 2. 8. 1943 imenovan za kurata MVAC, poročnik.

Kumše, Janez - Martinov, roj. 1902, interniran na Rabu do decembra 1942, takoj vaški stražar na Igu, narednik - Intendant, po nemški ofenzivi domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine.

Kumše, Jože, roj. 1. 2. 1927, eden izmed sedmih domobrancev v 21. četi na Igu, ki še ni bil star 18 let.

- Lenarčič, Anton, roj. 15. 1. 1904, kmet, Franc + Marija Šenk, že 11. 12. 1942 pri vaški straži na Igu, vodja voda (caposquadra), 1943 zaradi TBC na dopustu (>è milita anticomunista a riposo perchè affetto da TBC<).
- Lenarčič, Franc, roj. 1900, po internaciji od decembra 1942 bil vaški stražar na Igu, postal desetar, po nemški ofenzivi domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine.
- Lenarčič, Jože - Mihov, roj. 1920, po prihodu iz internacije je decembra 1942 postal vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju, desetar, član Skalarjeve skupine.
- Lovka, Vinko, roj. 23. 8. 1923, delavec pri Smoletu v Brestu, Janez + Marija Levstik, po vrnitvi iz internacije v marcu 1943 vaški stražar na Igu, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Ložar, Ivan, roj. 1. 1. 1925, kmet, Anton + Marija Škerjanc, vaški stražar od ustanovitve postojanke na Igu, po nemški ofenzivi domobranec na Barju, narednik, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Modic, Srečko, roj. 4. 8. 1921, Jakob + Franca Kumše, 22. 2. 1943 prisilno mobiliziran v postojanko Ig, pobegnil skupaj z Ivanom Permetom. Nato postal borec zaščitne čete enote KM Kamnik.
- Pavlič, Jože, roj. 1906, po vrnitvi iz internacije 11. 12. 1942 že vaški stražar na Igu, nato domobranec, živi v Brestu.
- Perina, Anton, roj. 1899, po izpustitvi iz internacije od 21. 12. do 30. 3. 1943, ko je bil demobiliziran, vaški stražar na Igu.
- Perme, Ivan, roj. 1925, oče Jože, vaški stražar na Igu od marca 1943, po kapitulaciji Italije borec NOV.
- Požar, Janez, vaški stražar v postojanki Tomišelj, po kapitulaciji Italije domobranec do konca vojne, živi v Brestu.
- Prek, Franc, roj. 15. 7. 1897, Čevljar, Jakob + Marija Šušteršič, po internaciji v marcu 1943 vaški stražar na Igu.
- Saje, Franc, roj. 3. 12. 1919, hlapec, Franc + Lojza Peršon, po internaciji od marca 1943 vaški stražar na Igu, podnarednik.
- Smole, Jože, roj. 10. 3. 1911, kmet, Franc + Neža Juha, po izpustitvi iz internacije že 21. 12. 1942 vaški stražar na Igu.
- Strle, Ivan, roj. 1924, oče Pavel, vaški stražar na Igu po internaciji.
- Strle, Pavel, roj. 2. 1. 1896, kovač, Janez + Marija Tekavec, po internaciji od 11. decembra 1942 vaški stražar na Igu, narednik, padel v bojih s partizani 16. ali 17. 3. 1943 blizu Pijave Gorice.
- Škraba, Feliks, roj. 12. 5. 1925, kmet, Peter + Marija Smole, že od decembra 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škraba, Jože, roj. 25. 3. 1925, od 11. 12. 1942 po internaciji vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Švigelj, Franc, roj. 10. 10. 1917, kmet, Janez + Helena Erjavec, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar, postal podnarednik, po kapitulaciji Italije pri domobranski policiji v Ljubljani, sodeloval s Skalarjevo skupino.

Švigelj, Jože, roj. 15. 2. 1915, kmet, po internaciji od 11. 12. 1942 belogardist na Igu, nato domobranec, višji narednik, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Švigelj, Stane, roj. 8. 7. 1922, kmet, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, po kapitulaciji Italije tajni policist v Ljubljani, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, pred koncem vojne pobegnil od domobrancev.

Tavželj, Miha, roj. 29. 9. 1913, kmet, Anton + Marija Intihar, po internaciji od marca 1943 vaški stražar.

Padli in ustreljeni domobranci – Brest

Kraljič, Alojz

Kraljič, Franc

Lovka, Vinko

Ložar, Ivan

Strle, Pavel

Škraba, Feliks

Škraba, Jože

Švigelj, Jože

Strahomer

Brancelj, Anton, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Brancelj, Ivan - Tanckov, vaški stražar od konca 1942, po kapitulaciji Italije zbežal v Ljubljano, po nemški ofenzivi domobranec v postojanki Barje, ustreljen.

Brancelj, Matija - Tanckov, Ivanov brat, roj. 1922, ko je februarja izpuščen iz internacije, je postal vaški stražar na Igu, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Glavan, Ivan, roj. 28. 10. 1924, Franc + Marija Strle, mobiliziran marca 1943 v vaško stražo na Igu, nato domobranec (v Skalarjevi skupini), vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Glavan, Janez - Anzelčev, 17 let, Jakob + Alojzija Žagar, mobiliziran marca 1944 v domobrance v Ljubljani.

Glavan, Jože - Anzelčev, roj. 19. 3. 1925, Jakob + Lojza Žagar, mobiliziran v vaško stražo februarja 1943 na Igu, nato v postojanki Tomišelj, bil na Turjaku, a je od tam pobegnil v Ljubljano, nato pri domobranski policiji v Podpeči (Po vojni vrnjen iz Vetrinja in ustreljen, vendar živi).

Kraljič, Anton - Prunkov, mobiliziran po nemški ofenzivi v domobrance na Barju bil v Skalarjevi skupini, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

- Kraljič, Jože - Prunkov, iz internacije po kapitulaciji Italije takoj v domobrance v postojanki Barje, bil v Skalarjevi skupini, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Kraljič, Peter - Prunkov, po dezertertstvu iz NOV ob nemški ofenzivi in skrivanju mobiliziran v domobrance.
- Kramar, Alojz - Frtičarjev, roj. 18. 2. 1928, bil vaški stražar nekaj tednov in zajet na Turjaku, prostovoljno šel v Tomšičevo brigado, padel 1944.
- Kramar, Franc - Frtičarjev, Franc + Alojzija Glušič, v internaciji na Rabu bil do marca 1943, nato med vaškimi stražarji na Igu, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Meglič, Alojz, roj. 1925, oče Janez, aprila 1943 je šel k vaški straži na Igu, bil nato domobranec Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Meglič, Jože - Primožev, že v decembru (11.) bil vaški stražar na Igu, Padel pri Ponikvah - Dobropolje.
- Močnik, Stane, roj. 1924, iz internacije se je vrnil marca 1943 in bil mobiliziran k vaški straži na Igu.
- Modic, Anton - Švigljev, po internaciji v aprilu 1943 se omenja kot vaški stražar na Igu, po kapitulaciji Italije vstopil v NOV, padel na Robu.
- Oblak, Franc ml. - Grzinov, decembra 1942 izpuščen iz internacije, takoj šel med vaške stražarje na Igu, domobranec Skalarjeve skupine, policaj v Ljubljani.
- Oblak, Ivan - Grzinov, roj. 1925, po nemški ofenzivi je šel k domobrancem na Barju, bil v Skalarjevi skupini, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen,
- Pikovnik, Alojz - Glavanov, po izpustitvi iz internacije od marca 1943 vaški stražar na Igu, domobranec v jurišnem bataljonu.
- Pikovnik, Franc - Glavanov, vaški stražar na Igu od marca 1943 (po internaciji), nato domobranski kuhar.
- Požar, Franc, po internaciji že decembra 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec, narednik, bil v postojanki Pijava Gorica in Ig, v Skalarjevi skupini, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Požar, Jože, roj. 20. 3. 1912, delavec, Janez + Urša Oblak, v jugoslovanski vojski narednik, maja 1943 se javil v MVAC na Igu, bil belogardistični tajni policist, domobranec, pobegnil.
- Predalič, Ivan - Balantov, od januarja 1943 mobilizirani vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju, bil v Skalarjevi skupini, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Predalič, Lojze, Ivanov brat, roj. 1925, decembra 1943 mobiliziran k domobrancem, postojanka Barje.
- Purkat, Ivan, roj. 30. 1. 1924, Ivan + Ivana Fister, pred vojno »slovenski fant«, januarja 1943 po prihodu iz internacije vaški stražar na Igu, padel v spopadu z rajonskimi aktivisti v Iški vasi verjetno 13. 5. 1943.

Rus, Anton - Intiharjev, po izpustitvi iz internacije konec 1942 je šel k vaški straži na Igu, nato domobranec, desetar, v Skalarjevi skupini, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Šivec, Alojz - Zazidnikov, roj. 1921, Alojz + Marija Cimperman, konec 1942 po internaciji šel k vaški straži na Ig, 1943 postal podnarednik, po kapitulaciji Italije ostal v Ljubljani pri domobranski policiji, še živi.

Šivec, Anton st. - Zazidnikov, roj. 8. 9. 1895, Jože + Marija Bradač, že konec 1942 iz internacije in pri vaški straži na Igu.

Šivec, Ivan, Alojzov brat, po kapitulaciji Italije se je vrnil z Rabsko brigado, dezertiral ob nemški ofenzivi in postal domobranec na Barju, podnarednik.

Šivec, Jože, mobiliziran v NOV po 9. 9. 1943, dezertiral po nemški ofenzivi in postal domobranec na Barju.

Tancek, Anton - Ančkin, roj. 1925, oče Anton, v marcu 1943 šel k vaški straži na Igu, 23. 6. 1943 naj bi ustrelil Antona Ruperta, nato domobranec, po osvoboditvi se skrival, nato se odzval na nabor, od tedaj se ni več pojavil.

Tancek, Jože - Martinov, po kapitulaciji Italije mobiliziran v NOV, ob nemški ofenzivi dezertiral in šel k domobrancem v Ljubljano.

Padli in ustreljeni domobranci – Strahomer

Brancelj, Anton

Brancelj, Ivan

Brancelj, Matija

Glavan, Ivan

Kraljič, Anton

Kraljič, Jože

Kramar, Franc

Meglič, Alojz

Meglič, Jože - Primožev

Oblak, Ivan

Požar, Franc

Predalič, Ivan - Balantov

Purkat, Ivan

Rus, Anton

Tancek, Anton

Tomišelj

Fister, Ivan, Jožetov brat, domobranec.

Fister, Jože, roj. 19. 3. 1923, Anton + Terezija Lenarčič, interniran do februarja 1943, marca v vaški straži na Igu, po nemški ofenzivi pri domobrancih.

Grum, Jože, roj. 14. 3. 1905, cestar, Matija + Marija Cimperman, po internaciji že 11. 12.

- 1942 v postojanki Igu, nato domobranec na Barju, narednik, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Japelj, Alojz, roj. 5. 2. 1926, Anton + Marija Kumše, od 22. 4. 1943 vaški stražar na Igu, od junija 1944 domobranec (Podpeč).
- Japelj, Anton, 21 let, Anton + Marija Kumše, po internaciji od decembra v vaški straži, pozneje pri TODT na Brezovici.
- Japelj, Franc, 17 let, Anton + Marija Kumše, domobranci so ga mobilizirali junija 1944 (Podpeč).
- Kosem, Ciril, roj. 25. 7. 1922, kmet, Ivan + Marija Dremelj, pri vaški straži od 11. 12. 1942 dalje.
- Kraljič, Alojz, roj. 23. 5. 1924, kmet, Matevž + Marjana Zalar, od 27. 1. 1943 vaški stražar na Igu.
- Kraljič, Franc, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Kramar, Franc, roj. 3. 12. 1923, organist, Franc + Alojzija Glašič, že od 29. 12. 1942 v vaški straži na Igu.
- Krašovec, Jože, roj. 7. 2. 1901, (cerkovnik) občinski sluga, Martin + Marija Škraba, od 11. 12. 1942 v postojanki na Igu, na občinsko prošnjo demobiliziran 13. 7. 1943
- Kumše, Anton, 20 let, Anton + Alojzija Mavec, po internaciji pri vaški straži na Igu, nato domobranec, v juliju 1944 dezertiral in se zatekel v Ljubljano, vrnjen iz Vetrinja in obsojen, še živi.
- Kumše, Stanko, roj. 7. 4. 1926, Anton + Alojzija Mavec, februarja 1943 mobiliziran v vaško stražo na Igu, po nemški ofenzivi domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Lenarčič, Franc, roj. 9. 11. 1913, Jakob + Ana Vrenk, kmet, vaški stražar na Igu od 8. 2. 1943.
- Lenarčič, Jože, roj. 19. 4. 1920, delavec, Jakob + Ana Vrenk, vaški stražar na Igu od 8. 2. 1943.
- Lenaršič, Ivan, roj. 16. 11. 1920, kmet, Ivan + Marija Modic, po internaciji od 21. 12. 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec, sodeloval pri preiskavah, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Lenaršič, Ludvik, roj. 16. 7. 1917, kmet, Ivan + Marija Modic, po internaciji že 11. 12. 1942 v postojanki na Igu, nato domobranec, podnarednik, sodeloval pri preiskavah, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Likovič, Ivan, roj. 12. 7. 1914, delavec, Ivan + Ivana Seškar, vaški stražar na Igu od marca 1943 dalje, po kapitulaciji Italije v Ljubljani.
- Likovič, Stanko, 19 let, od marca 1943 prostovoljno v postojanki Tomišelj, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Mavec, Alojz - Gričarjev, roj. 22. 6. 1904, kmet, Janez + Jožefa Zalar, po internaciji že 11. 12. 1942 pri vaški straži na Igu, nato v Tomišlju, podnarednik in 1. 4. 1943 narednik.

- Mavec, Franc - Gričarjev, roj. 28. 8. 1906, tesar, Janez + Jožefa Zalar, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu.
- Mavec, Ivan, roj. 1925, Jože + Helena Fister, polbrat Franca Milavca - Urhovega, domobranec, povezan s partizani, pobegnil in se zaposlil v bolnici na Golniku, od koder šel avgusta 1944 v partizane.
- Mavec, Jože - Gričarjev, roj. 11. 7. 1919, Janez + Jožefa Zalar, kovač, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec, padel 20. 4. 1944.
- Mavec, Stane, 17 let, Andrej + Ana, 1944 mobiliziran k domobrancem v Notranje Gorice, pozneje v Višnji Gori, vrnjen iz Vetrinja in obsojen, umrl doma.
- Meglič, Alojz, roj. 18. 5. 1925, Janez + Ivana Matjaž, od 6. 2. 1943 vaški stražar na Igu.
- Milavec, Franc - Urhov, roj. 6. 12. 1914, Jože + Helena Fister, kmet, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, narednik, prošnje za demobilizacijo še julija 1943, nato domobranec, podnarednik.
- Modic, Alojz, roj. 14. 3. 1908, Anton + Marija Ponikvar, vaški stražar na Igu od 6. 2. 1943.
- Modic, Alojz, roj. 16. 10. 1913, kmet, Martin + Urša Močnik, vaški stražar na Igu od 14. 1. 1943 dalje.
- Modic, Franc, roj. 14. 12. 1913, kmet, Jakob + Marija Brodnik, po internaciji že 11. 12. 1942 v postojanki Ig, nato domobranec, desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Modic, Ivan, roj. 14. 8. 1909, Jakob + Marija Brodnik, kmet, vaški stražar na Igu od 12. 3. 1943.
- Modic, Ivan, roj. 1907?, oče Jože, gostilničar in trgovec, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar v postojanki Podpeč-Preserje, nato domobranec v Notranjih Goricah, podnarednik.
- Modic, Jakob, oče Jože, po internaciji od 11. 12. 1942 pri vaški straži.
- Modic, Martin - Lukec, 35 let, posestnik, gostilničar in lesni trgovec, po internaciji že decembra pri vaški straži na Igu, nato domobranec v Ljubljani, narednik.
- Oblak, Martin, roj. 27. 9. 1924, oče Martin, vaški stražar v postojanki Ig.
- Petrič, Avgust, roj. 4. 8. 1904, delavec, Jože + Marija Volbenk, izpuščen iz internacije 5. 2. 1943, stopil v MVAC na Igu, še 20. 8. 1943 prosil za demobilizacijo.
- Šeškar Franc - Tonetov, 35 let, kaplan, Franc -t- Marija Oven, domobranski kurat.
- Šeškar, Ivan - Tonetov, roj. 1. 10. 1921, kmet, Franc + Marija Oven, po internaciji že 11. decembra 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec, desetar, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Škraba, Alojz, roj. 1904, oče Anton, vaški stražar na Igu.
- Tancek, Anton, roj. 20. 8. 1924, kmet, Anton + Antonija Vamplin, vaški stražar na Igu od 6. 2. 1943.
- Tehovnik, Alojz, roj. 15. 6. 1913, kmet, Jakob + Elizabeta Peček, po internaciji od 29. 12. 1942 vaški stražar na Igu.

Tehovnik, Anton, roj. 1907, Jakob + Elizabeta Peček, čeprav podpisal pristop, po internaciji ni hotel k MVAC, Skalar ga je dal zapreti, nato vendar vaški stražar na Igu, bil povezan z rajonci.

Tehovnik, Franc, roj. 22. 12. 1908, Jakob + Elizabeta Peček, po internaciji je že decembra 1942 stopil k vaški straži na Igu, na prošnjo je bil zavoljo fizične nesposobnosti demobiliziran 9. 8. 1943.

Zalar, Franc, 23 let, iz internacije se je vrnil po kapitulaciji Italije, po nemški ofenzivi odšel k domobrancem v Notranje Gorice.

Zalar, Milan, 33 let, Francov brat, po kapitulaciji Italije (internacija) je bil mobiliziran v NOV, ob nemški ofenzivi dezertiral in šel k domobrancem v Notranje Gorice.

Padli in ustreljeni domobranci – Tomišelj

Grum, Jože

Kraljič, Franc

Kumše, Stanko

Lenaršič, Ivan

Lenaršič, Ludvik

Likovič, Stanko

Mavec, Jože

Modic, Franc

Šeškar, Ivan

Vrbljene

Benko, Janez, roj. 13. 12. 1914, Jakob + Marija Jakič, organizator bele garde, poveljnik vaške straže, poveljnik domobrancev, tudi v Lisičjem, kapetan, povezan s Skalarjevo skupino, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Benko, Jože, roj. 24. 11. 1923, Janezov brat, konec 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Benko, Martin, roj. 11. 11. 1921, Janezov brat, 11. 12. 1942 iz internacije v vaško stražo na Igu, desetar, domobranec, padel 11. 12. 1943 nad Lisičjem pri Škofljici.

Dolenc, Jože, roj. 1921, od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, ob kapitulaciji Italije pobegnil v Ljubljano, domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine.

Fister, Franc, roj. 1901, od 21. 12. 1942 vaški stražar na Igu.

Fister, Jakob, roj. 1898, od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu.

Glavan, Ivan, roj. 1906, vaški stražar na Igu od 21. 12. 1942 do 25. 5. 1943, ko je bil demobiliziran; po vojni se je skrival, nato obsojen in kazen prestal.

Kumše, Anton - Brajdarjev, roj. 1910, po internaciji od 9. 3. 1943 vaški stražar na Igu, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kumše, Janez - Tanckov, roj. 1895, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu.

- Kumše, Jože - Brajdarjev, roj. 1923, po internaciji 22. 4. 1943 vaški stražar na Igu, nato pri policiji.
- Kumše, Martin - Brajdarjev, roj. 29. 7. 1921, Anton + Alojzija Mavec, po internaciji od 11. 12. 1942 v postojanki Ig, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Lesica, Anton, domobranski narednik, živel v Ljubljani, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Ljubi, Anton, roj. 1905, po internaciji od 21. 12. 1942 pri vaški straži na Igu, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Matjaž, Anton, roj. 1922, do kapitulacije Italije v internaciji, mobiliziran v NOV, dezertiral med nemško ofenzivo, domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine.
- Meše, Jože - Mrakov, roj. 1917, po internaciji od decembra 1942 do nemške ofenzive bil doma, po njej šel k domobrancem, član Skalarjeve skupine.
- Meše, Jože, roj. 1921, od 11. 12. 1942 po internaciji v postojanki na Igu, nato domobranec, član Skalarjeve skupine., vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Modic, Alojz, roj. 1907, žena Marija, že konec leta 1942 po internaciji šel k vaški straži na Igu, ob kapitulaciji Italije zbežal v Ljubljano, domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine.
- Modic, Alojz - Dolinar, roj. 1913, Martin + Urša, po internaciji konec 1942 šel k vaški straži na Igu, nato se zaposlil v ljubljanski bolnišnici.
- Modic, Anton - Janezov, roj. 1906, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, padel kot domobranec ob napadu na Igu 8. 6. 1944.
- Modic, Franc - Mišičev, roj. 1904, po internaciji od decembra 1942 vaški stražar na Igu, nato domobranec na Barju, desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Modic, Ivan - Anzlcov, roj. 1922, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, padel 6. 4. 1943 pri vasi Klade.
- Modic, Jakob - Anzlcov, roj. 1919, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, narednik, nato domobranec, član Skalarjeve skupine.
- Modic, Janez - Kovačev, roj. 1908, po internaciji 11. 12. 1942 vaški stražar na Igu, narednik, nato domobranec na Barju, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Oblak, Ivan, Martinov brat, Martin + Ivan Grum, domobranec, sodeloval pri obkoltivi Iške vasi. Pozneje ga obsodilo na smrt sodišče Notranjskega vojaškega področja, a je bil zamenjan.
- Oblak, Martin, roj. 1924, bivši semeniščnik, v vaški straži na Igu že 1942, organizator, maja 1943 povišan v narednika, domobranec, član Skalarjeve skupine, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Oblak, Martin, roj. 1889, od 21. 12. 1942 vaški stražar na Igu, v začetku marca 1943 zaradi nesposobnosti demobiliziran.
- Pavlič, Ciril, roj. 3. 8. 1924, Martin + Ana Tancek, aprila 1943 šel prostovoljno k vaški

straži na Igu, po nemški ofenzivi mobiliziran k domobrancem na Barju, desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen. Družina bolj za OF kakor nasprotna, dva sinova so okupatorji ubili.

Primožič, Jože - Matevžev, roj. 1889, po internaciji od 14. 1. 1943 v postojanki na Igu, kuhar.
Strle, Ivan, roj. 1920, mizar, po internaciji 10. 12. 1942 v postojanki Ig, od 28. 5. 1943 v specialnem bataljonu v Ljubljani, nato domobranec, policija, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Šivic, Ivan, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Štrumbelj, Franc, roj. 2. 5. 1925, Franc + Franca Škraba, v marcu 1943 šel k vaški straži na Igu.

Štrumbelj, Franc, roj. 1920, Jože + Franca Lukanc, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar, nato domobranec.

Štrumbelj, Jože, roj. 1920, Francev brat, po internaciji od 11. 12. 1942 vaški stražar, 26. 3. 1943 ranjen, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Tancek, Franc - Ančken, roj. 1924, po internaciji od 11. 12. 1942 v postojanki Ig, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Tancek, Janez, roj. 1926, Janez + Franca, po nemški ofenzivi šel k domobrancem, član Skalarjeve skupine.

Tancek, Janez - Sajevec, roj. 10. 11. 1910, iz internacije 11. 12. 1942 pri vaški straži na Igu, domobranec, član Skalarjeve skupine.

Tancek, Stane, roj. 1917, Janezov brat, od 29. 12. 1942 po internaciji v postojanki Ig, domobranec, član Skalarjeve skupine.

Padli in ustreljeni vaški stražarji in domobranci – Vrbljene

Benko, Janez

Benko, Jože

Benko, Martin

Kumše, Anton

Kumše, Martin

Lesica, Anton

Ljubi, Anton

Meše, Jože

Modic, Anton

Modic, Franc

Modic, Ivan

Modic, Janez

Oblak, Martin

Pavlič, Ciril

Strle, Ivan

Šivic, Ivan

Štrumbelj, Jože

Tancek, Franc

ŽRTVE OKUPATORJA

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

Avanzo, Alojz, roj. 4. 5. 1917, Ig 27; Italijani so ga ustrelili kot talca pred mrtvašnico na Igu.

Boh, Franc, 23 let, oče Janez; Italijani ga ustrelili na Mokrcu.

Bolha, Anton, ubit 13. 5. 1942 na Brezovici.

Hvalec (Havalec?), Maks, 19 let, delavec, oče Franc, Ig; 11. maja 1942 so ga Italijani s šestimi drugimi ustrelili kot talca zaradi raznih akcij partizanov v teh dneh. Po it. virih naj bi bili vsi borci oziroma komunistični aktivisti (>Sovversivi fucilati per reppresaglia in seguito ad atti terroristici<).

Intihar, Jože, roj. 20. 3. 1918, Ig 99; Italijani so ga ustrelili 17. 8. 1942 v Lapušni dolini.

Jakič, Ana, 10 let, ubili so jo okupatorji ob napadu na Ig 22. 5. 1942.

Merkun, Marija - Petračeva, roj. 3. 3. 1873, Ig; ubili so jo okupatorji 22. 5. 1942 ob napadu na Ig.

Platnar, Jože, 10 let, oče Janez, Ig; ko je pasel krave, mu je eksplodirala bomba, v bolnici je umrl 25. jul. 1943.

Strle, Ivan, svak Alojza Tekavca, Italijani so ga ustrelili spomladi 1942.

Škraba, Franc, roj. 26. 11. 1881, Italijani so ga ustrelili na Igu, ko so vdrl iz Škofljice na Ig 15. 5. 1942.

Štrukelj, Avguštin, roj. 27. 8. 1924, Ig 11; ustrelili so ga Italijani v Lapušni dolini 17. 8. 1942.

Zalar, Ivan, 22 let, oče Franc, Ig; ustrelili so ga Italijani.

Zupančič, Alojz, 22 let, oče Anton, Ig; ustrelili so ga Italijani.

Staje

Janželj, Franc, roj. 1925, Italijani so ga 17. 8. 1942 ustrelili v Lapušni dolini.

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS

Iška vas

Čepelnik, Franc - Cenetov, roj. 1893, žena Marija Maček, kmet, Iška vas; v času ofenzive so ga Italijani zajeli ob robu Iškega Vintgarja in ker je bil izven kraja bivanja, so ga

- na Ustju s še sedmimi žrtvami ustrelili 20. 7. 1942 («... è subito passato per le armi, perche trovato fuori della sua normale residenza»).
- Glašič, Jože - Grškov, roj. 1924, oče Alojz, delavec, Iška vas; s sovaščani se je pred okupatorjevo vojsko umaknil na Ustje, kjer so ga Italijani zajeli in ustrelili s še sedmimi žrtvami 20. 7. 1942.
- Intihar, Franc, roj. 1913?, oče Janez, delavec, Iška vas; partizan, Italijani so ga ujeli in ustrelili v Lapušni dolini 27. 6. 1942.
- Intihar, Janez, roj. 1909, oče Janez, kmečki delavec, Iška vas; Italijani so ga v ofenzivi kot partizana zajeli in ustrelili v Lapušni dolini 27. 7. 1942.
- Kramar, Franc - Antonov, roj. 1883, kmet, Iška vas; Italijani so ga zajeli na robu Iškega Vintgarja in ustrelili kot talca s še sedmimi žrtvami na Ustju med ofenzivo 20. 7. 1942.
- Kramar, Janez - Vrenkov, star 60 let, Iška vas; ubit na polju v Iški vasi, ker je Italijanom grozil z roko; pokosil ga je rafal iz stolpa sv. Križa, v juliju 1942.
- Kramar, Janez - Antonov, Iška vas; Italijani so ga v juliju 1942 na koncu vasi ustrelili.
- Kramar, Martin - Antonov, star 38 let, delavec, Iška vas; Italijani so ga ustrelili doma med ofenzivo v juliju 1942.
- Novak, Anton - Šeškarjev, roj. 7. 9. 1895, kmet, Iška vas; kot aktivista OF so ga Italijani zasledovali in 22. decembra 1942 zahrbtno umorili na Igu v »Švajgartelnu«.
- Orhini, Martin - Adortov, roj. 11. 11. 1897, kmet, kolar, Iška vas; Italijani so ga ustrelili 20. 7. 1942 v Iški.
- Podržaj, Franc - Šimnov, roj. 2. 4. 1909, Simon + Franca Župec, Iška vas 11; po ofenzivi so ga Italijani ujeli in ustrelili v Lapušni dolini 17. 8. 1942.
- Pristavec, Franc, roj. 1902, gostilničar in trgovec, Iška vas 18; Italijani so ga ubili iz cerkve v Iški vasi 17. 7. 1942, ko se je vračal domov.
- Škulj, Alojz - Andrejev, roj. 18. 8. 1918, oče Jože, delavec, Iška vas 1; Italijani so ga med ofenzivo ujeli na Ustju in ga tam ubili 20. 7. 1942.
- Škulj, Anton, roj. 9. 6. 1913, Jože + Alma Kramar, Iška vas; italijanska patrolja je na poti Iška-Vrhnika ujela njega in ga na mestu ustrelila, Lado Benet pa je bil pogrešan, tretji partizan se je rešil.
- Žagar, Franc - Malnarjev, roj. 23. 7. 1904, oče Martin, mizar, Iška vas 24; Italijani so ga ustrelili v Lapušni dolini.
- Žagar, Janez - Prodnarjev oče roj. 1864, Iška vas; Italijani so ga med ofenzivo na paši ubili julija 1942.
- Župec, Anton - Štefanov, Iška vas; ustreljen blizu rezervoarja v Štembalovem griču kot prvi aktivist žrtev italijanskega terorja.

Iška

Pristavec, Alojz, roj. 1907, kmet, Iška 1; ubit (ustreljen) v Iški julija 1942 med ofenzivo.

Gornji Ig

Likovič, Franc st., G. Ig; žrtev it. terorja.

Likovič, Matija, Jurčkov oče, star 80 let, obrtnik, G. Ig 8; bil ubit pri topovskem obstreljevanju vasi 16. 7. 1942 blizu doma.

Likovič, Rozalija, roj. 1924, delavka, G. Ig 1; 16. 7. 1942 bila ranjena med it. ofenzivo in je ranam podlegla.

Maček, Jakob, Kašinkarjev oče, kmet, star 80 let, G. Ig 10; med it. ofenzivo ga je zadela topovska granata blizu doma.

Maček, Janez, roj. 1924, G. Ig; Italijani so ga kot talca ustrelili na Ustju na robu Iškega Vintgarja s še 7 drugimi žrtvami.

Ustje

Tavželj, Anton

Tavželj, Franc

Tavželj, Janez – Žan

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ**Brest**

Kumše, Janez

Modic, Franc

Peršin, Slavko

Požar, Jože

Šuštaršič, Anton

Švigelj, Ivan

Strahomer

Glavan, Jakob, oče Janez, 68 let.

Modic, Anton, roj. 1906.

Modic, Jakob, roj. 1922, oče Jakob, ustreljen kot talec konec julija 1942 v Lapušni dolini.

Susman, Anton, roj. 1914.

Tomišelj

Ambrož, Jože, ustreljen po izdajstvu 26. 7. 1942 v Ivšah ob Iški.

Kumše, Jože, član TOOF, ustreljen med ofenzivo 23. 7. 1942 na Strženu pri Notranjih Goricah.

Lenarčič, Janez, padel je ob spopadu partizanov z italijansko kolono, ki je izropala kmetijo in gostilno Anzelc v Podkraju.

Mavec, Ivan, član TOOF, ustreljen 23. 7. 1942 pri Notranjih Goricah.

Mavec, Ivan, sekretar TOOF, ustreljen prav tam.

Šuštaršič, Anton, član TOOF, ustreljen prav tam.

Šuštaršič, Franc, član TOOF, ustreljen prav tam.

Tehovnik, Jože, član TOOF, ustreljen prav tam.

Vrbljene

Alič, Anton, roj. 1913, ustreljen 27. 7. 1942 v Lapušni dolini.

Grebenc, Franc, roj. 1920, ustreljen v Lapušni dolini 27. 7. 1942.

Grebenc, Jože, roj. 1923, ustreljen istega dne v Lapušni dolini.

Kumše, Franc, okupator ga je ustrelil istega dne v Lapušni dolini.

Lesica, Franc, roj. 1903, Član TOOF, ustreljen istega dne v Lapušni dolini.

Lesica, Ivan, roj. 1916, ustreljen istega dne v Lapušni dolini.

Matjaž, Jernej, roj. 1917, okupator ga je istega dne ustrelil v Lapušni dolini.

Matjaž, Janez, ustreljen 27. 7. 1942 v Lapušni dolini.

Modic, Franc, roj. 1923, okupator ga je istega dne ustrelil v Lapušni dolini.

Pavlič, Anton, roj. 1919, streljan istega dne v Lapušni dolini.

Pavlič, Martin, roj. 1921, brat, ustreljen prav tam.

DOMOBRANSKE ŽRTVE

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

Berce, Ivan, roj. 3. 11. 1905, Ig 129; ustreljen od domobrancev marca 1944 na Golem.

Bolha, Ivana, roj. 14. 5. 1920, Ig; domobranci so jo 7. 2. 1944 zjutraj kot aktivistko ustrelili za zidom izžanskega pokopališča v prisotnosti Skalarja in njegovih.

Cotman, Franc st., roj. 27. 1. 1892, Ig 200; bil je interniran na Rabu od avg. 1942 do sept. 1943. Domobranci ga ubili kot aktivista 22. 4. 1944 (zaupnik ROOF Barje) po napadu na Ig pri Brezovnikovi hiši.

Čebular, Frančiška, roj. 30. 6. 1875, Ig 65; ustrelili so jo domobranci 1. 5. 1944 v Kozlerjevi gošči.

Gerbec, Ivan, vaški stražarji so ga zajeli na Golem in ga odpeljali neznano kam.

Javornik, Jože, roj. 20. 4. 1878, Ig 34; ustrelili so ga domobranci 20. 12. 1943 v Kozlerjevi gošči.

Jesih, Anton ml., roj. 1922, Ig; ustrelili so ga domobranci v Kozlerjevi gošči 20. 12. 1943.

Keršmanc, Marija, roj. 28. 8. 1906, Ig 197; ustrelili so jo domobranci pod vasjo Zalag 18. 1. 1944.

Pucihar, Ivan, star 15 let, Ig 94; skupaj z materjo so ga prijeli domobranci, ko so se vrnili s prisege, ga zasliševali in pretepali v Tonijevi hiši, ko je skušal pobegniti, so ga še huje mučili in nato 1. 5. 1944 ubili v Kozlerjevi gošči.

Rupert, Anton - Ulčarjev, Ig 196; ustreljen 23. 6. 1944.

Uršič, Frančiška st, roj. 25. 9. 1889, Ig 120; oče Janez, pred DMB (s hčerkama Franco in Marijo) se je umaknila v partizane. Dodeljena je bila na komando mesta Vel. Lašče. Ko so DMB napadli komando, so vse tri ujeli v vasi Mački pri Robu in sadistično mučili ter ubili 8. 5. 1944.

Uršič, Frančiška ml., roj. 10. 9. 1912, Ig 120; 25 let, glej zgoraj.

Uršič, Marija, roj. 1. 12. 1925, 19 let, Ig 120; glej zgoraj.

Zalar, France, Ig; 17. 3. 1944 ko na Ig vozil repo, ranjen v spopadu DMB z rajonci, v bolnici umrl.

Kremenica

Šerjak, Sabina, roj. 31. 10. 1903, Kremenica 10; ubita 18. 4. 1944 na Pijavi Gorici.

Matena

Furlan, Janez, Matena; odbornik TOOF, ubili so ga črnorokci.

Kajzer, Milka, aretirana 22. 11. 1943 in ustreljena v Kozlerjevi gošči.

Pirc, Martin, član TOOF, ubili so ga črnorokci.

Pirman, Miha, ubili so ga domobranci v začetku maja 1944.

Strle, Martin - Škrabov, roj. 1921, ustreljen v vasi Sekirišče.

Ukmar, Otilija, aretirali so jo 22. 11. 1943 Frakljevi črnorokci in ubili v Kozlerjevi gošči.

Ukmar, Romana, ubili so jo črnorokci po nekajdnevem mučenju 25. nov. 1943 v Kozlerjevi gošči.

Ukmar, Vinko, roj. 1887, aretirali so ga Frakljevi črnorokci 22. 11. 1943 in ustrelili v Kozlerjevi gošči.

Sarsko

Štrumbelj, Alojz, Sarsko 7; bil zaupnik OF na Sarskem.

Staje

Ponikvar, Alojz, Kozlerjeva gošča 1. 5. 1944.

Ponikvar, Marija, por. Perme, Kozlerjeva gošča 1. 5. 1944.

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS**Iška vas**

Benet, Alojz, roj. 1892, Ivan + Marija Smolej, krojač, Iška vas 2; domobranci so ga aretirali 7. 2. 1944, ko so obkolili Iško vas in so jih rajonci z nenadnim napadom pregnali, in ustrelili dan pozneje pod Grmezom na Barju.

Cimperman, Franca - Kovačeva mama, roj. 1884, Iška vas; domobranci so jo ustrelili 7. febr. 1944, ko so jih napadli partizani v Iški vasi in rešili aretirance.

Japelj, Anton, ubit v Kozlerjevi gošči 8. 4. 1944.

Japelj, Urška, roj. 1895, Iška vas; ubili so jo 1. 5. 1944 v Kozlerjevi gošči.

Kramar Jakob, roj. 1901, kmet, Iška vas 42; domobranci so ga ubili skupaj z Alojzom Rupertom, oba člana TOOF Iška vas, konec januarja 1944.

Rupert, Alojz - Hacinov, roj. 1900, Iška vas; domobranci so ga kot terenca usmrtili 28. jan. 1944 neznano kje skupaj z Jakobom Kramarjem.

Rupert, Janez - Johan - Ulčarjev, roj. 1900, tovarniški delavec, Iška vas 19; domobranci so ga ubili v Kozlerjevi gošči 1. 5. 1944.

Rupert, Marija, Johanova žena.

Vingorc, Marija, ubita 8. 5. 1944 pri napadu na komando mesta Velike Lašče.

Vingorc, Ivana, ubita 8. 5. 1944 pri napadu na komando mesta Velike Lašče.

Žagar, Anton - Japljev, roj. 1898, kmet, Iška vas; domobranci so ga zajeli in ubili v Kozlerjevi gošči maja 1944.

Žagar, Marija - Malnarjeva mama, roj. 1882, kmetica, Iška vas; domobranci so jo prijeli, ko je šla na obisk k hčerki na Ig in jo decembra 1943 za vaško cerkvijo ubili, domobranci so umorili tudi njeno hčer.

Iška

Mazi, Antonija, Iška; aktivistka, borka in terenka, domobranci jo iz zasede ubili 26. 7. 1944.

Mazi, Marjana, roj. 1877, Iška; aktivistka, vsa družina delala za OF (dva sinova in dve hčeri v partizanih), domobranci so jo ubili maja 1944 v Mačkah pri Velikih Laščah z vnukom.

Šušteršič, Jože, roj. 1901, kmet, Iška; domobranci so ga ustrelili 16. 5. 1944 v Kozlerjevi gošči.

Gornji Ig

Tancek, Frančiška, roj. 1914, G. Ig; domobranci so jo ujeli konec 1944 in ubili pod vasjo Zalog pri Škofljici 11. 1. 1945; izdal naj bi jo brat France, bivši jugoslovanski orožnik, ki je delal pri politični policiji DMB v zaporih na Poljanskem nasipu.

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ

Brest

Grum, Mimi, roj. 1924, sestra Francka Škraba iz Tomišlja, streljana v Lisičjem po 27. 1. 1944.

Mavec Jakob.

Strahomer

Susman, Alojz - Juhov, roj. 1910, železničar, aretirali ga po Skalarjevem ukazu, zelo so ga mučili in nato 8. 3. 1944 ustrelili. Mati ga je pokopala v Tomišlju.

Vamplin, Anton, ustreljen avgusta 1944 pri Tržišču.

Tomišelj

Brancelj, Jože - Košcev, roj. 1876, ustreljen v Kozlerjevi gošči 20. 12. 1943.

Brancelj, Marija, roj. 1882, ustreljena prav tam.
 Brancelj, Francka, roj. 1915, hči, por. Korpes, ustreljena prav tam.
 Grum, Mimi, ustreljena v Lisičjem po 27. 1. 1944.
 Peršin, Pavla, ustreljena v Lisičjem po 27. 1. 1944.
 Škraba, Anton, roj. 1912, ubit v Kozlerjevi gošči 26. 11. 1943.
 Škraba, Francka, roj. 1915, Antonova žena, streljana v Lisičjem.
 Šuštaršič, Tone, ubili so ga domobranci 8. 3. 1945.
 Zupančič, Nataša, učiteljica, aretirali so jo oktobra 1944 in ustrelili na Sv. Urhu.

Vrbljene

Furlan, Marta, ob koncu novembra 1943 so jo aretirali domobranci in ustrelili v Lisičjem.
 Furlan, Martin, roj. 1904, predsednik TOOF, domobranci so ga aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili.
 Furlan, Pavla, roj. 1902, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.
 Grebenc, Alojzija, roj. 1916, 27. 1. 1944 so jo domobranci aretirali in ustrelili v Lisičjem.
 Grebenc, Anton, roj. 1929, z očetom Janezom so ju domobranci aretirali in ustrelili 8. 2. 1944 pod Grmezom na Barju.
 Grebenc, Janez, roj. 1882, domobranci so ga ustrelili pod Grmezom na Barju 8. 2. 1944.
 Grebenc, Marija, roj. 1915, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili 8. 2. v Lisičjem.
 Kumšetova mati, ubita 9. 5. 1944.
 Lesica, Ivana, roj. 1922, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.
 Modic, Anton - Melinov, domobranci so ga ustrelili 23. 12. 1943.
 Modic, Helena, roj. 1909, sestra Antona Modica - Melinovega, domobranci so jo ustrelili na Barju.
 Peršin, Pavla, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.
 Podržaj, Marija, roj. Debevec 1914, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.
 Štrumbelj, Francka, roj. 1904, mati osem otrok, domobranci so jo aretirali 27. 1. 1944 in ustrelili v Lisičjem.

PARTIZANSKE ŽRTVE

KRAJEVNA SKUPNOST IG

Ig

Anzeljc, Feliks, 1921, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Blaznik, Feliks, 1901, domobranec od 9. 9. 1943, ustreljen.

Brezic, Feliks, 1922, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Cankar, Franc - Samaturcev, 1925, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Drnovšek, Jože, 1908, vaški stražar (in domobranec), vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Glavan, Franc - Ribčev, 1923, bogoslovec, vaški stražar od 1943, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Glavan, Jože - Ribčev, 1924, od 13. 7. 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Janežič, Rudolf, od 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Jenko, Valentin, 1919, 17. 5. 1942 kot konfident (»... interprete e confidente dell' Arma«; »...effetivatamente collaborava con i militari della predetta stazione fascendo da interprete e dando loro qualche utile notizie sui ribelli«) obsojen in ustreljen dva dni pozneje.

Juha, Ludvik, 1921, vaški stražar, po 9. 9. 1943 domobranec, narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kus, Martin - Moharjev, 1924, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Luskovnik, Franc, 1903, od 19. 3. 1943 vaški stražar, po nemški ofenzivi domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Mavec, Jakob, 1913, kaplan domobranski kurat, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Mencej, Stane - Mencejev, 1914, vaški stražar, po 9. 9. 1943 domobranec, narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Merzel, Mirko, župan na Igu, obsojen na smrt in ustreljen 23. 10. 1943 v Jelendolu.

Merkun, Janez - Petračev, 1909, organizator in član Slovenske legije, obsojen in ustreljen 18. 5. 1942.

Merkun, Jože, 1922, od 1. 4. 1943 vaški stražar, po 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Močilnikar, Anton, 1913, borec Grčeve čete, obsojen na smrt, ker je prisvojil cigarete.

Rotar, Jakob.

Rupert, Anton - Ulčarjev, 1900, od 9. 3. 1943 vaški stražar, podnarednik, slučajno ustreljen na njivi ob žici.

Rupert, Matija, 1915, od 15. 12. 1942 vaški stražar, po 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Skarza, Anton, 1921, vaški stražar od aprila 1943, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Smole, Ivan, 1911, od 9. 3. 1943 vaški stražar, podnarednik, po 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Stojc, Ludvik, po italijanski ofenzivi vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Štrukelj, Martin, 1913, od 15. 2. 1943 vaški stražar, podnarednik, po nemški ofenzivi domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Toni, Mihael, ubit konec oktobra na Mokrcu.

Virant, Alojz, od 7. 4. 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Virant, Ivan - Šuštarjev, 1926, po 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Zajc, Dominik, 1922, po Italijanski ofenzivi vaški stražar, nato domobranec, ubit od paketa-bombe 1944. leta.

Zupančič, Ludvik, 1925, od 9, ubit od paketa-bombe 1944. leta.

Zupančič, Ludvik, 1925, od 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Dobravica

Klančar, Jože, od 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Klančar, Matija, od 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Iška Loka

Černič, Anton - Jerinov, 1921, od 9. 3. 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Čuden, Anton, 1920, od 9. 9. 1943 domobranec, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.

Čuden, Jože, 1926, mobiliziran v vaško stražo, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja je bil ustreljen.

Likovič, Jože - Hrustov, 1925, domobranec od 9. 9. 1943, ustreljen.

Pirc, Janez, 1914, domobranec od nemške ofenzive, ustreljen.

Pirc, Jože, 1918, domobranec od 9. 9. 1943, ustreljen.

Zgonc, Janez, 1917, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Župec, Alojz, 1922, domobranec od nemške ofenzive, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Župec, Franc, 1924, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Župec, Jože, 1923, domobranec od 9. 9. 1943, po vrnitvi iz Vetrinja ustreljen.

Župec, Stane, 1918, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kot

Lap, Florijan, 1894, domobranec od 9. 9. 1943, ustreljen 1945.

Kremenica

Kraljič, Franc, od 9. 9. 1943 pri domobranski politični policiji, ustreljen.

Kraljič, Ivan, član domobranske politične policije, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Zgonc, Jože, 1922, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Žmuc, Tone, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Gams, Franc, partizanski borec, ustreljen zaradi prisvojitve cigaret.

Matena

Ciber, Anton, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Gabrovšek, Ludvik, 1925, domobranec po 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Grmek, Anton, 1923, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Grmek, Ivan, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Jankovič, Ivan, 1919, domobranec od nemške ofenzive dalje, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Jankovič, Ludvik, 1922, domobranec od nemške ofenzive dalje, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Jankovič, Martin - Tonov, 1910, vaški stražar po italijanski ofenzivi, nato domobranec, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Juha, Ivan, 1910, od 5. 2. 1943 vaški stražar, podnarednik od 9. 9. 1943 domobranski podnarednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Anton - Močov, 1913, od februarja 1943 vaški stražar, domobranski podnarednik od nemške ofenzive dalje, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Ludvik - Močov, 1926, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Stražišar, Ivan, 1921, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Stražišar, Matija, 1926, domobranec od 9. 9. 1943, ustreljen po vrnitvi iz Vetrinja.

Škraba, Franc - Spičkov, domobranec od 9. 9. 1943, policist, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škrjanc, Anton, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škrjanc, Jakob - Brajdarjev, 1915, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Tavželj, Jože, 1918, domobranec od 9. 9. 1943, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Sarsko

Kavčič, Anton, zaradi uboja Alojza Štrumblija obsojen od Notranjskega vojaškega sodišča in ustreljen 1944.

Lešnjak, Alojz, 1924, domobranec od 9. 9. 1943, ustreljen.

Lešnjak, Anton, 1921, ustreljen.

Tomažin, Anton, organizator bele garde, ustreljen.

Tomažin, Franc, po italijanski ofenzivi vaški stražar, vojno sodišče ga je obsodilo, ustreljen.

Staje

Kocjan, Janez - Kocjanov, 1921, po italijanski ofenzivi vaški stražar, podnarednik in narednik, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Lenarčič, Alojz - Klančarjev, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Leskovic, Alojz - Tomažev, 1925, od 9. 9. 1943 domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Strle, Franc - Kovačev, 1922, vaški stražar od 9. 3. 1943, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

KRAJEVNA SKUPNOST IŠKA VAS

Iška vas

Golob, Franc, 1922, vaški stražar, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kozin, Franc - Martinov, domobranec od 1944, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Janez, 1914, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Jože, 1919, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Orhini, Franc - Adortov, 1924, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Pavlič, Stane, 1914, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Platnar, Anton - Sedejev, 1923, bogoslovec, domobranski poročnik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škulj, Anton - Škulov, 1919, vaški stražar in domobranec, ustreljen.

Šteblaj, Anton - Petelinčkov, 1923, vaški stražar in domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Švigelj, Ivan - Martinkov, 1921, vaški stražar in domobranec, podnarednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Traven, Jože st., kaznovan s smrtjo, ker je pretepel nekega partizana.

Vamplin, Alojz - Štrukljev, 1918 ali 1919, vaški stražar, domobranski podnarednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen,

Vamplin, Franc - Štrukljev, 1921, vaški stražar, domobranska politična policija, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Gornji Ig

Likovič - Tanckov, 1926, domobranec od 1944, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Maček, Franc - Mačkov, 1925, domobranec od 1944, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Ustje

Tavželj, Valentin, 1920, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

KRAJEVNA SKUPNOST TOMIŠELJ**Brest**

Kraljič, Alojz - Mutcov, 1924, že konec leta 1942 vaški stražar, po nemški ofenzivi domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kraljič, Franc, 1917, po 10. 12. 1942 vaški stražar, narednik, po nemški ofenzivi domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Lovka, Vinko, 1923, od marca 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Ložar, Ivan, 1925, od marca 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škraba, Feliks, 1925, od decembra 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Škraba, Jože, 1925, od decembra 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Švigelj, Jože, 1915, od 11. 2. 1942 vaški stražar na Igu, domobranski višji narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Strahomer

Brancelj, Anton, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Brancelj, Ivan - Tanckov, od decembra 1942 vaški stražar, po nemški ofenzivi domobranec, ustreljen.

Brancelj, Matija - Tanckov, 1922, po februarju 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Glavan, Ivan, 1924, mobiliziran marca 1943 v vaško stražo na Igu, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kraljič, Anton - Prunkov, po nemški ofenzivi mobiliziran v domobrance na Barju, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kraljič, Jože - Prunkov, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kramar, Franc - Frtičarjev, po marcu 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Meglič, Alojz, 1925, od aprila 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Oblak, Ivan - Grzinov, 1925, po nemški ofenzivi domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Oven, Jakob, ubit.

Požar, Franc, od decembra 1942 vaški stražar, domobranski narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Predalič, Ivan - Balantov, mobiliziran k vaški straži januarja 1943, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Rus, Anton - Intiharjev, od konca 1942 vaški stražar, nato domobranec, desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Tancek, Anton - Ančkin, 1925, od marca 1943 vaški stražar, nato domobranec, ko se je po osvoboditvi javil na nabor, se ni več pojavil.

Tomišelj

Grum, Jože, 1905, od 11. 12. 1942 vaški stražar, domobranski narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kraljič, Franc, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kumše, Stanko, 1926, februarja 1943 mobiliziran v vaško stražo, po nemški ofenzivi domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Lenaršič, Ivan, 1920, od 21. 12. 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Lenaršič, Ludvik, 1917, od 11. 12. 1942 vaški stražar, domobranski podnarednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Likovič, Stanko, od marca 1943 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Modic, Franc, 1913, od 11. 12. 1942 vaški stražar, nato domobranski desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Razpotnik, Josip, občinski tajnik in organist, ustreljen 21. 6. 1942.

Šajn (Schein), Štefan, učitelj, obsojen zaradi ovadbe članov TOOF in ustreljen.

Šeškar, Ivan - Tonetov, 1921, od 11. 12. 1942 vaški stražar, domobranski desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Vrbljene

Benko, Janez, 1914, poveljnik vaške straže in domobrancev, kapetan, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Benko, Jože, od konca leta 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kumše, Anton - Brajdarjev, 1910, vaški stražar od 9. 3. 1943, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Kumše, Martin - Brajdarjev, 1921, od 11. 12. 1942 vaški stražar, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

- Lesica, Anton, domobranski narednik, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Ljubi, Anton, 1905, vaški stražar od 21. 12. 1942, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Meše, Jože, 1921, od 11. 12. 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Modic, Franc - Mišičev, 1904, od decembra 1942 vaški stražar, domobranski desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Modic, Janez - Kovačev, 1908, od 11. 12. 1942 vaški stražar, narednik, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Oblak, Martin, 1924, semeniščnik, že 1942 vaški stražar, organizator in od maja 1943 narednik, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Pavlič, Ciril, 1924, od aprila 1943 vaški stražar, po nemški ofenzivi mobiliziran domobranec, desetar, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Strle, Ivan, 1920, od 10. 12. 1942 vaški stražar, nato pri domobranski policiji, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Šivic, Ivan, domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Štrumbelj, Jože, 1920, od 11. 12. 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.
- Tancek, Franc - Ančkin, 1924, od 11. 12. 1942 vaški stražar, nato domobranec, vrnjen iz Vetrinja in ustreljen.

Strnjeno podobo vključevanja prebivalcev podkrimskih vasi v dogajanja v času narodnoosvobodilnega boja daje – z izjemo belogardističnih aktivistov – preglednica 10. Posamezni stolpci v njej prikazujejo ugotovljeno število akterjev, vključenih v označeno opredelitev. Skupnega števila stolpcev ne moremo seštevati, ker se isti ljudje pojavljajo lahko v več stolpcih. Torej, sliko dajejo stolpci sami po sebi, tako za posamezne vasi kot za vsako izmed treh krajevnih skupnosti in seveda tudi obravnavano ozemlje skupaj. Številke še danes delujejo vznemirljivo grozljivo.

Preglednica 10: Vključevanje prebivalcev podkrimskih vasi v NOB

Vasi	Aktivisti OF	Borci	Padli borci	Interniranci	Umrli v internaciji	Vaški stražarji in domobranci	Padli stražarji domobranci*	Žrtve okupatorja	Žrtve domobrancev	Partizanske žrtve**
Ig	93	97	23	176	10	68	5	13	14	30
Draga-Dobravica	7	10	3	24	2	3	-	-	-	2
Iška Loka	11	15	2	59	4	22	1	-	-	11
Kot	4	8	1	18	3	8	-	-	-	1
Kremenica	1	4	2	12	1	5	-	-	1	5
Matena	23	28	2	71	8	28	-	-	8	16
Sarsko	7	4	2	10	1	3	-	-	1	5
Staje	9	4	-	18	2	8	1	1	2	4
KS Ig	155	170	35	388	31	145	7	14	26	74
Iška vas	64	63	22	64	16	17	-	17	12	13
Iška	18	12	7	13	2	-	-	1	3	-
Gornji Ig	11	5	2	19	4	5	-	5	1	2
Ustje	3	4	-	5	2	1	-	3	-	1
KS Iška vas	96	84	31	101	24	23	26	16	16	
Brest	53	20	-	68	6	30	1	6	2	7
Strahomer	37	25	6	50	2	31	2	4	2	14
Tomišelj	64	24	3	114	10	44	2	8	9	10
Vrbljene	50	41	15	67	6	37	4	11	14	15
KS Tomišelj	204	110	24	299	24	142	9	29	27	46
Skupaj	455	364	90	788	79	310	16	69	69	136

* Pri napadu na Ig 20.–21. aprila 1944 je padlo 14 ali 15 domobrancev, partizani pa so ustrelili tudi nekaj ujetih domobrancev. »Nismo mogli ugotoviti koliko in kdo so bili iz podkrimskih vasi.« V času 24. čete na Igu pa po poročilu komandirja Bude ni bilo padlih.

** Partizani so zaradi bojazni pred ovaduštvom postrelili tudi ciganske družine iz Vrbljen in Podpeči.

MIKROZGODOVINA SMRTI IN UPANJA

Ferdo Gestrin in njegova razprava o »državljski vojni« pod Krimom

V svojem racionalnem, če ne že kar skopem »Uvodu« v prvo izdajo knjige *Svet pod Krimom*, je Ferdo Gestrin med drugim zapisal tudi, da je težišče besedila »na časovno kratkem, a zgodovinsko pomembnem času narodnoosvobodilnega boja«. Motivi, ki so ga pri tem vodili in ki jih je, kljub značilni zadržanosti na koncu, vendarle izdal, so za poznavalce slovenskega zgodovinopisja presenetljivi. Zdelo se mu je namreč, da je pred iztekom tisočletja v slovenskem zgodovinopisju primanjkovalo »mikroštudij [...] o NOB [...], ki morejo veliko prispevati k splošni zgodovinsko resnični podobi dogajanja«. Ker bo o njegovem razumevanju različnih načinov historične prezentacije več povedano v nadaljevanju, na tem mestu kaže poudariti, da je presenečenje v resnici povsem odveč, če vemo, da konkretne zgodovinske predstavitve posameznih partizanskih enot ne sodijo v okvir mikrozgodovine, temveč so podaljšek običajne deskriptivne predstavitve konkretne skupine ljudi in konkretnega dogajanja. V njih le redko srečamo analize razmer pred vojno in izvemo zelo malo natančnega o socialnem izvoru in resnični idejni usmeritvi posameznih bork in borcev.

V Gestrinovi razpravi posamezni akterji znova oživijo prav zato, ker izvemo o njih skoraj vse: iz kakšne družine so izhajali, kaj so bili po poklicu, v kolikšni meri so bili (če so bili) dejavni v komunistični partiji ali sindikalni organizaciji še pred začetkom vojne. V kolikšni meri so bili (če so bili) razpeti med delom v bližnji Ljubljani in opravlki na domačiji, kako so doživljali okupacijo, zakaj so se pridružili partizanskim enotam oz. enotam MAVC in, končno, zakaj so morali ali hoteli ene zamenjati z drugimi in kaj je to pomenilo za njihove družine ...

Še bolj oz. za današnji čas izjemno pomemben pa je njegov drugi razlog. »Iztrgano in nekompleksno prikazovanje obravnavane snovi«, predvsem pa »poenostavljene in nekritične ocene večplastnosti dogajanja na eni in na drugi strani« so bile zanj »nesprejemljive«. V središču raziskovanja in kasnejše predstavitve je namreč pogrešal »ljudi, domačine na obeh straneh, njihovo množično odzivanje na splošno in lokalno dogajanje ter njihovo sodelovanje v njem in posledice, tudi negativne, ki so temu sledile«. »Usoda jih je« po njegovem mnenju »v mnogih primerih premetavala z ene na drugo stran, v boju za eno ali drugo vizijo reševanja slovenskih eksistencialnih vprašanj tistega časa in poznejšega razvoja, v krvavi bratomorni boju, ki je dobival

oblike in značilnosti državljanske vojne v pogojih okupacije in kolaboracije«. Pri tem ga ni zanimala toliko vojaška plat dogajanja, čeprav v četrtem poglavju srečamo dokaj natančne opise spopadov za Ig. Bistveno bolj ga je gnalo razumevanje in interes za čim bolj celovito predstavitev »vseh notranjih in zunanjih pretresov, telesnih in fizičnih naporov, strahu in groze ... ran in smrti«, podobno, kot ga je zanimala usoda posameznih domačij v podkrimskih vaseh.

Prav zaradi tega je bil že po zaključku prve redakcije leta 1989 prepričan, da se njegova predstavitev dogajanja v marsičem razlikuje od podobnih razprav drugih avtorjev. Prav tako je opažal precejšnje razlike v razumevanju obravnavane problematike. Njegova razprava je dejansko napisana »brez stereotipov« in morda prav zaradi tega po zaključku glavnine rokopisa (1989) pred natisom (1993) namenoma ni posegal v večji del besedila. Po drugi strani je bil morda prav zaradi prvih pozivov na radikalno »revizijo« obstoječe interpretacije NOB v drugem delu knjige, predvsem pa v poglavju, v katerem opisuje »leto grozot, omahovanja in vztrajanja ...«, nekoliko bolj kategoričen pri zagovarjanju stališča, da je vse do konca leta 1942 v podkrimskih vaseh »boj potekal le proti Italijanom« in da se je šele od takrat naprej »vse do kapitulacije Italije narodnoosvobodilno gibanje znašlo med dvojim sovražnikom: okupatorjem in vaško stražo (*Milizia volontaria anticomunista* – MVAC)«. Nedvoumno pa je bil prav zaradi slednjega zelo natančen pri dopolnjevanju mozaika nasilja. Pod svojimi »metodološkimi prijemi« je namreč razumel tudi natančno zbiranje in preverjanje najrazličnejših podatkov: od imen ljudi in krajev do časa in širših okoliščin obravnavanega dogajanja. Tudi zato je v prvi izdaji ostalo kar nekaj podatkov opremljenih z vprašaji oz. je ob določenih opisih kar sam opozoril na določene pomanjkljivosti predstavljenega. Tudi zato je njegov opis zvečine izrazito stvaren in zgoščen, pogosto brez enega samega pridevnika, podatki, ki jih navaja, pa se mestoma berejo kot imenski popisi lokalnega prebivalstva. Slednje je še posebej pomembno, saj zbrani podatki nastopajo kot (edina) protiutež kasnejši črno-beli reinterpretaciji oz. politični instrumentalizaciji preteklosti, ki vse pripadnike odporniškega gibanja, vključno z aktivisti in njihovimi družinskimi člani, prevaja v komuniste. In komuniste demonizira kot revolucionarje in antikriste.

K natančnosti in previdnosti ga je nedvoumno napeljalo njegovo delo z viri za srednjeveško in zgodnjenovoveško zgodovino, viri, ki so lahko zelo diskretni, če ne že prav zagonetni, v razkrivanju konkretnih razmer v preteklosti. Tako je npr. opis srednjeveške trgovine v jadranskem prostoru skoraj v celoti omejen na popis tovara in zato ne pove prav veliko o njegovem lastniku oz. lastnikih. Še manj o njihovem spolu in družbenem položaju. A kljub temu je Gestrin tudi iz tako skopih podatkov znal rekonstruirati strukturo *komend* in tako osvetlil tehnike trgovine v srednjem veku v severnem in srednjem Jadranu. Iz njegovega opisa pogojev in okoliščin za nastanek

teh zanimivih gospodarskih združb je namreč mogoče sklepati o prevladujočih »oblikah združevanja posestnikov kapitala in trgovcev«¹ v določenem prostoru in času. Podobno velja za njegove razprave o kmečki trgovini in z njo povezanim kmečkim uporom leta 1573, za študije o posameznih slovenskih mestih (Ptuj, Ljubljana, Piran, Novo Mesto ...) ali za razpravo o »družbenih razredih na Slovenskem v času reformacije«. V vseh primerih je izhajal iz arhivskega gradiva, v katerem so ga posebej zanimale notarske (od 13. do 16. stol.) in mitninske knjige (iz 16. in 17. stoletja). S pomočjo prvih je predstavil trgovino med slovenskim zaledjem in primorskimi mesti, na podlagi drugih pa poslovanje mitninskih uradov. S pomočjo slednjih je dokazal, da je »bila gospodarska navezanost naših krajev na zahod ... v 16. stoletju pomembnejša od one na sever, ki so jo vse do« izida njegove razprave »šteli za važnejšo«. ² V okviru rekonstrukcije zgodnjenovoveške kmečke trgovine pa je poleg trgovskih poti izluščil tudi nekaj »temeljnih vidikov neagrarnega gospodarskega življenja, iz katerega so se sčasoma razvile kapitalistične oblike gospodarjenja.

Brez dvoma se je za omenjene teme še dodatno ogrel v okviru izpopolnjevanja pri Fernandu Braudelu na pariški Ecole Pratique des Hautes Etudes leta 1961. Vodilnega zgodovinarja druge generacije t. i. analovske šole je namreč še posebej zanimalo, kako se je zgodnji kapitalizem uveljavljal v severnem Jadranu in kako se je trgovina tega prostora vključevala v zgodnjenovoveško trgovino celotnega vzhodnega Sredozemlja.

Glede razumevanja različnih načinov historične predstavitve pa se je pri francoskih kolegih srečal z novim konceptom ekonomske in socialne zgodovine, ki »poleg pripovedi (ali 'dramatičnega podajanja') tradicionalne zgodovine« identificira »še eno vrsto zgodovine, katere predmet so dolga časovna obdobja«, nad to drugo vrsto pa je še »tretja vrsta, s še večjim merilom, zgodovina, ki meri v stoletjih: to je zgodovina dolgih, celo zelo dolgih obdobj«. Enako velja za obravnavo konkretnih geografskih prostorov. Ne glede na njihovo velikost ali majhnost jih je treba, tako Braudel, obravnavati kot družbo. »Vsako mesto« in potemtakem tudi vsaka vas, »je družba«, »družba, zgrajena na napetostih«, družba »s svojimi napetostmi, s svojimi krizami, nenadnimi spremembami, občasnimi zlomi«, zaradi česar, »ga [oz. jo] je potrebno obravnavati v kontekstu [drugih op. p.] kmečkih kompleksov, ki ga [oz. jo] obvladujejo«. ³ In končno, vsako mesto ali vas je treba obravnavati v sklopu mreže, ki

¹ Ignacij Voje, »Ferdo Gestrin – Šestdesetletnik«, v: *Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 24, 1976 (st. 185–187).

² Ibid.

³ Vsi navedki so iz Fernand Braudel, *Zgodovina in različni pojmi časa*, v slovenskem prevodu v: Oto Luthar et al., *Zgodovina historične misli*, druga dopolnjena izdaja iz leta 2016, Založba ZRC Ljubljana (str. 293–298).

jo tvorijo okoliške vasi in mesta. Predvsem pa nobena obravnava določenega prostora ne more mimo njegovega zgodovinskega razvoja.

Glede na našeto lahko sklepamo, da se je Gestrin pri Braudelu naučil najmanj troje: (1) spoznal je najnovejše opredelitve gospodarske in socialne zgodovine, (2) seznanil se je s konceptom različnih zgodovinskih časov in (3) našel se je pojma struktura. Točneje, z Braudelovo pomočjo je začel razumevati, da struktura pomeni »zbirko delov, okvir, predvsem pa predstavlja resničnost, ki preži dolga obdobja in le počasi zbledi«. Spoznal je, da nekatere dolgo trajajoče strukture [npr. vpliv rimokatoliške cerkve, op. p.] postanejo stalni element generacije za generacijo«. Kot take se upirajo toku zgodovine ali jo celo usmerjajo. Predvsem pa si je zapomnil, da »vse strukture lahko predstavljajo tako temelj kot oviro«. Kot ovira oz. prepreka najpogosteje nastopijo takrat, »ko ovirajo preseganje določenih geografskih in bioloških danosti«⁴ in se prelevijo v različne (geografske in ideološke) determinizme.

Poleg tega je bil Braudel gotovo tudi eden od glavnih krivcev za Gestrinovo navdušenje nad mikrozagodovino, čeprav se je največ glede takega načina predstavljanja preteklosti zgledoval pri italijanskih avtorjih, npr. pri dobri dve desetletji mlajših Giovanniju Leviju in Carlu Ginsburgu. Slednji je zaslovel s sedaj že referenčnim delom *Sir in črvi. Življenjski svet mlinarja 16. stoletja* in s s prostodušnim priznanjem, da si je izraz mikrozagodovina brez pomislekov sposodil pri prvem, oba skupaj pa sta znana zagovornika prepričanja, da je mikrozagodovina »znanost o resničnem življenju«. *La scienza del vissuto* naj bi po njunem mnenju proučevala nevidne strukture, znotraj katerih se artikulirajo doživete izkušnje.

Podobno, kot sem zapisal v predgovoru v knjigo Mateje Ratej,⁵ si tudi v premisleku Gestrinove teoretske refleksije narave in pomena historične interpretacije drznem sklepati, da je mikrozagodovino razumel kot svojevrsten korektiv oz. je verjel, da mikrozagodovina lahko vsaj deloma brzda etnocentrizem velikih nacionalnih zagodovin. Predvsem pa je, podobno kot Ginzburg, verjel, da nam mikrozagodovina razkriva obstoj svetov, ki jih v standardnih interpretacijah preteklosti ni mogoče srečati.

Gotovo pa je bil prepričan, da je mikrozagodovinski pristop še posebej primeren za preučevanje in interpretacijo izrazito kompleksnih in/ali travmatičnih dogodkov in procesov v preteklosti. Mikrozagodovina – če je ne razumemo kot obravnavo zelo majhnih dogodkov, temveč kot zelo podrobno obravnavo katerega koli dogodka – je ne nazadnje najboljši način za tematizacijo vsakršnih anomalij, še posebej tistih, katerih rekonstrukcija postavlja pod vprašaj obstoječe interpretacije. Gotovo pa je

⁴ Ibid. Str. 298.

⁵ *Begunstvo profesorja Tofana. Kulturnozgodovinski prerez Maribora v dvajsetih letih 20. stoletja*, Modrijan, Ljubljana, 2015.

tudi Gestrina pritegnilo dejstvo, da zagovorniki mikrozgodovine dosledno sledijo Marcu Bochu in njegovemu razumevanju preteklosti kot preteklosti vsakdanjega življenja in delovanja človeka.⁶

V lokalnem okolju je bil zato eden zadnjih, ki so se zavedali, da delodajalec sodobnega zgodovinarja ne bi smel biti kateri koli religiozni red, katera koli politična stranka ali posamezni družbeni razred, temveč opisani akterji, dogodki in procesi preteklosti, npr. puntarji 16. stoletja, fakini na čolnih na Ljubljani; odjemalci pa so lahko prav vsi, brez izjeme: dijaki, študentje in drugi bralci ... celo politiki.

To je še zlasti razvidno iz njegove zadnje knjige, v kateri se v okviru preučevanja slovenske migracije v Italijo še sistematično posveča vsakdanjemu življenju migrantov z vzhodnega Jadrana. Kot je opazil že Andrej Vovko, Gestrin v poselitvenih valovih od 6. stoletja naprej skuša slediti konkretnim življenjskim izkušnjam prišlekov. Na podlagi zbranega gradiva po različnih arhivih od Benetk do Barija nas namreč »uvede v vsakodnevne spore, pretepe, zmerjanja, zločine, sodbe in obsodbe« priseljencev, pri tem pa je še posebej natančen pri opisu njihov težav pri učenju novega jezika in iz tega izhajajočih nesporazumov z domačini. Poleg tega ga je zanimalo, zakaj so se odločili za selitev v italijanske dežele, v katerih jih je bilo največ, s čim so se preživljali in kaj so dosegli v novem okolju.

Podobno kot Ratejeva je že četrto stoletja pred njo vzel v roke mikroskop oz. se osredotočil na neobičajne oz. nepričakovane poteke življenja slovanskih kmetov, trgovcev, obrtnikov in sužnjeve, ki so se iz različnih razlogov znašli v Benečiji, Emilii Romagni, Markah, Abruzzu in Apuliji. Pri tem je podobno kot italijanski kolegi opozarjal na intenzivnost obravnave in ne na razsežnost obravnavanega. Podobno kot Perry Anderson je namreč tudi on verjel, da je mikroskop namenjen gledanju majhnih stvari, za opazovanje zvezd pa potrebujemo druge instrumente.

In prav to ga je vodilo tudi pri pričujoči rekonstrukciji dogajanja med drugo svetovno vojno v vaseh pod Krimom. V »bitki za Ig«,⁷ na primer, ima bralec občutek,

⁶ Ignacij Voje je v tem pristopu zaslutil Gestrinovo naklonjenost »marksistični znanstveni metodi«, a v istem stavku dodal, da se je znal izogniti »vsakršnim šablonam« materialistične interpretacije preteklosti. Slednje je brez dvoma res, s prvim pa se avtor *Sveta pod Krimom* verjetno ne bi strinjal. Podobno kot Bogo Grafenauer in Janko Pleterški je bil gotovo seznanjen z marksističnim zgodovinskim vzhodno in zahodno Evrope, težko pa bi ga uvrstili med marksiste. V resnici se je, podobno kot Fernand Braudel, zavzemal za družbeno in gospodarsko zgodovino in preseganje evrocentrističnega koncepta pri interpretaciji svetovne zgodovine. Predvsem pa se je Gestrin pri Braudelu navzel prepričanja, da morajo vsi, ki jih zanima preteklost slovenskih dežel, poznati tudi preteklost srednje in jugovzhodne Evrope ter preteklost severnega Sredozemlja. Ne nazadnje je to bilo tudi stališče Braudellovega učitelja, Luciena Febvra, ki je že v tridesetih letih prejšnjega stoletja trdil, da je treba za poznavanje zgodovine Francije poznati zgodovino celotne Evrope.

⁷ V sklepni bilanci med drugim postane jasno, da je v štirih letih vojne Ig »enajstkrat menjal

da se je znašel med partizanskimi in italijanskimi položaji, kar, mimogrede, močno spominja na odlomke iz pretresljivih razprav Martina Middelbrooka, (*First Day on the Somme*) in Adama Hochschilda (*July 1, 1916*), ki sta do potankosti popisala dogajanje prvega dne ene največjih bitk v prvi svetovni vojni, bitke, ki je na britanski strani že v prvi uri terjala okoli 20.000 življenj.⁸

A bitka oz. bitke za Ig so že globoko v četrtem in petem poglavju, torej na polovici knjige, ki ima sicer devet poglavij. In kot se za človeka, ki se je zapisal zgodovini dolgega trajanja, spodobi, tudi Gestrin svojo razpravo začne z »zgodovinskim razvojem podkrimskih vasi« oz. z »najstarejšo poselitvijo in opisom rimskega gospodstva«. Temu sledi pregled dogajanja v srednjem in novem veku, ki se izteče v opis »stoletja kapitalizma«. Najbolj natančno tj. mikrozgodovinsko so obdelana leta vojne, ki se začenjajo z »italijansko okupacijo in začetki narodnoosvobodilnega boja« in nadaljujejo v »leto grozot, omahovanja in vztrajanja«, opis »nemške okupacije in domobranske prevlade« in analizo časa po italijanski kapitulaciji oz. nemški okupaciji.

Najbolj dragocena in zgovorna so poglavja, v katerih predstavi razloge za upor, sam potek »partizanske vstaje« in njene posledice. Med slednjimi je zanimiv predvsem opis italijanske ofenzive, ki se je začela sredi julija in končala na začetku novembra 1942 in ki je za seboj pustila neverjetno opustošenje in ogromno žrtev, saj še posebej opozarja na žrtve med civilnim prebivalstvom. Italijani so kot talce pobijali tudi starce. Janez Žagar iz Iške vasi, ki so ga ustrelili kar pred njegovo hišo, je bil star 78 let ... Napad na »*bastione della piana di Lubiana*« oz. »sprehod po poljih in gozdovih italijanske Slovenije, ki so jo skupine komunističnih banditov skušale odvzeti italijanskim vojakom«, kot je ofenzivo poimenoval Robotti, je terjal veliko žrtev tudi med ženskami in otroci. Predvsem pa ni puščal nobenega dvoma o namenih okupatorja. Šlo je za ponovno vzpostavitev in ohranitev ITALIJANSKE Slovenije, vse ostalo so Italijanske okupacijske oblasti razumele kot kolateralno škodo. Ropanje, uničevanje premoženja in pobijanje ljudi je bilo v službi dokončne okupacije in pripojitve tega dela Slovenije k Italiji, kar se v zadnjem času skuša prekriti s takoimenovano teorijo o funkcionalni kolaboraciji v širšem evropskem kontekstu, znano kot teorijo zaščite oz. teorijo štita (*Shielded theory*).⁹ V okviru opisa ofenzive so še posebej dragoceni odlomki iz pisem

gospodarja«, da je bilo občutno zmanjšano njegovo »moško prebivalstvo« in da sta bila oba gradova (Palmetov izanski grad in gradič v Brestu) močno poškodovana ali celo docela požgana.

⁸ Nikoli prej in nikoli po tem ni v enem samem spopadu umrlo toliko britanskih vojakov. Nespametno odločitev za »zgodovinski preboj« v bitki na Sommi 1. 7. 1916 je odlično predstavil tudi Joe Sacco v svojem stripu *The Great War*.

⁹ Izraz srečamo tudi v razpravi o francoski kolaboraciji, v kateri zagovorniki višijskega režima govorijo o zaščiti francoskega prebivalstva. V okviru te teorije naj bi bili v primeru nesodelovanja Francozi izpostavljeni še hujšemu nasilju nacističnih okupatorjev. Zgodovinska dejstva kažejo na

italijanskih vojakov, ki jih je avtor našel v Arhivu Slovenije in ki govorijo o uničevanju in ropanju domačij.¹⁰

Podobno neizprosno v nadaljevanju slika tudi ravnanje z ujetimi partizani, ki so jih Italijani najpogosteje postrelili (it. *passate per le armi*) takoj po zaslišanju, ali ko rekonstruira sodelovanje v MVAC in enotah Slovenskega domobranstva.

Podobno kot uvod je domala asketsko zgoščen tudi zaključek, ki je še najbolj podoben policijskemu zapisniku: natančen, suhoparen in brez kančka empatije. Avtor ga začne z popisom uničenja vasi, ki »so bile ob koncu vojne zelo prizadete, posamezne pa tudi povsem uničene«, in konča z njihovo gentrifikacijo trideset let kasneje. Ig in okoliška naselja namreč že več kot tri desetletja služijo predvsem kot spalna naselja za ljudi, ki povečini delajo v Ljubljani, zaradi česar jih nekateri predstavljajo kot oddaljena predmestja prestolnice ...

Daleč najbolj boleč je opis žrtev, opis, ki ga ni mogoče ponazoriti brez daljšega citata, saj v opisanih vaseh »skoraj ni bilo partizanske družine, ki ne bi izgubila enega ali več svojih članov. [...] Ukmarjevo družino iz Matene so skoraj v celoti pobili, postala je [...] žrtev domobranskega terorja [...] Pri Brencljevih iz Podkrajja (Tomišelj) so oče, mati in hči padli kot žrtve Črne roke, trije sinovi in druga hči pa so bili v NOV. V Iški vasi je Šivčeva družina – Jerajeva izgubila tri člane v partizanih; Žagarjeva družina – Mlakarjeva je bila še bolj prizadeta. Franca Žagarja so okupatorji ustrelili v Lapuški dolini, mater Marijo in sestro so ubili domobranci, ostale brate, Martina, Janeza in Antona, ki je padel leta 1942, so ubili v partizanih. [...] Grebenčeva enajstčlanska družina iz Vrbljen je bila povsem raztepena. Dva sinova, borca, sta bila ustreljena v Lapuški dolini, očeta in dve hčeri so ubili Skalarjevi 'apostoli', dva sinova in hči so se umaknili v NOV, kjer je Ivan padel, mati in hči Pavla sta bili v nemški internaciji, najmlajši sin, še otrok, pa je bil pri tujih 'domobranskih' ljudeh ...«

Slednje je verjetno najboljše izhodišče za opis najpomembnejšega sporočila Gestrinove knjige. Skozi celotno razpravo se namreč prepletata dve jasno in na dejstvih utemeljeni sporočili. Prvič, da je velika večina ljudi iz podkrimskih vasi podprla odporniška

to, da so se zadeve začele razvijati v nasprotno smer. Dober primer nevzdržnosti te teorije je dogajanje v nemški okupacijski coni v severovzhodni Sloveniji. Kljub odzivu na vpoklic v Wehrmacht so Nemci izselili več kot 80.000 ljudi ... Več o razpravi v Vichyju glej Gerhard Hirschfeld, *Collaboration in Nazi-occupied France: Some introductory Remarks* in Hirschfeld Gerhard and Marsh Patrick (ed.), *Collaboration in France. Politics and Culture during the Nazi Occupation, 1940–1944*, Berg, Oxford/New York/Munich, 1989.

¹⁰ »Videl sem, kako so pobili vole, da so odrezali zgolj 'file', vse drugo so pustili na soncu. [...] Najprej smo izropali vse hiše in jih nato zažgali. V njih je bilo mnogo raznovrstnega blaga, obleke, rjuhe, šivalni stroji [...] Sam nisem mogel nositi toliko blaga, ker sem imel na hrbtu 20 kg. Vzel sem toliko, kolikor sem mogel nesti [...]«

gibanja, da pa jih je nasilje okupatorjev in njihovih podpornikov, vključno s predstavniki cerkve, v mnogih primerih »premetavalo« med »narodnoosvobodilnim bojem« in »kolaboracijo«.

Eden najboljših primerov je tudi vojna biografija Staneta Kirna, ki se je kot eden prvih taboriščnikov najprej znašel na Rabu, se tam po kapitulaciji Italije priključil Rabski brigadi in po mesecih skrivanja končal pri domobranski policiji. Kirnov primer je zanimiv tudi zato, ker slovenske zgodovinarje že desetletje zamašča sprašuje, kaj je bil, ko je nosil eno od uniform.¹¹

Po drugi strani pa dejstvo, da je neka »domobranska« družina skrbela za enega od otrok partizanske, priča o tem, da je tudi kolaboracija poznala različne registre. Tu in tam je, in to Gestrin še dodatno izpostavi, tradicionalna sosedska solidarnost vendarle prevladala ideološko, najpogosteje od cerkve zapovedano, razdeljenost.

O tem, da je pri oblikovanju in legitimiranju kvizlinških enot sodelovala slovenska rimokatoliška cerkev, avtor poudarja na več mestih in je pri tem zelo natančen. Organizacije »okupatorjevih sodelavcev« naj bi »domači župniki« načrtovali že »vsaj od konca leta 1941«, ko so »z najožjim krogom cerkvi najbližjih ljudi [...], začeli ustvarjati mrežo svoje organizacije«. Sicer pa o vlogi slovenske duhovščine pri delitvi na »poštene in nedolžne« ter na »kriminaliste [mišljeni so seveda kriminalci, op. p.] in komuniste« priča tudi eno od poročil iz fašističnih taborišč, kjer duhovniki, ki so obiskali internirance, pogosto ločijo med »nedolžnimi«, ki bi jih bilo treba »poslati domov«, in onimi, ki »so se udeleževali pri komunističnem gibanju.«¹² »Župniki«

¹¹ Spisek vprašanj je daljši. Za ponazoritev Kirnove jeze in obupa navajam samo najbolj bistvena »1. Je bil med vojno v Ljubljanski škofiji ali pokrajini osvobodilni upor proti okupatorju ali je bila revolucija? Oboje hkrati ne more biti. Nisem še srečal Slovence, ki bi izjavil: 'V partizane sem šel delat revolucijo'. Brez ljudi pa revolucije ni in pika. 2. So se slovenski partizani skupaj z drugimi okupiranimi narodi Evrope borili z okupatorji za osvoboditev ali so šli delat revolucijo? 3. So bili Italijani, ki so prej 25 let na Primorskem preganjali vse, kar je bilo slovensko, in nato Nemci, ki so prej dve leti izvajali pravi genocid nad Slovenci na Gorenjskem in Štajerskem, ob zasedbi Ljubljanske škofije okupatorji ali prijateljski zavezniki protirevolucije, ker so eni kot drugi oboroževali, oskrbovali, plačevali in tudi poveljevali drugi 'zmagoviti Omanovi Slovenski vojski'«. Citirano iz pisma avtorju predgovora februarja 2016.

¹² Celotno »Kratko poročilo o taborišču internirancev v Chiesinuovi« si je mogoče ogledati v Škofijskem arhivu v Ljubljani. Oznaka dokumenta je II 0254 835 (73974). V poročilu, ki obsega tri tipkane strani, je mogoče med drugim prebrati tudi naslednje:

»... [(Interniranci, op. p.) so se »pritoževali [...] zaradi tega, ker so poštene in nedolžni pomešani s tistimi, ki so odložili orožje, in s pravimi kriminalisti in kleptomani. Tatvine so na dnevnem redu. [...] Med interniranci je tudi osem slaboumnih, ki niso ločeni od drugih. [...] Edina pomoč, ki se jim sedaj lahko nudi, je: 1. Preskrbeti pri oblasteh, da pridejo nedolžni domov, saj je po večini znano, kateri so se udeleževali pri komunističnem gibanju. Pri tej izbiri bi bilo seveda treba paziti, da bi ne bil kdo po nedolžnem prištet med komuniste. Sicer pa komanda za večino v tem taborišču ve, kateri imajo kaj na vesti. Mnogi so do časa mojega bivanja v taborišču očitno in

so bili najpogosteje tudi pisci prošenj za izpustitev internirancev (predvsem z Raba), ki bi se v zameno pridružili vaškim stražam.¹³

Morda je tudi zaradi tega Gestrin bolj nepopustljiv do kolaboracije¹⁴ »vodstva SLS pod vodstvom dr. Marka Natlačena, [...] cerkvenih krogov s škofom Rožmanom in nekaterih drugih meščanskih veljakov« kot do sodelovanja posameznih vaščanov. Ljudje, ki so najbolj trpeli, so se po njegovem mnenju v klopčiču nasilja znašli zaradi politične in cerkvene elite. Kot je mogoče razbrati iz razdelka, ki govori o »izdajstvu, idejnem razslojevanju in nastanku vaških straž«, Gestrin zastopa stališče, da »tudi vaške straže niso zrasle iznenada«, temveč so »nastajale v sporazumu z vodstvom Slovenske legije kot javna formacija in postale del italijanskega vojaškega sistema v Ljubljanski pokrajini«. Posledica tega naj bi bili »ovaduhi«, ki »so italijanskim oblastem ovajali pristaše OF [...]«.

Z dejavnostjo ovaduhov naj bi se razplamtele tudi partizanske povračilne akcije. Ujete pripadnike Slovenske legije so mučili in pobijali, »dekleta, ki so se družila z Italijani«, pa, v najboljšem primeru, 'samo' »postrigli«. Sodeč po tem se je vrtnec medsebojnega nasilja dodobra razplamtel prav konec leta '42, v ta čas pa sodi tudi italijansko sistematično oboroževanje pripadnikov MVAC.¹⁵

izzivalno kazali svoje prepričanje. Oficirji so vedeli za to, a ni bilo nobene reakcije. [...] Takih, ki čutijo s Cerkvijo, ki stalno pri Bogu iščejo tolažbe, ki se ne bojijo javno izpričevati vere v Boga, je približno 400. Od duhovnika, ki navadno prihaja v taborišče brez strogega nadzora, zahtevajo, da bi jim prinesel cigarete in prenašal pisma ter dvignil denar, ki za nekatere leži na banki. Porabiti so me hoteli tudi za črno borzo. 50 izvežbanih fantov bi bilo potrebno, da bi sproti pobijali večkrat umetno povzročene predsodke, ki nastajajo v taborišču proti duhovniku. [...] Iz tega kratkega poročila si lahko vsak ustvari sodbo, kakšno je versko življenje internirancev in zakaj je otežkočeno dušnopastirsko delovanje med njimi.«

¹³ Prvi interniranci so se začeli vračati »že pred sredino decembra 1942« [...], kot pripadniki izanske vaške straže« pa so »proti partizanom na strani okupatorja nastopili že štiri dni pozneje«.

¹⁴ Gestrinovo razumevanje pojma *kolaboracija* je precej podobno temu, kar piše v *The Oxford Companion to World War II*, Oxford University Press, Oxford 1995. V času vojne kolaboracija pomeni aktivnost, ki presega običajno sodelovanje (ang. *co-operation*). Skoraj vedno se uporablja v slabšem pomenu, in sicer kot delo s sovražnikom. V očeh zaveznikov je kolaboracija pomenila sodelovanje s silami osi. Tovrstne aktivnosti so bile še najbolj zapletene v vzhodni Evropi in na Balkanu, zaradi česar so pripadniki vojaških sil VB in ZDA kolaboracijo omejili na »sodelovanje z nacisti«. Pri opisu dogajanja na slovenskih tleh je izpostavljena t. i. »južna Slovenija«, kjer naj bi se »kmečko prebivalstvo v strahu pred komunističnimi partizani organiziralo v vaške straže (ang. *village guards*), ki so bile kasneje prisiljene v sodelovanje (ang. *collaboration*) z Italijani, ki so jih oborožili [...]. »Nemci, ki so nasledili Italijane«, so »generalu Leonu Rupniku dopustili, da je ostanke vaških straž preoblikoval v antikomunistično domobranstvo«. (Glej strani 191, 192, 194, 195).

¹⁵ Sodeč po Gestrinovih podatkih so vaški stražarji »dobili orožje slabše vrste, predvsem [tisto, op. p.] iz italijanskega plena v Franciji.«

Ko so na prizorišče prišli Nemci, je bila velika večina ljudi že opredeljena, »sezname na obeh straneh (pa) bolj ali manj popolni«. Gestrin pri tem misli na sezname aktivistov, ki so zbirali podatke o ljudeh, ki so sodelovali z domobranci in sezname, ki so jih slednji sestavljali o »partizanskih družinah«. Po njegovem prepričanju je bila v drugi polovici leta 1944 v 39 podkrimskih vaseh in naseljih »velika večina vaščanov [...] na strani OF in partizanov«, in to kljub temu, da so »četrtno« popolnoma nadzorovali domobranci. Prav ta »dokončna opredelitev«, ki jo avtor predstavi v poglavju *Pod nemško okupacijo in domobransko prevlado*, pa je omogočila višek krvavega obračunavanja, v katerem nedvoumno vodi Frakelj s svojimi »apostoli«, ki so po Gestrinovih podatkih na različne načine pobili prek 70 ljudi. Med njihovimi žrtvami so bili v glavnem terenci in njihovi sorodniki.¹⁶ Prav v uvodu tega poglavja Gestrin še enkrat poudari, da so bili »domobranci [...] od okupatorja oskrbovana kvizlinška vojaška formacija«¹⁷ v nadaljevanju pa z drobnogledom sledi dokončni polarizaciji. Njegovi zaključki so tudi v tem opisu zelo natančni, saj so tudi tokrat storilci in žrtve predstavljeni poimensko. Iz opisanega je jasno, da pred nasiljem niso bile varne niti redke neopredeljene družine, da so prebivalci zadnje leto vojne preživel v stalnem strahu za gola življenja, zaradi česar je bila tudi končna osvoboditev podkrimskih vasi še posebej krvava. Domobranci so namreč, tako Gestrin, »še zadnji dan iz Ljubljane poslali močno patroljo vse do Bresta in Matene«, v spopadih dva dni pred tem pa je imela predvsem Gubčeva brigada »veliko mrtvih in ranjencev« in tudi »domobranci so na 'lojtrnikih' ... vozili svoje padle«.

S tem se je, kot pravi Gestrin, »začelo novo obdobje slovenske zgodovine«, ki nas zaposluje še danes in ki je v marsičem bolj jasno prav zaradi pričujoče razprave.

Oto Luthar

V Ljubljani, septembra 2016

¹⁶ Pred ustrelitvijo ali pobijanem s koli so svoje žrtve praviloma mučili. Pri tem jih, sodeč po avtorjevih izsledkih, nista omejevala niti spol niti starost.

¹⁷ »V okviru nemške policije in oddelkov SS.«

RAZČLENJENO KAZALO

Kazalo vsebine	7
Uvod	9

ZGODOVINSKI RAZVOJ PODKRIMSKIH VASI

Najstarejša poselitev in rimsko gospostvo	13
Pod valpetovim bičem	19
Utrditev fevdalne družbe	19
Gospostva in podložniki na Ižanskem	20
Turški vpadi, kmečki upori in reformacija	29
Rast ižanskega gospostva, drobitev kmetij, povečana bremena	33
Razkroj fevdalizma in odprava fevdalnih vezi v revoluciji 1848	41
Revolucija 1848 in zemljiška odveza	45
Stoletje kapitalizma (1848–1941)	47
Pod habsburškim žezlom	47
Politične razmere	47
Gospodarstvo	49
Prebivalstvo	51
Vključevanje prebivalcev v narodno in politično gibanje	53
Razvoj šolstva	54
Društveno življenje	56
V stari Jugoslaviji	59
Politične razmere	59
Gospodarstvo, prebivalstvo in družba	66
Šolstvo	72
Društveno življenje	73

NARODNOOSVOBODILNI BOJ IN PODKRIMSKE VASI

Italijanska okupacija in začetki narodnoosvobodilnega boja	83
Propad kraljevine Jugoslavije in razkosanje Slovenije	83
Italijanski okupator prevzame oblast	84
Uprava v Ljubljanski pokrajini	89

Začetki organiziranega odpora: Osvobodilna fronta slovenskega naroda . . .	91
Prve partizanske enote in njihove akcije na krimsko-mokrškem območju . . .	94
Vključevanje podkrimskih vasi v OF in NOB	100
Pomen krimsko-mokrškega območja za OF	100
Širjenje in utrditev OF v podkrimskih vaseh	101
Polet narodnoosvobodilnega boja v prvi polovici leta 1942	119
Porast partizanstva na območju podkrimskih vasi	119
Vključevanje podkrimskih vasi v narodnoosvobodilni boj	124
Osvoboditev Iga in podkrimskih vasi	128
Ljudska vstaja v podkrimskih vaseh	131
Boji za ohranitev svobodnega ozemlja	137
Leto grozot, omahovanja in vztrajanje (od julijske ofenzive do kapitulacije Italije)	144
Prevlada Šercerjevega bataljona v podkrimski in notranjski pokrajini	144
Velika italijanska ofenziva in podkrimske vasi	148
Okupatorjevo divjanje med prebivalstvom podkrimskih vasi	157
Podkrimske vasi po ofenzivi in obnovitvi okupatorjeve oblasti	167
Obnovitev partizanstva in bojov na krimsko-mokrškem območju	175
Začetki izdajstva, idejno razslojevanje, nastanek vaških straž (MVAC) in njihova dejavnost	184
Akcije vaških straž v podkrimskih vaseh, pojav plave garde	201
Boji brigad proti dvojnemu sovražniku: okupatorju in vaški straži	206
Pod nemško okupacijo in domobransko prevlado	214
Kapitulacija Italije, zlom bele in plave garde, nacistična oblast	214
Podkrimske vasi v času svobodnega ozemlja (sept.–nov. 1943)	219
Nemška ofenziva in utrditev domobrancev na Barju	233
Podkrimske vasi v času menjajoče se oblasti	246
Razmere v podkrimskih vaseh v času menjajoče se oblasti	256
Obdobje domobranske prevlade v podkrimskih vaseh	272
Osvoboditev	291
Zaključna beseda	295
PRILOGE	299
Seznam pripadnikov, aktivistov in terencev OF	301
Seznam borcev NOV	330
Seznam internirancev	355
Seznam vaških straž in domobrancev	395
Žrtve okupatorja	417

Domobranske žrtve	421
Partizanske žrtve	425
Mikrogodovina smrti in upanja (Oto Luthar)	433
Razčlenjeno kazalo	443

Stražarji
(Arhiv Muzeja novejše zgodovine Slovenije)

9 789612 549657

24 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

Vaške straže (MVAC) v podkrimskih vaseh niso nastale v času osvobojenega ozemlja, oziroma v času »vojvodstva« in tako imenovane druge stopnje revolucije, niti ne spontano, temveč po zelo organizirani poti šele po strahotah italijanske ofenzive in ob internacijah ob koncu tega leta in kasneje.

Njeni nastopi so tudi v podkrimskih vaseh dobivali prvine, značilnosti in oblike državljanske vojne, v kateri naj bi šlo za to, kdo bo ob koncu prišel na oblast.

